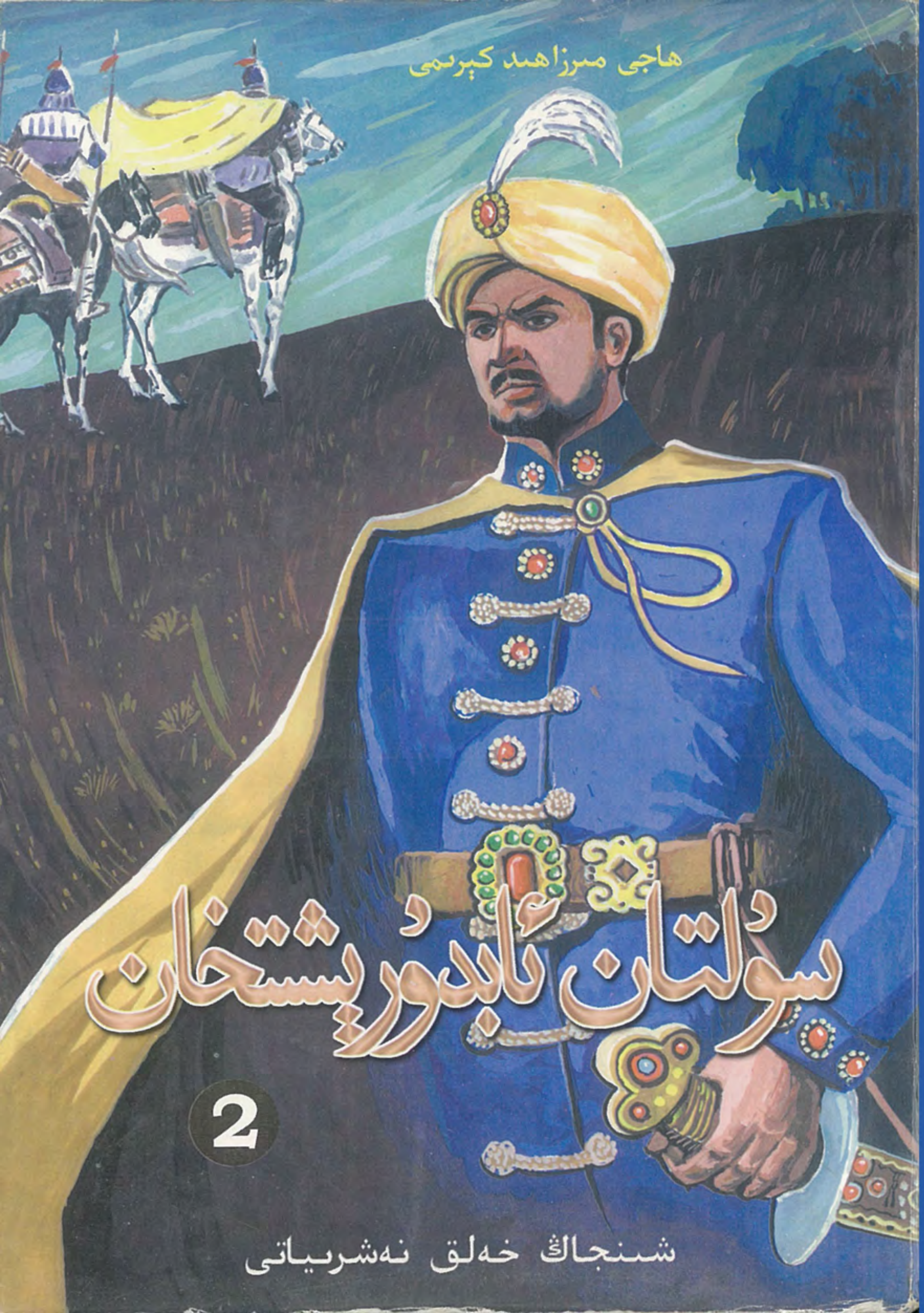

ھاجى مىرزاھىد كېرىمى

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان 2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان

ISBN 7-228-05169-6
9 787228 051694
ISBN7 – 228 – 05169 – 6
I.1934 (民文) 定价 :18.00 元

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھاجى مىرزاھىد كېرىمى

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان

(تارىخىي رومان)

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

阿布都热西得汗:/阿吉·米尔扎依提·克里木　著。—乌鲁木齐:新疆人民出版社,1999.8

ISBN7—228—05169—6

Ⅰ.阿… Ⅱ.阿… Ⅲ.长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.1247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(1999)第19601号

责任编辑:买买提依明·西帕

封面设计:艾力·牙库甫

责任校对:阿斯亚·艾合买提

阿布都热西得汗(2) (维吾尔文)

(历史长篇小说)

阿吉·米尔扎依提·克里木　著

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001)

新疆新华书店发行

新疆人民出版社微机室排版

乌鲁木齐福利印刷厂印刷

850×1168毫米 32开本　13.625印张　2插页

2000年3月第1版　2000年3月第1次印刷

印数:1——4,000

ISBN7—228—05169—6/I·1934　定价:18.00元

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى كىتاب

ئادىل شاھ

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب ئالتۇن تەختكە ياماشقان چايان 1
ئىككىنچى باب سۇلتاننى ئويغاتقان مەكتۇپلەر 19
ئۈچىنچى باب نادامەتلىك ئىلتىجا 36
تۆتىنچى باب بەربات بولغان شېرىن چۈش 51
بەشىنچى باب تۈندىكى ئوتقاشلار 67
ئالتىنچى باب قوغلاپ تۇتۇش 83
يەتتىنچى باب مەنسۇرخاننىڭ ئەپۇ سورىشى 115
سەككىزىنچى باب مۇسىقا ـ جەننەت شاملى 130
توققۇزىنچى باب ۋىسالغا يەتكەن ئاشىق ـ مەشۇق 155
ئونىنچى باب شاھزادىنىڭ ئۆلۈمى 174
ئون بىرىنچى باب نەغمە ـ ناۋا بىلەن ھازا ئوشتۇش 195
ئون ئىككىنچى باب جاڭگالدىكى ھۆر قىز 214
ئون ئۈچىنچى باب بۇ ـــ تەقدىر 248
ئون تۆتىنچى باب ئاي بېشىدا بولغان توي 269
ئون بەشىنچى باب مۇقام مەلىكىسى 279
ئون ئالتىنچى باب قەست 318
ئون يەتتىنچى باب بىباھا تۆھپە 343
ئون سەككىزىنچى باب كەچ كۈزدىكى قارا قۇيۇن 370
ئون توققۇزىنچى باب جۇدالىق ئاقارتقان چاچ 399
خاتىمە 426

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى باب

ئالتۇن تەختكە ياماشقان چايان

1

ھىجرىيە 940 ـ يىلى ماھى مۇھەررەمنىڭ[①] 10 ـ كۈنى پەيشەنبە چاشكا ۋاقتىدا ، ۋەلى ئەھدى ئابدۇرېشىتخان گۈلئىبھرام ئوردىسىنىڭ سۇلتان سارىيىدا دەبدەبە بىلەن ئالتۇن تەختكە چىقتى .

ۋەزىر ـ ۋۇزرا ، ئەمىر ـ ئۈمەرالار ۋە ھەر قايسى ئەللەرنىڭ يەر-كەندە تۇرۇشلۇق ئەلچىلىرىمۇ قاتناشقان تونۇگۈنكى قۇرۇلتايدا ، ئۇ يەركەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانلىقىغا كۆرستىلىپ سايلانغانىدى . بۈگۈن بامدات نامىزىدىن كېيىن مەيدانىي ئادالەتتە مىڭلىغان جامائەت ئالدىدا ، ئوڭ قولىدا قۇرئان ، سول قولىدا دۆلەت تۇغىنى كۆتۈرگەن ئابدۇرېشىتخان تەختكە ئولتۇرۇش مۇناسىۋىتى بىلەن قەسەم بەردى . ئۇنىڭدىن كېيىن شەيخۇلئىسلام مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا ئۇنىڭغا شاھانە تون ۋە ئالتۇن تاجنى كىيگۈزدى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان مەيدانىي ئادالەتتىن تاكى سۇلتان سارى-يىدىكى تەخت ئالدىغىچە سېلىنغان ئاق مەشۇت پايانداز ئۈستىدە تەكبىر ئېيتىپ ماڭدى .

ــــ سۇلتانىمىز ئابدۇلرەشىدخانغا مۇبارەك !

ــــ ئابدۇلرەشىدخاننى ئاللا ئامان قىلسۇن !

ــــ ئەل ـ يۇرت غېمى ئالىيلىرىنى جاسارەتلىك قىلسۇن !

---

① مىلادىيە 1534 ـ يىلىغا توغرا كېلىدۇ .

جامائەتنىڭ تىلەك ـ ئارزۇسىنى ئاڭلاپ كېتىۋاتقان ئابدۇرېشىتـ
خان نۆكەر ، ياساۋۇللار ئىككى ياندا سەپراس بولغان گۇلئىھرام ئوردىـ
سىغا قەدەم باسقاندا دەرۋازىئىي مەغرىب تۆپىسىدىكى ھەيۋەتلىك پەشتاق
ئۈستىدە بۇغرا ـ كانايلار چېلىنىپ ، شادىيانە ياڭرىدى . نۆكەر ، ياساـ
ۋۇللار ئابدۇرېشىتخاننى تەبرىكلەپ ئالقىش ياڭراتتى . ئۇلارنىڭ يۈرەك
ساداسى ئابدۇرېشىتخاننى تېخىمۇ روھلاندۇردى . ئۇ ئىككى ياندا قول
باغلاپ تۇرغان ئوردا ئەمەلدارلىرىغا ھۆرمەت نەزىرى بىلەن قارىغان
ھالدا ، دىۋانخانىدىن ئۆتۈپ ، سۇلتان سارىيىغا كىردى ، قولىدىكى تۇغنى
پارىلداپ تۇرغان تەخت يېنىغا قاداپ ، قۇرئاننى كۆتۈرگىنىچە تەختكە
چىقتى . كەينىدىن كىرگەن ۋەزىر ـ ۋۇزرا ، ئەمىر ـ ئۆمەرالار تەختنىڭ
ئىككى يېنىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشتى .

— جانابلار ، بۈگۈن يەركەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ بۈيۈك تەخـ
تىگە — ئاتامنىڭ ئورنىغا — ئولتۇرغانلىقىمدىن خۇشال ئەمەسمەن .
بىراق ، ئاللا بۇ تەختكە ئولتۇرۇشۇمنى نېسىپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ،
بۇرچۇمنى جان تىكىپ ئادا قىلىمەن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان كۆپچىـ
لىككە غەمكىن نەزەر تاشلاپ ، ئۇ بىر دەم سۈكۈت قىلىپ تۇرۇپ سۆـ
زىنى داۋام قىلدى ، — رەھمەتلىك ئاتامنىڭ قولتۇقىغا بىر تۇركۇم قارا
نىيەتلەر كىرىۋالغانىكەن ، ئۇلارنىڭ جازاسىنى بېرىپ ، خانلىقىمىزنى ئەـ
مىن تاپتۇردۇم . ئەمدىكى ۋەزىپەم مەرھۇم خان ئاتامنىڭ ئۈمىد ـ ئارـ
زۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ، مەملىكىتىمىزنى قۇدرەت تاپقۇزۇش . جاـ
نابلار ، ھەر بىرىڭلارنىڭ بەجانىدىل ياردەم بېرىدىغانلىقىڭلاردىن ئۈـ
مىدۋارمەن .

— باش ئۈستىگە سۇلتانىمىز . ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتىدە بوـ
لۇش — پېقىرنىڭ سائادىتىدۇر ، — دېدى مىرزا ئەلى تاغايى بىرىنچى
بولۇپ ئېغىز ئېچىپ .

— مەرھۇم خان ئاتىمىز سەئىدخاننىڭ ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاـ
شۇرۇش ئۈچۈن جېنىمىز پىدا ، — دېيىشتى ۋەزىر ، ئەمىرلەر.

— خەزىنچى بەگ ! — توۋلىدى ئابدۇرېشىتخان .

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

— لەببەي ئالىيلىرى ، — ئورنىدىن تۇرۇپ تەخت ئالدىغا كەلدى قاشلىرى قويۇق ، كەتمەندەك يالپاق ساقاللىق نىزامىددىنبەگ .

— ۋەزىر - ۋۇزرالارغا ، شەيخۇلئىسلامغا ، ئەمىر ، سەردارلارغا ئۆز لايىقىدا زەر تون كىيدۈرۈلسۇن ! — دەپ ئەمىر قىلدى ئابدۇرېشىتخان .

مەرھۇم قاناتبەگنىڭ ئورنىغا خەزىنە ۋەزىرى بولغان نىزامىددىنبەگ مىسىردا ئىلىم تەھسىل قىلغان ، ھېسابات ئىشلىرىغا ماھىر ، ئالىم كىشى ئىدى . كىرىم - چىقىمنى تەكشۈرۈپ ، بىھۇدە ئىسراپچىلىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىپ ، خەزىنىدە نۇرغۇن بايلىقنى توپلىغانىدى . ئۇ خىراجەت قىلىدىغان پۇللارنى ئالدىنئالا ھېسابلاپ قويىاتتى ، تارتۇق قىلىنىدىغان كىيىم - كېچەكلەرنىمۇ تەخلەپ قوياتتى ، ئوردا ئەمەلدارلىرى مۇلازىملىرىنىڭ ئىش ھەققىنىمۇ ۋاقتىدا تارقىتاتتى . مۇشۇ تۆپەيلى ئۇ دۆلەت ئەربابلىرى ئارىسىدىلا ئەمەس ، سۇلتان ئالدىدىمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى .

نىزامىددىنبەگ خىزمەتچىلىرىگە تونلارنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى . مىرزا ئەلى تاغايى باشلىق بارلىق ئەربابلار يېڭى تون كىيدى . بۇ ئۇلارنىڭ يېڭى خان بولغان سۇلتاننىڭ يۈكلىگەن ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرەتتى .

— جانابلار ، مەرھۇم ئاتام ۋاقتىدىن باشلاپ ، ساداقەت بىلەن دۆلەت خىزمىتىنى قىلىپ كەلگەن مىرزا ئەلى تاغايى بۈگۈندىن باشلاپ ماڭا ئاتا ۋەزىر بولىدۇ . خوجا شاھ مۇھەممەد ئوردا دىۋانبېگى ، مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا ھەزرەتلىرى شەيخۇلئىسلام ھەم قازى كالان ، ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس ئىشىك ئاغىسى ، نىزامىددىنبەگ خەزىنە ۋەزىرلىكىنى ئۆتەيدۇ ، — دەپ جاكارلىدى ئابدۇرېشىتخان ۋە يەنە توققۇز مۆتىۋەر زاتنى ۋەزىر ، تۆت كىشىنى كۆتۈۋالبەگ ①، ئۈچ كىشىنى پاششاپبەگ ، ئۈچ كىشىنى باجگىر بەگ ، شاھ سەئىد ئالىمنى سەر مۇنشى ②قىلىپ تەيىنلىدى .

ئون سەردارنى تۈمەنبېگى ، بىر يۈز ئون بىر كىشىنى مىڭبېگى

---

① كۆتۈۋالبەگ - ئامانلىق بېگى ، ساقچى باشلىقى .
② سەر مۇنشى — باش پۈتۈكچى ، باش كاتىپ .

قىلىپ ئىسمىنى ئېلان قىلدى . بۇلار ئىچىدە يەركەن شەھىرىنىڭ ھاكىمبېگى ئوسمانبەگنىڭ ئىككى ئىنىسى تۇرغۇنبەگ بىلەن ۋەلىبەگ تۆمەنبېگى بولغانىدى . ئەمىر كەبىر بولغان كىشىنىڭ ئېلان قىلىنمىغىنىغا قارىغاندا ، بۇ ئالىي ۋەزىپىنى سۇلتانىنىڭ ئۆزى ئۆتەيدىغاندەك قىلاتتى .

ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ سەردارى ھەم كۆتۈۋالبەگ بولغان بەھرام ئەكرەم سەردارنىڭ باش ئەمىرلىككە تەيىنلەنگىنىدىن شۇنچە خۇرسەن بولغان بولسىمۇ ،مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئاتا بەگ بولغىنىدىن شۇنچە چۆچۈدى . « خۇدا ، بۇ ھارامزادە يەنە قاچانغىچە بېشىمىزغا دەسسەپ يۈرەر ؟ ئۇ جازاسىنى يەيدىغان كۈن كېلەرمۇ ؟ » دەپ ئويلاپ ، غەزەپتىن قىسىلغان كۆزلىرىنى ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا تىكتى .

مىرزا ئەلى تاغايى ئاتا ۋەزىرلىك كۇرسىدا ، سۇلتانغىلا سەپسېلىپ ئولتۇراتتى ، تېرىسىگە پاتماي قالغانىدى . يەركەن شەھىرىنىڭ ھاكىمبېگى ئەمىر ئوسمانبەگنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا چۈشكەندە ، نېمىشقىدۇر چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى : « سەن مەككار ياش سۇلتانىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىۋالدىڭ . ئىچىڭدىكى قارىلىق تېشىڭغا تەپمەي قويمايدۇ . . . »

دۆلەت ئەربابلىرىنىڭ كۆپى مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئاتا ۋەزىر بولغىنىغا نارازى ئىدى . ئاق ئارىلىغان ئۇزۇن ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن شاھ سەئىد ئالىم ئۇنىڭ ئەپتىگە قاراپ : « تۈلكە ھەر قانچە مەككار بولغىنى بىلەن تۇمشۇقىدىن ئىلىنماي قالمايدۇ » دەپ بېشىنى چايقاپ قويدى .

ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى . ئۇ ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ھەممەيلەننى جاھانباغدا بولىدىغان دۆلەت زىياپىتىگە تەكلىپ قىلىپ تەختتىن چۈشتى ، ئاتا ۋەزىر باشلىق ئەمىر ـ ئۆمەرالار ھەم باشقا ئەللەرنىڭ ئەلچىلىرى بىلەن خوشلىشىپ ، سۇلتان سارىيىدىن چىقتى . بەھرام ئۇنىڭ بىلەن ھەرەم قەسرىغىچە بىللە باردى . چەتئەل ئەلچىلىرىنى ئۇزىتىپ ماڭغان مىرزا ئەلى تاغايى ئۇنىڭ كەينىدىن كۆز يۈگۈرتۈپ : « ئەمدى سەنمۇ ئالىقىنىمدىن قېچىپ قۇتۇلالماي-

سەن » دېدى ئىچىدە خەپلەپ ، پېشانىسىدە بىر تۈرۈك پەيدا بولۇپ ، قەدىمىنى تېزلەتتى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان جاھانباغدىكى زىياپەتتىن مەمنۇن بولۇپ قايتتى . ئۇ بۇ كېچىنى ئىككىنچى خوتۇنى نۇرنىسا سۇلتانبېگىم ئۆيىدە ئۆتكۈزدى ، ئەمما ھازىدار بولغىنى ئۈچۈن بىرگە ياتمىدى . خوراز ئىككىنچى قېتىم چىللىغاندا ئويغىنىپ كەتتى . بۈگۈن جۈمە كۈنى بولغىنى ئۈچۈن ، كېنىزەكلەرگە ھامامغا ئوت ياقتۇرۇپ ، يۇيۇندى .

ئابدۇرېشىتخان يۇيۇنۇپ كىرگەندە بامداتقا ئەزان چىقتى . ئۇ ئېيتىلىۋاتقان ئەزاننى ئىچىدە تەكرارلاپ جاينامازدا ئولتۇردى . بامداتنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇدى . ئوردا مەسچىتىدە پەرزىنى ئۆتىگەندىن كېيىن ئوغۇللىرى ئابدۇلتىپخان بىلەن ئابدۇكېرىمخاننى ئېلىپ چاھار باغدىكى سەئىدخان مەقبەرىسىگە باردى ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ دۇئا قىلدى . كېچە - كۈندۈز قۇرئان ئوقۇۋاتقان قارىيلار بىلەن خوشلىشىپ قەسىرگە قايتتى . نۇرنىسا سۇلتانبېگىم ئەتىگەنلىك چايىنى تەييارلاپ قويغانىدى . ئۇ ئوغۇللىرى بىلەن چايىنى ئىچىپ ئوردىغا چىقتى . ئۇنى مىرزا ئەلى تاغايى باشلىق ۋەزىر ، ئەمىرلەر دىۋانخانا ئالدىدا سالام بېرىپ كۈتۈۋالدى .

ئابدۇرېشىتخان ئوردىدا ئاقسۇ ، قەشقەردىن ھاكىمبەگلەر ئەۋەتكەن خەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى . باش ۋەزىر ، ئەمىرلەرنىڭ مەملىكەت ئەھۋالى توغرىسىدىكى تەۋسىيەلىرىنى ئاڭلىدى . ئىنىسى ئىبراھىم سۇلتاننى ئىسكەندەر سۇلتاننىڭ ئورنىغا يېڭىسارغا ھاكىمبەگ قىلىپ تەيىنلەپ يارلىق چۈشۈردى . ئىسسىق كۆل ، ئارا تۆپە ، كەشمىر ، تىبەت قاتارلىق چەت جايلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلدى . تاغىسى مەنسۇرخانغا ، ھىندىستان پادىشاھى ھۇمايۇن مىرزىغا ، ئىران شاھىغا ، شۇنداقلا يىراق - يېقىندىكى ئەللەر پادىشاھلىرىغا سەئىدخاننىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا يېزىلغان مەكتۇپلارغا ئىمزاسىنى قويۇپ بەردى ، چۈش بولغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى . كۈن قىيام بولغاندا ھەرەم قەسرىگە قايتىپ ، چۇچۇك سۇلتانبېگىم قېشىدا غىزالاندى ، جۈمە ۋاقتى بولغاندا ئۇ تا-

جىغا يېشىل سەللە ئوراپ، كۆك بەقەسەم تونىنى كىيىپ، ئوغۇلـ
لىرىنى ئېلىپ، گۈلئىبھرام ئوردىسى بىلەن قارىشىپ تۇرغان جاـ
مەگە ئاتىسىنىڭ ئادىتى بويىچە پىيادە باردى.

2

سەئىدخان سالدۇرغان بۇ ئازنا مەسچىت سەينا [1]، كايىۋان [2]ۋە
خانىقا [3]دىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنەتتى. پەشتاق ـ گۈمبەزلىك
چوڭ دەرۋازىدىن كىرگەن جامائەت دەسلەپ گۈل ـ چىمەنلىك كەڭرى
سەيناغا قەدەم قوياتتى. سەينانىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆل بولۇپ، دائىم
سۈپسۈزۈك سۇغا تولۇپ تۇراتتى. جامەنىڭ شىمال تېمىدىكى سۇگۈچـ
تىن كىرگەن سۇ ئېرىق ئارقىلىق كۆلگە قۇيۇلۇپ، يەنە بىر گىرۋەكتىكى
چۈشۈرگىدىن ئايىغى چىقىپ، گۈللۈك، چىمەنلىكلەرگە قۇيۇلاتتى. بۇ
سەينادىن ئۈچ ئىشىك ئارقىلىق كىرگەن جامائەت پەلەمپەي بىلەن كاـ
يىۋانغا چىقاتتى. كايىۋاننىڭ ئۈستى يېپىق بولۇپ، ۋاسا جۈپ قىلىنغان
گۈلدار، نەقىشلىك تورۇسنى يۈزلىگەن چوڭ تۈۋرۈكلەر كۆتۈرۈپ
تۇراتتى.

خانىقا بىلەن كايىۋاننىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى مىڭ جامائەت سىـ
غىدىغان چوڭ زالدىن ئىبارەت كاتتا ساراي بار ئىدى. سارايىنىڭ تام ـ
تورۇس ـ تۈۋرۈكلىرىگە خىلمۇخىل، رەڭگارەڭ نەقىش، گۈل چېكىلـ
گەنىدى. قىبلە تامغا ئويۇپ چىقىرىلغان مېھرابىنىڭ ئەگمىسى ھەسەن ـ
ھۈسەندەك چىرايلىق كۆرۈنەتتى. مېھرابىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە كىچىك
گۈمبەزلىك، ئىككى يايىلىق كۈمۈش رەڭ تەخت قويۇلغانىدى. خاتىپ

[1] سەينا — مەيدان.
[2] كايىۋان — زال ئۆينىڭ ئىككى يېنىدىكى پېشايۋان.
[3] خانىقا — يىغىلىپ ناماز ئوقۇيدىغان زال.

مۇشۇ تەخت ئۈستىدە قۇتبە[1]ئوقۇيتتى . خانىقانىڭ تۆت تېمىدىكى تەكچە ـ ئويۇقلارغا « قۇرئان » ، تەپسىر ، ھەدىس قاتارلىق مۇقەددەس كىتابلار قويۇلغاندىن باشقا ، ماتېماتىكا ، خېمىيە ، ئىلمىي نۇجۇم ، ئەدەبىيات ، پەلسەپە ، تارىخقا ئائىت نەچچە مىڭ كىتاب تىزىلغانىدى . نامازدىن كېيىن خالىغان كىشى قىلىپ ، كىتاب كۆرۈپ قايتاتتى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن جامە سەيناسىغا قەدەم قويغاندا ، ئىككى قاسناقتىكى ھۇجرىلاردىن چىقىپ ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇشقان مۇدەررىس ، تالىپلار قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ سالام بېرىشتى . ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالام قىلىپ ، جامائەت ئۇدۇللۇق كىرىپ جاي ئېلىۋاتقان كايىۋاندىن ئۆتۈپ ، خانىقاغا كىردى . مېھراب يېنىدىن جاي ئېلىپ نامازغا تۇردى .

بۇ جامە ئىشىكىنىڭ ئىككى يېنىدىكى مۇنار ئۈستىگە چىققان ئىككى مەزىن ئاخۇنۇم كۆپچىلىكنى ساپدىل ، سادىق بولۇشقا چاقىرىپ ، يېرىم سائەت سالاۋات [2]ئېيتقاندىن كېيىن ئەزان ساداسى ياڭرىدى . توپ ـ توپ بولۇپ كىرگەن خالايىق بىلەن خانىقا ، كايىۋان ، سەينا لىق توشۇپ ، ھەتتا مەسچىت ئىشىكى ئالدىدىمۇ كىشىلەر سەپ بولۇپ نامازغا تۇرۇشتى . سۈننەت ئوقۇلۇپ بولدى . مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا تەختەئى قۇتبەگە چىقتى ، « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! » دەپ سالام بېرىپ نۇتقىنى باشلىدى . ئۇ نۇتقىنى ئاۋۋال ئەرەبچە ، ئاندىن ئۇيغۇرچە سۆزلىدى :

— جىمى ھەمدۇ ـ سانا ئاللاغا خاستۇر . ئاللانى مەدھىيىلەيمىز ، ئاللادىن ياردەم سورايمىز . ئاللاغا سېغىنىپ ، نەپسلىرىمىزنىڭ ۋە يامان ئەمەللىرىمىزنىڭ ئاقىۋىتىدىن پاناھلىق تىلەيمىز . ئاللا كىمنى توغرا يولغا باشلىسا ، ئۇنى ھېچكىم ئازدۇرالمايدۇ ، ئاللا كىمنى ئازدۇرسا ، ئۇنى ھېچكىم توغرا يولغا باشلىيالمايدۇ . . .

ئى جامائەت ، ئاۋۋال ئۆزۈمنى ، ئاندىن سىلەرنى ئاللاغا تەقۋا ، سەمىمىي ، سادىق بولۇشقا تەۋسىيە قىلىمەنكى ، شەرىئەتكە ، ۋەتەنگە ،

---

① قۇتبە — نۇتۇق ، سۆز دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ .

② سالاۋات — ۋەز ، نەسىھەت ئېيتىش ، نامازغا چاقىرىش .

مىللەتكە ئاسىي بولماڭلار . شەۋكەتلىك ئادىل پادىشاھىمىز سۇلتان ئاب-دۇرېشىتخانغا سۇلتان سەئىدخانغا سادىق بولغاندەك سادىق بولۇڭلار . . .

بۇ جۇمەدىن يەنە بىر جۇمەگىچە كىم بار ، كىم يوق ؟ ئاللانىڭ ئۆزىگە مەلۇمدۇر . بىر - بىرىڭلارغا ، بالا - چاقاڭلارغا ياخشىلىق قىلىشقا ئالدىراڭلار ، ھەربىر قىلىنغان ياخشىلىق سائادەت ئىشىكىنى ئاچىدۇ . يا-مانلىق - ئاپەت ، ياخشىلىق سائادەتتۇر . خەير ، كېلەر جۇمە كۈنى دىدار كۆرۈششىمىزگە ئاللا نېسىپ قىلسۇن ، ئامىن !

— ئامىن !

جامائەتنىڭ ساداسى ئاجايىپ تەسىرلىك ياڭرىدى .

مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا نۇتقىنى توختاتتى . جامائەت ئىچىنى جىمجىتلىق قاپلىدى . ئابدۇلباقى مەزىن « سەپراست ! » دەپ ئۈچ قېتىم تۇۋلاپ ، ئاندىن تەكبىر ئېيتتى . خاتىپ ۋە ئىمام مۇھەممەد ئابدۇللا داموللامپېھرابقا كېلىپ ، نىيەت قىلىپ نامازغا تۇردى . سۇلتان ئابدۇ-رېشىتخان ئىخلاس بىلەن ئۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىپ ، جۇمە نامىزىنىڭ ئىككى رەكەت پەرزىنى ئادا قىلدى ، ئۇ ئىمامغا ئەگىشىپ تەسبىھ ئوقۇدى . داموللا دۇئا قىلىپ ، « ئامىن ! » دېگەندە ئابدۇرېشىتخانمۇ كۆپچىلىككە قوشۇ-لۇپ ، ئۈنلۈك قىلىپ « ئامىن ! » دېدى .

سۈكۈت ، تىمتاسلىق ئىلكىدە جامائەت قوزغالدى . ئابدۇرېشىتخان مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا بىلەن ئەڭ ئاخىردا مەسچىتتىن چىقتى . ئۇ مەيدانىي ئادالەتكە توپلانغان خالايىقنىڭ ھۆرمەت - ئېھتىرامىغا جاۋاب قايتۇرغان ھالدا ، ئادالەت سۇپىسىغا ئورنىتىلغان تەختكە چىقتى . مانا بۇ تەختتە مەرھۇم خان ئاتىسى داد خالىق ئېيتىپ كەلگەن دەردمەنلەرنىڭ ھالىغا يېتىپ ، زالىم ئەمەلدارلارنى جازالىغانىدى . بۈگۈن قايسى دەردمەن ئۇنىڭغا داد ئېيتىپ كەلگەندۇ ؟

ئابدۇرېشىتخان ساناقسىز كۆزلەرنىڭ ئۆزىگە تىكىلگەنلىكىنى ھېس قىلغان ھالدا ، دادخالىق ئېيتقۇچىلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى بىلىپ يەتتى .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

3

گۆلئەبرام ئوردىسىدىن ئاپتاپتەك ئېچىلىپ چىققان مىرزا ئەلى تاغايى قاسىم خەنجەر قاتارلىق ياساۋۇللىرى بىلەن چاپچىپ تۇرغان ئۇيناق ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ ، پايتەختنى كوچىلىرىدىن چاڭ چىقىرىۋەتتى . ئۇنىڭ بۇنداق شادلىنىپ كېتىشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى :

بۈگۈن ئۇ كۆز ئۇ ئەمىر خوجا شاھ مۇھەممەدبەگ بىلەن گېپىنى بىر قىلىپ ، ئۆزلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى بولمىغان ئەمىر ، سەردارلارنى ھەدەپ يامانلاپ ، ئۇلارنى كۆزدىن يوقاتمىسا ، خانلىققا ئامانلىق بولمايدىغانلىقىنى پەش قىلىپ ، ئابدۇرېشىتخانغا ئۇلارنى قەتل قىلىش توغرىسىدا پەرمان يازدۇرۇۋالدى ھەم شۇ كېچىسى زىندانىدىن چىقىشقا ئۈمىد باغلاپ ياتقان ئوندىن ئارتۇق ئەمىر ، سەردارلارنى بوغۇزلاپ ئۆلتۈرگۈزدى .

تاغايى ئۆزىنى ئابدۇرېشىتخانغا يېقىن تۇتقانسېرى ، باشقا ۋەزىر ، ئەمىرالەر ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇشقا باشلىدى . خەزىنە ۋەزىرى نىزامىددىنبەگ ، سەر مۇنشى شاھ سەئىد ئالىم ، ئەمىر لەشكەرلەردىن مىرقاسىم قەشقىرى ، سەئىد ئەخمەت خەنجىرى ، ئىنىسك ئاغىسى ئالائىددىن ماخمۇد بارلاس قاتارلىق دۆلەت ئەربابلىرى كېسەللىكىنى باھانە قىلىپ ئوردىغا كەلمەيدىغان بولۇشتى . بۇ ئابدۇرېشىتخاننى ئويغا چۆمدۈرگەن بولسا ، مىرزا ئەلى تاغايى ، خوجا شاھ مۇھەممەد بەگنى كەڭ تاشا پۇرسەتكە ئىگە قىلىپ غادايتىۋەتتى . . .

ئۇنىڭ ئۈستىگە ھىجرىيە 940 ـ يىلىنىڭ باھارىدا ، كۇندۇز بىلەن كېچە تەڭلىشىدىغان نوۋرۇز كۈنىمۇ قاتتىق بوران چىقىپ ، قىزىق داۋام قىلىۋاتقان مەرىكىنى بۇزۇۋەتتى ۋە ئات بەيگىسىنى كۆرۈۋاتقان ئابدۇرېشىتخان قۇيۇندا قالدى . ئۇ ئوردىغا يېنىپ كېلىپ ، سەئىد مۇھەممەد مىرزا ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ھاكىمسىز قالغان قەشقەرگە ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەلى تاغايىنى ئالىي ھاكىم تەيىنلەپ يارلىق چۈشۈردى . . .

تاغايىنىڭ ئوردىدىن شاد - خۇرام چىقىشىنىڭ سەۋەبلىرى يۇقىرىقى ئۆزگىرىشلەر ئىدى.

مىرزا ئەلى تاغايى شەھەر ئىچىدىكى قورۇسىغا بارماستىن، ئالتۇن دەرۋازىدىن [1]ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ، قۇم ئېرىق كەنتىدىكى چاھار بېغىغا كەلدى. گۇگۇم چۈشكەن، گۈل - گىياھلار كۆكىرىپ، مېۋىلىك دەرەخلەر ھۆپپىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى. تۇردى ئاخۇن ئۇنى ئىشىك ئالدىدا چوڭقۇر تەزىم بىلەن كۈتۈۋالدى.

تاغايى تال - باراڭ قاپلىغان پېشايۋانلىق مېھمانخانىغا كىرمەستىن، قاسىم بىلەن گۈللۈكنى ئايلىنىپ، ئۇ تەرەپتىكى تاملىرى كاھىلاي بىلەن سۇۋالغان ئاشخانا ئارقىسىغا ئۆتتى. ئەنجان تام يېنىدا ئات - ئېشەك باقىدىغان ئېغىل، قوي - كالا باقىدىغان قوتان بار ئىدى. ئۇ قۇيرۇق چۈرۈپ تۇرغان سالپاڭ قۇلاق قارا مىدە ئېشەككە، ئاندىن كۆلرەڭ تۈكلىرى پارقىراپ كەتكەن جەدىگە قاراپ قويۇپ، باراقسان ئۈجمە دەرىخىنىڭ تۈۋىدىكى شاخ - شۇمبا بىلەن يېپىپ قويۇلغان چاھ [2]يېنىغا كەلدى.

— تۇتى قۇش مەشەدىمۇ؟ — دەپ سورىدى تاغايى.

— شۇنداق ھەزرەتلىرى، قاسىم ياساۋۇل بىلەن ئىككىمىز بەھرامنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەندىن بىرى، ئۇ — مەشەدە تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى تۇردى قاڭرۇق شاپ بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ.

— ئۇنىڭغا چېقىلىپ قويمىغانسەن ھارامزادە؟

— ياق ۋەزىر ئەزەم. خاتۇنۇمنىڭ كۆڭلىكى يامان، ھازىرغىچە بۇ چاھ يېنىغا مېنى يالغۇز بارغىلى قويماي كەلدى.

— ئۇنىڭغا تاماقنى كىم ئەكېلىپ بەردى؟ — گۇمانسىراپ سورىدى تاغايى.

— خاتۇنۇم، — جاۋاب بەردى تۇردى، ئۇنىڭ بادامدەك ئۆرلەپ تۇرغان كۆزلىرى ئالدىراپ كېلىۋاتقان پاتىمخانىغا چۈشتى، — ئەنە،

---

[1] ئالتۇن دەرۋازا — يەركەن شەھىرىنىڭ مەشھۇر دەرۋازىسى.

[2] چاھ — پارسچە قۇدۇق دېگەن مەنىدە، كۆچمە مەنىسى زىندان.

ئۆزىمۇ ھەزرەتلىرىگە سالام بەرگىلى كېلىۋاتىدۇ .
تاغايى يېقىن كېلىپ ئېرىق بويىدا توختىغان قەلەم قاش چوكانغا قىزىقىپ سەپسالدى . ئۇنىڭ قولىدا قاپاق بىلەن تاۋاق بار ئىدى . پاتمەخان رومىلىنىڭ بىر بۇرجىگى بىلەن يۈزىنى يېپىپ تۇرۇپ تاغايىغا سالام بېرىپ ، تىنچ ـ ئامانلىق سورىدى . مىرزا ئەلى تاغايىمۇ جاۋاب سالام قىلدى .
ـــ ۋەزىر غوجام ، ئۇسسۇزلۇق ئىچسىلە ، ـــ دېدى پاتمەخان قاپاقتىن تاۋاققا شېرىن ئۈزۈم شەربىتىنى قويۇپ ، ئۇنىڭغا سۇنۇپ ، قوللىرىمۇ رومالنىڭ ئۇچى بىلەن يۆگەلگەن ، يۈزىنىڭ بىر تەرىپى ۋە قويۇق چاچلىرى يېپىپ تۇرغان قۇلىقى كۆرۈنۈپ قالغانىدى . ئۈزۈن شاتاۋا كۆڭلەك ، ئىزمىلىك كالتا چاپان قەددىنى يوشۇرغان ، ئۈزۈن ئەتلەس تامبىلى پۇتىدىكى نەپىس ئىشلەنگەن گۈلدار چورۇققا ماس كەلگەنىدى . پاتمەخاننىڭ باشتىن ـ ئايىغىغا سەپسالغان مىرزا ئەلى تاغايى كۈلۈمسىرەپ :
ـــ پاتمەخان ، سىلىگە بىر كۆڭلەكلىك خىتاي تاۋىرى ئېلىپ قويغانىدىم . ئالدىراپ شەھەردىكى ئۆيدە ئۇنتۇپ قاپتىمەن . ئامانەتكە ئۇبدان قاراپلا . ناھايىتى خۇش بولدۇم ، ـــ دېدى .
ـــ ھەشقاللا ۋەزىر غوجام . ئوبدان قارىمامدىغان ، بۇنچە جۇۋاپ كەتمىسىلىمۇ بولاتتى .
ـــ مېنىڭ ئامانىتىمنى بىرسى كۆرمىگەندۇ ؟
ـــ مەن ۋە ئېرىم ئىككىمىزدىن باشقا ، پاشىغىمۇ كۆرسەتمەي ساقلىدۇق غوجام . خاتىرجەم بولسىلا .
ـــ ئۇ جۇۋاينىمەكنى ھۇجرامغا ئېلىپ كىرىڭ ، ـــ دېدى تاغايى ، ـــ ئۇنىڭ چاھ ئىچىدە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولاي .
ـــ ماقۇل ۋەزىر غوجام .
مىرزا ئەلى تاغايى باياتىن سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقان قاسىم بىلەن تۈردىنى كەينىگە سېلىپ ، باغدىن چىقىپ كەتتى . پاتمەخان ئۇلارنىڭ قارىسى يىتكۈچە قاراپ تۇرۇپ ، ئاندىن ئەتراپنى يالپۇز بېسىپ

كەتكەن چاھنىڭ يېنىغا كەلدى . شاخ ـ شۇمبىلارنى ئېلىۋېتىپ قارىـ
ۋىدى ، يەتتە ـ سەككىز مېتىر چوڭقۇرلۇقتا بىر قارا كۆلچەك كۆرۈندى .
ئۇ ئەتراپىغا بىر قارىۋېتىپ ، ئوت ـ چۆپ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويغان ئارـ
قاننى ئالدى ، بىر ئۇچىنى ئۈجمىنىڭ غولىغا ، يەنە بىر ئۇچىنى بېلىگە
باغلاپ ، چاھ ئىچىگە ساڭگىلىدى . پۇتىنى ئۇياق ـ بۇياققا سۇنۇپ ، ئوـ
يۇققا دەسسەپ ئاستا ـ ئاستا چاھ ئىچىگە چۈشتى ـ دە :
— مەريەمنىساخان ! ـ دەپ ئاستاغىنە توۋلىدى .
ئاۋاز چىقمىدى .
— مەريەمنىساخان سىڭلىم ! — ئۈنلۈك توۋلىدى پاتىمخان .
— ھە ! — جانسىز بىر ئاۋاز تاپىنى ئاستىدىنلا ئاڭلاندى .
— سىڭلىم قوپسىلا ، بۇ مەن — پاتىمخان ئاچىلىرى .
بىر سوغۇق قول ئۇنىڭ پاقالچاق ، يوتىلىرىنى قۇچاقلىدى . پاتىـ
مخان زوڭ ئولتۇرۇپ ، يۈزىنى ياش يۇقى بىر يۈزگە ياقتى .
— جىنىم ئاچا ! ، نېمىدەپ بۇ چاھ ئىچىگە چۈشكەندىلا ؟ —
مەريەمنىسا ، شۇنداق دېگىنىچە پاتىمخاننىڭ بېلىدىن قاماللاپ قۇچاقلىـ
دى ، — سىلى ھاياتىمنى ساقلاپ كېلىۋاتىلا . بولمىسا ئالبۇرۇن تۈـ
گەشكەن بولاتتىم . نېمىدەپ رەھمەت ئېيتىشنى بىلمەيمەن . خۇدا ئۆزى
باشلىرىنى سىلىسۇن .
— سىڭلىم ، بەندىنى ھەر كويغا خۇدا ئۆزى سالىدۇ . بۇ چاھ
ئىچىدە سىلىنى ئامان ـ ئېسەن ساقلاۋاتقانمۇ خۇدا . ئېرىم دېگەن گوـ
دۈزنى سۆزگە كۆندۈرگىچە يالماۋۇز كېلىپ قالدى . شۇڭا ، يانلىرىغا
چۈشتۈم . قارىغاندا ، ئۇ سىلىگە چېقىلىدىغاندەك تۇرىدۇ . ئۇنى بۇ شۇم
نىيىتىگە يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ، تىكەندەك سانجىلماي ، مەجنۇنتالدەك
مۇلايىم بولسىلا ، ئۇ رەھىمسىز زالىم سىلىگە ئاشىق ئوخشايدۇ . قويىنىدىن
سالامەت سۇغۇرۇلۇپ چىقىۋېلىش ئۈچۈن ، ئېخىمۇ ئۆزلىرىگە مەپتۇن
قىلىپ ، دېگەنلىرىگە ئۇناتقاندىلا ، مەقسەتلىرىگە يېتەلەيلا . مۈشكۈلنى
ئاسان قىلغۇچى خۇدا . تۇرسىلا سىڭلىم ،چاھدىن چىقىپ ئۇ دەيۈزنىڭ
يېنىغا بارايلى .

www.uyghurkitap.com

مەريەمنىسا بۇلاقتەك ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ ، بېشىنى لىڭشىتتى . . .

. . . ئاشۇ كېچە ، بەھرامنىڭ ئۆيىدىن مەريەمنىسانى ئېلىپ قاچقاندا ، قورسىقى قاتتىق ئاغرىپ كەتكەنىدى . چاھ ئىچىگە تاشلانغاندىن كېيىن ئاغرىق كۈچىيىپ ئۇڭدىسىغا يېتىپ قالدى . ئەتىسى سەھەر بالىسى چۈشۈپ كەتتى . بالىنىڭ ئوغۇل ، يا قىز ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەلمەي ، كەچكىچە قۇچىقىدا تۇتۇپ يىغلاپ ئولتۇرۇپ ، ئاخىر چاھنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كۆمۈپ قويىدى . كۈتمىگەندە پاتمىخان ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ ، پاخال ، يوتقان ـ كۆرپە تاشلاپ بەردى ، ئۆگىنى ئۆزىمۇ چاھ ئىچىگە چۈشۈپ :

— سىڭلىم ، سىلى زالىمنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپلا ، ئېرىم قەيسەر ، ئىشچان بولسىمۇ ، ئۇ ئاشۇ مەككار زالىمغا باغلىنىپ قالغان . سىلىنى قاچۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئېرىمنى ماقۇل كەلتۈرۈشۈم كېرەك . سىلى بۇ ئازابقا چىداپ ، سەۋر قىلىپ تۇرسىلا . سەۋر قىلىش ، بەرداشلىق بېرىش دېمەكتۇر ، سەۋر قىلغان كىشى مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ ، — دەپ ئۇمىدلەندۇرگەنىدى .

پاتمىخان ئېرى شەھەرگە كىرىپ كەتكەن ۋاقىتلاردا ، چاھقا چۈشۈپ ، مەريەمنىسا بىلەن مۇڭدىشاتتى ، ئۇنىڭغا كۆيۈنەتتى ، ئوبدان تاماقلارنى ئېتىپ بېرەتتى . ئېرى بىلەن ئۇرۇشۇپ جېدەل تېرىپ ، ئېرىنى « مېنى كۈنلەيدىكەن » دېگەن ئويغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى .

ئۇلار چاھتىن چىقتى . كەچكى شەپەق باغدىكى كۆلنىڭ تىنىق سۈيىدە ھال رەڭ شالچىلارنى پەيدا قىلغانىدى . كۈنگە قارىغان مەريەمنىسانىڭ كۆزلىرى چاقىيىپ كەتتى . ئەگەر چاھتىن بۇرۇنراق چىققان بولسا ، جۇپلەشكەن كىرپىكلىرىنى ئاچالمىغان بولاتتى . يېتىپ كېتىۋاتقان كۈننىڭ ئاجىز نۇرىدا ئۇنىڭ سارغىيىپ قالغان چىرايى مۇڭلۇق كۆرۈنەتتى . ياداپ ، قۇرۇغان قورايدەك زىلۋالىشىپ قالغان بۇ چوكاننىڭ كۆز قارىچۇقى يوغىناپ ، بولدۇقلاپ تۇرغان بۇلاققا ئوخشاپ قالغانىدى . شەمشادتەك بويى بىلەن ئۇ يەنىلا گۈزەل ئىدى . پاتمىخان كۈن ئاشۇ-

رۇپ تـاراپ قويغاچقا ، چاچلىرى شۇنچە يۇمران ، ئەۋرىشىم بولۇپ ، يە-
گىرمە ئىككى ياشقا تولغان نازىنىندەك ئەمەس ، ئون ئالتە ياشلىق قىزدەك
كۆرۈنەتتى .

پـاتىمىخانىنىڭ باشلىشى بىلەن مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ چىراغ يېقىغ-
لىق هۇجرىسىغا كىرگەن مەريەمنىسانىڭ تېنى جۇغۇلدىدى .

— پاتىمىخان ، چاي ، مەزە كەلتۈرۈپ ، تاماققا تۇتۇش قىلىڭ .
مەن مەريەمنىسا قىز بىلەن بىردەم ئەھۋاللىشاي . دەردىگە مەن دەرمان
بولمىسام ، كىم دەرمان بولىدۇ ؟ — دېدى تاغايى مەريەمنىسانىڭ باش -
ئايىغىغا سىنچىلاپ قاراپ .

نامازشامغا ئېتىلغان ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى . مىرزا ئەلى تاغايى
ئالـدىـراپ - سالدىراپ تونىنى سېلىپ ، سەللىسىنى تەكچىگە قويدى .
كەشىنى كېيىپ ، باغ هويلىسىدا تاھارەت ئالدى . يۇڭلۇق پۇتىنى يۇيۇ-
ۋېـتىپ ، مەريەمنىسانىڭ سەل ئېگىلىپ سۇ قۇيۇپ بېرىدىغان زىبا قامە-
تىنى كۆرگەندەك بولدى ، ئۇ هىجىيىپ ئۆيگە يېنىپ كىردى . ئۇ تېگى
پـەس دەپ قارىغاچقا ، ياساۋۇل ، خىزمەتچىلىرى بىلەن بىللە ناماز ئوقۇ-
ماي ، دائىم ئۆزى يالغۇز ئوتەتتى . ئۇ نامازغا تۇرغاندا ، مەريەمنىسا ئۆيگە
كۆز سالدى : باغقا قارايدىغان ئىككى دېرىزىسى بار بۇ ئۆي ئانچە چوڭ
ئەمەس ئىدى . زىلچا ۋە شىرداق سېلىنغان بۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىس-
سىنىدىغان سەندەل بولۇپ ، ئۈستى كىمخاپ يوتقان بىلەن يېپىلغانىدى .
دېرىزە تەكچىسىنىڭ بىرىدە دۇۋەت ، قەلەم ،قەغەز ،يەنە بىرىدە رىيىل ①
بىلەن « قۇرئان » بار ئىدى . مەريەمنىسانىڭ ياشلىق كۆزلىرى قەغەز ،
قەلەمگە تىكىلىپ قالدى . كۆڭلىدىن ئالىلقانداق ئويلار كەچتى - دە ،
چېھرىسىدە تەبەسسۇم پەيدا بولدى . بۇ كۈلكە — غەزەپ كۈلكىسى
ئىدى .

پاتىمىخان بىر پەتنۇس گىرەك ، مەزە ، چاي ئېلىپ كىردى .
چىـراغقا يانداپ شامداندىكى ئۈچ شامنىمۇ يېقىپ قويدى ، ئۆي سۈتتەك

---

① رىـيىل — قاتلىنىدىغان كىچىك ئورۇندۇق شەكلىدىكى ئۈستىگە كىتاب
قويۇلىدىغان نەرسە .

يورۇپ كەتتى . مەريەمنىسانىڭ زەپىران چىرايىغا سايە تاشلاپ تۇرغان كىرپىكلىرى شال مايىسسىدەك تال ـ تال ئىدى . ئۇنىڭ تامغا چۈشكەن سايىسى ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنەتتى .

مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ قادالغان كۆزلىرىدىن كىرگەن ئوت يۈرەكىگە تۇتاشتى ، « بۇ جۇۋاينىمەك ، رىيازەت چەككەنسېرى ئۈز بولۇپ كېتىپتىيا . ھەي ئىست . . . » دەپ تامشىنى چاكىلداتتى . كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئالالماي قالدى .

— مەريەمنىساخان ، ئۆتكەنكە سالاۋات ، ئۇنى سورۇشتۇرگۇم يوق . ئۇ مەن كۆرگەن يامان چۈش بولۇپ قالسۇن . نەزىرىمدە سىز يەنىلا لىۋەن قىز . مانا مۇشۇ كۆركەم ئۆيلەر ، مانا مۇشۇ بېھشتەك چاھار باغ سىزنىڭ ، سىزگە ھېچكىم چېقىلالمايدۇ . بۈگۈندىن باشلاپ بىر ـ بىرىمىزگە ماي تارتماي ، ئىجىل بولۇپ ئۆتەيلى . ئۇ مەتۇلارنىڭ سىزنى چاھقا سېلىپ قويغىنىدىن خەۋەرسىز قاپتىمەن . بىلگەن بولسام ، ئۇنداق قىلغۇزمايتتىم . ئاخشام قاسىم خىچىردىن ئاڭلاپ ، بۈگۈن بۇ يەرگە چىقىپ كۆرۈشكىچە ، تاقىتىم ـ تاق بولدى . مەريەمنىساخان ، سىزنى كۆرۈپ ، بۇنچىلىك تۇرغانلىقىڭىزدىن مەمنۇن بولدۇم ، ـ مىرزا ئەلى تاغايى يەردىن بېشىنى ئالماي ئولتۇرغان مەريەمنىسادىن جاۋاب كۈتۈپ جىم بولدى .

— ۋەزىر ئەزىم ، — رومىلىنى قايرىۋەتكەن مەريەمنىسانىڭ ئۈنى بوش چىقتى ، — مەنمۇ سىلىنى كۆرۈپ خۇش بولدۇم ، كەچۈرگەنلىرىدىن تېخىمۇ سۆيۈندۇم . لېكىن ، تەقسىر ، — ئۇنى يىغا بېسىپ سۆزلىيەلمەي قالدى . ياشلىرى مەڭزىدىن مارجاندەك دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى . سۆزىنى ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ داۋام قىلدى ، — لېكىن تەقسىر ، بىر نەچچە ئايدىن بىرى چاھ ئىچىدە تولىمۇ ئاجىزلاپ كەتتىم ، خۇن توختىماي كېلىدىغان بولۇپ قالدى . مۆھلەت بەرسىلە . بىرئاز ئەسلىمگە كېلىۋالسام ، ئۇ چاغدا خىزمەتلىرىنى جان دەپ قىلاتتىم . . .

ئىچ ـ ئىچىدىن چىققان يىغا مەريەمنىسانىڭ سۆزىنى ئۈزۈپ قويدى . مۇنچاق ـ مۇنچاق بولۇپ ئاققان ياش يۈزىدىن سىرغىپ ئېتىكىگە

چۈشتى . ئۇ بىر قانخور ئالدىدا ئىلاجسىز قىلىۋاتقىنىغا يىغلايتتى .

ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي ئولتۇرغان‌مىرزا ئەلى تاغايى « تازا قىينىلىپتۇ بەدبەخت . توختىماي خۇن كېلىۋاتقىنى يامان بولۇپتۇ . بىر ـ ئىككى ھەپتە ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرەي . پاتىمخان ئۇنى ئوبدان كۈتسۇن » دەپ ئويلاپ :

ــ مۇشۇ باغدا تۇرىۋېرىڭ مەريەمنىساخان . كەچتە ئوغرى ـ يالغاندىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، سىز ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىنى قۇلۇپلاپ قويۇشنى تاپىلايمەن . بامدات نامىزىدىن كېيىن ئېچىۋەتسە بىخەتەر بولىدۇ . مەنمۇ ئۈچ ـ تۆت كۈندە بىر چىقىپ تۇرىمەن ، ــ دېدى .

تاغايى : « قوناق شېخىدەك بولۇپ قالغان بۇ مەرەزگە ئەت قونۇپ ، مەكزى قىزارغىچە بىرەر ئاي ئۆتىدىغان ئوخشايدۇ . خەيرىيەت ، ئاخىر قولۇمغا چۈشتى . جىن ـ شاياتۇنمۇ ئۇنى ئالقىنىمدىن ئېلىپ كېتەلمەيدۇ » دەپ ئويلىغىنىچە تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى . ئۇ :

ــ ھاي تۇردى ئاخۇن ، پاتىمخان ! ــ دەپ ھويلىغا چىقىپ توۋلىۋىدى ، تۇردى ئايالى بىلەن ھايال ئۆتمەي كېلىشتى .

ــ مەن شەھەرگە كىرىپ كېتىمەن . ئۇنىڭغا ئوبدان قاراڭلار ، ئىشىكنى قۇلۇپلاپ قويۇڭلار . ئۇ بۇ ئۆيدە تۇرىدۇ . ئەگەر قېچىپ كېتىدىغان بولسا ، چاھتا سىلەر ياتىسىلەر ، ئۇقتۇڭلارمۇ ؟

ــ ئۇقتۇق ۋەزىر ئەزىم ، خاتىرجەم بولسىلا . قەپەسكە مەن سولاپ قويغان تۇتى قۇش ئۇچۇپ كېتەلمەيدۇ ، ــ تۇردى ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا ئېگىلىپ جاۋاب بەردى ۋە تاغايىنى باغ دەرۋازىسىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى .

يەتتە ـ سەككىز كۈنلۈك بولغان ئاينىڭ شولىسى دېرىزىنگە چۈشۈپ تۇراتتى . پاتىمخان بىر تەلەڭگە پولۇنى ئېلىپ مەريەمنىسانىڭ قېشىغا كىردى .

ــ نېمە گەپ ـ سۆز بولدى مەلىكەم ، ياۋا بۇقىنى ئاسانلا قاچۇرۇۋېتىپلىغۇ ؟

خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغان مەريەمنىسا ئۇنىڭغا قارىدى :

— ئارتۇقچە گەپ بولمىدى ، پاتمىخان ئاچا . ئېيتقانلىرى بويىچە مۇلايىم بولۇۋىدىم ، ئۇ تەرسا ئېرىپ قالدى .

— كۆك قۇرۇت يۇمشاق ھەم كىچىك بولغىنى بىلەن چوك-چوك ياغاچلارنى يەپ ، ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋېتىدۇ . بەزىدە يۇمشاق ، مۇلايىم بولۇش ، قاتتىق بولۇشتىن پايدىلىق سىڭلىم . چاھتىن قۇتۇلۇپ قالغانلىرى ئوبدان بولدى ، ئەمدى قاچماق تەس ئەمەس . ئېرىم گودۇزغا نەشە چەكتۈرۈپ قويسام ، مەلەخ بولۇپ ئۇخلاپ كېتىدۇ .

— مەن بۇنداق ئويغا كېلىۋاتىمەن ، — دېدى مەريەمنىسا دېرىزىدىن كۆكتە پارلاپ تۇرغان ئايغا قاراپ ، — پۈتۈن كەچۈرمىشلىرىمنى يېزىپ ، سىلىدىن سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا ئەۋەتەيمىكىن .

— سۇلتان ئالىيلىرى بىلەن قەيەردە ، قانداق كۆرۈشىمەن ؟ — دېدى ئۇ ئىشەنچ قىلالماي .

— جۈمە كۈنى قارا پەرەنجە يېپىنىپ مەيدانىي ئادالەتكە بارىلا ، سۇلتان ئالىيلىرى نامازدىن يېنىپ چىققىشىغا مەكتۇپىمنى سۇنۇپ بېرىلا ، — دېدى مەريەمنىسا .

— سۇلتان مەكتۇپنى كۆرۈپ : « تۇتۇڭلار بۇ خوتۇننى ، قىرىق دەرە ئۇرۇپ جازاسىنى بېرىڭلار » دېسە قانداق قىلىمەن سىڭلىم ؟

— ئۇنداق دېمەيدۇ ئاچا .

— مىرزا ئەلى تاغايى خانغا ئاتا ۋەزىر تۇرسا ، دېمەي قالارمۇ ؟ ئۇنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىنغان تۇرسا ، ئاچچىقلانماسمۇ ؟

— ئاچا ، نېمە ئۈچۈنكى ، مۇشۇ ئوي كۆڭلۈمگە چۈشكەندىن بېرى ، بۆلەكچە ئۈمىدلىنىپ قالدىم . قاچۇرۇۋەتسىڭىز مەن نەگە بارىمەن . نەدە تۇرىمەن ؟ تۇتۇلۇپ قالسام ئۆلگىنىم شۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۇ يالماۋۇز سىلەرنىمۇ ئازابلايدۇ . مەن كۆپ ئويلاندىم ، ئاللاغا تەۋەككۇل قىلىپ يازغان خېتىمنى سۇلتان ئوقۇپ ، بۇ يەردە ئىكەنلىكىمدىن ۋاقىپلانسا ھەم مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ گۇناھكار ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ ، ھەم بۇ قەپەستىن مەنمۇ قۇتۇلىمەن . كۆڭلۈم مۇشۇنداق دەپ گۇۋاھلىق بېرىۋاتىدۇ ، ماڭا ياردەم قىلسىلا .

پاتمىخان مەززىلىنىڭ پۇراپ تۇرغان پولۇغا باسقان گۆشنى نان ئۈستىگە ئېلىپ توغرىدى . يىگى كۆدىدە قىلغان سەينى ئېلىپ كىردى . ئۇ ئويلاۋاتقاندەك قىلاتتى . مەريەمنىسا گەپ قىلماي ، ئۇنىڭدىن جاۋاب كۈتتى .

— پولۇغا باقسىلا سىڭلىم ، — دېدى پاتمىخان توغرالغان گۆشلەرنى پولۇ ئۈستىگە بېسىپ .

پولۇ ئوخشىغاندى . كۆڭلى بىر ئاز ئارامىغا چۈشۈپ قالغان مەريەمنىسا پولۇنى ئوبدان يېدى .

— پاتمىخان ئاچا ، سىلى خۇدايىم ماڭا يەتكۈزۈپ بەرگەن ئاچام ، ماڭا سىلى ياردەم قىلمىسىلا ، كىم ياردەم قىلىدۇ ؟ — دېدى ئۇ ياشلىق كۆزلىرى بىلەن مۆلدۈرلەپ قاراپ .

— ماقۇل سىڭلىم ، ئاۋۋال خەتنى يازسىلا ، خۇدا بۇيرۇسا ئاپىرىپ بېرەي . سىلىنى ئەرگە يەتكۈزۈپ ، ئۆزۈمنىڭ ئەردىن ئايرىلىپ قىلىشىمدىن قورقۇۋاتقىنىم راست ، پېشانەمگە پۈتۈلگىنى بولار .

مەريەمنىسا پاتمىخاننىڭ باغرىغا تاشلاندى .

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئىككىنچى باب

سۇلتاننى ئويغاتقان مەكتۇپلەر

1

گۈلئىبھرام ئوردىسىنىڭ چاھار بېغى باغى ئەنجىر ، باغى ئانار ، باغى شاپتۇل ، باغى ئۆرۈك دەپ تۆتكە بۆلۈنەتتى . چاھار باغنى ئوتتۇرىدىن كېسىپ ئۆتكەن بىر ئۆستەڭ سۇ بىر قانچە ئېرىقلارغا بۆلۈنۈپ ، نىلۇپەر كۆلىگە ، گۈللۈكلەرگە قۇيۇلاتتى . ئېرىق ۋە كۆل بويىدىكى مەجنۇنتاللار زۇمرەتتەك تىنىق سۇ ئىچىدە يەلپۈنەتتى . شاپتۇل ، ئۆرۈكلەرنىڭ چېچەكلىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن بولسىمۇ ، كۈمۈش رەڭ ياپراقلىرى يەنىلا گۈزەل ئىدى . ئانار دەرەخلىرى بولسا مۇنچاق - مۇنچاق چېچەك باغلىغانىدى .

سەردار بەھرام پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ ، مەقبەرىگە بويۇنداپ قاراپ ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ تېخىچە قۇرئان تىلاۋەت قىلىۋاتقىنىنى بىلدى . « جۈمە نامىزىدىن يېنىپلا خاننىڭ مەقبەرىسىگە كېلىشىدى ، يەنە قانچە ۋاقىت ئولتۇرارىكىن ؟ ئەمىر - ئەركانلار ساقلاپ قالىدىغان بولدى » دېدى ئۇ ئىچىدە .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ھەر جۈمە نامازدىن يېنىپلا ئاتىسىنىڭ مەقبەرىسىگە يالغۇز باراتتى ،« قۇرئان » تىلاۋەت قىلاتتى . دۇئا قىلىپ قايتىپ سۇلتان سارىيىغا كىرەتتى . باشقىلار مەقبەرىگە بىللە بېرىشنى تەلەپ قىلسا :

— مېنى يالغۇز قويۇڭلار ، سىلەر بىلەن بىرگە بارسام ، ئاتامنىڭ

روھى چۈچۈپ قالارمىكىن ، دەيمەن ، — دەپ ئۈنىمايتتى .

بۇ ئۇنىڭ دۆلەت ئەركانلىرىغا تازا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالغانلىقىنىڭ ئەمەلىي ئىپادىسى ئىدى . سەردار بەھرام بۇنى بىلەتتى . شۇڭا ، بىلىندۈرمەي ، خاس ياساۋۇل - نۆكەرلەر بىلەن يىراقتا تۇرۇپ ئۇنى قوغدايتتى . ئۇ ئاشكارا دۈشمەن ھۇجۇمىدىن يوشۇرۇن دۈشمەن قەستىنىڭ زىيان - زەخمىتى چوڭ بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى . ھەر-قانداق جايدا سۇلتاننى مۇھاپىزەت قىلىشنى باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى ، دەپ ھېسابلايتتى . بولۇپمۇ ئاقسۇدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ خاس نۆكەرلەر سەردارلىقىغا تەيىنلىنىپ ، ئابدۇرېشىتخانغا دائىم ھەمراھ بولۇپ قالغان ، بارا - بارا ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتى دوستانە مېھىر - مۇھەببەتكە ئايلانغانىدى .

ئۇ باراقسان ئۆرۈك دەرىخىنىڭ غولىنى بىر قولى بىلەن تۇتۇپ ، تازا بويۇنداپ قاراپ ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەقبەرە ئالدىدىن تۇرۇپ ، باغى ئەنجىرگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆزدى .

باغقا يالغۇز قەدەم باسقان سۇلتاننىڭ كاللىسى يۆگۈمەچ ئوتتەك چىگىشلىنىپ كېتىۋاتاتتى . ئۇنىڭ ئوردا سارىيىغا كىرىشكە رايى بارمايۋاتاتتى . ئۇنىڭغا ۋەزىر ، ئەمىر باشلىق ھەممە دۆلەت ئەربابلىرى ، سەركەردىلەر گويا قارا نىيەت مۇناپىقتەك ، سۇيىقەستچى ، مەككارلاردەك تۇ-يۇلۇپ ، ئۇلاردىن خۇشى كەتكەنىدى . سەۋەبى ، مىرزا ئەلى تاغايى ، خوجاشاھ مۇھەممەدلەرنىڭ دىلى بىلەن تىلى ئوخشىمايدىغان قاقۋاش ھىيلىگەر ، قانخورلار ئىكەنلىكى توغرىسىدا پايتەختتىن ۋە جايلاردىن خەت ، ئەرزلەر كەلمەكتە ئىدى . بۇنىڭ ئىچىدە مىرزا ھەيدەر كوراگان تىبەتتىن ئەۋەتكەن مەكتۇپ ، مەرھۇم ئەلى سەئىد كوكۇلداشنىڭ ئوغلى يازغان ئەرزنامە ، ئالائىددىن ماھمۇد بارلاسنىڭ شكايەتنامىسى ۋە بىر ئايالنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى چەككەنىدى . « بۇلارنىڭ ھەممىسى راستمىدۇ ، ناھاتكى ئاتا ۋەزىر ئۇلار پاش قىلغاندەك قانخور ، ئاسىي ، سۇيىقەستچى بولسا ؟ خۇدا ، بۇ مۇمكىنمۇ - ھە ! . . . » دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە .

باغدا ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم يوق ئىدى . ئۇ باغقا ھېچكىمنى كىرگۈزمەسلىك توغرىسىدا باغۋەنلەرگە جېكىلەپ قويغانىدى . كۆل ئەتراپىدىكى ئارچا دەرىخى ۋە مەجنۇنتاللار ئۇنىڭغا تەسەللى بولسۇن ، دېگەندەك قېيغىتىپ شىلدىرلايتتى . بىر كاككۇك ئارچا دەرىخىنىڭ ئەڭ ئۇستۇنكى شېخىغا قونۇپ سايراۋاتاتتى . ئابدۇرېشىتخان ھەر تەرەپكە بويۇنداپ سايراۋاتقان بۇ قۇشنى چۆچۈتۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، ئاستا كېلىپ ، كۆل بويىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا ئولتۇردى . ئۇنىڭ بېشىدا ئالتۇن ئوتۇغات قادالمىغان يېشىل سەللە ، ئۇچىسىدا ئاق مەشۇتـ ـتىن تىكىلگەن ئاق كەمزۇل ، بېلىدە خەنجەر ئېسىلغان كۈمۈش كەمەر بار ئىدى . ئاق شىم ، قارا خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەنىدى . قۇندۇزدەك قارا بۇرۇتى ئىككىلىك ئۆسكەن ساقىلىغا تۇتىشىپ كەتكەنىدى . ھازىدار بولغاچ ئالتۇن تاج كىيمىگەن ، ئالتۇن كەمەرمۇ باغلىمىغانىدى . ھەسرەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى غۇر ـ غۇر شامالدا سەل چايقىـ ـلىپ تۇرغان كۆلگە تىكتى . تاجى رەڭ چاقماق تون كىيگەن كاككۇكـ ـنىڭ كۆلەڭگىسى سۇدا سىرلىق تۇس ئالغانىدى . جۇش ئۇرۇپ سايراۋاتقان بۇ قۇش ئابدۇرېشىتخانغا تەسەللى بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى . كاككۇك كۆلەڭگىسىنىڭ ئەتراپىدا بېلىقچانلار پىلتىنىڭ ئېتىپ ئوينىشىۋاـ ـتاتتى . ئۇنىڭ زۇمرەتتەك تىنىق سۇغا قارىغانسېرى قارىغۇسى كەلدى ، بېلىقچانلار قۇيرۇق چۆرۈپ شۇڭغۇسا ، كۆل يۈزىدە كىچىك چەمبەرلەر ھاسىل بولاتتى . ئۇ ئارامبەخش كۆلگە قارىغىنىچە يانچۇقىغا سېلىۋالغان تۆت پارچە خەتنى ئالدى . ئۇلارغا خىيالچان ھالدا بىردەم كۆز سېلىپ تۇرۇپ ، ئاندىن بىرىنچى خەتنى ئېچىپ ئوقۇدى .

« ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن .

ئەسسالامۇئەلەيكۇم سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئالىيلىرى ، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ خانى بولغانلىقلىرى بىلەن مۇبارەكلەيمەن . ئاللا رەھمەت قىلسۇن ، ئامىن !

يېتىپ مەلۇم بولسۇنكى ، مەملىكەت ئاتىسى ، خانلىقىمىزنى بەرپا

قىلغۇچى سۇلتان سەئىدخاننىڭ مەقبەرىسى ئالدىدا تۆكۈلگەن قان پىقىرنىڭ يۈز - كۆزىگە چاچرىغاندەك بولۇپ ، قاتتىق چۆچۈدۈم ، ۋەھىمىدە قالدىم . چۈنانچە ، بۇ يىراق تاغلىق رايوندا بولماي ، پايتەختتە بولغان بولسام ، پىقىرنىڭمۇ قېنى تۆكۈلەر ئىكەن . خەيرىيەت ، مېنى جانابىي ئاللا بۇ يەردە ساقلاپ قاپتۇ . ئاللانىڭ قازاسىغا رىزا بولسامۇ ، ئۆزۈمنىڭ بۇ يەردە ئامان قالغىنىمدىن قىلچە خۇشال بولمىدىم ، بەلكى چېقىمچىلىق قىلىپ ، خانلىقىمىزنىڭ قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى ، باھادىر ، دانىشمەن سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە سەۋەبچى بولغان مەلئۇن ئاسىيلارغا نەپرەت ئوقۇدۇم ، ئۇلارنى ئاللانىڭ جازالىشىنى تىلىدىم . پىقىرغا بەش قولدەك ئايانكى ، زالىم سۇلتان ئاكىسى مىرزا ئابابەكرىدىن يۈز ئۆرۈپ ، بىزگە قېتىلغان كۈندىن باشلاپ ، سەئىدخانغا سەمىمىي سادىق بولۇپ يۈز تاپقان سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ قىلچە گۇناھى يوق ئىدى ، ئۇ زالىم ئاكىسىغا يۈز - خاتىر قىلمىغانلىقى بىلەن ئەلنىڭ نەزىرىگە ئېلىنغان ، نامراتلىشىپ كەتكەن قەشقەر دىيارىنى روناق تاپقۇزۇپ ئاۋاتلاشتۇرغانىدى . تەكشۈرۈپ ھەق - ناھەقنى ئايرىماي ، ھەتتا ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈشكە يول قويماي ، ئۇنى قەتل قىلىشقا بۇيرۇپلا . سۇلتان سىلىدىن سوراي : زادى كىم ئۇنى قەتل قىلىشقا مەسلىھەت بەردى ؟ تۆھمەت قىلىپ ئۇنى قارىلىغان كىم ؟ نىمە ئۈچۈن شۇنداق قىلدى ؟ بۇنى ئەمدى ئويلاپ كۆرۈشلىرىنى ، تەكشۈرۈپ ، ھەق - ناھەقنى ئايرىپ چىققاندىن كېيىن ، ئاشۇ چېقىمچى تۆھمەتخورلارغا ، رەزىل سۇيىقەستچىگە ، خانلىقىمىز پېشۋالىرىنىڭ جېنىغا زامىن بولغان قانخور مۇناپىققا جازا ھۆكۈم قىلىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن . ئەمىرلىرىگە بىنائەن ، تىبەت ئېلىنى شاھزادە ئىسكەندەر سۇلتانغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ، كەشمىر دىيارىغا كەتمەكچىمەن . ئەگەر بۇ يازغانلىرىمنى گۆدەكچە ئويلاپ خاتاغا چىقارسىلا ، ئۈستۈمگە لەشكەر تارتىپ بېرىشلىرىنى سورايمەن . بىز جەڭگاھتا كۆرۈشەيلى .

ئەي مېنىڭ بىر نەۋرە خان ئىنىمنىڭ ئوغلى ، ئىخلاس بىلەن تەربىيىلىگەن شاگىرتىم ، ھاكاۋۇر ، قارام سۇلتاننىڭ جاۋابىنى ئەمەس ،

خەلق غېمىنى يەيدىغان ، جان كۆيدۈرگەن ئۇستازىنى ئۇنتۇمىغان ، ئادىل ، شەپقەتلىك خاننىڭ جاۋابىنى كۈتىمەن .

خەير ، ئاللا ھەممىمىزگە ھىدايەت بەرسۇن ،
ئۇستازىم ، دەپ تونۇسىلا ، ئۇستازلىرى بولمىش
مىرزا ھەيدەر كوراگان .

ھىجرىيە 940 ـ يىلى جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ 11 ـ كۈنى كەشمىر «

ئوقۇلۇپ بولغان خەت لەرزىگە كەلگەن قولدىن كۆلگە چۈشۈپ كېتىۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان ئىتتىك ئېلىۋالدى ، يۈرىكى قىسىلغاندەك بولۇپ ، كۆكسىگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى . « شۇ ۋاقىتتا مەرھۇم خان ئاتامنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا قۇترىغان شىرغا ئايلىنىپ قالغانىدىم ، ئەگەر ئۇستازىم مىرزا ھەيدەر كوراگان مەقبەر يېنىدا بولغان بولسا ، ئۇنىمۇ ئۆلۈمگە بۇيرۇيدىكەنمەن . سەئىد مۇھەممەد مىرزىنى ، ئەلى سەئىد كوكۇلداشنى ، كېيىن ئېنىم ئىسكەندەر سۇلتانىنى ئۆلتۈرۈشكە دەۋەت قىلغان كىشى مىرزا ئەلى تاغايى ئىدى ، تاغام ئىمىن خوجا سۇلتانىنى قۇتراتقانمۇ شۇ ئىكەن . ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ماڭا سادىقلىقىدىنمۇ ياكى مېنى سادىق كىشىلىرىمدىن ئايرىش ئۈچۈنمۇ ؟ نېمىشقا ئەينى چاغدا بۇنى ئويلاپ كۆرمىگەندىمەن ؟ . . . »

ئۇ ئويلىغانسېرى مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدە ، بىر سىرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى . قوچقار قىشلىقىدىكى ۋاقىتىدا ، پايتەختتىن خەت ئېلىپ كەلگەن ھارىس نەجمىدىن دوغلاتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ، قىرغىز باتۇرنىڭ قەتل قىلىنىشى ناھايىتى سىرلىق بولغانىدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆز ئالدىدا ، تاغايىنىڭ دائىم ھېجىيىپ تۇرىدىغان قىياپىتى نامايان بولدى . ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر سەسكەنگەندەك بولۇپ سىلكىنىپ كەتتى . ئۇ ئىككىنچى لىپاپىنى ئاچتى ، بۇ ئەلى سەئىد كوكۇلداشنىڭ ئوغلى ئابدۇلئەزىز كوكۇلداشنىڭ ئەرزى ئىدى .

« ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن .

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ شاھىنشاھى سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئائىلىلىرىغا:

ھۆرمەت بىلەن ئەرز سۇنغۇچى مەرھۇم سەئىد خان ئاتىمىز مەقبەرىسى ئالدىدا قەتل قىلىنغان ۋەزىر ئەلى سەئىد كوكۇلداشنىڭ ئوغلى ئابدۇلئەزىز كوكۇلداش، ئائىلىلىرىغا شۇنىڭ ئۈچۈن ئەرز قىلىمەنكى، مەرھۇم ئاتام ناھايىتى ئېھتىياتچان، ھەر بىر ئىشنى، ھەربىر سۆزنى ئويلاپ قىلىدىغان ئادەم ئىدى. پېقىر تۇنجى ئوغلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەرھۇم خان ئاتىمىز سەئىدخاننىڭ ۋە ئائىلىلىرىنىڭ ياخشى سۈپەتلىرىنى ئەنە شۇ مەرھۇم ئاتامدىن ئاڭلاپ چوڭ بولغانىدىم. كىچىكىمدىنلا ھەر بىرلىرىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئىخلاس قىلىپ قاتارغا قوشۇلغىنىمنى ئويلىسام، ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۆرتىنىپ كېتىمەن. قاچانكى ئاتام ئۆلتۈرۈلگەندىن باشلاپ، قەلبىمدىكى مېھىر ـ مۇھەببەت ئوتلىرى ئۆچۈپ، ۋۇجۇدۇم مۇزلاپ كەتتى. ئەمما، ئاخىرى تېخى تۈگىمىگەن خەت ئاتامنىڭ تارتمىسىدىن چىققاندىن كېيىنلا، ھەقىقىي سۇيىقەستچى، ئاسىينىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ باشقا كىشى بولماستىن، بىر مەھەل ئاتام بىلەن يېقىن ئۆتكەن، بىرلىكتە ئائىلىلىرىغا سۇيىقەست پىلانلىغان، ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەلى تاغايىدۇر. ئاتام ئۇنىڭ قارا نىيىتىنى چۈشىنىپ، ئۆزىنى تارتقاندىن كېيىن بۇ ھەقتە خاتىرە قالدۇرغان. ئائىلىلىرىنىڭ بۇ خاتىرىنى ئوقۇپ چىقىشلىرى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىش ئۈچۈن زۆرۈر، دەپ قارايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئائىلىلىرىغا ئۇشبۇ ئەرزنامىنى يازدىم. بىگۇناھ قەتل قىلىنغان ئاتامنى ئاقلاپ، ھەقىقىي گۇناھكار مىرزا ئەلى تاغايىغا تېگىشلىك جازار بېرىشلىرىنى مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ يارەنلىرى ئۆتۈنىمىز. بۇ ئەرزنامىغا قوشۇپ ئاتام يازغان خاتىرىلەرنىمۇ ئەۋەتتۇق. ۋاقىپ بولغايلا.

ھۆرمەت بىلەن:

يەركەن شەھىرى ھەيدەر باغ كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق ئابدۇلئەزىز كوكۇلداش.

هىجرىيە 940 ـ يىلى جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ 19 ـ كۈنى . »

ئابدۇرېشىتخان ئەرزنامە بىلەن لىپاپىغا سېلىنغان پاتلىق قەغەزنى ئېچىپ ، چىرايلىق يېزىلغان جۈملىلەرگە كۆز يۈگۈرتتى .

« ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن .

ئالەمنىڭ ئىگىسى بولمىش ئاللانىڭ كۆڭلۈمگە سېلىشى بىلەن بۇ يېزىپ قالدۇرغانلىرىمنىڭ ھەممىسى راست . مۇشۇ كۈنلەردە بىر چىل بۆرە قوي تېرىسىگە ئورىنىۋېلىپ ، خان ئالدىدا ئىناۋەت قازىنىۋالدى ، يوشۇرۇن سۇيىقەست بىلەن شۇغۇللاندى . ئۇنىڭ ئۇچۇقتۇرماقچى بولغان بىرىنچى ئادىمى خان ئاتىمىزنىڭ چوڭ ئوغلى ئابدۇلرەشىدخاندۇر . ھىجرىيە 921 ـ يىلى ھوشۇر ئېيىدا ئۆيىگە چاقىرىپ خوجاشاھ مۇھەممەد ئىككىمىزگە ‹ ئابدۇلرەشىدخاننى كۆزدىن يوقاتساق ، سەئىدخان يۆلەنچۈكىدىن ئايرىلىدۇ › دەپ ، شاھزادىنى ئۆلتۈرۈشكە ھارىس نەجمىدىن دوغلاتنى بەلگىلىدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىزنى كۆرۈشتۈردى ، شىكاردا ساداقتىن ئوق ئۈزۈپ ، تەگكۈزەلمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى ئەيىبلىدى . شۇ يىلى ئابدۇلرەشىدخان تۇرپانغا بارغاندىمۇ ، ئۇ يەردىكى ئادەملىرى ئارقىلىق ساداقتىن ئوق ئاتقۇزغان ، بىراق تەگكۈزەلمىگەن . بۇنىمۇ بىزگە ئۆز ئاغزى بىلەن سۆزلەپ بەرگەنىدى .

ئۇ يەنە سۇلتان مەنسۇرخان بىلەن سۇلتان سەئىدخاننىڭ قېرىنداشلىق مېھرىنى ئۈزۈش ، شاھانە دوستلۇقىنى بۇزۇش ئۈچۈن ، مەلىكە گۈلنىگارىبېكەنى شۇ يەردىكى ئادەملىرىنى ئىشقا سېلىپ ، ئۆلتۈرگۈزۈۋەتكەنلىكىنىمۇ خوجا شاھ مۇھەممەد ئىككىمىزگە دەپ بەرگەنىدى .

مەرھۇم خان ئالىيلىرى سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا ھارىس نەجمىدىن دوغلاتتىن خەت ئەۋەتتى . بىراق ، ھارىس نەجمىدىن دوغلات شۇ يەردە ئۆلتۈرۈلۈپتۇ . مىرزا ئەلى تاغايى سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان بىلەن بىللە پايتەختكە قايتقاندا ، خوجا شاھ مۇھەممەد بىلەن ماڭا : ‹ ھارىس ئابدۇلرەشىدخاننى ئۇچۇقتۇرغىلى ئۇنىمىدى ، مەن ئۇنى ئۇچۇقتۇرۇ-

ۋەتتىم » دەپ بولغان ئەھۋالنى تەپسىلىي ئېيتىپ بەرگەندى .

دەسلەپ پېقىر ئۇنىڭ گېپىگە كىرىپ ، ھەمسۆھبەت بولۇپ ، ئۇنى قوللىغاندىم . بارا ـ بارا ھەقىقەتنىڭ مىرزا ئەلى تاغايى تەرەپتە ئەمەس ، خان ئاتىمىز ۋە سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان تەرەپتە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتىم . ئۇ ئاسىيدىن ئۆزۈمنى تارتىپ ، خان ئاتىمىز يېنىدا بەجاندىل خىزمەت قىلىشقا كىرىشكىنىمنى بايقىغان مىرزا ئەلى تاغايى يۈزۈمدىن ـ يۈزۈمگە : « بىز سىرداش دوستلاردىن ، ئارىمىزدا بولۇنغان گەپ ـ سۆز-لەر ئېغىزىغا چىقىپ قالغان كۈنى ، جانابىلىرىنىڭ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقان كۈنلىرى بولۇپ قالىدۇ تەقسىر . ماڭا ئاسىيلىق قىلىپ ، سەئىدخانغا سادىق بولىمەن ، دەپ ئويلىمىسىلا ، خاننىڭ تونىغا ئورۇ-نىۋالسىلىمۇ ، نەزىرىمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايلا » دەپ تەھدىت سالدى . قورقۇپ كېتىپ بۇ توغرۇلۇق ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىدىم . ئۇ ماڭا سى-رىنى ئېيتىپ مەسلىھەتلىششنى توختاتتى . ھەر نامىزىمدا ئاللاغا نالە قىلدىم . سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ۋەلى ئەھدى بولۇپ ، يەنە شۇ مۇناپىق مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن ئاقسۇغا كەتكەندە ، شاھزادىدىن بەكمۇ ئەنسى-رىدىم . ئاقسۇدىكى توپىلاڭ تىنچىتىلغاندىن كېيىن ئىمىن خوجا سۇلتان-نىڭ قاچقانلىقىنى ، ئابدۇلرەشىدخاننىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىنى كەلگەن خەۋەردىن ئۇقتۇم . خان ئاتىمىز ئىنىسىنىڭ تەقدىرىدىن بەك ئەنسىرىدى . بۇ يەردە نېمە سىر بار ، بىلەلمىدىم . ئەينى ئەھۋالنى ئاشكارا قىلالمىغى-نىمدىن كۆڭلۈم يېرىم بولدى . مىرزا ئەلى تاغايى مەن بىلەن سىرداش-مايدىغان بولغاندىن بىرى ، مۇنشى ①ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس بىلەن يېقىن بولۇپ كەتتى . ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ مۇنشى ۋەزىرلىككە كۆتۈرۈلدى . خوجا شاھ مۇھەممەد بىلەن بۇ ئىككىسىنىڭ دائىم خۇپىيانە سۆزلىشۋات-قىنىنى كۆرەتتىم . ئۇلارنىڭ بىر سۇيىقەست پىلانلاۋاتقىنىنى كۆڭلۈم تۇيۇپ ، ئۇلارنى خۇپىيانە كۆزىتىشكە باشلىدىم . . .

سۇلتان ئالىيلىرى ، بۇ خاتىرە مەشەددە ئۈزۈلۈپ قالغان . قارى-غاندا ، ئاتام بۇ خاتىرىنى ئۇلتۇرۇلۇشتىن بىر نەچچە كۈن بۇرۇن يازغان

① مۇنشى — كاتىپ ، پۈتۈكچى .

ۋە داۋامىنى يېزىش ئۈچۈن ئۆزى قەيت قىلغاندەك كۆزىتىشكە كىرىشكەن بولۇشى مۇمكىن. ھەزرەتلىرىنىڭ بۇنىڭ راست ياكى يالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ، ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىشلىرىدىن ئۈمىدۋارمىز.»

ئابدۇرېشىتخان ئايىغى يوق خاتىرىنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ چىقتى: «دەرۋەقە، ئەلى سەئىد كوكۇلداش سەئىد مۇھەممەد مىرزىنى گۇناھسىز، دەپ ئوتتۇرىغا چىققاندا، ئۇنىمۇ ئۆلتۈرۈشكە دەۋەت قىلغان كىشى مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن خوجا شاھ مۇھەممەد ئىدى... دېرىخا، مەن خاتا قىلغان بولسام ـ ھە!؟...»

بارغانسېرى ۋىجدانى ئازابلىنىپ، چىرايى بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ كېتىۋاتقان ئابدۇرېشىتخان يەنە بىر لىپاپىنى ئاچتى. بۇ ئالائىددىن ماھمۇد بارلاسنىڭ شىكايەتنامىسى ئىدى.

« ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سۇلتان ئالىيلىرى، مەن بۇ خېتىمدە مىرزا ئەلى تاغايى ۋە خوجا شاھ مۇھەممەد ئۈستىدىن شىكايەت قىلماقچىمەن. قەشقەر خانلىق مەدرىستە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقىنىمدا، تالىبۇل ئىلمىيلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولغىلى كەلگەن مىرزا ئەلى تاغايغا سۆھبىتىم مەقبۇل بولغان بولسا كېرەك، ئۇ مېنى پايتەختكە بېرىپ خىزمەت قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. مەنمۇ جان دەپ ماقۇل بولدۇم. مېنى يەركەنگە ئېلىپ كېلىپ، خان ئاتىمىز سەئىدخان بىلەن كۆرۈشتۈردى. خان ئاتىمىز مېنى مۇنشىلىققا بەلگىلەپ يارلىق چۈشۈردى. شۇنداق قىلىپ، ئوردىدىكى ئون ئىككى مۇنشىنىڭ بىرى بولۇپ قالدىم. مىرزا ئەلى تاغايىدىن كۆپ مىننەتدار بولۇپ، ئۇنى قەيەردە كۆرسەم ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ يۈردۈم. ئۇ ماڭا: ‹ سىز بىلىملىك يىگىت، ئوردىدا ھەر خىل ئادەم بار، ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ، نېمە دېيىشكەنلىرىنى ۋاقتىدا ماڭا يەتكۈزۈپ تۇرۇڭ. ئورنىڭىزنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىمۇ، خىزمىتىڭىزنىڭ ئۈنۈمىگە باغلىق › دېدى. باشقىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالىدىغان بولدۇم. ئوردىدىكى دۆلەت ئەربابلىرىدىن تارتىپ، ئادەتتىكى خىزمەتچىلەرگە قەدەر،

مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى .
كۆپچىلىك ئۇنى ئىككى يۈزلىمچى ، مەككار دەپ ئەيىبلەيتتى . ئۇنىڭغا
ئائىلىغانلىرىمنى ئېقتماي ، تىمتماي دەپ تۇردۇم . ئۇنى ئەيىبلىگەن بىر
قانچە ئەرباپ تۇيۇقسىز زىندانغا تاشلاندى . بۇنىڭدىن چۆچۈدۈم . كېيىن
ئۇ سۇلتان ئالىيلىرى بىلەن ئاقسۇغا كەتتى . مېڭىش ئالدىدا ‹ سىز ئور-
دىدا بولۇۋاتقان ئىشلار ۋە ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن ئۇچۇرلار ھەق-
قىدە ماڭا مەلۇمات يېزىپ تۇرۇڭ › دەپ تاپىلىدى . ئۇنىڭ تاپشۇرۇقى
بويىچە يېزىپ تۇردۇم ھەم بەزى ئەھۋاللارنى ئۇنىڭ ئوردىدىكى ياسا-
ۋۇلى قاسىم ياساۋۇلغا يەتكۈزدۈم . خان ئاتىمىز يەركەنگە كېلىۋېتىپ ۋا-
پات بولدى . بەخت ـ سائادىتىمدىن ئايرىلغاندەك بولۇپ مۇسىبەت قاي-
غۇسىغا غەرق بولۇپ كەتتىم . خان ئاتىمىز دەپنە قىلىنغان كۈندە مىرزا
ئەلى تاغايىنىڭ بولمىغىنىدىن ئۆزۈمچە خۇش بولدۇم . ئۇ ئۆلگۈرۈپ
كەلگەن بولسا ، بىرەر ۋاقىئە چىقىدىغاندەك تۇيۇلۇپ ، كەلمىگەندىن كې-
يىن كۆڭلۈم ئارامىغا چۈشۈپ تۇرۇۋىدى ، ئالىيلىرىنىڭ يولغا چىققانلىقى
توغرىسىدا ، تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان مىرزا ئەلى تاغايى خەۋەر يەت-
كۈزۈپ قالدى . ئەمىر كەبىر سەئىد مۇھەممەد مىرزا ، ئىسكەندەر سۇلتان
قاتارلىق دۆلەت ئەرباپلىرىنىڭ مۇھەررەمنىڭ [1] بىرىنچى كۈنى بولمىش
پەيشەنبىنى خاسىيەتلىك كۈن دەپ قاراپ ، ئالىيلىرىنىڭ شۇ كۈنى پاي-
تەختتە قەدەم تەشرىپ قىلىشلىرىنى ئۆتۈنۈپ يازغان مەكتۇپىنى مىرزا
ئەلى تاغايى ئۆزى ئېلىپ ئالدىلىرىغا كەتكەنلىكى ئېنىق يادىمدا . ئەتىسى
سەھەر ، خەۋەرمۇ بەرمەي لەشكەرلەر بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئوردىغا باستۇ-
رۇپ كىردىلە . پېقىر ھەم ھەيران بولدۇم ، ھەم ۋەھىمىدە قالدىم . مەر-
ھۇم خان ئاتىمىز مەقبەرىسى يېنىدا ، بۇيرۇقلىرى بىلەن سەئىد مۇھەممەد
مىرزا ، ئەلى سەئىد كوكۇلداش قەتل قىلىندى . مىرزا ئەلى تاغايى ، ئەمىر
خوجا شاھ مۇھەممەدلەرنىڭ يەل بېرىپ قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، بو-
لۇۋاتقان خۇنخورلۇقنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدۇم . ئۇلارنىڭ تېخىمۇ
يۇقىرى مەرتىۋە ، چوڭ ھوقۇقنى قولغا كەلتۈرۈش مەقسىتىدە ، مۇنا-

---

[1] مۇھەررەم ـــ ھوشۇر ئېيى ، ھىجرىيە يىلىدا يىلنىڭ بېشى .

پىقلارچە بوھتان چاپلاپ قارىلىغانلىقىنىڭ بىر شاھىدى بولۇپ قالدىم. بۇ ناھەق تۆكۈلگەن قان مېنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتتى! شۇ كۈنى كەچ مىرزا ئەلى تاغايى پېقىرنى كەچلىك تاماققا ئۆيىگە چاقىردى، بارسام، خوجا شاھ مۇھەممەدمۇ بار ئىكەن. ئۇلار بىر - بىرىنى مۇبارەكلەشتى. خوجا شاھ مۇھەممەد ئۇنى 〈ئاتا ۋەزىر〉 دەپ ئاتىدى. مىرزا ئەلى تاغايىمۇ ئۇنى 〈ئەمىر كەبىر〉 دەپ ئاتىدى. ماڭا 〈خەزىنە ۋەزىرى بولىسىز〉 دەپ بېشارەت بەردى. قاسىم ياساۋۇلنى 〈ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ سەردارى بولىدۇ. ياراملىق ئادەم〉 دەپ ماختىدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ماڭا ئەھۋال تېخىمۇ ئايدىڭ بولدى.

بىر ئىنسان ئۈچۈن ھەقىقەتنى ياقلاش ئالىيجاناب بۇرۇچتۇر. پېقىر بۇ بۇرچۇمنى شەرتسىز ۋە خالىس ئادا قىلىش ئىرادىسىگە كەلدىم. كېيىسەللىكىمنى باھانە قىلىپ ئوردىغا كەلمەي قويدۇم. ئەسلىدە، مەن كېسەل ئەمەس ئىدىم. ھەقىقەتنىڭ ئاستىن - ئۈستۈن قىلىنىۋېتىشىگە چىداپ تۇرالماي، ئوردىدىكى ئەمىلىمدىن بىراقلا ۋاز كەچمەكچىدىم.

سۇلتان ئالىيلىرى، بويىنۇم قىلدا باغلاقلىق. ھەق ئۈچۈن ئۆلۈشكە رازىمەنكى، ناھەققە باش ئېگىپ پاشاشنى ۋىجدانسىزلىق، تۈزكورلۇق، ئاسىيلىق دەپ بىلىمەن ۋە ئۇنداق نومۇسىزلارچە ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىپ ياشاشنى ئەسلا خالىمايمەن! مىرزا ئەلى تاغايى، خوجا شاھ مۇھەممەدكە ئوخشاش مۇناپىقلارنىڭ سايىسىدا كۈن كۆرۈشتىن ھەقىقەت ئاپتىپىدا چاڭقاپ ئۆلگەن ئەۋزەل. دارغا ئېسىشقا ھۆكۈم قىلىسىلىمۇ، چېپىشقا بۇيرۇسىلىمۇ مەيلى، لېكىن بۇ شىكايەتنامىنى ئەمەلىيەتكە تەدبىق قىلىپ، ئادالەت تارازىسىغا سېلىپ كۆرۈشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئالىي ئېھتىرام ئىلە ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس. تۇرار جايىم يەركەن شەھەر ھاجى خالدار كوچىسى.

ھىجرىيە 940 - يىلى جامادىيەسسانىنىڭ 9 - كۈنى» ئابدۇرېشىتخان بۇ خەتنى ئوقۇپ بولۇپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇردى.

« شۇ قىرغىندىن كېيىن كۆپ ئەمىر، ۋەزىر، سەركەردىلەرنىڭ

ئوردىغا كەلمەي قويۇشىدا گەپ بار ئىكەن ـ دە ، بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ قاتتىق نارازى بولغانلىقىنى بىلدۈرگەنىكەن . مەن بولسام خانلىقىمىزنىڭ پېشۋالىرى مېنى قوللىدى ، ئادالىتىمدىن ئاۋام رازى ، دەپ يۈرۈۋېرىپتى-مەن . . . » ئۇ ئويلاپ كۆڭلى غەش بولغان هالدا تۆتىنچى لىپاپىنى ئاچتى .

« ناهايىتى شەپقەتلىك ۋە مېهرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن .

ئەسسالام سۇلتان ئالىيلىرى . بۇ خەتنى يېزىۋاتقان ئاللانىڭ بىر مىسكىن ، ئاجىز بەندىسى ، خاس نۆكەرلىرى سەردار بەهرامنىڭ خاتۇ-نى ، خورلانغان ، ئازابلانغان يېتىمەدۇر . مەنكى ئىسمىم مەريەمنىسا ، يۇرتۇم يېكەنسار ، ئاتام زىنداندا ئۆلتۈرۈلۈپ ، ئانام قازا قىلغاندىن كېيىن پېقىرەنى مىرزا ئەلى تاغايى ئالتە يېشىمدا يەركەنگە ئېلىپ كەلگەنىدى . بالىلىق چاغلىرىمدىن باشلاپ ئۇنىڭ خاتۇنلىرىنىڭ دېدىكى بولۇپ ، تى-نىم تاپماي خىزمەت قىلدىم . بىر ـ بىرىدىن ئۆكتەم خاتۇنلىرىنىڭ دەش-ناملىرى ئاز كەلگەندەك ، بۇ نومۇسسىز ماڭا شەهۋانىي نەزەر بىلەن تى-كىلىپ ، هاياسىزلىق قىلغىلى تۇردى . بۇ خورلۇقلارغا چىداپ چوڭ بولدۇم ، ياتلىق بولۇش يېشىدىنمۇ ئۆتتۈم . خاتۇنلىرىنىڭ كۆز ـ قۇلاق-لىرى ، ماڭا چېقىلىپ قويۇشىدىن بۇ ئادەمنى توسۇپ كەلدى . ئاقىۋەت ئالىيلىرىنىڭ بەهرام ئىسىملىك خاس نۆكىرى بىلەن يولدا تونۇشۇپ قالدىم ، ئۇ مېنى ئېلىپ قېچىپ ئەمرىگە ئالماقچى بولدى . مىرزا ئەلى تا-غايى ئېپلاس نىيىتىگە يەتمەكچى بولغان كېچىسى ئاللانىڭ ئىنايىتى بى-لەن بەهرام مېنى ئېلىپ قاچتى . ئەمرىگە ئېلىپ ، خورلۇق ـ ئازابتىن قۇتۇلدۇردى ، بەختكە ئېرىشتىم . هالبۇكى ، بەهرام ئالىيلىرى بىلەن ئاقسۇغا كەتتى . ئېغىر ئاياغلىقىم شۇ ۋاقىتتا مەلۇم بولدى . بىر كۈن ئە-تىگەندە ئېرىم تۇيۇقسىز ئۆيگە كىرىپ كەلدى . ئالىيلىرىدىن خان ئاتى-مىزغا مەكتۇپ ئېلىپ كەلگەنىكەن . خان ئاتىمىز شىكارغا چىقىپ كەت-كەنلىكى ئۈچۈن ، مەكتۇپنى بىرەلمەي ئۆيگە يېنىپ كەلدى ۋە كەچقۇ-رۇن يەنە ئوردىغا كەتتى . خۇپتەندىن يانغان مەهەلدە ، يۈزىگە نىقاپ

www.uyghurkitap.com

تارتقان ئىككى ئادەم ئۆيىمىزگە باستۇرۇپ كىرىپ ، قىينانامنى پىچاق سېلىپ ئۆلتۈردى ، مېنى باغلاپ ، ئات بىلەن ئېلىپ ماڭغانچە ، شەھەردىن خېلى يىراق بىر كەنتتىكى باغ ئىچىگە كولانغان چاھقا سالدى . بۇ مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بولۇۋاتقان ئازابلاش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم . كېچە - كۈندۈز چاھ بېشىدا پايلاقچىلىق قىلغۇچىنىڭ خاتۇنى ئېرىنىڭ زۇلۇمىدىن قورقماي ، ماڭا مۇڭداش ، ئەسرا بولۇپ ، ئۆز سىڭلىسىدەك قارىدى . چاھ ئىچىدە نەچچە ئاي تۇرغىنىمنى بىلمەيمەن ، بەلكى بەش - ئالتە ئاي تۇرغاندىمەن . بىر كۈنى كەچتە ئۇ رەھىمدىل ئايال چاھقا چۈشۈپ ، مېنى ئېلىپ چىقتى . مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرۇشۇمنىڭ زۆرۈرلىكى توغرىسىدا مەسلىھەت بەردى ، دېگەندەك ، ئۇ زالىم ، مېنى كۈتۈپ ھۇجرىسىدا ئولتۇرغانىكەن ، ياغلىما گەپلەر بىلەن مېنى ئۆز خاھىشىغا بويسۇندۇرماقچى بولدى . چاھتا ئاجىزلاپ كەتكىنىمنى باھانە قىلىپ ، بىر ئاي مۆھلەت بېرىشىنى ، ئاندىن خىزمىتىدە بولىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم . ئۇ ماقۇل بولۇپ : 《 مۇشۇ ئۆيدە تۇرىسىز ، ھېچكىم سىزنى كۆرمەسلىكى كېرەك . كېچىسى ئىشىكنى قۇلۇپلاپ قويىمىز 》 دەپ شەھەرگە كىرىپ كەتتى .

سۇلتان ئالىيلىرى ، ھازىرمۇ شۇ باغدا تۇرۇۋاتىمەن . رەھىمدىل ئايال پاتىمخان ئاچام ماڭا ئوبداق قاراۋاتىدۇ . ئۇنىڭ ئېرى تۇردى ئاخۇن ئاكام ۋە ئىككى ياساۋۇل كېچە - كۈندۈز باغدا قاراۋۇللۇق قىلىدۇ . مېنى ئېرىم سەردار بەھرامنىڭ ئۆيىدىن ئېلىپ قاچقان كىشىنىڭ بىرى مۇشۇ تۇردى ئاخۇن ئاكام ئىكەن ، پاتىمخان ئاچامنىڭ دەپ بېرىشىگە قارىغاندا ، يەنە بىرى قاسىم خىنجىر دېگەن ئادەم بولۇپ ، ئوردا ياساۋۇلى ئىكەن . ھۆرمەتلىك سۇلتانىم ، ئادالەت تارازىسى ئالىيلىرىنىڭ قولىدا ، مىسكىن پەقىرەنى بۇ قەپەستىن قۇتۇلدۇرۇپ ، ئۆز نەپسى خاھىشى ئۈچۈن قاتىللىق قىلغان گۇناھكارلارنى جازاغا تارتىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن .

تۇرۇۋاتقان ئورنۇم قوم ئېرىق يېزىسى ، مىرزا ئەلى تاغايى بېغى .
ئېھتىرام ئىلە ئاللانىڭ ئاجىزە قۇلى يەتىمە مەريەمنىسا .

ھىجرىيە 940 ــ يىلى جامادىيەلسانىنىڭ 17 ــ كۈنى »
ئابدۇرېشىتخان بۇ ئېچىنىشلىق خەتتىن كۆزىنى ئېلىپ ، كۆلگە قارىغىنىچە ئولتۇرۇپ كەتتى . تىنىق سۇ كۆن نۇرىدا چىمىرلاپ تۇراتتى . بېلىقچانلار پىلتىنىڭ ئېتىپ ئويناۋاتاتتى . مۇڭلۇق سايراۋاتقان كاككۇكنىڭ كۆلەڭگىسى سىرلىق تۇس ئالغانىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى ، كاككۇك ئۇچۇپ كەتتى . بېلىگە ئېسىۋالغان كۈمۈش ساپلىق خەنجىرنى غىلاپتىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ ، كاككۇك قونغان شاخنى قارىغا ئېلىپ ئاتتى ، شاخ كېسىلىپ يېنىغا چۈشتى ، خەنجەر كۆلنىڭ گىرۋىكىگە سانجىلىپ قالدى . ئابدۇرېشىتخان خەنجەرنى ئېلىپ غىلاپىغا سالدى ـ دە ، شاخنى كۆتۈرگىنىچە چاھار باغدىن چىقتى . پايتەخت نۆكەرلىرى ۋە ئوردا مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ باش ئەمىرى ئەكرەم ئۇنى كۆرۈپ تېز ئالغا كەلدى .
ــ سۇلتان ئالىيلىرى ، خىزمەتلىرىگە تەييارمەن .
ــ ئەمىر ، خاس نۆكەرلەر سەردارى بەھرامنى چاقىرىڭ .
ــ ئۇ ، مەشەدە ئالىيلىرى .
خاس نۆكەرلەر بىلەن باغ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرگەن بەھرام ئۇنىڭ ئالدىدا ھازىر بولدى . ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ غەمكىن چىرايىغا سەپسېلىپ دېدى :
ــ سىز تۆت نۆكەر ئېلىپ ، قۇم ئېرىق يېزىسىدىكى مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ بېغىغا دەرھال چىقىڭ . ئۇ يەردە بار ھەممە كىشىنى ، جۈملىدىن ئازاب چېكىۋاتقان بىر يەتىمە ئايالنى ئوردىغا ئېلىپ كېلىڭ .
بۇ كۈتمىگەن بۇيرۇقتىن بىر بېشارەت سەزگەن بەھرام نۆكەرلەرنى ئېلىپ ئىلدام يۈرۈپ كەتتى .
ــ ئەمىر ، سىز قاسىم ياساۋۇلنى چاپسان تۇتۇپ ، زىندانغا تاشلاشقا ئەمر قىلىڭ .
ــ خوپ ئالىيلىرى ، ــ ئەمىر ئەكرەم ياساۋۇللار خانىسىگە قاراپ ماڭدى .
سۇلتان ئابدۇرېشىتخان كاككۇك قونغان ئارچا شېخىنى تۇتــقــ

نىچە خىيالـچان قەدەم تاشـلىدى .

2

كۆلدە بىر جۈپ ئاق قۇ ئۈزۈپ يۈرەتتى . پاتمىخان قولتۇقلاپ ئېلىپ كەلگەن گۈللۈك كىگىزنى كۆل بويىغا سالدى . بويۇنلىرىنى سۇ- زۈپ قاراشقان ئاق قۇلارغا نان پارچىلىرىنى تاشلاپ بەردى . بىر نەچچە يىلدىن بۇرۇن يېڭى چېپىلىپ سۇ توشتۇرۇلغان بۇ كۆلگە چۈشكەن بىر جۈپ ئاق قۇ پاتمىخان تاشلاپ بەرگەن نان پارچىلىرىنى ، نوقۇت ، كۆممە قوناقلارنى يەپ ، بۇ يەرگە ئۆگىنىپ قالغانىدى . قىش پەسلىدە قاياققىدۇر كېتىپ باھاردا كەلگەنچە ، كۈزگىچە كەتمەي ، باغدا جان بې- قىشاتتى . ئادەمدىنمۇ قاچمايدىغان بولۇپ قالغانىدى . پاتمىخان ئۇلارنى قوغدايتتى ، باقاتتى .

پاتمىخان كۆل بويىدا كىگىز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، مەريەمنىسانىڭ بولۇق ، قارا چاچلىرىنى تاراۋاتاتتى . ئۇ :

— مانا تاراپ بولدۇم . چاچلىرى خېنىم ، توققۇز ئۆرۈم بولدى . ئېغىر ئاياغ بولغان چوكانلار توققۇز ئاي ، توققۇز كۈن بولغاندا تۇغىدۇ . ئېغىر ئاياغ بولۇشنى خالايدىغانلا ؟ — دەپ سورىدى مەريەمنىسانىڭ چېچىنى تاراپ بولغاندا .

پاتمىخانىنىڭ بۇ سوئالى ئۇنىڭغا چۈشۈپ كەتكەن بالىسىنى ئەس- لەتتى .

— ياق ، ئېغىر ئاياغ بولۇشنى خالىمايمەن ، — دېدى مەريەمنىسا نـادامـەت بىلەن . بالىسىنىڭ چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى نېمە ئۈچۈندۇر ئېيت- تىپ بەرگۈسى كەلمىدى .

— سىلى ئەركەك ئەمەس خېنىم تۇغمايدىغان ، يا ماڭا ئوخشاش تۇغماس ئەمەس . بەزىدە مېنىڭمۇ تۇغقۇم كېلىدۇ ، — پاتمىخان ئۇنىڭ ئـىككى تال قىسقا چېچى چۈشۈپ تۇرغان مەڭزىگە نوقۇدى ، — قېنى

تۇغمىغانلىرىنى بىر كۆرەي .
— بولدى ، ئۇ گەپنى قىلمىسىلا ئاچا ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى مەريەمنىسا . پاتمىخانمۇ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا تەيتىللا دوپپا كىيگۈزۈپ بىنەپشە رەڭ ھىلھىلە رومىلىنى ئارتىپ قويدى .
— مانا توي قىلغان قىزدەك چىرايلىق بولۇپ كەتتىلە سىڭلىم . خۇدايىم ئەرلىرى بىلەن توت كۆز قامتۇ ئۆتكىلى نېسىپ قىلغاي ، — پاتمىخان ئۇنىڭ باش ئايىغىغا سەپسالغان ھالدا يېڭىدىن تارتىپ قوپقۇزدى ، — يۇرسىلە ، قىزىل بۇداش ، لويلا ، يالپۇز تېرىپ ، چۇشتە چۆچۈرە ئېتىپ يەيلى .
ئۇلار باغنىڭ جەنۇبىدىكى كۆكتاتلىققا كەلدى . بىر تەرەپتە خىيلىلا ئۆسۈپ قالغان بىدە كۆكلۈرۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭغا ياندىشىپ كەتكەن چۆنەكلەردە چامغۇر ، تۇرۇپ ، قوم چامغۇر ، ھىسىلەك ، سەۋزە قاتارلىق كۆكتاتلار ئۆسۈشكە باشلىغانىدى . كىچىككىنە بىر ئېتىزدا قىزىل بۇداچ بولۇق ئۈنۈپ چىققان بولۇپ ، ئارىسىدا لويلا ، يالپۇزمۇ بار ئىدى . يۇمغاقسۇتمۇ ھىلپىرەپ ، خۇشبۇيىنى چاچاتتى .
— قېنى يىلتىزى بىلەن قوشۇپ ، — دېدى پاتمىخان قىزىل بۇداشنى ئارقا ـ ئارقىدىن يۇلۇپ .
مەريەمنىسا مەززىلىك پۇرىقى ئەتراپقا تاراپ تۇرغان يالپۇزدىن كۆپرەك يۇلۇپ ، ئېتىكىگە ئالدى . باش ئەتىيازدىلا كۆك چۆچۈرىسى ئېتىپ ، چاھقا ئېلىپ چۇشۇپ بەرگەن پاتمىخاندىن ناھايىتى خۇرسەن بولغان بۇ چوكان بۇگۈن مانا ئۆزى ئەركىن ھالدا كۆكتاتلىققا كەلگىنىدىن سۆيۈنۈپ كېتىۋاتاتتى .
ئۇلار ئېتەكلىرىنى يېڭى يۇمران كۆكتاتلار بىلەن تولدۇرۇۋاتقاندا ، ئاتلارنىڭ دۇپۇر ـ دۇپۇرى ، ۋارقىراش ـ جارقىراشلار ئاڭلىنىپ قالدى . « مىرزا ئەلى تاغايى كېلىپ قالدىمۇ ، نېمە » دەپ قورقۇپ ، ئەتراپقا سەپسالغان مەريەمنىسا بۇ ئاۋازلارنىڭ باغ ھويلىسى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرىدى .
— ئاچا ، كىملەردۇ بۇ ؟

پاتمىخان جاۋاب بەرمەي ئۇنىڭ بىر قولىدىن تۇتۇپ ، هويلا تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئۇلار شاپتۇللۇق ، ئۇرۇكلۇكنى ئارىلاپ ئەنجۇرلۇكنى كېسىپ ئۆتۈپ ، باغ ـ هويلىسىغا كېلىشتى .

تۇردى قاڭرۇق بىلەن تاغايىنىڭ ياساۋۇللىرى پېشايۋان تۈۋرۈكىگە باغلىۋېتىلگەنىدى . هويلا ئوتتۇرىسىدا ئورتا بويلۇق ، تەمبەل بىر يىگىت قىلىچ يالىڭاچلاپ تۇراتتى . بىرقانچە نۆكەرلەر ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ ئەتراپقا كۆز سېلىشماقتا ئىدى . مەريەمنىسا قىلىچ يالىڭاچلاپ تۇرغان ئادەمگە تەلمۈرۈپ قاراپ ۋارقىرىۋەتتى :

— بەهرام ! . . .

ئۈچىنچى باب

نادامەتلىك ئىلتىجا

1

بەھرام تۇردى بىلەن مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ تۆت ياساۋۇلىنى باغلاپ ئوردىغا ئېلىپ كەلگەندە نامازدىگەرگە ئەزان چىقتى.

ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەنىدى. چاھار باغدىن ئەتىر گۈللەرنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. تېرەك شېخىدا ئۇياق ـ بۇياققا بويۇنداپ تۇرغان قاغا قاقىلداۋاتاتتى. ئېرىقتىكى زىلال سۇ شىرىلداپ ئېقىۋاتاتتى.

— سۇلتان ھازىر مەسچىتتە، بىزمۇ تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇۋالايلى، — دېدى بەھرام ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ.

— بىزمۇ ناماز ئوقۇۋالىلى سەردار، قوللىرىمىزنى بوشىتىۋەتكۈزگەن بولسىلا، — تۇردى مۇلايىم ھالدا بەھرامغا ئىلتىماس قىلدى.

— بولىدۇ. ناماز ئوقۇپ ئاللاغا تۆۋبە قىل، مۇشكۈلۈڭ ئاسان بولسا ئەجەب ئەمەس، — دېدى بەھرام ئويلاپ تۇرمايلا. ئۇ نۆكەرلەرگە باغلاقنى «يېشىۋېتىڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى.

— سەن تۇردى، قوللىرىڭ قانغا چىلاشقان بىر جاللات. گۇناھىڭ ئېغىر، چىن قەلبىڭ بىلەن تۆۋبە قىلساڭلا ئاللا كەچۈرىدۇ. لېكىن، بۇنىڭ ئەكسىچە قېچىش خىيالىدا بولساڭ، قورقۇنچلۇق جازادىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، بۇنى ئېسىڭدىن چىقارما، — دېدى بەھرام تاھارەت ئېلىپ بولغان تۇردىغا كۆز قىرىدا سەپسېلىپ.

— دېگەنلىرى ئورۇنلۇق سەردار. ئەمدى قاچمايمەن، خاتىرجەم بولسىلا.

بەھرام نۆكەرلىرى بىلەن تۇردى ۋە ئۇنىڭ تۆت ئادىمىنى ئارىغا ئېلىپ مەسچىتكە كىردى، ئەڭ ئاخىرقى سەپتىن ئورۇن ئېلىپ ناماز ئوقۇدى . دۇئا قىلىشۋاتقاندا يامغۇردەك تۆكۈلۈپ، ئۈنسىز يىغلاۋاتقان تۇردىغان كۆزى چۈشتى . « كىشىنى قاقشىتىپ يىغلاتقان ئادەم ئاقىۋەت يىغلىماي قالمايدىكەن » دېدى ئۇ ئىچىدە .

ئۇلار مەسچىتتىن چىققاندىن كېيىن بەھرام تۇردىنى يەنە باغلاپ دىۋانخانىغا ئېلىپ كىردى .

ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس يوق بولغىنى ئۈچۈن ئىشىك ئاغىلىق ۋەزىـپىسىنى قوشۇمچە ئۆتەۋاتقان سەر مۇنشى شاھ سەئىد ئالىم سۇلتان سارىيىغا كىرىپ، سەردار بەھرامنىڭ كەلگىنىنى خەۋەر قىلدى .

ــ كىرسۇن ! ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان قولىدىكى خەتتىن كۆز ئۈزۈپ . ئۇنىڭ ئۆڭگەن چىرايىدىن خاپىلىق يېغىپ تۇراتتى .

بەھرام تۇردىنى ئالدىغا سىلىپ كىردى .

ــ سۇلتان ئالىيلىرى، ئەمرلىرىگە بىنائەن مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ قـوم ئېرىق يېزىسىدىكى بېغىغا چىقىپ، ئازاب چېكىشۋاتقان يېتىمە ئايال بىلەن بىرگە ئۇ يەردىكى ھەممە كىشىنى ئېلىپ كەلدىم .

ــ سىز ئېلىپ كەلگەن زادى كىملەر ؟

ــ يېتىمە ئايال مەريەمنىسا، مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ بۇ ئايالغا كۆز قۇلاق بولۇپ قاراۋاتقان مەھرەم ياساۋۇلى تۇردى، ئۇنىڭ خاتۇنى ھەم تۆت نەپەر ئەر دېدەك .

ئابـدۇرېشىتخان بەھرامنىڭ تىترەڭگۈ ئاۋازىدىن، ئۇدۇل قاراشقا پېتىنالماي، يەرگە بېقىپ تۇرۇشىدىن خىجىل بولۇۋاتقىنىنى تۇيۇپ، ئۆز ئورۇنلىرىدا پەرمان كۈتۈپ ئولتۇرۇشقان ئەمىر ـ ئۈمەرالارغا كۆز تىكتى :

ــ جانابلار، ئاقسۇ ۋە قەشقەردىن كەلگەن مەكتۇپلار توغرىسىدا يۈرگۈزگەن مۇلاھىزە، مەسلىھەتلەر ناھايىتى ئەتراپلىق بولدى . نائىپ ھـاكىم ئەمىر خوجا ئەلى باھادىر ئەۋەتكەن مەكتۇپتىكى ئىزھارىغا ئاساسـەن، ئاقسۇغا باستۇرۇپ كەلگەن تاغام مەنسۇرخانغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزۈم لەشكەر تارتىپ بارمىسام بولمىغۇدەك . يول ئۈستىدە

قەشقەرگە چۈشۈپ ، ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ سەرمۇنشىسى ئوبۇل ھادى-
بەگنىڭ مەكتۇپىدا مەلۇم قىلىنغان مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ زۇلمى ، قانـ-
خورلۇقى توغرىسىدىكى ئەھۋاللارنىمۇ ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ ، جىددىي
چارە كۆرۈشۈمنىڭ زۆرۈرلۈكىنى پىكىر ۋە تەكلىپىڭلاردىن چوڭقۇر
ھېس قىلدىم . جانابلار ، قالغان مەسلىھەتنى ئەتە قىلىشايلى . سىلەرگە
سالامەتلىك تىلەيمەن .
ۋەزىر ، ئەمىر ، سەردارلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ، ئابدۇرېشىتخان
بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كېتىشتى .
تاغايىنىڭ ئورنىدا ئاتا ۋەزىرلىك قىلىۋاتقان خوجا شاھ مۇ-
ھەممەد : « سۇلتان ماڭا سەل تەخىر قىلىڭ . گېپىم بار ، دەيدىغۇ »
دېگەن نەمەدا قول باغلاپ تۇرىۋەرگەندى ، ئابدۇرېشىتخان :
— ۋەزىر ، چارچىدىڭىز ، ئۆيىڭىزگە بېرىپ ئوبدان ئارام ئې-
لىڭ ، — دەپ يولغا سېلىپ قويدى . ئەمما ، خوشلىشىپ ماڭغان ئەك-
رەمنى ترختىنىزالدى ، — سىز قېلىڭ ئەمىر ، ئايرىم مەسلىھەتلىشىدىغان
ئىش بار .
ئەكرەم قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ تەخت يېنىغا كەلدى . ئابدۇ-
رېشىتخان قول قوشتۇرۇپ باش سېلىپ تۇرغان بەھرامغا قارىدى :
— قالغانلارنى سارايغا ئېلىپ كىرىڭ .
بەھرام دىۋانخانىدا كۈتۈپ تۇرۇشقان مەريەمنىسا بىلەن پاتىمە-
خاننى ، تاغايىنىڭ باغقا قارايدىغان تۆت ياساۋۇلىنى سارايغا ئېلىپ
كىردى . تەختتە ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخان :
— بۇلارنىڭ قوللىرىنى باغلاقتىن بوشىتىڭ ، — دەپ بەھرامغا
بۇيرۇدى . بەھرام ئىككىلىنىپ قېلىۋىدى ، ئۇ يەنە بۇيرۇدى ، — بۇلار
جىنايەتچىمۇ ـ ئەمەس ؟ بۇنى مەن بېكىتىمەن سەردار . ئۇلارنى باغلاق-
تىن دەرھال بوشىتىڭ .
بەھرام ئاۋۋال تۇردىنىڭ ، ئاندىن تۆت ياساۋۇلنىڭ قوللىرىنى
يەشتى ، ئابدۇرېشىتخان قارا پەرەنجە ئارتىۋالغان ئىككى ئايالغا قاراپ :
— قايسىڭلارنىڭ ئىسمى مەريەمنىسا ؟ — دەپ سورىدى . بۇ

سوئالغا بويلۇغراق كەلگەن ئايال جاۋاب بەردى .

— پەقرەنىڭ .

— مەيدانىي ئادالەتتە ماڭا مەكتۇپ سۇنغان سىزمۇ ؟

— ياق ، پەقرە ئەمەس ، مانا بۇ ئاچام ، — دېدى مەريەمنىسا يېنىدا تۇرغان پاتىمخاننى كۆرسىتىپ ، — مەن بېشىمدىن ئۆتكەن ھەممە كەچۈرمىشلىرىمنى يېزىپ ، مۇشۇ ئاچامدىن ئالىيلىرىغا ئەۋەتكەنىدىم .

ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭدىن نەزىرىنى ئېلىپ پاتىمخانغا سەپسالدى .

— سىزنىڭ ئېتىڭىز نىمە ؟

— پاتىمخان ، ئالىيلىرى .

— بۇ ئايال نىمىڭىز بولىدۇ ؟

— ھېچنىمەم ، ئېرىم ئۇنى باغقا ئېلىپ كېلىپ ، چاھقا سېلىپ قويغاندىن كېيىن تونۇشۇپ ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغانىدىم .

— نېمىشقا ؟

— گۇناھسىز بىر يېتىمە بولغانلىقى ئۈچۈن ، — دېدى پاتىمخان ئاشۇ كۆڭلەرنى ئەسلىگەن ھالدا كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ، — ئۇ چاغدا مەريەمنىسانىڭ كۆڭلى بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى .

— ئېرىڭىزدىن قورقمىدىڭىزمۇ ؟ — ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭدىن جاۋاب كۈتۈپ سۈكۈت قىلدى .

— پەقرە خۇدادىن قورقىمەن ، سۇلتان .

— ئاللا سىزگە رەھمەت قىلسۇن ، ئوبدان ئانا ئىكەنسىز .

ھاياجانلانغان پاتىمخان يىغلىۋەتتى .

— بەھرام ، نىمە ئۈچۈن بۇ ئەھۋالنى بۇرۇنراق ماڭا ئېيتمىدىڭىز ؟ — ئابدۇرېشىتخان بەھرامغا ئەيىبلىگەن نەزىرىدە باقتى .

— ئالىيلىرى ، مىرزا ئەلى تاغايى باش ۋەزىرلىرى تۇرسا ، ئۇنى ئەيىبلەپ ، جازاغا تارتىلىشتىن ئېھتىيات قىلغانىدىم .

— سىزگە قارىغاندا خاتۇنىڭىز جۈرئەتلىك ئىكەن ، ئەگەر ئۇ ماڭا خەت يېزىپ قوتۇلدۇرۇشنى تەلەپ قىلمىغان بولسا ، سىلەر ئۈزۈنغىچە دىدار كۆرىشەلمەيلا قالماستىن ، بىر زالىمنىڭ مېنى ئالداپ ، ياخشى

كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇشقا يول قويغان بولار ئىكەنسىلەر، خاتۇنىڭىزغا رەھمەت ئېيتىڭ بەھرام.

مەريەمنىسا تەسىرلەنگىنىدىن يىغلاپ تاشلىدى. ئۇ تەۋەككۇل قىلىپ يازغان خېتىنىڭ بۇنچە تېز ئۈنۈم بەرگەنلىكىدىن خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي قالغانىدى.

— بەھرام، خاتۇنىڭىز ھەرەمدە خىزمەت قىلسۇن، ئۇ يەردە ئوبدان تۇرىدۇ. سىز مەن بىلەن ئاقسۇغا بارىسىز. قەشقەردە مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن ئۇچرىشىمىز. ئۇنىڭ قوي تېرىسىنى يېپىنىۋالغان بۆرە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئىسپاتلاپ، جازاغا تارتىمىز.

— رەھمەت ئالىيلىرى، بىزنى ئارزۇيىمىزغا يەتكۈزگەن ئاللادىن مىننەتدارمىز، — بەھرامنىڭ كۆزىدە ياش لىغىلدىدى.

— بۇلارنى — دېدى ئابدۇرېشىتخان تۇردى ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنى كۆرسىتىپ، — دەرھال زىندانغا ئاپىرىۋېتىڭلار. قىلمىشىغا لايىق جازاسىنى تارتىشى كېرەك، — ئابدۇرېشىتخان سۆزدىن توختاپ بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك بولۇپ، تۇردىغا تىكىلدى، — سەن مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ خاس ياساۋۇلى قاسىم خىچىرنى تونۇمسەن؟

رەڭگى تاتىرىپ كەتكەن تۇردى دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قالدى.

— ئېيتە، تونۇمسەن زادى؟ — ئابدۇرېشىتخان ئاچچىقلاپ سورىدى.

— تونۇيمەن ئالىيلىرى، يەتتە ـ سەككىز يىلدىن بېرى مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ خىزمىتىدە بىرگە بولۇپ كەلگىنىمىز راست.

— بەھرام بۇلارنى ئۆزىڭىز سوراق قىلىڭ، پاتمىخان خاتۇنىڭىز بىلەن ھەرەمدە خىزمەت قىلىپ تۇرسۇن.

— ياق، سۇلتان ئالىيلىرى، ھەممەتلىرىگە رەھمەت، — دېدى ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان پاتمىخان قوللىرىنى كۆكسىگە ئالغان ھالدا ئېگىلىپ، — مەن كەڭرى دالىدا دانلاپ ئۆگىنىپ قالغان بىر توخۇ، ھەرەمدە تۇرالمايمەن. خورىزىمدىنمۇ ئايرىلالمايمەن. ئەگەر ماڭا شەپقەت قىلماقچى بولسىلا ئېرىمنىڭ گۇناھىدىن ئۆتسىلە. بۇ ھەمشىرەمنى كۆ-

تۇپ ، ئاسراپ ئېرىگە يەتكۈزۈپ ، ئۆزۈم ئېرىمدىن ئايرىلىپ قالسام ئەلەم بولمامدۇ ؟

ئۇ كۆڭلىدىكى گېپىنى دېگەنىدى .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى راست . ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن مۇشۇ پاتمىخان ئاچام جېنىمنى ساقلاپ قالغان ، مېنى ئۆز سىڭلىسىدىن چارە كۆرۈپ ، ئوبدان قارىغان ، ئاسرىغان ، قوغدىغانىدى . ھەتتا تەۋەككۇل قىلىپ يازغان مەكتۇپىمنى ئالىيلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردى . مەن ھىجران ئازابىدىن قۇتۇلۇپ ، ۋىسالغا يەتتىم . ئۇ ئېرىدىن ئايرىلىپ قالسا بولمايدۇ ، — مەريەمنىسا پاتمىخانغا قوشۇلۇپ يىغلاپ ئىلتىجا قىلدى .

ئابدۇرېشتخان بۇ ئىككى ئايالغا بىردەم كۆز سېلىپ تۇرۇپ ، ئاندىن تۇردىغا قارىدى . بۇ ئىگىز ، تەمبەل ئادەمنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، مىس رەڭگىگە كىرىپ قالغانىدى . يۈرىكى ئاغزىغا كەپلەشكەندەك بولۇپ ، يۈز گۆشلىرى لىپىلداپ ، تىنىقى توختاپ قالغاندەك بېشىنى كۆتۈرمەي دۈمچىيىپ تۇراتتى . ئۇ پۈتۈن ئۆتمۈشىنى ئويلاۋاتاتتى . ئابدۇرېشتخان ئۇنىڭ بىچارە قىياپىتىگە سەپسېلىپ تۇرۇپ ئېيتتى :

— سەن ھازىر بەھرام سەردار بىلەن زىندانغا بېرىپ ، قاسىم خېچىرنى جىنايى قىلمىشلىرىنى تاپشۇرۇشقا دەۋەت قىلغىن . ئەگەردە ئۇ ئىقرار قىلمىسا ، يۈز تۇرانە تۇرۇپ ، ئۇنىڭ جىنايەتلىرىنى قالدۇرماي سۆزلە ، ئىقرار قىلسا بېرىلىدىغان جازا يېنىكلىتىلىدۇ . ئىقرار قىلمىسا ئېغىرلىتىلىدۇ . سىلەرنى جىنايەت ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇرلىغان مىرزا ئەلى تاغايىنى جازالىماي قويمايمىز ، — ئابدۇرېشتخان نەزىرىنى بەھرامغا يۆتكىدى ، — سەردار ، ئەتە مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئاتا ۋەزىرلىكتىن ئېلىپ تاشلانغانلىقى ، ئۇنىڭ بېغى ۋە ئۇ يەردىكى مال - مۈلكىنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقى تۇردى ئاخۇن بىلەن پاتمىخان ئەر - خاتۇن ئىككىسىنىڭ ئىگىلىكىگە ئۆتكەنلىكى توغرۇلۇق يارلىق چۈشۈرىمەن . سىلەر دەرھال زىندانغا بېرىڭلار . بۇ ئىككى ئايال بۇ كېچە تەكىخانىدا قونۇپ تۇرسۇن . سىلەرمۇ زىنداندىكى ئىشنى تۈگىتىپ تەكىخانىغا كېلىڭلار .

ئەتە يارلىق چۈشكەندىن كېيىن تۇردى ئاخۇن خاتۇنى بىلەن باغقا چىقىپ كەتسۇن . مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ بۇ تۆت خىزمەتكارىمۇ تەكىخانىدا قونۇپ ، ئەتە ئۆيلىرىگە قايتسۇن . ئەھۋاللىرىغا قاراپ تۇرمۇش راسخوتىغا ئىگە قىلىنىدۇ ، ئەمىسە بېرىڭلار .

بەھرام ئوغلانلارنى باشلاپ كۆركەم ياسالغان ئۇردا تەكىخانىسىغا كەلدى . كۈن پېتىشقا ئاز قالغانىدى . ئۇپۇق قاندەك قىزىرىپ ، بوستانلىق ئىچىدىكى تەكىخانىنىڭ دېرىزىلىرى ، شەپەق نۇرىدا ھال رەڭ تۇسكە كىرگەنىدى .

ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق ، ئازادە ياسالغان ئۆيلەرنى كۆرۈپ باقمىغان پاتمىخان ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى . بەھرام ئوغلانلارنى تەكىخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ، تۇردى بىلەن ئوردىدىن چىقتى .

زىندان ئوردىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئويمانلىقتا ئىدى . ئېگىز سېپىلى يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئۇلار قەدىمىنى ئىتتىكلىتىپ ، زىندان دەرۋازىسىغا يېقىنلاشقاندا شامغا ئېيتىلغان ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇلار شام نامىزىنى زىندان مەسچىتىدە ئوقۇشتى . گۇناھكارلارمۇ بۇ مەسچىتتە ناماز ئۆتەيتتى . بەھرام زەن سېلىپ قاراپ قاسىمنىڭ يوقلۇقىنى بىلدى . ئۇنى زىندان باشلىقىدىن سورىۋىدى ، زىندان باشلىقى :

— ئۇ سولانغاندىن بېرى نامازغا چىقمىدى ، — دېدى ۋە بەھرام بىلەن تۇردىنى زىنداننىڭ يەر ئاستى ئۆيىگە باشلاپ چۈشتى . ھەر ياقتا يېقىلىق جىن چىراغلار بولسىمۇ ، زىندان ئىچى ناھايىتى سۈرلۈك ، قاراڭغۇ ئىدى .

— مانا مۇشۇ ئۆيدە ، — زىندان باشلىقى قۇلۇپقا ئاچقۇچ سېلىپ ، بىر ئىشىكنى ئاچتى .

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن قاسىم چىراغ يورۇقىدا تۇردىنى كۆرۈپ مەڭدەپ تۇرۇپ قېلىپ ، بىردىن دۇدۇقلاپ ئۇنىڭغا بارماق قولىنى تەڭلىدى :

— بەھرام سەردار ، ئانىلىرىنى ئۆلتۈرگەن قاتىل مۇشۇ . . .

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

2

ئاتلىرىنى دېۋىتىپ زىندان قورۇسىدىن چىققان ئەمىر ئەكرەم بىـ
لەن سەردار بەھرام بىردەمدىلا گۈلئىبھرام ئوردىسىغا يېتىپ كەلدى .
ھەيۋەتلىك دەرۋازا ئالدىدا ئايپالتا ، نەيزە تۇتۇپ تۇرغان قاراۋۇللار سالام
بەردى . پادىشاھ ئاتخانىسىنىڭ خادىملىرى ئۇلارنىڭ قولىدىن چۇلۋۇرىنى
ئالدى . ئۇلار ئىككى تەرىپىدە رەيھان ، تاجىگۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن
خىشلىق يول بىلەن دىۋانخانىغا كىرىشكە ئابدۇرېشىتخان سۇلتان سارد-
يىدىن چىقتى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى ، ئەمىرلىرىگە بىنائەن ،
ھايات قالغان ئەمىر ، سەردارلارنىڭ ھەممىسىنى زىنداندىن قويۇۋەت-
تۇق ، — دېدى ئەكرەم ،بەھرام بىلەن تەڭ سالام بېرىپ .

— ئۆلتۈرۈلگەنلەر كىملەر ئىكەن ؟ — سورىدى ئابدۇرېشىتخان .

— ۋەزىر مىرزا دايىم ئەلى ، بابا سادىق مىرزا ، مۇھەممەد مىرزا
قاتارلىق ئەمىرلەر ، ئابدۇللا سادىق دوغلات ، ئابدۇقادىر بەگ ، ئابدۇ-
قۇددۇسبەگ ، ، جالالىدىنبەگ قاتارلىق ئالتە سەردار ئىكەن .

دىۋانخانىنى سۈكۈت باستى . ئەمىر - ئەركانلار كۆزىگە ياش ئال-
غان ئابدۇرېشىتخانغا ھېسداشلىق قىلىپ باش سېلىپ تۇرۇشتى .

ۋەزىر خوجا شاھ مۇھەممەد كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئابدۇرېشىتخانغا
قاراپ ، ئىختىيارسىز ئارقىسىغا بىر قەدەم داجىپ ، ئۆزىدىنمۇ قامەتلىك
بولغان سەرمۇنشى شاھ سەئىد ئالىمنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى . ئۇنىڭ
ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولىشىپ ، قارامتۇل چىرايى تاتىرىپ كەتكەندى .

— ئارامگاھ سارىيىدا چۈشلۈك غىزانى بىرگە يېگەچ پاراڭلىشاي-
لى ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئەكرەم بىلەن بەھرامغا قاراپ .

ئۇلار ئىچكىرى ئوردىدىكى ئارامگاھ سارىيىغا كىرىشتى . ئابدۇرې-
شىتخان تەختتە ئولتۇرمىدى . قۇببىلىق ئوچاققا يانداپ سېلىنغان تەيتىللا

يىكەندازدا بەداشقان قورۇپ :

— مەرھەمەت ، ئۇلتۇرۇڭلار ، — دېدى بوش ئاۋاز بىلەن ، — قېنى سۆزلەڭ ئەمىر ، رەھمەتلىك ئەمىرلەر مېنىڭ كاساپىتىمدىن قايسى تەرىقىدە ئۆلتۈرۈلۈپتۇ . قاسىم بۇنى بىلەمدىكىن ؟

ئابدۇرېشىتخاننىڭ چىرايىغا ھەسرەت بۇلۇتى سايە تاشلىغانىدى ، ئۇ تەكتى يوق خىيال دېڭىزىغا چۆككەندەك قىلاتتى .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، زىندان باشلىقىنىڭ دېگىنىگە قارىغاندا ، يېرىم كېچە بولغاندا ، مىرزا ئەلى تاغايى ، خوجا شاھ مۇھەممەد ۋە قاسىم ياساۋۇللار زىندانغا كىرىپ كەپتۇ ، ئالىيلىرىنىڭ قەتل قىلىش توغرىسىدىكى يارلىقلىرىنى زىندان باشلىقىغا كۆرسەتكەنىكەن . ئۇ ئەپسۇسلانغان ھالدا ، ئۇلارنى يەر ئاستىدىكى قاراڭغۇ ئۆيگە سولاقلىق ئەمىرلەر يېنىغا ئېلىپ چۈشۈپتۇ . ئەمىرلەر « قۇرئان » تىلاۋەت قىلىۋاتقانىكەن ، « بىزنى زىنداندىن چىقىرىدىغان ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ ، ئۈمىدۋار ھالدا سالام بېرىپتۇ ۋە ئالىيلىرىنىڭ سالامەتلىكىنى سوراپتۇ . مىرزا ئەلى تاغايى كۈلۈپ كېتىپ ، يارلىقنى ئوقۇپتۇ . بابا سادىق مىرزا يارلىقنى تارتىپ ئېلىپ پارچە ـ پارچە قىلىۋېتىپتۇ . « بۇ سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ يارلىقى ئەمەس ئاسىيلار ، خان ئۇنداق ياۋۇزلارچە يارلىق چۈشۈرىدىغان زالىم ـ پادىشاھ ئەمەس ، ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان ئادىل پادىشاھدۇر . بۇ سۇيىقەست ! » دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ . مىرزا ئەلى تاغايى ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماي ، جاللاتلارغا قەتل قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپتۇ . جاللاتلار ، ئەمىرلەرنى باغلاپ ، سويماقچى بولغان قويدەك ياتقۇزۇپتۇ . ئەمىرلەر : « ئاسىيلار ، خۇنپەرلەر » دەپ تېپچەكلەپتۇ . قاسىم ياساۋۇل : « ئاتا ۋەزىر بۇ بودەك ، چىرايلىق قوزىلارنى ئۆزۈم بوغۇزلاي » دەپ ، ئەمىرلەرنىڭ بىگۇناھ بېشىنى مۇبارەك تېنىدىن جۇدا قىلىپتۇ . ناھايىتى ئېچىنىشلىق ، مىرزا ئەلى تاغايى تونلارنى قاسىم خېچىرغا بېرىپتۇ .

— مەن ئاسىيلارنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن . ئويلىماپتىمەن ، زادىلا ئويلىماپتىمەن . خۇدايا ، بۇ گۇناھىمنى ئۆزۈڭ كەچۈر-

گىن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، يېشىنى توختىتالماي ، مەڭزىدىن دو-
ملىغان تامچىلار ئىككىلىك ئۆسكەن ساقىلىغا چۈشتى .
— سەۋر قىلسىلا شاھىم ، بۇ تەقدىر ، — دېدى ئەمىر ئەكرەم .
ئۇنىمۇ يىغا تۇتۇپ كۆز چاناقلىرىغا ياش توشۇپ كەتكەنىدى . بەھرام
دېرىزىگە قاراپ كۆز يېشىنى سۈرتۈۋېلىپ :
— تەقدىر ئاجايىپ بولىدىكەن سۇلتان ئالىيلىرى ، ھەقىقەتەنمۇ
ئۇنى ئۆزگەرتىش ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن . كۆپ ئويلانمىسىلا
شاھىم . مەنمۇ ئانامنى ئۆلتۈرگەن ئادەمنىڭ مىرزا ئەلى تاغايى ئىكەنلى-
كىنى كۆڭلۈمدە سەزگەن بولسامۇ ، ئاغزىمدىن چىقىرالماي يۈرگەنىدىم .
ئالىيلىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن زىندانغا چۈشۈپ ، قاسىم خىنجىرنى
سوراققا تارتقىنىمىزدا ، ئۇ « قاتىل تۇردى قاڭرۇق » دەپ تۇرۇۋالدى .
نەخ مەيداندا بولغان خاتۇنۇم زىندانغا چۈشۈپ ، ئانامنى ئۆلتۈرگەن قا-
سىم خىنجىرنى تونۇۋالغاندىلا ئۇ ئاندىن ئىقرار قىلدى . مەن چىداپ
تۇرالماي ، ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدىم ، ئەمىر ئەكرەم « بۇ
يەردە بوغۇپ ئۆلتۈرسىڭىز ، ئانىڭىزنىڭلا قىساسىنى ئالغان بولىسىز . ئۇنى
مەيدانىي ئادالەتتە مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن بىللە جازالىغىنىمىزدا ، نەچچە
مىڭ ئانىلارنىڭ قىساسىنى ئېلىپ بەرگەن بولىمىز . چىداپ تۇرۇڭ »
دەپ توستى . ئۇنىڭ ساقال باسقان كېكىرتىكىگە پېتىپ كەتكەن تىر-
ناقلىرىنى تارتىپ ئالغىم يوق ئىدى .
بەھرام ئېغىر تىندى . قاسىمنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ئانى-
سىنىڭ قىساسىنى ئالالمىغانلىقى ئۈچۈن ھەسرەتلىنىۋاتقانلىقى قايغۇلۇق
چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى . ئابدۇرېشىتخان بەھرامغا نېمىدۇر دېمەكچى
بولدى .
— سەردار ، گېپىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇڭ ، — دېدى ئاخىر .
— سۇلتان ئالىيلىرى ، ئەمىر ئەكرەم قاسىمدىن : « ئەمىر ،
سەردارلارنى كىم ئۆلتۈردى ؟ » دەپ سورىۋىدى ، « مەن ئۆلتۈرمىدىم ،
جالالات ئۆلتۈردى » دەپ تۇرۇۋالدى . زىندان باشلىقى : « مەن بار ئى-
دىمغۇ ، سەن بوغۇزلىدىڭ » ، دېدى . قاسىم زۇۋان سۈرەلمەي قالدى .

ئاندىن ئوردا ياساۋۇلى بولغاندىن تارتىپ ، بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەرنى مىرزا ئەلى تاغايغا يەتكۈزۈپ تۇرغانلىقىنى ، ئۇنىڭ خەتلىرىنى ئاقسۇغا بىرىپ ئىمىن خوجا سۇلتانغا تاپشۇرغانلىقىنى ، شۇنىڭ بىلەن ئاقسۇدا توپىلاڭ بولغانلىقىنى ، مىرزا ئەلى تاغايى ئەسىر چۈشۈپ قالغان رۇستەم-بەگنى ئۆلتۈرگەنلىكىنى ۋە ئىمىن خوجا سۇلتانىنىمۇ قاچۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئىقرار قىلدى . ئالىيلىرى ئۇنىڭ دىگەنلىرى بەك كۆپ . سوراق خاتىرى-سىنى كۆرۈپ باقامىلا ؟

— ئۆلگۈرەلمەيمەن سەردار ، ئاقسۇغا چاپسانراق بارمىسام بول-مايدۇ . ھازىر سىلەردىن ئاڭلاپ تۇراي ، مىرزا ئەلى تاغايى ھەممە بالا ـ قازانىڭ بىشى ئىكەن . قارا يۈز ئەبلەخ ! — ئابدۇرىشتخان ئاچچىقىدا تاغايىنى تىللىۋەتتى — ئۇنى تۇتۇش كىرەك ، سەردارسىز يارلىقىمنى ئىلىپ قەشقەرگە بىرىڭ . ئاز دىگەندە مىڭدىن ئارتۇق نۆكەر ، ياساۋۇل ئىلىۋىلىڭ . مىرزا ئەلى تاغايىنى تۇتۇپ زىندانغا تاشلاڭ . ئۇ قارا نىيەت ، ئاسىينىڭ يوشۇرۇن ـ ئاشكارا شىرىكلىرىنىمۇ زىندانغا تاشلاڭ ، ئەمما ياخشىلار زىيانغا ئۇچرىمىسۇن . بىز ئاقسۇدىن قايتقاندا ، ئۇ خۇنپەرنى ئۆزۈم سوراق قىلىمەن . يەنە بىر گەپ ، — دىدى ئابدۇرىشتخان ، — مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ يىقىن ئادەملىرىدىن ، قاسىمنىڭ بىلىدىغانلىرى كىملەر ئىكەن ، ئۇ دىدىمۇ ؟

بەھرام دەرھال جاۋاب بىرەلمەي ئەكرەمگە قارىدى .

— قاسىمنىڭ ئىيتىشىغا قارىغاندا ، ھامىد قەللات دىگەن بىر يا-ساۋۇل بولۇپ ، مىرزا ئەلى تاغايى ئۇنى ئىسسىق كۆل دىيارىغا بىرگە ئى-لىپ كەتكەنىكەن . يەركەنگە قايتىپ كەلگەندىن بىرى ، ئۇنى قاسىم ئۇچراتماپتۇ . بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسمۇ سۇلتان ئالىيلىرى ؟ — دىدى ئەكرەم خىيالچان ھالدا ۋە قوشۇپ قويدى ، — ئۇنى مەنمۇ بىلەتتىم ، قارىمۇتۇق ، تەمبەل يىگىت ئىدى .

— مەنمۇ بىلىمەن ، — ئابدۇرىشتخان بىردىن ھامىد قەللاتنى ئىسىگە ئىلىپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ، — قوچقار قىشلىقىدا يۈز بەر-گەن پاجىئە ، بەلكىم مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى

www.uyghurkitap.com

مۇمكىن. بۇنى ھامىد قەللات چوقۇم بىلىدۇ. مەن ئۇ چاغدا ئالدىمدىكىنى كۆرۈپ، كەينىمدىكىنى كۆرەلمەيتتىكەنمەن. ھامىد قەللاتنى تېپىش كېرەك. ئۇنى خوجا شاھ مۇھەممەدمۇ بىلىدۇ.

— توغرا دېدىلە سۇلتان ئالىيلىرى، خوجا شاھ مۇھەممەدنىمۇ دەرھال تۇتۇپ زىندانغا سېلىش كېرەك! — ئەمىر ئەكرەم سۇلتاننىڭ تېزرەك پەرمان بېرىشكە تەقەززا بولغان قىياپەتتە ئورنىدىن تۇردى.

— شۇنداق قىلىڭ ئەمىر. ئەتە يولغا چىقىپ كەتسەك، ئىككى ـ ئۈچ ئايسىز پايتەختتە كېلەلمەيمىز. ئۇ قېچىپ كېتىدىغان بولسا، مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن بىرلىشىۋېلىپ، بىزگە كۆپ ئاۋارىچىلىك تۇغدۇرۇپ بېرىپلا قالماستىن، ئەلنى ئىمىن تاپقۇزمايدۇ.

— بولىدۇ ئالىيلىرى، ئۇنى تۇتۇپ كېلىشكە ئادەم ماڭغۇزاي، — ئەمىر ئەكرەم ماڭماقچى بولۇۋىدى، ئابدۇرېشىتخان ئىشارەت بىلەن ئۇنى توختاتتى.

— سورايمەن، دەپ ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن. ئېيتىڭا، ئاقسۇغا قانچە لەشكەر ماڭماقچى؟

— ئۈچ تۈمەن ئالىيلىرى.

— خوجا شاھ مۇھەممەدنى زىندانغا تاشلىغاندىن كېيىن لەشكەرلەرنى مەيدانىي ئادالەتتە سەپراست قىلىڭ، كۆزدىن كەچۈرىمەن.

3

قەتل قىلىنغان ئەمىر، سەردارلار ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. ئۇلارنىڭ ناھەق ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئويلىسىلا، ئۆزىنىمۇ پارە ـ پارە قىلىۋەتكۈسى كېلەتتى. قانداق يامان قارا بېسىپ، قەتل قىلىش پەرمانىنى يازغانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەنسېرى، يۈرىكى قىسىلاتتى. غەيۇر ئىنىسى ئىسكەندەر سۇلتاننى سېغىنىپ ئەندىشە قىلاتتى. ئۇنى مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن تىبەتكە خان قىلىپ ئەۋەت-

كېيىنى ئۈچۈن پۇشايمان قىلاتتى . ئۇ شۇنداق بىئارامچىلىقتا تەختتىن چۈشۈپ ئەمر قىلدى :

— بەھرام ، كۈتۈۋالبەگ مەھكىمىسىدىكى چېچەن ئەييارلارنى ئىشقا سېلىپ ، ھامىد قەلئاتىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىڭلار .

بەھرام قوللىرىنى كۆكسىگە ئالدى :

— باش ئۈستىگە شاھىم .

— بىز ئەتە بىر گە يولغا چىقىمىز ، سىز قەشقەرگە ماڭىسىز ، بىز ئاقسۇغا راۋان بولىمىز . شامدىن كېيىن ھەرەم قەسرىگە كېلىڭ .

سەردار بەھرام تەزىم قىلغىنىچە ئارقىسىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

نائىپ سۇلتان بولۇشتىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئىشلار ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئېسىگە بىر ـ بىرلەپ چۈشۈشكە باشلىدى . ئۇ خامۇش ھالدا ئارامگاھ سارىيىدىن چىقتى .

« يىراقتىكى دۈشمەندىن ، ياندىكى دۈشمەننى پەرق ئەتمەك تەس ئىكەن ، باقىقان ئىتتىن ئايرىلىشقا كۆڭلۈك قىيمىغاندەك ، قېشىڭدا (ھا ، خوش) دەپ تۇرغان دۈشمەندىن كېچىشمۇ ئاسانغا چۈشمەيدىكەن . ياخشى نىيەتلىك ، سەمىمىي كىشىلەر ھەرقانچە ھوشيار بولسىمۇ ، تەمكىن بولمىسا ، بېشىدىن ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتمىسە ، ئاقىل ، دەنالار بىلەن مەسلىھەتلەشمەي ، ئۆز ئالدىغا ئىش ئېلىپ بارسا ، يامان نىيەتلىك سۇيىقەستچىلەرنىڭ ھىيلە ـ مىكىرىسىگە ئالدىنىپ كېتىدىكەن . سەن ئابدۇلرەشىد ناھايىتى بىخەستەلىك قىلدىڭ . ئۇيلاپ ئىش قىلمىدىڭ . قارانىيەت سۇيىقەستچىلەرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ ، خانلىقىمىزنىڭ باھادىر ، دەنا سەركەردىلىرىنىڭ جېنىغا زامىن بولدۇڭ . خان ئاتاڭنىڭ ئۈمىدىدىن چىقالمىدىڭ ، دوستلىرىڭنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ بىر قانخورغا ئايلىنىپ قالدىڭ . ئاللا تۆۋبەڭنى قوبۇل قىلارمۇ ، ئاۋام گۇناھىڭدىن ئۆتەرمۇ ؟ . . . » ئابدۇرېشىتخان خىيالىدا ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ ، ئاتىسىنىڭ مەقبەرىسىگە كېلىپ قالغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى . ئارامگاھ سارايىدىن چىققاندا ، چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ قەسرىگە بېرىپ ، يېقىندا

دەشتى قىپچاقتىن كەلگەن قىيىنانىسى سۇلتان نىگارخېنىم بىلەن بىرگە كەچلىك تاماق يېمەكچى بولغانىدى، ئاتىسىنىڭ قەبرىسىگە كۆزى چۈ-شۈپ شىپپىدە توختاپ قالدى. بىردەم تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن گويا يىراقتىن كەلگەن قېرىندىشى بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغاندەك ئىتتىك بېرىپ مەقبەرە يېنىدا يۈكۈندى. ئىككى سۇپىلىق بۇ چوڭ قەبرە ئاجايىپ كۆركەم ياسالغانىدى. ئۇنىڭغا چېقىرىلغان قاپارتما نەقىشلەر گۈزەل، نەپىسلىكى بىلەن ئادەمنى ھەيران قالدۇراتتى. قەبرە ئەتراپىغا گۈمبەز ياسىلىۋاتاتتى. جىددىي ئىشلەۋاتقان تامچى ئۇستاملار، نەققاشلار، ياغاچچىلار، تاشچىلار سۇلتاننىڭ كەلگىنىنى كۆرۈشۈپ، قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ سالام قىلىشتى. ئابدۇرېشىتخان ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب سالام بەردى، ئۇلارنى ئىشلەۋېرىشكە دالالەت قىلىپ قويۇپ، تىزلىنىپ ئولتۇردى. سۈرە «تەبارەك» نى قىرائەت قىلىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى.

ئابدۇرېشىتخان دۇئادىن كېيىن سەجدىگە باش قويۇپ، ھۆر-كىرەپ يىغلىدى. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ئىشلەمچى ۋە ئۇستاملارمۇ يىغلاپ كېتىشتى.

ئابدۇرېشىتخان دەس تۇرۇپ، مۇشتۇملىرىنى قاتتىق تۈگۈپ مەقبەرىدىن ئاستا يىراقلاشتى. چاھار باغدىن چىقىشىغا ئەمىر ئەكرەم كەلدى.

— سۇلتان ئالىيلىرى، خوجا شاھ مۇھەممەدنىڭ ئۆيىگە تۆت ياساۋۇل ئەۋەتكەنىدىم. خاتۇنى «بايىلا ئاتلىق چىقىپ كەتكەن» دەپ-تۇ. «نەگە؟» دەپ سورىسا «بىلمەيمەن» دەپتۇ. ئۇلار ۋەزىرنىڭ بۇ باغلىق قورۇسىنى تىنتىپ ئۇنىڭ ئىز- دېرىكىنى ئالالماپتۇ. قايتىپ كې-لىپ ئەھۋالدىن مېنى خەۋەرلەندۇردى. ۋەزىرنىڭ ئۆيىنى كېچە-كۈن-دۈزلەپ كۆزىتىش ئۈچۈن كۆتۈۋالبەگلەرگە پەرمان بېرىپ، ياساۋۇل ئەۋەتكۈزدۈم. قارىغاندا ئۇ قاچقاندەك تۇرىدۇ.

— ئاپلا! — دېدى سۇلتان ئابدۇرېشىتخان، — چۈشتە سۇلتان سارىيىدىن قايتىپ چىقىۋاتقىنىمدا ئۇنىڭ چىرايىنىڭ تاتىرىپ كەتكىنى-

دىن ھەيران بولغانىدىم ، ئۆزىمۇ ناھايىتى بىئارام بولۇۋاتقاندەك كۆرۈن-
گەنىدى . ئۇ تۇتۇلۇپ زىندانغا تاشلىنىشتىن ئەنسىرىگەن چېغى ، مەن
يەنە غەپلەتتە قاپتىمەن ئەمىر ، پۈتۈن چارىلەرنى قوللىنىپ ئۇنى تۇتۇش
كېرەك ؟

— خاتىرجەم بولسىلا ئالىيلىرى ، يەتتە قات يەر ئاستىغا كىرىپ
كەتكەن بولسىمۇ ئۇنى تاپىمىز . پايتەخت ئەمرى ئوسمانبەگنى ۋا-
قىپلاتدۇرۇپ قويدۇم . ئۇ كۆتۈۋالبەگلەرگە پەرمان چۈشۈرۈپ ، شە-
ھەرنى تىنتىپ چىقماقچى بولدى : شەھەر دەرۋازىلىرىنىڭ بەگلىرىگە
ئۇنى پايتەختتىن چىقارماي تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇقمۇ چۈشۈردى .
ئوردا ياساۋۇللىرىمۇ ئۇنى تۇتۇش ئۇچۈن تەرەپ - تەرەپكە ئەۋە-
تىلدى ، — دېدى ئەمىر ئەكرەم .

— بۈگۈن كەچكىچە تۇتۇلسا بەك ياخشى بولاتتى ، ئەتە سە-
پەرگىمۇ خاتىرجەم ئاتلىناتتۇق ، — ئابدۇرېشىتخان بىتاقەت بولغان ھالدا
قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى . « ھامىد قەللاتنىمۇ تېپىش كېرەك ، بەھرام ئۇ-
نىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالارمىكىن ؟ »

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۆتىنچى باب

بەربات بولغان شېرىن چۈش

1

قەشقەر ئاسمىنىنى تۇمان قاپلىغانىدى. شامال يوق، كۈن تۇتۇق ئىدى.

ئەتىگەندىلا ئاق ئوردا ئالدىدىكى ھېيتگاھ مەيدانىغا يىغىلغان خالايىق ھەر قايسى مەھەللىلەر بويىچە سەپراست بولۇپ تۇرۇشاتتى. ئاتلىق، پىيادە ياسازۇللار كۆپچىلىكنى تەرتىپكە ئۈندەپ ئايلىنىپ يۈرۈشەتتى. بىردىنلا ئوردا سەيناسىدا قوشۇن كۆتۈرۈلۈپ، چۆرگىلەپ ـ چۆرگىلەپ دەرۋازىدىن مەيدانغا چىقتى، كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە توپا چېچىپ، چۆرگىلەپ ئايلانغىنىچە ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى ـ دە، بوشلۇقتا توزۇپ كەتتى. سۈرۈن، نەمخۇش شامال ئۇنىڭ ئورنىنى ئالدى. شەرقتىن يوپۇرۇلۇپ كەلگەن قارا بۇلۇت ئوردا ئۈستىگە كەلگەندە چاقماق چاقماستىنلا شارىلداپ يامغۇر قويۇۋەتتى.

— سەپتىن ئايرىلماي ئولتۇرۇڭلار، — دەپ خىتاب قىلدى كۆتۈۋالبەگ ئالائىددىن بارلاس ئۆرە ـ تۆپە بولۇپ كەتكەن خالايىققا كۆز سېلىپ، ئۇ ياساۋۇللارنى تەرتىپنى ساقلاشقا بۇيرۇدى.

يامغۇر قانداق تۇيۇقسىز ياغقان بولسا شۇنداق تېز توختىدى.

مىرزا ئەلى تاغايى ئەمىر ـ ئەركانلىرى بىلەن ئاق ئوردىدىن چىقىپ، ھېيتگاھ مەيدانىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى مۇنبەرگە ئورنىتىلغان تەختكە چىقتى. ئۇ سەمرىپ تېخىمۇ ھاپاقوۋۇز بولۇپ كەتكەنىدى.

پومپىيىپ تۇرغان قورسىقى ساڭگىلاپ ، ئېڭىشەلمەيدىغان قىلىپ قويغا-
نىدى . شاھانە تونىنىڭ ئالدى پېشى قىسقا ، ئارقا پېشى ئۇزۇن كۆرۈ-
نۈپ ، قارىغان كىشىنىڭ ئىختىيارسىز كۈلگۈسىنى كەلتۈرەتتى . شاپ
بۆرۈتى بىلەن ئالتۇن تاجى ئۇنى يەنىلا سالاپەتلىك ، سۈرلۈك كۆرسە-
تىپ ، ئادەمنى ئەيمەندۈرەتتى . ئۇ ئاقىرىشقا باشلىغان بۆرۈتىنىڭ يۆگە-
شىپ تۇرغان ئۇچىنى تولغاپ ـ تولغاپ ، قوش بولۇپ كەتكەن ئېڭىكىنى
سىپاپ قويىدى . شۇ تۇرقىدا ناھايىتى ھاكاۋۇر كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ ئوڭ
تەرىپىدە شەيخۇلئىسلام ئابدۇلتىپ داموللا ، قازى كالان خوجا ئىمىن
بۇخارى ، ئاتا ۋەزىر نەجمىددىن مەخدۇم ئابادى قاتارلىق ئەمىر ـ ئەر-
كانلار ، سول تەرىپىدە سەرمۇنشى ئوبۇل ھادىبەگ ، سەردار تۇرغۇنبەگ ،
سەردار ھامىد بارلاس قاتارلىق ئەمەلدارلار ئورۇن ئالغانىدى .
سەردار زوھورىددىنبەگ قىرىق نەپەر خاس ياساۋۇل بىلەن تەخت
ئەتراپىدا قېتىپ تۇرۇشاتتى .
— گۇناھكارلار ئېلىپ كېلىنسۇن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى تا-
غايى بىرچەتتە دورغا ياساۋۇللىرى بىلەن تۇرغان ئالائىددىن بارلاسقا
قاراپ ، ئۇنىڭ گۆشلۈك قاپاقلىرى تۈرۈلگەنىدى . چېقىر كۆزلىرىدىن
غەزەپ ـ قەھرى ئۇچقۇنداپ ، چىرايى سۈرلۈك تۇس ئالغانىدى .
كۆتۈۋالبەگ ئالائىددىن بارلاس بايا زىنداندىن ئېلىپ چىقىپ ،
ياساۋۇللارنى قارىتىپ قويغان « گۇناھكارلار » نى مەيدانغا يالاپ ئېلىپ
كىردى .
مىرزا ئەلى تاغايى تەختتە ئولتۇرغىنىچە ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ ،
يۇقىرى ئاۋاز بىلەن خىتاپ قىلدى :
— ئى قېرىنداشلىرىم ، مەرھۇم ئاتىمىز سۇلتان سەئىدخاننىڭ
ھاياتىغا زامىن بولغان قارا نىيەت سۇيىقەستچى سەئىد مۇھەممەد مىرزا
ھەققانىي جازاغا تارتىلىپ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن . . .
— يالغان ، تۆھمەت ! مەرھۇم ئاتام باشتىن ـ ئاخىر سەئىدىيە
خانلىقىغا ، ئاۋام خەلققە سادىق بولۇپ كەلگەنىدى . سۇيىقەست بىلەن
ئۆلتۈرۈلدى ، — دىدى « گۇناھكارلار » سېپىدە تۇرغان ياش يىگىت

www.uyghurkitap.com

بـويـۇنداپ سۆزلەپ ، غەزەپلەنگىنىدىن ئۇنىڭ بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقىقانىدى . يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىدىن ھەسرەت ـ نادامەت ئوتلىرى چاقناپ تۇراتتى . ئۇ باغلاقلىق قوللىرىنى كۆچەپ مىدىرلىتىپ ، ئىككى قەدەم ئالدىغا مېڭىۋىدى ، پۇتىدىكى تۆمۈر كىشەننىڭ ھالقىلىرى بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ جاراقشىپ كەتتى . بۇ سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ چوڭ ئوغلى ھۇسەيىن مەنسۇر مىرزا ئىدى .

— مەرھۇم دادامنى قارىلىما مۇناپىق ! — دەپ توۋلىدى « گۇناھكارلار » سېپىدىكى يەنە بىر ياش يىگىت ، ئۇ پۇتىدىكى ئېغىر كىشەننى جاراقشىتىپ سۆرەپ يۈگۈرگىنىچە تەخت ئالدىغا كەلدى ، — دادام ، مەرھۇم ئاتىمىز سۇلتان سەئىدخانغا سادىق ئىدى ، سەندەك مۇناپىقلارنىڭ سۇخەنچىلىك قىلىشى بىلەن قارىلىنىپ ناھەقتىن ـ ناھەق ئۆلتۈرۈلگەن . . .

— جاللات ! — تاغايى ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ توۋلىدى ، — بۇ ئىككى ئاسىينىڭ شۇملۇقنى چىللاپ سوزۇلغان تىلىنى ئاۋۋال كېسىپ ، ئاندىن بوغۇزلىۋېتىڭلار !

يۈزلىرىگە نىقاب تارتىپ قارا رەختتىن ئۇزۇن تون كىيگەن ئىككى جاللات بىر قانچە ياساۋۇل بىلەن كېلىپ ھۇسەيىن مەنسۇر بىلەن ئابدۇغېنى مىرزىنى سۆرەپ كولاغلىق ئورنىنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى ۋە باسماداپ ياتقۇزۇپ ، سويماقچى بولغان قوينى باغلىغاندەك ، ئۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ باغلاشتى .

— ئاتام بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن . بىزمۇ گۇناھسىز ، — دەپ ۋارقىرىدى ھۇسەيىن مەنسۇر بوي بەرمەي يۇلقۇنۇپ ، ئۇ بۇ يىل يىگىرمە بەش ياشقا كىرگەنىدى .

— مىرزا ئەلى تاغايى مەرھۇم ئاتامغا تۆھمەت چاپلاۋاتىدۇ ، خالايىق ھەقىقەت ئاخىر بىر كۈن ئاشكارا بولىدۇ ، بىز گۇناھسىز ! — جاللاتلار بويىنىدىن بېسىپ تۇرغان ئابدۇغېنىمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى . ئۇ ئاكىسىدىن ئىككى ياش كىچىك ئىدى . قەددى ـ قامىتى ئاتىسىنىڭكىدەك ئېگىز ، قاۋۇل بۇ يىگىتلەر ئاسانلىقچە

جان بەرمەيدىغاندەك قىلاتتى.

— ئوغۇللىرىمنى قويۇۋېتىش ! — دەپ توۋلىدى «گۇناھ-كارلار» ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىققان موماي. ئۇ باشتىن - ئاياغ قارا كى-يىم كىيىپ، قارا پەرىجە ئارتىۋالغانىدى. ياساۋۇللار ئۇنى تۇتۇۋالدى.

جاللاتلار ئاكا - ئۇكىنىڭ تىللىرىنى ئامبۇر بىلەن تارتىپ تۇ-رۇپ، ئىتتىك پىچاق بىلەن كەستى ۋە قىپقىزىل قان تامچىپ تۇرغان ئىككى پارچە تىلنى ئېگىز كۆتۈرۈپ خالايىققا كۆرسەتتى.

— ئاھ قەدىرلىك بالىلىرىم ! — موماي ئوغۇللىرى ئۈستىگە ئۆ-زىنى ئاتتى. ئۇ بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، تاغايىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھۇ قارا يۈز زالىم، تۆھمەت قىلىپ قارىلاپ ئېرىمنى ئۆلتۈرگۈزۈۋەتكىنىڭ يەتمەسمىدى؟ ئەمدى بالىلىرىمنىڭ ھەقنى سۆز-لىگەن تىللىرىنى كەستىڭ، بېشىنىمۇ تېنىدىن جۇدا قىلماقچى بولۇۋاتى-سەن، ئېيتە ئۇلارنىڭ گۇناھى نېمە؟

مىرزا ئەلى تاغايى ئولتۇرۇپ يەنە ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ رەڭگى قارىداپ كەتكەنىدى. قوللىرى تىترەپ تۇراتتى. ئۇ قورقۇشتىن ئەمەس، غەزەپلەنگىنىدىن لەرزىگە كەلمەكتە ئىدى. ئۇ مۇشتىنى تۈگۈپ ئەمر قىلدى:

— ئۇلارنىڭ باشلىرىنى كېسىڭلار !

جاللاتلار تېنىدىن جۇدا قىلىنغان ئىككى باشنى ئېگىز كۆتۈردى. شۇرقىراپ ئاققان قان جاللاتلارنىڭ كىيىملىرىگە چاچرىدى.

— ئاھ ! جېنىم بالىلىرىم ! . . . — قول ئۇزىتىپ، ئۆملەپ كې-لىۋاتقان موماي پەرياد چېكىپ ھوشىدىن كەتتى.

ۋەھىمىلىك سۈكۈتتە جىم ئولتۇرۇپ قېلىشقان خالايىققا كۆز سالغان تاغايى كۆرەڭلىگەن ھالدا ئۆزۈپ قويۇلغان سۆزىنى داۋام قىلدى:

— خالايىق، مانا كۆردۈڭلار، خان ئاتىمىز سەئىدخاننىڭ جې-نىغا زامىن بولغان ئاسىينىڭ بۇ ئىككى ئوغلى گۇناھكار دادىسىنىڭ ئۆل-تۈرۈلگىنىگە نارازى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن

قارشى چىقىپ سەلتەنەتلىك سەئىدىيە خانلىقىنى ئاغدۇرۇپ ، ئۆز خانلىقىنى بەرپا قىلماقچى بولۇشتى . بۇگۈن مۇشۇ مەيداندا ، بۇ قارا نىيەت ئاسىيلارنىڭ جازاسىنى بېرىپ ، ئەھلى تەلەپنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرماقچىمەن .

ئۇ سۆزىدىن توختاپ ، جاللاتلار كۆتۈرۈپ تۇرغان باشلارنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ ، كۆپچىلىككە سەپسالدى ، چوڭ ـ كىچىك بارلىق كىشىلەر باش سىلىپ شۈك ئولتۇرۇشاتتى . تاغايى كۆپچىلىكتىن سادا چىقمىغاچقا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇۋالدى . تۇيۇقسىز :

— مىرزا ئەلى تاغايى ، ئاللادىن قورق ! ناھەق قان تۆكۈشنى توختات ! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى ، تاغايى ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىدى : « گۇناھكارلار » سېپىدىن ئورتا بويلۇق ، قارا ساقال ، سەللىسىنىڭ پەتلىسىنى چۇشۇرۇۋەتكەن بىر ئادەم چىقىپ تەختكە قاراپ ماڭدى .

« بۇ سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ خەزىنە بېگىغۇ . قەشقەرگە كېلىپلا زىندانغا تاشلىغىنىم ئوبدان بولغانىكەن . تۆۋبە قىلىپ ، ئايىغىمغا باش قويارمىكىن ، دېسەم ، بېشىغا قىلىچ تەگكىنىپ تۇرسىمۇ تېز پۈكمەي ، مېنى ھاقارەتلەۋاتىدۇ . زىنداندا بىر مەھەل ئاچ قويۇپ ، ئاندىن تىرىك پېتى كۆمدۈرۈۋېتەي . . . » دەپ ئويلىغان تاغايى :

— ئالجىۋاتقان كىم ئىكەن دېسەم ، سىز ئىكەنسىزغۇ ئابدۇۋاھىد بەگ . بىر ئەقىل ئېگىسىنىڭ مەجنۇنلارچە تەرسالىقىدىن ھەيران قېلىشىم ئەجەبلىنەرلىك ئەمەستەك قىلىدۇ . ھېلىمۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئالدىمدا تىزلىنىپ ، گۇناھىڭىزغا تۆۋبە قىلىڭ ، ئەگەر قەسەم ئىچىپ ، ماڭا ساداقىتىڭىزنى بىلدۈرسىڭىز ، خەزىنە بېگى ئەمەس ، ئاتا ۋەزىر بولىسىز ، — دېدى .

— سەن ياش سۇلتان ئابدۇلرەشىدخاننى ئالدىغىنىڭ بىلەن ئاللانى ئالدىيالمايسەن . بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ تىللىرىنى ، باشلىرىنى كەسكىنىڭ بىلەن ھەقىقەتنى ياپالمايسەن مەلئۇن ! — دېدى ئابدۇۋاھىد بەگ ئۇنىڭغا قادىلىپ ، قارا كۆزلىرىدىن چاقنىغان ئۇچقۇن ، تاغايىنى

ھودۇقتۇرۇۋەتتى . ئۇ گەپ قىلالماي قالدى .

— ئاۋامنى قورقۇتماقچى بولۇپ قىلغان بۇ قانخورلىقنىڭ ئاسىي ، قارا نىيەت ئىكەنلىكىنىلا ئەمەس ، تەلۋە ، قورقۇنچاق ، تۇز كورلاردىن ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلىدى . سەن بۇنداق قانخورلۇق قىلىپ ياخشى ئا-دەملەرنى تۈگىتەلمەيسەن . بىرنى ئۆلتۈرسەڭ پەيدا كارلاردىن ئۈنى مەيدانغا كېلىدۇ . سەن تەلۋە بۇنى ئۇقماي غالجىرلىشىۋاتىسەن . غالجىر ئىتنىڭ ئۆمرى كوتا بولىدۇ ھاكىمبەگ ، شۇم پەيلىڭدىن يانمساڭ بارار جايىڭ گۆر بولىدۇ ، — ئابدۇۋاھىدبەگ سۆزىنى توختىتىپ ، كىشەننىڭ زەنجىرلىرىنى ، پۇتلىرى بىلەن ئىككى ياققا تارتىپ دەسسىگىنىچە تۇر-دى ، ئاندىن دىمنى ئىچىگە تارتىپ كۆچەپ بىر كېرىلىۋىدى ، مۇرد-سىدىن ئايلاندۇرۇپ باغلىغان تانا ئۈزۈلدى . بۇ ھالنى كۆرۈپ ، مىرزا ئەلى تاغايى چۆچۈپ يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— بۇ خاۋارىجنى تۇتۇڭلار !

ھەر ياندىن كەلگەن ياساۋۇل ، نۆكەرلەر تەختنى ئىتتىرىپ ئۆ-رۈۋەتكەن ئابدۇۋاھىدنى ، قاپساپ كېلىپ باسماداپ تۇتۇۋالدى .

تەختى بىلەن بىرگە ئۆگتۈرۈلۈپ كەتكەن مىرزا ئەلى تاغايى ئۆ-مىلەپ قوپۇپ يۆتۈلۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئالتۇن ئوتۇغات قادالغان سەل-لىسى يەردە چۇۋۇلۇپ ياتاتتى . ئۇ بۇنداق بولار دەپ زادىلا ئويلىمىغا-نىدى . ئەلەم بولغىنىدىن دۇمباق يۈزى پاينەك بېشىدەك قىزىرىپ ، چېقىر كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى .

— بۇ گۇناھكارلارنى دەرھال زىندانغا تاشلاڭلار ، — دەپ بۇيرۇق قىلدى ئۇ سەللىسىنى ئوراپ تۇرۇپ .

ياساۋۇل نۆكەرلەر ئابدۇۋاھىد بەگ قاتارلىق « گۇناھكار » لارنى زىندانغا ئېلىپ كەتتى .

كۆپچىلىك ئۆرە — تۆپە بولۇپ تەرتىپ بۇزۇلدى .

سەرمۇنشى ئوبۇل ھادىبەگ تاغايىنىڭ بۇلۇت قاپلىغان ئاسماندەك تۇتۇلغان ئەپتىگە قاراپ ياش يۇقى كۆزلىرىنى ئېرىتىپ ، مىيىقىدا كۈل-دى . ئۇ : « سېنىڭ ئاتامدەك ياۋۇزلۇقىڭنى ئاۋام بىلدى . سۇلتان ئاب-

www.uyghurkitap.com

دۆلرەشىدخانغىمۇ بىلدۈرۈش كېرەك . . . » دېدى كۆڭلىدە . ئۇنىڭ باغرى ئەلەم خەنجىرى بىلەن تىلىنغانىدى . ئۇ پەش قېقىپ ئوردىغا قاراپ ماڭغان مىرزا ئەلى تاغايىغا ئەگەشتى . باشقا ئەمەلدارلارمۇ ئۇلار كەينىدىن قەدەم قويۇشتى .

ھېيتگاھ مەيدانىنى بىر ئالغان خەلق بىردەمدە تارقاپ كېتىشتى . مەيداندا ھۆنەرۋەن ، كاسسىپ ، باققال ۋە بىر نەچچە لالما ئىتتىن بۆلەك جانلىق قالمىغانىدى .

2

تاغايى ئاق ئوردا ھەرەم قەسرىنىڭ مەنزەر ئۆيىدە ئۈستى ـ ئۈستىگە قويۇلغان پەي ياستۇقلارغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى . كەيپىياتى چاغ ئىدى .

بۇ ئۆي ئۇنىڭ خاس ھۇجرىسى بولۇپ ، شىمال تېمىدىكى دېرىزىلەر ھېيتگاھ مەيدانىغا قارايتتى . جامەنىڭ گۈمبەز ـ مۇنارلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

سۈت رەڭ ئۈزۈن يىپەك كۆڭلەك كىيگەن مەلىكىزات خېنىم قالغاچ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن نەپىس يەلپۈگۈچ بىلەن ئېرىنى يەلپۈۋاتاتتى . ئۇنىڭ چىرايى سۇزۇلۇپ ، ياداپ قالغانىدى . ئۇنىڭ مۈڭلۈق قارا كۆزلىرى ، تاغايىنىڭ مىستەك قىزىل بېشىغا ، ھۆرپىيىپ تۇرغان سارغۇچ بۇرۇتلىرىغا چۈشكەندە ، سەسكىنىپ بىر يانغا قارىۋالدى . تاغايى تونچە تىكىلگەن شايى كۆڭلىكىنىڭ پەشلىرىنى ئىككى يانغا قايرىۋەتكەن ، ساڭگىلاپ تۇرغان باداڭ قورسىقى قاتمۇقات بولۇپ تۈرۈلۈپ كەتكەن ، كەڭ ئاق تامبىلى يۇڭلۇق پاچىقىنى يوشۇرغان ، چۇچىلىق ئىشتانباغ تىزىغا چۈشۈپ قالغانىدى . ئۇ قاتتىق بىر كېكىرىپ راھەتلىنىپ كېرىلدى .

« قەشقەردەك كاتتا ئىقلىمغا ھاكىمبەگ بولۇشۇم ئاسانغا چۈش-

مدى . بۇ يەردىكى دۈشمەنلىرىمنىمۇ ۋاقتىدا سىزىپ جازاسىنى بەردىم ، بۇ دىيارنىڭ پۈتۈن خەزىنىسى قولۇمغا ئۆتتى . ئەمدى ئابدۇلرەشىدخاننىڭ ئورنىنى كولىشىمغا قولايلىق ئىمكانىيەت يارىتالايمەن . مۇھىمى لەشكەر ، قەشقەر دىياردا ئۈچ تۈمەن لەشكەر بولۇپ سەردارى ئەمىر ۋەلىبەگ ئىكەن ، ئۇنى قولغا كەلتۈرەلىسەملا ئىشنىڭ پۈتكىنى ، ئۇنىڭ ئاكىسى ئەلىبەگنى سەئىدخان ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان . كۆڭلىگە قىساس ئوتىنى سالساملا ، ئۈچ تۈمەن لەشكەر ماڭا پەرماندار بولىدۇ ، لەشكەر سانىنى بەش تۈمەنگە يەتكۈزۈۋالسام يەركەنگە يۈرۈش قىلىمەن . . .»

— تەقسىرىم شامغا ئەزان چىقتى . تاھارەت ئالامدىلا ؟ — دەپ ، ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى مەلىكىزات خېنىم يەلپۈشتىن توختاپ ، ئۇنىڭ قولى تالغاندى .

— شېرىن خىيالىمنى ئەجەب بۆلۈۋەتتىڭا ؟ — مىرزا ئەلى تاغايى تۈننىڭ قارا كۆلەڭگىسى چۈشكەن دېرىزىدىن كۆزىنى ئېلىپ ، ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلدى .

— ئەزان چىقتى ، دېدىم تەقسىرىم ، خانئايىم ئاغچىنىڭ چايدىن يېنىپ كېلىدىغان ۋاقتىمۇ بولدى .

— ھەممە يېرىم ئاغرىپ تۇرىدۇ كاساپەت . يېقىن ئولتۇرۇپ ئۇچامنى تۇتقىن ، قوپقۇدەك ماجالىم يوق . خانئايىم خۇپتەندىن يېنىپ كېلىدۇ . قوپ ، شامنى ياندۇرۇۋېتىپ ئولتۇر . كۆرمەيۋاتامسەن ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

— ئوردىدىن كىرىپ ۋىتۋالاق گۆشىدە قىلىنغان قىيما كاۋاپنى يەپ ، بىر ھىجىر قېتىق ئىچىپ يېتىپتىلە ، نامازدىگەرنىمۇ ئوقۇمىلا . شۇڭا ، سەمىلىرىگە سېلىپ قويۇۋىدىم . ئاغىچا خېنىم كېلىپ قالسىمۇ خاپا بولىدۇ . مەنمۇ ناماز ئوقۇۋالاي ، — مەلىكىزات ئورنىدىن قوپتى . ئۇنىڭ چىرايىدىن بىزارلىق چىقىپ تۇراتتى .

— تولا ئۆگەتمە مەرەز . نامازنى ئەتە ئوقۇۋالسام بولىدۇ . كاپشىماي ، شامنى ياندۇرۇۋېتىپ يېنىمغا كەل .

— ماقۇل تەقسىرىم .

مەلىكىزات شامدانىدىكى شاملارنى ياندۇرۇۋېتىپ ئېرىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. نامىزى قازا بولۇپ كەتتى. ئوقۇۋالايمۇ دېمەلمەي تا-غايىنىڭ ئىككى تاغىقىنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئۇۋۇلاپ تۇتۇشقا باشلىدى.

تاغايى مەلىكىزاتنىڭ ئۇچىسىنى تۇتۇشىدىن ھۇزۇرلىنىپ خىيالغا چۆكتى: «بۇ مەرەزنىڭ قولى يىرىك ئىكەن. مەريەمنىسانىڭ قولى پاخ-تىدەك يۇمشاق ھەم ئوتلۇق ئىدى. ئۇچامنى سىلىغاندا ھۇزۇرلىنىپ، خۇدۇمنى بىلمەي قالاتتىم. كاساپەت بىلەن بىر كېچە يېتىشقا مۇيەسسەر بولالمىدىم. ئۇ ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدىغاندۇ؟ تۇردى قاگرۇق ئۇ-نىڭغا چېقىلىپ قويمىغاندۇ؟ ئۇنى تېزرەك ئەكېلىۋالسام بولاتتى. مەس-تۇرەخانمۇ يەركەندە، ئۇ ماۋۇ ئورۇق ئۆچكىدىن ئوبدانراق ئىدى. مۇشۇ خانئايىمنىڭ بېشەملىكىدىن قورقۇپ، ئۇنىمۇ قەشقەرگە ئەكېلىۋالالمىدىم. قانداق قىلسام بولار؟ يا قەشقەردىن تىرناقتا توختىغۇدەك بىر قىز ئالاي-مىكىن؟ خانئايىم دېگەن جالداق خاتۇن ئىشلىرىمغا پۇتلىكاشاڭ بولۇۋا-تىدۇ. ‹ ئەمدى يەنە خاتۇن ئالىدىكەنلا، مەنمۇ بۇ بەركىتى يوق ئۆيلى-رىدە تۇرمايمەن، ئاخۇن دادام ئارقىلىق سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا ئەرز سۇنۇپ، چاۋىلىرىنى چىتقا يايغۇزىمەن تەقسىرىم. ھاللىرىغا بېقىپ ئىش كۆرسىلە › دەپ توسۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئابرۇيى تاپىمەن، دەپ تالىپ چې-غىمدا بۇ قەشقەر قازىسىنىڭ قىزىنى ئالغانىدىم. راست، ئابرۇيى تېپىپ ئاتا ۋەزىر، ھاكىمبەگ بولغىنىمدا، بۇ مەرەز خاتۇن كونىرىغان مەيسى-دەك بوشىشىپ كەتتى. . . بۇنىڭغا ئامال قىلمىسام جاھاننىڭ پەيزىنى سۈرەلمىگۈدەكمەن. ئاۋۋال قەشقەر شەھىرىنىڭ سىرتىغىراق بىر باغ بىنا قىلاي، ئاندىن مەريەمنىسانى ئەكېلىپ شۇ باغقا ئورۇنلاشتۇراي، بىرقانچە چىرايلىق قىزلارنى خىزمىتىگە سېلىپ بېرەي. مەستۈرەخان يەركەندە تۇرىۋەرسۇن، پايتەختكە بارغاندا لازىم قىلارمەن. . .»

— ھەزرىتىم، بىرى ھۇجرا ئىشىكىنى چېكىۋاتىدۇ. چىقىپ با-قايمۇ؟ — دېدى قولى تېلىپ، ئۇستىخانلىرى ئۇيۇشۇپ كەتكەن مەلى-كىزات ھىم يېپىقلىق ئىشىككە سەپسېلىپ.

— توختا، — مىرزا ئەلى تاغايى شايى تونىنى يېپىنچاقلاپ ئور-

ندىن تۇردى . خىيال قۇشلىرىنىڭ كۆكۆل شېخىدىن ئۇچۇپ كەتكە-
نىگە ئەپسۇسلىنىپ لەۋلىرىنى شوراپ قويدى ، — ئاپپىقىم ، قازناقتا كى-
رىپ تۇرغىن ، بۇ خانىئايىم بولۇپ قالمسۇن يەنە .
مەلىكىزات خېنىم « ئەجەب ئوبدان بولدى » دېگەندەك مىيىقىدا
كۈلۈپ قويۇپ ، قازناقتا كىرىپ ئىشىكنى يېپىۋالدى . تاغايى ئىرغاڭلاپ
بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى .
— ھەزرەتلىرى ، ئوردا ياساۋۇللار باشلىقى كېلىپ : « مەن
يەركەندىن ماڭغانچە توختىماي مېڭىپ ، ئاتتىن ھازىر چۈشۈشۈم . دەر-
ھال ھاكىمبېگىمگە خەۋەر قىلسىلا . ئۇنىڭغا ئېيتىدىغان ناھايىتى زۆرۈر
گەپ بار » دەپ بىر ناتونۇش ئادەم ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا قالدى ، —
دېدى ھەرەم مۇلازىمى ۋە سۆزىنى تۈگىتىپ قول باغلاپ جاۋاب كۈتتى .
مىرزا ئەلى تاغايى ئەجەبسىنگەن ھالدا سەل ئويلىنىپ قېلىپ
دېدى :
— ماقۇل ، ياساۋۇللار باشلىقىغا ئېيتىڭ . ئۇ ئادەمنى تەكىخانىغا
باشلاپ كەلسۇن .
ھەرەم مۇلازىمى ئىتتىك چىقىپ كەتتى . تاغايى ھەرەم قەسرىنىڭ
غەربىدىكى تەكىخانىغا قاراپ ماڭدى . « بۇ كىمدۇ ـ ھە ! يەركەندىن
كەلگىنىگە قارىغاندا مېنى تونۇيدىغان ، بەلكىم ماڭا يېقىن ئادەم بولسا
كېرەك . نېمە خەۋەر ئېلىپ كەلگەندۇر ؟ » ئۇ ئويلاپ سەل جىددىيلە-
شىپ قالدى ، يۈرىكى سېلىپ ، كۆڭلى ئاغقاندەك بولدى .
تەكىخانىنىڭ ئالدىدا كىچىكرەك بىر كۆل بار ئىدى . تاغايى خى-
يال ئىلكىدە سۈيى تىنىق بۇ كۆلنى ئىككى قېتىم ئايلاندى . ھەرەم قە-
سىرلىرىدە يېقىلغان شام ـ چىراغلارنىڭ نۇرلىرى كۆل يۈزىدە قىزىل ،
ھال ، سارغۇچ رەڭلەرنى ھاسىل قىلغانىدى . ئەتراپ غۇۋا يورۇق ئىدى .
بىر كېلىشمەسلىك بوستانلىق ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغاندەك تۇيۇلۇپ ، تا-
غايىنى ئەنسىزلىك چۇلغىۋالدى . ئىچى تىتىلداپ ، كۆزى ھەرەم قەسرى-
نىڭ ناھايىتى كۆركەم ياسالغان كۈمۈش ھالقىلىق دەرۋازىسىغا دەممۇ دەم
تىكىلەتتى . يىراقتا چاقماق چېقىپ ، گۈلدۈرماما ئاۋازى ئىشتىلگەندە ،

چۆچۈپ كەتكەن تاغايىنىڭ يۈرىكى سىيلىپ كەتتى .

ئىشىك ئېچىلىپ ، ياساۋۇل بەقەسەم تون ، مانپۇ دوپپا كىيگەن تەمبەل بىر ئادەمنى باشلاپ كىرىپ كەلدى .

سودىگەر سىياقىدىكى بۇ ئادەم مىرزا ئەلى تاغايغا تەۋەززۇ بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىپ ، تىنچ ئامانلىق سورىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ چىرايى غەمكىن ئىدى . تاغايغا مېھمانىنىڭ ئۇنى تونۇشتەك بىلىنسىمۇ ، ئۆزىنى تونۇيالمىدى . ئۇ يېقىنلاپ كېلىپ :

— كىم بولىسىز بۇرادەر ؟ — دەپ سورىدىيۇ ، كۆتمەك قاش ، سوزۇنچاق يۈزلۈك ، ئىلمەك بۇرۇن بۇ كىشىنى زەن قويۇپ قاراپ تونۇۋالدى ، — ھامىد قەللات ، سادىق ياساۋۇلۇم ، سەن ئىنكەنسەنغۇ ، نېمە خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ ؟

— ئۆيگە كىرىپ ئېيتاي ۋەزىر ئەزەم ، گەپ جىق ، — دەپ قول بېرىپ كۆرۈشتى مېھمان . ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن خاپىلىق يېغىپ تۇراتتى .

مىرزا ئەلى تاغايى لېۋىنى چىشلىگەن ھالدا ئارتۇقچە گەپ سورىماي ، ھامىدنى تەكچىخانىنىڭ يەر ئاستى ئۆيىگە ئېلىپ چۈشتى ، ئۈچ مىس شامداندىكى شاملار ياندۇرۇپ قويۇلغانىدى .

يەر ئاستى ئۆيگە كىرىپلا تەكچىخانا مۇلازىملىرىگە تاماق ، شاراب كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى ، ئۇلار داستىخان سېلىنىپ ، تاماق كەلتۈرۈلگىچە جىمجىت ئولتۇرۇشتى .

ھامىد قەللات زۇۋان سۈرمەستىن نان ، كاۋاپ ، گۆشتىن خېلى يېدى . كەينى - كەينىدىن ئۈچ جام شاراب ، ئىككى پىيالە چاي ئىچتى . پۈتۈن پېتى كاۋاپ قىلىنغان ئىككى غاز ، قىرغاۋۇل ئالدىغا قويۇلغاندا ، ھېچنېمە يېمىگەندەك ، چىشلەپ - قاساپ بىردەمدىلا بىر غاز ، بىر قىرغاۋۇل گۆشىنى تاق سېلىۋەتتى .

— ھەيران بولمىسىلا ھاكىمبەگ جانابلىرى ، ئىككى كۈن تاماق يېمىگەنىدىم ، يەركەندىن چىققانچە ھېچ يەردە توختىماي ، تېخى قەشقەرگە بايىلا يېتىپ كەلدىم . ھەزرەتلىرىنىڭ بەخىرامان تۇرغانلىقلىرىنى

كـۆرۈپ كۆڭلۈم ئارامىغا چۈشتى . خۇددى سۇلتاندەك تۇرۇۋېتىپلا ، ــ دېدى لىپمۇلىق جامنى بوشىتىپ .

تاغايى هامىدنىڭ ئاچ كۆزلۈك بىلەن تاماق يەۋاتقىنىدىن هەيران ئىدى . « نېمىشقا ئىككى كۈن تاماق يېمەي يول يۈرىدۇ ؟ نېمىشقا ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى يوق ، ئۇ نېمىشقا قەشقەرگە كېلىشكە مەجبۇر بولدى ؟ » دېگەن سوئاللار ئۇنىڭ كاللىسىنى قوچۇۋەتكەنىدى .

قورسىقى تويغان هامىد قەللات تازا بىر كېكىرىپ « ئۇھ ! » دەپ تىندى .

ــ ياساۋۇل ، يەركەندىن زادى نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭ ؟ ــ دەپ سورىدى تاغايى قەللاتنىڭ ئۆزىنى نېمە ئۈچۈن ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى بىلىشكە تەقەززا بولۇپ :

ــ هازىر ئېيتىمەن هەزرەتلىرى ، ئۆزلىرىگە ناهايىتى مۇهىم بىر خەۋەرنى ئېلىپ كەلدىم . ساقال ـ بۇرۇتلىرىمنى چۈشۈرۈپ ، بايۋەچچە قىياپىتىدە قەشقەرگە كېلىشىم هەرگىز سەۋەبسىز ئەمەس ، ئىسسىق كۆل دىيارىدىن قايتىپ كېلىپلا ، ئۆزلىرىنىڭ ئەمرى بىلەن دۇكان ئېچىپ تىجارەت قىلغانىدىم . نېمە ئۈچۈن سودىگەر بولۇشۇم زۆرۈر بولۇپ قالغىنىنى سورىسام « كېيىن بىلىسەن » دېگەن ئىدىلە . راست ، كېيىن بىلدىم . تاپشۇرۇقلىرى بىلەن دۇكاندا ئولتۇرۇپ ، بازاردا بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرنى ۋاقتىدا ئۆزلىرىگە يەتكۈزۈپ تۇردۇم . يىللار ئۆتتى ، ئېلىپ ـ سېتىپ خېلى بېيىدىم . هەزرەتلىرى « سۇلتان » ، پېقىر « ۋەزىر » بولىدىغان قۇتلۇق كۈننى تۆت كۆزۈم بىلەن كۈتۈپ ، تىجارەت قىلىۋەردىم . سىلى ، هاكىمبەگ بولۇپ قەشقەرگە كەلدىلا ، « ئەمدى پۇرسەت تۇغۇلدىغان بولدى » دەپ خۇشال بولۇۋىدىم ، ئارىدىن بىر يىلمۇ ئۆتمەي ، بالا ـ قازا ئارقا ـ ئارقىدىن كەلگىلى تۇردى . . .

ــ نېمىلەرنى دەۋاتىسەن ؟ ــ تاغايى ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى ، ــ ساڭا زادى قانداق بالا ـ قازا كەلدى ؟

ــ هەزرەتلىرى ، بالا ـ قازا ماڭا كەلگەن بولسا قەشقەرگە كېلىشىم هاجەتسىز ئىدى ، بالا ـ قازا ئۆزلىرىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقانلىقى

ئۈچۈن، مانا شۇنداق نان ـ ئاش يېمەي كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ ئالدىلىرىغا كەلدىم، — دېدى ھامىد خۇشامەتگۇيلۇق بىلەن بېشىنى ئې-گىپ.

— نېمىدەپ جۆيلۈۋاتىسەن؟ خان ئالىيلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ، قەشقەردەك كاتتا دىيارغا ھاكىمبەگ بولغان تۇرسام، قانداق بالا ـ قازا ئىكەن ئۇ ماڭا كەلگەن؟ — تاغايى ئورنىدىن تۇرۇپ كەت-تى. قولىدىكى لىممۇ لىق جام چۈشۈپ كېتىپ، شاراب كۆرپىگە تۆ-كۈلدى.

— ھەزرەتلىرى، ھازىر خاپا بولۇپ چېچىلىدىغان ۋاقىت ئە-مەس، ئەقىل ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان بالا ـ قازادىن قۇتۇلۇشنى ئويلىشى-دىغان ۋاقىت، — ھامىدمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، تاغايىغا بېگىزدەك قادالدى، — ھەممە ئىش ئۆزلىرىگە ئايان. ماڭا ئۇنداق ئاچچىقلانمىسىلا ھەزرەتلىرى. قاسىم ياساۋۇل زىندانغا تاشلىنىپتۇ.

— قاچان؟ — تاغايى چۆچۈپ سورىدى.

— ئۆتكەن ئاينىڭ ئاخىرى دېدەكلىرى مەريەمنىساخان سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا ئەرز سۇنغانىكەن، ئۇنى چاھار باغلىرىدىن ئوردىغا قايتۇرۇپ كېلىپ، ھەرەم قەسرىدە خىزمەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

— ۋاي خۇدايىم، نېمىلەرنى دەيدىغانسەن. ئۇ كاساپەتنىڭ بې-غىمدا ئىكەنلىكىنى تۇردى قاڭرۇقتىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتىغۇ؟

— ھەتتا مەنمۇ بىلمەيتتىم، ھەزرىتىم. مەريەمنىساخان ئۆزى ئاشكارىلاپتۇ . . . سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان چاھار باغلىرىغا سەردار بەھرامنى چىقارغانىكەن، ھازىر مەريەمنىساخان بىلەن بىر ئۆيدە تۇرىۋې-تىپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ شەھەردىكى قورا ـ جايلىرى، باغلىرىنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقى تۇردى قاڭرۇققا ئۆتكەنلىكى توغرۇلۇق سۇلتان يارلىق چۈشۈ-رۈپتۇ.

مىرزا ئەلى تاغايى داستىخاننى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ھامىد قەللاتىنىڭ مۈرىسىدىن تارتىپ سورىدى:

— بۇ گەپلەرنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

www.uyghurkitap.com

— ئۆزلىرىنىڭ ئورنىدا ئاتا ۋەزىرلىك قىلىۋاتقان خوجا شاھ مۇھەممەد ھەزرەتلىرىدىن، ئالدىرىماي تۇرسىلا ۋەزىر ئەزەم، ئولتۇرسىلا، مەن سۆزلەپ بېرەي، — ھامىد قورۇق چۈشۈپ، پۈرۈلۈپ كەتكەن، ئولتۇرۇشاڭغۇ قاپىقىنىڭ چۆرىسى سارغىيىشقا باشلىغان تاغايىنىڭ لەسسىدە بولۇپ ئولتۇرغىنىغا قاراپ تۇردى. ئۆزىمۇ بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام ئەتتى، — ۋەزىر خوجا شاھ مۇھەممەد قاسىم ياساۋۇلنىڭ زىندانغا تاشلانغىنىنى، مەرىيەمنىسانىڭ ئوردىغا ئېلىپ كېلىنگىنىنى، سۇلتان چۈشۈرگەن يارلىقنى ئۆزكۆزى بىلەن كۆرۈپتۇ. ئۆزىنى دەررۇ دالدىغا ئالمىسا زىندانغا تاشلىنىدىغانلىقىنى تۇيۇپ، دۇكىنىمغا خۇپپىيانە كېلىپ، ئەھۋالنىڭ يامانلىقىدىن پېقىرنى خەۋەرلەندۈردى: «دەرھال يوشۇرۇنمىساق جاندىن ئايرىلىپ قالىمىز» دەپ قورقىنىۋەتتى. شۇئان ئىككىمىز بىزنىڭ ئۆيگە كەلدۇق. ساقال - بۇرۇتلىرىمنى ئېلىپ، مەن بايۋەچچە سودىگەر سىياقىدا ياساندىم، ئۇ ئايالچە كىيىنىپ بىر ئاغىچا قىياپىتىگە كىردى. مەپىگە ئولتۇرۇپ، ئالتۇن دەرۋازىدىن ئۆتۈپ پايتەختتىن چىقىپ كەتتۇق، ھېچكىم بىلمەي قالدى. ئىككى كۈن توختىماي مېڭىپ پايتەختتە يۈز بەرگەن ئەھۋاللاردىن ھەزرەتلىرىنى خەۋەرلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق تېز قەشقەرگە كەلدىم.

— خوجا شاھ مۇھەممەد قېنى، ئۇ نەدە؟ — چىرايى تاتىرىپ كەتكەن تاغايى قەللاتنىڭ قولىنى تاتقۇشلىدى.

— ئۇ ياپچاندا بەگ بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىنىسىنىڭ ئۆيىدە قالدى، — دېدى ھامىد قەللات ۋە جامغا شارابنى ئۆزى تولدۇرۇپ قويۇپ بىر كۆتۈرۈشتە ئىچىۋەتتى.

— ئازراق ئىچ ئەبلەخ! ئادەم جان قايغۇسى بىلەن قېلىۋاتقاندا، ئۇسساپ كەتكەن ئېشەك توختام سۇنى سۈمۈرۈپ ئىچكەندەك ئىچكىلى تۇردۇڭغۇ، ئېيتە، يەنە قانداق شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟

— سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئۈچ تۈمەن لەشكەر بىلەن قەشقەرگە كېلىۋاتىدۇ.

— نېمە، بۇ سۆزۈڭ راستمۇ؟ — ئەمدى ئولتۇرغان تاغايى

چاچراپ يەنە ئورنىدىن تۇردى .

— راست ھەزرەتلىرى ، خوجا شاھ مۇھەممەد يالغان ئېيتارمۇ ؟ بىز سۇلتاندىن بىر كۈن بۇرۇن يولغا چىققانىدۇق . « قەشقەر دىيارىنى ۋەزىر ئەزەم چاڭگىلىغا ئېلىپ بولدى . ئۇنىڭغا ئابدۇلرەشىدخان چىپ-قىلالمىسا كېرەك » دەپ ئويلاپ ، يانلىرىدا بەخرامان ياشاشقا كەلگەنىدۇق .

— بەخرامان ياشاشقا ؟ — مىرزا ئەلى تاغايى خىرىلداپ كۈلدى ، — ئوتتۇز يىلدىن بېرى جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قويۇپ ، ھەممە چارە - ئاماللارنى ئىشقا سېلىپ ئاتا ۋەزىر بولغىنىمنى ، قەشقەردەك چوڭ دىيارغا ھاكىمبەگلىككە تەيىنلەنگەنلىكىمنى بىلىسەن . قەشقەردىكى ئەمىر ، سەردارلار ئابدۇلرەشىدخانغا ناھايىتى سادىق ئىكەن ، مېنىمۇ سا-دىق ، دەپ بىلىدۇ ، ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ئۆزۈمگە تارتىپ ، ئابدۇلرە-شىدخانغا قارشى ئاتلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىككى يىل ئەمەس ، ئۇزۇن يىل سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈش لازىملىقىنى بىلىپ يەتتىم ، قارىغاندا ، ماڭا ئاسىيلىق قىلىدىغان ئوخشىمامسەن ھامىد ؟ بىلىپ قوي . ئىككى قولۇڭ قان بىلەن بويالغان ، ياخشى كۈنىڭ يامىنى كېلىپ ، ئابدۇلرەشىدخان بىزنى تۇتۇۋالسا ، سېنىمۇ ئاياپ قويمايدۇ ؛ مېنى دارغا ئاسسا ، سېنىمۇ ئاسىدۇ ؛ مېنى چاپسا ، سېنىڭمۇ كاللاڭنى ئالىدۇ . بۇنى ئويلاپ باققان-سەن ؟

ھامىد قەللاتمۇ دەس تۇردى :

— ھەزرىتىم ، ئويلىغاچ ئالدىلىرىغا كەلدىم . ئەمدى بىلدىم . خۇدا بىلىپ ئېشەككە مۈڭگۈز بەرمەپتىكەن . مېنىڭ بۇ ئىككى قولۇم سىلىنى دەپ قانغا بويالغان ئەمەسمۇ ؟ راست دېدىلە ھەزرىتىم . قوللىرىم قانغان بويالغان ، نېمىدېگەن بىلەنمۇ ئاللا ئالدىدا گۇناھىم سىلىنىڭكىدىن ئېغىر ئەمەس . ئابدۇلرەشىدخاننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالساق ، سىلىنى چالما - كېسەك قىلسا ، مېنى دارغا ئاسىدۇ ؛ سىلىنى دارغا ئاسسا ، مېنىڭ كاللامنى ئالىدۇ . ھەر ھالدا سىلىدىن مېنى يېنىكرەك جازاغا ھۆكۈم قى-لىدۇ . بۇنى بىلىمەن ، — ھامىد سۆزىدىن توختاپ ئالاق - جالاق بولۇپ

قـورقۇنچ ئاستىدا قالغان تاغايىغا قانداق قىلىمىز ؟ دېگەندەك قاراپ تۇردى .

ــــ بىلگەن بولساڭ . ئابدۇلرەشىدخان قەشقەر شەھىرىگە قەدەم قويۇشتىن بۇرۇن قېچىپ كېتەيلى ، تەقدىر بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە ئەنە شۇنداق باغلىۋەتكەن ياساۋۇل ، ــــ دېدى تاغايى ئەندىشىگە چۈشۈپ .

ــــ ئۇنداق بولسا ھازىرلا يولغا چىقايلى ھەزرىتىم .

ھامىد قەللات دۇئامۇ قىلماي ئىشىككە قاراپ ماڭدى .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

تۈندىكى ئوتقاشلار

1

— ئەمىر ئەكرەم ، لەشكەرلەر توختىسۇن ! — دەپ ئەمىر قىلدى ئابدۇرېشىتخان يورغىلاپ كېتىۋاتقان ئاق تورۇقنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ .

— لەشكەرلەر توختىتىلسۇن ! — ئەكرەم قاتتىق ئاۋاز بىلەن بۇيرۇق چۈشۈردى .

ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئون توققۇز ئەلەمدار ئاتتىن چۈشۈپ ، قوللىرىدىكى يەلپۈنۈپ تۇرغان سەئىدىيە خانلىقىنىڭ تۇغلىرىنى تىك-لەپ ، سەپراست بولۇپ تۇردى . قىرىق بىر كىشىدىن تەركىب تاپقان سۇناي ، ناغرىچىلارمۇ ئاتتىن چۈشۈشتى .

ئۇلار توختىغان يەر قومساڭغۇ بولۇپ ، شىمال ۋە شەرققە قاراپ كەتكەن ئىككى يولنىڭ تۇتاشقان جايى ئىدى . غۇلىغا قوچاق يەتمەيدى-غان چوڭ بىر تۈپ باراقسان ئۈجمە دەرىخى ئاچالغا سايە تاشلاپ تۇراتتى .

ئابدۇرېشىتخان ئاتىنىڭ چۇلۋۇرىنى بىر نۆكەرگە بەردى . قولىنى ئىختىيارسىز ئۇزىتىپ ، پىشىپ ، شىرنە باغلاپ كەتكەن ئۈجمىدىن بىر تال ئېلىپ ئاغزىغا سېلىۋىدى ، ھەسەلدىنمۇ تاتلىق تېتىپ كەتتى . سا-پىقىدا غۇژمەك - غۇژمەك بولۇپ پىشقان ئۈجمىلەردىن خېلى يېدى .

— بۇ ئۈجمە بەكمۇ تاتلىق پىشىپتۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمگە ، — رەھمەتلىك ئاتام ، خوتەن ۋە يەركەن دىياردىدا ئۈجمە

دەرىخنى كۆپەيتىش ، پىلە بېقىپ ، يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ، شايى ـ
ئەتلەسلەرنى كۆپ توقۇپ ، ئاۋامنىڭ تۇرمۇشنى ياخشىلاش ئۈچۈن
جان كۆيدۈرگەندى . ھەر بىر ئائىلىنىڭ بىر تۈپتىن ئۈجمىسى بولۇ-
شىنى ، پىلە بېقىپ يىپەك ئېلىپ بېرىشىنى قوللىشىمىز ، مەدەت بېرىشى-
مىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىۋاتىمەن ئەمىر . ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ ،
ئاقسۇدىن قايتىپ كەلگەندە ، بۇ يىل يەركەن ، خوتەن دىيارىدا ئەللىك
مىڭ تۈپ ئۈجمە كۆچىتى تىكىشكە ئاۋامنى سەپەرۋەر قىلايلى .

— ئېسىمدە تۇتىمەن ئالىيلىرى .

— بارلىق لەشكەرلەر ، ھازىر بۇ خاسىيەتلىك دەرەخنىڭ شېرىن
ئۈجمىسىگە ئېغىز تەگسۇن .

ئەمىر ئەكرەم سەركەردە ، سەردارلارغا سۇلتاننىڭ ئەمرىنى يەت-
كۈزدى .

ئىككى ئون بېشى ئۈجمىگە يامىشىپ چىقتى . ئارقا ـ ئارقىدىن
داستىخان ئېلىپ كەلگەن نۆكەرلەر ئۈجمە دەرىخى ئاستىغا داستىخان
تۇتۇشتى . داستىخانلار مەرۋايىتتەك ئاپئاق ئۈجمىلەر بىلەن نەچچە قې-
تىمدىن توشتى . ئۈچ تۈمەن لەشكەر بۇ بىر تۈپ باراقسان ئۈجمىنىڭ
شېرىن مېۋىسىگە ئېغىز تەگدى .

ئابدۇرېشىتخان قولىنى داستىخاندىن يىغقان بەھرامغا قاراپ :

— سىز ئەمدى يولغا چىقىڭ ، — دەپ ئەمر قىلدى .

— بولىدۇ ئالىيلىرى ، — بەھرام ئورنىدىن تۇردى .

— خوجا شاھ مۇھەممەد ، ھامىد قەللاتىلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى
ئالالمىدۇق . ئۇلار قەشقەردە بولۇشى مۇمكىن . مىرزا ئەلى تاغايى قىلمىش-
لىرىنىڭ سېزىلىپ قالغانلىقىنى ئۇقۇپ بولدى بولغاي ، سىزنى قى-
لىچ ـ نەيزە بىلەن كۈتۈۋېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ، قانداق بول-
مىسۇن تەمكىن بولۇپ ، ئۇنى قاچۇرۇپ قويماڭ سەردار . قەشقەردە بىزگە
سادىق سەركەردە ، سەردارلار ئاز ئەمەس ، ئۇلار سىزنى قوللايدۇ . سۇل-
تان مىرزا ئابابەكرىنىڭ بىردىنبىر ھايات قالغان ئوغلى مىرزا ئوبۇل ھا-
دىبەگكە بۇ خەتنى تاپشۇرۇپ بېرىڭ ، ئۇنىڭ بىلەن با مەسلىھەت ئىش

قىلغايسىز . ئاقىۋەتلىك بولۇق بولۇك .

ئابدۇرېشىتخان ئۆزىنىڭ خاس نۆكىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى . بەھرام مىك نەپەر ياساۋۇل ، نۆكەرلەرنى ئېلىپ ، شەرققە سوزۇلغان يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى . ئابدۇرېشىتخان ئۇلارنىڭ قارىسى يىتكۈچە قاراپ تۇردى .

ئەلەمدار ، ناغرا ، سۇنايچىلارمۇ ئاتلىرىغا مىنىشتى .

— ئاتلىنىڭلار !

ئەكرەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان سەركەردە ، سەردارلار ئۆز قوشۇنلىرىنى باشلاپ ، شىمالغا سوزۇلغان تاشلىق يولدا شىددەت بىلەن يۈرۈپ كېتىشتى .

ئۇلار تۆت كۈن يول يۈرۈپ ، بەشىنچى كۈنى خۇپتەندىن يانغان مەھەلدە ئاقسۇ دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ چۈشۈشتى . جىددىي تۇتۇش قىلىپ چېدىر — بارگاھ قۇرۇشتى . لەشكەرلەر شورپا ئىچىپ ، نان ، گۆش يېيىشتى .

ئەكرەم چارلىغۇچى نۆكەرلەر سەردارى ئەييار ئابدۇللا قۇددۇسنى ئاقسۇ شەھرىگە بېرىپ ، ئەھۋال ئىگىلەپ ، تېز قايتىپ كېلىشكە ئەۋەتتى .

شورپا ئىچىپ تەرلىگەن ئابدۇرېشىتخان چېدىرغا كىرىپ ياتقان بولسىمۇ ئۇيقۇسى كەلمىدى . « قەشقەرگە ئالدىن بېرىشىم كېرەكمىدى ، ئاقسۇغىمۇ ؟ گەرچە قەشقەردە قوي تېرىسى يېپىنىۋالغان بىر چىلبۆرە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇ سېزىنۋېلىندى ، قاپقانمۇ قۇرۇلدى . ئاقسۇغا بولسا ئاشكارا ھالدا بىر ئارسلان باستۇرۇپ كەلدى . ئۇنىڭغا دەل ۋاقتىدا تاقابىل تۇرمىساق ، مەملىكەت پارچىلىنىپلا قالماستىن ، ئاۋام زىيان — زەخمەتكە ئۇچرايدۇ ، كۆلپەت چېكىدۇ . ئۇ چىلبۆرىنى ئاقسۇغا قەدەم باستۇرماسلىقىمىز ، چىل بۆرىنىمۇ تۇتۇشىمىز كېرەك . لېكىن ، بۇ دورەم ساداقەتمەن ياخشى كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزۈشتىن ساقلىنىشىم لازىم ، ئېككىنچى قېتىم ئۇنداق خاتالىق ئۆتكۈزۈشتىن ساقلىنىشىم ئۈچۈن كىشىلەرنى ، بولۇپمۇ ئەتراپىمدىكىلەرنى بىلىشىم ، چۈشىنىشىم

زۆرۇر ئەلۋەتتە . ئى ئالла ، توغرا پىكىر قىلىشىمغا ، ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشىمغا نېسىپ قىلغايسەن . . . » ئۇنىڭ خىيالى ئىلتىجا بىلەن ئۈزۈلدى . ئورنىدىن تۇرۇپ ، يىپەك يەكتەكنى يېپىنچاقلاپ بارگاھتىن چىقتى . ئىشىك ئالدىدىكى ياساۋۇللار ئېگىلىپ تەزىم قىلىشتى .

شارقىراپ ئېقىۋاتقان دەريادىن كۆتۈرۈلگەن سەلكىن ئابدۇرېشىتخاننىڭ تەر ئېقىپ تۇرغان بويۇن ـ بېشىغا ئۇرۇلدى ، ئۇنىڭغا بەك خۇش ياقتى . دەريا بويىدا كۆزەتچىلىك قىلىۋاتقان ياساۋۇللارنىڭ قوللىرىدىكى ئوتقاشقا كۆزى چۈشۈپ ، كۆڭلىدىن بىر ئوي كەچتى . ئۇ بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ ، ئوت ـ چۆپ باسقان قىرغاققا كېلىپ توختىدى . لوقىراپ كۆيۈۋاتقان ئوتقاشلارنىڭ دەريادىكى شولىسى ئۇنى جەلپ قىلىۋالدى . قىزىل كاناي گۈلدەك كۆرۈنگەن دەريادىكى شولا داۋالغۇپ ئەتراپىغا نۇر چېچىپ ، سۇنى ھال رەڭگە كىرگۈزگەندى . سۇ ئۆركەشلەپ كۆۋەجىگەندە ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنەتتى .

ئوتقاش كۆتۈرگەن ياساۋۇللار ئابدۇرېشىتخانغا سالام بېرىپ ، ئۇنىڭدىن يىراقلىماي تۇرۇشتى .

« ئەگەر مىڭ ، ئون مىڭ نۆكەر ئوتقاش كۆتۈرۈپ قاراڭغۇدا باستۇرۇپ بارسا ، دۈشمەنلەرگە ھەيۋەتلىك كۆرۈنمەسمۇ ؟ . . . » ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئەكرەمنى كۆرۈپ خىيال يىپى ئۈزۈلگەن ئابدۇرېشىتخان :

— ئەمىر ، ئۇخلىماپسىزغۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئالىيلىرىنىڭمۇ ئۇيقۇسى كەلمىگەن ئوخشايدۇ . مەن سەردار ئابدۇللا قۇددۇسنى كۈتۈۋاتىمەن .

— سۇلتان مەنسۇرخان تاغام ئاقسۇغا بېسىپ كىرگەنمىدۇ ؟ خوجا ئەلى باھادىر ناھايىتى قەيسەر ئادەم ، جان تىكىپ ئېلىشىۋاتسا كېرەك .

— شۇنداق ئالىيلىرى ، ئەمما بىز كەلمىگەن بولساق ، ئاقسۇدەك كاتتا زېمىندىن ئايرىلىپ قالاتتۇق ، — دېدى ئەكرەم ئويلانغان ھالدا :

— قاراڭ ئاۋۇ ئوتقاشلارغا ، — ئابدۇرېشىتخان قولى بىلەن دەر-

www.uyghurkitap.com

يانى كۆرسەتتى ، ــ نېمىدېگەن گۈزەل ھەم سىرلىق .

ئەكرەم كۆز سېلىپ ، سۇ يۈزىدە پارقىراپ تۇرغان ئوتقاشلارنىڭ شولىلىرىنى كۆردى .

ــ ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرە ، ئالىيلىرى ئېيتقاندەك شۇنچە سىر-لىق ۋە ھەيۋەتلىك . . .

ــ كۆردىڭىزمۇ ؟ ــ دېدى ئەكرەمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ئابدۇرېشتخان ، ــ ئەگەر ئۈچ تۈمەن نۆكەر ، ياساۋۇللىرىمىز قوللىرىغا ياندۇرۇلغان ئوتقاشنى ئالسا ، قانچىلىك ھەيۋەتلىك بولۇپ كېتەر ـ ھە !

ئەكرەم ئابدۇرېشتخاننىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشەندى .

ــ سۇلتان ئالىيلىرى ، قارىغاندا ، سۇلتان مەنسۇرخان ئاقسۇ شەھىرىنى قامال قىلىشۋالغان ئوخشايدۇ . ئەييار ئابدۇللا قۇددۇس تاڭ ئاتقۇچە قايتىپ كېلىدۇ . ئۇنىڭدىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ باقايلى ، ئەگەر مەنسۇرخان ئاقسۇ شەھىرىنى ئېلىپ بولغان بولسا ، سىلى ئويلىغاندەك تاڭ قاراڭغۇسىدا ، ئوتقاش كۆتۈرۈپ مەنسۇرخان بارگاھىغا باستۇرۇپ كىرەيلى .

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلاپ تۇراتتىم ئەمىر ، بۇ يەر بىلەن ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ئارىلىقى نەچچە چاقىرىم كېلەر ؟

ــ ئون نەچچە چاقىرىم كەلسە كېرەك .

ــ لەشكەرلەر بىر ئاز ئۇخلىۋالسۇن . ئاشپەزلەر تاماق ، چاي تەييارلاپ قويسۇن . سىزمۇ ئارام ئېلىۋېلىڭ . ئىككى كۈندىن بېرى تو-زۇك ئۇخلىمىدىڭىز ئەمىر ، يېرىم كېچە بولاي دەپتۇ .

ئابدۇرېشتخان دەريادىن كۆزىنى ئېلىپ ، يۇقىرىغا باقتى . بى-لۇردەك سۈزۈلگەن ئاسمان يۇلتۇزلار بىلەن تولغانىدى . ئون يەتتە ـ ئون سەككىز كۈنلۈك بولغان ئاي تېخى تىكلەشمىگەنىدى . يېنىدا يەتتە چۆمۈچ ①پارقىراپ تۇراتتى .

ــ يېرىم كېچىگە خېلى باردەك قىلىدۇ ، سۇلتان ، ــ دېدى ئەكرەم كۆلگە سەپسېلىپ ، ــ ئاقسۇ شەھىرىگە كىرمىگۈچە ئۇيقۇم

---

① يەتتە چۆمۈچ ــ يۇلتۇزلار تۈركۈمى ، يەتتە قوزۇقمۇ دېيىلىدۇ .

كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ .

نۆكەرلەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى بېسقىپ ، دەريانىڭ شارقىرىشى كۆچەيگەندەك قىلاتتى . سۇ يۈزىدىكى ئوتقاشلارنىڭ شولىسى يۇلتۇزلاغا يۆگىشىپ پارىلداپتتى ، بەزىدە سوزۇلۇپ ئاينى سۆيەتتى .

ئابدۇرېشىتخان بىلەن ئەكرەم دەريانى ياقىلاپ ئېقىنغا قارشى ماڭدى . سۇدىكى ئاي ، يۇلتۇزلارنىڭ شولىلىرىمۇ ئۇلارغا ئەگەشتى . قۇمساڭغۇ ، نەمخۇش تۇپراقتىن گۈل ـ گىياھلارنىڭ پۇرىقى كېلەتتى . قىرغاقتا سۇغا ئېگىشىپ ئۆسكەن سۆگەت دەرەخلىرى شىلدىرلايتتى .

ئابدۇرېشىتخان دەرياغا ئېگىشىپ قالغان سۆگەتنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇردى . سۇ ئۇرۇلۇپ دەرەخنىڭ يىلتىزى ئېچىلىپ قالغانىدى . ئۇ ئالقىنىغا سۇ ئالدى . ئاي شولىسى ئالقىنىدىكى لىغىلداپ تۇرغان سۇدا چاقنىدى . قولىنى ، يۈزىنى يۇدى . ئۈچ يۇتۇم سۇ ئىچتى ، يۈرىكى سەگىپ ھوزۇرلاندى . ئۇ ئوتقاشنىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئاقىرىپ ـ قارىيىپ تۇرغان سۇغا قارىغىنىچە ، تۇرپانغا بارغان چاغلىرىنى ، مەنسۇرخاننىڭ ، ئۆزىنى ئالاھىدە كۈتۈۋېلىپ ، ئىدىقۇت شەھەر خارابىسىنى سەيلە قىلدۇرغانلىقىنى ، كارىزدا گۈلنىگار بىكە تاشلىغان ئالمىنى سوزۇۋالغانلىقىنى ، كارىز تېمىغا سانجىلىپ قالغان نامەلۇم يا ئوقىنى ئەسلەپ : « مەنسۇرخان تاغام ماڭا ئاتا ئورنىدا ، ئۇنىڭغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزسەم بولمايدۇ . . . . » دەپ ئويلىدى . ئاندىن « قوچقار قىشلىقى » دا سۇلتان بولۇپ تۇرغاندا يۈز بەرگەن پاجىئەنى ، چۆچۈك سۇلتانبېكە بىلەن توي قىلغانلىقىنى ، نائىب سۇلتان بولۇپ پايتەختتە ئۆتكۈزگەن قۇتلۇق كۈنلەرنى ، سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئۇنى ۋەلى ئەھدى قىلىپ جاكارلاپ ، ئاقسۇغا ئۇزاتقانلىقىنى . . . بىر ـ بىرلەپ خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ۋە ئاتىسىنى يادنامە قىلغان بۇ مىسرالارنى پىچىرلاپ ئوقۇدى :

تەلەپ قىلمىغىل ياخشى نامىدىن بۆلەك ،

كوھنارمايدۇ بۇ نام بىلمەك كېرەك .

پۇقرانىڭ ئىسلاھىنى سەن كۆزەت ،

بولسۇن مەندىن ئۇل ساڭا يادىكار . . .

دەريا سۈيى شارقىراپ گىرۋەككە ئۇرۇلاتتى ئەكرەمنىڭ خىيال سۈرۈپ قىرغاقتا ئولتۇراتتى . ئۇتقاشلارنىڭ شولىسى سۇدا جىلۋە قىلاتتى .

زىچ توقۇلغان بورىدەك ياپياپاق بىر نىمە بىردىنلا سۇ يۈزىدە پەيدا بولۇپ ، ئابدۇرېشتخانغا ئاستا يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، — توۋلىدى ئەكرەم ۋە ئىتتىك كېلىپ ئابدۇرېشتخاننى قولىدىن تارتقىنىچە قىرغاققا ئېلىپ چىقتى ، — ئالدىلىرىغا كەلگەن نەرسىنى كۆرمىلىمۇ ؟ ئۇ دېگەن سالجا ،نەچچەمىڭ قان شورىغۇچىنىڭ بىرىككەن توپى . ئادەم تۇگۇل ئات ، تۆگىگە يېپىشۋالسا ، بىرنەچچە مىنۇت ئىچىدە ئۇستىخانغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ . قارىسىلا ئۇنىڭغا .

ئابدۇرېشتخان ئەكرەم كۆرسەتكەن نەرسىگە چۆچۈپ قارىدى . كەڭلىكى ئىككى مېتىر ، ئۇزۇنلۇقى ئۈچ مېتىرچە يەرگە بورىسىمان يېيىلغان قارامتۇل نەرسە گىرۋەككە سۈۋۈشۈپ تۇراتتى ، ناھايىتى قورقۇنچلۇق ئىدى . ئەكرەم بوراندا غولىدىن يېرىلىپ سۇنۇپ چۈشكەن يوغان شاخنى تۈۋىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ دەرياغا تاشلىدى . سالجىلار توپى ئۇنىڭغا شۇئان يۆگىلىۋالدى .

— كېلىڭلار ، بۇ شاخنى تارتىپ قىرغاققا چىقىرايلى ، — دېدى ئەكرەم ئۇتقاش كۆتۈرۈپ تۇرغان نۆكەرلەرگە .

ئابدۇرېشتخانمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ ، شاخنىڭ بىر ئۇچىدىن تارتتى ، شاخنى تارتە ـ تارتە ئاخىر قىرغاققا چىقىرىشتى . ھېلىقى بورىدەك نەرسىمۇ ، شاخقا يۆگىلىپ تۇراتتى ، ئاستا قىمىرلايتتى ، قارىغان كىشىگە سانسىز كۆزى باردەك كۆرۈنەتتى .

— دەريادىن يىراقراق ئېلىپ بېرىپ ئوت قويىۋېتەيلى . بولمىسا يەنە دەرياغا چۈشۈپ بىر ئاپەت بولۇپ قالىدۇ ، — دېدى ئەكرەم شاخنى پۈتۈن كۈچى بىلەن تارتىپ . ئۇ چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتكەنىدى .

ئابدۇرېشىتخانمۇ نۆكەرلەر بىلەن بىللە شاخنى تارتىپ، دەريادىن خېلى يىراققا ئېلىپ بېرىشتى. يۈز ـ بويۇنلىرىدىن تەر قۇيۇلدى.

— سۇلتان ئالىيلىرى، نېرىراق تۇرسىلا، بۇ قان شورىغۇچ پۇتلىرىغا يامىشىۋالمىسۇن. ئۇ چاپلىشىۋالسا ئوت ياقمىغۇچە ئاجرىمايدۇ.

ئابدۇرېشىتخان نېرى كەتتى. ئەمىر ئەكرەم نۆكەرلەر بىلەن شاختىن ئايرىلىپ دەريا تامان سىلجىشقا باشلىغان سالجىلار توپىغا قۇرۇق شاخ ـ شۇمبىلارنى تاشلاپ ئوت قويۇۋەتتى. ئوت ياغ تۆكۈۋەتكەندەك چاراسلاپ، يالقۇنجاپ كۆيگىلى تۇردى. پۇراپ قالغان ياغ پۇرىقىدەك سېسىق پۇراق ئەتراپقا تاراشقا باشلىدى.

— سۇلتان ئالىيلىرى، بارگاھقا قايتساقمىكىن، ئابدۇللا قۇددۇسنىڭ قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتى بولدى، — دېدى ئەكرەم كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان سالجىلار توپىدىن كۆزىنى ئېلىپ، ئۇلۇغ تىنىپ:

— قايتايلى ئەمىر، ۋاقىت تۈن يېرىمىدىن ئۆتۈپتۇ، — دېدى ئابدۇرېشىتخانمۇ ئاينىڭ تىكلەشكىنىگە قاراپ. ئۇلار كەلگەن يول بىلەن ئارقىسىغا قايتتى. يىراقتىن خورازنىڭ چىللىغىنى، يېقىندىن ئاتنىڭ كىشنىگىنى ئاڭلاندى.

ئابدۇرېشىتخان بارگاھ ئالدىغا كەلگەندە، چاي ئىچىپ ئولتۇرغان ئابدۇللا قۇددۇس ئورنىدىن تۇردى.

2

— خان ئالىيلىرى، بۇ نۆۋەت ئاقسۇغا يۈرۈش قىلىشقا رايىلىرى تازا بارمىغانىدى. مانا ئەتە بۇ ئەلۋەك شەھەرگە بېسىپ كىرىمىز. ئەمىر خوجا ئەلى باھادىرنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، ئابدۇرېشىتخانغا ئەۋەتىپ بەرسەك، ئالدىلىرىغا سالامغا كەلمەي قويمايدۇ. ئامەت قۇشى باشلىرىغا قونغۇسى.

— بەس، جاپپاربەردىبەگ، ھېلىمۇ ئىنىم سەئىدخاننىڭ روھى

كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئالدىدا يۈزۈم ئۈيۈتىدۇ . شۇنداقتىمۇ كەلگەنىكەنمەن ، ئاقسۇنى ئېلىشىمىز كېرەك . يىراق ، يەركەنگە يۈرۈش قىلىش ئويۇم يوق ، — دېدى مەنسۇرخان قاپىقىنى سېلىپ . ئۇ خېلىلا ياشىنىپ قالغانىدى .

— ئەلۋەتتە ، ئەلۋەتتە خان ئالىيلىرى ، — جاپپارىبەردىبەگ تەگدىن تولىسى ئاقارغان ئۇزۇن ساقىلىنى سىپاپ ، بوشىغان جامغا مەيزاپ قۇيۇپ مەنسۇرخانغا تۇتتى ، — پېقىرنىڭ ئويىمۇ شۇ ، ئۇلۇغ بوۋىلىرى چىڭگىزخاننىڭ ئىدىل دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، پەرەڭلەر ئېلىگە يۈرۈش قىلىشى زېمىننى كېڭەيتىش ، ئالەمشۇمۇل كاتتا خان بولۇش ئۈچۈن ئىدى . تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر پادىشاھلارنىڭ ھەممىسى مەملىكەتنى كېڭەيتىش ئۈچۈن قىلغان جەڭلىرى بىلەن نام قازانغاندۇر . ئالىيلىرى ئاقسۇغا كېلىپلا توختاپ قالسىلىرى بولمايدۇ .ئىسسىق كۆل ، دەشتى قىپچاق دەريالىرىمۇ ئالىيلىرىغا قاراش كېرەك .

مەنسۇرخان جامغا لىق قۇيۇلغان مەيزاپنى بىر ئوتلاپ ، داستىخانغا قويدى :

— مەن بۇنى ئويلىغان ۋەزىر ، ئەمما قېرىپ قالدىم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مەرھۇم ئىنىمنىڭ ئوغلى بىلەن زېمىن تالىشىپ جەڭ قىلغۇم يوق . ئاقسۇنى ئېلىپ تۇرپانغا قايتىمەن .

— ئەلۋەتتە سۇلتان ئالىيلىرى ، ئەلۋەتتە ، — خۇپسەنلىك قىلىپ ھىجايدى جاپپارىبەردىبەگ ، — ئۆزلىرىنى ئۇنداق قېرى چاغلىمىسىلا ، بۇ تازا كۈچكە تولغان قىران چاغلىرى ، ھەر شەھەرنى ئالغاندا بىر قىزغا نىكاھلانسىلا ، ياشىرىپ كەتمەملا . ھا ـ ھا ـ ھا ، قېنى ئىچىۋەتسىلە ئالىيلىرى .

مەنسۇرخان جامنى بوشىتىشقا كاۋاپ قىلىنغان بۆدۈنە گۆشىنى سۇندى جاپپارىبەردىبەگ ئېگىلىپ .

— ئەتە قانداق چاغدا ئاقسۇ شەھىرىگە بېسىپ كىرىمىز ؟ ھېلىمۇ بىر ئايدىن بېرى قامال قىلىپ تۇرۇۋاتىمىز . خوجا ئەلى ھاكىمبەگ لەشكەرلىرىمىزنى شەھەرگە يېقىن يولاتمايۋاتىدۇ . قانداق بېسىپ كىرىمىز ؟ باشقا گەپنى قويۇپ مۇشۇ ھەقتە مەسلىھەت بېرىڭ ۋەزىر .

جاپپاربەردىبەگ كۆتۈرۈلۈپلا جامدىكى مەيزاپنى ئىچىپ تۈگەتتى. جاۋغىيىدىن ئاققان تامچىلار ساقىلىنى ھۆل قىلىۋەتتى. ئۇ ئويلىنىپ قېلىپ دېدى:

— خوجا ئەلى ئەمدى بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ئەتە ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپلا توپچىلىرىمىز ئاقسۇ شەھەر دەرۋازىلىرىغا كۆيدۈرگۈچ ئاتسا، نۆكەرلىرىمىز شوتا بىلەن سېپىلغا چىقسا، چەۋەندازلىرىمىز بېسىپ كىرسە ئۇ قېرى ھاكىمبەگ قىلىچنى بوينىغا ئېسىپ ئالدىلىرىغا ئۆزى چىقىدۇ، تىز پۈكۈپ تۆۋبە قىلىدۇ.

— تۆۋبە قىلامدۇ، قىلمامدۇ؟ ئەتە كۆرىمىز، — مەنسۇرخان بۆدۈنە گۆشىنى تەلەڭگىگە تاشلاپ قويدى. كۆڭلى ھېچنېمىنى تارتمايتتى. «ئەگەر ئاللا خالىماي ئەتىمۇ شەھەرنى ئالالمىساق، قايتىپ كېتىمەن. ئاقسۇغا لەشكەر تارتىپ كەلگىنىمنى ئابدۇلرەشىدخان ئاڭلىماي قالمايدۇ. ئۇنىڭ مىجەزى ئىتتىك، لەشكەر تارتىپ ئۈستۈمگە باستۇرۇپ كېلىشى مۇقەررەر، ئۇ تاغام دەپ مېنى ئاياپ ئولتۇرمايدۇ، بۇنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەھدىنامىنى بۇزدۇم. ئاھ، خۇدا! ياشانغان چېغىمدا ئاخىرقى ئۆمرۈمنى تىنچ ـ ئامان ئۆتكۈزسەم بولاتتى. لېكىن، ۋەزىر، ئەمىرلىرىم ئارام خۇدا كۈن كەچۈرۈشكە قويمايۋاتىدۇ، قانداق قىلسام بولاركىن؟...» ئۇ خىيالدىن نېرى بولالماي بېقىنىغا يۆلەكلىك تەكىيىگە باش قويغىنىچە ئۇخلاپ قالدى.

جاپپاربەردىبەگ ئەمىر، سەردارلارغا ئەتە ئەتىگەندە شەھەرگە بېسىپ كىرىش ئۈچۈن تەييار تۇرۇشلىرىنى تاپىلاپ، مەنسۇرخاننىڭ يېنىدا قالدى. شامدانلاردىكى شام يېنىپ تۇراتتى. سۇلتان بارگاھى بولغان بۇ شاھانە چېدىرنىڭ ئىشىك ياپقۇسى قايرىۋېتىلگەنىدى، شۇڭا چېدىر ئىچى تىنجىق ئەمەس ئىدى.

«بۇ سۇلتانىمىز ناھايىتى كاج، ئۆزۈمچىل ئادەم ـ دە، يەپ ـ ئىچىپ، تەختتە ئولتۇرۇشنىلا بىلىدۇ، باشقا ھېچ ئىش بىلەن كارى يوق. خان نەسلىدىن بۇنداق غەيرەتسىز سۇلتانمۇ چىقىدىكەن.

تـۇۋا ، نەچچە ئون يىل بولدى ، تۇرپان دىيارىغىلا [1] قانائەت قىلىپ، زېمىنىنىمۇ كېڭەيتەلمىدى . ئابدۇلرەشىدخان ئىنىلىرىنىڭ ئوغلى تۇرۇپ شۇنچە كەڭ مەملىكەتكە خانلىق قىلىۋاتىدۇ . سىلى بولسىلا تاغلارنىڭ ئارىـسىـدا قالدىلا . ھېچ بولمىسا ئاقسۇنى ئىلكلىرىگە ئېلىۋالسىلا ، دەپ مىڭ تەستە گېپىمگە كۆندۈرۈپ ، ئون مىڭ لەشكەر بىلەن ئېلىپ كەلـسەم ، قايتىپ كېتىمەن ، دەۋاتقىنىنى . خان غەيرەتلىك بولمىسا ، لەشـكىرىدىمۇ غەيرەت بولمايدۇ ، ھەتتا ئەلدىمۇ غەيرەت بولمايدۇ . شۇڭا ، بىر ئايدىن بېرى شۇنچە كۈچەپمۇ ئاقسۇنى ئالالمايۋاتىمىز . مۇبادا ئابدۇلرە-شىـدخان لەشكەر تارتىپ كېلىپ قالسا ، قۇيرۇقىمىزنى خادا قىلماقتىن باشقا ئىلاج يوق . ئەتە سەھەر يەنە بىر ئۇرۇنۇپ كۆرەيلى . خۇدا نۇس-رەت بـەرسە ئەجەب ئەمەس . . . » دەپ ئويلىدى جاپپاربەردىبەگ ئە-شەنچسىزلىك بىلەن ئوچۇق ئىشىكتىن زۇلمەت باسقان دالىغا كۆز سېلىپ تۇرۇپ .

جـاپپاربەردىبەگ ئويلىغاندەك مەنسۇرخان ئۇنچىلا كاج ، غەيرەت-سىز ئادەم ئەمەس ئىدى ، لېكىن غەيۇرمۇ ئەمەس ئىدى . مەملىكىتىنىڭ زېمىنىنى كېڭەيتىشنى ئويلىغان چاغلىرىمۇ بولغان . ئۇ ۋاقىتلاردا جۇر-ئەتلىك بولغان ئىنىسى سەئىدخان جاسارەت بىلەن يۈرۈش قىلىپ كاتتا خانلىقنى بەرپا قىلغان ، ئۇنىمۇ قايىل قىلغانىدى . ئەمدىلىكتە بولسا يا-شىنىپ قالدى . ئارمانغا چۈشلۈق دەرمان قالمىغانىدى . شۇڭلاشقىمۇ ، ۋەزىر ، ئەمىرلىرىنىڭ قاتتىق تۇرۇپ دەۋەت قىلىشى ئارقىسىدا ئاقسۇغا كەلگىنى ئۈچۈن پۇشايمان قىلمىغىنى بىلەن ئۈمىدۋارمۇ ئەمەس ئىدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ لەشكەر تارتىپ كېلىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى . ئەنە شـۇنداق غەم بىلەن ئۇيقۇغا كەتكەن مەنسۇرخان ، بىرى تۈۋلىغاندەك بولۇپ ، چۆچۈپ ئويغاندى . جاپپار بەردىبەگ بىرقانچە ئەمىر ، سەردارلار بىلەن ئىشىك تۈۋىدە ساقلىنى تىترىتىپ تۇراتتى .

ـــ نېمە گەپ ۋەزىر ؟ ـــ سورىدى ئۇ باش كۆتۈرۈپ .

---

[1] ئۇ چـاغدىكى تۇرپان دىيارى ـــ شىمالىي شىنجاڭنىڭ خېلى قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى .

— ئابدۇلرەشىدخان نۇرغۇن ـ نۇرغۇن . . . ، — جاپپاربەردىبەگ تىلى كالۋالىشىپ گەپ قىلالماي قالدى .

مەنسۇرخان ئىرغىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالدى .

— ئابدۇلرەشىدخان نىمە بوپتۇ ؟ ئېيتمامسەن كالۋا ! — ۋارقىرىدى مەنسۇرخان ئۇنى سىلكىشلەپ .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، — دېدى ھۆمۈدەپ ئۆزىنى سەل توختىتىۋالغان جاپپاربەردىبەگ ، — ئابدۇلرەشىدخان نۇرغۇن لەشكەرلەر بىلەن ئۈستىمىزگە باستۇرۇپ كېلىۋېتىپتۇ ، چارلىغۇچى نۆكەرلەر ھازىر بۇ خەۋەرنى ئېلىپ كەلدى . قانداق قىلىمىز ؟!

— قانداق قىلاتتىڭ ؟ ماڭ ، قىلىچىڭنى بوينۇڭغا ئېسىپ ئابدۇلرەشىدخاننىڭ ئالدىغا بېرىپ گۇناھىڭنى تىلە ، — دېدى ئاچچىقلىنىپ مەنسۇرخان ۋە ئۇنى قاتتىق يۇتەل تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالدى . چىرايى بورىدەك سارغىيىپ ، تىنىقى ناھايىتى ئىتتىكلەپ كەتتى .

— پادىشاھ ھارۋىسىنى ئېلىپ كېلىڭلار ، تېۋىپنى چاقىرىڭلار ، — دەپ بۇيرۇدى جاپپاربەردىبەگ نىمە قىلىش لازىملىقىنى چۈشىنىپ .

مەنسۇرخاننىڭ مەخسۇس ئىككى تېۋىپى بولۇپ ، ئۇلار دەرھال دورا ـ دەرمانلارنى ئېلىپ يېتىپ كېلىشتى . پادىشاھ ھارۋىسىمۇ چېدىر ئالدىغا كەلتۈرۈلدى . جاپپاربەردىبەگ مەنسۇرخاننىڭ بېشىنى ، ئىككى تېۋىپ ئاياغ تەرىپىنى كۆتۈرۈپ ھارۋىغا ئېلىشتى .

— پۈتۈن لەشكەرلەر تېزلىك بىلەن ئاتلىنىپ يولغا چىقسۇن ، تۇرپانغا قايتىمىز ، — دەپ ئەمىر قىلدى جاپپاربەردىبەگ ، — ئوقياچى مەرگەنلەر ئەڭ ئاخىرىدا مېڭىپ ، دۈشمەننى بىزگە يېقىن كەلتۈرمىسۇن . خان ئالىيلىرىنى ئامان ـ ئېسەن ئاستانىغا يەتكۈزۈۋېلىشىمىز كېرەك . ھەرگىز بىخەستەلىك قىلماڭلار ، كىمكى بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىدىكەن ، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا چېپىپ تاشلانسۇن !

پۈتۈن لەشكەر ئاتلاندى . ئەڭ ئالدىدا ئۈچ قارا بويۇن ، ئۈچ ئاق قاشقا تۇرۇق قوشۇلغان ئۈستى يېپىق پادىشاھ ھارۋىسى ئۇچقاندەك كې-

تىۋاتاتتى. ئۇستىدە يېرىم بىھوش ھالەتتە مەنسۇرخان ياتاتتى. ئۇنىڭ ئوك يېنىدا جاپپاربەردىبەگ، سول يېنىدا ئىككى تېۋىپ ئولتۇراتتى. ھارۋا بىر دۆڭ ئۇستىگە چىققاندا، بېشىنى ئۇستۇن كۆتۈرۈپ، كەينىگە بۇيۇنداپ قارىغان ۋەزىر ناھايىتى يىراقتا باش - ئاخىرى يوق چەكسىز ئوت يالقۇنىنى كۆردى. «يا ئاللا، نېمە كارامەت ئۇ ئەجەب ۋاقتىدا يولغا چىققان ئىكەنمىز، بولمىسا جاندىن ئايرىلىدىكەنمىز» دېدى ئىچىدە قورقۇنچ بېسىپ ۋە قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھارۋىكەشكە:

— چاپسان ھەيدە، ئاتلارغا قامچا ئۇر! — دەپ توۋلىدى.

تېخى تاڭ سۈزۈلمىگەن، چولپان يېڭى تۇغقانىدى. جاپپار بەردىبەگ كۆرگەن ئوت يالقۇنى ئابدۇرېشىتخان لەشكەرلىرى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ئوتقاشلار ئىدى.

3

نۇرغۇن لەشكەرلەر ئاقسۇ شەھرىگە يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. بۇنى ئەڭ ئاۋۋال سېپىل ئۇستىدە كۆز سېلىپ تۇرغان خوجا ئەلى باھادىر كۆردى. ئۇيقۇسىزلىقتىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بۇ سەركەردىنىڭ سولغۇن چېھرىدە كۈلكە پەيدا بولدى. ئاق ياماشقان قويۇق، ئۇزۇن قاشلىرى كۆتۈرۈلدى، ئۇ ئاقىرىپ كەتكەن شاپ بۇرۇتىنى سىلاپ قويدى - دە، خاس نۆكەر ياساۋۇللىرى بىلەن سېپىلدىن چۈشتى.

— دەرۋازىنى ئېچىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى ئۇ.

دەرۋازىۋەنلەر ئاۋۋال ئۈچ تۆمۈرلۈكنى ئالدى، ئاندىن گىرەلەشتۇرۇپ سېلىنغان ئۈچ قويما قۇلۇپقا ئاچقۇچ سالدى. ئىككى ياساۋۇل مىس ھالقىدىن تۇتۇپ، دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئاچتى. دالا شامىلى غۇرۇلداپ كىرىپ، خوجا ئەلى تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرغان جەدىنىڭ بېغىرەڭ يايلىنى يەلپۈندۈردى.

— ھەممىمىز چىقىپ، سۇلتانىنى كۈتۈۋالايلى، — دېدى ئۇ ئاتنى

بىر نۆكەرگە بېرىۋېتىپ .

ئۇ پىيادە دەرۋازىدىن چىقتى ۋە توختىماي ئالدىغا قاراپ ماڭدى . ئۇنىڭغا پۈتۈن دالا ئوتقاش بىلەن تۇشۇپ كەتكەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئۇ « ئەجەب پەيتىدە كەلدى ، يەنە بىرنەچچە كۈن كېچىككەن بولسا شەھەرنى تارتقۇزۇپ قوياتتۇق . . . » دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ ، قەدىمىنى تېزلەتتى . كۆز يېتىم يەردە ئاق تورۇققا مىنگەن ئابدۇرېشىتخان كۆرۈندى . ئۇنىڭ قولىدىمۇ ئوتقاش بار بولۇپ ، لوقىراپ ئۇچقۇن چاچرىتىپ كۆيۈۋاتاتتى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ، ئاتتىن چۈشكىنىگە قاراپ تۇرۇپ قالغان خوجا ئەلى قالقان بىلەن نەيزىسىنى خاس ياساۋۇلغا بېرىپ ، بۈركۈت قانىتىنى كەرگەندەك غۇلىچىنى يايدى . ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ ئاللاھۇ ئەكبەر ! ـــ دېگەن تەكبىر ساداسى ئەتراپنى لەرزىگە كەلتۈرگەندى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ لەشكەرلىرى بىلەن شەھەردىن چىققان ياساۋۇل نۆكەرلەر ئۆز غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىشتى .

ئابدۇرېشىتخان ئۆزىگە بەگ ئەتكە ، ئۇستاز بولغان پېشقەدەم سەركەردىگە مىننەتدارلىق نەزىرى بىلەن قارىدى . خوجا ئەلى ئۇچىسىغا يېپىنچاقلىۋالغان ئاق شايى يوپۇقنىڭ مۆرە ـ پەشلىرى تېشىلىپ ، يىرتىلىپ كەتكەن ، قۇلىقى تۈۋىدە قان ئۇيۇپ قالغانىدى . ياداپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، ياڭاق سۆڭىكى بۈرتۈپ چىققانىدى . ئۇچلۇق ئىڭىكىنى قاپلىغان قىسقا ساقىلى ئۇچتەك ئاقىرىپ تۇراتتى . بېشىدىكى كۈمۈش ئوتۇغات قادالغان چويۇن دۇبۇلغا ، ئۇچىسىدىكى ساۋۇتقا تەگكەن ئوقلار ئاز ئەمەستەك قىلاتتى .

ـــ ئەجەب ۋاقتىدا كەللە ، ـــ دېدى خوجا ئەلى شاھقا يانداشىپ ، ـــ بىر ئايدىن بۇيان مەنسۇرخاننىڭ لەشكەرلىرى شەھىرىمىزنى قامال قىلىۋېلىپ ، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنىڭ سۈيىنىمۇ توختىتىۋەتكەن ، ئاشلىق ، يەل ـ يېمىش ئېلىپ كىرىدىغان دېھقانلارنىڭ يولىنىمۇ توسۇۋەتكەنىدى . سېپىل ، دەرۋازىلارغا يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ ، زادى ئارام بېرىشمىدى . بىرقانچە قېتىم سېپىل ئۈستىگە باستۇرۇپ چىقىشقانىدى ،

يەرگە شوتىلىرى بىلەن قوشۇپ ئۆلاقتۇرۇۋەتتۇق . بىردىمۇ مەنسۇرخان لەشكىرىدىنمۇ كۆپ كىشى جېنىدىن ئايرىلدى ، — ئۇ سۆزىدىن توختاپ ئېغىر تىندى ۋە قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ دېدى ، — سۇلتان ئالىيلىرى ، ئاتقا مىنىۋالغايلا .

— باھادىر ئاغا ، سىز ھاياتلا بولىدىكەنسىز ، ئاقسۇ شەھىرىگە ھېچقانداق دۈشمەن كىرەلمەيدۇ . بوۋام كىرگەن ، ئاتام كىرگەن بۇ دەرۋازىدىن پىيادە كىرگۈم بار ، — ئابدۇرېشىتخان باھادىر ئۇستازىنىڭ يېڭىدىن بوشقىنا تارتىپ ، سۆزىنى داۋام قىلغاچ قەدەم تاشلىدى ، — ئاللا سىزگە رەھمەت قىلسۇن ئاغا ، مەكتۇپىڭىزنى تاپشۇرۇپ ئالغان چېغىم ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەلى تاغاينىڭ ساداقەتسىزلىك ، ئاسىيلىق قىلمىشلىرى سېزىلىپ ، ئاشكارىلىنىپ ، پۈتۈن دىققىتىم مەركەزلەشكەن جىددىي پەيت ئىدى . شۇ ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ ، كېچىكىپ كەلدۇق .

— « قوچقار قىشلىقى » دىكى ۋاقتىمىزدىلا مىرزا ئەلى تاغايدىن گۇمانلانغانىدىم ، ئەمما ئالىيلىرىغا دېيىشكە پېتىنالمىغانىدىم . ئاخىر بۇ قۇۋ تۈلكە قۇيرۇقىدىن ئىلىنىپتۇ ـ دە ، ئوبدان بوپتۇ سۇلتان ، ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ .

ئۇلار سۆزلىشىپ سېپىلگە يېقىنلاپ كەلدى . سېپىلنى بويلاپ قېزىلغان خەندەككە سۇ تولدۇرۇلغانىدى . دەرۋازا ۋە سېپىلغا تېگىپ قاڭقىپ ، يەرگە ۋە خەندەككە چۈشكەن ساداق ئوقلىرى ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋەتكەن سېپىلنىڭ بەزى يەرلىرى ئۆپۈرۈلۈپ چۈشكەنىدى .

ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ ، ئابدۇرېشىتخان بۇ يەردە كەسكىن جەڭ بولغىنىنى بىلدى ، يەنە بىر قېتىم تەشەككۈر ئېيتىپ دېدى :

— باھادىر ئاغا ، ئەمىر ئەكرەم بەش مىڭ نۆكەر بىلەن تاغامنىڭ لەشكەرلىرىنى قوغلاپ كەتتى . ئۇلارنى ئەراپات قىشلىقىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ قايتىپ كېلىشكە بۇيرۇدۇم . تاغامنىڭ ئەقلى بولسا ، لەشكەرلىرىنىڭ قىرىپ تاشلانمىغانلىقىنى ، ئۆزىنىڭمۇ ئەسىرگە ئېلىنماي قويۇۋېتىلگەنلىكىنى ئويلاپ كۆرۈپ ، ئىككىنچى قېتىم ئاقسۇغا باستۇرۇپ كەلمەيدىغان بولىدۇ . ئەمىر ئەكرەم ئەتە كەچكىچە قايتىپ كەلسە ، بوۋاملارنىڭ مەق-

بەرىسگە چىقىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ كىرىمەن . باھادىر ئاغا ،تېززەك يولغا چىقمىسام بولمايدۇ .

— مەن قېرىدىم سۇلتان ، بوۋىلىرى ئەزىز كۆرۈپ مەڭگۈلۈك ماكان تۇتۇپ ياتقان بۇ ئەلۋەك شەھەرنى دۇشمەنگە تارتقۇزۇپ قويماي ، خانۇ ۋەيران قىلماي ، ساق ـ سالامەت ئالىيلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىشمگە نېسىپ قىلغان ئاللادىن مىننەتدارمەن . بۇ تىلىكىمنى يەردە قويمىغايلا .

— رەھمەت ئاغا ، — ئابدۇرېشىتخان نۆكەرلەر كۆتۈرۈپ تۇرغان ئوتىقاشلارنىڭ يورۇقىدا ، چىرايى نۇرلۇنۇپ كەتكەن خوجا ئەلىنىڭ گۇس ـ گۇس دەسسەپ كېتىۋاتقىنىغا قاراپ ، « بوۋاي تېمەن تۇرۇپتۇ . يەنە بىرقانچە يىل ئاقسۇغا ھاكىمبەگ بولۇپ بېرەلەيدىكەن » دەپ ئويلاپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سىز ئاتامغا ئۇزۇن مۇددەت ھەمراھ بولۇپ ، ئۇمىدىدىن چىقتىڭىز . ئەمدى پېقىر شاگىرتىڭىزنىڭ تىلىكىنى يەردە قويماي ، ئاقسۇدا تۇرۇپ بەرسىڭىز .

سۇلتاننىڭ بۇ ئۆتۈنۈشى ياشانغان سەركەردىنى ئويلاندۇرۇپ قويدى . ئۇ خەندەككە ئۆزى سالدۇرغان كۆركەم ئەگمە كۆۋرۈكنىڭ رىشاتكىسىنى تۇتۇپ توختىدى .

— مەن بالىلىق بولدۇم سۇلتان ، بۇ ئۆمرۈمدە ئون يەتتە خوتۇن ئېلىپ بالا يۈزى كۆرمىگەنىدىم . ئاقسۇغا كېلىپ ، خوجا تاجىدىن ھەز-رەتنىڭ نەۋرىسگە ئۆيلىنىپ ، بۇ يىل باھار پەرزەنتلىك بولدۇم . شۇڭا پايتەختكە كېتىپ ، قالغان ئۆمرۈمدە بالامنى ئوبدان تەربىيلەش نىيىتىگە كەلگەنىدىم .

— مۇبارەك بولسۇن ئاغا ، — ئابدۇرېشىتخان چىن قەلبى بىلەن ئۇنى تەبرىكلەپ سورىدى ، — غاردىن چىققان تۈلكىمىكەن يا ؟

— ياق سۇلتان ، غاردىن چىققىنى بۆرە . يەتمىش سەككىز ياشقا كىرگەن چېغىمدا ، ئوغۇل كۆردۈم . يۈرسىلە ئالىيلىرى ، ئۇ كۆك بۆرىنى كۆرسىتەي .

ئۇلار داغدام ئېچىلغان دەرۋازىدىن ئۆتۈپ ، ئاقسۇ شەھىرىگە قە-دەم قويدى .

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئالتىنچى باب

قوغلاپ تۇتۇش

1

سەردار بەھرامنى تاغايى ئەمەس، ئوبۇل ھادىبەگ كۈتۈۋالدى. بۇ چاشكا ۋاقتى بولۇپ، كۈن تۇتۇق ئىدى. ئۇلار ئۇچراشقان جاي قىزىل دەريا كۆۋرۈكىنىڭ ئۈستى ئىدى. بۇ كۆۋرۈك ئابدۇرېشىتخان سەئىدىيە خانلىقىنىڭ تەختىدە ئولتۇرغان يىلى ياسالغانىدى.

ئۇلار قىلىچ تەگلەشمەي قول بېرىپ كۆرۈشتى. لېكىن، بەھرام بىلەن ئوبۇل ھادىبەگ بىر - بىرىنى تونۇمايدىغان بولغاچقا، بىر ھازا بىر - بىرىنىڭ ئىسىم - شەرىپى ۋە نېمە قىلىدىغانلىقىنى سوراشتى. ئېگىز بويلۇق، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن ھادىبەگ ئۆزىنى:

— ئىسىم - شەرىپىم مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ، سۇلتان مىرزا ئاتابەكرىنىڭ كەنجى ئوغلى، ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ باش پۈتۈكچىسى بولىمەن، — دەپ تونۇشتۇرغاندا ھەيران بولغىنىدىن بەھرامنىڭ قارا قېشى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى:

— سۇلتان مىرزا ئاتابەكرىنىڭ ؟

— شۇنداق.

— مۇنداق دېسىلە جانابلىرى.

ئەجەبلەنگەن بەھرام ئوبۇل ھادىبەگنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە سەپسېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ بېشىدىكى بادام دوپپىسىغا ئاق سەللە ئورۇلۇپ، كۈمۈش ئوتۇغات قادالغانىدى. يوغان، قارا كۆزلىرى چىرايىنى خىيالچان كۆرسىتەتتى. تەكشى قىرقىلغان ساقىلى قىسقا، چىرايلىق

ياسالغان ، مەخمەل كەمزۇل ئۈستىدىن يېشىل تون كىيگەن ، بېلىدىكى كۈمۈش كەمەرگە خەنجەر ئېسىلغانىدى . ئۆزۈن قونجلىق قارا خۇرۇم ئۆتـۈكى پارقىراپ تۇراتتى . « نېمانچە ئېگىز ئادەم بۇ ، ئۆزۈمنى بويلۇق ساناپ يۈرسەم ، يەلكىسىگە كېلىشۋاتىمەنا . . . » دېدى بەھرام ئىچىدە ، ياندىشىپ تۇرۇپ .

— پېقىر ، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئالىيلىرىنىڭ ئەمرى بىلەن ، مىلىڭ ياساۋۇل ، نۆكەرلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا قەشقەرگە كېلىشىمدىكى مۇددىئا جانابلىرىغا يېزىلغان مەكتۇپتە ئوچۇق بايان قىلىنغان ، — دېدى بەھرام ۋە تۆمۈر ساۋۇتنى قايرىپ ، ئىچكى كىيىم يانچۇقىغا سېلىۋالغان ، خوتەننىڭ پاتلىق قەغىزىدە قىلىنغان لىپابنى سۇندى .

ھادىبەگ لىپاپىنىڭ ئۈستىدىكى ئابدۇرېشتخاننىڭ تامغىسىنى كۆرۈپ ، باش ئۈستىگە كۆتۈرۈپ ئۈچ قېتىم بوسە قىلغاندىن كېيىن لىپاپىنى ئېچىپ ، كەشمىرنىڭ تىللا رەڭ قەغىزىگە قارا سىياھ بىلەن يېزىلغان خەتنى ئوقۇدى :

« ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ،

سەرمۇنشى مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ جانابلىرىغا :

ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن يازغان مەكتۇپىڭىزنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ، مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدۇم . سەمىمىيەت بىلەن ھەق - ناھەقنى ئېنىق كۆرسىتىپ ، مىرزا ئەلى تاغايى ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتىڭىز پېقىرنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىپ ، دىققەت - نەزىرىمنى قەشقەرگە قاراتتى . كۆتۈۋالبەگ سەردار بەھرامنى ئۇ ياۋۇز قانخورنى تۇتۇشقا ئەۋەتتىم ، ياردەمدە بولغايسىز . ئاقسۇدىن قايتقاندا قەشقەردە توختاپ ، يۈز بەرگەن قانخورلۇقنى ئۆزۈم تەكشۈرىمەن . ئاللا كېرىم : « بەندىلىرىمگە مەن زۇلۇم قىلمايمەن ، بەندىلىرىم ئۆزىگە ئۆزى زۇلۇم قىلىدۇ » دېگەن . مىرزا ئەلى تاغايى ئۆزىگە - ئۆزى زۇلۇم قىلغۇچى ئەبلەختۇر . ئۇنى تۇتۇپ زىنـدانغا تاشلاڭلار ، ئاۋام خەلقنى زالىمنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتقۇزۇش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىزدۇر .

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەممىمىزنى ئامان قىلغاي .

سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان
ھىجرىيە 940 ـ يىلى جامادىيەلسانىنىڭ 13 ـ كۈنى »

ـــ سەردار ، ھەقىقەت ئېگىلىدۇ ، سۇنمايدۇ . . . سۇلتان ئالىيـلىرى پېقىرغا ئىشىنىپتۇ . ئىشەنمەي قالارمىكىن ، دەپ ئەندىشە قىلغانىدىم ، ـــ دېدى خەتنى ئوقۇپ بولغان ئوبۇل ھادىبەگ خەتنى قويۇن يانچۇقىغا سېلىپ .

ـــ مىرزا ئابابەكرى سۇلتاننىڭ ئوغلى بولغانلىقلىرى ئۇ. چۇنمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى بەھرام دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان دەرياغا قاراپ .

ـــ شۇنداق سەردار جانابلىرى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، پېقىرنى مەر. ھۇم ئەمىر كەبىر سەئىد مۇھەممەد مىرزا تاغام ئۆز تەربىيىسىدە چوڭ قىلغانىدى ، ئاتامنىڭمۇ ، تاغامنىڭمۇ ئۆلۈمى ئوخشاشلا پاجىئەلىك بولدى . مانا بۇ مېنى چوڭقۇر ئويغا سېلىپ كەلگەن ئېچىنىشلىق ھەقىقەت . سەردار ، بۇ توغرۇلۇق كېيىن سۆزلىشەيلى . مىرزا ئەلى تاغايىغا كەلـسەك ، ئۇ تۈنۈگۈن كېچە قېچىپ كېتىپتۇ .

ـــ قېچىپ كېتىپتۇ ؟ ـــ ئىڭىكىنى سىلىدى بەھرام . ئۇنىڭ چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ چىقتى .

ـــ ھەئە ، ئۇ خۇنپەرگە نامەلۇم بىر كىشى خەۋەر يەتكۈزگەن بولۇشى مۇمكىن ، بۇ توغرۇلۇق شەھەرگە بېرىپ سۆزلىشەيلى .

بەھرام جاۋاب بەرمەي كۆۋرۈكنىڭ ئۇ بېشىدا سەپراست بولۇپ تۇرغان نۆكەر ، ياساۋۇللارغا مېڭىش توغرۇلۇق ئىشارەت قىلىپ ، ئوبۇل ھادىبەگ بىلەن بىرگە قەدەم تاشلىدى . كۆۋرۈكنىڭ بۇ بېشىدا تۇرغان باش پۈتۈكچىنىڭ يۈزدەك ياساۋۇل ، نۆكەرلىرى ئۇلارنىڭ بىرگە كېـلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ سالام بېرىشتى .

« خۇنپەر قېچىپتۇ ، نەگە كەتكەندۇ ؟ ئۇنىڭغا سادىق بىرى خە. ۋەر يەتكۈزۈپتۇ . بۇ خوجا شاھ مۇھەممەدمىدۇ ، ھامىد قەللاتمىدۇ ؟ دې.

مەك مىرزا ئەلى تاغايى قەشقەردىكى ئەمىر ، سەردارلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولالمىغان ، كۆچمۇ توپلىيالمىغان ، شۇڭا قاچقان ، ھازىر قەيەردىدۇ ؟ ئۇنى قوغلاپ تۇتۇشۇم كېرەك . . . » سەردار بەھرام ئاق ئوردىغا كىرگۈچە خىيالدىن نېرى بولالمىدى .

ئوبۇل ھادىبەگ ئۇنىڭ نۆكەر ، ياساۋۇللىرىنى شەھەرنىڭ غەربىدىكى كونا ئوردىغا ئورۇنلاشتۇردى . بۇ يەردە خانلىقتا بىۋاستە قارايدىغان چەۋەنداز نۆكەرلەر تۇراتتى ، سەردارى تۇرغۇنبەگ ئىدى . سەئىد مۇھەممەد مىرزا ئۆزى سالدۇرغان ئاق ئوردىغا كۆچكەندىن كېيىن چاغاتاي زامانىدىن بېرى تەختگاھ بولۇپ كەلگەن كونا ئوردا خانلىق لەشكەرنىڭ تۇرار جايىغا ئايلىنىپ قالغانىدى .

ئوبۇل ھادىبەگ بەھرامنى ئۆز قەسرىگە باشلىدى ، چۈشلۈك تاماقنى بىللە يېدى . ئاق ئوردا ئۇدۇلىدىكى ھېيتگاھ جامەسىدە پېشىن نامىزىنى بىللە ئوقۇشتى . ئۇلار ھاكىمبەگ دىۋانخانىسىغا كەلگەندە ، ئوردا ئەمەلدارلىرى ئىشقا كىرىشىپ كەتكەنىدى . ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ سالاملاشتى .

— ۋەزىر نەجمىدىن مەخدۇم مەنسۇرى كەلمىدىمۇ ؟ — سورىدى ئوبۇل ھادىبەگ .

— تۈنۈگۈندىن بېرى كەلمىدى . ئاغرىپ قالدىمىكىن ، بىلمىدۇق ، — جاۋاب بەردى ھاكىمبەگ سارىيىنىڭ ئىشىك ئاغىسى ئابدۇسەمەت بەگ ئۇلارغا يېقىن كېلىپ .

— ئەمىر ئالا ئىددىن بارلاسچۇ ؟

— ئۇمۇ تۈنۈگۈندىن بېرى يوق .

— مىرزا ئېلى تاغايىنىڭ خاس ياساۋۇللار باشلىقى زوھۇرىدىنبەگمۇ ئۆز ئادەملىرى بىلەن تۈنۈگۈندىن بېرى قارىسىنى كۆرسەتمىدى ، — دېدى قەشقەردە تۇرۇشلۇق خانلىق لەشكەرلەرنىڭ ئەمىرى تۇرغۇنبەگ .

بەھرام ئۇنى ئون بەش يىللار بۇرۇن ، مىرزا ئابابەكرىنىڭ جەستىنى ئېلىپ كەلگەن ئاكىسى مەرھۇم ئەلىبەگنىڭ يېنىدا كۆرگەنىدى ،

ئۇ چاغدا ياشلا يىگىت ئىدى . بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئادەم ئەيمەنگۈدەك سالاپەتلىك سەردار بولۇپ يېتىشكەنىدى . ئۇنىڭ گۆشلۈك ئېگىكىنى قاپلىغان قىسقا ساقىلىغا جاۋغىيىنى ياپقان قويۇق قارا بۇرۇتى تۇتىشىپ كەتكەنىدى . چىرايىدىن جىددىيلىك چىقىپ تۇراتتى . ئۇ يۈز بېشى ، مىڭ بېشى بولۇپ خوتەندە بىرقانچە يىل ئىشلىگەندىن كېيىن سۇلتاننىڭ پەرمانى بىلەن ئەمىرلىككە كۆتۈرۈلۈپ ، قەشقەرگە يۆتكەلگەنىدى .

— قارىغاندا مىرزا ئەلى تاغايى ئۆزىگە يېقىن كىشىلەرنىمۇ بىرگە ئېلىپ قاچقاندەك قىلىدۇ سەردار . مەن ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ كۆتۈۋالبەگلىرىگە پەرمان چۈشۈرۈپ ، دەرھال ئۇنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلاي ، ئۆزلىرى بىر - ئىككى كۈن ئارام ئېلىۋالسىلا ، — دەپ ، ئوبۇل ھادىبەگ سەردار بەھرامنى تەكىخانىغا باشلىماقچى بولۇۋىدى ، ئۇ رەت قىلدى :

— سەرمۇنشى جانابلىرى ، سۇلتان مېنى مىڭ نەپەر ياساۋۇل - نۆكەر بىلەن تاغايى ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرىنى تۇتۇشقا مەخسۇس ئەۋەتكەن تۇرسا ، ئارام ئېلىپ ياتسام قانداق بولىدۇ ؟ ھازىردىن باشلاپ ھەممىمىز ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈشىمىز زۆرۈر . شۇنداق ئەمەسمۇ تۇرغۇنبەگ جانابلىرى ؟ — دېدى بەھرام سەرمۇنشىدىن نەزىرىنى ئەمىرگە يۆتكەپ ، — بىر سائەت كېچىكسەك ، ئۇلار شۇنچە يىراقلاپ كېتىدۇ .

— شۇنداق سەردار ، مىرزا ئەلى تاغايى ناھايىتى شەپقەتسىز ، ھىيلىگەر ئەبلەخ ئىكەن . ئۇنى تۇتۇشقا مەنمۇ ياردەملىشەي . سۇلتاننىڭ ئەمرىنى ۋاقتىدا بېجىرىش بىزنىڭ بۇرچىمىز ، لېكىن جانابلىرى ، ئۇزاق يول يۈرۈپ چارچىدىلا ، سەرمۇنشى ئېيتقاندەك ، لەشكەرلىرى بىلەن ھېچ بولمىسا بىر كۈن ئارام ئېلىۋالسىلا ، بىز مەسلىھەتلىشىپ ، ئۇ مەككارنى تۇتۇشقا دەرھال ئاتلىنايلى .

تۇرغۇنبەگنىڭ سۆزىنى ئوبۇل ھادىبەگ قۇۋۋەتلىدى :

— ئەمىر توغرا دېدى سەردار . بىز ياساۋۇل - نۆكەرلىرىمىزنى تەشكىللەپ ، يېزا - كەنتلەرگە ، بازارلارغا ماڭغۇزايلى . ئۇلار سۈرۈش-

www.uyghurkitap.com

تۇرۇپ ئىز قوغلاپ تۇتماي قويمايدۇ.

— مەنمۇ ئاتلىنىمەن سەرمۇنشى، ئەگەر توغرا كۆرسەڭلار بىز ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ، ئۇ خۇنپەرلەرنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلايلى، — دېدى بەھرام سەرمۇنشىنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلغان هالدا، — بىرىنچى يول قەشقەر، يەركەن، خوتەن يولى. مىرزا ئەلى تاغايى بۇ يوللارنى پىششىق بىلىدۇ ۋە بۇ يول بىلەن يۇرۇپ باشقا دۆلەتلەرگە چىقىپ كېتىشى مۇمكىن. مەن ئادەملىرىم بىلەن قەشقەردىن خوتەنگىچە، هەتتا تىبەت، كەشمىرگىچە بېرىپ ئىز - دېرىكىنى قىلاي. ئۆزلىرى قەشقەر دىيارىنىڭ بازار - يېزىلىرىنى ئارىلاپ ئۇلارنىڭ دېرىكىنى قىلسۇنلار. مىرزا ئەلى تاغايى، خوجا شاھ مۇھەممەدلەر قەشقەرلىك، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى كۆپ، يوشۇرۇنۇۋالالايدۇ. ئۈچىنچى يول قەشقەردىن ئاقسۇغا، تۇرپانغا بارىدىغان يول. ئەمىر تۇرغۇنبەگ بۇ يولنى قامال قىلسۇن، مىرزا ئەلى تاغايى مەنسۇرخاننىڭ يېنىغا قېچىپ بېرىۋېلىشى مۇمكىن. سۇلتان ئابدۇلرەشىتخان ئالىيلىرى ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلمەكچى جانابلار. . . — ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى قىلمايلا مېڭىشقا تەمشەلدى، — جانابلار، شۇنداق بولسۇن، ئەمدى خىزمىتىمنى ئادا قىلىشقا كىرىشەي.

— بىز پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن سىزگە ياردەملىشىمىز سەردار. مەن مىرزا ئەلى تاغايى ۋە باشقىلارنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىشنى ئۇلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىدىن باشلاي. بەلكىم ئۇلارنىڭ دېرىكى بولۇپ قالار، — دېدى مىرزا ئوبۇل هادىبەگ بەھرامنىڭ ئالدىراپ تۇرغانلىقىنى توغرا چۈشىنىپ.

— مەنمۇ ماڭاي سەرمۇنشى جانابلىرى، قابىل چەۋەندازلارنى، ئىزچىلارنى ئاتلاندۇرۇپ بۈگۈنلا يولغا چىقىمەن. سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئالىيلىرى بىلەن يولدا ئۇچرىشىپ قالامدۇق تېخى. بەلكىم مىرزا ئەلى تاغايىنى قوغلاپ تۇتۇپ سۇلتانغا تاپشۇرۇپ بەرسەم ئەجەب ئەمەس، — تۇرغۇنبەگ كۆڭلىدىكى گېپىنى قىلىپ، سەردار بەھرام بىلەن بىللە دىۋانخانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئوبۇل هادىبەگ ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ، دىۋانخانىغا كىرىپ ئۆز

ئورنىدا ئولتۇردى . ئۇ ھاكىمبەگ قاچقان ، كىشىلەر دەككە ـ دۈككىدە قالغان چاغدا ئوردىدا بولۇپ ، خىزمەتلەرگە رىياسەتچىلىك قىلمىسا بولمايتتى . مۇشۇ دەم بىجىرىشكە تېگىشلىك ئەڭ زۆرۈر خىزمەت تاغاينى تۇتۇش ئىدى . شۇڭا ، ئىشىك ئاغىسى ئابدۇسەمەتبەگ قاتارلىق سەردار ، بەگلەرنى يىغىپ ، ئابدۇرېشىتخانىنىڭ مەكتۇپىنى ئوقۇپ بەردى ۋە ھەممەيلەننىڭ جان ـ دىل بىلەن سۇلتانىنىڭ بۇ پەرمانىنى تېز ئورۇنلاش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشنى تەلەپ قىلدى . تەجرىبىلىك ، غەيرەتلىك سەردار ، بەگلەرنى ، ئىزچى ، ئەييارلارنى قەشقەر شەھىرىنىڭ ھەرقايسى مەھەللىلىرىگە ، يېزا ـ قىشلاقلىرىغا ماڭدۇردى .

« ئۆزىگە ئوخشاش ئادەمگە نەپ يەتكۈزۈش ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى بىلمىگەن ، چۈشەنمىگەن ئىنسان ئۆزىنىڭلا پايدىسىنى كۆزلەپ ، باشقىلارغا زىيان يەتكۈزۈشنى ياشاش مەنتىقىسى قىلىۋالىدۇ . مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ شۇنداق ئادەملىكىنى ئۇ قەشقەرگە ھاكىمبەگ بولۇپ كەلگىنىدىلا بىلگەنىدىم . ‹ سۇلتان مىرزا ئابابەكرى ئاكامنى ئۆلتۈرگەنىدى ، شۇنداق ھۆرمەتكە سازاۋەر ، مەرتىۋىسى يۇقىرى ئەمىر كەبىر بولغان تاغىڭىزنى ئابدۇلرەشىدخان ئۆلتۈردى . ئەمما ، سىزنىڭ ئالىي نەسەبىڭىزگە ، ئىقتىدارىڭىزغا ، غەيرەت ـ شىجائىتىڭىزگە قايىل بولدۇم . ھەرگىز سىزگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ . خاتىرجەم بولۇپ خىزمىتىڭىزنى ئادا قىلىۋېرىڭ . ساداقىتىڭىزدىن گۇمانلانمايمەن › دەپ مېنى ئۆزىگە تارتقاندەك گەپلەرنى قىلغىنىدا بىر يامان مۇددىئانىڭ بارلىقىنى بىلگەنىدىم . ئۇزۇنغا قالماي تاغام سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتىنى زىندانغا تاشلىدى ، قابىل سەردار ، بەگلەرنى تۇتقۇن قىلدى . بۇنىڭ بىلەن قالماي مەرھۇم تاغامنىڭ ئىككى ئوغلىنى قەتل قىلدى . ئۇنىڭ بۇ يامان قىلمىشلىرىدىن سۇلتانىنى ۋاقتىدا ۋاقىپلاندۇرغىنىم ياخشى بولغانىكەن . شۇڭا ، سەردار بەھرامنى لەشكەر بىلەن ئەۋەتىپتۇ . . . »

ئوبۇل ھادىبەگنىڭ خىيالى مۇشۇ يەردە ئۈزۈلۈپ ، بىردىن تۇرۇپ كەتتى . تاغايى تۇتقۇن قىلىنغانلارنى دەرھال قۇتقۇزۇش كېرەك . كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە چۈشكەن بۇ ئويى ، ئۇنى شۇنداق تېز ماڭدۇر-

دىكى، دىۋانخانىدىن چىقىپ كەتكىنىنى باشقىلار بىلمەي قالدى.

2

زىىندان ـ ئاق ئوردىنىڭ سول تەرىپىدە بولۇپ، ئەنجان تام ئىـ چىگە ئېلىنغانىدى. مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ ئىككى ياساۋۇل ئاپپالتا تۇتۇپ تۇرغان قارامتۇل ئىشىكتىن ئېتىلىپ كىردى. ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن زىىندان باشلىقى جەمشىتبەگ بىلەن كۆرۈشۈپ، مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن زىندانغا تاشلانغان، مەرھۇم ئەمىر كەبىرنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىنى، سەردار ـ بەگلەرنى يورۇقلۇقا چىقارغىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتتى ۋە ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەكتۇپىنى قويۇن يانچۇقىدىن ئېلىپ كۆرسەتتى.

جەمشىتبەگ خەتنى باش ئۈستىگە كۆتۈرۈپ، ئۈچ قېتىم بوسە قىلىپ، ئاندىن ئوقۇدى. تۈكلۈك قوللىرى تىترەپ، پوكاندەك قىزىل يۈزى تامدەك تاتاردى ۋە ساپال چىراغ كۆتۈرگەن بىرقانچە گۇندىپايىنى كەينىگە سېلىپ، پەلەمپەي بىلەن يەر ئاستى قاماقخانىغا چۈشتى. ئۇلار- نىڭ ئارقىسىدىن ماڭغان ئوبۇل ھادىبەگ چىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا، زەي پۇراپ تۇرغان تار يوچۇقنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى گەمە ئۆيلەرگە كۆز سالدى، جەمشىتبەگ ئاچقۇچلارنى جاراڭلىتىپ، ئىشىكلەردىكى چويۇن قۇلۇپلارنى بىر ـ بىرلەپ ئاچتى.

ئىىشىكلىرى ئېچىلغان ئۆيلەردىن ساقاللىرى ئۆسۈپ، چىرايلىرى سارغىيىپ، ئۇستىۋېشى كىرلىشىپ كەتكەن بىرقانچە ئادەم چىقتى. پۇ- تىىغا كىشەن، قولىغا تۆمۈر قىسماق سېلىنىپ، ئايرىم ئۆيگە قامالغان ئابدۇۋاھىتبەگمۇ، ئەمىر كەبىر سىيىت مۇھەممەد مىرزىنىڭ ئائىلە ـ تاۋا- بىئاتلىرىمۇ نىجاتلىققا ئېرىشىپ، ئۆيلىرىگە قايتىشتى...

ئوبۇل ھادىبەگ شۇ كۈنى بىر كۈن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ دېگۈدەك ئىىشلەپ، ھېرىپ ـ چارچاپ، ئاق ئوردىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى قە-

سىرگە قايتقىنىدا قۇياش پېتىپ ، قاراڭغۇ چۈشكەنىدى . قەسىر ئالدىدىكى كۆلدە يېڭى ئاينىڭ شولىسى كۈمۈش ئورغاقتەك يالتىراپ تۇراتتى. ئۇ كۆل بويىدا بىردەم تۇرۇپ قەسىر هويلىسىغا كىردى ۋە مۇلازىمىگە زەپەر سېلىپ چاي دەملەپ كىرىشنى تاپىلاپ ، دېرىزە ـ تەكچىلىرى كىتاب بىلەن توشۇپ كەتكەن هۇجرىسىغا كىرىپ ، ئۆزىنى كۆرپە ئۈستىگە تاشلاپ ياتتى . بۇ هارغانلىقىدىن ئەمەس ، يۈرىكىگە كەتكەن دەزنىڭ چوڭايغانلىقىدىن پەيدا بولغان روھىي هالسىزلىنىش ئىدى . جىسمانىي جەھەتتە تىمەن ، غەيرەتلىك كۆرۈنگىنى بىلەن خىيال ، غەم ـ ئەلەم ، تېڭىرقاش ، بۇرۇقتۇرمىلىق ئۇنى چارچىتىۋەتكەنىدى .

ئوبۇل هادىبەگ ئاتىسى قەتل قىلىنغاندا ئۈچ ياشتا ئىدى . ئۇ ئون ئىككىگە كىرگەندە ، ئاكىسىنىڭ بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى تۇل قالغان ئانىسىدىن ئاڭلىغانىدى . بۇ چاغدا ئۇلار ئەمىر كەبىر ۋە قەشقەرنىڭ هاكىمبېگى بولغان سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ هىمايىسىدە تۇرۇۋاتاتتى . ئۇ تاغىسىدىن ئاتىسىنىڭ زالىملىقى توغرىسىدا كۆپ ئاڭلاپ ، كۆلپەت چەككەن ئاۋام خەلققە ، يېتىم ـ يېسىر ، مىسكىن ، ئاجىزلارغا هېسداشلىقى كۈچەيدى ، ئىخلاس بىلەن ئىلىم تەھسىل قىلىپ ، مەدرىسىدە تېزلا كۆزگە كۆرۈندى ، ئۇنىڭ ئىقتىدار ـ ئەقلىگە قايىل بولغان تاغىسى سەئىد مۇھەممەد كېيىن ئۇنى ئۆزى تەربىيىلىدى . ئانىسى قازا قىلىپ ، قارا يېتىم بولۇپ قالغاندا ، كىتابنى ئەڭ يېقىن دوست تۇتقان بۇ يىگىت تاغىسىنىڭ دەۋىتى بىلەن ئوردىدا ئەڭ ياخشى سەرمۇنشى بولۇپ قالغانىدى . بەختكە قارشى سۇلتان سەئىدخان ۋاپات بولۇپ ، پايتەختكە كەتكەن تاغىسى قەتل قىلىنىپ ، ئۇ يەنە قايغۇ ـ ھەسرەت دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى . ئوبۇل هادىبەگ شۇنىڭدىن كېيىن « پەزىلەتلىك ئادەمنىڭ ساداقىتى » ناملىق كىتاب يېزىشقا كىرىشتى . بۇ مەرھۇم سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ تەرجىمىهالى بولۇپ ، كىتابتا ئۇ مەرھۇمنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەينەن ، تەسىرلىك بايان قىلغان ، تاغىسىنىڭ سەئىدىيە خانلىقىغا ۋە سەئىدخانغا بولغان ساداقىتىنى ئەمەلىي مىساللار بىلەن ئىسپاتلاپ ، ئۇنى ئاقلىغانىدى . كىتاب يېزىلىپ بولۇشقا ئاز قالغاندا ، قەش-

قەرگە ھاكىمبەگ بولۇپ كەلگەن مىرزا ئەلى تاغايى سەئىد مۇھەممەد
مىرزىنىڭ جەمەتىنى تۇتقۇن قىلىپ، زىندانغا تاشلىدى ۋە يۇقىرىدا
كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدەك، «ئابدۇلرەشىدخاندىن قىساس ئالماقچى بول-
غان» دېگەن تۆھمەت بىلەن ئاۋام ئالدىدا مەرھۇم ئەمىر كەبىرنىڭ
ئىككى ئوغلىنى قەتل قىلدى. بۇ ئۇلارنى قېرىندىشى، دوستى بىلگەن
مىرزا ئوبۇل ھادىبەگكە قاتتىق زەربە بولدى. تاغايىغا ئاشكارا قارشى
چىقىش ئۆلۈمگە ئېلىپ باراتتى. شۇڭا، ئۇ ئۈنچىقمىدى، بەلكى مىرزا
ئەلى تاغايىغا ساداقەتمەنلىك بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقان قىياپەتكە كى-
رىۋالدى. ئۇ كىتابنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، ئابدۇرېشىتخانغا ئەۋەتمەك-
چىدى، ئەمما كىتابنى ئەۋەتمەي، تاغايىنىڭ قەشقەرگە كەلگەندىن بېرى
قىلغان قانخورلۇق قىلمىشلىرى توغرىسىدا شىكايەتنامە يېزىپ ئەۋەتتى.

ئوبۇل ھادىبەگ تاغايىنىڭ ئىز - دېرىكى توغرۇلۇق خەۋەرنى
كۈتۈپ بىر ھەپتىنى ئۆتكۈزدى. ئەپسۇسكى، تاغايى توغرۇلۇق ھېچ-
قانداق خەۋەر بولمىدى.

ئىككى ھەپتىمۇ ئۆتتى. كۈتكەن خەۋەر كەلمەيۋاتاتتى. بۈگۈن
مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ ئادىتى بويىچە بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا چاي
ئىچىپ، ئاق ئوردىغا چىقتى. كۈنلۈك ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇردى،
يۇقىرىلاردىن كەلگەن ئەرز - ئىلتىماسلارنى كۆزدىن كەچۈردى، تەستىق
سېلىپ مۇناسىۋەتلىك مەھكىمىلەرگە يوللاپ بەردى. ئاندىن زىنداندىن
چىققاندىن بېرى خەزىنە ئىشلىرىنى ئىلگىرىكىدەك باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان
ۋەزىر ئابدۇۋاھىتبەگنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ئۆزئارا سالام - سائەتتىن
كېيىن ئابدۇۋاھىتبەگ سورىدى:

— سەرمۇنشى جانابلىرى تاغايىنى تۇتقىلى كەتكەنلەردىن خەۋەر
كەلدىمۇ؟

— تېخى خەۋەر يوق جانابلىرى، — دېدى ئوبۇل ھادىبەگ. ئۇ
ھاۋارەڭ پەردىسى قايرىپ قويۇلغان دېرىزىدىن ئوردا سەيناسىغا كۆز
سالغىنىچە سورىدى، — ۋەزىر ئەزەم، سىز زىنداندىكى كۈنلەردە خەزى-
نىگە سوغۇق قول تەگمىگەندۇ - ھە؟

— تېگىپتۇ سەرمۇنشى جانابلىرى...

— توختىسىلا ۋەزىر، ئاتلىق بىر ياساۋۇل ئوردىغا كىردى. قا-رىغاندا خەۋەر ئېلىپ كەلگەندەك تۇرىدۇ، — دەپ ئورنىدىن تۇرغان ئوبۇل ھادىبەگ ۋەزىرنى باشلاپ تاشقىرىغا چىقتى.

— سەرمۇنشى جانابلىرى، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان مەشھەدكە كېلىپ چۈشتى. پېقىرنى جانابلىرىغا خەۋەر يەتكۈزگىلى ئەۋەتتى، — دېدى ئاتتىن چۈشكەن ياساۋۇل.

سەرمۇنشى بىلەن ۋەزىر دەرھال يولغا چىقتى.

3

بەھرام مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ قىلىچ كۆتۈرۈپ قارشىلىق قىلىشىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، سۇلتان ئابدۇرېشتخان قوشۇپ بەرگەن مىلىك لەشكەرنى ئەمدى باشلاپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ، خىللانغان مەرگەن، ئىزچى، پالۋان نۆكەرلەردىن ئون توققۇزنى سو-دىگەرلەرچە كىيىندۈرۈپ ئېلىپ ماڭغانىدى. ساداق، قىلىچ، نەيزە، مىلتىق قاتارلىق قورال — ياراغلارنى، دوبۇلغا — ساۋۇت، كىيىم — كېچەكلىرىنى يۈك قىلىپ تېڭىپ، بۇغداي ئۇنى، گۈرۈچ قاتارلىق ئاش-لىق — يېمەكلىكلەر بىلەن بىرگە تۆگە، ئات، ئېشەكلەرگە ئارتقانىدى. چىمەن دوپپا، شايى يەكتەك، چورۇق كىيىپ، بەلۋاغ باغلىۋالغان بەھرام كۆتۈۋالبەگكىمۇ، سەردارغىمۇ، ياساۋۇلغىمۇ ئوخشىماي قالغان. ھەتتا يەركەندىن چىققاندىن بېرى ياساتماي قويۇۋەتكەچكە ساقال — بۇ-رۇتلىرى يۈزىنى قاپلاپ كەتكەنىدى. ئۇ يېزا — قىشلاقلارنى قويماي ئا-رىلاپ، ئۆتەڭ — بازارلاردا توختاپ كىشىلەردىن مىرزا ئەلى تاغايىنى سوراپ، سۈرۈشتۈردى. قەشقەر شەھىرىدىن ياپچان يېزىسىغا بارغىچە مەستۇرە خۇتۇندەك ياسىنىپ، قارا پەرەنجە ئارتىۋالغان پاكار بويلۇق مىرزا ئەلى تاغايىغا ھېچكىم نەزىرىنى سالمىغاچقا، ئۇ توغرۇلۇق كىشى-

لـەردىن ئېنىق بىر ئۇچۇر ئالالمىدى ، ئىزچىلارمۇ ئىزىغا چۈشەلمىدى . بەھراملار ياپچانغا ئىككىنچى كۈنى كەچقۇرۇن يېتىپ بېرىشتى . سارايغا چۈشۈپ يۈك ـ تاقلارنى ، ئۇلاغلارنى ئورۇنلاشتۇردى . ئۇلارغا قاراشقا ئىككى كىشىنى قالدۇرۇپ ، ئۈچكە بۆلۈنۈپ ، ئاشخانا ، چايخانا ، كاۋاپـ خانىلارغا كىرىشتى .

ئاشخانا خوجايىنى بەھرام ۋە ئۇنىڭ تۆت ھەمراھىنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋالدى ، ئالدىغا داستىخان سالدى .

— غوجىلىرىمىز ، نېمە يېيىشلا ؟ پەرمۇدە ، نان بىلەن زەپەر سالغان چاي ئىچىشەمدىلا ، ئادەمنىڭ هاردۇقىنى چىقىرىپ ، تەنىنى يايرىـ تىدىغان ئۇگرىمۇ ؟ مانتا ، پولۇ ، شورپا قاتارلىق تاماقنىڭ شاھ ـ سۇلـ تانلىرىمۇ بار ، قايسىسىنى كۆڭۈللىرى تارتىدۇ ـ ھە ؟ — دېدى سارغۇچ قوڭۇر شاپ بۇرۇت خوجايىن .

— ئاۋۋال نـان ، چاي بەرسىلە ئۇستام ، چاڭقاپ ئۆلگۈدەك بولـ دۇق ، — بـەھرام يۈز ـ بويۇنلىرىدىن ئېقىپ تۇرغان تەرنى ئېرىتىپ ، يەكتىكىنى سېلىپ يېنىدا قويدى ، — نېمە دېگەن تىنجىق . يەلپۈگۈدەك بىر نەرسە بارمۇ ؟

— ھاي چايچى ، ئۇبدان دەملەنگەن چاي ئەكېلىپ بەر ، — دەپ بۇيرۇپ بەھرامغا قارىغان خوجايىن بېشىنى لىڭشىتتى ، — غوجام ، مەن ئۆزلىرىگە شۇنداق بىر يەلپۈگۈچ تەييار قىلىپ بېرەيكى ، ئاشخانىمىزدا بوران چىقىرىپ ، يۈرەكلەرنى سەگىتىۋەتسۇن .

ئۇ چېلەكتە سۇ توشۇيدىغان بالدافقا بىر داستىخاننى تۆت قاتلاپ ئۆتـكۈزۈپ ئېلىپ كەلدى ۋە ئىككى قوللاپ تۇتۇپ ، ئۇياق ـ بۇياققا ئۇچۇرۇپ يەلپۈشكە باشلىدى . دېگەندەك بەھرامنىڭ تەرلىرى قۇرۇپ ، كۆڭلىكىنىڭ پەشلىرى ، داستىخاننىڭ بۇرجەكلىرى ، ئېسقلىق لۆڭگە ، پەشتاملار كۆتۈرۈلۈپ يەلپۈنۈپ كەتتى .

— بولدى ، رەھمەت ئۇستام ، ئەمدى بىرقاچىدىن ئۇگرە ، پەرـ مۇدە بەرسىلە .

— بولىدۇ غوجام ، مانا ھازىر ، — دېدى خوجايىن ۋە توۋلاپ

www.uyghurkitap.com

بۇيرۇدى ، ــــ بەش قاچا ئۈگرە ، بىر كىشىگە بەشتىن ، بەش مېھمانغا يىگىرمە بەش پەرمۇدە كەلتۈرۈڭلار !

ــــ بولىدۇ ئۇستام ، مانا كەلدى ، ــــ دەپ ۋارقىراپ بىر تەخسە پەرمۇدىنى كۆتۈرۈپ كەلگەن مۇلازىم يىگىت سالام قىلىپ داستىخانغا قويدى . ئارقىدىن بەش چىنە ئۈگرىمۇ كەلتۈرۈلدى .

ــــ ھەر بىرلىرى قەشقەردىن كېلىشكەن ئوخشىماملا ؟

ئۈگرە ئىچىۋاتقان بەھرام جاۋاب بەردى .

ــــ بىز يەركەنلىك لاتىپۈرۈش ، تۇرپان ، قەشقەرلەردە تىجارەت قىلىپ يۇرتىمىزغا قايتىپ كېتىۋاتىمىز ئۇستام ، ئۆزلىرى ياپچانلىقمۇ ؟

ــــ ئەسلىم قەشقەرلىق ، سەئىدخانغا نۆكەر بولۇپ ، جەڭ بىسىلغاندىن كېيىن يۇرتۇمغا قايتۇرغانىدى . ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن ياپچانغا كېلىپ ، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ تۇرۇپ قالدىم دېسىلە . ھازىر بەش بالام بار .

ــــ ئۇستام ، بۇ ياپچان باي يۇرت كۆرۈنىدۇ . تولا ئۆتۈپ مەنمۇ ياقتۇرۇپ قالدىم . بۇ يەردە كاتتا بايلار ، يۈزلۈك ئادەملەر ئاز بولمىسا كېرەك ؟ ــــ غەرەزلىك سورىدى بەھرام پەرمۇدىنى بىر چىشلەپ .

ــــ ياپچان ئوبدان يۇرت . شۇڭا ، مەنمۇ تۇرۇپ قالغان دېسىلە . بۇ يەردە پايتەختتىكىدەك توشۇق بايلار بولمىسىمۇ ، بىرنەچچە قوتان كالا ـ قويى ، بىرنەچچە چاقىرىم يەرگىچە يېرى بار ، نەچچە يۈز ئوتاقچىنى ئىشلىتىدىغان بايلارمۇ يوق ئەمەس . ئۇلار ئىچىدە ئابدۇغوپۇر باغدادى ھەممىدىن باي ، ھەممىدىن يۈزلۈك . ئۇنىڭ ئىنى سۇلتاننىڭ ۋەزىرى بولغان تۇغقىنىمۇ بار ، دېسىلە ، ــــ خوجايىن سۆزىنى توختىتىپ بوشاپ قالغان ھېجىرلارغا چاي قۇيۇپ قويدى . ئىسلىشىپ كەتكەن تۈۋرۈككە ئورنىتىۋالغان چىراغپايىنىڭ پىلىكىنى ئوڭلاپ ياندۇرۇپ ، ئاشپەزلەرنىڭ يېنىغا بېرىپ كەلدى .

ــــ ئۇستام ئېيتىسىلا ، ئابدۇغوپۇر بەگ دېگەن كاتتا باينىڭ سۇلتاننىڭ ۋەزىرى بولغان تۇغقىنى بۇ يەرگە كېلىپمۇ تۇرغانمۇ ؟

ــــ بۇنى ئۇقمايمەن .

— ئۇ ۋەزىرنىڭ ئىسمى ـ شەرىپىنى بىلمەمدىلا ؟
— ئاڭلىغان ، ئۇنتۇپ قاپتىمەن . بىر نېمە شاھ دېگەندەك قىلدى ، — خوجايىن بېشىنى سىلاپمۇ ئېسىگە كەلتۈرەلمىدى .
— قوشنا دۇكانلاردا ئۇقىدىغانلار بارمۇ ؟ — بىلىشكە تەقەززا بولغان بەھرام يولدىن ئۆتۈۋاتقان كىشىلەرگە ئاشخانىغا كىرەرمىكىن ، دەپ تاما بىلەن قاراپ قالغان خوجايىننىڭ بىقىنىغا تۈرتتى ، — گەپ قىلسىلا دەيمەن .
ئىتتىك بەھرامغا قارىغان خوجايىن ھىجىيىپ دېدى :
— غوجام ، يولنىڭ ئاۋۇ چېتىدە بىر ساتىراش ئۇستام بار ، ئۇنىڭ ئۇقمايدىغىنى يوق . مەنمۇ چېچىمنى ئالدۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭدىن ئاڭلىغان .
بەھرام ھەمراھلىرىغا كۆز قىسىپ قويۇپ ، ئۆگرىنى ئىچىپ تۈگەتتى ، دۇئا قىلىپ تۇرۇشتى .
بىر ئەمەس ، ئىككى ئەمەس ، بەش خېرىدار كىرىپ كەلگەندە ، راۋاب چېلىپ ئولتۇرغان ساتىراشنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى ، قوپۇپ سالاملاشتى :
— كېلىشسىلە بايۋەچچىلىرىم ، كېلىشسىلە ، — ساتىراش خېرىدارلىرىنى سۇۋاپ ئاقارتىلىپ ، زەدىۋال تارتىلغان تام تۈۋىدىكى ئۇزۇن ياغاچ ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ، خالاتنى كىيىپ ئۇستىرىنى بىلىدى ، — قېنى ، قايسىلىرى كېلىشلا ؟ باشلىرىنى پوستۇمىدەك ئاقلىۋېتەي .
— ماقۇل ئۇستام ، — دېدى بەھرام بىرىنچى بولۇپ ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ ۋە سورىدى :
— ئاتلىرى نېمە ئۇستام ؟
— ئېتىم بىر — ھاشىم ئاخۇن ، ئەمما لېكىن لەقىمىم يەتتە ، — ساتىراش شۇنداق دەپ كۈلدى ـ دە ، بەھرامنىڭ بېشىنى ھۆل قىلىپ ئۇۋۇلاشقا باشلىدى .
— ئۇستام ، قوللىرى بەك يۇمشاق ئىكەن ، ناھايىتى راھەتلەندىم ،

دۇكانلىرىغا خىرىدار كۆپ كېلىدىغاندۇ ـ ھە ؟ ــ بەھرام ئۇنى گەپكە
سالدى .
ــ كېلىدۇ ئۇكا ، كەلمەمدىغان ، نى ـ نى بايلار ، سەردار ، بەگ-
لەر كېلىدۇ ، ئەمىر ـ ۋەزىرلەرمۇ كېلىدۇ دېسىلە .
ــ مۇنداق دېسىلە ، سەردار ، بەگلەرنىڭ كەلگىنى راستتۇ ، لې-
كىن ئەمىر ، ۋەزىرلەرنىڭ ساتىراشخانىلىرىغا كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەل-
مەيۋاتىمەن . پو ئاتمىغانلا ئۇستام ؟
ــ ئۇنداق دېمىسىلە غوجام . بايا مەن « ئېيتىم بىر ، ھاشىم ئا-
خۇن ، يەتتە لەقىمىم بار » دېگەنىتىمغۇ ، بۇ راست . ئەمدىلەتىن قىرىققا
ئۇلاشقىنىم بىلەن يەتتە لەقەملىك بولۇپ قالغان ئادەممەن ، ــ ساتىراش
چاچ ئېلىشنى توختىتىپ قايناپلا كەتتى ، ــ بىرىنچى لەقىمىم بويتاق ،
ئۆيۈمدە خاتۇن تۇرمايدۇ ، بۇ دېمەتلىك بولغۇچە ئوتتۇز توققۇز خاتۇننى
نىكاھىمغا ئاپتىمەن ، ھازىر بىرىمۇ يوق ، توۋا دېسىلە . ئىككىنچى لەقىمىم
ئەخمەق ، بەزى چاغلاردا قويۇپ بەرگەن خاتۇنۇمنى ماختاپ ، ئەخمەقلىق
قىلىپ قويىمەن . ئۈچىنچىسى يانتاق ، كاززاپ ـ ئالدامچىلارنىڭ كۆزىگە
سانجىلغىنىم ـ سانجىلغان . تۆتىنچىسى ، قىلتاق ، مەن قىلتاق قويۇپ ،
قۇچقاچلا ئەمەس ، قارىچىغىمۇ تۇتىمەن . بەشىنچىسى ، بەش ياماق ، چاچ
ئالدۇرغانلا كىشىدىن بەش ياماق ئالىمەن ، ساھىل ، يېتىم ـ يېسىرلار
دۇكانغا كەلسىلا بەش ياماق بېرىمەن . ئالتىنچىسى ، ئالتە بارماق ، مانا
قارىسىلا ، بىر بارمىقىم باشقىلاردىن ئارتۇق . يەتتىنچىسى ، موللا تاپقاق ،
مەن تاپالمايدىغان تېپىشماق يوق .
ــ ھە ، ئەمدى بىلدىم ، ئەمىر ، ۋەزىرلەرمۇ ماڭا چېچىنى ئالدۇ-
رىدۇ ، دېگەنلىرى سىلى ئويلىماي تاپقان تېپىشماق ئىكەن ـ دە ؟
ــ ۋەزىر ، ئەمىرنىڭ چېچىنى چۈشۈردۈم ، دېسەم ، مېنى پوچى
ساناپ ، ئۇنى بىر تېپىشماققا چىقىرىۋەتتىلە ، زادى ئۇنداق ئەمەس ، ئۇ
جانابلارنىڭ چاچ ـ ساقىلىنى ئالغىنىم راست .
ــ قاچان ؟
ــ تېخى يېقىندا .

— قىزىق ، ئۇلار يولدىن ئۆتۈۋېتىپ دۇكانلىرىغا كىرىپتۇ — دە .
— ياق كىرمىدى ، مەن ئۇلارنىڭ يېنىغا باردىم .
— مۇنداق دېسىلە ئۇستام ، ئىشەندىم . ئۇلارنىڭ ۋەزىر ، ئەمىر ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىلە ؟
هاشىم ئاخۇن ئۇستىرىنى كاپلاپ تۇرۇپ گېپىنى باشلىدى .

4

— مەن سۆزلەي ، دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ، راست — يالغانلىقىغا ئاندىن باها بەرسىلە . خوش ، ئۆتكەن ھەپتە دۇشەنبە كۈنى قاش قارايغان چاغ ئىدى . دۇكاننى ياپاي دەۋاتسام ، ئابدۇغوپۇر بەگ كېلىپ قالدى ۋە ماڭا يېقىنلاپ كېلىپ ئارغىماقتىن چۈشۈپ : « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم هاشىم ئاخۇن ، تېخى ئۆيگە كەتمەپسىلەرغۇ ؟ » دېدى . بۇنداق كاتتا باينىڭ ماڭا سالام قىلىشى بىرىنچى قېتىم بولغاچقا ھودۇقۇپ كەتتىم ۋە ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ : « باي ئاكا ، ئۆزلىرىنىڭ كېلىشى كۆڭلۈمگە ئايان بولغىنىدىن كەتمىگەن بولسام كېرەك » دېۋىدىم ، « ئۇنداق بولسا ، كاپلىغۇچ بىلەن ئىتتىك ئۇستىرىدىن ئىككىنى ئېلىپ ئاتقا مىنگىشىڭلا » دېدى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇنىڭ چاھار بېغىغا بېرىپ قالدىم . قاراڭغۇ بولۇپ كەتكەچكە ، ئېنىق كۆرەلمىگەن بولسامۇ ، پېشايۋان ، ئۆيلەر ناھايىتى كۆركەم ئىدى . مېنى كاتتا ئايۋان ئۆيدىن ئۆتۈپ كىرىدىغان بىر ئازادە ھۇجرىغا باشلىدى . مورىسىغا قۇببا گۈمبەز چىقارغان ئوچاق بېشىدىكى ئۈچ كۆزلۈك شامداندا شاملار يېنىپ تۇراتتى . قارىسام ، بىر ئېگىز ، بىر پاكار ، يەنە بىر ئىلمەك بۇرۇن كىشى كىمخاپ يېكەندازدا تەكى ، ياستۇقلارغا يۆلۈنۈپ ئولتۇرۇپتۇ . سۆلىتىدىن ئەيمىنىپ ئېگىلىپ سالام بەردىم . ئۇلار زۇۋان سۈرمەي مانپۇ دوپپا كىيىۋالغان باشلىرىنى بىلىنەر — بىلىنمەس تەۋرىتىپ قويۇشتى . پەگادىلا تىزىمنى گىلەمنىڭ بۇرجىكىگە قويۇپ يۈكۈندۇم . چاكار بولسا كېرەك ئەتىمالىم

چاساقال بىر ئادەم قولۇمغا سۇ بېرىپ داستىخان سالدى . بىر لېگەن پو-لۇنى ئالدىمغا قويدى .

— باقسىلا ھاشىم ئاخۇن ، — دېدى مېھمانلىرىنىڭ ئالدىدا دور-غىدەك يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ئابدۇغوپۇر بەگ ، — تارتىنمىسىلا ، بىز ھېلى تاماق يەۋالغان .

دۇنيادا كەمبەغەلنىڭ قورسىقىدىن باشقا نېمىسى بار دەيلا ؟ ئاللا يەتكۈزگەن رىزقىم ، دەپ يېگىمنى تۇرۇۋېتىپ ، پولۇنى نىقتاپ ئاتقىلى تۇرۇۋىدىم ، بىردەمدە لېگەن قۇرۇغدىلىپ قالدى . بىرنى كېكىرىپ ، ئۈچ پىيالە چاي ئىچىۋەتتىم ، ئاش ئوخشىغانىكەن ، ھازىرغىچە ئاغزىمدىن تەمى كەتمىدى .

— ئىشتەيلىرى ساز ئىكەن ھاشىم ئاخۇن . ئەمدى قوللىرىنى پا-كىز يۇيۇپ ، ئۇستىرىنى ئالسىلا ، ۋەزىر بىلەن ئەمىر جانابلىرىنىڭ چاچ - ساقاللىرىنى چۈشۈرىلا ، — دېدى ئابدۇغوپۇر بەگ .

— نېمىدېگەن بىمەنە گەپ بۇ ، بۇ سەھرايى قىيامەتتە ۋەزىر ، ئەمىرلەر نېمە ئىش قىلىدۇ ئابدۇغوپۇر بېگىم ، بىزنى ئۇنداق مەسخىرە قىلماي تۇغقانلىرىم دېسىلە بولمامدۇ ؟ بىزنىڭ نەرىمىز ئۇ زاتلارغا ئوخ-شىسۇن ، — دېدى ئاچچىقلاپ پاكار بويلۇق ، يوغان قورساق ئادەم ۋە بەگكە ئالىقىنى بىلەن ئاغزىنى بېسىپ ئىشارەت قىلىپ قويدى ، كۆرۈپ تۇردۇم . ئابدۇغوپۇر بەگ :

— ۋەزىر - ئەمىردىن قېلىشمايلا ئەمەسمۇ تۇغقانلىرىم ، — دې-ۋىدى .

— ھەر بىرلىرىنى سۇلتاندىنمۇ چوڭ بىلىپ ئويناپ دەپ قويغان بولسا كېرەك . ھا - ھا - ھا ، — دەپ كۈلدى ئىلمەك بۇرۇن .

— ئويناپ سۆزلىسىلىمۇ ئويلاپ سۆزلىسىلە بەگ . بىر ئېغىز گەپ جاننى ساقلاپ قالسا ، بىر ئېغىز گەپ ئادەمنى جاندىن ئايرىيدۇ ، — دېدى ئېگىز بويلۇق ئادەم تەنبىھ بېرىپ .

ئابدۇغوپۇر بەگ قول باغلاپ تۇرۇپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتتى . بايىقى دېدەك ئاپتۇ - چىلاپچى ئېلىپ كىردى ، قولۇمنى يۇدۇم . دېدەك يەنە

يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق ئېلىپ كىرىپ، تەكچىگە تىكلەگلىك تاش ئەينەككە ئۇدۇللاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

— مەرھەمەت قىلسىلا ئەزىز تۇغقىنىم. بۇ ساتىراش داڭلىق ئۇستا. كەسمەيدۇ، ئاغرىتمايدۇ؛ قولى پاختىدەك يۇمشاق. راھەتلەندۈرۈپ چۈشۈرۈپ قويىدۇ، — دەپ پاكار كىشىنى تەكلىپ قىلدى ئابدۇغوپۇر بەگ ۋە ئىتتىك بېرىپ ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدى، شايى تونىنى سالدۇرۇپ، دوپپىسىنى ئېلىپ يېكەنداز ئۈستىدە قويدى.

ئۇ ئادەم مىسۋاش تاز ئىكەن ئەمەسمۇ. بىلگەن بولسام، مەخسۇس تازنىڭلا بېشىنى چۈشۈرىدىغان ئۇستىرا ئېلىۋالىدىكەنمەن... ئۇ ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇۋىدى، تەۋرىنىپ قاراسلاپ كەتكەن ئورۇندۇققا ئاران پاتتى. چىلاپچىنى يېقىنراق قويۇپ، ئۇنىڭ سىدام بېشىنى ھۆللىدىم. ياغ توشۇپ قاتلىنىپ كەتكەن گەردىنىدىكى شالاڭ تۈكتىن باشقا، سۇ قاپىقىدەك بېشىدا بىر تال چاچمۇ يوق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇستىرىنى، تاختىغا رەندە سالغاندەك يۈرگۈزۈپ ئەينەكتەك پارقىرىتىۋەتتىم. ئادەتتە تاز دېگەننىڭ كۆپى كوسا كېلىدۇ، لېكىن بۇ بەگچەك پاكارنىڭ تېخى بىرلىكمۇ ئۆسمىگەن ساقىلى چېقىر تىكەندەك يېرىك ئىكەن. ئالدۇرغىنىغا ئۇزۇن بولمىغاندەك قىلاتتى، ئىلگىرى قويۇق سۈپۈرگە ساقاللىق ئىكەنلىكىدە گۇمان يوق ئىدى. نېمىشقا چۈشۈرۈۋەتتىكىن؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر سىر بار، دەپ ئويلىدىم — دە، ساقىلىنى پاكىز قىرىپ، بۇرۇن، قۇلاق تۆشۈكلىرىدىكى سېرىق تۈكلەرنىمۇ قايچىلىۋەتتىم. ئاغزى ئاپتاپتا قالغان ئۆچكە گۆشىدەك سېسىق پۇرايدىكەن، ئۇ تۇرۇپ كەتكۈچە ئاران چىدىدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېگىز بويلۇق كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭمۇ چاچ — ساقاللىرىنى ئېلىپ پوستۇمىدەك ئاقلىۋەتتىم. ئىلمەك بۇرۇنىنىڭكىنىمۇ چۈشۈردۇم.

ئابدۇغوپۇر بەگ ماڭا كۈمۈش يامبۇنى ئۇزىتىپ تۇرۇپ:

— ھاشىم ئاخۇن، ئەتە كېتىڭلار، چېچىنى ئالدۇرىدىغان ئىككى ئوغلۇم بار ئىدى، ئۇخلاپ قاپتۇ، — دېدى ۋە مېنى ھويلىغا باشلاپ چىقىپ، بىر دېدەككە تاپشۇردى. ئۇ مېنى ئېغىل يېنىدىكى بىر ئۆيگە

باشلاپ، شۇ يەردە ئۇخلىشىمنى ئېيتىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇن سەر كېلىدىغان كۇمۇش يامبۇ بېلىمدە تۇگۇكلۇك، شېرىن خىياللار ئىلكىدە ئۇيقۇم كەلمەي ياتاتتىم، ئىككى ـ ئۇچ ئايالنىڭ ئاۋازى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. تۇرالماي قوپۇپ كەتتىم. ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ هويلىغا چىقسام، تۆت خاتۇن باغقا كىرىپ كېتىۋېتىپتۇ، بەدىنىم تىترەپ كەتتى. خۇدايىم مېنى خاتۇن ـ قىزلارغا ھېرىس قىلىپ يارىتىپتىكەنتۇ، بويتاق قىلىپ قويۇپتىكەن. بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ باغقا كىردىم. خاتۇنلارنىڭ بىرى جىن چىراغ كۆتۈرۈۋالغانىدى. تاھارەت سۇندۇرغىلى چىققانلىقىدا گەپ يوق. خالا باغنىڭ بىر چېتىدە ئىكەن. ئۇلار خالاغا بارمايلا زوڭ ئولتۇرۇشتى. بىر چاغدا ئۇچ خاتۇن ئارقا ـ ئارقىدىن تۇرۇپ مېڭىشتى.

ـــ ئايخان، سېنى قاچانغىچە ساقلاپ تۇرىمىز؟ ـــ دېدى بىر ئايال.

ـــ خېنىم، قورسىقىم ئاغرىپ كەتتى، ھەر بىرلىرى كىرىپ كېتىۋېرىشسىلە، مەن ھاجىتىمنى راۋا قىلىپ كىرەي، ـــ دېدى بىر ئايال ۋە ئەنجۇر تۈۋىدە ئولتۇرغىنىچە قالدى.

ئۇچ خاتۇن چىراغنى ئېلىپ، غىتىلداپ مېڭىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى. قاراڭغۇدا تازا تىكىلىپ قاراپ، زوڭ ئولتۇرغان ئايالنى ماردىم. ئادەم ئاتامنى ئازدۇرغان شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىغا ئۇچرىدىم، ئۇ ئايال تۇرۇپ ئىشتانبېغىنى ئېتىۋاتقانىدا مۆكۈنۈۋالغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ كەينىدىن چىقتىم ـ دە، تاقلاپ بېرىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدىم.

ـــ سابىر قويۇۋېتىڭ، بېگىم تېخى ئۇخلىمىدى. ئەتە، ماقۇلمۇ؟ ـــ دېدى پىچىرلاپ ئۇ ئايال.

بۇنداق گەپكە كۆڭلۈم ئۇنىمىدىغان، تېخى چىڭ قۇچاقلاپ گەپ قىلماقچى بولغان ئاغزىغا شۆلگەي ئاققان لەۋلىرىمنى چىڭ بېسىپ تۇرۇۋالدىم. گۇناھ ئۆتكۈزدۇم... سابىر ئەمەسلىكىمنى بىلگەن بۇ چوكان ئىشتىنىنى كىيىپلا يۈگۈرگىنىچە باغدىن چىقىپ كەتتى. ئوتتەك قىزىغان تېنىم ئېرىقنىڭ مۇزدەك سۈيىدە سەگىدى، يۇيۇنۇپ كىيىنىۋال-

دىم .

باغدىن چىقىپ ، بېگىمنىڭ مېھمانلىرى بىلەن تېخىچە ياتمىغانلىقىنى چىراغنىڭ ئايۋان بوسۇغىسىغا چۈشكەن شولىسىدىن بىلدىم . ئۇلارنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈم كېلىپ ، بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئايۋانغا كىردىم . ھۇجرىدىن گۇدۇڭشىغان ئاۋاز ئاڭلاندى . يېقىن بېرىپ ھۇجرىنىڭ ئىشىكىگە قۇلىقىمنى ياقتىم . ھۇجرا ئۆيدىن كاۋاپ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى . ئۆي ئىچىدىكىلەر نېمە توغرۇلۇقتۇر پاراڭلىشىۋاتقانىكەن ، ئۇلاردىن پەقەت ئابدۇغوپۇر بەگنىڭلا ئاۋازىنى پەرق قىلالىدىم . قالغانلار ئەلۋەتتە مەن چېچىنى ئالغان مېھمانلار ئىدى . باشتا ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزىنى ئېنىق ئاڭلىيالمىدىم ، پەقەت بىر - بىرىنى ۋەزىر ئەزەم ، ئەمىر جانابلىرى دەپ ئاتاشقىنىنى ئاڭلىدىم . بىر چاغدا ئابدۇغوپۇر بەگنىڭ : « قارا تىكىن ھەر بىرلىرى يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشقا ئەڭ مۇۋاپىق . . . ئەتراپى خىلۋەت ، ئۇ يەردە مېنىڭ بىر ئىنىم بار ، ئىسمى ئابدۇسوپۇر بەگ . . . » دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم . شۇنىڭ بىلەن ئابدۇغوپۇر بەگنىڭ مېھمانلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر ئىش بىلەن پايتەختتىن قېچىپ كەلگەن ۋەزىر - ئەمىرلەر ئىكەنلىكىنى بىلدىم ۋە ئابدۇغوپۇر بەگ مېنى نېمە ئۈچۈن بۇ كېچە بۇ يەردە قوندۇرۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندىم . ئىچىمگە بىر قورقۇنچ چۈشۈپ ، دەرھال كەينىمگە ياندىم . شۇ كېچە قورقۇنچتىن ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدىم . سەھەرگە يېقىن ئۇخلاپ كەتسەم كېرەك ، بىر چاغدا يەر ئاستىدىن ئاڭلانغاندەك تۇيۇلغان :

— ھاشىم ئاخۇن ! — دېگەن ئاۋازدىن ئويغىنىپ كەتتىم . كۈن خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالغانىكەن ، — كاپىردەك ئۇخلاپ كەتتىڭلارغۇ ، چاي ئىچىۋېلىپ ئوغۇللىرىمنىڭ بېشىنى چۈشۈرۈپ قويۇڭلار .

ئابدۇغوپۇربەگ شۇنداق دەپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

چايدىن كېيىن ئىككى بايۋەچچىنىڭ چېچىنى ئالدىم . كېتەي دەپ چىقسام ، بەگنىڭ بىرنەچچە چاكىرى بېشىمىزنى چۈشۈرۈپ قويۇپ ئاندىن كەتسىلە ، دەپ تۇرۇۋالدى ، ماقۇل دېمەي نېمە ئىلاج ، پېشىنگىچە ئون نەچچە كىشىنىڭ چاچ - ساقاللىرىنى ئالدىم . ماڭاي دەپ تۇرسام ،

www.uyghurkitap.com

ئاشخانىدىن يۈزى يېرىم ئوچۇق چىراپلىق بىر چوكان چىقىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپ قالدى ۋە قولى بىلەن يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ قېچىپ كىرىپ كەتتى. شۇندىلا مەن ئۇنىڭ تۇندە خىنىملار بىلەن ھاجەتكە چىققان مالايلىقىنى بىلدىم، يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئابدۇغوپۇربەگ مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ چىقتى. ھېلىقى پاكار، ئېگىز ئىككىسى بىلەن ئىلمەك بۇرۇن ئادەم دېھقانلاردەك كىيىنىۋالغانىدى. ئۇلار بىلەن يەنە يىگىرمىدەك ئادەم ئات ــ خېچىرلارغا خېلى كۆپ يۈك ئارتىپ ئۇزاپ مېڭىشتى. بايىنىڭ مەن چېچىنى چۇشۇرۇپ قويغان ئىككى ئوغلىمۇ ئۇلار بىلەن بىرگە كەتتى. ئۇلارنى كۆرگەن كىشى ھاشاغا ماڭغان دېھقانلار ئىكەن، دەپ قالاتتى.

ــ ھاشىم ئاخۇن، بىزنىڭ ئۆيگە كەلگىنىڭلارنى ئۇنتۇپ كېتىڭلار، بىراۋغا تىنغۇچى بولماڭلار. ئەگەر ئۆيۈمدە قونغىنىڭلار كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالسا، چۇجىنى بوينىدىن ئۈزۈپ تاشلىغاندەك بېشىڭلارنى ئۈزۈپ تاشلايمەن، ــ دېدى ئابدۇغوپۇر بەگ ماڭا تەرىنى تۇرۇپ قاراپ.

ــ ماقۇل بېگىم، دېگەنلىرىدەك قىلىمەن، ــ دەپ ۋەدە بەردىم.

ئۇ ماڭا يەنە بىر يامبۇ بەردى. زاۋال ۋاقتى بىلەن ئۆيگە پىيادە يېنىپ كەلدىم ۋە موك چۇشۇپ، ئەتىسى ئەتىگەنگىچە ئۇخلىدىم. يەتتىنچى لەقىمىم موللا تاپقاق ئەمەسمىدى، ئاخىر تاپتىم.

ــ نېمىنى تاپلا ئۇستام؟ ــ ھاياجانلانغان بەھرام ئالدىراپ سورىدى.

ــ ھېچنېمىنى، سىلەرگە بايىتىن نېملەرنى دېدىم ـ ھە! ئېسىم قۇرۇسۇن، ئۆلەي، دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى يالغان. كاللامنىڭ كېتىشىنى بىلىپ تۇرۇپ سۆزلەپ كېتىپتىمەنا، بولدى، سۆزلىمەيمەن، مەن ئۇنداق ئەخمەق ئەمەس، ــ ھاشىم ئاخۇن كۇتمىگەندە دېگەنلىرىدىن تېنىۋالدى.

بەھرام ساتىراشنىڭ ئېيتقانلىرىدىن تاغايى ۋە شاھ مۇھەممەدلەر ئابدۇغوپۇر بەگنىڭ ئۆيىگە كەلگەنلىكىنى، كېيىن خوتەننىڭ قارا تىكىن

دېگەن يېرىگە قېچىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ بولغانىدى، شۇڭا ئۇ چاندۇرماي:

— ئۇستام، نېمە، قورقۇۋاتاملا؟ قورقمىسىلا، سىلىنى ئابدۇغوپۇر بەگكە چېقىپ قويمايمىز. بىز ئۇ ئادەمنىمۇ تونۇمايمىز، بىز بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان سودىگەر، — دەپ قويدى ۋە ساتىراشنى گۇمانلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن تاغايى توغرىسىدا باشقا سورىمىدى.

5

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنى بېسىپ ئۆتۈشكە ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆڭلى قىيماي، قەشقەرگە خەۋەرچىنى ماڭدۇرۇۋېتىپ، ئېتىنى چوڭ يولدىن مەشھەدكە بۇردى. ئەكرەم ئۇنىڭغا ياندىشىپ كېلىۋاتاتتى. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى سۆگەت، جىگدە دەرەخلىرى ئۇيقۇغا كەتكەن مومايدەك قىمىرلىمايتتى. تىنجىق ئىسسىقتا قۇشلارمۇ ئۇۋىسىدىن چىقمىغانىدى، پەقەت ئېرىقتا ئېقىۋاتقان سۇنىڭ شىرىلدىشىلا ئاڭلىناتتى. قىزىغان شېخىل تاشتىن ئىسسىق ئۆرلەيتتى. ئۇلار جىگدە پۇراپ تۇرغان بۇ تاشلىق يولنىڭ ئۆستەڭ كېسىپ ئۆتكەن يېرىگە سېلىنغان كۆۋرۈك ئۈستىگە كەلگەندە ئابدۇرېشىتخان بىرىنچى بولۇپ ئاتتىن چۈشتى. ئارقىسىدىكى يۈزدىن ئارتۇق خاس نۆكەر ئەمىر — ئەركانلارمۇ پىيادە بولۇشتى.

لەشكەرنىڭ كۆپ قىسمى مارالبېشىدىن ئۇدۇل يەركەنگە ماڭدۇرۇۋېتىلگەن، قالغان قىسمى قەشقەرگە كەتكەن، شاھقا ھەمراھ بولۇپ، ۋەزىر، ئەمىر، سەردارلار بىلەن خاس نۆكەرلەر قالغانىدى.

ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مەقبەرىسىنىڭ ئىككى يېنىغا مۇنار چىقىرىلغان پەشتاقلىق دەرۋازىسىنىڭ لىم ياغاچتىن قىلىنىپ، سىر بېرىلگەن بوسۇغىسىدىن ئۆتكەن ئابدۇرېشىتخان چىمەنزارلىق كاتتا سەيناغا قەدەم قويدى. بۇ بۇغراخان مەقبەرىسى ئالدىدىكى سەيلىگاھ بو-

لۇپ، ئوتتۇرىدىكى چوڭ كۆلدىكى لىپمۇلىق سۇ سۇرتۇلگەن ئەينەكتەك تىنىق ئىدى. تىكلەشكەن قۇياش شولىسى كۆلنىڭ جىمىرلاپ تۇرغان يۈزىدە ئالتۇن لىگەندەك پارقىراپ، ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرە ھاسىل قىلغانىدى. كۆلدە قارا كۇمۇتىلار ئۈزۈشۈپ ئوينىشاتتى، بېلىجانلار پىلتىڭلاپ شۇڭغۇشاتتى. كۆلنىڭ قۇمساڭغۇ گىرۋەكلىرى يېشىل بەرقۇت زەردىۋالدەك لەش باغلاپ كەتكەنىدى. سۇ يالاپ، يىلتىزى ئېچىلىپ قالغان سۆگەت، تېرەكلەر ئەتراپىغا ئاپتاپ چۈشۈرمەيتتى.

سۇلتانىنىڭ كەلگىنىدىن خەۋەر تاپقان خوجا مۇھەممەد شېرىپ ئېتىكاپخانىدىن ئىتتىك چىقىپ ئابدۇرېشىتخان بىلەن كۆرۈشتى. ئۆسكىلەڭ ساقال ـ بۇرۇتىغا زادىلا تىغ تەگمىگەن قويۇق قارا قاشلىق، بويلۇق، كېلىشكەن بۇ كىشىنىڭ بېشىدا سەللە، قولىدا تەسبىھ بار ئىدى. ھىجرىيە 940 ـ يىلىنىڭ بېشىدا سەمەرقەنتتىن قەشقەرگە كېلىپ، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىغا تىلاۋەتكە بارغاندا، شەيخلەرنىڭ تەلىپى بىلەن بۇ يەردە تۇرۇپ قالغانىدى.

ئابدۇرېشىتخان شەيخلەر، مۇلازىم، خادىملار ۋە زىيارەتكە كەلگەن ئاما بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن كۆلنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىگە سېلىنغان ھامامغا كىرىپ غۇسلى قىلىپ چىقتى. بىرلا ۋاقىتتا ئەللىك ـ ئاتمىش ئادەم يۇيۇنالايدىغان بۇ ھامام، ئالدىنقى يىلى سەئىدخاننىڭ پەرمانى بىلەن قايتا كېڭەيتىپ ياسالغان سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى بىلەن بىرگە بىنا قىلىنغانىدى.

ئابدۇرېشىتخان ھەمراھلىرى بىلەن مەقبەرە يېنىدىكى مەسچىتتە پېشىن نامىزىنى ئۆتەپ بولۇپ، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان روھىغا ئاتاپ، ئىككى رەكەت نەپلە ناماز ئوقۇدى. ئورنىدىن تۇرۇپ، پەنجىرىلىك تۆت چاسا ئۆي ئىچىدىكى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان قەبرىسىنى زىيارەت قىلىپ، سۈرە « ياسىن » نى قىرائەت قىلدى. ئۇ مەقبەرىدىن يېنىپ چىققاندا:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى، ئامان ـ ئېسەن كېلىپلا، — دەپ سالام بېرىشتى بىرى ياش، بىرى ياشانغان تەمبەل ئىككى

كىشى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! — ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالام قىلدى ۋە ، — سىلەر قەشقەردىن كەلدىڭلارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ھازىر كەلدۇق ئالىيلىرى . ياساۋۇلنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپلا يولغا چىققانىدۇق ، — دېدى ياش كىشى ، ئۇنىڭ بېشىدا كۈمۈش ئۆتقات قادالغان يېشىل سەللە بار ئىدى .

— سىز مىرزا ئوبۇل ھادىبەگقۇ دەيمەن ؟

— شۇنداق ئالىيلىرى . پېقىرنى تونۇۋالدىلا ، بۇ جاناب مىرزا ئەلى تاغايى زىندانغا تاشلىغان ئابدۇۋاھىتبەگ بولىدۇ . يوللىرىغا كۆپ قارىغانىدۇق .

— سىلەر بىلەن كۆرۈشكىنىمگە خۇش بولدۇم ، — ئابدۇرېشىتخان تۇرۇپ قېلىپ سورىدى ، — سەردار بەھرام قەشقەردە قالدىمۇ ؟

— ياق ئالىيلىرى ، مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ كەتتى .

— ئىز - دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ؟ — ئابدۇرېشىتخان ئەجەبلەنگەندەك بولدىيۇ ، ئەھۋالنى چۈشەنگەندەك قىلىپ بېشىنى چايقاپ قويدى ، — خەير ، سىلەر ئەنجۈردىن بىر ئاز يەۋېلىڭلار . قەشقەرگە بېرىپ سۆزلىشەيلى . ئاتۇشقا كېلىپ ، شېخىدىن ئۈزۈپ ئەنجۈر يېمىگەن كىشى ئارماندا قالىدۇ .

ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى چاقچاق بىلەن چۈشۈرگەن بولسىمۇ ، جىددىيلىشىپ قالغانىدى . « مىرزا ئەلى تاغايى قارشىلىق كۆرسەتمەيلا قېچىپتۇ - دە ، ئۇنى تۇتۇپ جازالىمىسام ، ئاۋامغا يۈز كېلەلمەيمەن » دەپ ئويلىدى .

— ئەمىر ، بىز يولغا چىقايلى ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمگە .

— بولىدۇ ، سۇلتان ئالىيلىرى .

ئەكرەم ۋەزىر ، سەركەردىلەر بىلەن ئابدۇرېشىتخاننىڭ كەينىدىن ماڭدى .

ئابدۇرېشىتخان قەشقەرگە نامازدىگەر ۋاقتىدا كەلدى . ئاق ئوردا ئىچىدىكى سەئىدخان كەلگەندە چۈشىدىغان خان قەسرىگە چۈشتى . نامازدىن پارىغ بولۇپ ، ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ بارلىق ئەمىر ـ ئەركانلىرى بىلەن كۆرۈشتى . مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ مىرزا ئەلى تاغايى قەشقەرگە كەلگەندىن بېرى يۈز بەرگەن ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان ئوبۇل ھادىبەگدىن سورىدى :

— سەردار بەھرامدىن خەۋەر يوقمۇ ؟

— يوق ئالىيلىرى ، ئەمىر تۇرغۇنبەگدىنمۇ يوق . شەھەر ۋە يېزا ، بازارلارنى ئالا قويماي تەكشۈرۈۋاتىمىز .

— ئەمىر تۇرغۇنبەگ بىزگىمۇ ئۇچرىمىدى . يېزا ـ بازارلارنى ئارىلاپ ، توختاپ ماڭمىغانلىقىمىز ئۈچۈن ، ئۆتۈشۈپ كەتكەن ئوخشايمىز . خەۋەر بولۇپ قالار . ھەر ئىككىيلەنگە غەيۇر چاپارمەنلەردىن ئەۋەتىڭ ، خەۋىرىنى ئېلىپ كەلسۇن . مىرزا ئەلى تاغايى غەلۋىردە سۇ توختىتالايدىغان مەككارلاردىن ، ئالمادىس يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ئۇلارنى قاپقىنىغا چۈشۈرۈۋالغان بولسا ، كۆپ زىيان تارتىپ كېتىمىز . مەن قەشقەردە تۇرۇپ ئۇلاردىن خەۋەر كۈتىمەن .

— بولىدۇ ئالىيلىرى ، دەرھال چاپارمەنلەرنى يولغا سالاي .

— توختاڭ سەرمۇنشى ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنى توختىتىۋالدى ، — سىز بۈگۈندىن ئېتىبارەن ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغايسىز .

— پېقىر ياش ، بېشىمدىن كۆپ ئىش ئۆتمىگەن ، شۇڭا باشقا ۋەزىر ، ۋۇزرالاردىن بىرى رىياسەتچىلىك قىلىپ تۇرسا خان ئالىيلىرى ، — دېدى مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ قول قوشتۇرۇپ .

— ئەقىل ياشتا ئەمەس ، باشتا . ۋەزىر ، سەردارلار بىلەن كېڭىشىپ باشقۇرامسىز ؟ بۇ مېنىڭ پەرمانىم .

— خوپ ئالىيلىرى .

ئەمىر ـ ئەركانلارنىڭ كۆپى باش لىڭشىتىپ ، سۇلتاننىڭ پەرمانىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى . ئابدۇۋاھىت بەگنىڭ چىرايىدا تە-

بەسسۇم پەيدا بولدى .

ئوبۇل هادىبەگ ئابدۇرېشتخانغا تەشەككۈر ئېيتىپ ئەمىر ـ ئەر-كانلار بىلەن چىقىپ كەتتى .

خان قەسرىنىڭ دېرىزىسىگە كەچكى شەپەق جۇلا تاشلىدى . تا-غايىنىڭ تېخىچە تۈتۈلمىگىنىدىن كۆڭلى غەش بولغان ئابدۇرېشتخان پەردىنى قايرىپ خىيالچان نەزىرىنى تاشقىرىغا قاراتتى . قەسىر هويلىسىدا خىلمۇخىل گۈللەر يەلپۈنۈپ ، خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى . هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆلچەكتىكى سۇ نوردىن چۇشۇۋاتقان سۇنىڭ بېسىمىدا يېنىك چايقىلىپ تۇراتتى . كۆل بويىدىكى مەجنۇنتالغا ئېسىپ قويۇلغان قەپەسلەردىكى تومۇچۇق ، تورغايلار چاڭىلداپ سايراۋاتاتتى . نېمىدېگەن گۈزەل كەچكى مەنزىرە بۇ ، ئابدۇرېشتخاننىڭ كۆڭلى ئېچىلغاندەك بولدى .

ئابدۇرېشتخان بامداتتىن بۇرۇن تۇرۇپ كەتتى . ناشتىدىن كېيىن دادىسى يارلىق چۈشۈرۈپ ياساتقان خانلىق مەدرىسە ، ساقىيە مەد-رىسلەرگە بېرىپ ، تالىپلارنىڭ ئوقۇش ئەھۋالىنى كۆردى ، هۇجرىدا دەرس تىڭشىدى ، ئالىملار بىلەن هەمسۆهبەت بولدى ، مۇددەرىس ۋە تا-لىپلارنىڭ ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ، تۇرمۇش راسخوتىغا قوشۇپ ئىشلىتىش ئۈچۈن بەش مىڭ سەر كۆمۈش بەردى . شەخسلەر ئىلكىدە بولمىغان شەھەر ئەتراپىدىكى بوز يەردىن ئىككى يۈز چارەك كېلىدىغان زېمىننى مەدرىسلەرگە ۋەخپى قىلىپ بېرىشكە يارلىق چۈشۈردى .

ئىككىنچى هەپتىسى ئابدۇرېشتخان مىرزا ئوبۇل هادىبەگنى ئېلىپ ئىستىقامەت ئۈچۈن يۈسۈپ خاس هاجىپ مازىرىغا چىقتى . قىزىل دەر-ياسى بىلەن تۈمەن دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان بۇ مازارمۇ زەيلىشىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئىتىكاپخانا ، مەسچىت ، گۈمبەز ، پەشتاقلارنى تەپسىلىي كۆرۈپ بېشىنى چايقىدى .

— مازار خەتەر ئاستىدا قاپتۇ ، يۈسۈپ خاس هاجىپ بىلىم ئەھ-لىگە پىر ئۇستاز بولۇپ ئۆتكەن ، نەچچە يۈز يىلدىن بېرى نامى ئۇنتۇل-ماي كېلىۋاتقان مۇتەپەككۇر ئالىمدۇر . بۇ مازارنىڭ ئۆرۈلگىنىدىن تەخ-

تىمنىڭ ئۆرۈلگىنى خوپتۇر . شۇڭا ، مۇۋاپىق ئورۇنغا يۆتكەش ئىنتايىن زۆرۈر .

— باش ئۈستىگە سۇلتانىم ، بۇ ۋەزىپىنى پېقىرغا تاپشۇرغايلا .

— تاپشۇردۇم مىرزا ، خانلىق خەزىنىسىدىن ئون مىڭ سەر كۈمۈش مازارنى قايتا بىنا قىلىش ئۈچۈن بېرىلىدۇ .

ئۇلار قايتقۇچە بۇ ھەققە كۆپ مەسلىھەتلەشتى .

شۇنداق قىلىپ ئون نەچچە كۈن ئۆتتى . ئابدۇرېشىتخان ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن دىۋانخانىغا كىرىپ ، ئوبۇل ھادىبەگ باشلىق ئەمىر - ئەركانلار بىلەن كۆرۈشۈپ تۇراتتى ، ئوبۇل ھادىبەگ بەھراملارنىڭ خەۋىرىنى ئۇقۇشقا ئەۋەتكەن چاپارمەن قارا تەرگە چۆمگەن ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە ئوردىغا كىرىپ كەلدى . ئۇ دىۋانخانىغا پىيادە كىرىپ سالام بەجا كەلتۈرۈپ دېدى :

— خان ئالىيلىرى ، سەردار بەھرام ھەمراھلىرى بىلەن كېلىۋاتىدۇ .

— قەيەردە قالدى ؟ دەرھال ئالدىمغا كىرسۇن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان

چاپارمەن « خوپ ئالىيلىرى » دەپ كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى . ئۇزۇن ئۆتمەي ئۈستۈېشى توپا - چاڭغا مىلەنگەن ، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن بەھرام كىرىپ كەلدى ۋە ئابدۇرېشىتخانغا سالام بەردى . ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالامدىن كېيىن :

— مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالىدىڭلارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئالدۇق ئالىيلىرى ، ئۇ خۇنپەر خوجا شاھ مۇھەممەد بىلەن خوتەننىڭ قارا تىكىن دېگەن يېرىگە قېچىپ كېتىپتۇ ، — دېدى بەھرام تۇتۇپ كېلەلمىگىنى ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپ .

— دەرھال يولغا چىقايلى . ئۇنى تۇتمىغۇچە پايتەختكە قەدەم باسمايمەن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، — كۆتۈۋالبەگ ، سىز ئالدىمىزدا يولغا چىقىپ ، ئۇ مۇناپىقنىڭ مۆكۈنگەن يېرىنى تېپىڭ ، زىنھار قاچۇرۇپ

قويماڭلار .

— باش ئۇستىگە ئالىيلىرى ، — سەردار بەھرام ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى .

6

ئابدۇرېشىتخان پېشىن نامىزىنى ئۆتەپ ، ۋەزىر - ۋۇزرا ، ئەمىر - ئەركانلار بىلەن ئاتلىنىپ يولغا چىقتى . ئۇلار يەكەندىمۇ توختىماي ، توققۇز كۆن دېگەندە خوتەنگە يېتىپ باردى . ئەھلى خوتەن بۇ سۇلتاننى ئىززەت - ئىكرام بىلەن قىزغىن قارشى ئالدى . خوتەن شەھەر دەرۋازىسىدىن ئوردىغىچە ئاق پاياندار سېلىپ ، مىڭلىغان خەلق ھۆرمەت بىلدۈردى .

بەھرام خەلقنىڭ ياردىمى بىلەن مىرزا ئەلى تاغايىنى قارا تىكىندىن تۇتۇپ كەلدى .

تاغايى بىلەن خوجا شاھ مۇھەممەدنىڭ باشلىرىغا تاغار كىيگۈزۈپ قويۇلغان ، ئۇلارغا ئەگىشىپ قاچقان سەردار ، بەگلەر ، سىپاھلار چەمبەرچاس باغلانغانىدى . تاغايى بىلەن شاھ مۇھەممەدنىڭ بېشىدىكى تاغارلار خوتەن ھاكىمبەگ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئېلىۋېتىلدى . ئوردىنىڭ بارلىق ياساۋۇل - نۆكەرلىرى يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە سەپراست بولۇپ تۇراتتى ، ئۇلار تاغايى قاتارلىق ئاسىيلارنى كۆرۈپلا قىلىچلىرىنى باش ئۇستىگە كۆتۈرۈشتى . ئوردا دەرۋازىسى ئۇستىدىكى ھەيۋەتلىك پەشتاقتا بۇغرا - كانايلار چېلىندى . شۇ ھالدا بەھرام ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ ئوردىغا ئېلىپ كىردى .

ئابدۇرېشىتخان قىلىچ كۆتۈرۈپ تۇرغان نۆكەر ، ياساۋۇللارغا قاراپ قورقۇپ ، تىترەپ كېلىۋاتقان مىرزا ئەلى تاغايىنى كۆرۈپ ، چىرايىغا شۇ ھامان كۈلكە يۈگۈردى . تاغايى ئابدۇرېشىتخاننى كۆرۈپ ، تىزلىنىپ ماڭغىنىچە ئالدىغا كەلدى .

— خان ھەزرەتلىرى ، ئازغۇن قۇللىرىنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسىلە ، بىلمەپتىمەن ، — دېدى ئۇ يىغلىنىپ . تاغايىنىڭ ئۇلۇغ قۇلىقى بىلەن ئۇلۇغ قولى چەينەكتىن يوق ئىدى . ئۇلۇغ قۇلىقىنىڭ ئورنىدا قىپقىزىل قان قاقاش بولۇپ قالغانىدى . ئۇلۇغ يېڭى بوش ، ساڭگىلاپ تۇراتتى . بېشىغا ياغلىشىپ كەتكەن شاپاق دوپپا كىيىۋالغان ، ئۇزۇن تونچا تىكىلگەن چوتا كۆڭلەك لاي بولۇپ كەتكەن چورۇقىغا تېگىپ قالغانىدى . چۇچىلىق ئىشتانىيغى ساڭگىلاپ تۇراتتى . ئىلگىرى سەمرىپ سامان تىققان تاغاردەك بولۇپ كەتكەن تاغايى مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە ئورۇقلاپ ئورا كۆز بولۇپ قالغانىدى . ئۇنى كۆزدىن كۆچۈرگەن ئابدۇرېشىتخان تەقدىرنىڭ بۇ كارامىتىگە قايىل بولۇپ سورىدى :

— سېنىڭ باشقا سۆزۈڭ بارمۇ ؟

— بار ، سۇلتان ئالىيلىرى ، بار ، گۇناھىمدىن ئۆتسىلە ، — تاغايى ئۆمىلەپ كېلىپ ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئايىغىغا باش قويدى .

— سېنىڭ گۇناھىڭدىن ئۆتۈش مۇمكىنمۇ ؟ ياق ! سەن ئۆلۈمگە مەھكۇمسەن . خانلىقىمىزنىڭ يۆلەنچۈكى ، داناسى ، ساداقەتمەنلەرنىڭ ئۈلگىسى بولغان ئۇستاز سەئىد مۇھەممەد مىرزا ، ئەلى سەئىد كۆكۈلداشلارنى سەن بىلەن خوجا شاھ مۇھەممەد ماڭا چېقىپ خاتا ھالدا قەتل قىلغۇزۇشتۇڭ . مەن ئۆزۈمنى كەچۈرمەيمەن ، سېنىمۇ كەچۈرمەيمەن . ئېيتقىنا ، مەرھۇم ئۇستازنىڭ ئىككى ئوغلىنى نېمىدەپ ئۆلتۈردۇڭ ؟ بىگۇناھ ۋەزىر ، سەردارلارنى ، ئۇلارنىڭ ئائىلە – تاۋابىئاتلىرىنى نېمە ئۈچۈن زىندانغا تاشلىدىڭ ؟ — پۇتى بىلەن ئۇنى تېپىۋېتىپ سورىدى ئابدۇرېشىتخان غەزىپى قايناپ .

بىر يۇمىلاپ يېتىپ قالغان ۋە چىرايى ئاغرىقتىن كۆكىرىپ كەتكەن مىرزا ئەلى تاغايى :

— مەن ، مەن . . . — دەپ سۆزلىيەلمەي قالدى .

— سەن تاغام مەنسۇرخاننى قاچۇرۇۋەتتىڭ ، ئىنىم رۇستەمبەگنى قەتل قىلدىڭ . بۇنىڭ بىلەن قالماي سەردار بەھرامنىڭ ياشانغان ئانىسىنىمۇ ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتىڭ . سەن بۇ قانخورلۇقلىرىڭنى ئاشكارىلانمايدۇ ،

دەپ چۆچۈرىنى خام سانىغانىدىڭ. جانابىي ئاللا ئۆزى ئادىل، ھەممە قىلمىشلىرىڭنى ئاشكارىلىۋەتتى.

— ياق، ياق، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە خان ئالىيلىرى، تۆۋبە قىلىپ گۇناھىمنى يۇياي، — يەنە ئۆمىلەپ كەلدى تاغايى.

يېلىنىپ يالۋۇرۇۋاتقان تاغايىدىن يىرگەنگەن ئابدۇرېشىتخان چىرايى دات باسقان تۆمۈردەك تاتىرىپ كەتكەن خوجا شاھ مۇھەممەدكە، يەردىن باش كۆتۈرمەي دۈمچىيىپ تۇرغان ئابدۇغوپۇر بەگكە قارىدى، يەنە بىر گۇناھكارنىڭ يوقلۇقىنى بىلگەن ئابدۇرېشىتخان قىلىچ كۆتۈرۈپ تۇرغان بەھرامغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى:

— بۇلار ئارىسىدا ھامىد قەللات يوققۇ؟

— ئۇ تۇرپانغا كېتىپتۇ ئالىيلىرى، — جاۋاب بەردى بەھرام.

— بۇلارنى قەيەردىن تۇتۇپ كەلدىڭىز؟

— قارا تىكىندىن، سۇلتان ئالىيلىرى.

— قانداق تۇتتۇڭلار؟ سۆزلەڭ.

— ئالىيلىرى، بىز ئابدۇغوپۇر بەگنى تۇتۇپ، ئالدىمىزغا سېلىپ، خوتەنگە ئېلىپ كەلگەنىدۇق، ئۇ بىزنى قارا تىكىنگە، ئۇدۇل ئىنىسى ئابدۇسوپۇربەگنىڭ ئۆيىگە باشلاپ باردى. ئۇ دەرۋازىسىغا تۆت قاراۋۇل قويۇپتىكەن. ئۇلار بىزنى «نەگە بارىسىلەر؟» دەپ توستى، ئابدۇغوپۇربەگ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ: «بۇلار ئىنىمنىڭ مېھمانلىرى» دېۋىدى. قاراۋۇللار ئىشىكنى ئېچىپ بەردى. بىز تال-باراڭلىق كاتتا ھويلىغا كىرسەك، بىدىش ئاستى ۋە كەڭ پېشايۋاندا بىرقانچە ئادەم سايىداپ ئولتۇرغانىكەن، بىزنى كۆرۈپ دۈررىدە تۇرۇپ كېتىشتى. ئۇلار ئارىسىدا مىرزا ئەلى تاغايى بىلەن خوجا شاھ مۇھەممەدمۇ بار ئىكەن. ئۇلار مېنى كۆرۈپ تامدەك تاتىرىپ كېتىشتى ۋە قوللىرىنى بېلىگە ئېسىۋالغان خەنجەرگە ئۇزىتىشتى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بىزنىڭ ئەزىمەتلەر ئۇلارنىڭ بېشىدا قىلىچ ئوينىتىپ، قىمىرلاشقىمۇ ئىمكان بەرمىدى. سۇلتان ئالىيلىرى، مېنى كەچۈرسىلە. بۇ مۇناپىق ۋەزىرنىڭ خەنجەر سالماقچى بولغان قولىنى بىر قىلىچ ئۇرۇپ بېلىكىدىن كېسىپ

تاشلىدىم ، ئۇنىڭ قولىقىنمۇ كېسىۋالدىم . لېكىن ،ئۆزىنى تىرىك ئېلىپ كەلدىم . بولمىسا چاناپ قىيما ـ چىيما قىلىۋېتەتتىم ، ــ بەھرام سۆزدىن توختاپ ئۇگۇلۇپ ياتقان تاغايىغا ھومىيىپ قارىدى .

ــ ئۇلارنىڭ ئادەملىرى قارشىلىق قىلمىدىمۇ ؟

ــ خان ئالىيلىرى ، بىزگە قولايلىق بولغىنى ، ئۇلار ئادەملىرىنى ئىككى ـ ئۈچتىن بۆلۈپ باغ ئەتراپىغا كۆزەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغىنى بولدى . ئۇلارنى بىر ـ بىرلەپ چاقىرىپ كېلىپ تۇتتۇق . تاغايىنىڭ قولىنى كەسكىنىمدىلا ھوشىدىن كەتكەنىدى ، قولىنى داغلاپ تېڭىپ قويغانىدىم ، يولدا ھوشىغا كەلدى . بۇ بەك جېنى چىڭ ئەبلەخ ئىكەن .

ــ مىرزا ئەلى تاغايى ، ھامىد قەللاتنى تورپانغا نېمە ئۈچۈن ئەۋەتتىڭ ؟ سۆزلە ، ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان .

ــ مەنسۇرخاندىن ياردەم سوراپ ئەۋەتكەن ئالىيلىرى ، گۇناھىمدىن ئۆتسىلە .

ئابدۇرېشىتخان بېگىز بارمىقىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ دېدى :

ــ مىرزا ئەلى تاغايى ، ئاللادىن كەلگەن ئەجەلنى بىر مىنۇتمۇ كېچىكتۈرگىلى بولمايدۇ ، سەن بۈگۈن خۇدا بۇيرۇسا زاۋال ۋاقتىدا چالما ـ كېسەك قىلىنىسەن ، ئىستىخپار ئېيت ، ــ ئۇ سۆزىنى توختىتىپ بەھرامغا قارىدى ، ــ بۇ ئاسىيغا ئوبدان قاراڭ .

بەھرام نۆكەرلەرگە تاغايىغا زاۋال بولغۇچە كۆز ئۈزمەي قاراشنى تاپىلىدى .

ئابدۇرېشىتخان غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى قوللىرى باغلانغان گۇناھكارغا تىكتى .

ــ سابىق ئەمىر خوجا شاھ مۇھەممەد بۈگۈن زاۋال ۋاقتىدا دارغا ئېسىلسۇن . ئۇ خانلىقىمىزغا ئاسىيلىق قىلغان گۇناھكاردۇر . نەجمىدىن مەخدۇم مەنسۇرى مىرزا ئەلى تاغايىنى قوللاپ ، ئۇنىڭ بىگۇناھ كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈشكە ، زىندانغا تاشلىشىغا ھەمدەم بولغان گۇناھكاردۇر ، زىندانغا ئۆمۈرلۈك تاشلانسۇن . زوھۇرىدىنبەگ مىرزا ئەلى تاغايىغا سادا-

قەت بىلدۇرۇپ ، بۇيرۇغان ئىشنى قىلىپ كەلگەن ۋە بىللە قاچقان گۇناھكاردۇر ، زىندانغا بەش يىللىق قامالسۇن . ئابدۇغوپۇر بەگ ، ئابدۇسوپۇر بەگلەر مىرزا ئەلى تاغايىنى قانات ئاستىغا ئېلىپ ، خانلىقىمىزغا ئاسىيلىق قىلغان گۇناھكارلاردۇر ، ئىككىسى زىندانغا بىر يىللىق قامالسۇن . مىرزا ئەلى تاغايى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭغان ياساۋۇل ، سىپاھلار قويۇپ بېرىلسۇن .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھۆكمىنى سۆزمۇسۆز يازلىق قىلىپ يازغان ئوبۇل ھادىبەگ پۈتۈن مەملىكەت ئەھلىگە جاكارلاش ئۈچۈن جارچىلارغا تاپشۇردى .

گۇگۇم چۈشكەندە مىرزا ئەلى تاغايى خوتەن شەھرىنىڭ جەنۇبىدىكى قىيپاش دۆڭ ئۈستىدە چالما - كېسەك قىلىندى . خوجا شاھ مۇھەممەدنىڭ شۇم بېشمۇ دار ئۈستىدە ساڭگىلاپ قالدى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يەتتىنچى باب

مەنسۇرخاننىڭ ئەپۇ سورىشى

1

ئەمىر ئەكرەم ، مىرزا ئۇبۇل ھادىبەگ قاتارلىق ئەربابلارنى قايتۇ-رۇپ ، بەھرام قاتارلىق سەردار ، سىپاھلار بىلەن خوتەندە قالغان ئابدۇ-رېشىتخان باش كۆزدە يەركەنگە قايتىپ كەلدى . ھاشىم ئاخۇن سا-تىراشنىمۇ قايتۇرۇۋەتمەي ئېلىپ قالغانىدى ، ئۇمۇ پايتەختكە بىللە كەلدى .

گۈلسىما سۇلتانبېگىم مىجەزى چۇس خان ئوغلىنىڭ ئېغىر - بې-سىق بولۇپ قالغىنىدىن سۆيۈنۈپ ، « ئۇنى بۇ قېتىمقى سەپەر خېلى تاۋلاپتۇ » دەپ ئويلىدى . مەغرۇر كۆيئوغلىنىڭ تەمكىن بولۇپ قالغىنىغا سۇلتانىنگار خېنىم ئەجەبلەندى ، قىزىقى مەلىكە چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئېرىنىڭ جىمغۇر بولۇپ قالغىنىدىن غەلىتىلىك ھېس قىلدى ، بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى . بۇنىڭدىكى ھېكمەت ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۆزىگە ئايان ئىدى . سۇلتان سەئىدخاننىڭ ۋاپاتى ۋە يۈز بەرگەن پاجىئەلەر ، مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ ئاسىيلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ئۇنى ئەنە شۇنداق ئېغىر قىلىپ قويغان ، چىدام - غەيرىتىنىمۇ ئاشقانىدى .

ئابدۇرېشىتخان ئۈچ كۈن دەم ئېلىپ ، سەئىد خان مەقبەرىسىدە دۇئا - تىلاۋەت قىلغاندىن كېيىن سۇلتان سارىيىغا كىرىپ تەختتە ئول-تۇردى . كۆپ ئويلىنىپ ، ئەمىر - ئەركانلارنىڭ مەسلىھىتىنى ئالغاندىن كېيىن خەزىنە ۋەزىرى نىزامىدىنبەگنى ئاتا ۋەزىر ، ئالائىددىن ماخمۇد بارلاسنى ئىشىك ئاغىسى ، مىرزا ئۇبۇل ھادىبەگنى قەشقەرگە ھاكىمبەگ

قىلىپ يارلىق چۈشۈردى. ئوردىدىن جىمغىنا كېتىپ قالغان ئوقۇمۇشلۇق ئەربابلارنى بىر - بىرلەپ چاقىرىپ، سۆزلىشىپ، ئۆز رازىلىقى بىلەن ئەسلىدىكى خىزمىتىگە قويدى. گۈلبەھرام ئوردىسىنىڭ كۈندۈلۈك ئىشلىرى سەئىدخان ۋاقتىدىكىدەك يەنە جانلىنىپ كەتتى.

بۈگۈن ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ سەردارى قىلىپ تەيىنلىنىپ، ئەمىرلىككە كۆتۈرۈلگەن بەھرام ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە، مەرىيەمنىسا ئىككى خىل تاماققا قوپقانىدى - سەۋزە قەلەم قىلىپ، گۈرۈچنى يۇيۇپ، ئۈگرە كېسىپ قويغانىدى.

— بەللى خاتۇن، بۈگۈن ئىشلار باشقىچىغۇ، بۇ شاپتۇل، ئەنجۈر، قوغۇنلارنى ئۆزۈڭلار بازاردىن ئېلىپ كەلدىڭلارمۇ؟ — دېدى بەھرام ئاشخانىغا كۆز سېلىپ خۇشاللانغان ھالدا.

— سىلىگە خۇش خەۋەر، بويۇمدا قاپتۇ، بۈگۈن تەۋرەپ، ئاتا بولىدىغانلىرىدىن بېشارەت بەردى....

بەھرام سەۋزە، گۆشنى قورۇۋاتقان خوتۇنىنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويدى.

— شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى مېھمان قىلماقچى بولۇپسىلەر - دە، خاتۇن. لېكىن، مەن قۇرۇق قول كېلىپ قاپتىمەن.

— بولدى، قەشقەر، خوتەندىن شۇنچە نەرسە ئېلىپ كەللىغۇ، ئەمدى بالا تۇغۇلغاندا ئېلىپ بېرەرلا، — مەرىيەمنىسا شۇنداق دەپ ئېرىنى مېھمانخانىغا ئېلىپ كىرىپ، قولتۇقىغا ياستۇق يۆلەپ قويدى، — ھە راست، چۈشتە يوللىرىغا قاراپ ئولتۇرسام، پاتمىخان ئاچام مۇشۇ قوغۇن، شاپتۇل، ئەنجۈرلەرنى ئېلىپ باغدىن كىرىپتىكەن. بەك خۇش بولدۇم. لېكىن، سىلى كەلمىلە. پاتمىخان ئاچامنى ھالۋا، مانتا ئېتىپ مېھمان قىلدىم. سىلىگە ئالاھىدە سالام ئېيتتى. ھە راست، يەنە بىر گەپ، تۇردى ئاخۇن ئاكام ئۆيلىنىپتۇ.

— ئۆيلىنىپتۇ؟ — ھەيران بولغىنىدىن تۇرۇپ كەتتى بەھرام، — كىمگە ئۆيلىنىپتۇ، پاتمىخانچۇ؟

— مىرزا ئەلى تاغايىنىڭ مەستۇرەخان دېگەن ئۈچىنچى خاتۇنىنى

ئاپتۇ .

— قىزىق ئىش ، تۇردى ئاخۇن پاتمىخان ئاچىنى قانداق ئۇناتقاندۇ ؟

— پاتمىخان ئاچام تۇغماس ئىكەن ، ئىرىنىڭ بولسا بالىلىق بولغۇسى بار ئىكەن ، شۇڭا پاتمىخان ئاچام ئىرىنىڭ ئۈستىگە خوتۇن ئېلىشقا قوشۇلۇپتۇ . مەستۇرەخان تاغايىدىن ئاجرىشىمەن ، دەپ قازىخانىغا ئەرز سۇنغان ، قازى پەتىۋا چىقىرىپ ، ئىرىدىن ئاجراشقانلىقى توغرۇلۇق هۆكۈم قىلغانىكەن . ئالدىنقى هەپتە ئۇ خاتۇنىنىڭ ئۈچ ئاي ، يىگىرمە كۈن ئىچىدە ئىددەت ۋاقتىمۇ توشقانىكەن . تۇردى ئاخۇنكام ئۇ ئايالغا « ماڭا تەگسە » دەپ كىشى قويسا ، ماقۇل دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن تۇردى ئاخۇنكام ئۇ ئايالنى نىكاھ قىلدۇرۇپ ئەمرىگە ئاپتۇ .

ئۇلار پولۇ يەپ ، ئۆگرە ئىچىپ ئولتۇرۇپمۇ مۇڭداشتى .

ئەتىسى جۈمە كۈنى بولغاچقا دەم ئېلىش ئىدى . بەهرام خوتۇنى بىلەن پاتمىخانلار تۇرۇۋاتقان تاغايىنىڭ بېغىغا چىقىشتى . تۇردى ئاخۇن ئۇلارنى چوڭ ـ كىچىك خوتۇنلىرى بىلەن كۈتۈۋالدى . پاتمىخان كۈندەشى بولغان مەستۇرەخانغا ئۆز سىڭلىسىدەك مۇئامىلە قىلىۋاتقىنىدىن بەهرامۇ ، مەريەمنىسامۇ باشتا سەل ئەجەبلەندى ، ئەمما كېيىن ئۇلارنىڭ مۇئامىلىسىدە قىلچە ساختىلىق يوقلۇقىنى بىلىپ خۇرسەن بولۇشتى .

بەهرام هەر كۈنى ئوردىدا بولاتتى . نۆكەر ، ياساۋۇللارنى كۆزدىن كەچۈرەتتى ، مەشىق قىلدۇراتتى . ئابدۇرېشىتخانىنىڭ سۆهبىتىدە بولاتتى . ئۇ تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلاتتى . ئۇنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئىككى قېتىم مەنسۇرخان ئالدىغا ئابدۇرېشىتخانىنىڭ تاغىسىغا يازغان هامىد قەللاتنى تۇتۇپ ، پايتەختكە ئەۋەتىپ بېرىش توغرىسىدىكى مەكتۇپى بىلەن چاپارمەن ئەۋەتتى . ئالتە ئاي ئۆتكەن بولسىمۇ ، ئۇلاردىن دېرەك بولمىدى . بەهرام بۇنى ئويلىسا ئىچى تىت ـ تىت بولاتتى . مەريەمنىسا يەڭگىپ ، ئۇ يەنە بىر قېتىم بەخت بۇلىقىغا چۆمۈلدى . ئوغۇل تۇغقانىدى ، بالىغا ئابدۇرېشىتخان دەۋرانبەگ ، دەپ ئات قويۇپ بەردى .

بىر يىل ئۆتتى . تۇرپانغا كەتكەن چاپارمەنلەر كەلمىدى . ئابدۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رىشىتخان مەرھۇم تاغىسى ئىمىن خوجا سۇلتاننىڭ قىزى دىلدار ئايىم- كەنى چوڭ ئوغلى ئابدۇلتىپخانغا ئېلىپ بەردى . تويدىن كېيىن بەھرام ئۇنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن ئون نەپەر چاپارمەننى يەنە تۇرپانغا ماڭدۇر- دى .

بەھرام يەنە ئابدۇكېرىمخان بىلەن ئابدۇلتىپخانلارنى بىرگە جەڭ مەشىقى قىلغۇزاتتى . بۇ شاھزادىلەر ئات مىنىش ، ئوقيا ، مىلتىق ئېتىش ، نەيزە سانجىش ، قىلىچۋازلىق قىلىشنى ياخشى ئۆگەنگەنىدى . بەھرام ھەر ھەپتىنىڭ سەيشەنبە ، چارشەنبە كۈنلىرى ئۇلارنى شىكارغا ئېلىپ چىقىپ ماھارىتىنى سىنايتتى .

خەتتات شاھ سەئىد ئالىم بۇ ئىككى شاھزادىغا ئەرەب ، پارس تىللىرىنى ئۆگەتكەندە ، بۇ ئىككى ئەمىر — بەھرام بىلەن ئەكرەم سەما بولاتتى ، مەدرىستە ئۆگەنگەنلىرىنى پىششىقلايتتى . ئۇلارغا ئەڭ كۆڭۈل- لۈك دەملەرنى ئابدۇرېشىتخان ئۇيۇشتۇرغان مۇزىكا كېچىلىكى ، ئالىملار سۆھبىتى بېغىشلايتتى . مۇزىكا كېچىلىكى شەنبە ئاخشىمى ، ئالىملار سۆھبىتى پەيشەنبە ئاخشىمى ئۆتكۈزۈلەتتى . ئابدۇرېشىتخان مۇقام مۇ- قەددىمىسىگە ساتار ياكى ئۇد چېلىپ باشلاپ بېرەتتى . شۇنىڭ بىلەن مۇزىكا ساداسى يىراقتىن ئاڭلانغان دەريا ئۆركىشىدەك ۋە ياكى مەيىن تاڭ شامىلىدەك ئاستا ـ ئاستا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلەتتى . . .

2

يەنە بىر يىلمۇ ئۆتتى . بىر ياشتىن ھالقىغان دەۋرانبەگنىڭ تىلى چىقتى . ئەمما ، تۇرپانغا كەتكەن چاپارمەنلەردىن تېخىچە خەۋەر يوق ئىدى . ئابدۇرېشىتخان ئۇلارنىڭ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىنى بەھرامدىن ئىككى قېتىم سورىدى ، يەنە كۆپرەك ئادەم ئەۋەتىشنى بۇيرۇدى . بەھرام ئەكرەمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئەييار ، چەۋەندازلاردىن تەركىب تاپقان قىرىق بىر چاپارمەننى تۇرپانغا ئەۋەتمەكچى بولۇۋاتقاندا ، ئاقسۇدىن ئادەم

كېلىپ قالدى . ئۇ خوجا ئەلى باھادىرنىڭ ئابدۇرېشىتخانغا يازغان مەكتۇپىنى ئېلىپ كەلگەنىدى .

ئەكرەم بىلەن بەھرام مەكتۇپنى ئېلىپ شۇ ھامان سۇلتان سارىيىغا كىردى . چۈش بولۇپ قالغان بولسىمۇ ، ئابدۇرېشىتخان ھەرەم قەسرىگە قايتمىغانىدى ، تەختتە خىيالچان ئولتۇراتتى . ئەمىر ئەكرەم :

— خان ئالىيلىرى ، ئاقسۇدىن كەپتۇ ، — دەپ مەكتۇپنى سۇنۇپ بەردى .

ئابدۇرېشىتخان لىپاپىنى ئېچىۋىدى ، ئايرىم - ئايرىم ئىككى پارچە قەغەزگە يېزىلغان ئىككى خەت چىقتى . ئۇ خوتەننىڭ پاتلىق قەغىزىگە يېزىلغان خەتنى ئوقۇدى :

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئابدۇلرەشىدخان ئالىيلىرىغا :

ھۆرمەت بىلەن مەلۇم قىلىمەنكى ، سۇلتان مەنسۇرخان ئۈچ تۈمەن سىپاھ بىلەن كېلىپ ، ئاقسۇ شەھىرىنى قامال قىلىۋالدى . پۈتۈن كۈچىمىزنى ئىشقا سېلىپ تاقابىل تۇرۇۋاتىمىز ، ياردەمگە دەرھال لەشكەر ئەۋەتكەيلا .

كامال ئېھتىرام ئىلە

نامۇناسىپ قۇللىرى خوجا ئەلى .

ھىجرىيە 943 - يىلى [1] جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ 21 - كۈنى » [2]

قوشۇمىسى تۈرۈلگەن ئابدۇرېشىتخان ئاددىي سامان قەغەزگە يېزىلغان ئىككىنچى خەتكە كۆز يۈگۈرتتى :

« نامۇناسىپ ئەمىر خوجا ئەلىگە :

مەن سانسىز لەشكەر بىلەن ئۈستۈڭگە باستۇرۇپ كەلدىم . شۇم كاللاڭ نىجىس تېنىڭدە بار ۋاقتىدا ساغدىقىڭنى بويىنۇڭغا ئېسىپ

---

① ھىجرىيە 943 - يىلى — مىلادىيەنىڭ 1536 - يىلىغا توغرا كېلىدۇ .

② ھىجرىيە يىلىنىڭ 5 - ئېيى .

چىقىپ ، شەھەر دەرۋازىلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى ماڭا تاپشۇر !
موغۇلىستاننىڭ شانۇ شەۋكەتلىك خانى سۇلتان مەنسۇرخان بىننى سۇلتان ئەخمەتخان .
ھىجرىيە 943 ــ يىلى جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ 15 ــ كۈنى »
ئابدۇرېشىتخان دەرغەزەپ بولۇپ تەختتىن چۈشتى :
ــ ئەمىر لەشكەر ، ئۈچ كۈن ئىچىدە ئۈچ تۈمەن نۆكەرنى تەق قىلىپ ئاتلىنىشقا تەييارلىق كۆرۈڭ .
ــ باش ئۈستىگە ئالىيلىرى ، ــ قولىنى كۆكسىگە ئالدى ئەكرەم .
ــ ئەمىر ، سىز دەرھال يولغا چىقىپ ، ھايالسىز قەشقەرگە بېرىڭ ، ئۇبۇل ھادىبەگ بىلەن ئىككى تۈمەن لەشكەرنى باشلاپ تەخىرسىز يولغا چىقىڭ . بىز ئاقسۇ دەرياسى بويىدا ئۇچرىشايلى .
ئابدۇرېشىتخان بەھرامغا بۇيرۇق بېرىپ بولۇپ ، تەخت يېنىغا قويۇلغان شىرە ئۈستىدىكى قەلەم بىلەن كەشمىر قەغىزىگە بۇ پەرمانىنى يازدى :

« مىرزا ئۇبۇل ھادىبەگكە :
ئەمىر بەھرام يېتىپ بېرىش بىلەن تەڭ ، ئىككى تۈمەن لەشكەر ئېلىپ ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقىڭ .
سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان بىننى سەئىدخان 943 ــ يىلى جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ 26 ــ كۈنى »
ئەكرەم ئابدۇرېشىتخان يېنىدا قالدى . پەرمانىنى ئالغان بەھرام يۈزدەك نۆكەر ، ياساۋۇلنى ئېلىپ ئۆيىگە كەلدى . كۆزىگە ياش ئالغان خوتۇنى بىلەن ئايرىلىشقا قىيمىغان ھالدا خوشلاشتى . « داددا ــ داددا ! . . . » دەپ تەلپۈنگەن ئوغلىنى بارىغا بېسىپ سۆيۈپ ، يەرگە دەسسىتىپ قويدى ــ دە ، ئاتقا مىنىپ قامچا ئۇردى . كەچلىك تاماقنى نۆكەرلەر بىلەن بىرىنچى ئۆتەڭدە يېدى . كېچىچە توختىماي يۈرۈپ سۈبھى يورۇغاندا يېڭىسارغا باردى . قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ ، ئاتلىرىغا

www.uyghurkitap.com

بوغۇز بېرىپ ماڭغان يېتى نامازدىگەرگە قالماي ، قەشقەرگە يېتىپ باردى .

مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ خانىنىڭ پەرمانىنى كۆرۈپ ، ئەمىر ، سەردارلارنى يىغدى . مىڭبېگى ، تۈمەنبېگى بولغان سەركەردە ، سەردارلارغا ئىككى تۈمەن لەشكەر بىلەن ئاقسۇغا بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئەتە سەھەر يولغا چىقىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق قىلىشنى تاپشۇرغاندىن كېيىن بەھرامنى باشلاپ ھاكىمبەگ قەسرىدىكى خاس مېھمانخانىسىغا ئېلىپ كىردى .

— مەن ئۆيلەندىم ئەمىر ، بىر ئاي بولدى . كەچلىك تاماقنى بىللە يەيلى ، — دېدى ئۇ .

— قۇتلۇق بولسۇن ھاكىمبەگ جانابلىرى ، — دېدى بەھرام ۋە سورىدى ، — مەھبۇبلىرى كىمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلىشكە بولارمۇ ؟

— ئۇ يېقىرنى شەيدا قىلغان دىلرابا مەرھۇم ئەمىر كەبىر سەئىد مۇھەممەد مىرزىنىڭ قىزىدۇر . ئەمدى ۋاقتلىق بولسىمۇ ئايرىلىدىغان بولدۇم .

— توي قىلغىنىڭىزغا بىر ئاي بولغاندا ئائىلىدىن ئايرىلىش ھەقىقەتەن ئېغىر كېلىدۇ ، بۇ مېنىڭمۇ بېشىمدىن ئۆتكەن . شۇڭا ، سىز ئاقسۇغا بارمىسىڭىزمۇ بولىدۇ ، — دېدى بەھرام ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ھېسداشلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئايالى بىلەن ئوغلى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ بىر قىسما بولۇپ قالدى .

— مەن بارمىسام بولمايدۇ ئەمىر . ئەلگە يىغا كەلگەندە ، كارى بولماي راھەتكە بېرىلگەن ھۆكۈمدار نەپرەت ، لەنەتكە قالىدۇ ، ئۆمرى كوتا بولىدۇ . مەن خانغا سادىق بولۇشنى ، ئاۋام بىلەن بىللە بولۇشنى ھەممىدىن ئەۋزەل كۆرىمەن .

ئۇلار پاراڭلاشقاچ بىر قاچىدىن ئۈگرە ئېچىپ بولۇۋىدى ، دېدەك ئايال بىر لېگەن پولۇ ئېلىپ كىردى . ئاشقا قىرغاۋۇل گۆشى بېسىلغانىدى . ئىككى كىچىك تەخسىدە چاچتەك توغرالغان ، دورا - دەرمانلار سېلىنغان كۆك تۇرۇپمۇ داستىخانغا قويۇلدى .

قورسقى ئاچقان بەھرام پولۇنى نىقتاپ ئېلىپ يېگىلى تۇردى . مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ ئۇنى توختاپ قالمىسۇن ، دەپ پولۇ تۇگىگۈچە ئاز ـ ئازدىن يەپ ئولتۇردى . ئوبدان دەملەنگەن چاي بەھرامنىڭ ھاردۇقىنى چىقاردى . ئۇلار خوپتەن ئۆتەپ يېتىپ قېلىشتى . سەھەردە تەڭلا ئويغىنىپ قوپۇپ ناماز بامداتنى ئوقۇشتى . چاي ئىچىشىپ ، ئاق ئوردا ئالدىغا چىققاندا ، ئىككى تۈمەن لەشكەر سەپراست بولغانىدى . ئەمىر تۇرغۇنبەگ باشلىق سەردالار ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ ئاتلىرىغا مىنىشتى . ئۆتەڭدىن باشقا جايدا توختىماي يۈرۈپ ، بەشىنچى كۈنى ئاقسۇ دەرياسىنىڭ بويىغا كەچ يېتىپ بېرىشتى .

— ۋاقتىدا يېتىپ كەلدىڭلار قېرىنداشلىرىم ، تاغام ئاقسۇ شەھىرىگە بېسىپ كىرىپتۇ ، ئەمىر خوجا ئەلى باھادىرنىڭ نېمە بولغانلىقى نامەلۇم . بىز شەھەرنى قورشىۋالدۇق . تاغامنىڭ نۆكەرلىرى سېپىلدىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ ، بىزنى يېقىن كەلتۈرمەيۋاتىدۇ . ئەمما ، شەھەرنى ئېلىشىمىز كېرەك . تاغامنىڭ يولسىزلىق بىلەن تاجاۋۇز قىلغانلىقىغا جاۋاب بەرمەي بولمايدۇ . ھازىردىن باشلاپ تاڭ سەھەرگىچە ئوبدان ئارام ئېلىڭلار . بامداتنى ئوقۇپلا ھۇجۇمغا ئاتلىنىمىز ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان بەھرام ۋە ئوبۇل ھادىبەگ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن .

ئابدۇرېشىتخان ئاقسۇ شەھىرىنىڭ يىراقتىن قارىيىپ كۆرۈنگەن سېپىل ، پەشتاق مۇنارلىرىغا تىكىلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ ، مەڭزى گىردە ناندەك قىزىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ ھەر قاچان غەزەپلەنسە ، چىرايى ئەنە شۇنداق تۇس ئالاتتى .

ئاي قاراڭغۇسى ئىدى . ئوتقاشلارنىڭ يورۇقىدا چېدىرلارنىڭ ئەتراپىغا باغلاپ قويۇلغان ئاتلار بوغۇز يەۋاتاتتى . جىمجىت ئېقىۋاتقان ئاقسۇ دەرياسىنىڭ مۇڭلۇق شارقىرىشى گويا مېھرىبان ئانىنىڭ ئەللەيدەك نۆكەرلەرنى ئۇيقۇغا غەرق قىلىۋەتكەنىدى .

ئەسنەك توتۇشقا باشلىغان ئەمىر بەھرامنىڭ دەريا بويىدىن كېلىۋاتقان شاھزادىلەرگە نەزىرى ئاغدى ، « سۇلتان ئوغۇللىرىنى ئېلىپ كەپتۇ . كۆزى پىشسۇن ، چېنىقسۇن دەپتۇ ـ دە » — دەپ ئويلاپ تۇ-

رۇشىغا شاھزادىلەر كېلىپ بەگ ئەتكىسىگە سالام بېرىشتى. بەھرام ئۇلار
بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ روھلىنىپ كەتتى.
— ئەمىر، ئوغۇللىرىم ئەتە سىز بىللە جەڭگە كىرىدۇ.
قايىسىسى سېپىلگە بىرىنچى بولۇپ چىقسا ئاقسۇنى ئۇنىڭغا سويۇرغال قى-
لىپ بېرىمەن، — دېدى، ئابدۇرېشىتخان بەھرامغا، — كېچىنى يېنى-
ڭىزدا ئۆتكۈزسۇن.
— بولىدۇ سۇلتان ئالىيلىرى، ئەمما...
بەھرام سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى، ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى
ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغان سۇلتان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:
— بولدى قىلىڭ ئەمىر. پەرزەنتلىرىم بۇ يەرگە سەيلە - سايا-
ھەتكە كەلگەن ئەمەس، — دېدى - دە، ئوغۇللىرىغا بىر قاراپ قويۇپ
چېدىرىغا كىرىپ كەتتى.
بەھرامۇ شاھزادىلەرنى چېدىرغا ئېلىپ كىردى. ھازىر ئۇخلاش
ھەممىدىن زۆرۈر ئىدى، شۇڭا باشقا گەپ قىلماستىن ئۇلارنى ئۇخلاشقا
تەۋسىيە قىلىپ بېشىنى تەكىيگە قويدى.

3

ناماز بامداتنى ئوقۇپ، چاي ئىچىپلا جەڭگە ئاتلانغان لەشكەرلەر
سېپىل تۈۋىگە يېقىنلاپ باردى. ئابدۇرېشىتخاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئوت-
تۇز ئۈچ توپتىن ئېتىلغان ئوق ئەتراپنى لەرزىگە كەلتۈردى. ئونلىغان
شوتىلار سېپىلغا قويۇلدى. مىڭلىغان مىلتىق، ساداقلاردىن ئېتىلغان
ئوق، مەنسۇرخاننىڭ سېپىل - ئۈستىدىكى نۆكەرلىرىنى باش كۆتۈر-
گۈزمىدى.
— توپچىلار شەھەر دەرۋازىسىنى قارىغا ئېلىپ ئاتسۇن، مىنۇتمۇ
توختىمىسۇن، — دەپ بۇيرۇق قىلدى ئەكرەم چاپچىپ تۇرغان ئېتىنىڭ
تىزگىنىنى تارتىپ تۇرۇپ.

— خوپ باش ئەمىر ، — دېدى توپچىلارنىڭ بېشىغا ئات چاپتۇ-رۇپ كەلگەن تۇمەنبېگى ۋە باش ئەمىرنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى ، — دەرۋازىغا قارىتىپ ئېتىڭلار ، توختىماي ئېتىڭلار ، تاكى دەرۋازا پاچاقلى-نىپ ، سېپىل ئۆرۈلۈپ چۈشكىچە ئېتىڭلار .

— سېپىلدىن ئېتىلغان توپ ئوقى تۇمەنبېگىدىن ئون قەدەم بې-رىغا چۈشۈپ پارتلىدى . ئېتى يىقىلىپ ، تۇمەنبېگى تىك موللاق چۈشتى . ئۇنىڭ چېكىسى قانغا بويالغانىدى .

توپچىلار ئېتىشقا باشلىدى . ئەكرەم سېپىلغا قويۇلغان شوتىلار-نىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆرۈلۈپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئۇ يان ـ بۇ يېنىغا قاراپ ، ئابدۇرېشتخاننىڭ ئوق ئېتىۋاتقان مەرگەنلەرنىڭ بېشىدا ئىكەنلىكىنى كۆردى ، ئۇمۇ سېپىلگە قارىتىپ ساداقتىن ئوق ئۈزۈۋاتاتتى . ئەكرەم « سۇلتاننىڭ يېنىدىراق تۇراي » دەپ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىشىغا ، ساداق ئوقى ئۇنىڭ چاپقۇر تۇرۇقىنىڭ كۆزىگە سانچىلدى ، ئات ئۈچ قەدەم مېڭىپ مۇدۇرۇپ ، تېز چۆكۈپ ئاستا يىقىلدى . ئەكرەم يەرگە چۈشۈپ ۋاپادار ئېتىنىڭ بېقىنىغا ، سۆڭگۈچىگە ، بوغىزىغا ملتىق ئوقى تەگكەنلىكىنى بىلدى . نېمىدېگەن چىداملىق ئات ـ هه ! ئۇ ئاتنىڭ بې-شىنى سىلاپ ، قان ئېقىپ تۇرغان كۆزىنى سەللىسىنىڭ ئۇچى بىلەن ئېرتتى . ئات تېپىرلاپ ـ تېپىرلاپ جان ئۈزدى .

بەھرام ئىككى شاھزادە بىلەن بىر شوتىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ سې-پىلغا قويدى . بۇ ئۈلارنىڭ ئۈچىنچى قېتىم سېپىلغا يامىششى ئىدى . شۇتىغا بىرىنچى بولۇپ شاھزادە ئابدۇلتىپخان قەدەم قويدى . بىر قولىدا قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرگەن بۇ غەيۇر يىگىت ناھايىتى تېز قەدەم ئېلىپ شوتىنىڭ ئۈستۈنكى ۋاخىنىسىغا قەدەم قويدى . سېپىل ئۈستىدىكى سې-رىق ساقال بىر نۆكەر ئۇنىڭغا قىلىچ چاپماقچى بولۇۋىدى ، ئاكىسىنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ كۆتۈرۈلگەن ئابدۇكېرىمخان ساداقتىن ئوق ئۈزۈپ سېرىق ساقال نۆكەرنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋەتتى ، سېرىق ساقال نۆكەر ئار-قىسىغا ئۈچۈپ كەتتى .

ئابدۇلتىپخان سېپىلغا بىرىنچى بولۇپ چىقتى . ھەر ياندىن

كەلگەن دۈشمەن نۆكەرلىرى بىلەن قىلىچلىشىپ كەتتى . كەينى ـ كەي-
نىدىن سېپىل تۆپىسىگە چىققان ئابدۇكېرىمخان بىلەن بەھرام ئابدۇل-
تىپخاننى ئارىغا ئېلىۋالغان نۆكەرلەرنى سۈرۈپ ، باشقىلارنىڭ سېپىل
ئۈستىگە چىقىشىغا يول ئاچتى . باشقا ياققا قويۇلغان شوتىلاردىنمۇ ئار-
قىمۇ ئارقىدىن سېپىلغا چىققان ئابدۇرېشتخان سىپاھلىرى مەنسۇرخاننىڭ
نۆكەرلىرىنى سۈرۈپ توقاي قىلىپ ، بىر قىسمىنى قىلىچتىن ئۆتكۈزدى ،
بىر قىسمىنى سېپىلدىن چۈشۈرۈۋەتتى . كەچ پېشىن بولغاندا ئۈزلۈكسىز
ئېتىلغان توپ ئوقلىرىنىڭ زەربىسىدە شەھەر دەرۋازىسىمۇ پاچاقلاندى .
سېپىلنىڭ بەزى جايلىرى ئۆپۈرۈلۈپ چۈشۈپ ، بىرنەچچە جايدىن يو-
چۇق ئېچىلدى . قىلىچنى باش ئۈستىگە كۆتۈرۈپ ئات چاپتۇرۇپ كەل-
گەن ئابدۇرېشتخان ھاڭيادەك ئېچىلىپ قالغان دەرۋازىدىن بىرىنچى بو-
لۇپ كىردى .

مەنسۇرخاننىڭ ۋەزىر ، ئەمىر ، سەردارلىرى قېچىپ كېلىشىپ
ئوردىغا قاپسىلىپ قالدى . نۆكەرلىرى يول ـ يولدا تىز پۈكۈپ تەسلىم
بولدى .

ئابدۇرېشتخان ئوردىغا بېسىپ كىرگەندە مەنسۇرخاننىڭ يوقلۇ-
قىدىن ئەجەبلەندى . ئۇنىڭ ئاتا ۋەزىرى جاپپار بەردىبەگ ، ھامىد
قەللاتلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى .

ــــ سۇلتان تاغام قېنى ؟ ــــ سورىدى ئابدۇرېشتخان قەھرى
بىلەن تىزلىنىپ باش ئەگكەن بىر سەرداردىن .

ــــ خان ئالىيلىرى زىنداندا .

ــــ زىنداندا ، كىم زىندانغا سالدى ؟

ــــ ئاتا ۋەزىر جاپپاربەردىبەگ بىلەن ھامىد قەللات دېگەن دولان-
لىق .

ــــ نېمىشقا زىندانغا سالدى ؟

ــــ مەن ئىنىمنىڭ ئوغلى بىلەن جەڭ قىلمايمەن ، دېگەنلىكى
ئۈچۈن .

ئابدۇرېشتخان تۇرۇپ كېتىپ قىلىچىنى غىلاپىغا سالدى . ئەكرەم

ۋە خان نۆكەرلەر بىلەن زىندانغا باردى . مەنسۇرخاننىڭ بۇ يەردىكى نۆكەرلىرى ئاللىقاچان زىندانىنى تاشلاپ قاچقانىدى . خوجا ئەلى باھادىرنىڭ ئەمىر ، سەركەردىلىرىمۇ زىندانغا قاماپ قويۇلغانىدى . يەر ئاستى سولاقخانىدىن مەنسۇرخاننى ئېلىپ چىقتى . ئۇ ئابدۇرېشىتخاننى كۆرۈپ تىزلانماقچى بولۇۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى يۆلەپ قوللىرىدىن تۇتتى .

— تاغا ، ئۇنداق قىلمىسىلا ، مەن ئەھۋالنى چۈشەندىم .

— خان بالام ، دۆلەت ھوقۇقىنى قارا نىيەتلەرگە بېرىپ قويغانلىقىمنىڭ جازاسىنى تارتتىم ، — مەنسۇرخاننىڭ ياشلىرى ئاقارغان ساقىلىغا تامدى ، — ئۇلار ئەمىر خوجا ئەلى باھادىرنىمۇ سېپىل ئۈستىدە قىيما - چىيما قىلىشىۋەتتى .

— خوجا ئەلى باھادىرنىمۇ ؟ يا خۇدا ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ھەسرەت - نادامەت بىلەن دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش ئاقمىغان بىلەن يۈرىكى يىغلاۋاتاتتى . ئۇ ئۆزىنى تۇتۇپ لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى .

— مەن گۇناھكار بالام ، نۇرغۇن ياخشى ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولدۇم ، — مەنسۇرخان خىجالەتچىلىكتىن يەرگە قارىدى .

ئابدۇرېشىتخان ئەپسۇسلانغان ھالدا ئۇنىڭغا قارىدى :

— جاپپاربەردىبەگ ، ھامىد قەللاتلەر قېچىپتۇ تاغا .

— قېچىپتىمۇ بالام ؟ — دېدى مەنسۇرخان ھاسراپ ، — ھامىد قەللات تۇرپانغا كېلىپلا « مىرزا ئەلى تاغايى قەشقەرگە خان بولدى . ئابدۇرېشىتخان ئەمدى ئاقسۇغا بارالمايدۇ » دەپ جاپپار بەردىبەگ بىلەن بىرلىشىۋالدى ، ئەمىر ، سەردارلىرىمنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى . ئاقىۋەت شۇ بولدىكى ، لەشكەر باشلاپ ئاقسۇغا يۈرۈش قىلدىم . خۇدا مەن ئىشەنگەن كىشىلەرنىڭ ئەسلىدە قارا نىيەت دۈشمەن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى ، مەن سىلىدىن كەچۈرۈپ سورايمەن سۇلتان بالام ، كەچۈرسىلە .

— تەقدىرى قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ تاغا . گۇناھ سىلىدە ئەمەس ، مەن سىلىنى ئاتامدەك كۆرىمەن .

www.uyghurkitap.com

ئابدۇرېشتخان تاغىسىنى يۆلەپ ئوردىغا ئېلىپ كەلدى . تەختتە ئولتۇرغۇزدى ، شۇ چاغدا بەھرام ئىككى شاھزادە بىلەن بىللە يۈزى يې-يىقلىق ئۈچ خوتۇننى يالاپ ئېلىپ كىردى . بەھرام :

— سۇلتان ئالىيلىرى ، قارىسىلا بۇ ساقاللىق خېنىملارغا ، — دەپ ئۇلارنىڭ چۈمبىلىنى قايرىۋەتتى .

ئابدۇرېشتخان قاراپ قوللىرى ئارقىغا قىلىپ باغلانغان جاپپار بەردىبەگ ، ھامىد قەللات بىلەن تۆمۈر بەگنى كۆردى . ئۇلار-نىڭ ئاغزى - بۇرنى قان قىلىۋېتىلگەنىدى .

— ھامىد قەللات مەن سىېنى تونۇدۇم . تولىمۇ ئەخمەق قارام ئى-كەنسەن ، خوجايىنىڭ چالما - كېسەك قىلىندى . پايتەختكە ئېلىپ بې-رىلغاندىن كېيىن جازالىنىسەن ، — ئابدۇرېشتخان چىرايى قارىداپ ، ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالغان ھامىدتىن كۆزىنى ئېلىپ ، جاپپار بەردى-بەگكە تىكىلدى ، — ۋەزىر ، قارانىيەتلەرنى ئاللا مەقسىتىگە يەت-كۈزمەيدۇ . سىزگە بۇ دۇنيادىن گۆر ياخشى ، — دېدى ، — دە ، تۆمۈر بەگكە قارىدى ، — ئەمىر ، سىز ئاتىڭىزنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن خانلىقىمىزغا ئاسىيلىق قىلدىڭىز ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ، پەيت كۈتكەنىدىم . ئەمما ، كۈتكەن مەقسىتىمگە يېتەلمەي قوللىرىغا چۈشۈپ قالدىم سۇلتان ، — دېدى ھېيىقماستىن تۆ-مۈر بەگ . ئۇ پۇشايمان قىلىدىغاندەك تۇرمايتتى .

— سىز ئەتە دارغا ئېسىلىسىز تۆمۈر بەگ . باشقا گېپىڭىز بارمۇ ؟ — غەزەپلىنىپ سورىدى ئابدۇرېشتخان .

— جاپپار بەردىبەگمۇ ئەتە دارغا ئېسىلسۇن ، — دېدى مەنسۇر-خان ئىچىنى ئەلەم ئۆرتەپ ، — سەن بويۇنتاۋلۇق قىلماي ، سۆزۈمنى ئېلىك ئالغان بولساڭ بۇ كۈنگە قالمايتتىڭ .

— گۇناھىمدىن ئۆتسىلە خان ھەزرەتلىرى . سۇلتان ئابدۇلرە-شىدخاندىن بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەپ بەرسىلە ، — تىزلىنىپ يىلىندى ئۇ جاپپار بەردىبەگ .

— مەن گۇناھىڭدىن ئۆتمەيمەن ، بالام ئابدۇلرەشىدخانمۇ بىر

قوشۇق قېنىڭدىن كەچمەيدۇ — ئىستىغپار[1] ئەيت مەلئۇن !

— ۋەزىر ئەزىم ، ئاق ساقىلىڭىزغا لەنەت . سىز بۇ كۈننى ئويلىمىغانمۇ ؟ مەن ئويلىغان . دارغا ئېسىلىشىمنى ، ئۆلۈشۈمنى ئويلىغان ، سىز ئەرزىمەس ، نومۇسسىز ئادەم ئىكەنسىز . تۇفى ! — تۆمۈر بەگ ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى ۋە لېۋىنى چىشلەپ تۇرغان ئاكىسى تۇرغۇنبەگكە قاراپ دېدى ، — ئاكا ، سىز ماڭا ئىچ ئاغرىتماڭ . كەنجى ئوغۇل بولغىنىم ئۈچۈن ئاتامنى ئۇنتالمىدىم . ئەتە خۇدا بۇيرۇسا ئاتامنىڭ روھى بىلەن ئۇچرىشىمەن . تېگىشلىك ئادەمدىن ئۆچۈمنى ئالالمىغان بولسامۇ ، قەدرى - قىممىتىمنى ساقلاپ ئۆلۈشنى ئۆزۈمگە راۋا كۆردۈم . ئىككى ئاكامغا سالامىمنى يەتكۈزۈڭ . خەير - خوش .

تۇرغۇنبەگ تاتىرىپ كەتتى ، گەپ قىلالمىدى . ئۇنىڭ بىئاراملىقىنى سەزگەن ئابدۇرېشىتخان :

— تۇرغۇنبەگ ، كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ . ئۇ مەردلەرچە جان بېرىدىغان بولدى ، — دېدى ئۇنىڭغا ، — سىز ئاقسۇغا ھاكىمبەگ بولىدىغان ئوغلۇم ئابدۇلېتىپخانغا ئاتا ۋەزىر بولۇپ بۇ يەردە قالىسىز . ئەتە مەرھۇم خوجا ئەلى باھادىرنىڭ ۋە دارغا ئېسىلغانلارنىڭ نامىزىنى جامەدە چۈشۈرىمىز .

مەنسۇرخان ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئابدۇرېشىتخاننى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ دېدى :

— ئەسلىدە ، قېرىغان چېغىدا ئالجىغان تاغىلىرىنى دارغا ئاسسىلا ئوبدان بولاتتى بالام ، مېنى ئەپۇ قىلغانلىرىدىن مىننەتدار بولدۇم . ئىنىم سەئىدخاندەك كۆكسى - قارنىلىرى كەڭ جۇۋانى مەرد ئىكەنلا . رەھمەت ، ئاللا سىلىگە رەھمەت قىلسۇن .

— مەن رەھمەتلىرىنى قوبۇل قىلالمايمەن تاغا . گۇناھلىرىنى تونۇتقان ئاللاغا رەھمەت ئوقۇسىلا ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋەزمىن ھالدا ، — ياخشى نىيەتلىك خان ، سۇلتانلارنى ھىيلە - مىكىر بىلەن يامان يولغا باشلىغان ئەبلەخلەر جازالىنىشى كېرەك . ئۇلارغا رەھىم

① ئىستىغپار — تۆۋا قىلىش ، گۇناھنى ئاللادىن تىلەش .

قىلساق ، خەلققە زۇلۇم قىلغان بولىمىز .

ئابدۇرېشىتخان بەھرامنىڭ يېنىدا تۇرغان ئابدۇلتىپخاننى چا- قىردى . سېپىلغا بىرىنچى بولۇپ چىققانلىقىدىن مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ئۇنىڭغا ئاقسۇنى سۇيۇرغال قىلىپ بەرگەنلىكىنى جاكارلى- دى ، مەنسۇرخان ئورنىدىن تۇرۇپ ، بۇ شاھزادىگە تون ۋە تاج كىي- دۈردى .

سەككىزىنچى باب

مۇسقا ــ جەننەت شاملى

1

ئابدۇرېشتخان يەركەنگە قايتىپ كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى چاشكا ۋاقتىدا ، هامىد قەللات بىلەن قاسىم خىچىر بىرگە دارغا ئېسىلدى . مىڭلىغان ، ئون مىڭلىغان خەلق بۇ ئىككى نادان قانخۇرنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان جەسىتىگە لەنەت قىلىشتى .

بەهرام خەلق توپى ئالدىدا دارغا ئېسىلغانلارغا غەزەپ بىلەن قاراپ تۇرغان ، بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان بىر يىگىتنى كۆرۈپ قېلىپ يېنىغا كەلدى . ئۇ مەرهۇم ۋەزىر ئەلى سەئىد كۇكۇلداشىنىڭ ئوغلى ئابدۇلئەزىز ئىدى .

ــ ئابدۇلئەزىز ، سىزمۇ كېلىپسىز ـ دە ؟ ــ دېدى دار سۇپىسىدىن چۈشۈپ كەلگەن بەهرام .

ــ پاششاپ تۇرۇپ كەلمىسەم بولامدۇ ئەمىر ؟ بۇ ئاسىيلارنىڭ دار ئالدىدىكى هالىتىنى كۆرگۈم كەلدى .

ئالتۇن مەدرىسىدە بىلىم تەهسىل قىلىپ كۆزگە كۆرۈنگەن ئابدۇلئەزىز كۇكۇلداشنى ئۆتكەن هەپتە ئابدۇرېشتخان چاقىرتىپ ، پاششاپبەگ مەهكىمىسىنىڭ پاششاپلىقىغا تەيىنلىگەنىدى . ئۇ بۇ يىل ئون يەتتە ياشتا ئىدى . گۈلبەهرام ئوردىسىدىكى ئەڭ ياش ئەمەلدار بولۇپ قالغىنىدىن بۇ يىگىت ئانچە رازى ئەمەستەك قىلاتتى .

ــ رەهمەتلىك دادامنىڭ مېنى باغدادتا ئوقۇتقۇسى بار ئىدى ، ئارزۇسىغا يېتەلمىدى . مەنمۇ سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ سۆزىنى يىرالمىدىم .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بولمىسا بەك ئوقۇغۇم بار ئىدى .
— قايسى مەدرىسىدە ئوقۇۋاتاتتىڭىز ئىنىم ؟
— ئالتۇن مەدرىسىدە .
— پايتەختتىكى ئەڭ كاتتا مەدرىسىدە ئوقۇپتىكەنسىز ــ دە ، ئى-
نىم .
— شۇنداق ئەمىر ، — ئابدۇلئەزىز ئۇلۇغ كىچىك تىنىدى ، —
ئىلمى نۇجۇمغا ، مۇسىقىغا قىزىقاتتىم .
— ئالتۇن مەدرىسىدە مۇسىقا دەرسى بېرىدىغان مۇدەررىس يوققۇ
ئىنىم . يېڭىدىن كەلگەن ئوخشىمامدۇ ؟
— جاھان مەدرىسىدە بار ئەمىر . مەن ھەر كۈنى نامازدىگەردىن
شامغىچە بۇ مەدرىسكە كېلىپ ئۇستاز يۇسۇپ قىدىرخاندىن دەرس ئال-
مەن . ئۇ ئىران ، ھىندىستان ، خۇراسان ، ھەتتا ۋىزانتىيە ①دىن كەلگەن
تالىپلارغا مۇسىقا دەرسى ئۆتىدۇ . پېقىرنى مۇسىقىغا ھەۋەس قىلدۇرغان
مەرھۇم ئاتام ئىدى ، مەرھۇم ساتار ، راۋابنى ياخشى چالاتتى .
— سىزمۇ ياخشى چالىدىغانسىز ؟ سۇلتانمۇ ئۇد ، ساتار ، دۇتارنى
سايرىتىۋېتىدۇ ، ھەر شەنبە ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلىپ مۇسىقا كېچى-
لىكى ئۆتكۈزىدۇ ، شۇنداق ئاجايىپ . سىزمۇ قاتنىشىڭ ئىنىم ، روھىڭىز
كۆتۈرۈلۈپ ، غەمدىن خالاس بولۇپ قالىسىز .
— مەن تېخى ئۆگىنىۋاتىمەن ، — ئابدۇلئەزىزنىڭ چىرايىغا ۋىل-
لىدە قان يۈگۈردى ، — سۇلتاننىڭ مۇسىقىغا خۇشتار ئىكەنلىكىنى بىل-
مەيدىكەنمەن ئەمىر ، بىلسەممۇ ، ئۇنىڭ مۇسىقىسىنى ئاڭلاش پېقىرغا
قانداق نېسىپ بولسۇن ؟ ئاددىي بىر خادىم تۇرسام ، ئۇنداق تەنتەنىلىك
مۇسىقا كېچىلىكىگە قانداقمۇ قاتنىشىشقا جۈرئەت قىلاي ؟
— سۇلتانغا بۇ ئارزۇيىڭىزنى يەتكۈزەي ، مۇشۇ شەنبە سىزنى
ئۆزۈم مۇسىقا كېچىلىكىگە ئېلىپ باراي .
— راستمۇ ؟ ــ ئابدۇلئەزىز ئۈمىدلىنىپ سورىدى .
— راست يىگىت ! گېپىم گەپ .

---

① ۋىزانتىيە — ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەرقىي رىم دۆلىتى .

بەھرام ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ ، دارغا ئېسىلغانلارنىڭ جەسە-
تىنى نامازدىگەردىن كېيىن ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى
پاششاپبەگ باباسالىغا تاپىلاپ ئوردىغا كەلدى . ئەمىر - ئەركانلار ئۆز
ئىشلىرى بىلەن بەنت ئىدى . ئابدۇرېشتخان ۋەزىرلەر بىلەن قەشقەر ،
يەركەن ، خوتەنلەرگە سېلىنىدىغان مەدرىسە ، قارىيخانا ، مەسچىتلەر
توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىۋاتاتتى . بەھرام كىرىپ بىر چەتتە قول باغلاپ
تۇردى .

— سەرمۇنشى يارلىق يېزىڭ ، — دېدى ۋەزىرلەرنىڭ سۆزلىرىنى
ئاڭلاپ بىر قارارغا كەلگەن ئابدۇرېشتخان ، — قەشقەرگە ئىككى مەد-
رىسە ، ئۈچ مەسچىت ، يەتتە ھامام ؛ يەركەنگە ئۈچ مەدرىسە ، بەش
مەسچىت ، توققۇز ھامام ؛ ھەرقايسى يېزا - بازارلارغا بىردىن مەدرىسە ،
ئىككىدىن قارىيخانا ، بىر جامئە سېلىنسۇن . خانلىقىمىز تەۋەلىكىدە مەد-
رىسە ، مەسچىت ، ھامام بولمىغان شەھەر ، يېزىلار قالمىسۇن . بۇنىڭغا
يۈز مىڭ سەر كۈمۈش خەزىنىدىن ئاجرىتىلسۇن .

قېرىپ مۈكچىيىپ قالغان شاھ سەئىد ئالىم يارلىقنى يازدى . يېقىدا
تىزىلغان مەرۋايىتتەك دانە - دانە قىلىپ چىرايلىق يېزىلغان يارلىققا ئاب-
دۇرېشتخان مۆھرىنى باسقاندىن كېيىن تەختتىن چۈشتى .

چۈش ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئەمىر - ئەركانلار قايتتى .
بەھراممۇ ئۇلار كەينىدىن مېڭىۋىدى ، ئابدۇرېشتخان ئۇنى چاقىرىپ
سورىدى :

— توختاڭ ئەمىر ، مەيدانىي ئادالەتتىن ھازىر كەلدىڭىزمۇ ؟

— ھازىر كەلدىم ئالىيلىرى .

— ئاۋامنىڭ كەيپىياتى قانداق بولدى ؟

— ئاۋامنىڭ كەيپىياتى ياخشى بولدى ئالىيلىرى ، دارغا ئېسىلغان
مەلئۇنلارغا لەنەت ئوقۇمىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى ، يىغىلغان ئادەممۇ بىر
تۇمەندىن ئاشىدۇ .

— زىندانىدا يەنە قانچە گۇناھكار بار ئىكەن ؟

— زىندانىدا بىرمۇ گۇناھكار قالماپتۇ ئالىيلىرى .

www.uyghurkitap.com

— زىندانغا بىرمۇ ئادەم كىرمەسلىكنى ئۈمىد قىلىمەن ئەمىر .
— ئالىيلىرىنى ئاللا تىلەكلىرىگە يەتكۈزگەي سۇلتان .
— ئاتۇشقا بېرىپ كەلسىڭىز قانداق ؟ — دېدى ئابدۇرىشتخان ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا ، — ئوغلۇم ئابدۇلېتىپخاننىڭ تويىنى قىلغىلى بىر يىلدىن ئاشتى . ئابدۇلكېرىمخانمۇ ئون يەتتىگە كىرىپ قالدى . مومىسىنىڭ بۇ بالامنىڭ تويىنى كۆرگۈسى بار ئىكەن ، ئۆيلەپ قوياي دەيمەن . مۇشۇ تويىنىڭ باھانىسىدا ، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بۇزرۇكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرەتلىرىنى مىنىڭ نامىمدىن پايتەختكە تەكلىپ قىلىپ كەلگەن بولسىڭىز . ئوغلۇمنىڭ نىكاھىنى قىلىپ ، قاراڭغۇلۇقتا قالغان ۋۇجۇدىمىزنى يورۇتۇپ كەتسە ، ئۇ زات بىلەن ئىلگىرى كۆرۈشكەن بولسامۇ ، قەدرىگە يەتمىگەنىكەنمەن . ئەلھال ئۇ پېشىۋا ـ بۇزرۇكۋار بىلەن دىدار كۆرۈشۈشكە ئىنتىزار بولۇۋاتىمەن .
— ماقۇل ئالىيلىرى ، — دېدى بەھرام .
بەھرام قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ئابدۇرېشتخان ھەرەم ھويلىسىدىكى خاس ھۇجرىسىغا كىرمەستىن ، قىينانىسى سۇلتان نىگارخېنىم تۇرۇشلۇق پېشايۋانلىق قەسرگە قەدەم قويدى . چېكە چاچلىرى ئاقارغان ، قامەتلىك ، خۇش چىراي سۇلتان نىگار خېنىم قاتمۇ قات سېلىنغان يېكەندازدا تەكىي ـ ياستۇقلارغا يۆلىنىپ يانتۇ ئولتۇراتتى . ئىككى كېنىزەك ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى تۇتۇۋاتاتتى .
ئابدۇرېشتخان قېينانىسىغا سالام قىلىپ ، تىنچلىق سورىدى . ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ دۇئا قىلدى . سۇلتاننىڭ « يۈز ياشقا كىرگەيلا . . . » دېگەن سۆزىدىن سۆيۈنگەن قېينانا :
— بالام ، نەۋرەم ئابدۇلكېرىمخاننىڭ تويىنى كۆرسەم ماڭا كۇپايە تى ، بىر ئانا ئۈچۈن نەۋرىسىنىڭ تويىنى كۆرۈشتىنمۇ ئارتۇق ئارزۇلىمسا كېرەك ، — دېدى .
— شۇنداق خان ئانا . تويىنى خۇدايىم بۇيرۇسا ، يەنە بىر ئاينىڭ بېشىدا دۇئاگۇيىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىجازىتى بىلەن باشلايمىز . نىكاھىنى قى-

لىش ئۇچۇن بۇزرۇكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ شەيخۇلئەلا ھەزرەتلىرىگە ئادەم ئەۋەتتىم .

— ئەجەب ئوبدان بولۇپتۇ بالام ، ئەجەب ئوبدان بولۇپتۇ . قىزىم چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ بېشى ئاسمانغا يېتىدىغان بولدى . — سۇلتان نىگار خېنىم ئابدۇرېشىتخانغا زەن قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مەن كېلىپ سەئىدخاننىڭ دىدارىنى ئەمەس ، قەبرىسىنى كۆردۇم ، سىلى يەنە ئۆيلىنىۋېلا . ئۇ خاتۇنلىرىدىنمۇ باللىق بولۇپلا ، قىزىمنىڭ روھى چۈشۈپ كېتىپتۇ . مەن بۇنداق بولار دەپ ئويلىمىغانىدىم . خاتۇنلىرىنىڭ شەۋكەتلىك سۇلتان يۇنۇسخاننىڭ نەۋرىسى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايلا بالام .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ چىرايى ئۆڭدى .

— خان ئانا . بۇنداق دېسىلە ، ئازار يەپ قالىمەن ، چۇچۇك سۇلتان ئاغىچا بىلەن مۇناسىۋىتىم ئوبدان . خاتۇن ئېلىشىم شەرئەت ئەھكاملىرىغا ئۇيغۇنغۇ ؟

— بولدى بالام ، سىلىنى خاپا قىلغۇم يوق . ئىككىڭلار ياخشى ئۆتسەڭلار پۈتۈن ئەل خۇش بولىدۇ .

ئابدۇرېشىتخان جاۋاب ياندۇرماي بېشىنى ئېگىپ قويۇپ ، خاس ھۇجرىسىغا چىقىپ كەتتى . ئۇ بۇ قېينانىسىنى ناھايىتى ھۆرمەت قىلاتتى ، ئۇ دەشتى قىپچاق دىيارىدىن كەلگەندىن بۇيان ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتاتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ قىزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇشقا ، دۆلەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىغا يول قويماي ، نارازى قىلىپ قويغانىدى . بۇ نارازىلىق ئابدۇرېشىتخان ھال سوراپ كىرگەندە ، بىللە تاماق يېگەندە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى . بۇنداق نارازىلىقلارغا ئېرەن قىلماسلىق ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى ئىدى . ئۇ چۇچۇك سۇلتانبېگىمگە قانداق كۆيۈنسە ، نۇرنىسا سۇلتانبېگىمگىمۇ شۇنداق كۆيۈنەتتى . ئۇنىڭدىنمۇ قۇرەيش سۇلتان ، ئابدۇللاخان ئىسىملىك ئىككى ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەنىدى . نۇرنىسا سۇلتانبېگىم بۇ يىل يەنە ئېغىر ئاياغ بولۇپ قالغانىدى .

www.uyghurkitap.com

چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئالدىنقى يىلى ئابدۇرېھىم سۇلتان، بۇ يىل مۇھەممەدخان، دەپ ئات قويۇلغان ئىككى ئوغۇل تۇغقاندىن كېيىن ئۆزىنى تېخىمۇ ئەتىۋارلاپ، چوڭ تۇتۇپ، ھەرەم ئىچىدىلا ئەمەس، پۈتۈن ئوردا ئىشلىرىغا چات كىرىپ كۆرەڭلەپ كەتكەچكە، ئابدۇرېشىتخان «سىز خانىش، پادىشاھ ئەمەس، خانلىقىمىز تۈزۈمىدە دۆلەت ئىشلىرىغا قول سېلىشىڭىزغا يول قويۇلمايدۇ ئەزىزىم، بۇنى بىلىشىڭىز كېرەك» دەپ ئۇنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلىشىنى چەكلەپ قويغانىدى. قېينانىسىنىڭ نارازىلىقىمۇ مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدى.

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئانىسى گۈلسىما سۇلتانبېگىم چۇچۇك سۇلتانبېگىمدىن ئۇرنىسا سۇلتانبېگىمنى ئارزۇلايتتى. قۇدىسى كەلگەندىن بۇيان ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپ قالدى. دېمىسىمۇ، قېينانىسىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە دىققەت قىلىدىغان چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ خۇيلىنىپ يۈرۈشى، ئوچۇق چىراي ئاچماي، تاپا ـ تەنىگە ياتىدىغان سۆزلەرنى كۆپ قىلىشى ئۇنى شۇنداق ئېھتىياتچان قىلىپ قويغانىدى. بۇ ھالنى سەزگەن ئابدۇرېشىتخان ئىلاجى بار ئانىسىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈشكە، كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى.

ئابدۇرېشىتخان بۇ يىل باش باھاردا زاراخەتمە ئۆتكۈزۈپ، ئۆزى ئۇل قويۇپ بەرگەن ئالىي بىلىم يۇرتى رەشىدىيە مەدرىسى جىددىي ياسىلىۋاتتى. شۇڭا، ئۇ ھەر ھەپتە دېگۈدەك ئىش ئورنىغا بېرىپ ئۇستا، ئىشلەمچىلەر بىلەن مۇڭدىشىپ، ئۇلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ كېلەتتى. مەدرىسلەرگە بېرىپ، ئالىم ـ پازىللار بىلەن ھەمسۆھبەت بولاتتى. رەستىلەرگە بېرىپ، سودىگەر ـ تىجارەتچىلەرنىڭ تەلەپ ـ ئىلتىماسلىرىنى ھەل قىلاتتى. ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار بىلەن ئۇچرىشىپ، غەيرىتىگە ـ غەيرەت قوشاتتى. شۇ چاغلاردا يەركەن، خوتەن شەھەرلىرىدە پىلە بېقىپ، يىپەكچىلىك قىلمىغان ئائىلە يوق دېگۈدەك ئىدى. ئۇلار توقۇغان يىپەك گىلەم، ئەتلەس، شايى، بەقەسەملەر يەرلىك ئاھالىلەرنى تەمىنلەپلا قالماستىن، بەلكى ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا، ئەرەب، ھەتتا نا-

سارالار ①ئەللىرىگە ئاپىرىلىپ سېتىلاتتى ياكى شۇ مەملىكەتلەردىن كەل-
گەن سودىگەرلەر سېتىۋېلىپ ئېلىپ كېتەتتى . قەشقەرنىڭ گۈلە - قاق ،
چىلانلىرى ، ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى ، پىچاق ، خەنجەر ، قىلىچلى-
رىمۇ باشقا ئەللەرگە چىقىرىلاتتى .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھەر بىر ئائىلىدە بىر تۈپ ئۆجمە بولۇش دې-
گەن ئارزۇسى ئەمەلگە ئېشىپلا قالماي ، ئېتىز قىرلىرىغا ، يوللارنىڭ چې-
تىگە ، يارلىقلارغا نۇرغۇن ئۆجمە دەرەخلىرى تىكىلىپ ئاينىتىلغانىدى .
قويۇق تىكىلگەن جىگدە دەرەخلىرى ئېتىزلارنى بوران - چاپقۇندىن ، قۇم
بېسىشتىن ، زەيلىششتىن ساقلاپ ، دېھقانچىلىقنى روناق تاپقۇزغانىدى .
دۆلەتكە يىلدا بىر قېتىم تاپشۇرىدىغان غەللە - پاراق ۋە ئۆشرىدىن باشقا
سېلىق يوق بولغاچقا ، دېھقانلارنىڭ كىرىمى زور دەرىجىدە ئاشقانىدى .

يەركەن شەھىرى پايتەختكە مۇناسىپ ھالدا ناھايىتى ئاۋات ،
تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ - كېتىپ تۇرغانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى .
كوچىلاردا ھىندى ، ئوردۇ ، ئەرەب ، ھەتتا پەرەڭلەر ②نى دائىم
ئۇچراتقىلى بولاتتى . ئۆزبەك ، قازاق ، قىرغىزلارغۇ ئۆز يۇرتىدەك ئەر-
كىن - ئازادە يۈرۈشەتتى . ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سودىگەر بولۇپ ، ئاب-
دۇرېشىتخاننىڭ يارلىقى بويىچە قەيەرگە بارسا ، تۇرسا چەكلىمىگە ئۇچ-
رىمايتتى . پەقەت باشقا ئەللەردىن ئېلىپ كېلىپ ساتقان ماللىرىغىلا باج
تۆلەيتتى . ئالغان ماللىرىغا باج ئېلىنمايتتى .

بايلىق - باياشاتچىلىق ياخشىلىققا يول ئاچىدۇ . نامراتلىق ،
يوقسۇزلۇق — كۈلپەتكە ، ئازابقا دۇچار قىلىدۇ . سەئىدىيە خانلىقىنىڭ
تەۋەسىدىكى شەھەر ، بازارلاردىكى زىندانلار بوشاپ قالغانىدى . تۈتۈپ
قامىلىدىغان ئوغرى ، قاراقچىلار ، قاتىل ، لۈكچەكلەر بولمىغاچقا ، پۇقرالار
ئەندىشىسىز ياشايتتى ، بىر - بىرىگە سىلىق مۇئامىلە قىلاتتى ، بىر - بى-
رىگە كۆيۈنەتتى .

ئابدۇرېشىتخان ھەر كۈنى دېگۈدەك خەلقنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر

---

① ناسارا ئەللىرى — ياۋروپا ئەللىرى .

② پەرەڭلەر — شۋېتسارىيىلىكلەر .

تېپىپ تۇراتتى ، بەزىدە ، ئەمىر ئەكرەم ۋە بەھراملار بىلەن سودىگەر ياكى دېھقان سىياقىدا ياسىنىپ ئاخشاملىرى كوچا ئارىلايتتى . خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ، قىيىنچىلىقتا قالغانلارنى ئۇچراتسىلا ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلدۈرمەي ، قىيىنچىلىقتىن قۇتقۇزۇپ قوياتتى . بۈگۈن ئاخشاممۇ ئەمىر ئەكرەم بىلەن يەركەننىڭ ئەڭ ئاۋات رەستىسى بولغان ئوردا كۆل كوچىسىدىكى گەزمال رەستىسىنى ئارىلاپ ، ھەرەم قەسرىگە يېرىم كېچىدە قايتىپ كەلدى . چۈچۈك سۇلتانىبېگىم قەسرىگە مېڭىپ بولۇپ ، قايرىلىپ نۇرنىسا سۇلتانىبېگىم قەسرىگە كىردى .

2

زۇلمەتكە چۆمگەن ئۇپۇق يۈزى ئاستا ـ ئاستا ئاقىرىپ ، تاڭ سۈزۈلدى . نامازدىن يانغان ئابدۇرېشىتخان ئەمىر ئەكرەم بىلەن سالاملىشىپ دېدى :

ـــ ئەمىر بەھرامنىڭ ئاتۇشقا كەتكىنىگە ئىككى ھەپتە بولدى . خەۋەر يوق ، بۇزرۇكۋارنىڭ يېنىدا ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىنىمۇ بىلمەي قالغان بولسا كېرەك .

سۇلتان ئوغلىنىڭ توينى قىلىشقا ئالدىراۋاتقىنىنى پەملىگەن ئەكرەم :

ـــ شۇنداق ئالىيلىرى ، ئەمىسە ئادەم ئەۋەتەي ، تۆت ـ بەش كۈن ئىچىدە قايتۇرۇپ كەلسۇن ، ـــ دېۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان :

ـــ ياق ئەمىر ، كېلىپ قالار . ئادەم ئەۋەتسەك ، بۇزرۇكۋارنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالمىسۇن . تەخىر قىلايلى ، ـــ دەپ چاھار باغقا ماڭدى .

ئەمىر بەھرام پېشىندىن كېيىن كەلدى . تىز يول ماڭغىنىدىن يۈزلىرى قىزىرىپ ، ئۈستىۋېشىنى چاڭ بېسىپ كەتكەنىدى . ئۇ سۇلتان

www.uyghurkitap.com

سارىيغا كىرىپ ئابدۇرېشىتخانغا سالام بېرىپ بولۇپ شۇنداق دېدى :
— بۇزرۇكۋار ھەزرەتلىرى ئۆزلىرىگە سالام يوللىدى ، تەكلىپلە-رىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى . پېقىرمۇ ئۇنىڭ سۆھبىتىدە بو-لۇپ ، كۆڭلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قاپتىمەن . يولغا قارىتىپ قويغان ئوخشايمەن .
ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالام بېرىپ دېدى :
— يۈلىگىزغا قارىغىنىمىز راست ئەمىر . ئېيتىڭا ، بۇزرۇكۋار ھەزرەتلىرى قاچان كېلىدىغان بولدى ؟
— كېلىشۋاتىدۇ ئالىيلىرى ، سىلىگە خەۋەر قىلاي ، دەپ كې-رىشىم . . .
— چۈشەندىم ئەمىر ، دەرھال بۇزرۇكۋارنىڭ ئىستىقبالىغا چى-قايلى ، — دېدى تەختتىن چۈشكەن ئابدۇرېشىتخان ، ئۇ چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ سۇلتان سارىيىدىن چىقتى .
كۈز قۇياشى غەربكە خېلى سىلجىغانىدى . ئىللىق ئاپتاپ ئاتلىق كېتىۋاتقان ئابدۇرېشىتخاننىڭ گاھ تاجىغا ، گاھ يەلكىسىگە ، گاھ قارا قۇلاننىڭ ساغرىسىغا چۈشەتتى . يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ئېگىز ئۆسكەن سۇۋادانلار ئىرغاڭشىپ ، يولدا ئالتاغىل سايىلەرنى پەيدا قىلىغا-نىدى . بۇغداي ، قوناقلىرى ئورۇلۇپ بولغان ئېگىزلاردا ئوتلاۋاتقان قوي ، ئۆچكە ، كالا - موزايلارنىڭ بەزىلىرى ئاپتاپقا قاقلىنىپ كۆشەپ ياتاتتى ، بەزىلىرى يولدىن ئۆتۈۋاتقانلارغا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى .
ئابدۇرېشىتخان ئەتراپقا كۆز سېلىپ ، پات - پات ئاتنىڭ تىزگى-نىنى تارتىپ قوياتتى . ئۇنىڭغا ياندىش شاھ ھارۋىسى كېتىۋاتاتتى . يىراقتىن بىر توپ ئاتلىقنىڭ قارىسى كۆرۈندى .
— سۇلتان ئالىيلىرى ، ئاشۇ كېلىشۋاتقانلار بۇزرۇكۋار ھەزرەت-لىرى ۋە مۇرىتلار ، — دېدى بەھرام يېقىنلاپ كېلىپ .
ئابدۇرېشىتخان ئاتتىن چۈشتى ، ئۇ خۇراساندا تونۇلغان ، بۇ يەرگە كەلگەندىن بىرى خەلق ئارىسىدا ناھايىتى زور ئابرۇي قازانغان ، ھۆرمەت تاپقان بۇزرۇكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرەتلىرىنى

ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىشنى كۆڭۈلگە پۈكۈپ كەلگىنى ئۇ-
چۇن ، ھاياجانلىنىپ قەدەم تاشلىدى . ئەمىر ـ ئەركانلارمۇ پىيادە بو-
لۇشتى .

بىزنىڭ ئۇلۇغ ئىگىمىز
ئاللادۇر ـ ئاللادۇر .
ھەق دوست رەببەنا .
ئاڭا سادىق دىلىمىز
دەريادۇر ـ دەريادۇر .
ھەق دوست ئىللەللا . . . ،

دېگەن ھېكمەت يەر ئاستىدىن ئاڭلانغاندەك بولدى ، ئاتلىقلار يې-
قىنلاپ كەلگەنسىرى ، كۈچلۈك ياڭراشقا باشلىدى .

ئابدۇرېشىتخان قارا تونلۇق بىر توپ كىشىنىڭ پىيادە بولۇپ ،
ئاق تون كىيگەن قارا ساقال ، ئاتلىق كىشىنىڭ ئەتراپىدا جەرە سېلىپ ،
ھۇ تارتىپ ، ھەلقە بولۇپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ھاياجانلىنىپ ، ۋۇ-
جۇدى لەرزىگە كەلدى . ئاق تونلۇق كىشى سۇلتانغا يېقىنلاشقاندا ئاتتىن
چۈشتى ، ھۇ تارتىپ پىرقىراپ كەلگىنىچە ئابدۇرېشىتخان ئەتراپىنى ئۈچ
قېتىم ئايلاندى . سوپىلىرىمۇ جەرە سېلىپ ، ئىككىيلەننى ئوتتۇرىغا ئېلىپ
ھەلقە بولۇپ ھېكمەت ئوقۇدى . . .

ئابدۇرېشىتخان سالام بېرىشنى ياكى سۆز قىلىشنى بىلەلمەي تۇر-
غاندا ، ئاق تونلۇق ئادەم ئېغىز ئاچتى :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئى شاھى جاھان ، خىزمىتىڭىزگە كەلدى
بىر لاماكان [1]. قوبۇل كۆرسىڭىز بەختىمدۇر ، ئالدىڭىزدا لال ـ ئەق-
لىمدۇر . . ئالىيلىرى بىلەن دىدار كۆرۈشتۈرگەن ئاللادىن پېقىر مىن-
نەتدار .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئى ئۇستاز ساھىب قىران ، پاساھىتىڭىزگە

---

① لاماكان — ماكانسىز .

قايىل ئەھلى جاھان. گەرچە شاھ بولسامۇ، ئالدىڭىزدا مۆرىتمەن، خان بولسامۇ گۇناھكار يېگىتمەن. بۇزرۇكۋار، ھەزرەتلىرى بىلەن دىدار مۇلاقەتكە ئىگە قىلغان رەببىمگە شۈكرى، — ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويغان ئابدۇرېشىتخان بۇزرۇكۋاردىن تىنچ-ئامانلىق سورىدى.

— سۇلتان ئالىيلىرى، جەندە-كۇلاھ ئىچىدىكى كەمىنە پېقىرنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۆزلىرىنى مۆرىت سانىغانلىرى بۇ مىسكىن بېشىمنى ئاسمانغا يەتكۈزدى. دىل ئاللانىڭ ئۆيىدۇر، دىل بىلەن تەستىق قىلىپ، تىل بىلەن ئىزھار قىلىنغان تىلەك ئۈمىد بېغىدا گۈل ئاچماي قالمايدۇ، — دېدى خوجا مۇھەممەد شېرىپ بۇزرۇكۋار ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالاھىدە قەدەم رەنجى قىلىپ كۈتۈۋالغىنىغا رەھمەت ئوقۇپ، ئۇنىڭ نۇرلىنىپ تۇرغان چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى، — ئالىيلىرىنى يول ئۈستىدە پېقىرغا قول بېرىپ، ئاللانىڭ ساھىبى بولغانلىرى بىلەن مۇبارەكلەيمەن.

— رەھمەت پىر ئۇستاز، ئۇزاقتىن بۇيان كۆڭۈل بېغىمدا بىخ سۈرگەن ئارزۇ كۆچىتى مانا بۈگۈن ھەزرەتلىرىنىڭ بىخۇبار قەلب بۇلاقلىرىدىن سۇ ئىچىپ چېچەكلىدى. ئۈمىد ئولدۇركى، پەرۋىش قىلىش بىلەن مېۋە بەرگەي:

ئابدۇرېشىتخان كۆڭلىدىكىنى ئىزھار قىلىپ، ئەمىر، ئەركانلارنى بىر-بىرلەپ بۇزرۇكۋارغا تونۇشتۇردى. ئاتا ۋەزىر نىزامىدىنبەگ، سىر مۇنشى شاھ سەئىد ئالىم، يەركەن شەھىرىنىڭ ھاكىمبېگى ئەمىر ئوسمانبەگلەر قول بېرىپ كۆرۈشۈپ، ئۆزلىرىنى مۆرىت، دەپ بىلىشنى ئۆتۈنۈشتى. بۇزرۇكۋار تەخىرسىز قوبۇل قىلدى.

شەيخۇلئىسلام مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا بۇزرۇكۋار بىلەن سوغۇقلا كۆرۈشۈپ، سۇلتاننىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ تۇردى. ئەكرەم باشلىق بىر قانچە سەركەردە، ئۇنىڭغا مۆرىت بولۇش توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىدى، بەھرام بىرقانچە سەردارلار بىلەن كېلىپ كۆرۈشۈپ، مۆرىت بولۇش ئارزۇلىرىنى بىلدۈردى. بۇزرۇكۋار باش لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.

ئابدۇرېشىتخان سايىۋەنلىك شاھ ھارۋىسىغا ئولتۇرۇشقا بۇز-رۇكۋارنى تەكلىپ قىلىۋىدى ،

— ياق ئالىيلىرى ، بۇ دۇنيانىڭ راھىتى ماڭا نېسىپ قىلىنمىغان . ئاتقىمۇ مىنىپ ئازار بەرگۈم يوق . ئەگەر يول ئۇزۇن بولمىسا پىيادە كې-لەتتىم ، — دەپ ئۇنىمىدى .

ئۇنىڭ بۇنداق راھەتكە بېرىلمەسلىكى ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھۆرمە-تىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى ، ھەتتا بەزى ئەمىر ، سەردارلار تەسىر-لەنگىنىدىن كۆز يېشى قىلىشتى .

ئابدۇرېشىتخان بۇزرۇكۋار ھەزرەتكە ئالىي مېھمان كۈتۈش ئورنى بولغان ئوردا تەكىخانىسىدا تۇرۇشنى ئۆتۈنگەندىمۇ ، بۇزرۇكۋار رەت قى-لىپ :

— مۆمىنلەر دىلى ھەرقانداق ئالىي ئىمارەتتىن ئازادە ۋە كەڭ بولغان ئاللانىڭ ئۆيىكى ، پەيغەمبەرنىڭ جايى ئاشۇ ئۆي بوسۇغىسىنىڭ ئال-دىدۇر ، بەلكى قەبرىستانلىقتۇر . رۇخسەت قىلسىلا ، قىرىق چىلتەنلىرىم مازىرىدا ئىستىقامەت قىلسام ، — دېدى .

ئابدۇرېشىتخان ياش ئەگىگەن كۆزلىرىنى بۇزرۇكۋارنىڭ پېشىگە سۈرتۈپ ، ئۇنى چىلتەنلىرىم مازىرىغىچە ئۇزىتىپ باردى .

3

توي باش كۈزدە بولدى . ئۈزۈم تازا پىشقان ، ئانار قىزىرىپ يې-رىلىشقا باشلىغان ، ئەنجۈر ئۇچىنچى قېتىم پىشىشقا يۈزلەنگەن ، ئەششاپ-تۇل يوغىناپ ، سۈزۈلۈپ مەي بولغان كۈنلەر ئىدى .

ئەنجۈر مۇرابباسىنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەن سەلتەنەت سۇلتان-بېگىم توي كىيىمى كىيىپ ، سەھەر ئېچىلغان قىزىلگۈلدەك ھەم خۇش-بۇي ، ھەم چىرايلىق بولۇپ كەتكەن قىزىغا قاراپ ، كۆز يېشىنى زادىلا توختىتالمىدى .

— دادىسى بولسا قانچە خۇشال بولار ئىدى ، ياشانغان چېغىدا تـۇغۇلغان بۇ قىزىغا خۇيمۇ ئامراق ئىدى . رەھمەتلىك ، ھېلى ئامراق بولمسۇن . ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ . . .
— ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالسىلا . « ئۆلۈمنىڭ يارىشقى يىغا ، تويىنىڭ يارىشىغى ناخشا ـ ساز » دەپتىكەن . توي بولۇۋاتسا ، ياش تۆكسىلە ، مەلىكەمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمامدۇ ؟ — تەسەللى ئېيتتى ئۆزۈن يىللاردىن بېرى خىزمىتىنى قىلىپ كېلىۋاتقان كېنىزىكى . ئۇنىڭ كـېـنىزەك ۋە دېدەكلىرىدىن باشقا تەسەللى بېرىدىغان كىشىسى يوق ئىدى .
ئىمىن خوجا سۇلتاننىڭ رەپىقىسى بولغان بۇ تۇل خانىش ئاقسۇ-دىن پايتەختكە كەلگەندىن بېرى ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالاھىدە غەمخورلۇ-قىغا ئېرىشكەن بولسىمۇ ، يەنىلا ئۆزىنى يالغۇز ، ئەسىردەك ھېس قىلات-تى . ئېرى بار ۋاقتىدىكىدەك كۆرەڭ ، شەرەنداز ئەمەس ئىدى ۋە ئۇنداق بولۇشىمۇ ئەمەلىيەتتە ئەقىلگە سىغمايتتى ، ئەمما بارىمەن دېگەن يېرىگە بارالايتتى ، ئىختىيار قىلغان نەرسىگە ئېرىشەلەيتتى . بىرلا كەم بولغىنى خـانـزادە ئەر ئىدى . بىر ئايالغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ، ئۆزى ياخشى كۆر-گـەن ئېرىنىڭ ئورنىنى ھېچنېمە باسالمايدۇ . سەلتەنەت سۇلتانبېگىمنىڭ ھـەشەمەتلىك تۇرمۇش قويىنىدا ئۆزىنى مىسكىن ، يالغۇز ھېسابلىشى ئەنە شۇ سەۋەبتىن ئىدى . كاشكى ئېرى ھايات بولسا . . .
قىزى ئانىسىغا نىسبەتەن روھلۇق ۋە مەغرۇر ئىدى . ئاتىسىنى سېغىنىپ ئەسلىسىمۇ ، تويى بولۇۋاتقان مۇشۇ سائەتتە يىغلىمىدى ، بەلكى كۈلۈمسىرىدى . ئۇ ئىلگىرى ۋۇجۇدىدا كۆرۈلمىگەن بىر تۈيغۇ ئىلكىدە ، ھاياجانلىنىۋاتاتتى . ئانىسى كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ ، كىيىنىپ بولغان قىزىنى كۆزدىن كەچۈردى . ئۆزۈن ئاق يىپەك كۆڭلەك ، ھاۋا رەڭ ھىل-ھىلە رومال ئىچىگە پىنھان بولغان دىلدارئايىپكە ئاجايىپ ساھىبجامال بو-لۇپ كـەتكەنىدى . كەچ كىرگۈچە خانزادە قىزلار بىلەن ئۆيدىن چىق-مىدى .
كـۈيئوغۇلنى ئارىغا ئېلىپ ، « ئاللا ـ ئاللا ! » دەپ ئات يورغىلى-

تىپ كېلىشكەن شاھزادە ۋە بەگزادىلەر قەسىر ھويلىسىغا كىرگەندە،
دىلدار ئايىپكەنىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ سېلىپ كەتتى. ئۇنى ھۇجرا ئۆي-
دىن دەھلىزگە ئېلىپ چىقىشتى.

نىكاھنى بۈزرۈكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ ئوقۇدى.

تويغا كەلگەن چوڭ - كىچىك مېھمانلار ئابدۇكېرىمخاننى مۇبا-
رەكلەپ ئۇزاشتى. يىگىتلەر «ئاللا - ئاللا!» دەپ توۋلىشىپ مېڭىشتى.
دىلدار ئايىپكەنى ئارىغا ئالغان قىز - جۇۋانلارمۇ مەيگە ئولتۇرۇپ، يار -
يار ئېيتىپ، ئوردىنىڭ شىمالىدىكى گۈلسىما سۇلتانبېگىم قەسرىگە يۈ-
رۈپ كەتتى.

ئابدۇرېشىتخان خوجا مۇھەممەد شېرىپ گۈلئىبرام ئوردىسىنىڭ
«دەرۋازىئى مەشرىق» تىن چىقىپ، چىلتەنلىرىمگە يول ئالغۇچە ھەمراھ
بولۇپ، ئۇزىتىپ قويدى. ئۇنىڭ روھى كەيپىياتى چاغ ئىدى. ئاللا
بەرگەن پەرزەنتلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئەر يېتىپ، ئۆي - ئوچاقلىق بو-
لۇۋاتقىنىدىن ئىمشقا سۆيۈنمىسۇن، دەيسىز؟

ئابدۇرېشىتخان يۈز ئاچقۇ كۈنى كېلىنىگە تاج كىيگۈزۈپ قوي-
دى. ئۇنىڭ زىممىسىدىن بىر يۈك يېنىكلىگەندى. توي يەتتە كۈن
داۋام قىلدى. سەككىزىنچى كۈنى خوجا مۇھەممەد شېرىپ سۇلتان سا-
رىيىغا ئىجازەتسىزلا كىرىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئالىيلىرى، — دېدى ئۇ ساقاللىرىنى تى-
تىرىتىپ، — خۇدانى ئۇنتۇپ قالغانلىرىغا سەككىز كۈن بولغانلىقىنى
سەمىلىرىگە سېلىپ قوياي، دەپ كەلدىم.

ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالام بېرىپ تەختتىن چۈشۈپ، قول بې-
رىپ كۆرۈشتى. ۋەزىر - ۋۇزرالارغا رۇخسەت بېرىپ ئۇلار چىقىپ
كەتكەندىن كېيىن ئاستا دېدى:

— بۈزرۈكۋار ھەزرەتلىرى، گەپلىرىنى چۈشىنەلمىدىم. بۇ
سەككىز كۈن جەريانىدا نامازنى تەرك قىلغىنىم يوق، دۆلەت ئىشلىرىمۇ
توختاپ قالمىدى. كەچۈرسىلە، بەلكىم ئۆتكۈزگەن گۇناھىم ئۆزۈمگە
مەلۇم بولمىغاندۇر.

— بۇنى بىلمەن سۇلتان ، ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ ، پەرزنى ئادا قىلغانلىرى ئاللا دەرگاھىدا مەقبۇل ئىش . لېكىن ، نەغمە ـ ناۋا ، كەيپ ـ ساپاغا بېرىلىپ كېتىش ـ گۇناھ . بۇ ھەقتە كىشلەر نېمە دەۋاتىدۇ ؟ بىلىشنى خالىسىلا كېرەك .

— ئەلۋەتتە بۇزرۇكۋار ، — ئابدۇرېشىتخان سەل يېنىكلەپ جاۋاب كۈتتى .

— جەھرىيە [1] سۇلۇكىنىڭ مۇرىتلىرى ئالىيلىرىنى ھەددىدىن ئاشتى ، دەۋاتىدۇ . سوھرىۋەر [2] سۇلۇكىنىڭ ئېشانى خوجا پەيزۇللا ھىجرانى بولسا ئالىيلىرىنى « ئاداشتى ، ئاللانى ئۇنتۇدى ، بۇ دۇنيانىڭ پاراغىتىگە بېرىلىپ كەتتى » دەپ ئەيىبلىمەكتە . بۇنىڭغا چىداپ تۇرالماي يانلىرىغا كەلدىم سۇلتان .

— پىر ئۇستاز ، ئۆزلىرىگە مەلۇم ، پېقىر گەرچە بىر مۇرىت بولسامۇ ، كاتتا مەملىكەتكە سۇلتانمەن . ئوغلۇمنىڭ توينى بۇنچىلىك دەپدەبە بىلەن ئۆتكۈزمىسەم قانداق بولار ؟ بەزى پادىشاھلار قىرىق كۈن توي قىلىدۇ . نەغمە ـ ناۋاغا كەلسەم ، مەن ئۇنىڭ ئەھلى . مەرھۇم ئاتامۇ ساز خۇمار ئىدى ، شۇڭا چىستىيە سۇلۇكى [3] ئىشانلىرىغا ئالاھىدە ھۆرمەت كۆرسەتكەنىدى . پېقىرمۇ ساتار چېلىپ ئولتۇرۇپ ئاللانى ياد ئېتىشنى ئەۋزەل بىلىمەن . چۈنكى ، ئاللا مۆمىن مۇسۇلمان بەندىلىرى ئۈچۈن ئاپىرىدە قىلغان جەننەتتە سازلارنىڭ ھەممە خىلى بار ئىكەنغۇ .

— ئارى سۇلتان ، لېكىن بۇ دىيار جەننەت ئەمەس ، بىز خۇپىيە [4] مەزھىبىنىڭ مۇرىتلىرى ئاللاغا خۇپىيانە ئىبادەت قىلىشنى تەۋسىيە قىلىمىز . پىر ئۇستازىمىز ھەزرىتى باھاۋىدىن نەقشبەند پىرىم : دىلنى ئاللاغا بېرىپ ، قولنى ئىشقا ئۇزىتىشنى ، ئاللا ئۈچۈن بېرىلگەن سەدىقىنى قوبۇل قىلىپ ، بالانى دەپئى قىلىشنى ، ئىشچانلىق ۋە پاكلىق

---

① جەھرىيە — مەخپىي ھەم ئاشكارا ئىبادەت قىلغۇچىلار .

② سوھرىۋەر — مەخپىي ھەم ئاشكارا ئىبادەت قىلغۇچىلار .

③ چىستىيە سۇلۇكى — نەغمە ـ ناۋا ئارقىلىق ئىبادەت قىلغۇچىلار .

④ خۇپىيە — مەخپىي ئىبادەت قىلغۇچىلار .

بىلەن گۈزەللىك بەرپا قىلىپ ، شۈكۈر قىلىپ ياشاشنى ، بىر - بىرىگە نەپ يەتكۈزۈپ ، رىزقىنى ئاللادىن تىلەشنى ، بىر - بىرىگە كۆيۈنۈشنى ، مېھرىبانلىقنى ، ئىناقلىقنى تەۋسىيە قىلىپ ئۆتكەن ئالىيلىرى ، ئەگەر ماڭا ئاللا ئۈچۈن مۇرىت بولغان بولسىلا ، مۇسىقىغا ئازراق ، تائەت - ئىبادەتكە كۆپرەك بېرىلگەيلا . خەير ، ئامان بولغايلا .

— پىر ئۇستاز ، ئاندەك تەخىر قىلسىلا .

خوجا مۇھەممەد شېرىپ ئارقىسىغا قارىماي چىقىپ كەتتى .

« خۇدايا گۇناھىمنى كەچۈرگىن » دېدى ئابدۇرېشىتخان كۆڭلى غەش بولۇپ ، ئۇ ساز چېلىشنى ، ناخشا ئېيتىشنى گۇناھ ھېسابلىمايتتى . « غەم - غۇسسە بىلەن تولغان بۇ دۇنيادا ساز چېلىپ ، ناخشا ئېيتىپ ، كۆڭۈل ئېچىشنىڭ نېمە يامىنى بولسۇن ، ساتار ، ئۇد ، تەمبۇر ، دۇتار قاتىللىق قورالى ئەمەسقۇ ؟ كىشىگە زىيىنى تەگمەيدىغۇ . بۇ بىر مەنىۋى ساخاۋەتقۇ ؟ بۇزرۇكۋار ھەزرەتلىرى بۇنى بىلمىسە - ھە ! . . . » ئۇ خىيال بىلەن سۇلتان سارىيىدىن چىقتى . دىۋانخانىدا بىر ئاز توختاپ ، ئىنىشىك ئاغىسى ئالائىددىن ماھمۇد بارلاس ، سەرمۇنشى شاھ سەئىد ئالىم ، باش ئەمىر ئەكرەم ، ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ ئەمىرى بەھراملارنى ئېلىپ ، پايتەختتىكى ئەڭ كاتتا ئالىي بىلىم يۇرتى بولغان جاھان مەدرىسىگە قاراپ يول ئالدى ، جاھان مەدرىسە — گۈلئېھرام ئوردىسىنىڭ غەربىدىكى چىمەنزارلىقتا جايلاشقانىدى . گۈمبەز - پەشتاقلىق دەرۋازىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئون توققۇز مېتىر ئېگىزلىكتە ئىككى مۇنار بار ئىدى . دەرۋازىدىن كىرگەن ئابدۇرېشىتخان ئالدىدا خىيابانلىق ، گۈل - چىمەنلىك كەڭ سەينا نامايان بولدى .

بىر توپ كىشىنىڭ كىرىپ كەلگىنىنى ھۇجرا دېرىزىسىدىن كۆرگەن باش مۇدەررىس ئابدۇۋارىس داموللا تاشقىرىغا چىقىپ سۇلتاننى كۆردى .

ئابدۇرېشىتخان مەدرىسە سەيناسىنىڭ تۆت ئەتراپىغا رەتلىك سېلىنغان ھۇجرىلارغا كۆز يۈگۈرتتى . قوش دېرىزىلىك ، پەنجىرىلىك بۇ ھۇجرىلار يۈزدىن ئاشاتتى . ھۇجرىلار ئارىلىقىدا دەرسخانا بولۇپ ، ئى-

شىك دېرىزىلىرىنىڭ چوڭلۇقى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئۇ سەيناننىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى مەجنۇنتاللار سايە تاشلاپ تۇرغان كۆلنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئىشىكى قىيا ئوچۇق ھۇجرىغا قاراپ ماڭغاندا پايپاسلاپ كېلىۋاتقان مۇدەررىسكە كۆزى چۈشتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئابدۇۋارىس داموللام، ساق تۇردىلىمۇ؟ — دەپ ھال سورىدى ئابدۇرېشىتخان ئىگىلىپ سالام بەرگەن مۇدەررىسىدىن، — ئۇشتۇمتۇت كېلىپ، ئۆزلىرىنى بىسەرەمجان قىلىپ قويغىنىم ئۈچۈن كەچۈرگەيلا ئۇستاز.

— ئۇنداق بولامدىغان سۇلتان ئالىيلىرى، قەدەم تەشرىپ قىلغانلىرىدىن ناھايىتى مەمنۇن بولدۇم. كۆرگۈم كېلىپ ئۆزلىرىنى كۆپ ئەسلەيمەن.

ئابدۇۋارىس بۇ ئالىي مەرتىۋىلىك شاگىرتىنى ئۈستى پەنجىرىلىك، ئاستىغا ناۋا چىقىرىغان ئىككى قاناتلىق ئىشىكتىن دەھلىزگە، ئاندىن دەر پەردىلىك دېرىزىلىرى سەيناغا قارىغان ھۇجرىغا باشلاپ كىردى. سۇپىغا گىلەم سېلىنغان، ئويۇقلارغا كىتاب تىزىلغانىدى. ئىككى دېرىزىنىڭ تەكچىلىرىگە ئىككى يامدىن قويۇلغان رەيھانگۈل خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. ئۆي ئىچى ناھايىتى پاكىز ۋە يورۇق ئىدى. ئەينەك قاپقىقى كۆتۈرۈپ قويۇلغان تۈڭلۈكتىن چۈشكەن شولا ئۇياقتىن - بۇياققا يۆتكىلىپ، ئۆي ئىچىنى يېقىملىق قىلىۋەتكەنىدى.

— تالىپلار دەرىستە ئوخشىمامدۇ، ئۇستاز؟

سىنجىلاپ قاراپ، ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىدا بۇ مەدرىسكە كېلىپ ئوقۇغىنى، ئۇستاز ۋە ساۋاقداشلىرى ئېسىگە چۈشكەن ئابدۇرېشىتخاننىڭ قوي كۆزلىرىدە بىر نۇر چاقنىدى. ئاغزى سەل ئېچىلىپ، چىرايىدا ئىللىق تەبەسسۇم پەيدا بولدى. ئۇ چاغلاردا بۇ مەدرىستە ئاران ئوتتۇز ھۇجرا، يەتتە دەرسخانا بار ئىدى. سەئىدخاننىڭ پەرمانى بىلەن، ھۇجرىلارنىڭ سانى بىر يۈز يىگىرمىگە يەتكۈزۈلۈپ، ئون توققۇز دەرسخانا تەسىس قىلىنغانىدى.

— شۇنداق ئالىيلىرى، تالىپلار دەرس ئۈستىدە، — ئابدۇۋا-

رىس يانچۇق سائىتىنى ئېلىپ قارىدى ، ــ ئۇلار يەنە يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن ھۇجرىلىرىغا قايتىپ چۈشلۈك غىزا يەيدۇ .
ــ بۇ ھۇجرىدا قانچە تالىپ بار ؟
ــ بەش تالىپ بار ئالىيلىرى ، ــ دېدى مۇدەررىس دېرىزىدىن چۈشكەن كۈن نۇرىنىڭ سۇپىغا ياماشقىنىغا زەن قويۇپ ، ــ ئەگەر تالىپلار بىلەن ئۇچراشماقچى بولسىلا ، غېرىب خانەمدە تەخىر قىلىپ تۇرسىلا .
ئابدۇرېشىتخان ھەمراھلىرىغا قاراپ قويۇپ دېدى :
ــ ئۇستاز ، دەرسخانىغا چىقساق ، چۈشلۈك تاماقنى تالىپلار ۋە ئۇستازلار بىلەن بىرگە يېگۈم بار .
ئابدۇۋارىس داموللا ئابدۇرېشىتخانغا ياندىشىپ مېڭىپ ، ئۇنى ئىلمىي نۇجۇم دەرسخانىسىغا باشلاپ كىردى .

4

ئابدۇرېشىتخان مەمنۇن بولغان ھالدا دەرسخانىدىن چىقتى . ئۇ سەينادا ، باشقا دەرسخانىلاردىن چىققان مۇدەررىس ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋاللاشتى . ئۇلار ئارىسىدىكى جەندە - كۇلاھ كىيىپ ، قولتۇقىغا راۋاب قىستۇرۇۋالغان ، ئوتتۇرا بويلۇق ، قارا كۆز ئادەم ئابدۇرېشىتخاننىڭ نەزىرىنى تارتتى ، ئۇ كىشىنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىسمۇ ، ئېسىگە ئالالماي ، يېنىدىكى باش مۇدەررىسىدىن قولى بىلەن ئىما قىلىپ تۇرۇپ سورىدى :
ــ ئۇستاز ، ئاۋۇ جەندە - كۇلاھ كىيىۋالغان كىشى كىم بولىدۇ ؟
ــ ئۇ قىدىرخان دېگەن مۇغەننى بولىدۇ ، مۇسىقىدىن دەرس بېرىدۇ . ئىبادەت بىلەن خۇشى يوق ، نەغمىگە ئامراق ، ــ دېدى ئابدۇۋارىس قىدىرخاننى مەنسىتمىگەن قىياپەتتە .
ــ ھە ، قىدىرخان دېگەن مەشھۇر مۇسىقا ئۇستازى شۇ ئىكەن -

ده ، نامىنى ئاڭلىغان . پېقىرمۇ مۇسىقا خۇشتارى ، چۈشلۈك تاماقنى ئۇ-
نىڭ هۇجرىسىدا يېگۇم ، مۇسىقىسىدىن غەمكىن كۆڭلۈمنى ئاچقۇم كې-
لىۋاتىدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان قىدىرخانغا قاراپ مېڭىپ .

— مەرھەمەت ئالىيلىرى ، ئۇ جاناب بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ قوياي .

ئابدۇۋارىس بۇ تەرەپكە كۆز تىككەن قېدىرخاننى قول ئىشارىتى بىلەن چاقىردى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى ، — ئىتتىك كېلىپ سالام بەردى قېدىرخان يەركەندى تەۋەززۇ بىلەن .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام مۇسىقا ئۇستازى . ئەگەر ئىجازەت بەر-
سىلە ، تالىبۇل ئىلىملارنىڭ هۇجرىسىدا ھەم تائام ، ھەم مۇسىقىدىن
بىرگە بەھرىمەن بولساق ، قانداق ؟

ئابدۇرېشىتخاننىڭ بۇ تەلىپىدىن ئابدۇۋارىس داموللا ئاچچىقلىنىپ
هۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى . قېدىرخان يەركەندى ئىككى قولىنى ئالد
سۇنۇپ :

— مەرھابا ، مەرھابا ئالىيلىرى ، — دەپ هۇجر ىپ
قىلدى .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئۇنىڭ بىلەن مۇ ا ى
باشلىغان هۇجرىغا كىرىپ ، يېكەندازدىن ئورۇن ئېلىشتى . بىر ر
ياتاق قىلغان بەش تالىپ قول باغلاپ پەگادا تۇرۇشتى .

— پېقىر بۇ شاگىرتلىرىمنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي ، — دېدى قې-
دىرخان ئاق سېرىق ، كۆك كۆز ، ساقاللىق يىگىتنى كۆرسىتىپ ، — بۇ
باغدادلىق يىگىت فۇئاد ، بۇ ئىستامبۇللۇق مۇرتازا ، بۇ شىرازلىق پەررۇھ ،
بۇ سەمەرقەندلىك ھەيدەر ، بۇ بومبايلىق راجىب ، بۇلار مۇسىقا ئىلىمىنى
ۋە مۇسىقا چېلىشنى ئۆگىنىش ئۈچۈن كەلگەن . بۇ مەدرىستە پەرەڭ ئەل-
لىرىدىن كەلگەنلەرمۇ بار سۇلتان ئالىيلىرى . ھەممىسى ئەرەب تىلىنى
بىلىدۇ .

— ئولتۇرۇڭلا يىگىتلەر ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئەرەبچە
سۆزلەپ .

www.uyghurkitap.com

پادىشاھنىڭ ئۆزلىرىدىن ئانچە چوڭ ئەمەسلىكىنى كۆرگەن تا-
لىپلار ھەيران قالغانىدى . ئۇنىڭ بۇنچە ئوچۇق كۆڭۈللىكىدىن دىللىرى
سۆيۈنۈپ ئولتۇرۇشتى .

بۈگۈن نۆۋەتچىلىك قىلغان فۇئاد مەدرىسە ئاشخانىسىدىن بىر
مىس چۆگۈندە چاي ، بىر قانچە پىيالىلارنى ئېلىپ كىردى . ئارقىسىدىن
سېرىق بۇرۇتلۇق ، ئاق دوپپا كىيگەن ئاشپەز ئېھتىرام بىلدۈرۈپ كى-
رىپ ، قولىدىكى لىگەننى داستىخانغا قويدى . ئۇنىڭغا دۈملەپ پىشۇرۇل-
غان يەتتە قازان نېنى سېلىنغانىدى . ئاندىن يەتتە چىنە ئۇگرە قويۇلغان
چوڭ پەتنۇسنى بېشىدىن ئالدى . قېدىرخان ئابدۇرېشىتخاندىن باشلاپ ،
ھەر كىشىگە بىر چىنىدىن ئۇگرە سۇنۇپ بەردى .

ئابدۇرېشىتخان بىر پارچە قازان نېنىنى يەپ ، بىر چىنە ئۇگرە
ئىچتى .

— بۇ تائام سىلەرگىمۇ مەزۇر كېلەمدۇ ؟ — سورىدى ئابدۇرې-
شىتخان چىنىلەرنى بوشاتقان تالىپلاردىن .

— مەزور كېلىدۇ — جاۋاب بەردى فۇئاد ، — تاتلىق ھەم مەز-
زىلىك ، بۇ يەرگە يېڭى كەلگەندە تازا كۆنەلمىگەنىدۇق . بارا - بارا ئۆ-
گىنىپ ، ھۇزۇرلىنىپ تاماقلىنىدىغان بولدۇق . يۇرتىمىزغا قايتقاندا ، بۇ
تائاملارنى ، ئۇستازىمىزنى سېغىنىمىز ، شۇنداق ئەمەسمۇ ساۋاقداشلار ؟

— شۇنداق فۇئاد ، ئۇيغۇرلارنىڭ تامىقى بەك لەزىز بولىدىكەن ،
ئېلىمىزگە قايتساق ئۆزىمىزنىڭ تامىقى تېتىماي قالامدۇ تېخى ، — سۆز
قاتتى راجىب .

ئابدۇرېشىتخان كۈلۈپ كەتتى .

— شۇنچە يىراقتىن مۇسقا ئۆگىنىشكە كەلگىنىڭلارنىڭ سەۋە-
بىنى ئېيتىپ بېرەلەمسىلەر ؟

تالىپلارمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ كۈلۈپ كېتىشتى ۋە كۆز سو-
قۇشتۇرۇپ پەررۇھنى سۆزلەشكە دەۋەت قىلىشتى . قارا قاش ، قارا بۇ-
رۇت ، كېلىشكەن بۇ يىگىت ئابدۇرېشىتخانغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ دېدى :

— سۇلتان ئالىيلىرى . بۇ دوستلىرىمىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئاللا

بىلىدۇ ، ئۆزۈمگە كەلسەم ، مۇسىقىنىڭ ھېس - تۇيغۇنى قوزغاتقۇچى ھەم كۆكۈلگە ئارام بەرگۈچى مەنىۋى ئوزۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن كۈ- نۈمدىن باشلاپ ، ئۇنىڭغا ئىشتىياق باغلىغانىدىم . ئۇستاز قېدىرخان يەركەندىنىڭ مۇسىقا بابىدا تەڭداشسىز ئىكەنلىكىنى سەييياھ ①لاردىن ئاڭلاپ ، غايىبانە ئىخلاس قىلىپ ، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىش ئۈچۈن بەل باغلاپ كەلگىنىم راست . ئارزۇيۇم : سازنى ئۇنىڭدەك ۋايىغا يەتكۈزۈپ چېلىپ ، ھارغان ، چارچىغان يۇرتداشلىرىمغا ئارام بېغىشلاپ ، ھۇ- زۇرلاندۇرۇپ ، روھىنى ئۇرغۇتۇپ ، غەيرىتىنى قوزغاش .

بۇ تالىپنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ قېدىرخانغا بول- غان ھۆرمىتى يەنىمۇ ئاشتى . « بۇنداق نامى مەشھۇر كاتتا زاتنىڭ يېنىـ مىزدا ئىكەنلىكىدىن ئەجەب خەۋەر تاپماپتىمەنا . ‹ ياندىكى ھېسسىپنىڭ قەدرى يوق › دېگەن شۇ - دە ، نامىنى ئاڭلىغان بولسامۇ ، ئۇستا سا- زەندە بولسا كېرەك ، دەپ ئويلاپ ، دىدار كۆرۈشۈشكە كۆڭۈلشمەپتى- مەن . بۈگۈن مەدرىسكە كەلگىنىم ياخشى بولغانىكەن . ئالىملار بىلەن ھەمسۆھبەت بولدۇم ، بىر دەنا مۇسىقا ئۇستازى بىلەن ئۇچراشتىم . . . »

— ئالىيلىرى ، دۇئا قىلىپ بەرسىلە ، — دەپ ئۇنىڭ خىيالىنى بولۇۋەتتى قېدىرخان .

— ياق ، ئۆزلىرى دۇئا قىلىپ بەرسىلە ، — ئابدۇرېشىتخان ئۆتۈ- نۈپ تۇرۇۋالدى ، ئامالسىز قېدىرخان دۇئا قىلدى .

داستىخان يىغىشتۇرۇلدى . خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرەتلىرى- نىڭ ئەتىگەن قىلغان سۆزى ئېسىگە كېلىپ ، ئويلاپ قالغان ئابدۇرې- شىتخان تالىپلارغا مۇلايىم نەزەر تاشلاپ قېدىرخاندىن سورىدى :

— ئى ئۇستاز ، كۆڭلۈمدە يېشىلمىگەن بىرقانچە چىگىش سوئال بار ، سورىسام جاۋاب بەرسىلە ئىكەن .

— سورىسىلا ئالىيلىرى ، پېقىرمۇ سوراپ ئۆگەنگەن .

— بەزىلەر ، مۇسىقا ئەقلنى ئاداشتۇرىدۇ . رەھمانى ئەمەس ، شەيتانىدۇر ، دەيدىكەن ، تەخسىر بۇ توغرىمۇ ؟

---

① سەيياھ — ساياھەتچى .

— ئەسلا ، مۇسىقا ئىككى مۇددىئادا چېلىنىدۇ . بىرىنچىسى ، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى بىردەم بولسىمۇ غەمدىن خالاس قىلىش ئۈچۈن چېلىنىدۇ ، بۇنىڭدا جەننەت شامىلىنىڭ سالقىنى بار . ئەقلىنى ساپلاشتۇرىدۇ ، بۇ رەھماندۇر . ئىككىنچىسى ، شەھۋانىي ھەۋەسنى قوزغاش ئۈچۈن چېلىنىدۇ ، بۇنىڭدا دوزاخ ئوتىنىڭ شەپىسى بار ، ئەقلىنى ئاداشتۇرىدۇ ، بۇ شەيتاندۇر .

قىدىرخان ئاق ئارىلىغان ساقىلىنى سىپاپ قويدى . ئۇ ناھايىتى كېلىشكەن تەمبەل ئادەم بولۇپ مۇنازىرىنى ياخشى كۆرەتتى . ئەمما ، سۇلتان بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى ۋە ئۇنىڭ بۇنداق سوئال سورىشىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى . ئابدۇرېشىتخان يەنە سورىدى :

— مۇسىقا خۇدانى ئۇنتۇلدۇرامدۇ ؟

— ياق ئالىيلىرى ، مۇسىقا مۇڭدەپ قالغان دىلنى ئويغىتىپ ، خۇدانى ياد ئەتكۈزىدۇ ، پېقىر نەغمە - ناۋا بىلەن خۇداغا سېغىنىدىغان چىستىيە سۇلۇكىغا ئىخلاس قىلىمەن . لېكىن ، ئۇلار ئارىسىدا فارابى ھەزرەتلىرىدەك مەردانە ھالدا « يۈز يىل ئىبادەت قىلىپ ئالالمىغان پەيزىنى مېنىڭ قالۇنىمنىڭ سىملىرىدىن ئالغايسىزلار » دەپ ئېيتالايدىغان دەنا مۇغەننىلەر يوق . ھالبۇكى ، مۇسىقا چېلىشنىڭ ئۆزى خۇپىيانە ئىبادەتتۇر . ئاشكارا ئىبادەتتىن خۇپىيانە ئىبادەت ئاللا دەرگاھىدا ئەبزەلدۇر .

— يەنە بىر سوئال ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان روھلىنىپ ، — مۇزىكا چېلىش شەرىئەتكە خىلاپ ، دېگۈچىلەرگە نېمىدەپ جاۋاب بەرگۈلۈك ؟

— جاۋاب ئاددىي ، ياخشى نىيەتتە مۇزىكا چېلىش — شەرىئەتكە ئەسلا خىلاپ ئەمەس ، پەقەت ناماز ۋاقتىدا چېلىنغان مۇزىكا شەرىئەتكە خىلاپتۇر . چۈنكى ، نامازغا ھەرقانداق غەيرى سۆز - ھەرىكەتنى ئارىلاشتۇرۇش گۇناھدۇر .

— ئۇنداق بولسا ، ناماز ۋاقتىدىن باشقا چاغلاردا چالسا بولىۋېرىدىكەن - دە ؟

— ئەلۋەتتە ئالىيلىرى . مۇسىقا مېڭىنى سۈزۈلدۈرۈپ ، ھىس -

تۈيغۇنى قوزغايدۇ . پىكرنى راۋانلاشتۇرۇپ ، تەسەۋۋۇرنى گۈزەللەشتۈ-رىدۇ . مۇسىقا جىمجىتلىق ئالىمنى جانلاندۇرىدىغان ئىلاھى سادادۇر . ئاۋۋال راۋاب چېلىپ ، ئاندىن شېئىر يېزىشىمنىڭ سەۋەبىمۇ ئەنە شۇ .

قېدىرخان سۆزىنى توختىتىپ ، پىيالىدىكى چايدىن ئىككى يۇتۇم ئىچتى . ئۇنىڭ قويۇق قاشلىرى سايە چۈشۈرگەن كۆز چاناقلىرى باش-قىچە يورۇپ ، قىزارغان يۈزلىرى نۇرلىنىپ كەتكەنىدى . جەندىنى سى-لىقىتىپ ، كۈلاھنى بېشىدىن ئېلىۋەتتى . ئاق دوپپا ، ئاق ئۇزۇن كۆڭلەك بىلەنلا قالغان بۇ مۇسىقا ئۇستازىنىڭ ناھايىتى كېلىشكەن تەمبەل ئادەم ئىكەنلىكى ئابدۇرېشىتخانغا ئايان بولدى . ئۇ كۆكۈل خەزىنىسىدە ساقلى-نىۋاتقان يەنە بىر سوئالنىمۇ ئاياپ قالالماي سورىۋەتتى :

— مۇسىقا دىلنى يۇمشىتامدۇ ؟ ئۇد ياكى ساتارنى چالسام ، پۈ-تۈن ۋۇجۇدۇم ئېرىگەندەك بولۇپ قالىدۇ . ھەتتا غەزىپىمگە ئۇچرىغان گۇناھكارلارغىمۇ ئىچىم ئاغرىپ كېتىدۇ ، شۇ سەۋەبتىن بىر قانچە قېتىم زىندانغا تاشلانغان گۇناھكارلارنى قويدۇرۇۋەتتىم .

— مۇسىقا دىلنىڭ مەنىۋى ئوزۇقى . ئالىيلىرى دېگەندەك چال-غۇچىنىڭمۇ ، تىڭشىغۇچىنىڭمۇ دىلىنى يۇمشىتىدۇ . شۇنى قەيت قىلىشىمغا ئىجازەت بېرىشلىرىنى سورايمەنكى ، باغرى تاش ، ئالكۆكۈل ، تەكەببۇر كىشىلەر مۇسىقا چېلىشنىمۇ ، ئاڭلاشنىمۇ ياقتۇرمايدۇ . زالىملار مۇسىقىنى كۆكۈل خۇشى دەپ چۈشىنىدۇ ، ئۇنى كەمسىتىدۇ ، چەكلەيدۇ . ئەك-سىچە ، ئاق كۆكۈل ، سەمىمىي كىشىلەر مۇسىقىغا خۇشتار كېلىدۇ ، ئۇ-نىڭدىن تەسىرلىنىدۇ ، بەھرى ئالىدۇ . مەرھۇم سۇلتان مىرزا ئابابەكرى بەدخۇي ، تاش يۈرەك ، زالىم بولغىنى ئۈچۈن بارلىق مۇسىقا ئۇستازلى-رىنى ئوردىدىن ھەيدىۋەتكەنىكەن ، پېقىرمۇ ئاتام بىلەن بىرگە ھەيدەل-گەنىدىم . مەرھۇم سۇلتان سەئىدخان پېقىرنىڭ نامىنى ئاڭلاپ ، چاقىر-تىپ ئوردىدا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلغانىدى ، يەنە قوغلاندى بولماي ، خان سۇلتانلاردىن يىراقراق تۇراي ، دەپ ئۆزرە ئېيتىپ يېنىپ چىققانى-دىم . كېيىن ، ۋەزىر مىرزا ھەيدەر جانابلىرى : « ئوردىدا ئىشلىمىسىلە ، مەدرىستە دەرس ئۆتسىلە » دەپ جاھان مەدرىسگە ئەكېلىپ قويغانىدى .

بىرنەچچە يىلدىن بىرى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ۋە باشقا ئەللەردىن كەلگەن تالىبۇلئىلىملەرگە دەرس ئۆتۈپ كېلىۋاتىمەن. پېقىرغا باشتىن ـ ئاخىر مۇسىقا مەنىۋى ئوزۇق بولۇپ كەلدى ئالىيلىرى.

ئابدۇرېشىتخان زوۋان سۇرمەيي جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ-نىڭغا مۇسىقا ئۇستازىنىڭ سۆزلىرى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. ئۇ مۇسىقا خۇمارى بولغان خان ئاتىسىنى ئەسلىدى. ئۇستازى، دوستى مىرزا ھەيـ-دەر كوراگان كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئاچچىق پۇشايمان ئىلكىدە كۆزىگە ياش ئالدى. «خۇدايا، پېقىر قۇلۇڭ تاش يۈرەك زالىملاردىنمۇ؟ ئۇستاز قېدىرخان توغرا ئېيتتى. زالىملار مۇسىقىدىن تەسىرلەنمەيدۇ. بىراق، پېقىر مۇسىقا ئاڭلىسام ياكى چالسام ۋۇجۇدۇم لەرزىگە كېلىدۇ. مۇسىـ-قىنى شۇنچە ياخشى كۆرىمەن، ئىلاھا، پېقىر قۇلۇڭنى زىنھار زالىملاردىن قىلمىغىن...»

ئاجايىپ زىل ئاۋاز، مەيىن شامىلىنىڭ غۇر ـ غۇررىدەك سېھىر-لىك ئۈن، تۈن كېچىدىكى دەريا سۈيىنىڭ شارقىرىشىدەك پىغانلىق سادا ئۇنى خىيال بىھوشلىقىدىن ئۆزىگە كەلتۈردى.

ئادەمنىڭ ئىچىدىكىنى بىر قاراشتا بىلىۋالغان قېدىرخان سۇلتاننى ئازابلىق ئويدىن، ھەسرەتلىك پۇشايماندىن خالىي قىلىش ئۈچۈن، دەردكە دەۋا زەخمەك بىلەن دىلكەش راۋابنىڭ نازۇك تارلىرىنى تىلغا كىرگۈزدى. شاگىرتلىرى ئۇد، ساتار، تەمبۇر، قالۇن، دۇتارنى قوللى-رىغا ئېلىشىپ تەڭكەش قىلدى.

ئابدۇرېشىتخان بۇ چاغقىچە ئادەمنى مۇنداقمۇ رام قىلىۋالىدىغان مۇسىقىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ئۇ بېرىلىپ تىڭشاپ، يېرىم سائەتنىڭ قانداق تېز ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمەيلا قالدى. قېدىرخان راۋابنى چېلىشتىن توختىدى. تاقىتى ـ تاق بولغان ئابدۇرېشىتخان:

— ئۇستاز، بۇ قۇتلۇق مۇسىقىنىڭ مۇبارەك نامى نېمە ئىكەن؟ سىر بولمىسا ئېيتىپ بەرسىڭىز، — دېدى.

— «مۇقامى ۋىسال» ئالىيلىرى.

— پېقىرنىڭ غەمناك بېشىدىن ھەسرەت ـ نادامەت قۇشىنى ئۇ-

چۇرۇۋەتكەن بۇ نادىر مۇسىقىنىڭ ئىجادچىسى فىساغۇرىسمۇ ، فارابىمۇ ؟ لۇتفىمۇ ، ناۋائىمۇ ؟ ئۇنىڭدا كۈيلەنگەن ئاشىق ـ مەشۇقلار بۇ دۇنيادا بارمىكىن ؟ ئېيتىپ بەرسىڭىز .

قېدىرخان راۋابنىڭ تارىنى قولى بىلەن سىلىدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھەمراھلىرىغا ، شاگىرتلىرىغا قاراپ زوۋان سۇرمەي ئويلىنىپ قالدى .

ـــ ئۇستاز ، ئېيتقۇلىرى كەلمىسە مالال قىلمايمەن .

ـــ بۇ ۋاقىقا قەدەر كۆپ ئالدىدا بۇ سىرنى ئاچمىغانىدىم . خەيرىيەت ، ئاڭلىغۇلىرى كەلگەن بولسا پېقىرنىڭ خانىسىگە چىققان بولسىلا .

ئابدۇرېشىتخان باش لىڭشىتىپ ، ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا چىقتى . قۇياش نۇرى كىتاب تىزىلغان ئۇپۇقتا جۇلا تاشلىغانىدى . قېدىرخان ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرۇپ سۆزىنى باشلىدى .

www.uyghurkitap.com

توققۇزىنچى باب

ۋىسالغا يەتكەن ئاشىق ـ مەشۇق

1

« مۇقامى ۋىسال » ـــ قېدىرخان يەركەندى ئىجاد قىلغان ، ئىككى ياشنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى كۈيلەنگەن سېھىرلىك مۇسىقا ئىدى . بۇ ئىككى ياش باشقا كىشى بولماستىن ، ناغىرچى كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق ناسىرخان داپچىنىڭ ئوغلى قېدىرخان بىلەن ۋەزىر نىزا. مىددىنبەگنىڭ قىزى ئايىتىللا بېكە ئىدى .

بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل مۇقەددەم ، ناسىرخان داپچى ئون يەتتە ياشلىق ئوغلى قېدىرخاننى ئېلىپ ئوردا كۆل بويىدىكى چايخانىغا باردى . چايخانا خوجايىنى ئىسمائىل چوكام ئۇلارنى گىلەم سېلىنغان سۇپىغا باشلاپ داستىخان سالدى ۋە بىر چۆگۈن چاي ، نان ، پەرمۇدە ئېلىپ كەلدى .

ـــ ناسىرخان ئۇستام ، كامال تاپقۇر ئوغۇللىرى بىلەن ، چايخا. نىمىزغا كېلىپ تۇرغان بىر يىلدىن بۇيان ، خېرىدارلىرىمىز كۆپىيىپ كەتتى . بۇنىڭدىن ناھايىتى مەمنۇنمەن . قېنى تارتىنماي ئېلىشسىلا ، ـــ ئىسمائىل پىيالىغا چاي قۇيۇپ ، ئىككى قوللاپ سۇندى .

ـــ بولدى كايىمىسىلا چوكام . بىزمۇ چايخانىلىرىغا ئۆگىنىپ قالدۇق . خېرىدارلار كۆپەيگەن بىلەن خاپا بولىدىغانلارمۇ بار تېخى ، ـــ دېدى ناسىرخان داپنى سۇپىنىڭ ئاپتاپ چۈشىدىغان يېرىگە قويۇپ .

ـــ « بىر ياخشىغا بىر يامان ھەر جايدا بار » دېگەن مۇشۇ ئۇس. تام . چايخانىمىزنىڭ ئاۋات بولۇشىنى خالىمايدىغانلار سىلە بىلەن بىزدىن

خاپا بولدۇ .

ـــ خۇدايىم خاپا بولمىسىلا بولدى ، ـــ دېدى قېدىرخان ئاتىسىغا كۆز قىسىپ قويۇپ .

ـــ توغرا دېدىڭلە يىگىت ، مۇشۇ سۆزلىرى ئۈچۈن بىر ھېجىردىن شورپا كەلتۈرەي ، ـــ خوجايىن ئوچاق بېشىغا كەتتى .

ئاتا ـ بالا خۇشبۇي دەملەنگەن چاي بىلەن پەرمۇدىنى يەپ ئولتۇرۇشتى . بىردەمدە كۆلگە كۆلەڭگىسى چۈشۈپ تۇرغان ئىككى چوڭ سۇپا خېرىدارلار بىلەن توشۇپ كەتتى . بىر توپ كىشىلەر ئۆرە تۇرۇپ قالدى .

خوجايىن ئىككى ھېجىر شورپا ، گۆش ئېلىپ كېلىپ ئۇلارغا قويدى .

ـــ قېنى ئۇستام ، باقسىلا ، ھە يىگىت ، سىلىمۇ تارتىنمىسىلا ، تاكى خۇپتەن نامىزىدىن يانغىچە بىر نەرسە بەرمەيمەن جۇمۇ ، ـــ چاقچاق قىلدى خوجايىن ۋە خىزمەتچى ئېلىپ كەلگەن گۆللۈك كىگىزنى سۇپىغا يانداپ سېلىپ ، ئۆرە تۇرغانلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى .

ھەر ھەپتىنىڭ چارشەنبە ، شەنبە كۈنلىرى كېلىپ داپ ، تەمبۇر چېلىپ بېرىدىغان ، بۇنىڭ بەدىلىگە ئون سەر كۈمۈش ئالىدىغان بولۇپ ، ئىسمائىل چوكام بىلەن پۈتۈشكەندىن بېرى ، بۇ سازەندە ئاتا ـ بالا ھەپتىدە ئىككى كۈننى مۇشۇ چايخانىدا ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتاتتى . قالغان كۈنلىرى خېرىدارلىرىغا شايى ـ ئەتلەس توقۇپ بېرەتتى . توي ، نەزىر ، چاي ، بەزمىلەرگىمۇ بېرىپ تۇراتتى .

شورپىنى ئىچىپ ، گۆشنى يەپ بولۇشتى ، ناسىرخان ئۇستام داپنى ، قېدىرخان تەمبۇرنى ئالدى . بۇ تەمبۇر ئادەتتىكى تەمبۇرغا زادىلا ئوخشىمايتتى . بېشى دۈگىلەك ، كىچىك بولۇپ ، تارى سىم بولماستىن قىلتار ئىدى ، بۇ قىلتار ئاچچىق ئۈچەيدىن ئىشلەنگەنىدى . قېدىرخان ئۆزى ئۆزگەرتىپ ياسىغان بۇ سازغا « راباپ » [①] دەپ نام بەرگەن ، ئاتىسى ئوغلىنىڭ بۇ ھۈنىرىدىن سۆيۈنۈپ ، « سەن مۇسىقا ئۇستازى

① راباپ ـــ پارسچە سۆز بولۇپ ، « يار » دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ .

بولغۇدەكسەن ئوغلۇم » دېگەنىدى .

ناسىرخان ئۇستام داپنى شالدىرلىتىپ ناۋا مۇقامىنى باشلىدى، قېدىرخان جور بولدى :

ئاي جامالىڭدىن خىجىل خۇرشىد ماھى ئەنۋەرى ،
بۇ سېنىڭ جادۇ كۆزۈڭگە خەلقئالەم مۇشتەرى .
مەن ھەيران شەھرىدە كۆردۈم بىر ئاجايىپ مەنزەرى ،
مەنزەر ئىچرە ئولتۇرادۇر ھۆر يەڭلىغ بىر پەرى .
باردىم ، ئولتۇردۇم قېشىدا ، بويىنغا سۇندۇم قولۇم ،
شۇەئى نازۇ كەرەشمە بىرلە ئېيتۇر : كەت نېرى .
دېدىم : ئى سۇلتانۇ ئالەم قىلمىغىل جانىمغا قەست ،
ئەرزىمەسمۇ مىڭ تۈمەنگە بىر يىگىتنىڭ خاتىرى .
سەندىن ئالىپ بۇ كۆڭۈلنى كىمگە بېرىپ خار ئېتەي ،
ھۆسنى ئىقلىمىدا يوق سەندەك كىشىنىڭ دىلبەرى .
سەن ھىيرات شەھرىگە بارساڭ بىر دەرەم سىز بارمىغىل ،
بىر دەرەمگە رەڭگى ـ روھ بەرمەس ھىيراتنىڭ خوبلىرى .
ئى ناۋائى سەن غەنىيمەت تۈت خۇراسان خوبلارى ،
قەدرى زەر زەرگەر شۇ ناسەد ، قەدرى گۆھەر ـ گۆھەرى . ①

ـــ ياشاپ كېتىڭ ئۇستام .

ـــ ياشاپ كەت يىگىت ، ئاۋازىڭ يۈرەكنى تىترەتتى .

چاي ئىچىۋاتقان ، غىزا يەۋاتقانلار باريكاللا ئېيتىپ ، رەھمەت ئوقۇشتى . بەزىلەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۈچ مىسقاللىق ، بەش مىسقال تەڭگىلەرنىمۇ تاشلاشتى . ئاسماندىن پارقىراپ چۈشكەن بىر تىللا چىنى ئىچىلىپ بولغان پىيالىغا تېگىپ جىرىڭلاپ پىلدىرلىغىنىچە توختىدى ، ئەمما پىيالە چاك كەتتى . قارا كۆزلىرى يولىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قورۇنىڭ مەنزەر ئۆيىگە تىكىلىپ قالغان قېدىرخانىڭمۇ يۈرىكىگە دىز كەتكەنىدى .

---

① بۇ مىسرا ـــ ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەرگەر بىلىدۇ ، گۆھەرنىڭ قەدرىنى گۆھەر ساتقۇچى . دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ .

www.uyghurkitap.com

بۇ تىللانى ئاشۇ مەنزەر ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدە ئولتۇرۇپ، قېدىرخاننىڭ راۋابىنى تىڭشىغان ۋەزىرنىڭ قىزى ئايتىللا بېكە تاشلىغانىدى.

قىدىرخان ئۇ ساھىبجامالنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە شەيدا بولۇپ تەلمۈرۈپ قالغان، ئايتىللا بېكەمۇ تاتلىق كۈلۈمسىرەپ، كۆرۈنمەس سۆيگۈ رىشتى بىلەن ئۇنىڭ بويىندىن باغلىۋالغانىدى.

ناسىرخان ئۇستام مۇقامنىڭ تەزىسىنى باشلىغان بولسىمۇ، قېدىرخاننىڭ كۆزى، دىلى يەنىلا ئاشۇ مەنزەردە ئىدى. ئاتا بۇنى سەزدى.

ئۇ قىز خېلى كۈنلەردىن بىرى، ئاشۇ مەنزەرنىڭ قىيا ئوچۇق دېرىزىسىدە يانتۇ ئولتۇرۇپ، گۈزەل نىگاھىنى قىدىرخاندىن ئۈزمەي، ئۇنىڭ سازىنى تىڭشاپ كېلەتتى. دەسلەپكى كۈنلەردە بەش-ئون مىنۇتتىن كېيىنلا دېرىزە يېپىلىپ قالاتتى، يېقىندىن بۇيان بىرەر سائەتكىچە دېرىزە يېپىلمايدىغان بولۇپ قالدى. قېدىرخان بۇنى تاكى بۈگۈنگىچە سەزمەي كەلگەنىدى. تاشلانغان بىر تىللا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئىشىكىنى چېكىپ، نەزىرىنى ئىختىيارسىز تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان قىزغا قاراتتى. ئۇ مەپتۇن كۆزلىرىنى دىلرابا قىزدىن زادىلا ئالالماي قالدى.

بوۋاي ئاخىر ئوغلىنىڭ بېقىنىغا جەينىكى بىلەن قاتتىق نوقۇدى. چۆچۈپ ئاتىسىغا قارىغان يىگىت داپقا تەگكەش قىلىپ راۋابىنى شۇنداق چالدىكى، كۆل بويىدىكى سۆگەت شېخىغا ئېسىپ قويغان قەپەستىكى تورغايمۇ ھاڭۋېقىپ، سايراشتىن توختاپ قالدى.

«ناۋا» مۇقامىنىڭ «تەزە»سىنى چېلىپ بولغان قېدىرخاننىڭ كۆزى يەنە شۇ مەنزەرنىڭ دېرىزىسىگە تىكىلدى، رام، ئەينەكتىن باشقا نەرسە كۆرۈنمىدى. ئىختىيارسىز تۇرۇپ كەتتى. ئوغلىنىڭ ۋۇجۇدىدا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى بىلىپ تۇرغان ئاتا ئۇنى پېشىدىن تارتىپ ئولتۇرغۇزدى ۋە «نۇسخە» نى باشلىدى.

بۇ ئاجايىپ ناخشا سازنىڭ جەلپ قىلىشى بىلەن ساماۋارخانىنىڭ بالىخانىلىق ئۆيى، كۆل بويىدىكى كارىۋاتلارمۇ ئادەمگە توشۇپ كەتتى، يەنە بىرمۇنچە كىشىلەر ئۆرە تۇرغانلىرىچە تىڭشاشتى. سېلىشقا گىلەم،

كـگىزلەرمۇ يەتمەي قالدى . ھەتتا كۆل ئەتراپىدىكى ئۆيلەردە ئولتۇ-
رۇشلۇق ئاھالىلەرمۇ ئىشىك ئالدىغا ، ئۆگزىلەرگە چىقىپ قولاق سې-
لىشتى . باشقا چايخانا ، ئاشخانىلار خېرىدارسىز چۆلدەرەپ قېلىشتى .
ئۇلار ناماز ۋاقتىدا مۇسىقا چېلىشنى توختىتاتتى ۋە مەسچىتكە
بېرىپ كېلىشىپ يەنە باشلىشاتتى . ناسىرخان ئۇستام پاتراق كەچ بولسا ،
ئۆيگە كېتىۋالساق ، دەپ بىتاقەت بولغانسېرى كۆڭ ئورنىدىن مىدىرلىما-
غاندەك بىلىنەتتى . قېدىرخانغا بولسا بىردەمدە كەچ كىرىپ كەتكەندەك
تـۇيۇلدى . ئۇ قايتىدىغان چاغدا خوجايىن ئالاھىدە ئېلىپ كەلگەن قىي-
مـىلىق ئۆگرىنىمۇ ئىچمىدى ، زەپەر سېلىپ دەملەنگەن چايدىنمۇ ئوتلى-
مىدى . ئەس ـ يادى شۇ قىزدا ئىدى ، ئۇنى يەنە بىر كۆرۈۋېلىشقا خۇمار
بولاتتى . ئۇيغا باشقا ھېچ نەرسە كەلمەيتتى . ئۆيگە كەلگەندىن كېيىنمۇ
كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى . ئۆمرىدە ناھايىتى تەستە ئۆتكۈزگەن كېچە
مۇشۇ بولدى . ئەتىسى چىرايى سارغىيىپ ، ياداپلا قوپتى .
ـــ جېنىم بالام ، نېمە بولدۇڭ ، بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ، نېمىشقا
زوۋان سۇرمەيسەن ؟ ـــ دەپ بېشىدا پەرۋانە بولغان ئانىسى مۆلدۈرلەپ
ئولتۇرغان ئوغلىدىن جاۋاب ئالالمىدى . ئەھۋالنى بىلگەن ئاتىسى ئانىنى
يان ئۆيگە باشلاپ چىقىپ ، قولىقىغا كۇسۇرلىغاندىن كېيىنلا « ۋاي
خۇدايىمەي ! . . . » دەپ كۆز يېشى قىلدى . ئانا « خۇدايىم ھەممە
دەردكە داۋا بار ئىكەن . نېمىشقا كۆيۈككە ۋىسالدىن باشقا داۋا يوق ؟
ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟ . . . » دەپ ، يىغلىغان بولسىمۇ ، مەيۈسلەن-
گـەنلىكىنى ئوغلىغا بىلدۈرمىدى . قۇرۇق ئارچا ياغىچىغا قوي يېغى قو-
شـۇپ ئىسرىق سېلىپ ، قېدىرخاننىڭ بېشىدىن ئۈچ قېتىم ئايلاندۇرۇپ ،
ھـويـلىغا قويۇپ قويۇۋىدى ، لوقىراپ كۆيۈپ ، خۇشبۇي ئىس تارىدى .
ـــ تـۇرغـىن ئوغلۇم ، بۈگۈنمۇ چايخانىغا بارايلى ، قارىغاندا ئەت-
لەس توقۇشقا قولۇڭ بارمىغۇدەك ، ـ دېدى ناسىرخان ئۇستام كۆپ ئوي-
لىنىشتىن كېيىن .
قـېدىرخان ئۈنچىقماي راۋابنى ئېلىپ قوپتى . بۇلارنىڭ كەلگىنى-
دىن خۇش بولۇپ كەتكەن ئىسمائىل چوكام ئون سەر كۈمۈشنى قوي-

بـۇ تىللانى ئاشۇ مەنزەر ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدە ئولتۇرۇپ ، قېدىرخاننىڭ راۋابىنى تىڭشىغان ۋەزىرنىڭ قىزى ئايتىللا بېكە تاشلىغانىدى .

قـدىرخان ئۇ ساھىبجامالنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە شەيدا بولۇپ تەلمۈرۈپ قالغان ، ئايتىللا بېكەمۇ تاتلىق كۈلۈمسىرەپ ، كۆرۈنمەس سۆيگۈ رىشتى بىلەن ئۇنىڭ بويىنىدىن باغلىۋالغانىدى .

نـاسىرخان ئۇستام مۇقامنىڭ تەزىسىنى باشلىغان بولسىمۇ ، قېـ‍دىرخاننىڭ كۆزى ، دىلى يەنىلا ئاشۇ مەنزەردە ئىدى . ئاتا بۇنى سەزـ‍دى .

ئۇ قىز خېلى كۈنلەردىن بىرى ، ئاشۇ مەنزەرنىڭ قىيا ئوچۇق دېرىزىسىدە يانتۇ ئولتۇرۇپ ، گۈزەل نىگاھىنى قىدىرخاندىن ئۈزمەي ، ئۇنىڭ سازىنى تىڭشاپ كېلەتتى . دەسلەپكى كۈنلەردە بەش ـ ئون مىـ‍نۇتتىن كېيىنلا دېرىزە يېپىلىپ قالاتتى ، يېقىندىن بۇيان بىرەر سائەتـ‍كىچە دېرىزە يېپىلمايدىغان بولۇپ قالدى . قېدىرخان بۇنى تاكى بۈگۈنـ‍گىچە سەزمەي كەلگەنىدى . تاشلانغان بىر تىللا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئىشىـ‍كىنى چېكىپ ، نەزىرىنى ئىختىيارسىز تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان قىزغا قاراتـ‍تى . ئۇ مەپتۇن كۆزلىرىنى دىلرابا قىزدىن زادىلا ئالالماي قالدى .

بوۋاي ئاخىر ئوغلىنىڭ بېقىنىغا جەينىكى بىلەن قاتتىق نوقۇدى . چـۆچۈپ ئاتىسىغا قارىغان يىگىت داپقا تەگكەش قىلىپ راۋابنى شۇنداق چالدىكى ، كۆل بويىدىكى سۆگەت شېخىغا ئېسىپ قويغان قەپەستىكى تورغايمۇ ھاڭۋېقىپ ، سايراشتىن توختاپ قالدى .

« نـاۋا » مۇقامىنىڭ « تەزە »سىنى چېلىپ بولغان قېدىرخاننىڭ كۆزى يەنە شۇ مەنزەرنىڭ دېرىزىسىگە تىكىلدى ، رام ، ئەينەكتىن باشقا نـەرسە كۆرۈنمىدى . ئىختىيارسىز تۇرۇپ كەتتى . ئوغلىنىڭ ۋۇجۇدىدا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى بىلىپ تۇرغان ئاتا ئۇنى پېشىدىن تارتىپ ئولتۇرغۇزدى ۋە « نۇسخە » نى باشلىدى .

بۇ ئاجايىپ ناخشا سازنىڭ جەلپ قىلىشى بىلەن ساماۋارخاننىڭ بالىخانىلىق ئۆيى ، كۆل بويىدىكى كارىۋاتلارمۇ ئادەمگە توشۇپ كەتتى ، يـەنە بىرمۇنچە كىشىلەر ئۆرە تۇرغانلىرىچە تىڭشاشتى . سېلىشقا گىلەم ،

www.uyghurkitap.com

كىگىزلەرمۇ يەتمەي قالدى . ھەتتا كۆل ئەتراپىدىكى ئۆيلەردە ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەرمۇ ئىشىك ئالدىغا ، ئۆگزىلەرگە چىقىپ قولاق سېلىشتى . باشقا چايخانا ، ئاشخانىلار خېرىدارسىز چۆلدەرەپ قېلىشتى .

ئۇلار ناماز ۋاقتىدا مۇسىقا چېلىشنى توختىتاتتى ۋە مەسچىتكە بېرىپ كېلىشىپ يەنە باشلىشاتتى . ناسىرخان ئۇستام پاتراق كەچ بولسا ، ئۆيگە كېتىۋالساق ، دەپ بىتاقەت بولغانسېرى كۈن ئورنىدىن مىدىرلىمىغاندەك بىلىنەتتى . قېدىرخانغا بولسا بىردەمدە كەچ كىرىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى . ئۇ قايتىدىغان چاغدا خوجايىن ئالاھىدە ئېلىپ كەلگەن قىيىملىق ئۆگرىنىمۇ ئىچمىدى ، زەپەر سېلىپ دەملەنگەن چايدىنمۇ ئوتلىمىدى . ئەس ـ يادى شۇ قىزدا ئىدى ، ئۇنى يەنە بىر كۆرۈۋېلىشقا خۇمار بولاتتى . ئۇيىغا باشقا ھېچ نەرسە كەلمەيتتى . ئۆيگە كەلگەندىن كېيىنمۇ كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى . ئۆمرىدە ناھايىتى تەستە ئۆتكۈزگەن كېچە مۇشۇ بولدى . ئەتىسى چىرايى سارغىيىپ ، ياداپلا قوپتى .

— جېنىم بالام ، نېمە بولدۇڭ ، بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ، نېمىشقا زۇۋان سۈرمەيسەن ؟ — دەپ بېشىدا پەرۋانە بولغان ئانىسى مۆلدۈرلەپ ئولتۇرغان ئوغلىدىن جاۋاب ئالالمىدى . ئەھۋالنى بىلگەن ئاتىسى ئانىنى يان ئۆيگە باشلاپ چىقىپ ، قولىقىغا كۇسۇرلىغاندىن كېيىنلا « ۋاي خۇدايىمەي ! . . . » دەپ كۆز يېشى قىلدى . ئانا « خۇدايىم ھەممە دەردكە داۋا بار ئىكەن . نېمىشقا كۆيۈككە ۋىسالدىن باشقا داۋا يوق ؟ ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟ . . . » دەپ ، يىغلىغان بولسىمۇ ، مەيۈسلەنگەنلىكىنى ئوغلىغا بىلدۈرمىدى . قورۇق ئارچا ياغىچىغا قوي يېغى قوشۇپ ئىسرىق سېلىپ ، قېدىرخاننىڭ بېشىدىن ئۈچ قېتىم ئايلاندۇرۇپ ، ھويلىغا قويۇپ قويۇۋىدى ، لوقىراپ كۆيۈپ ، خۇشبۇي ئىس تارىدى .

— تۇرغىن ئوغلۇم ، بۈگۈنمۇ چايخانىغا بارايلى ، قارىغاندا ئەتەلەس توقۇشقا قولۇڭ بارمىغۇدەك ، ـ دېدى ناسىرخان ئۇستام كۆپ ئويلىنىشتىن كېيىن .

قېدىرخان ئۈنچىقماي راۋابىنى ئېلىپ قوپتى . بۇلارنىڭ كەلگىنىدىن خۇش بولۇپ كەتكەن ئىسمائىل چوكام ئون سەر كۈمۈشنى قوي-

دى . ناسرخان :

— چوڭام ، مەن پۇلنى دەپ كەلمىدىم ، يانلىرىغا سىلىپ قويىسىلا ، — دەپ تەڭگىلەرنى بىر يانغا سۈرۈپ قويدى ۋە سۇپىدىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ « ئىراق » مۇقامىنى باشلىدى :

كىرمىگەيمەن جەننەتىل مەئۋاغا دىلبەر بولمىسا ،
شىشە پۇشى ①تۇشمەگەي دەرياغا گۆھەر بولمىسا .

چايخانا ئادەملەر بىلەن تولۇپ كەتتى . قىدىرخاننىڭ قولى راۋابتا ، كۆزى ئاشۇ مەنزەردە ئىدى .

بۇ مەنزەر ئۆي چايخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى مىس ھالقىلىق چوڭ دەرۋازىسى بار قورۇنىڭ ئايۋىنى ② ئۈستىدە ئىدى . چايخانا بىلەن بۇ قورۇنىڭ ئارىلىقىدا ئون — ئون بەش قەدەم كەڭلىكتە يول بار ئىدى . كەچ كىرگۈچە مەنزەرنىڭ ھاۋا رەڭ دېرىزىسى ئېچىلمىدى . تاقىتى — تاق بولغان قىدىرخان سالپىيىپ ، ئاتىسى بىلەن ئۆيگە يېنىپ كەلدى . ئەتىسى جۈمە بولغاچقا چايخانىغا بېرىشمىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئاي- دەك ئەگىم قاش ، ئاھۇ كۆز ، ئاق يۈزلۈك ، لۆمەن قىز كەتمەيتتى ، ئۇ- نىڭ قىزغۇچ ھىلھىلە رومىلىنى سەل قايرىپ تەلمۈرۈپ قارىغان ھالەت- تىكى تۇرقى بىردەم پەيدا بولۇپ ، بىردەم يوقىلىپ كېتەتتى . قىدىرخان قىزنى ئويلىغانسېرى پىغانى تۇتۇپ ، راۋابنى بېرىلىپ چالاتتى . ئانىسى ئاڭلاپ ئۆزىنى تۇتالماي قالاتتى .

ناسىرخان شەنبە كۈنى ئەتىگەندىلا چاينى ئىچىپ ، خامۇش بو- لۇپ قالغان ئوغلى بىلەن چايخانىغا كەلدى . قىدىرخان يېرىم يېپىقلىق دېرىزىگە سىنچىلاپ قاراپ ، بېشىنى ئەگدى ۋە شورپا ئىچىلىپ ، گۆش يېيىلىپ بولغۇچە بېشىنى كۆتۈرمىدى . ئوغلىنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ يۈرىكى

① شىشە پۇشى — مەرۋايىت ئالغۇچى ، مارجانچى ، مۇنچاقچى .

② ئايىۋان — قورۇدىكى بىر يۈرۈش ئۆينىڭ بىرىنچىسى ئايۋان دېيىلىدۇ ، كۈن - ئاي نۇرى چۈشۈپ تۇرىدۇ .

ئېچىشىپ كەتكەن ناسىرخان داپنى ئاغزىغا يېقىن ئەكېلىپ ئايلاندۇرۇپ « ناۋا » مۇقامىنى يەنە باشلىدى . بۇ مۇقامنىڭ سەلكە ، جۇلا ، تەكتلىرى تۈگەپ ، داستان ، مەشرەپلىرى ئاخىرلاشقىچە قېدىرخان باش كۆتۈرمىدى . ئۇ ئاشۇ لېۋەن قىزنىڭ دىرىزە تۈۋىدە يوق بولۇپ قېلىشىدىن قورقاتتى ، شۇڭا قاراشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتاتتى . ھالبۇكى ، ئاتىسى بىرقانچە قېتىم دىرىزىگە كۆز سالدى . پېشىن نامىزى ئوقۇلۇپ ، نامازدىگەرگە ئاز قالغاندا دىرىزە قىيا ئېچىلدى . قىزنىڭ مۇڭلۇق چىرايى بولۇت يىرىپ چىققان ئايدەك چاقناپ كۆرۈندى .

ناسىرخان ئوغلىنى تۈرتتى . ئەمما قېدىرخان گويا بۇ ئالەمدە يوقتەك يەرگە بېقىپ ئولتۇرىۋەردى . قىزنىڭ غايىب بولۇشىدىن ئەنسىرىگەن ئاتا داپ چېلىپ تۇرۇپ « ناۋا » مۇقامىنىڭ بىرىنچى داستانىدىكى بۇ غەزەلنى ئوقۇدى :

جاھاننى سەير ئەتەرگە نەچچە كۆن باغۇ چىمەن ياخشى ،
دەمى ئۇلپەت ئالۇرگە دىلبىرى شىرىن سۇخەن ياخشى .

بۇ غەزەلدىن بىر بېشارەت سەزگەن قېدىرخان شۇنداق باش كۆتۈرۈپ مەنزىرىگە بېقىۋىدى ، لەۋلىرى يۇمران قىزنى كۆرۈپ مەڭزىگە لاپپىدە قىزىللىق يۈرگۈردى ، تىترىگەن قوللىرى زەخمەك ئۇرۇشتىن توختاپ ، تەلمۈرگەن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى . قىز قاراپ كۈلگەندى . بىردىن قىزنىڭ بوستان چاچلىق بېشى ئارقىغا قايرىلىپ ، دىرىزە جاققىدە يېپىلدى . قېدىرخاننىڭ دىز كەتكەن يۈرىكى پارە ـ پارە بولغاندەك ئاغرىق كىرىپ ، ئوڭشالغان چىرايى زەپەردەك سارغىيىپ كەتتى . ناسىرخان ئەنسىرەپ ئوغلىنى ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى ، چاي ئىچىپ ئولتۇرغان سۇپىدىكى كىشىلەر دۇررىدە قوپۇپ :

ــ كەلسىلە ۋەزىر ئەزەم ، كەلسىلە ، ــ دېيىشىپ ، قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىشتى .

ــ ئولتۇرۇڭلار ، ئولتۇرۇڭلار ، سىلەرنى بىزەۋتە قىلىۋەتتىم ـ

ھە ، ئولتۇرۇڭلار ، — دېدى ئۇزۇن ، قارا ساقاللىق ، سەمەرقەند بەقەس-
مىدىن يېلىك تون كىيگەن ئاتيۇز ئادەم كۈلۈمسىرەپ ، نەزىرى بىلەن
كىشىلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ، ناسىرخان ئۇستامغا كەلگەندە چىرايى
سۆرۈنلەشتى ، — ئىشكىمنىڭ ئالدى نېمىشقا بۇنداق ئاۋات بولۇپ كې-
تىدىكىن دېسەم ، ئوغۇللىرى بىلەن سىلى بار ئىكەنلا ئۇستام . خېلىدىن
بېرى بۇ توغرۇلۇق گەپ قىلاي دەپ يەنىلا سىلىنى ئايىدىم ، ئۆزۈمگە
ھاي بېرىپ كەلدىم . بۇ ھەپتىدىن بېرى ھەر كۈنى ئوردىدىن قايتىپ
كەلسەم ، ئىشكىمنىڭ ئالدىغا يىغىلىپ ، ئەلنەغمىلىرىنى ئاڭلاۋاتقان
خالايىقنى كۆرىمەن . خالايىقنىڭ كۆپلۈكىدىن يولدىنمۇ ئۆتكىلى بول-
مايدۇ . بۇنداق كېتىۋەرسە ، قانداق بولىدۇ ؟ نامەھرەملەر كۆپىيىپ ،
خوتۇن - قىزلار سۇ ئالغىلى كۆل بويىغىمۇ چىقالمايدىغان بولدى نا-
سىرخان ، بۇنى ئويلاپ كۆرسىلە . ئەگەر پۇل لازىم بولسا مانا مەن بې-
رەي . بۇ مەھەللىگە كەمرەك كەلسىلە ، ئەگەر پېقىرنىڭ يۈزىنى قىلىمەن
دېسىلە ، كەلمىسىلە .

قېدىرخاننىڭ رەڭگىدىكى سېرىقلىق يوقىلىپ ، قىزىرىپ كەتتى .
ئاتىسىنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، دىمى ئىچىگە چۈشۈپ ئۈنچىقمىدى .

— بىزگە پۇل ئۈنچىلا كېرەك ئەمەس ۋەزىر ئەزەم . ئەگەر ئۆز-
لىرىگە پۇل كېرەك بولىدىغان بولسا ، قانچىلىك دېسىلە ، شۇنچىلىك
بەرگىمىز بار ، — دېدى قېدىرخان . ئۇنىڭ ئەتىگەندىن بېرى زۇۋان
سۈرۈپ ئېيتقان سۆزىمۇ شۇ ئىدى .

— بولدى بالام ، بىز كېتەيلى ، — ناسىرخان ئۇستام ئوغلۇم يەنە
بىر نەرسە دەپ سالمىسۇن دەپ ، ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى .

— توختاپ تۇرسىلا ئۇستام ، تېخى گېپىمىز تۈگىمىدى ، —
ۋەزىر بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ ، نەزىرىنى قېدىرخانغا قاراتتى ، — ئەستاغپۇ-
رۇللا ! — ئۇ ئۇزۇن ساقىلىنى تۇتاملىدى ، — مەن ئاتاڭ بىلەن سۆز-
لىشىۋاتىمەن يىگىت ، ئاتاڭنىڭ ئوردىدىن قوغلانغىنىنى سەن بىلمىسەڭ
كېرەك ، بۇ ساۋاقنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ .

— مەن بىلىمەن ۋەزىر ئەزەم ، ئۇ چاغدا كىچىك بولساممۇ ئەقلىم

www.uyghurkitap.com

جايىدا ئىدى ، — دېدى قېدىرخان ئالدىغا بىر قەدەم چامداپ ، — ئۇ زالىم سۇلتان ئاتام باشلىق مۇسىقا ئۇستازلىرىنى تەختى لىگشىپ قالغاندا ، ماڭا بۇيۇنتاۋلىق قىلىپ ، شەرىئەتنى كۆزگە ئىلىشمىدىڭ ، دەپ ئەيىبلەپ ، ئوردىدىن ھەيدىگىنى راست . ئۇ چاغدا جانابلىرى پاششاپبەگ ئىدىلە ، ئاتامدا قىلچىلىك گۇناھ يوق ئىدى .

ۋەزىر دەرغەزەپ بولۇپ ، قېدىرخاننىڭ راۋابىغا قول ئۇزاتقانىدى ، يىگىت ئارقىغا بىرقەدەم چېكىنىپ ، راۋابقا ئۇنىڭ قولىنى تەگكۈزمىدى . ۋەزىرئىگشىپ قىلىپ ، كۈمۈش ئوتۇغات قادالغان سەللىسى چۇشۇپ كەتكىلى تاس قالدى .

— ماڭ ، يوقال كۆزۈمدىن ! ئىككىنچى قېتىم قاراڭنى كۆرىدىغان بولسام ، ئاياپ تۇرمايمەن .

— جۇر بالام ، بىزگە خۇدا بار .

— ناسىرخان ئۇستام ئوغلىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ ئىلىپ كەتتى .

ئۇ قاتتىق خورلانغانىدى . ۋەزىر نىزامىددىنبەگنىڭ زالىم مىرزا ئابابەكرىنىڭ ، ئۆزلىرىنى ئوردىدىن ھەيدەپ چىقارغانلىقىنى نىمە سەۋەبتىن ، ئۇنتۇماي ساۋاق قىلىش لازىملىقى توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەنلىكى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك بولسىمۇ ، ھار كەلگەنىدى . ئاتا ۋەزىر بولغانلىقى ، بايلىقى ، ئابرۇيى ئۇنى شۇنداق دىگۈزگەنلىكى بۇ سازەندە ئاتا ـ بالىغا مەلۇملۇق ئىدى .

— ئاتا ، مىنى كەچۈرگىن ، سىنى ئازار يىگۈزۈپ قويدۇم . ئەمدى ئىككىنچى كۆڭۈلنىڭ ئارقىسىغا كىرمەيمەن ، — دېدى قېدىرخان ئۆيگە كەلگەندە .

— ياق ئوغلۇم ، سەن كۆڭۈلنىڭ ئارقىسىغا كىرمىدىڭ . بەلكىم ، پاك مۇھەببەت ساڭا تەۋرەنمەس ئىرادە ئاتا قىلدى . مەن بۇنى چۈشىنىمەن . ئەمدى مۇسىقىدا كامالەتكە يىتىدىغان ، شائىرلىق بابىدا ناۋائىغا تەگلىشىدىغان بولدۇڭ . ئاللا ساڭا مەدەتكار بولسۇن ، — ناسىرخان ئوغلىنى چىڭ قۇچاقلىدى .

شۇ كۈندىن باشلاپ ئاتا ـ بالا ئوردۇ كۆل مەھەللىسىدىكى چاي-
خانىغا بارمىدى . قىدىرخاننىڭ ئۇ قىزنى ھەر قانچە كۆرگۈسى كېلىپ
كەتسىمۇ ئاھ ـ پەرياد چەكمىدى . ھەپتە ئەمەس ، ئاي ، پەسىلمۇ ئۆتتى .
قىدىرخان ئۇ كوچىدىن ئۆتمىدى . كېچىلىرى ئۇيقۇسى كەلمىسە فارابى-
نىڭ « رىسالىئى مۇغەننىيۇن » ①دېگەن كىتابىنى ، ناۋائىنىڭ « خە-
مىس » سىنى ئوقۇدى . كۈندۈزلىرى كوچىغا چىقمىسا ، ئانىسىغا ياردەم-
لىشىپ شايى ـ ئەتلەس ياكى بەقەسەم توقۇدى ، راۋاب ، تەمبۇر ياسى-
دى . تۇيغۇسى كۈچىيىپ ، ھېسسىياتى ئۇرغۇغان دەملەردە بېيىت ، غە-
زەل يازدى . ئۇ نۇرغۇن كۈن ـ تۈنلەرنى شۇنداق ئۆتكۈزدى .

2

يىل ئۆتۈپ ، يەنە كۆكلەم كەلدى . قىدىرخان نوۋرۇز كۈنى
كۆڭلى تارتىپ كوچىغا چىقتى . بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ ئوردو كۆل
مەھەللىسىگە كەلدى ، لېكىن چايخانا بار ئاشۇ كوچىغا قەدەم باسمىدى .
ئارقىسىغا يېنىپ ھەيدەر باغ مەھەللىسىگە كەلدى . كوچىسى دەل ـ دە-
رەخلىك بۇ مەھەللە ناھايىتى كۆجۈم ئىدى . باللار كېچىسى كۆيدۈرۈش
ئۈچۈن ئۇزۇن ياغاچقا ياغلىقاپاق باغلاۋاتاتتى . ئۇ باللىق دەۋرىلىرىنى
ئەسلەپ مېڭىپ ، جۇل ـ جۇل كىيىملىك ، چاچلىرى چۇۋۇق بىر ئايال
بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى . ئايالنىڭ كەينىدە بىر توپ باللار تۇرتۇشۇپ
« ساراڭ ـ ساراڭ » دەپ ۋارقىرىشىپ كېلىۋاتاتتى . « ماۋۇ بەڭۋاشلىق-
نى » دېدى ئۇ ئىچىدە ، ئايال لەپپىدە بىر قاراپ ئۆتۈپ كەتتى ، قىدىر-
خان باللارنى توسۇۋالدى :

ــ ئىنىلىرىم ، ئۇ ئايالنى ھاقارەتلەپ نېمە پايدا تاپىسىلەر ؟ توخ-
تاڭلار ، ئارقاڭلارغا يېنىڭلار ، سىلەرنىڭمۇ ئاشۇ ئايالدەك ئاچاڭلار يوق-
مۇ ؟ يېنىپ كېتىڭلار .

---

① رىسالىئى مۇغەننىيۇن ــــ سازەندىلەر رىسالىسى .

www.uyghurkitap.com

— ئاۋۇ ساراڭ بىزگە قاراۋاتىدۇ، — دېدى بىر بالا قولىنى ئالدىغا ئۇزىتىپ.

— شۇنچە گەپ قىلسام يەنە ساراڭ دەۋاتسەنغۇ شومنەك، — قېدىرخان بارغىنىچە ئۇ بالىنى بىر تەستەك سالدى. بالا ۋارقىراپ يىغلىدى.

— ئەمدى كىم يەنە ساراڭ دەيدىكەن تەستىكىنى ئۇچۇرۇۋېتەمەن.

باللار قورقۇپ كەينىگە يېنىپ كېتىشتى. قېدىرخان ئارقىسىغا قاراپ، يىگىرمە قەدەم نېرىدا تۇرغان ھېلىقى ئايالنى كۆردى. «تونۇشتەكلا قىلىدىغۇ، بۇ كىمدۇ؟ خۇدايا توۋا. . .» دېدى ئۇ ۋە قەدەم بېسىپ ئايالغا يېقىنلىغانسىرى يۈرىكى دۈكۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. قارا كۆز، قارا قاش، ئاق چىراي. . . ئۇ تونۇغاندەك قىلدى، ئېتىلىپ بېرىپ ئايالنىڭ ئالدىدا توختىدى. بۇ يات ئايال ئەمەس، ئاشۇ مەنزىرىنىڭ ھاۋا رەڭ دېرىزىسىدىن قارىغان دىلرابا قىز ئىدى، تونۇدى، يۈرىكى كۆكرەك قەپىسىنى يېرىپ چىقىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە تېپچەكلەپ سوقۇپ كەتتى.

— ئاھ، رەنا قىز، بۇ سىزمۇ؟

تەلمۈرۈپ قاراپ قالغان قىزنىڭ قارا كۆزلىرىدىن يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى، يۈزلىرىنى توسۇۋالغان چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ:

— ئاھ، راۋابچى يىگىت، راۋابىڭىز قېنى؟ — دېدى قىز.

ئۇ بايا قېدىرخاننى يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدىلا تونۇغانىدى.

— راۋابىم ئۆيدە قالدى، يۈرۈك مەلىكەم، سىزنى غېرىب خانەمگە ئېلىپ كېتەي، مەن سىزنى ئىزدەپ چىققانىدىم. خۇدايىم يولدا ئۇچراشتۇردى.

— مەنمۇ سىزنى سېغىنىپ ئۆيدىن قېچىپ چىققانىدىم، بۇ ئۇچرىشىشنى خۇدايىم نېسىپ قىلمىغان بولسا، ئۆيگە قايتمىغان ۋە بېشىم قايغان تەرەپكە كەتكەن بولاتتىم، تېز بولۇڭ، كەينىمدىن ئاتام ئىزدەپ

كېلىپ قېلىشى مۇمكىن ، مېنى ئۆيىڭىزگە ئېلىپ كېتىڭ .
— يۈرۈڭ . . .
قېدىرخان قىزنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆيگە ئېلىپ باردى .
ناسىرخان ئۇستام قىزنى تونۇدى ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ :
— ئوغلىمىز ئاشىق بولغان نازىنىن قىز مۇشۇ ، — دېدى ئايالىغا . ئانا بۇ كۈتمىگەن ئۇچرىشىشتىن ھاياجانلاندى . ئانا :
— قىزىم ، قەدەملىرى قۇتلۇق بولغاي ، — دەپ قىزنى قازناققا ئېلىپ كىرىپ يۇيۇندۇردى . ئۆزىنىڭ ناسىرخان بىلەن تويى بولغاندا كىيگەن تويلۇق كۆڭلىكىنى قىزغا كىيگۈزدى . — بۇ كۆڭلەكنى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كېلىۋاتقىنىمغا يىگىرمە يىلدىن ئاشتى قىزىم ، سىلىگە نېسىپ بولغانىكەن ، — دەپ قۇلىقىدىكى زىرىسىنى ، قوللىرىدىكى ئۈزۈكلەرنى ئېلىپ قىزنىڭ قۇلىقىغا ، قوللىرىغا سالدى ، — ئوغلۇمنىڭ توينى كۆرۈشنى شۇنچە ئارزۇ قىلاتتىم ، خۇدايىم كۆرسىتىدىغان بولدى . بالام ، ئەمدى ئاتىلىرىنى دەپ بەرسىلە ، كۆڭلۈم ئىمىن تاپسۇن ، مېنىڭ ئېتىم ھاۋاخان .
— ئايتىللا — دېدى قىز ئىزا تارتقاندەك بولۇپ .
— ئاتا - ئانىلىرى بارمۇ ؟ — بىلگۈسى كېلىپ سورىدى ھاۋاخان .
— بار ئانا ، دادامنىڭ ئىسمى نىزامىدىنبەگ . خاننىڭ ۋەزىرى . ئانامنىڭ ئېتى نىسا خېنىم .
ھاۋاخان ئاچا چۆچۈپ كەتتى .
— قانداق بولۇپ كوچىغا چىقىپ قالدىلا قىزىم ؟
— قېچىپ چىققانىدىم ، — قىزنىڭ قارا كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى مەرۋايىتتەك لىغىلدىدى .
— نېمىشقا بالام ؟
قىزنىڭ ئاپئاق چىرايى چوغدەك قىزاردى .
— مەنزەرگە چىقىپ ئوغۇللىرىنىڭ راۋابىنى تىڭشىغانىدىم ، ئانام خاپا بولدى ، دادام ئاچچىقلاندى . « ئۇ سازەندىلەرنى بۇ مەھەللىگە يول-

مايدىغان قىلىۋىتىمەن » دەپ ۋارقىراپ كوچىغا چىقىپ كەتتى . بىلمە-
دىم ، نېمە بولدىكىن ، شۇنىڭدىن كېيىن ئوغۇللىرى چايخانىغا كەلمەي-
دىغان بولدى . راۋابنى ئاڭلىغۇم كېلىپ مەنزەرگە چىقسام ، دېرىزىنىڭ
قاپقاقلىرىنى ئېتىپ مىخلىۋەتكەنىكەن ، ئاچالمىدىم ، كېيىن ساراڭ بولۇپ
قالدىم . . .

قىز يىغلاپ بېشىنى ھاۋاخان ئاچىنىڭ قۇچىقىغا قويدى . پې-
شايۋاندا قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان قېدىرخان چىدالماي قالدى .
يۈرىكى زىڭىلدىغاندەك بولۇپ ، ئىككى قولى بىلەن چېكىسىنى تۇتۇپ ،
ئايۋاننىڭ يېپىقلىق ئىشىكىدىن كۆزىنى ئۈزمىدى .

— ساراڭ بولۇپ قالدىم ، بۇ نېمە دېگەنلىرى خېنىم بالام ؟

— ئانا ! . . . ، — تېلىقىپ يىغلاپ كەتتى ئايتىللا .

ھاۋاخان ئاچىمۇ ئۆزىنى تۇتالمىدى ، نېمە ئۈچۈن بۇ قىزنىڭ
جۇل - جۇل كىيىم كىيىۋالغىنىنىڭ ، سۇمبۇلدەك چىرايلىق قارا چاچلى-
رىنىڭ تارالماي چۇۋۇلۇپ كەتكىنىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولۇپ بۇ-
ۋۇلداپ يىغلىدى .

— بالام ، جېنىم بالام ، ئەمدى سىلىگە ھېچكىم ئازار بەرمەيدۇ ،
يىغلىمىسىلا خېنىم بالام ، يىغلىمىسىلا .

ئايتىللانىڭ كۆز ياشلىرى بىلەن تەڭ يۈرىكىدىكى دەردمۇ تۆ-
كۈلمەكتە ئىدى . ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلىغانسېرى چىرايى سۈزۈلۈپ
چىرايلىق بولۇپ كېتىۋاتاتتى .

— ئانا ، — دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ، — بىر يىلدىن
بېرى مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن دەرد ھېچكىمنىڭ بېشىغا كەلمىسۇن .
بىلمەيمەن ، ئۆزۈمچە خۇدۇمنى يوقىتىپ ، ئالدىمغا ئۇچرىغان نەرسىنى
ئۈرۈپ چاقىدىغان ، كوچىلارغا بەدبەشىرە چىقىپ كېتىدىغان بولۇپ
قالدىم ، ئېلىپ كەلگەن تاماقنى يېمەي تۆكۈۋېتەتتىم ، قورسىقىم ئېچىپ
ھالىمدىن كەتكەن چاغلىرىمدا ، ئاشخانىغا كىرىپ ، نېمە بولسا شۇنى
ئاچ كۆزلۈك بىلەن يەپ كېتەتتىم . بەزى كۈنلىرى جۇدۇنۇم تۇ-
تۇپ ، كىيىم - كېچەكلىرىمنى سېلىپ تاشلايتتىم ، كىيگۈزۈپ قويسا

يېرتىۋېتەتتىم. ئانام: «ھۇ بىنومۇس. ئاتاڭ كەلسە پاقالچىقىڭنى چېقى-
ۋېتىدۇ، سەن زادى نېمە بولدۇڭ؟» دەپ يىغلاپ كېتەتتى. بىر
كۈنى سەپرايىم ئۆرلەپ، كىيىملىرىمنى يىرتىپ تاشلاپ، كوچىغا قانداق
چىقىپ كەتكىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن. ئاتام ئوردىدىن كېلىۋاتقانىكەن،
ياساۋۇللىرىغا مېنى تۇتقۇزۇپ ھويلىغا ئېلىپ كىردى. كىيىم كىيگۈزۈپ
قازناققا سولاپ قويدى، قانچە ئاي ئاشۇ قاراڭغۇ قازناقتا ياتتىمكىن،
بىلمەيمەن. تاماق ئېلىپ كىرگەن ئانامنىلا كۆرەتتىم. ئۇنىڭدىن باشقا
ھېچكىم قېشىمغا كىرمەيتتى. بەزىدە «مەن نېمە بولدۇم؟» دەپ ئۆ-
زۈمگە سوئال قوياتتىم، يىغلايتتىم. بۈگۈن ئەتىگەن يىغلاپ ئولتۇرسام.
ئانام نان، چاي ئېلىپ كىردى. مەن بىلەن بىرگە ياش تۆكتى. «ئانا،
مېنى ھويلىغا ئېلىپ چىققىن» دېدىم. «خېلى ئوڭلىنىپ قالغاندەك قى-
لىسەن قىزىم، ئاتاڭ كەلگەندە پېشىگە ئېسىلىپ تۆۋبە قىل، كەچۈرۈم
سورا، رەھىمى كەلسە ئەجەب ئەمەس، ئۇنداق قىلمىساڭ — ئۆمۈر بويى
قازناقتىن چىقارمايدۇ» دېدى. مەن ماقۇل بولدۇم. ئانام مېنى قازناقتىن
ئېلىپ چىقتى. پېشايۋاندا تۇرۇپ يېڭى چىققان كۈننى كۆردۈم. كۆڭلۈم
يەنە كوچىنى تارتىپ، ئۆزۈمنى باسالماي قالدىم، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر
بىلمەيمەن، ناھايىتى ياۋاشلاپ كەتتىم. بەلكىم بۇ ساراڭ ئەمەسلىكىمنى
بىلدۈرسە كېرەك. ئانامنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ، سۆيۈپ، قۇ-
چاقلاپ، ئۇنىڭ مېھرىنى تاشۇردۇم، «جېنىم قىزىم. مېنىڭ يالغۇز
قوزام، سەن ساراڭ ئەمەس، سەپرايىڭ ئۆرلەپ قالغان خالاس. سەن
ئوڭشىلىپ قالدىڭ...» دەپ سۇنايلىنىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى. ئاستا
ئورنۇمدىن تۇرۇپ ھويلىغا چىقتىم. يۈزۈمنى رومال بىلەن يېپىۋالدىم.
دەرۋازا قىيا ئوچۇق ئىكەن، غىپپىدە چىقىۋالدىم. بىر دېدەك ئىشىك
ئالدىنى سۈپۈرۈۋاتاتتى. مېنى چاچ تارىغۇچى ئايال، دەپ قالغان بولسا
كېرەك ئەتىمالىم، قاراپ قويۇپ ئۈنچىقمىدى. ئىتتىك مېڭىپ ئوردا كۆل
مەھەللىسىدىن چىقىۋالدىم. كېتىۋېتىپ يەردىن بىر چاڭگال توپا ئالدىم-
دە، بويۇن - بېشىمغا چاچتىم، يۈزلىرىمگە سۈرتتۈم، چاچلىرىمنى
چۇۋۇپ، ساراڭنىڭ ئۆزى بولدۇم. نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلغىنىمنى ئۆ-

زۇمـمۇ بىلمەيمەن . بەلكىم راستتىنلا ساراڭلىقىم تۇتقاندۇ . مەن پەقەت راۋاپچى يىگىتنى ئويلاتتىم . ئۇنى دەپ كېتىۋاتاتتىم . باللار كەينىمگە كىـرىۋېلىپ تاش ـ چالما ئاتتى . شۇ چاغدا ئوغۇللىرى كېلىپ قالدى . . .

ـــ ۋاي جېنىم بالام ، ۋاي جېنىم بالام ، ھەممىنى بىلدىم ، ئەجەب دەرد تارتىپلا ، ـــ دېدى ھاۋاخان ئاچا ، ـــ ئاتىلىرى كاتتا كىشى ئىدى كەن ، كەچتە ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قوياي ، ماقۇلمۇ ؟

ـــ ياق ـ ياق ، ئۆيگە بارسام ئاتام مېنى ئۆلتۈرىۋېتىدۇ . مېنى ئاپىرىپ بەرمەي بالا قىلىۋېلىڭلا ، مەن شۇنى ئارزۇ قىلىپ قېچىپ چىققان .

نـاسىرخان ئىشىككە تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ئوغلىنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكىنىگە زەن قويۇپ ، « بۇ ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇپ ، ئاندىن بېشىمغا كەلگىنىنى كۆرەي » دەپ ئويلىدى ۋە دەس تۇرۇپ ئىلغۇچتىكى تونىنى كىيدى .

ـــ بالىنىڭ ئانىسى ، ھاي بالىنىڭ ئانىسى !

ـــ لەبەي ، ـــ دەپ ئايۋاندىن چىققان ھاۋاخان ئاچا ئوغلىغا ، ئاندىن ئېرىگە قارىدى ، ـــ بازارغا باراي دەۋاتامىلا ئاتىسى ؟

ـــ ھەئە خاتۇن . بۈگۈن كەچ ئۆيگە مېھمان كېلىدۇ . ھېلى كېلىپ قوينى ئۆزۈم سويۇپ بېرىمەن ، كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئوغلۇم بازاردىن ئەكېلىپ بېرىدۇ ،ئەمىسە مەن كەتتىم .

ئۇ شـۇنداق قىلىپ ، قارا قولاننى ئېغىلدىن ئىشىك ئالدىغا ئېلىپ چىقىپ مىندى . . .

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت ، ـــ دېدى ھاۋاخان ئاچا ئىشىكنى يېپىپ . ئۇ ئالـدىراپ قالدى . « قوي سويغۇدەك قايسى دوست ـ يارەنلىرىنى باشلاپ كېلىدىغاندۇ ؟ ۋەزىرئەزەم بولمىسۇن يەنە ، ياق ـ ياق ، ئۇنى باشلاپ كەلمەس ، بۇ ئادەم ئۆمرىدە كىشىگە ئۇۋال قىلىپ باقمىغان » بۇ ئوي كـۆڭلىدىن كېچىپ بىر ئاز خاتىرجەملەندى ، ـــ ئوغلۇم ئاتاڭنىڭ

www.uyghurkitap.com

كېيىنى ئاڭلىغانسەن ، بازارغا بېرىپ كېرەكلىك هامادىلارنى [1] ئېلىپ كەلگىن ، ئەگەر ناپالساڭ قوغۇن ، ئۈزۈممۇ ئالغىن ، ئۆيدىكىسى تۈگەپ قاپتۇ ، — دېدى ئانا .

قېدىرخان باش لىڭشىتتى ، ئۇ ئوتۇنخانىدىن چوڭ سېۋەتنى ئېلىپ ، بازارغا كەتتى .

هاۋاخان ئايتىللانى ئارام ئالسلا ، دەپ قېدىرخاننىڭ هۇجرىسىغا باشلاپ قويۇپ ، هويلىغا سۇ سەپتى .

بۇ هۇجرىنىڭ ناۋالىق ئەگمە چىقىرىپ ياسالغان چىرايلىق ئويۇقلىرى هەرخىل كىتابلار بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى . ئايتىللا قىز « رىسالئى مۇغەننىيۇن » ، « خەمسە » ، « شاهنامە » قاتارلىق كىتابلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ، يەنە بىر ئويۇقتا تۇرغان « دىۋانى قېدىرخان » ناملىق پاتلىق كەشمىر قەغىزگە نەپىس يېزىلغان توپلامنى ئېلىپ ئاچتى . بىر ـ بىرىدىن تەسىرلىك ، هېسسىياتلىق يېزىلغان غەزەل ، بېيىتلار ئۇنى ئۆزىگە شۇنداق تارتتىكى ، هاۋاخان ئاچىنىڭ كىرىپ كەلگىنىنىمۇ سەزمىدى .

— هە ، كىتاب ئوقۇۋېتىپتىلىغۇ بالام . قېچقىرسام جاۋاب بەرمەپتىلە ، ئۇخلاپ قالغان چېغى ، دەپتىمەن ، — دېدى ئۆيگە كىرگەن هاۋاخان ئاچا ، پەردىسى قايرىقلىق دېرىزە تۈۋىدە ئولتۇرغان قىزغا ، — كۆزلىرى قانداق كۆرگەندۇ ؟ — ئۇ ئايتىللانىڭ يېنىدا ئولتۇردى ، — مېھمانلار كەلگىنى نەۋاخ بالام ، شورپا ئىچىۋاتىدۇ . . .

هاۋاخان ئاچا ئاغزىغا كېلىپ قالغان سۆزنى دېيەلمەي ئىچىگە يۇتۇۋەتتى .

ئايتىللا دېرىزىدىن قاراپ گۇگۇم چۈشكەنلىكىنى بىلدى . ئەۋرەز تۈۋىدە قوچقارنىڭ كاللا ـ پاقالچىقى ، تېرىسى تۇراتتى .

— ئانا ، نېمە مېھمان ئىكەن بۇ ؟ دادامنىڭ بازاردىن كەلگىنىنىمۇ ، قوي سويغانلىقىنىمۇ تۇيماپتىمەن .

— نېمە مېھمان بولاتتى ، دادىلىرىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، قې-

---

① هامادا — نەرسە ـ كېرەك .

www.uyghurkitap.com

دىرخان بالامنىڭ نىكاھ چېيىغا داخىل بولۇش ئۈچۈن كېلىشىپتۇ، — دېدى ھاۋاخان ئاچا بابا ئېيتالمىغان سۆزنى پۇسۇقىدا دەپ سېلىپ.

— ئوغلۇم قېدىرخاننىڭ نىكاھ چېيى؟ — قىزنىڭ قارا قاشلىرى سەل كۆتۈرۈلۈپ، چىرايى بۇلۇت توسقان ئايدەك تۇتۇلدى، — ئۇنىڭ بۈگۈن توييكەن - دە؟ مەن شور پېشانە نېمىدەپ بۇ ئۆيگە كەلگەندىمەن. خۇدايىم ئەجەب كۈنگە قېلىۋاتىمەنا!

ھاۋاخان ئايىتىللانى تارتىپ باغرىغا باستى.

— خېنىم بالام، مانا ھازىر سىلى بىلەن ئوغلۇمنىڭ ئۆمۈرلۈك نىكاھى بولىدۇ، مېھمانلار مۇشۇنىڭ ئۈچۈن كەلگەن، قويمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن سويۇلغان، ماڭمۇ ئېرىم بابا بىلدۈردى.

ئايىتىللانىڭ ياش بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرغان گۈزەل چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى، ئەمما تاراملاپ ئېقىۋاتقان يېشى توختىمىدى. نىكاھ ئوقۇلۇپ، مېھمانلار ئۇزاپ، قېدىرخان بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ يىغىسى توختىمىدى.

مەھەللىدىكىلەر ناسىرخاننىڭ كېلىن چۈشۈرگەنلىكىنى بىلمەيلا قېلىشتى. چۈنكى، نىكاھ قىلغان مۇللام ۋە مېھمانلار شەھەرلىك بولماي، يېزىلىق ناتونۇش كىشىلەر ئىدى... بولغان ۋە بولىدىغان ئىشلارنى مۆلچەرلەپ كۆرگەن ناسىرخان ئۇستام بۇ نىكاھنى مەلۇم ۋاقىت مەخپىي تۇتۇش قارارىغا كەلگەنىدى. ياز ئۆتۈپ، كۈز كەلگەندىلا مەھەللىدىكىلەرگە نەزىر بېرىپ، «خوتەن شەھىرىدىكى بىر بىرادىرىنىڭ قىزىنى ئوغلىغا ئېلىپ بەرگەنلىكىنى» ئاشكارىلىدى، خالاس.

قېدىرخان بەختكە ئېرىشكەنىدى. ئۇ يولنىڭ ئۇ چېتىدىكى مەنزەرنىڭ ھاۋا رەڭ دېرىزىسىدىن ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان دىلرابا قىزنىڭ گۈزەل نىگاھىنى باشلىنىش قىلىپ، «ۋىسال» ناملىق مۇقامنى ئىجاد قىلىشقا كىرىشتى. راۋابىنىڭ زىل تارلىرى تىلغا كىرىپ شۇنداق مۇڭلۇق، شۇنداق لەرزان ياڭرىدىكى، ئانىسى بىلەن ئەتلەس توقۇۋاتقان ئايىتىللانىڭ يۈرەكلىرى جىغىلداپ كەتتى، بەقەسەم توقۇۋاتقان ناسىرخاننىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئەگىدى، تامدىكى قوزۇقتا ئېسىپ قويغان

داپنى ئېلىپ ئوغلىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ، تەڭكەش قىلدى ، تال باراڭلىق ھويلا ئاجايىپ سېھرلىك ساداغا تولدى .

شۇنداق قىلىپ ، « ۋىسال » مۇقامىنىڭ تەزبىسى — قىزنىڭ ئاق يېغىندەك ئۇزۇنغا سوزۇلغان كۆز يېشىدىن ، مەرغۇلى — ھەسرەتلىك ئاھ - زارىدىن ، ئۇسخىسى زەپىران چىرايىدىن ، سەلقىسى — چۇۋۇلغان سۇمبۇل چاچلىرىدىن ، جۇلاسى - ئۈزۈلمىگەن ئۈمىدىدىن ، تەكتى - پىغانلىق خىيالىدىن ، بىرىنچى داستانى يولدىكى ئۇچرىشىشتىن ، ئىككىنچى داستانى نىكاھ ۋاقتىدىكى ھاياجاندىن ، مەشرىپى - مەشۇقەنىڭ ئاشىق باغرىغا تاشلانغان چاغدىكى تەبەسسۇمىدىن ئېلىنىپ ، يەتتە كۈندە تاماملاندى . . .

قېدىرخان مۇھەببەت سەرگۈزەشتىنى سۆزلەپ بولۇپ دېدى :

— سۇلتان ئالىيلىرى ، پېقىر سۆيگەن يارىمنىڭ ۋىسالىغا يەتتىم . « ۋىسال » مۇقامىنى ھەم قىيامىغا يەتكۈزدۇم . ئەمما ، بىزنىڭ سەرگۈزەشتىمىز ئاخىرلاشقىنى يوق . ئاتا - ئانام ۋاپات بولۇپ ، بىز ئاتا - ئانا بولۇپ قالدۇق . يىگىرمە يىل ئۆتتى . بەش پەرزەنتلىك بولدۇق . چوڭى ئون توققۇز ، كىچىكى يەتتە ياش ، بىرى ئوغۇل ، تۆتى قىز . يەنە قانداق كۈنلەر بېشىمىزغا كېلىدۇ ؟ ئاللاغا مەلۇم . ئەمما ، تەقدىرىمدە نېمە بولسا شۇنى كۆرۈشكە تەقەززامەن .

بۇ مۇقام ئۇستازىنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىسىدىن قەلبى لەرزىگە كەلگەن ئابدۇرېشتخان سورىدى :

— تەقسىر ، قېيناتىلىرى بىلەن كۆرۈشلىمۇ ؟

— يوقسۇ ئالىيلىرى ، كۆرۈشۈپ خىزمىتىدە بولغۇم بار ، رەپىقەممۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىنى قىلىپ يىغلايدۇ . بىز ۋىسالغا يەتكەن بىلەن مىرادىمىز تېخى ھاسىل بولمىدى .

— ۋەزىر نىزامىدىنبەگ ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ ، تېخى كۈچ - قۇۋۋىتىدىن قالغىنى يوق ، غەيرەتلىك ، ديانەتلىك ئەرباب . قىزى توغرۇلۇق بىراۋغا ئېغىز ئاچمىغىنى نومۇسچان ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . ئۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنى كۆرۈشتۈرۈپ قوياي ، ئاداۋەت يۇيۇلۇپ ، مۇرا-

دىڭلار ھاسىل بولسا ئەجەب ئەمەس .
قېدىرخان مەمنۇن بولۇپ كۈلۈمسىرىدى :
ـــ ئاللانىڭ قۇدرەت كامالىدىن ئۇمىدۋارمەن ئالىيلىرى .
ئۇلار ھۇجرىدىن چىققاندا پېشىن نامىزىغا ئەزان ئېيتىلدى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئونىنچى باب

شاھزادىنىڭ ئۆلۈمى

1

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان جاھان مەدرىسىدىن گۇلئىبھرام ئوردىسىغا قايتىپ كەلگەندە، ئاتا ۋەزىر نىزامىدىنبەگ تاشكەنت خانى نوۋروز ئەخمەتخانىنىڭ ئەلچىلىرى بىلەن تەكىيخانىدا تاماق يەۋاتاتتى. ئۇ نىزامىدىنبەگ بىلەن قېدىرخاننى ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇچراشتۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، سۇلتان سارىيىغا كىرىپ كەتتى.

پادىشاھ تەكىيخانىسى سەئىدخان ۋاقتىدا گۇلئىبھرام ئوردىسىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە سېلىنغان مەنزىرىلىك كۆركەم بىنا ئىدى. ئابدۇرېشىتخان شۇ كۈنى كەچقۇرۇن كۈل رەڭ پەردىلىرى يەلپۈنۈپ تۇرغان، تورۇسىغا يۇلتۇزلۇق ئاسماننىڭ شەكلى چۈشۈرۈلگەن مېھمان كۈتۈش ئۆيىدە تاشكەنت خانىنىڭ ئەلچىلىرىنى قوبۇل قىلدى. قوبۇل قىلىشتا نىزامىدىنبەگ، ئەكرەم، شاھ سەئىد ئالىملار بىللە بولدى. ئەلچىلەرنىڭ باشلىقى ۋەلىخان تۆرەم سۇلتانغا چوڭقۇر تەزىم قىلىپ، تاشكەنت خانى نوۋروز ئەخمەتخانىنىڭ مەكتۇپىنى تاپشۇردى.

تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخان مەكتۇپكە كۆز يۈگۈرتتى.

« ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم:
سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئابدۇلرەشىدخانغا:

قېرىنداشلىق مېھرى ئوتلۇقتۇر، قېرىنداشلىق رىشتى ئۈزۈلمەستۇر. سۇلتان ئالىيلىرى، بوۋىڭىز سۇلتان يۇنۇسخاننىڭ قەبرىسىنى تۆ-

نۈگۈن زىيارەت قىلىپ كىرىپ، يۈرەك قېتىمدىن سىزگە خەت يېزىش ئىشتىياقى تۇغۇلدى. مەملىكەتلىرىمىزنىڭ تاغ - دەريالىرىلا تۇتىشىپ قالماستىن، بەلكى دىنىمىز، تىلىمىز بىر؛ مۇسىقىمىز، غەزىلىمىزمۇ ئاھاڭداش، ئۇسسۇلىمىز، خۇلقىمىزمۇ ئوخشاش؛ جان - جىگەر قېرىنداشلارمىز. ھالبۇكى، يېقىنقى يىللاردىن بېرى، دىدار مۇلاقات بولۇش ئازىيىپ، كېلىپ - كېتىدىغان يوللىرىمىز تارىيىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ بىز قېرىنداشلارغا قانداقمۇ مۇناسىپ كەلسۇن؟ خەيرىيەت، بىز ھايات تۇرۇپ مۇناسىۋىتىمىز ئۈزۈلۈپ قالسا، ئەۋلادلار لەنەتلەنمەمدۇ؟ سۇلتان ئالىيلىرى، شۇڭا ۋەزىرىم ۋەلىخان تۆرىنى سوۋغا سالام بىلەن ئەۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن بېرىپ - كېلىش يوللىرى راۋان بولۇپ كەتكەي، قېرىنداشلار دىدار كۆرۈشۈپ، مۇراد مەنزىلىگە بىرگە يەتكەي، ئالىيلىرىنى تاشكەنتكە تەكلىپ قىلىمەن.

ئالىي ئېھتىرام ئىلە تاشكەنت خانى نوۋرۇز ئەخمەتخان.

994 - يىلى ماھسەپەرنىڭ 11 - كۈنى، تاشكەنت»

— قۇللۇق - تاشكەنت خانى ھۆرمىتى ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ئابدۇرېشىتخان خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، — زېمىنلىرىمىز تۇتاش، دەريا - تاغلىرىمىز كىرىشىپ كەتكەن بىزدەك قېرىنداشلار ئۈچۈن ھەرقاچان يول راۋان بولۇشى كېرەك، يول خېتى ئېلىپ يۈرۈش ھاجەتسىز. مەملىكەتلىرىمىز ئۈچۈن دوستلىرىمىز ئورتاقتۇر، دۈشمەنلىرىمىزمۇ ئورتاقتۇر. قېرىنداشلىق مېھرىمىزنى، دوستلۇقىمىزنى كۈچەيتىپ، دۈشمەنلىرىمىزگە بىرگە تاقابىل تۇرۇش ئەبىدىلىك نىشانىمىز بولۇشى زۆرۈر. پېقىر نوۋرۇز ئەخمەتخان ئالىيلىرىنىڭ ياخشى نىيىتىگە، ئارزۇلىرىغا تىلەكداشمەن ۋە پايتەختىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشنى ئۆتۈنىمەن.

— تەشەككۈر، تەشەككۈر، — ئورنىدىن تۇرۇپ قۇللۇق قىلدى ۋەلىخان تۆرە، — مۇددىئا بىر يەردىن چىقتى، ئاتا ۋەزىر نىزامىدىنبەگ جانابلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىمىز ئۈنۈملۈك بولدى، كۆپ خۇرسەن بولدۇق. سالاملىرىنى نوۋرۇز ئەخمەتخان ئالىيلىرىغا

يەتكۈزىمەن .

ۋەلىخان تۆرە يەرگىچە ئېگىلىپ ، نىزامىدىن ئەلشىر ناۋائىنىڭ ناھايىتى چىرايلىق مۇقاۋىلانغان « خەمسە » ناملىق داستانلار توپلىمى بىلەن « چاھار دىۋان » ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى تاشكەنت خانى نامىدىن تەقدىم قىلدى . ئابدۇرېشىتخان كىتابلارنى قولىغا ئېلىپ تىزى ئۈستىگە قويۇپ ئەمر قىلدى :

— ۋەزىر ۋەلىخان تۆرىگە ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا تون كىيگۈزۈلسۇن .

ئاتا ۋەزىر نىزامىدىنبەگ ئوردا مۇلازىملىرى ئېلىپ كەلگەن تونلارنى ئەلچىلەرگە كىيگۈزدى . ئابدۇرېشىتخان ئەلچىلەر بىلەن خوشلىشىپ ، نىزامىدىنبەگ بىلەن تەكىنخانىدىن چىقتى .

— ۋەزىر ، تاشكەنت ئەلچىلىرىنى خوتەن ، قەشقەر شەھەرلىرىنى سەيلە قىلدۇرۇشقا ئادەم بەلگىلەڭ ، تاشكەنت خانىغا يوللىنىدىغان سوۋغىلارنى ھازىردىن باشلاپ تەق قىلىپ قويۇش كېرەك ، مېنىڭ نامىمدىن شاھقا ئالتۇن ساپلىق خەنجەر بىلەن ئالاھىدە نەپىس ياسالغان تەمبۇر ، راۋاب سوۋغا قىلىنسۇن .

— خوپ ئالىيلىرى .

— ئەتە پېشىن نامىزىدىن كېيىن سىزگە ئېيتىدىغان بىر خۇش خەۋەر بار ، ئاڭلاشنى خالامسىز ؟ — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئاخىرقى سۆزىنى ئۇنىڭغا كىرەك ئېيتىپ .

نىزامىدىنبەگ ھەيران بولدى ، ئۇ جاۋاب بەرگۈچە ئابدۇرېشىتخان شاھ سەئىد ئالىمغا دېدى .

— ۋەزىر ۋەلىخان تۆرە بىلەن قىلغان سۆھبىتىمىز تولۇق خاتىرىلەندىمۇ سەرمۇنشى ؟

— تولۇق خاتىرىلەندى ئالىيلىرى .

ۋەلىخان تۆرىگە ئېيتقانلىرىمنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىپ ، نوۋرۇز ئەخمەتخانغا ئۆز نامىمدىن بىر مەكتۇپ يېزىپ ئەتە ماڭا تاپشۇرۇڭ .

— باش ئۈستىگە ئالىيلىرى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

2

— تەقدىرگە تەن بېرىش ـ قازاغا ـ رىزا بولۇش ئەمەس ئاغا . ئۆتكەن ئىشتىن ساۋاق ئېلىپ ئاللاغا شۈكۈر قىلىش دېمەكتۇر . مەن ئېيتماقچى بولغان خۇش خەۋەر ئۆزلىرىنى جەزمەن مەمنۇن قىلغۇسى .

— ئىنشائاللا ، — نىزامىددىنبەگنىڭ چىرايى لاپپىدە قىزىرىپ ، ئاقىرىشقا باشلىغان ساقىلى تىترەپ كەتتى ، — ئالىيلىرى ئېيتماقچى بولغان خەۋەر ئەلۋەتتە غەمكىن بېشىمدىكى ھەسرەت ـ نادامەتنى كۆتۈرۈۋەتكۈسى ، ئەگەر شۇئان ئاتلاشقا مۇيەسسەر بولسام قايغۇم تېخىمۇ يېنىكلەپ ، خۇشلۇقۇم يەنىمۇ ئاشقان بولاتتى .

— ئەلۋەتتە ، — ئابدۇرېشىتخان كۈلۈمسىرىدى ، — ۋەزىر ، بۇ خۇش خەۋەرنى ئېيتىشنىڭ ئورنى بۇ ئەمەس ، سائىتىمۇ ئەمەس ، خۇدا بۇيرۇسا ئەتە پېشىن نامىزىدىن كېيىن ھەرەمدىكى ئارامگاھ سارىيىغا كەلسۇنلار .

— خوپ ئالىيلىرى ، مەن سىلى تاپشۇرغان ئىشلارنىڭ كويىدا بولاي ، ھە ئەلچىلەرگە ئەمىر بەھرام ھەمراھ بولۇپ قەشقەرگە بارسا بولامدۇ ، يا باشقا كىشى بارامدۇ ؟

— ئەمىر بەھرام بارسۇن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا ، — باش ئەمىر سىزگە ياردەملىشىدۇ ، ھازىر قايتىپ ئارام ئېلىڭ .

نىزامىددىنبەگ بىلەن شاھ سەئىد ئالىم خوشلىشىپ ماڭدى .

— ئەمىر ئەكرەم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمگە ياندىشىپ مېڭىپ ، — سىز ئەتە جاھان مەدرىسىگە ئادەم ئەۋەتىپ ، ئۇستاز قېدىرخانغا بالا ـ چاقىلىرى بىلەن چايغا تەكلىپ قىلغانلىقىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ . پېشىن نامىزىنى ئۆتۈپلا كەلسۇن ، ئۇلارنى ھەرەمدە ئۆزۈم كۈتۈۋالىمەن . ئوردا ئىشلىرىغا سىز رىياسەتچىلىك قىلىڭ .

— باش ئۈستىگە ئالىيلىرى ، — ئەمىر ئەكرەم دىۋانخانىغا كىرىپ كەتتى .

ئابدۇرېشىتخان ئەتىسى پېشىن نامىزىنى ئۆتۈپ چىقىپلا ئارامگاھ سارىيىغا كەلدى ، ساراي ئالدىدا كىچىك باغچە بار ئىدى . ئامۇت ، ئالما ، شاپتۇل دەرەخلىرى ھۇپپىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى . ئاق ، سېرىق قۇچقاچلار ۋىچىرلاپ شاختىن ـ شاخقا سەكرىگەندە يالغان چېچەكلەر توزۇپ يەرگە چۈشەتتى . ئارامگاھ سارىيىنى چۆرىدەپ تۇرغان بۇ باغنى ئابدۇرېشىتخان تەختكە چىققاندىن كېيىن بەرپا قىلغانىدى . ھەر قايسى مەملىكەتلەر سوۋغا قىلغان نەپىس بۇيۇملار مۇشۇ سارايغا قويۇلغانىدى .

سەئىدخاننىڭ خاس مەھرىمى ئوبۇل ئەلاخان ھېلىمۇ بۇ سارايغا قارايتتى . ئابدۇرېشىتخان قەشقەردىن ئېلىپ كەلگەن ساتىراش ھاشىم ئاخۇن ئۈچ كۈندە بىر قېتىم ئۇنىڭ چاچ ـ ساقاللىرىنى ياساپ قوياتتى . قالغان ۋاقىتلىرىدا باغ پەرۋىشى بىلەن مەشغۇل بولاتتى .

ئابدۇرېشىتخان بۇ ئىككى مەھرىمى بىلەن سۆزلىشىپ تۇرغاندا نىزامىدىنبەگ كېلىپ سالام بەردى .

— كەلسىلە ۋەزىر ، ئۆزلىرىنى كۈتۈپ تۇراتتىم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنى سارايىنىڭ ئىستىراھەت ئۆيىگە باشلاپ ، — مەرھەمەت قىلسىلا .

ۋەزىر قورۇنغاندەك بولۇپ ، يېكەندازدا يۈكۈندى . تۆردىن ئورۇن ئالغان ئابدۇرېشىتخان ۋەزىر بىللە بىللە دۇئا قىلىپ ، ئۇنىڭ تەن ساقلىقىنى سورىدى .

— ئەلھەمدۇلىللا سۇلتان ، يېشىم يەتمىشتىن ھالقىغاندا بۇنچىلىك تىمەن تۇرغىنىمغا شۈكۈر قىلىمەن .

— سىزنى ئاتامدەك كۆرۈپ ھۆرمەت قىلىپ كەلدىم ۋەزىر ، پېقىرنىمۇ ئوغلىڭىزدەك كۆرۈپ ، سىردىشىشنى خالامسىز ؟ — ئابدۇرېشىتخان نىزامىدىنبەگنىڭ ئېرىق ـ ئېرىق قورۇق چۈشكەن كەڭ پېشانىسىدا بىر تۈرۈك پەيدا بولغىنىغا دىققەت قىلدى .

— ئەلۋەتتە ئالىيلىرى . ئاللا پېقىرغا ئوغۇل پەرزەنت نېسىپ قىل-

ماپتىكەن ، ئۆزلىرى ئاتا ئورنىدا كۆرىدىغان بولسىلىرى ، بېشىم ئاسمانغا يېتەتتى .

— ئۇنداق بولسا مەنمۇ خۇش بولىمەن ئاتا ، — ئابدۇربىشتىخان مۇۋاپىق سۆز ئىزدەپ بىر ئويلىنىپ تۇرۇپ گېپىنى داۋام قىلدى ، — ئەمدى خۇش خەۋەرنى ئېيتاي : بۇنىڭدىن يىگىرمە يىللار ئىلگىرى تۇ-يۇقسىز يوقىلىپ كەتكەن قىزىڭىز تېپىلدى .

— نېمە دېدىلە ئالىيلىرى ؟ — ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . چىرايى غەلىتە بولۇپ ، ئاغزى سەل ئېچىلغان پېتى گەپ قىلالماي تۇ-رۇپ قالدى ، بىردىن لاغىلداپ تىترەپ تىلى كالۋالىشىپ كەتتى ، — ئا-لىيلىرى ، مېنىڭ قىزىممۇ ؟ بۇ ـ بۇ . . .

— ۋەزىر ئاتا ، سىزنىڭ قىزىڭىز تېپىلدى ، بەش پەرزەنتلىك بولۇپتۇ . كۈيئوغلىڭىز ئالىم مۇدەررىس ئىكەن .

— مەن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدىم ، — ئۆزىنى تۇتۇۋالغان نىزامىددىنبەگ بېشىنى چايقىدى ، — بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئا-لىيلىرى ، قىزىم ئۆلۈپ كەتكەن ، ئۆلۈكنىڭ تىرىلىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن ؟

— ياق ۋەزىر ، قىزىڭىز ھايات ، بەش نەۋرىڭىز ۋە ئېرى بىلەن بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرمەكتە ، ئەگەر خالىسىڭىز ئۇلار بىلەن دىدار كۆرۈشەلەيسىز .

— دىدار كۆرۈشەلەيسىز ؟ بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن ئالىيلىرى ، قىزىمنىڭ يوقىلىپ كەتكىنىگە يىگىرمە يىل بولغان تۇرسا ، ئۇنىڭ ھايات بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس .

— زادى قىزىڭىز ، نەۋرىڭىز ، كۈيئوغلىڭىز بىلەن دىدار كۆرۈ-شۈشنى خالامسىز ؟ — كەسكىن سورىدى ئابدۇربىشتىخان .

نىزامىددىنبەگ زۇۋان سۈرمىدى ، چىكە تومۇرلىرى كۆپۈپ ، كۆزلىرى پىيالىدەك بولۇپ كەتتى . چىشلىرى توختىماي كاسىلدايتتى ، قوللىرىنى ئىختىيارسىز بىرقانچە قېتىم شىلتىدى .

— خالامسىز ۋەزىر ؟

نىزامىدىنبەگ ساقىلىنى سىقىمداپ تۇرۇپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئاچتى . ئالدىدا گەپ قىلىۋاتقان باشقا كىشى ئەمەس ، مەملىكەتنىڭ سۇلتانى ئىدى ، ئۇ چۈش كۆرۈۋاتمايدىغاندىمەن ، دېگەندەك قىلىپ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، ئەتراپىغا كۆز سېلىپ چىقتى . ئاخىر زۇۋان سۈردى :

— خالايمەن ئالىيلىرى ، — نىزامىدىنبەگ پۈت - قوللىرى بوشىشىپ جاۋاب بەردى . ئۇنىڭ ئاستا چىققان ئاۋازى ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈرىكىنى تىترەتتى .

— ئوبۇل ئەلاخان ! — چاقىردى ئۇ ئىشىكنى قىيا ئېچىپ .

— لەببەي ئالىيلىرى .

— مەن بايا كۈتۈۋېلىشقا تاپشۇرغان مېھمانلار كەلدىمۇ ؟

— كەلدى ئالىيلىرى ، مۇسىقا ئۆيىدىكى چالغۇ ئەسۋابلىرىنى تاماشا قىلىۋاتىدۇ ، — دېدى ئوبۇل ئەلاخان قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ .

نېمە ئۈچۈندۇر ھاياجانلىنىپ قالغان ئابدۇرېشىتخان مۇسىقا ئۆيىگە كىرىپ قېدىرخان بىلەن سالاملىشىپ تىنچلىق سوراشتى .

— قېيناتىلىرى ئاۋۇ ئۆيدە ئۇستاز ، سىلەرنى كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ ، — دېدى ئۇ بىر - بىرىدىن چىرايلىق نارەسىدە قىزلارغا ۋە بۇرۇتى ئەمدىلەتىن خەت تارتقان يىگىتكە كۆز سېلىپ .

قېدىرخان غۇنچە بوي پەرەنجىلىك ئايالغا كۆز ئىشارىسى بىلەن ئۆزىنىڭ كەينىدىن مېڭىشنى بىلدۈرۈپ ، ئابدۇرېشىتخان بىلەن ئىسترامەت ئۆيىگە چىقتى .

— دادا ، جېنىم دادا !

يۈگۈرۈپ بارغان ئايىللا بۇۋى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دادىسىنىڭ تونىنىڭ پەشلىرىنى كۆزىگە سۈرتتى ۋە ئىچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان يىغا بىلەن بوغنۇقۇپ قالدى . قېدىرخانغا تىكىلىپ قالغان ۋەزىرنىڭ كۆزىگە ، شاپاق دوپپا كىيىپ راۋاب چېلىۋاتقان ياش يىگىت كۆرۈنۈپ ، كەينىگە بىر قەدەم داجىدى ، تىترەك ئولاشقان ۋۇجۇدىدا جان قالماي ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ چۈشتى . ئۇ ھوشىدىن كەتكەنىدى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— دادا ، جېنىم دادا ، نېمە بولدىلا ؟ — ئايتىللا تىزلىنىپ بېرىپ دادىسىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى . بىر - بىرىدىن ئىككى ياشلار پەرقلىنىدىغان تۆت قىزمۇ تىز چۆكۈشۈپ چۇرقىراپ يىغلاشتى . پەقەت ئوغۇللا زوۋان سۇرمەي دەم ئاتىسىغا ، دەم ئانىسىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئوبۇل ئەلاخان تېۋىپ ئابدۇۋاھىد زوھورىنى چاقىرىپ كەلدى . ئۇ ۋەزىرنىڭ تومۇرىنى تۇتتى ، يېرىم يۇمۇق كۆزلىرىنى قولى بىلەن ئېچىپ تەكشۈردى . ۋەزىرنىڭ دىمىغىغا بىر دورىنى پۈرۈتتۈردى ، قاتتىق چۈشكۈرۈپ كۆزىنى ئاچتى . بېشىدا يىغلاپ ئولتۇرغان قىزىنى كۆردى .

— بار ئىكەنلا قىزىم ، ئىز - دېرەكلىرىنى ئالالماي كۆڭلۈمدە مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلدىم . تولا يىغلاپ ئانىلىرى ئەما بولۇپ قالدى ، — نىزامىددىنبەگ جانسىز ئاۋاز بىلەن . ئەمما ، قېدىرخانغا قاراپ قويمىدى .

ئايتىللانىڭ ئاغزىغا گەپ كەلمەي ، يىغلاۋەردى .

— ئالىيلىرى ، ئاللا سىلىگە رەھمەت قىلسۇن ، ئەمدى بىزگە رۇخسەت قىلسىلا . باللىرىمنى ئانىسى بىلەن كۆرۈشتۈرەي ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ نىزامىددىنبەگ ۋە ئېتىلىپ كېلىپ قولىنى بەرگەن كۈيئوغلى بىلەن سۇس كۆرۈشتى .

— ماقۇل ۋەزىر ، ئاللا ئامان قىلسۇن ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇلارنى ئۇزىتىپ ئارامگاھ سارىيىنىڭ ئىشىكى ئالدىغىچە چىقتى . ئۇ نىزامىددىنبەگنىڭ قېدىرخانغا سوغۇق مۇئامىلە قىلغانلىقىدىن ئەپسۇسلانغان ھالدا ئەسكەرتىپ دېدى ، — قېدىرخان ئالىم ، مۇسقا ئۇستازى ، ئوردىمىزنىڭ دىۋانبېگى بولۇشقا مۇناسىپ زات ، ۋەزىر ئۇ سىزنى رازى قىلالايدۇ .

— ئاللا دېگەنلىرىنى بەرسۇن ئالىيلىرى ، لېكىن كۈيئوغلۇمنى بۈگۈن ئۆيگە باشلاپ بارالمايمەن ، قىزىم ئانىسى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىمەن .

ۋەزىر خوشلىشىپ ، قىزى ۋە نەۋرىلىرىنى ئېلىپ كەتتى . ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ قالغان قېدىرخاننى ئابدۇرېشىتخان ئارام-

گاھ سارىيىغا يەنە باشلاپ كىردى.

3

يىل ئۆتكەنسېرى ئالدىراش بولۇپ كېتىۋاتقان ئابدۇرېشىتخان قىدىرخان دىۋانبېگى بولۇپ، ئوردىغا كەلگەندىن بېرى خېلىلا ئارام ئېلىپ قالدى. ئىككى يىلدىن بېرى كىتاب ئوقۇشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالمىغانىدى، ئەمدى كىتاب ئوقۇشقىلا ئەمەس، شېئىر يېزىشقا، مۇسىقا چېلىشقىمۇ ۋاقىت يېتەرلىك ئىدى. قېدىرخان بىلەن ئوقۇغانلىرىنى بىرگە مۇلاھىزە قىلاتتى، يازغان غەزەل، بېيىتلىرىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتەتتى، پىكرىنى ئالاتتى.

بۇ ۋاقىتتا قەدىر ئوردا دىۋانبېگى بولۇپ كەلگەن ھاجى بۇرھان ھۇسەينى ئاغزى يۇمشاق، پۇتى ئېغىر، بېجىم بوش كىشى ئىدى. ياشىنىپ قالغانلىقى تۈپەيلىمۇ ياكى ئىقتىدارى شۇنچىلىكمۇ، ئىشلارنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلماي، كەينىگە سۈرەيتتى ۋە ياكى تولا يولىيورۇق سوراپ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ ۋاقتىنى ئالاتتى. كىچىككىنە مۇشكىلاتقا دۇچ كەلسىلا، سۇلتان سارىيىغا يۈگۈرۈيتتى. ھەرقايسى ۋىلايەت، بەگلىكلەردىن، يۇقىرادىن كەلگەن مەلۇمات، خەت ـ چەكلەرنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلالمىغانلىقى ئۈچۈن دۆۋىلىنىپ قالاتتى. بۇ ئادەمنىڭ لايغەزەللىكىدىن ھەممە ئاغرىناتتى، ۋەزىر، ئەمىرلەرمۇ نارازى ئىدى.

ئابدۇرېشىتخانمۇ ئاتىسى ھايات ۋاقتىدا دىۋانبېگى بولغان بۇ ئەمەلدارنىڭ بولۇمسىزلىقىغا تاقەت قىلالماي، ئورنىغا باشقا كىشى قويماقچى بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ئەمما، مەملىكەت ئىشلىرى بىلەن قولى بوشماي، دىۋانبېگىنى يەڭگۈشلەش ئارقىغا سۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. «جاھان مەدرىسى» گە بېرىپ، قېدىرخان بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن ئۇنى نامزاتلارنىڭ بىرى قىلىپ كۆڭلىگە پۈككەنىدى. قېدىرخاننى قېيناتىسى بىلەن دىدار كۆرۈشتۈرۈش، ئۇنىڭ بىلەن ئايرىم سۆھبەتلىشىش جەريا-

ندا ، ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىسى كۈچىيىپ ، دىۋانبېگى قىلىپ تەيىنلەپ يارلىق چۈشۈردى .

بۇ يارلىقنى تاپشۇرۇۋالغان قېدىرخان ئەمەلدار بولۇش خىيالىدا زادى بولمىغاچقا ھەيران بولدى ، تاسادىپىيلىق ھېس قىلدى . قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئوردىغا كەلدى . ئۇنىڭ سۇلتان سارىيىغا كىرىشى بىلەن جىددىيلەشكەن ئەكرەمنىڭ چىقىشى تەڭ كەلدى .

ئابدۇرېشىتخان تەختتە بىر مەكتۇپنى كۆرۈپ ئولتۇراتتى ، كۆڭ-لىنىڭ ئارامىدا ئەمەسلىكى خاپىلىق چىقىپ تۇرغان چىرايىدىن بىلىنىپ تۇراتتى .

قېدىرخان سۇلتانغا سەپسىلىپ ، باشقا كۈنى كەلمەكچى بولۇپ ئارقىسىغا يېنىۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئۇنى :

— مەرھابا ئۇستاز ، تازا ۋاقتىدا كەلدىڭىز ، سىزدىن مىننەتدار-مەن ، — دەپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى .

— رەھمەت ئالىيلىرى . قارىسام بىر ئىش يۈز بەرگەندەك قىلىدۇ . مەن ئەتە كېلەي ، — دېدى قېدىرخان كەينىگە يېنىپ .

— توختاڭ ئۇستاز . ئالدىڭىزغا ئادەم ئەۋەتەي ، دەپ تۇراتتىم . كەلگىنىڭىز ياخشى بولدى ، يارلىقنى تاپشۇرۇپ ئالغانسىز ؟

— ئالدىم ئالىيلىرى ، بۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان-لىقىمنى سەمىلىرىگە سېلىپ قوياي ، دەپ كېلىۋىدىم . چۈنكى ، مەن بىر مۇغەننى ھەم ناتاۋان شائىر .

— شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خىزمەت سىزگە تازا مۇناسىپ ، ناۋائىمۇ ، شائىر، مۇغەننى بولغىنى ئۈچۈن باش ئەمىرلىكنىڭ ھۆددىسىدىن چىقال-غان ئۇستاز .

قېدىرخان تۇرۇپ قالدى .

— جاھان مەدرىسىدىكى شاگىرتلىرىم ئۇستازسىز قالسا مەيلىمۇ سۇلتان ئالىيلىرى ؟ — دېدى قېدىرخان ئاخىر زۇران سۇرۇپ .

— ئۇستازسىز قالمايدۇ ، دەرسىنى ئۆتۈۋېرىسىز ، مەن بۇنىڭغا

كېپىل ، ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنى ماقۇلغا كەلتۈرۈشتىن ئۈمىدلە-
نىپ .

ــ بولىدۇ ئالىيلىرى . بۇنىڭغا قېيناتام قوشۇلارمىكىن ؟

ــ قوشۇلىدۇ ، قوشۇلماي ئىلاجى يوق ، ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان قېدىرخاننىڭ رازىلىق بەرگىنىدىن سۆيۈنۈپ ، ــ ھە ، قېيناتىڭىزنىڭ ئۆيىگە باردىڭىزمۇ ؟

ــ باردىم ئالىيلىرى ، ــ قېدىرخان لېۋىنى بىر چىشلەپ قويۇپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، ــ داستىخانىنى ئوبدان سالدى . . .

ــ مۇئامىلىسى قانداقراق بولدى ؟ ــ سورىدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ .

ــ داستىخانغا ئۆزۈم يالغۇز داخىل بولدۇم . قېيناتامنىڭ پېقىر-دەك مۇغەننى كۈيئوغلى بىلەن ئولتۇرغۇسى كەلمىگەن بولسا كېرەك ، ئۆيگە باشلاپ قويۇپلا قارىسىنى كۆرسەتمىدى . مەنمۇ داستىخانغا قول ئۇزاتمىدىم ، كەچتە خاتۇن باللىرىمنى ئۆيۈمگە ياندۇرۇپ كەلدىم .

ــ خەيرىيەت ، كۆرۈشكىنىڭىز ئوبدان بولدى ، ئۇ كىشى سىزنى چۈشەنگەندىن كېيىن قەدرىڭىزگە يېتىدۇ ، بۇ توغرۇلۇق غەم يېمەڭ . ئەمدى قوشۇلغىنىڭىزنى بىلدۈرۈپ يارلىققا مۆھرىڭىزنى بېسىپ ، ماڭا بېرىڭ ئۇستاز .

قېدىرخان قويۇن يانچۇقىدىن يارلىقنى ئېلىپ ، ئەڭ تۆۋەن تەرە-پىگە مۆھرىنى باستى ۋە ئابدۇرېشىتخانغا سۇنۇپ بەردى .

ــ ئوھۇ ئۇستاز ، ناۋائىدەك تامغىڭىزنى ئەڭ تۆۋەنگە بېسىپ-سىزغۇ . ۋەزىر ، ئەمىرلەر كەمتەرلىكىڭىزنى ئۆرنەك قىلىدىغان بول-دى ، ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋە ئويلىنىپ قېلىپ قېدىرخاندىن سو-رىدى ، ــ دۇنيادا ئارامخۇدا ئەل سوراپ ئۆتكەن پادىشاھمۇ بولغانمۇ ؟

قېدىرخان بىر قانچە دەقىقە سۈكۈت قىلىپ ئاندىن جاۋاب بەردى :

ــ بولغان ھەم بولمىغان ئالىيلىرى . بولغان دېيىشىمدىكى سە-ۋەب ، ئەلگە ئەمىنلىك ، سائادەت بەخش ئېتىش ئۈچۈن ، پادىشاھ ، خان

بولغان كىشى قىلىچىنى غىلاپىغا سالماسلىقى، خەۋپ ـ خەتەرگە دائىم تەۋەككۈل قىلىشى كېرەك، جەڭ مەيدانىدا شېئىر يازالايدىغان، ئۆلۈم ئالدىدا مۇسىقىدىن ھوزۇرلىنالايدىغان بولۇشى لازىم. گەرچە بۇنداق پادىشاھ، خانلارنىڭ ھاياتى تىنچسىزلىقتا ئۆتكەندەك قىلغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئاۋام خەلقنىڭ خاتىرجەم ھاياتىدىن ئارامخۇدا ھوزۇرلىنىپ، تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغۇچىلاردۇر.

بولمىغان دېيىشىمدىكى سەۋەب، ئۆزىنىڭ نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئالۋان ـ سېلىقنى كۆپەيتىپ، خەلققە زۇلۇم قىلغۇچى شاھ ـ سۇلتانلارنىڭ ھاياتى راھەت ـ پاراغەتتە خاتىرجەم ئۆتكەندەك قىلغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇلار كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىدىكى تەختتە ئولتۇرغۇچىلاردۇر. ئۇلارنىڭ كۈنى قورقۇنچ ـ ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتىدۇ.

— توغرا دېدىڭىز ئۇستاز. مەن ئەلگە ئەمىنلىك بەخش ئېتىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلانماقچى بولۇۋاتىمەن، دەشتى قىپچاق دىيارىنىڭ خانى ھەقنەزەرخان، تۇغۇم خانلار يەتتە سۇغا بېسىپ كىرىپتۇ. ئوغلۇم ئابدۇللەتىپخاننىڭ ئۇ يەردىكى لەشكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپتۇ. ياردەم تەلەپ قىلىپ ئاقسۇدىن ئوغلۇم ئەۋەتكەن بۇ خەتنى ھېلى ئەمىر ئەكرەم ئېلىپ كىرگەنىكەن، دەشتى قىپچاققا يۈرۈش قىلىش قارارىغا كەلدىم. ئوردا ئىشىنى سىزگە تاپشۇرىمەن. قېيناتىڭىز بىلەن با مەسلىھەت ئىش قىلىڭ، ئۇ تېخى ئاتا ۋەزىر.

— خوپ ئالىيلىرى.

ئابدۇرېشىتخان خەزىنە ۋەزىرىنى چاقىرىپ، ئۇنى مەخسۇس دىۋانبېگى ئۈچۈن تىكتۈرۈلگەن تون بىلەن كۈمۈش ئوتۇغات ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ئىشىك ئاغىسى ئالائىددىن ماھمۇد بارلاسقا:

— ۋەزىر ـ ئەمىر، مۇنشىلارنى دەرھال سۇلتان سارىيىغا ھازىر قىلىڭ، — دەپ ئەمرى قىلدى.

بەش مىنۇت ئۆتمەي دۆلەت ئەركانلىرى سارايغا يىغىلىپ بولدى. پەشلىرىگە زەرقىياق تۇتۇلغان مەخمەل تون، يېشىل ياقۇت ئورنىتىلغان كۈمۈش ئوتۇغاتمۇ ئېلىپ كېلىندى:

كېيىل ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنى ماقۇلغا كەلتۈرۈشتىن ئۈمىدلە-
نىپ .
— بولىدۇ ئالىيلىرى . بۇنىڭغا قېيناتام قوشۇلارمىكىن ؟
— قوشۇلىدۇ ، قوشۇلماي ئىلاجى يوق ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان قېدىرخاننىڭ رازىلىق بەرگىنىدىن سۆيۈنۈپ ، — ھە ، قېيناتىڭىزنىڭ ئۆيىگە باردىڭىزمۇ ؟
— باردىم ئالىيلىرى ، — قېدىرخان لېۋىنى بىر چىشلەپ قويۇپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، — داستىخاننى ئوبدان سالدى . . .
— مۇئامىلىسى قانداقراق بولدى ؟ — سورىدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ .
— داستىخانغا ئۆزۈم يالغۇز داخىل بولدۇم . قېيناتامنىڭ پېقىر-دەك مۇغەننى كۈيئوغلى بىلەن ئولتۇرغۇسى كەلمىگەن بولسا كېرەك ، ئۆيگە باشلاپ قويۇپلا قارىسىنى كۆرسەتمىدى . مەنمۇ داستىخانغا قول ئۇزاتمىدىم ، كەچتە خاتۇن بالىلىرىمنى ئۆيۈمگە ياندۇرۇپ كەلدىم .
— خەيرىيەت ، كۆرۈشكىنىڭىز ئوبدان بولدى ، ئۇ كىشى سىزنى چۈشەنگەندىن كېيىن قەدرىڭىزگە يېتىدۇ ، بۇ توغرۇلۇق غەم يېمەڭ . ئەمدى قوشۇلغىنىڭىزنى بىلدۈرۈپ يارلىققا مۆھرىڭىزنى بېسىپ ، ماڭا بېرىڭ ئۇستاز .
قېدىرخان قويۇن يانچۇقىدىن يارلىقنى ئېلىپ ، ئەڭ تۆۋەن تەرە-پىگە مۆھرىنى باستى ۋە ئابدۇرېشىتخانغا سۇنۇپ بەردى .
— ئوھۇ ئۇستاز ، ناۋائىدەك تامغىڭىزنى ئەڭ تۆۋەنگە بېسىپ-سىزغۇ . ۋەزىر ، ئەمىرلەر كەمتەرلىككىڭىزنى ئۆرنەك قىلىدىغان بول-دى ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋە ئويلىنىپ قېلىپ قېدىرخاندىن سو-رىدى ، — دۇنيادا ئارامخۇدا ئەل سوراپ ئۆتكەن پادىشاھمۇ بولغانمۇ ؟
قېدىرخان بىر قانچە دەقىقە سۈكۈت قىلىپ ئاندىن جاۋاب بەردى :
— بولغان ھەم بولمىغان ئالىيلىرى . بولغان دېيىشىمدىكى سە-ۋەب ، ئەلگە ئەمىنلىك ، سائادەت بەخش ئېتىش ئۈچۈن ، پادىشاھ ، خان

بولغان كىشى قىلىچىنى غىلاپىغا سالماسلىقى ، خەۋپ ـ خەتەرگە دائىم تەۋەككۈل قىلىشى كېرەك ، جەڭ مەيدانىدا شېئىر يازالايدىغان ، ئۆلۈم ئالدىدا مۇسىقىدىن ھوزۇرلىنالايدىغان بولۇشى لازىم . گەرچە بۇنداق پا- دىشاھ ، خانلارنىڭ ھاياتى تىنچسىزلىقتا ئۆتكەندەك قىلغان بىلەن ، ئەمە- لىيەتتە ئۇلار ئاۋام خەلقنىڭ خاتىرجەم ھاياتىدىن ئارامخۇدا ھوزۇرلىنىپ ، تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغۇچىلاردۇر .

بولمىغان دېيىشمدىكى سەۋەب ، ئۆزىنىڭ نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئالۋان ـ سېلىقنى كۆپەيتىپ ، خەلققە زۇلۇم قىلغۇچى شاھ ـ سۇلتانلارنىڭ ھاياتى راھەت ـ پاراغەتتە خاتىرجەم ئۆتكەندەك قىلغان بىلەن ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىدىكى تەختتە ئولتۇر- غۇچىلاردۇر . ئۇلارنىڭ كۆڭلى قورقۇنچ ـ ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتىدۇ .

— توغرا دېدىڭىز ئۇستاز . مەن ئەلگە ئەمىنلىك بەخش ئېتىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلانماقچى بولۇۋاتىمەن ، دەشتى قىپچاق دىيارىنىڭ خانى ھەقنەزەرخان ، تۇغۇم خانلار يەتتە سۇغا بېسىپ كىرىپتۇ . ئوغلۇم ئابدۇللەتىپخاننىڭ ئۇ يەردىكى لەشكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپتۇ . ياردەم تە- لەپ قىلىپ ئاقسۇدىن ئوغلۇم ئەۋەتكەن بۇ خەتنى ھېلى ئەمىر ئەكرەم ئېلىپ كىرگەنىكەن ، دەشتى قىپچاققا يۈرۈش قىلىش قارارىغا كەلدىم . ئوردا ئىشىنى سىزگە تاپشۇرىمەن . قېيناتىڭىز بىلەن با مەسلىھەت ئىش قىلىڭ ، ئۇ تېخى ئاتا ۋەزىر.

— خوپ ئالىيلىرى .

ئابدۇرېشىتخان خەزىنە ۋەزىرىنى چاقىرىپ ، ئۇنى مەخسۇس دىۋانبېگى ئۈچۈن تىكتۈرۈلگەن تون بىلەن كۈمۈش ئوتۇغات ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى . ئىشىك ئاغىسى ئالائىددىن ماھمۇد بارلاسقا :

— ۋەزىر ـ ئەمىر ، مۇنشىلارنى دەرھال سۇلتان سارىيىغا ھازىر قىلىڭ ، — دەپ ئەمرى قىلدى .

بەش مىنۇت ئۆتمەي دۆلەت ئەركانلىرى سارايغا يىغىلىپ بولدى . پەشلىرىگە زەرقىياق تۇتۇلغان مەخمەل تون ، يېشىل ياقۇت ئورنىتىلغان كۈمۈش ئوتۇغاتمۇ ئېلىپ كېلىندى :

— ئەمىر- ئەركانلار ، خانلىقىمىزنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن ، ياشىنىپ قالغان ھاجى بۇرھان ھۆسەيىنىنىڭ ئورنىغا ئالىم ، مۇسىقا ئۇستازى قېدىرخان يەركەندىنى ئوردا دىۋانبېگى قىلىپ تەيىنلىدىم . بۇ توغرۇلۇق تونۇگۈن يارلىق چۈشۈرۈلدى . قېدىرخان يەركەندى ئۆز رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ مۆھرىنى باستى ، ھەر بىرىڭلارمۇ مۆھرىڭلارنى بېسىپ ، رازىلىق بىلدۈرۈڭلار . ۋەزىر سىز تون كىيگۈزۈڭ .

نىزامىدىنبەگ بىرىنچى بولۇپ مۆھرىنى باستى ، چىرايى تۇتۇلغان ھالدا قېدىرخانغا تون كىيگۈزدى ، ئۇنىڭ يېشىل سەللىسىگە كۈمۈش ئوتۇغاتنى قاداپ قويدى . باشقا دۆلەت ئەركانلىرىمۇ ، يارلىققا مۆھرىنى باستى ، ئەڭ تۆۋەنگە ۋە ئاخىرىغا بېسىلغان مۆھۈر قېدىرخاننىڭ ئىدى . بۇ ھەممەيلەنگە سوئال بولۇپ قالدى .

4

ئابدۇرېشىتخان ئۈچ تۈمەن لەشكەر ئېلىپ يولغا چىقتى . ئالدىنقى كۈنى مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ بىلەن بىللە ئىككى تۈمەن سىپاھنى ئېلىپ ، ئاقسۇغا بېرىشنى بەھرامغا تاپشۇرۇپ ئۇنى قەشقەرگە ماڭدۇرغانىدى .

ئابدۇرېشىتخان ئاقسۇغا يېتىپ بارغاندا ، ئابدۇلېتىپخان بىلەن ئەمىر تۇرغۇنبەگ ئىككى تۈمەن سىپاھنى سەپراست قىلىپ قويغانىدى . ئاتا - بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

تۆت كۈندىن كېيىن بەھرام بىلەن ئوبۇل ھادىبەگلەر يېتىپ كەلدى . ئابدۇرېشىتخان يەتمىش تۈغ ئەلەم كۆتۈرگەن يەتمىش مىڭ سىپاھنى باشلاپ ، ئۈچ تۈرپان ئارقىلىق يەتتە سۇغا يۈرۈپ كەتتى .

ئۈچ يولغا بۆلۈنگەن ئابدۇرېشىتخان لەشكەرلىرى ھەقنەزەرخان ، تۇغۇمخان لەشكەرلىرىنى يەتتە سۇ بوستانلىقىدا قورشىۋالدى . جەڭ ناھايىتى كەسكىن بولدى . تۇغۇمخان ئۆزىگە قانداش بولغان ئوتتۇز يەتتە

www.uyghurkitap.com

سۇلتان بىلەن ھالاك بولغۇچە قىلىچلىرىنى تاشلىمىدى . ئاكسى تاھىرخان ، ھەقنەزەرخان دەشتى ـ قىپچاقنىڭ غەربىگە قېچىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ئازغىنە نۆكەرلىرى قالغانىدى .

غەلىبە قىلغان ئابدۇرېشىتخان ئوغلى ئابدۇلتىپخاننى يەتتە سۇ دىيارىغا خان قىلىپ يارلىق چۈشۈردى ، بەھرامنى ئەمىر لەشكەرلىككە بەلگىلىدى . بىر ئاي ئىسسىق كۆل بويىدا دەم ئېلىپ ، كۈزدە ئاقسۇغا قايتىپ كەلدى . ئىككىنچى ئوغلى ئابدۇكېرىمخاننى ئاقسۇغا ھاكىمبەگ قىلىپ تاج كىيدۈردى . تۇرغۇنبەگنى ئۇنىڭغا ئاتا ۋەزىر قىلىپ بەردى . قايتىشىدا ، لەشكەرلەرنى مالبېشى بىلەن ئۇدۇل يەركەنكە ماڭدۇرۇۋەتتى . ئۆزى شېكەر كۆلنى بويلاپ مېڭىپ ئاتۇشقا باردى ، ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىدا ئۈچ كۈن تۇردى . بۈزرۈكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ يېنىدا ئىستىقامەت قىلدى . ئۇنى پايتەختكە بېرىپ شۇ يەردە تۇرۇشقا دەۋەت قىلدى . بۈزرۈكۋار كېلەر يىلى بېرىشقا ۋەدە قىلدى .

ئابدۇرېشىتخان قەشقەرگە كېلىپ ، مىرزا ئوبۇل ھادىبەگنىڭ ھاكىمبەگ بولغاندىن بېرى قىلغان خىزمەتلىرىدىن ناھايىتى رازى بولدى . ئۇ پاياپ كەنتىگە يۆتكەپ كېلىنىپ قايتا ياسالغان گۈمبەز ، پەشتاقلىق يۈسۈپ خاس ھاجىپ قەبرىسىنى زىيارەت قىلدى . ئوپالغا بېرىپ مەھمۇد قەشقەرى مازىرىدا ئۈچ كۈن ئىستىقامەتتە بولدى . ئۇ يەردىن قايتىپ كىرىپ ، ئىككى يىلدىن بۇيان كېڭەيتىپ ياسالغان ساچ مەدرىسى ، ساقىيە ، ئوردا ئالدى مەدرىسلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى . يېڭى ياسالغان چاسا ئازنا مەسچىتىدە جۈمە نامىزىنى ئوقۇدى . ئوقۇش پۈتتۈرگەن تالىپلاردىن ئەللىكنى تاللاپ ، ئۆزى بىلەن يەركەنكە ئېلىپ كەلدى .

گۈلئىبھرام ئوردىسىدىكى ئىشلارنىڭ رەتلىك ، تەرتىپلىك كېتىۋاتقانلىقىدىن ئابدۇرېشىتخان مەمنۇن بولدى . قېدىرخان گۈلئىبھرام ئوردىسىدا يېڭى مۇھىت بەرپا قىلغانىدى . ئىلگىرىكىدەك لاغايلاپ يۈرىدىغان نۆكەر، ياساۋۇللارنى ئۇچراتقىلى بولمايتتى . مەخسۇس تازىلىق

ئۇچۇن ئاجرىتىلغان خادىملار سەينا ، يول ، باغ ئىچىنى تازىلاپ ، چە-
نىدەك پارىلدىتىۋەتكەنىدى . سۇلتان سارىيى سۈتتەك ئاقارتىلىپ ، دې-
رىزە كېشەكلىرى باشقىدىن سىرلانغانىدى .

ئابدۇرېشىتخانغا ئوردا ئەھلىمۇ بۆلەكچە روھلۇق كۆرۈندى . پە-
قەت ئاتا ۋەزىر نىزامىددىنبەگلا خاراموش بولۇپ قالغانىدى . ئۆزى ئاددىي
چاغلاپ كۆڭۈل بۆلمەي تاشلاپ قويغان ئىشلارنى كۈيئوغلىنىڭ شۇنچە
چىڭ تۇتۇپ ، ئوردا ئەھلىنىڭ ئادىتىگە ئايلاندۇرغانلىقىدىن خاپا ئىدى .
ئۇ كۈيئوغلىنىڭ قولىدىن چوڭ ئىشلار كەلمىگەچكە ، كىچىك ئىشلارغا
ئېسىلىۋالدى دەپ چۈشىنىپ ، يەنىلا ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمايۋاتاتتى .
ئۆزىنى تەدبىرلىك ، بىلىملىك چاغلايدىغان بۇ ئادەم كۆڭلىدە ئۇنى بىر
سازەندە ھېسابلايتتى .

ئابدۇرېشىتخان قېدىرخانغا قايىل بولغانىدى . پەيشەنبە ، شەنبە
كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇسىقا كېچىلىكىگە رىياسەتچى قىلىش نىيى-
تىدە بولۇۋاتقىنىنى ئۇنىڭغا بىلدۈرگەنىدى ، قېدىرخان خۇشال-
لىق بىلەن :

— باش ئۈستىگە ئالىيلىرى . ئوردا خىزمىتىنى قىلىشتىنمۇ مۇسىقا
چېلىشقا ماھىرمەن ، — دېدى چاقچاق قىلىپ .

كۈزنىڭ شەنبە كېچىسى ئۆتكۈزۈلگەن مۇسىقا كېچىلىكى ئاجا-
يىپ جانلىق ، ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتتى .

قېدىرخان بۇ مۇسىقا كېچىلىكىگە ئۆزى ئوقۇتۇۋاتقان فۇئاد باش-
لىق چەتئەللىك شاگىرتلىرىنى ۋە پايتەختتىكى ماھىر سازەندە ئاتالغان
دوستلىرىنىمۇ تەكلىپ قىلىپ قاتناشتۇرغانىدى . ئابدۇرېشىتخان « ۋە-
سال » مۇقامىنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلاشقا مۇيەسسەر بولدى . ئۇنىڭدىمۇ
بىر مۇقام ئىجاد قىلىش ئىستىكى تۇغۇلدى . . . ئۇ دۆلەت خىزمىتى بىلەن
بولۇپ چارچىغاندا ، ئۇد ، ساتار چېلىپ ، قېدىرخاننىڭ غەزەل ، مۇسىقى-
لىرىنى ئاڭلاپ ھاردۇقىنى چىقىراتتى ، كۆڭلىنى ئېچىپ راھەتلىنەتتى .
بۇلاقتەك ئوخچىغان تۇيغۇ ـ ھېسسىياتلىرىنى باسالمىغاندا ، ئاق قەغەزگە
ئۇنچىلەر تىزاتتى . نەتىجىدە ، كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى

بىلمەي قالاتتى .

ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن ياسىلىشقا باشلىغان رەشدىيە مەدرىسى ھىجرىيە 947 ـ يىلى ①پۈتتى . بۇ مەدرىسە ئىككى قەۋەتلىك بولۇپ ، ئۈچيۈز ئاتمىش ھۇجرىسى ، كايىۋانلىق يەتتە خانىقاسى ، ئازادە ، يورۇق ئون ئىككى دەرسخانىسى بار ئىدى . تۆت يۈز كىشى بىرلا ۋاقىتتا ئايرىم ـ ئايرىم ئۆيدە يۇيۇنالايدىغان كاتتا ھامام بۇ مەدرىسىنىڭ شىمالى بۇرجىكىدە ئىدى . ئالدىغا چىپىلغان چوڭ كۆل سۇغا تولدۇرۇلغانىدى ، كېچە ـ كۈندۈز ئايىغى چىقىپ تۇراتتى .

پەشتاق ، گۈمبەزلىك چوڭ دەرۋازىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ كىرگەن ئابدۇرېشىتخان گۈلچىمەنلىك باغقا كىرىپ قالغاندەك بولدى . ئۇ دەرسخانىلارنىڭ ، خانىقالارنىڭ ئىشىكىنىمۇ ئېچىپ ، ئاچقۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى باش مۇدەررىسلىككە تەيىنلەنگەن قېدىرخانغا تاپشۇردى . يۈزلىگەن ئالىم ، ھۆكۈما ، مۇنەججىم ، ئەدىب ، شائىر ، سازەندىلەر قېدىرخاننى مۇباركلەشتى .

ئۇزۇن ئۆتمەي نۇرنىسا سۇلتانىبېگىم ماھىرە ، نادىرە ئىسىملىك قوشكېزەك قىز تۇغۇپ بەردى . بۇ غۇنچىلار ۋىلىق ـ ۋىلىق كۈلۈپ ، ئويىماقتەك ئاغزىنى ئۆمەللەپ ، بىلىقتەك پىلتىڭ ئېتىشىپ ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى ، كۆڭلىنى ئاچاتتى ، ھېرىپ ـ ئېچىپ كىرگەندە ئەمەك بولاتتى . بۇلار تۇغۇلغاندىن بۇيان ھەر كۈنى دېگۈدەك بىر قېتىم كىرىپ ، بۇ ئوماق قىزلىرىنى كۆرمىسە ، ئابدۇرېشىتخان ئارام تاپمايتتى .

چۇچۇك سۇلتانىبېگىم يەنە قوشكېزەك ئىككى ئوغۇل تۇغقانىدى . ئۇلارنىڭ ئىسىملىرى ئەبۇ سەئىد سۇلتان ، ئىبراھىم سۇلتان بولۇپ ، ياخشى چوڭ بولۇۋاتاتتى . بۇ قوشكېزەكلەرمۇ تەڭ يىغلاپ ، تەڭ كۈلۈشەتتى ، ھەتتا ئانىسىنىمۇ تەڭلا ئېمىشەتتى . ئابدۇرېشىتخان كەينى ـ كەينىدىن تۇغۇلغان بۇ قوشكېزەك قىز ـ ئوغۇللىرىنى ئارامگاھ سارايىنىڭ ئىستىراھەت ئۆيىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ ئويناتاتتى . ئۆملەشكە باشلىغاندا ،

① ھىجرىيە 947 ـ يىلى — مىلادى 1542 ـ يىلىغا توغرا كېلىدۇ .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىر يەردە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ تاماشاسىنى كۆرىدىغان بولدى. ئىككى
ئوغۇل بوتا كۆز ئاچىلىرىنىڭ قوللىرىنى، قۇلاقلىرىنى تۇتۇۋېلىپ ئىمد-
شەتتى، بىر - بىرلىرى بىلەن پومىداقلىشىپ كېتەتتى... ئابدۇرېشىتخان
بۇ سەبى ئاسماقلىرىغا، ئۇد، ساتار چېلىپ بېرەتتى، سۆيۈپ ئەركىلە-
تەتتى.

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئىككى چۆرىسىمۇ بار ئىدى، بۇلارمۇ بىردىن
تۇغۇپ بەرگەنىدى. ھەرئىككىلىسى ساز چالاتتى. ناخشا ئېيتاتتى.
بۇلارنى مۇسقا خۇمار ئابدۇرېشىتخان كېنىزەكلەر ئىچىدىن تاللىۋالغا-
نىدى. بىرى، قەشقەرلىك بەگنىڭ قىزى بولۇپ، داپ، دۇتار چېلىشقا
ماھىر ئىدى. يەنە بىرى، يەركەنلىك سازەندىنىڭ قىزى بولۇپ، ئۇد،
ساتارنى ياخشى چالاتتى. ئالدىنقىسىنىڭ ئېتى رەيھانە، كېيىنكىسىنىڭ
ئېتى ھەببە ئىدى. ھەر ئىككىلىسى ئوغۇل تۇغقانىدى. ئابدۇرېشىتخان
بۇ بالىلىرىغا مۇھەممەد شاھ سۇلتان، مۇھەممەد باقى سۇلتان دەپ ئات
قويۇپ بەردى. كۆز تەگكەندەك بىر ئىش بولۇپ، كېيىنكى ئوغلى قى-
زىل چىقىپ ۋاپات بولدى. ھىجرىيە 951 - يىلى قوشكېزەك قىزلىرى
بەش ياشتىن ئەمدىلا ھالقىغان چېغىدا تۇيۇقسىز بويۇن قېتىشىش ①
كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ، تەڭلا كېتىپ قېلىشتى. قايغۇ - ھەس-
رەتكە چۆمگەن ئابدۇرېشىتخان ئۈچ كۈنگىچە ئۇلارنىڭ قەبرىسى بېشىدا
تۈنىدى. تۆتىنچى كۈنى قېدىرخان ئۇنى ئارامگاھ سارايغا قايتۇرۇپ
كەلدى. كۈتمىگەن بۇ ئېغىر مۇسىبەتتىن پاتىمە سۇلتانبېگىمنىڭ قارا
چاچلىرىغا ئاق كىرىپ كەتتى.

مانا شۇنداق قايغۇلۇق كۈندە، ئاقسۇدىن تۇيۇقسىز كەلگەن
مەكتۇپ تېخى ھازىسى ئۆشتۈلمىغان ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈرەك - باغرىنى
قان - قان قىلىۋەتتى.

شاھزادە ئابدۇكېرىمخان مۇنداق دەپ يازغانىدى:

«خان ئاتا، يەتتە سۇ دىيارىغا باستۇرۇپ كەلگەن ھەقنەزەرخان
بىلەن جەڭ قىلىپ ياردار بولغان ئاكام ئابدۇلېتىپخان ئەسىر چۈشكەندە

---

① بويۇن قېتىش — مېڭىنگىت كېسەللىكى.

ۋاپات بولۇپتۇ . يەتتە سۇدىن چاپارمەن ئېلىپ كەلگەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئۆزلىرىگە قانداق يەتكۈزۈشنى بىلمەي بېشىم قاتتى . ئاخىر بولماي نا- ئىلاج بۇ مەكتۇپنى ئەۋەتتىم . سىلىگە ئاللا سەۋر - چىدام ئاتا قىلغاي ، دۈشمەنلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلغۇدەك كۈچ - قۇۋۋەت بەرگەي .

ئېھتىرام ئىلە :

پەرزەنتلىرى ئابدۇلكېرىمخان .

ھىجرىيە 951 - يىلى رەبىيەلئەۋۋەلنىڭ 13- كۈنى ئاقسۇ »

ئابدۇرېشىتخاننىڭ بېشىغا تاغ ئۆرۈلدى ، كۆڭۈل قاچىسى چۇل - چۇل بولۇپ كەتتى . چۇچۇك سۇلتانبېگىم نەچچە قېتىم ھوشىدىن كې- تىپ ، ھوشىغا كەلدى . ئابدۇرېشىتخان بەش تۈمەن لەشكەرنى ئېلىپ ئاتلانغان كۈنى ، چۇچۇك سۇلتانبېگىم ھەم ساۋۇت - دوبۇلغىسىنى كىيدى ، ئوقيا ، قىلىچلىرىنى ئالدى . ياش بىلەن يۇيۇلغان يۈزىگە نىقاب تارتىپ ، ئەمىر ئەكرەم بىلەن لەشكەرلەرنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئېرىنىڭ ئالدىنى توستى :

— ئالىيلىرى ، مېنىڭ بېرىشىمغىمۇ رۇخسەت قىلسىلا . بۇ يەردە قالسام ، يۈرىكىم يېرىلىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ ، — دېدى ئۇ قەتئىي تۈردە .

ئابدۇرېشىتخان ئويلىنىپ قېلىپ ، زۇۋان سۈرمەي ، قىرىق كېنىد- زىكى بىلەن ئاتلىنىپ چىققان خوتۇنىغا قاراپ باش لىڭشىتتى .

ئەكرەم ئوبۇل ھادىبەگ بىلەن قەشقەردىن ئىككى تۈمەن سىپاھنى ئېلىپ ئاقسۇغا كەلگەندە ، ئابدۇرېشىتخان ئوغلى ئابدۇكېرىمخان بىلەن سەككىز تۈمەن لەشكەرنى سەپراست قىلىپ تۇرغانىدى .

ئون تۈمەن لەشكەر يۈز دانە تۇغ - ئەلەملىرىنى لەپىلدىتىپ ، ئۈچتۇرپان داۋانلىرىدىن ئۆتۈپ ، يەتتە سۇ دىيارىغا قاپساپ كەلدى . كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ كەتكەن ھەقنەزەرخان ئالتە تۈمەن لەشكىرى بىلەن قورشاۋنى ئاسانلا بۆسۈپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى . ئۇ بۇرغا - كانايلىرىنى چالدۇرۇپ ھەيۋەت بىلەن ھۇجۇم قىلدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ

ئەمرى بىلەن ئون مىڭ مەرگەن ئۇلار ئۇستىگە مىلتىق، ساداقتىن يامـ
غۇردەك ئوق ياغدۇردى. ئەمىر ئەكرەم يەتمىش توپتىن ئوت ئېچىپ،
ھەقنەزەرخان چەۋەندازلىرىنىڭ سېپىنى بۇزۇۋەتتى. ئابدۇكېرىمخان
ئىككى تۈمەن چەۋەندازنى باشلاپ قىلىچ ئوينىتىپ، دۈشمەن ئۇستىگە
باستۇرۇپ باردى. قان گويا دەريادەك ئاقتى، ياپيېشىل ئوت ـ گىياھلار
قانغا چىلاشتى.

ئابدۇرېشىتخان ساداقتىن ئوق ئۈزۈپ، ھەقنەزەرخاننىڭ تۇغ ـ
ئەلەم كۆتۈرگەن نۆكەرلىرىنى پاراكەندە قىلىۋەتتى. كېنىزەكلىرى بىلەن
جەڭگە كىرگەن چۈچۈك سۇلتانبېگىم قېچىشقا باشلىغان دۈشمەنلەرگە
قەھرى بىلەن ئوق ئۈزدى.

جەڭ يەتتە كۈن داۋاملاشتى. ئەكرەم يارىلانغان ئېتىنىڭ ئاستىدا
قالغان ھەقنەزەرخاننى تۇتۇپ، ئابدۇرېشىتخان ئالدىغا ئېلىپ بارغاندا
چۈچۈك سۇلتانبېگىم قىلىچ يالىڭاچلاپ يېتىپ كەلدى.

— كاللامنى ئېلىشقا ئاراڭلاردا بىرەر ئوغۇل بالا يوقمۇ؟ خاـ
تۇنلارنىڭ قىلىچى ماڭا كار قىلمايدۇ، — دېدى ھەقنەزەرخان تۇسۇن
ئاتتەك يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ.ئۇنىڭ ساپسېرىق، ئۆسكىلەك ساقال ـ بۇرۇتـ
لىرى تىترەپ كەتتى.

— ئانا، بۇ قانخورنى ماڭا قويۇۋېتىڭ، — ئابدۇكېرىمخان
چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئالدىغا ئۆتۈپ، قولىنى كۆكسىگە ئالدى، — ئاتا،
بۇيرۇسىلا، بۇ قانخورنىڭ ئەدىبىنى بېرىشكە تەييارمەن.

ئابدۇرېشىتخان ئاسمانغا كۆز تىكىپ تۇرغان ھەقنەزەرخاندىن
سورىدى.

— ئوغلۇمنى سەن قەتل قىلدىڭمۇ؟

— ياق سۇلتان، مەن ئۇنداق نامەرد ئەمەس، ئۇنىڭغا جەڭدە
ئوق تەگكەن ئىكەن، ئەسىر چۈشكەندە قازا قىلدى.

— سەنمۇ ئەسىر چۈشتۈڭ، پۇشايمان قىلغانسەن؟

— باھادىر قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلمايدۇ.

— ئوغلۇم ساڭا سۆز قىلدىمۇ؟ — چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى

ئابدۇرېشىتخان .

— سۆز قىلدى « تۆۋبە قىلمامسەن ؟ » دېسەم . « تۆۋبە — ئاسىي ، مۇناپىقلار جان بېقىش ئۈچۈن قىلىدىغان ئالدامچىلىق ، مەن دىنىمغا ، ئۆز ئىلىمغا سادىق » دىدى . ئاخىرقى قېتىم قىلغان سۆزى شۇ بولدى .

— سەن تۆۋبە قىلمامسەن ؟

— ئۆز ئالدىمغا ئىلىمنى سوراش ئۈچۈن جەڭ قىلغان تۇرسام ، نېمىدەپ تۆۋبە قىلغۇدەكمەن ؟ — دېدى ھەقنەزەرخان قامىتىنى تىك تۇتۇپ .

— بۇ سېنىڭ ئاخىرقى سۆزۈڭمۇ ؟ — ئابدۇرېشىتخان جاۋاب كۈتۈپ ، بىلىگە ئېسىقلىق قىلىچىنىڭ سېپىنى سىقىمداپ تۇتتى .

— سەن ھازىر بېشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلساڭ ئاخىرقى سۆزۈم بولۇپ قالىدۇ .

ئابدۇرېشىتخان قولىنى قىلىچ سېپىدىن ئېلىپ ، ئابدۇكېرىمخاننىڭ مۈرىسىگە قويدى :

— ئوغلۇم ، جەڭدە ئۆلگەنلەرنىڭ قاتىلى بولمايدۇ . قىلىچىڭنى غىلاپىڭغا سالغىن ، — دېدى ئۇ كەسكىن تۇردە ۋە چوڭچوك سۇلتانبېگىمگە قاراپ « جىم تۇرۇڭ » دېگەن مەنىدە لەۋلىرىنى چىشلىدى . ئاندىن ھەقنەزەرخانغا قارىدى ، — شۇنى ئېسىڭدە تۇتقىن خان : بىز تاغلىرىمىز تۇتىشىپ كەتكەن قانداش ، دىنداش قېرىنداشلارمىز ، ئىجىل - ئىناق بولماي يەر تالىشىپ ، بىر - بىرىمىزگە تىغ كۆتۈرسەك ، بىگۇناھ قېرىنداشلىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپلا قالماي ، تاج - سەلتەنىتىمىزدىن مەھرۇم بولۇپ ، مەملىكىتىمىزنىڭ ھۆرلۈك ، ئەركىنلىكتىن ئايرىلىپ مۇنقەرز بولۇشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىمىز ، ساڭا دەيدىغىنىم مۇشۇ ، ھازىردىن باشلاپ سەن ئازاد .

ھەقنەزەرخان داڭ قېتىپ قالدى . دۇشمەن قولىدا ھايات قېلىشتىن ئۈمىد ئۈزگەن ئادەم ئۆلمىسە ، يەنە كېلىپ ئەسىرلىكتىن ئازاد قىلىنسا قانداق ھېس - تۇيغۇدا بولار ؟ ئۇنىڭ قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ ،

قۇلاقلىرى لىكىلداپ كەتتى . ئابدۇرېشىتخانغا خوش ، دېگەن مەنىدە بې-
شىنى سەل ئەگدى ـ دە ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ گۈرس ـ گۈرس دەس-
سەپ ، لەشكەر ئىچىدىن چىقىپ كەتتى .

شۇنداق قىلىپ ، شاھزادىنىڭ ئۆلۈمى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئارا-
مىنى بۇزۇۋەتكەن بولسا ، ھەقنەزەرخاننىڭ قويۇپ بېرىلىشى پۈتۈن ئەلگە
ئەمىنلىك بەخش ئەتتى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئون بىرىنچى باب

نەغمە- ناۋا بىلەن ھازا ئوشتۇش

1

ئابدۇرېشىتخان يەتتە سۇدا ھەقنەزەرخاننى مەغلۇپ قىلىپ ، ئەلگە ئەمىنلىك بەخش ئەتكەن بولسىمۇ ، يۈرىكىنى پۇچۇلاۋاتقان ھەسرەت ئوتى تېخى ئۆچمىگەنىدى .

چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ ئاھ ـ زارى ، ئابدۇلتېپخاننىڭ ياش قالغان خوتۇنى نائىمە سۇلتانبېكەنىڭ يىغىسى ئابدۇلتېپخاننىڭ قەددى ـ قامىتىنى سۇلتاننىڭ كۆز ئالدىدىن نېرى قىلمايتتى . ئابدۇلتېپخان بىلەن بىرگە قەتل قىلىنغان ئەمىر بەھرامنىڭ خوتۇنى مەريەمنىسا بۈۋىنىڭ نالە ـ پەريادى سادىق نۆكىرى ــ باھادىر ئەمىر ـ لەشكەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، پۇچىلانغان يۈرىكىنى ئېچىشتۇراتتى .

شۇندىقتىمۇ ئابدۇرېشىتخان ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇۋالدى . ئۇ سايلىقتىكى ئازگالغا كۆمۈۋېتىلگەن شاھزادە ۋە سەركەردىلەرنىڭ جەسىتىنى ئالدۇرۇپ ، ئاتىسىنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىش ئۈچۈن پايتەخت يەركەنگە ئەۋەتتى . مىڭ بىر قوي ، يۈز بىر قوتاز ، قىرىق بىر تاي سويدۇرۇپ ، قازاق ، قىپچاق ـ قىرغىز ئەھلىگە نەزىر بەردى ، ئون مىڭ قىش چايىنى ئۇلارغا تارتۇق قىلدى . يەتتەسۇ دىيارىدىكى خەلقتىن بىر يىل سېلىق ئالماسلىق توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى . مەرھۇم ئەمىر مۇھەممەدبېكنىڭ ئوغلى قەيسەربېك بېيىنى قىپچاق ـ قىرغىز ئىلىگە ھاكىمبەگ قىلىپ تەيىنلەپ ، ئەمىرلىك ئۇنۋانىنى بەردى .

قازاق ، قىپچاق ــ قىرغىزلار جەڭنىڭ توختىغىنىدىن ، ئەلگە ئە-

مىنلىك يۇزلەنگىنىدىن خۇرسەن بولۇشۇپ، ئۈچ كېچە دومبىرا، قوۋۇزا چېلىپ، خۇشاللىقنى نامايان قىلىشتى. ئابدۇرېشىتخان ئاق ئۆيدە قىرغىز ئاقىنىدىن «ماناس» ئېپوسىنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلىدى. كېچىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالدى. ئەتىسى ئىسسىق كۆل بويىغا سەيلە ــ ساياھەت قىلىپ، ئارام ئېلىشقا كەلگەن تاشكەنت خانى نوۋرۇز ئەخمەتخاننىڭ دىدار كۆرۈشۇشكە تەكلىپ قىلىپ ئەۋەتكەن ۋەزىرىنى ئاق ئۆيدە خۇشال كۈتۈۋالدى ۋە تەكلىپىنى قوبۇل قىلدى. ئەمىر ئەكرەم لەشكەرنى ئېلىپ يەركەنگە قايتتى.

ئابدۇرېشىتخان قايغۇدىن باش كۆتۈرەلمەيۋاتقان رەپىقىسى، كېلىنى ۋە مەريەمنىسانى ئېلىپ، ئەمىر ــ ئۆمەرالاربىلەن ئىسسىق كۆل بويىغا كەلگەندە، نوۋرۇز ئەخمەتخان ۋەزىر ـ ۋۇزرالار بىلەن ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋېلىپ، ئۇنى شاھانە چېدىرغا چۈشۈردى، ئۈچ كون زىياپەت بەردى. ئۇلار ئات مىنىشىپ دالا سەيلىسى قىلدى، قېيىققا چۈشۈپ، بۇ گۈزەل كۆلنىڭ دولقۇن ــ ئۆركەشلىرىنى تاماشا قىلىشتى.

ئابدۇرېشىتخان نوۋرۇز ئەخمەتخانغا دەشتى قىپچاققا نازارەت قىلىپ تۇرۇشنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇنىڭ بىلەن سودىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىككى ئەل خەلقلىرىنىڭ بېرىپ ــ كېلىشىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن يول خېتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئىككى مەملىكەتنىڭ ئالتۇن، مىس، قەغەز پۇللىرىنى ئۆز قىممىتى بويىچە ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە كاپالەتلىك قىلىش، دۈشمەنگە بىرلىكتە تاقابىل تۇرۇش توغرىسىدا بىر پىكىرگە كەلدى ۋە كېلىشىم ھاسىل قىلدى.

نوۋرۇز ئەخمەتخان ئابدۇرېشىتخاننى ئائىلە تاۋابىئاتى بىلەن تاشكەنتكە بېرىپ سەيلە ــ ساياھەت قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. ئابدۇرېشىتخان قايغۇسىنى يېنىكلىتىش، پاراكەندە كۆڭلىنى ئارامىغا چۈشۈرۈش، چۈچۈك سۇلتانىبېگىم ۋە كېلىنىگە خۇشاللىق بېغىشلاش ئۈچۈن ماقۇل بولدى. ئۇنىڭ بۇ كاتتا شەھەرنى بىر كۆرگۈسى بار ئىدى.

ئۇلار تاشكەنتكە تازا پېژغىرىم تومۇزدا باردى. مېۋىلەرنىڭ ھەممە تۈرى پىشقانىدى. چاڭقىسا قوغۇن ــ تاۋۇز يەپ، خىيابان، بوستان-

www.uyghurkitap.com

لىقلاردا سايىداپ، باغ ـ دالىلاردا سەيلە قىلىپ، كونىلەرنى ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشتى. مەشھۇر شەيخ خاۋەندى تۆرە قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان بوۋىسى يۇنۇسخاننىڭ قەبرىسىگە چىقىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىشتى. گەج سۇۋاقلىرى ئوپۇرۇلۇپ، كاھىشلىرى ئۆڭۈپ كەتكەن بۇ چوڭ مەقبەرىنى نوۋرۇز ئەخمەتخانغا دەپ، يېڭىلاپ ياسىتىپ قويدى. ئۇ تاشكەنت شەھىرىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى. شۇڭا، يەنە بىر ھەپتە ئارتۇق تۇردى. چۈچۈك سۇلتانبېگىم، كېلىنى ۋە مەريەمنىسا بۇۋى بىلەن بىرگە، نوۋرۇز ئەخمەتخاننىڭ خانىش، كېنىزەكلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا شىكارغا چىقىپ كۆڭلى خېلى ئېچىلىپ قالدى. ئۇ بىر كىيىك، ئىككى توشقان ئېتىۋالدى، ياشلىق چاغلىرىدىكى قەيسەرلىكىدىن تېخى قالمىغانىدى. بۇرۇن ئوۋ قىلىپ باقمىغان نائىمە سۇلتانبېكە بىلەن مەريەمنىسا بۇۋى تەبىئەتنىڭ سېخى قۇچىقىدا ھۇزۇرلىنىپ يۈرۈپ ساداق ئېتىشنى ئۆگىنىۋېلىشتى.

ئابدۇرېشىتخان تومۇز چىققاندا تاشكەنتتىن ئۇزاپ يولغا چىقتى. ئاتا ـ بوۋىلىرى ئىز قالدۇرغان ئەنجان، ئوش شەھەرلىرىدە توختاپ، ئۇلۇغچاتقا كېلىپ، ئاتۇشقا چۈشتى، ئۇ سەپىرىدە ھەرگىز سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنى بېسىپ ئۆتمەيتتى. ئۇلار باش كۈزدە پايتەختكە قايتىپ كېلىشتى. قېدىرخان، نىزامىدىنبەگ ۋە بىر ئاي ئىلگىرى يېتىپ كەلگەن ئەكرەم باشلىق دۆلەت ئەربابلىرى، خان جەمەتىدىكىلەر بىلەن بىرگە قارشى ئېلىشقا چىققان دەۋرانبەگ ئابدۇرېشىتخاننىڭ نەزرىنى ئۆزگە تارتتى.

«قوچقار قىشلىقى» دىكى قارىيخانىدا ئوقۇپ ساۋادىنى چىقارغان بۇ سەبى ئوغلىنى ئەمىر بەھرام جاھان مەدرىسىدە ئوقۇتۇش ئۈچۈن، بولتۇر پايتەختكە ئەۋەتىپ، ئەكرەمدىن ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشنى ئۆتۈنگەنىدى. بۇ يىل ئون بىر ياشقا كىرگەن بۇ ئۆسمۈر ئامراق دادىسىنىڭ قەتل قىلىنغىنىنى تېخى بىلمەيتتى.

— دادام كەلمىدىمۇ؟ بەك سېغىنىپ كەتتىم ئانا، — دېدى ئۇ مەريەمنىساغا ئېسىلىپ تۇرۇپ ۋە قاپقارا كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ.

پوسوققىدا يىغلاپ تاشلىغان ئانا شۇ ھامان ئۆزىنى ئوڭلاپ ئوغـ.
لىنى باغرىغا تاڭدى ۋە كۈلۈمسىرەپ دېدى :

— داداڭنىڭمۇ سېنى كۆرگۈسى كېلىپ كېتىپتۇ . كېيىنرەك پايـ.
تەختكە بېرىپ ئوغلۇمغا قېنىپ كېلىمەن ، دەپ قالدى ، ئىخلاس بىلەن
كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇشۇڭنى ئۈمىد قىلدى .

— مەن سەرپنى ①تۈگەتتىم . راۋاب چېلىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدىم .
دادام كەلگەندە چېلىپ بېرىمەن ، — دېدى دەۋرانبەگ .

ئانا ـ بالىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ قالغان ئابدۇرېشىتخانـ.
نىڭ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى . دەۋرانبەگ ئۆزىگە كۆز سېلىپ تۇرغان
سۇلتاننى كۆرۈپ ، ئېگىلىپ تەزىم قىلدى :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئەزىمەت . چوپچوڭ بولۇپ كېتىپسەن .
ئاناڭنى خاپا قىلمىغىن ، ياخشى ئوقۇ ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ دولـ.
سىغا ئۇرۇپ قويدى .

دەۋرانبەگ قوللىرىنى كۆكسىدىن چۈشۈرمەي دېدى :

— ئانامنى ھەرگىز خاپا قىلمايمەن ئالىيلىرى . ياخشى بىلىم
تەھسىل قىلسام ، مېنى نۆكەرلىككە قوبۇل قىلامدىلا ؟ ئاتامدەك ئەمىر
بولغۇم بار .

— بارىكاللا ! — ئابدۇرېشىتخان بۇ ئۆسمۈرنىڭ كىچىك قوللىـ.
رىنى ئالىقىنىغا ئالدى ، — خۇدا بۇيرۇسا ، ياخشى تىلەك ئادەمنى مۇراد
تاپقۇزىدۇ ئوغلۇم .

دەۋرانبەگ ئۈچۈن بۇ ئۇنتۇلماس بىر كۈن بولدى .

شاھزادە ئابدۇلتىپخان ، ئەمىر بەھراملارنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنى
ئەلدىن پىنھان تۇتۇلدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۆتۈنۈشى بىلەن مەريەمنىسا
بۇۋى ياشنىپ قالغان گۈلسىما سۇلتانبېگىمگە ھەمراھ بولۇپ ھەرەم
قەسرىدە قالدى .

سەئىدىيە خانلىقىدا تىنچ ـ ئاسايىشلىق كۈنلەر باشلاندى . ئابـ.

① سەرپ — ئەرەبچە گراماتىكا .

دۇرپشتخان تەختتە ئولتۇرۇپ ، مەملىكەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا يېتەكچىـ لىك قىلىشقا كىرىشتى ، ئۇ يارلىق چۈشۈرەتتى ، پەرمان يازاتتى ، بۇيرۇق بېرەتتى ، ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن مېھمانلارنى ، ئەلچىلەرنى قوبۇل قىلاتتى ، ئۆزىتاتتى ، ھال ئېيتىپ كەلگەن پۇقرالار بىلەن كۆرۈشەتتى ، بەزى كۈنلىرى مەدرىسلەرگە بېرىپ ئالىملار بىلەن ئۇچرىشاتتى . جاھانـ باغ ، ھەيدەر باغدا زىياپەت ، چاي ئۆتكۈزەتتى . قەيەردە بولسا قېدىرـ خاندىن ئايرىلمايتتى .

بۇگۈن ئۇلار ئېغىر بىتاپ بولۇپ قالغان شاھ سەئىد ئالىمنى يوقلاپ ، پادىشاھ شىپاخانىسىغا بىرگە بېرىشتى . كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شاملى پايراقلىرى سارغايغان دەل ـ دەرەخلەرنى ئىرغاڭشىتاتتى . قۇرۇپ ساپىقىدىن ئايرىلغان ياپراقلار يەرگە پىلدىرلاپ چۈشەتتى . ھەر ئىككىيـ لەن تەپەككۇر ئىلكىدە ئۇنچىقماي كېسەل ياتقان ئۆيگە كىرىشتى .

شاھ سەئىد ئالىم كۆزىنى ئېچىپ ، سۇلتان ۋە دىۋانبېگىنى كۆرـ رۈپ ، ئىككى قولىغا تايىنىپ بېشىنى كۆتۈرمەكچى بولدىيۇ ، ھالسىزلىـ نىپ يېتىپ قالدى .

— مىدىرلىماي يېتىۋەرسىلە ئاتا ، — دېدى ئابدۇرپشتخان ئىنتىـ تىك كېلىپ ئېڭىشىپ ، — قانداقراق ، ئوبدان تۇرۇۋاتامىلا ، ياخشىلىنىپ قالدىلىمۇ ؟

خۇنى كەتكەن كۆزلىرى بىلەن مۆلدۈرلەپ قارىغان شاھ سەئىد ئالىم كۈلۈمسىرەپ دېدى :

— خۇداغا شۈكۈر سۇلتان . ئەمدى تېزرەك كېتىۋېلىشنى خالاپ قېلىۋاتىمەن ، توقسان ئۈچ ياشقا كىرىپتىمەن ، يەتتە پادىشاھنىڭ دەۋـ رىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزدۈم ، بۇ دۇنيادا ھەققىم قالمىدى . دەرماندىنمۇ كەتتىم . يۈك بولۇپ ياشاشتىن گورغا كىرىۋالغان ياخشى . شۇنداق ئاـ لىيلىرى ، گورغا كىرىۋالغان ياخشى ـ ھە ، يەتتە سۇ دىيارىدىن تىنچ ـ ئامان كېلىپلا . باللىرىم گەپلىرىنى قىلىپ بەردى ، جەڭ ئاخىرلاشقانـ دۇ ؟

— ئاللانىڭ پاناھىدا تىنچ ـ ئامان كەلدۇق ئاتا ، جەڭمۇ ئاـ

خىرلاشتى . ئەل ئەمىنلىككە ئېرىشتى . كېلىپلا ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ يوقلىيالماي قالدىم .

ــــ رەھمەت سۇلتان ، رەھمەت دېۋانبېگى . ھەر بىرلىرىنىڭ پېقىرنى يوقلاپ كېلىشكەنلىرىدىن خۇرسەن بولۇپ جانلىنىپ قالدىم ، ــــ دەپ ئابدۇرېشىتخاننىڭ قولىنى تۇتقان شاھ سەئىد ئالىم بىر دەم تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، ــــ ئالىيلىرىغا ئۆمرۈمنىڭ تۈگەپ قالغان ۋاقتىدا قىلىدىغان ۋەسىيىتىم شۇكى ، ئادەمنىڭ ياخشى - يامىنىنى پەرق ئەتمەك تەس ، باشقىلارنىڭ سۆزىگە ئارتۇقچە قۇلاق سېلىپ كەتمەي ، يۈرەكلىرىنىڭ دەۋىتىگە كۆپرەك قۇلاق سالسىلا ، چۈنكى يۈرەك ئادەمنى تونۇيدۇ .

ــــ ماقۇل ئاتا . بۇ ھەقتە ئالغان ساۋىقىم ناھايىتى نادامەتلىك .

ــــ ھەببەللى ، ھايات ساۋىقى ئۆزىنى تونۇغان ئادەمنى ئەقىللىق قىلىپ قويىدۇ سۇلتان . ئالىيلىرىغا ئېيتىدىغان يەنە بىر گېپىم شۇكى ، جەڭگە ھېرىس بولماي ، شىكارغا خۇشتار بولسىلا ، شىكار ئۆزلىرىدەك مۇغەننى ، شائىر سۇلتانغا زوق ، ئىلھام بېغىشلايدۇ ، كۈتمىگەن بەختكە ئېرىشتۈرىدۇ .

ــــ ماقۇل ئاتا . بۇ سۆزلىرىنى ئۇنتۇمايمەن . يەنە قانداق تەلەپ ، تىلەكلىرى بولسا ، دېسىلە ، خۇدا بۇيرۇسا بەجا كەلتۈرىمەن .

ــــ ئالىيلىرى ، ــــ دېدى شاھ سەئىد ئالىم ، ــــ جانابىي ئاللا پېقىرغا ئوتتۇز يەتتە پەرزەنت بەردى . يىگىرمە بىرى قىز ، ئون ئالتىسى ئوغۇل ، ئۇلار ئون ئۈچ خاتۇندىن بولغان . خاتۇنلىرىمنىڭ ھازىرمۇ ئۈچى ھايات . قالغانلىرى ئەجىلى يېتىپ ئۆلۈپ كەتكەن . قىزلىرىم ياتلىق بولۇپ ، ئەللىك ئىككى نەۋرە تۇغۇپ بەردى ، ئوغۇللىرىم ئۆيلىنىپ ، قىرىق ئۈچ پەرەنت كۆردى ، جەمئى توقسان بەش نەۋرە كۆردۇم . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، يىگىرمە تۆت پەي نەۋرەممۇ بار ، قىزلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈم ساۋاتلىق قىلغان ، يىڭنە ئىشلىرىغا ماھىر . ئوغۇللىرىم ، كۈيئوغۇللىرىمنىڭ ھەممىسى مەدرىستە ئوقۇغان ، بەزىلىرى ھۈنەر ، بەزىلىرى تىجارەت قىلىدۇ . تۇرمۇشى باياشات . دېمەكچى بولغىنىم ، ئالىيلىرىدىن

uyghurkitap.com

ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىشنى ئۆتۈنۈش ئەمەس ، ئۇلارغا ئاللا ئۆزى غەمـ
خورلۇق قىلىۋاتىدۇ . مەن كۆز يۇمغاندىن كېيىن ، ياۋ باستۇرۇپ كىـ
لىپ ، مۇبادا ئەلنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ قالسا ، ئۇلار چەتتە قول
قوشتۇرۇپ قاراپ قالمىسۇن ، چاقىرىپ جەڭگە سالسىلا ، ئىشەنچىلىرىگە
داغ چۈشۈرمەيدۇ . مەن كىچىكىدىن ئۇلارنى چەۋەنداز قىلىپ تەربىيەـ
لىگەن . مەن بالىلىرىمدىن پەخىرلىنىمەن سۇلتان . ئاتىلىق بۇرچۇمنى
ئادا قىلدىم ، ئەمدى ئۆلسەم ئارمان يوق . مېنىڭ دەيدىغانلىرىم مۇشۇ .

— رەھمەت ئاتا ، — ئابدۇرېشىتخان ئاپئاق ساقىلى مەيدىسىگە
يېيىلىپ تۇرغان بوۋايغا مېھرى بىلەن تىكىلدى ، — شۇنچە پەرزەنتلەرنى
قاتارغا قوشۇپلا ، ئىزلىرىنى باسقۇدەك بىرەرى چىقمىدىمۇ ؟

شاھ سەئىد ئالىم كىچىك بالىدەك پىخىلداپ كۈلدى :

— ئالىيلىرى ، شۇنداق سوئال قويىدىغانلىرىنى بىلەتتىم . بالىـ
لىرىمنىڭ يەتتىسى خەتتات ھەم نەققاش ، جاھان مەدرىسىنىڭ تام ـ
تورۇسلىرىدىكى نەقىشلارنى ئۇلار ئويغان .

ئابدۇرېشىتخان سوئالىنىڭ جايىدا قويۇلمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ،
ئوڭايسىزلاندى ، زوۋان سۈرمەي جىم بولدى .

شاھ سەئىد ئالىم بۇنى ئاڭقىرىپ دېدى :

— سوئاللىرى ئورۇنلۇق ئالىيلىرى . پەرزەنتلىرىدىن ئۆزىگە ئىز
باسار يېتىشتۈرمىگەن ئاتا — ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلالمىغان نامۇناسىپ ئاـ
تىدۇر . بۇنى ماڭا مېنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئاتام بىلدۈرگەن ،
شۇڭا ئۈچ ئوغلۇمنى ئۆز ئىزباسارىم قىلىپ تەربىيىلىگەنىدىم . لېكىن ،
بىرىلا ھەقىقى ئىز باسار بولۇپ يېتىشتى . ئۇ ئوردىدا مۇنشىلارنىڭ بىرى
بولۇپ ئىشلىمەكتە .

— ئىسمى ـ شەرىپى نېمە ئاتا ؟ — قىزىقىپ سورىدى ئابدۇرېـ
شىتخان .

— شاھ ھەبىپ يەركەندى .

— شاھ ھەبىپ يەركەندى ؟ قوي كۆزلۈك ، ماڭلىيى كەڭ ئورتا
بويلۇق يىگىتمۇ ؟ كۆز ئالدىمغا كەلدى ، سۇلتانلىق تەختىگە يېقىن ئولـ

تۇرغان چېغىمدا ئۇنى سىلى بۇيرۇپ يارلىقمنى يازدۇرغان ئىدىله ، ئۇ يىگىتنىڭ يازغان يارلىق ـ پەرمانلىرىنى كۆرۈپ قايىل بولغانىدىم . هازىر سەرمۇنشلارنىڭ بىرى بولسا كېرەك .

— شۇنداق ئالىيلىرى . ئىككى يىلدىن بىرى بېرىلگەن پەرمان ، چۈشۈرۈلگەن يارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى شۇ ئوغلۇم يېزىپ كېلىۋاتىدۇ . . .

ئابدۇرېشىتخان ، قېدىرخان بىلەن شىپاخانىدىن چىققاندا نامازدىگەر گە ئەزان چىققانىدى .

2

ئاقۇش كۆل رەڭ ئاسماندىن لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار پايتەخت كوچىلىرىنى شېكەر تۆكۈۋەتكەندەك ئاقارتىۋەتكەنىدى . يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى دەل ـ دەرەخلەر كۈمۈش جالا باغلاپ ، شىنىدەك قېتىپ قالغانىدى . شىكاردىن يانغان ئابدۇرېشىتخان ئەمىر ـ ئەركان ، خاس ياساۋۇللىرى بىلەن گۈلئېھرام ئوردىسىغا كىرىپ ئاتتىن چۈشتى . بۇ يەتتە سۇدىن قايتىپ كەلگەندىن بۇيان ، بىرىنچى قېتىم ئوۋغا چىقىپ كېلىشى ئىدى . تىرىك تۇتۇپ كەلگەن ئارقار ، بۇغا ـ مارال ، كېيىكلەر باغۇەنگە تاپشۇرۇلدى . ئوۋلانغان چوڭ ـ كىچىك هايۋانلار ئاز ئەمەس ئىدى . كەيپى چاغ ئوۋچىلار ئۆزلىرىگە تېگىشلىك ئولجىلارنى ئېلىپ قايتىشتى .

ئابدۇرېشىتخان ئۆزى ئوۋلىغان كېيىك ، توشقانلارنى ، بۇلغۇن ، تۈلكە تېرىلىرىنى مەھرەملەرگە كۆتۈرتۈپ گۈلسىما سۇلتانبېگىم قەسىرىگە كەلدى . كىمخاپ يوتقان يېپىلغان سەندەلگە پۇتىنى سېلىپ ئولتۇرغان ئانا ، ئۆيىگە كىرىپ كەلگەن ئابدۇرېشىتخاننى كۆرۈپ ، ئىنتىلىك ئورنىدىن تۇرۇپ ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى . ئابدۇرېشىتخان ئانىسىنى يۆلەپ ئاپىرىپ ، سەندەلدە ئولتۇرغۇزدى . ئۆزىمۇ توڭغان پۇتلىرىنى

سەندەلگە تىقتى . يىلىنجاپ تۇرغان چوغلار بىردەمدىلا ئۇنى ئىللىتتى. ئۇلار ھال ـ ئەھۋاللىشىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى . مەرىيەمنىسا كىرىپ :
— ئەسسالام سۇلتان ئالىيلىرى ، — دەپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى . ئۇ مەشكە ئوتۇن سېلىپ ، بىر كۈرەككە چوغنى ئېلىپ سەندەلگە سالدى .
— قانداق تۇرۇۋاتىسىلا بۇۋىم ، دەۋرانبەگنىڭ ئوقۇشى ئوبدانمۇ . سىلىنى خاپا قىلمىغاندۇ ؟ — دەپ تىنچلىق سورىدى ئابدۇرېشىتخان باشتىن ئاياغ قارا رەختتىن ھازا كىيىمى كىيىپ ، قارا شال ئارتىۋالغان مەرىيەمنىساخاندىن . ھازىر ئوردىدىكى ئەر ـ ئاياللار مەرىيەمنىسانى بۇۋىم دەپ ئاتىشاتتى .
— ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن ئالىيلىرى . ئوغلۇم تىرىشىپ ئوقۇۋاتىدۇ . مۇدەررىسلەرگە تاپىلاپ قويغانلىرىغا رەھمەت . ئۇلار بۇ يېتىم بالامغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىۋاتىدۇ ، — دېدى مەرىيەمنىسا يىغلاپ سېلىشتىن ئۆزىنى تېيىپ ، ئۇنىڭ ياش تۆكۈپ سۇلتاننىڭ كۆڭلىنى غەش قىلغۇسى كەلمىدى .
— ھەرەم بىلەن يۇرت ئىچى ئىككى دۇنيا بۇۋىم . ئەگەر سىلى خالىسىلا ھەرەمدە تۇرسىلا بولىدۇ ، خالىسىلا ئوغۇللىرى بىلەن بۇرۇنقى ئۆيلىرىدە تۇرسىلىمۇ بولىدۇ . ياتسىراپ ، سىقىلىپ قالسىلىرى بولمايدۇ . قەيەردە بولسىلا خانلىقىمىز سىلىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ ، خەۋەر ئېلىپ تۇرىمىز .
ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئەتراپلىق ئويلاپ قىلغان بۇ سۆزى مەرىيەمنىسا بۇۋىنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى ، يېنىغا قاراپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېلىپ دېدى :
— يوقسۇ سۇلتان ئالىيلىرى . ھەرەمگە ئۆگىنىپ قالدىم ، خان ئانىمىزدىن ئايرىلغۇم يوق ، تاكى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ھەرەمدە قالماقچىمەن .
— تەلەپ ـ تىلەكلىرى بولسا ئانامغا ئېيتسىلا ، ھەرگىز تارتىنمىسىلا . ئوغۇللىرى دەۋرانبەگ ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئوردىغا ئېلىپ كې-

لىۋالىمەن. ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا.

— رەھمەت سۇلتان ئالىيلىرى. خۇدايىم ئېيتقانلىرىنى كەلتۈرۈپ بەرگەي، — مەريەمنىسا ئارقىسىچە مېڭىپ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى.

— بالام، تاماقنى مەشەدە يەملا؟ — سورىدى ئانا.

— ياق ئانا، قېينانامنىڭ مىجەزى يوق ئوخشايدۇ. ئەھۋالىنى سورىغاچ شۇ يەردە تاماق يېسەك، خانىش، چۆرىلەر، كېلىنلەرمۇ چۈ-چۈك سۇلتانبېگىم قەسرىگە كەلسە، چارشەنبە ئاخشامنى جەم بولۇپ ئۆتكۈزگۈم بار.

— ئۇنداق بولسا چىقايلى بالام، بىر نەچچە كۈندىن بىرى قۇدامدىن ئەھۋال سورىيالمىغانىدىم، — دەپ گۈلسىما سۇلتانبېگىم قوپ-ماقچى بولۇۋىدى، ئابدۇرېشىتخان يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قەسىر ھويلىسىغا ئېلىپ چىقتى. مەريەمنىسادىن باشقا كېنىزەك، مەھرەملەرنى ئارام ئې-لىشقا بۇيرۇپ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىگە كېلىشتى. قەسىر ھويلى-سىدا ئابدۇرېھىم سۇلتان، ئىبراھىم سۇلتان، مۇھەممەدخان، ئەبۇسەئىد سۇلتان، ئابدۇللا سۇلتان، قۇرەيش سۇلتان، مۇھەممەد شاھ سۇلتان قاتارلىق شاھزادىلار «كۆچ - كۆچ» ئويۇننى ئويناۋاتتى. ئۇلارمومىسى بىلەن ئاتىسىنى كۆرۈپ، قوللىرىدىكى ئۇزۇن تاياقنى تاشلاپ يۈگۈرۈپ كېلىشتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بۇزرۇكۋار موما، خان ئاتا! — سالام بېرىشتى گۆدەكلەر قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ ئەدەپ بىلەن. ئۇلارنىڭ جۇۋا، قۇلاقچىلىرى قار بولۇپ كەتكەنىدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام باللىرىم، — شاھزادىلەرنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ كۆرۈشتى ئابدۇرېشىتخان.

گۈلسىما سۇلتانبېگىم بىر - بىرىدىن ئوماق نەۋرىلىرىنىڭ تو-ڭۇپ، ئاناردەك قىزىرىپ كەتكەن يۈزلىرىگە سۆيۈپ قويدى.

ئابدۇرېشىتخان باللىرىنى باشلاپ، ئالدىدا مەريەمنىسا بۇۋى بى-لەن ئانىسى كىرىپ ئورۇن ئالغان ساراي ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم قويدى. كۈيئوغلىنىڭ كىرىۋاتقىنىغا كۆزى چۈشكەن سۇلتان نىگار خې-

نىم قويۇپ ، قولنى كۆكسىگە ئېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى . ئابدۇرە-
شىتخان ئۇنىڭدىن تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم قېينانىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى
ۋە ئۇنىڭ ، سول مەڭزىنى سۆيۈپ قويۇشقا تۇتۇپ بەردى . گۈلسىما سۇل-
تانبېگىم سۇلتان نىگار خېنىم بىلەن يۈز يېقىپ كۆرۈشتى . ئۇلار ئابدۇ-
رېشىتخاننى ئوتتۇرىغا ئېلىپ تۆردىن ئورۇن ئېلىشتى . شۇ چاغدا كى-
رىشكەن پاتىمە سۇلتانبېگىم ، نائىمە سۇلتانبېكەلەر تەزىم قىلىشىپ ،
گۈلسىما سۇلتانبېگىم قېشىدا ئولتۇرۇشتى . بۇلارنىڭ كەينىدىن كىرگەن
چۆرە خوتۇنلار رەيهان خېنىم بىلەن ھەببە خېنىم ئېگىلىپ سالام بېرى-
شىپ ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم يېنىغا تىز چۆكۈشتى . باللارمۇ ئەدەپ بى-
لەن ئولتۇرۇشتى . مەريەمنىسا بۇۋى داستىخان سالدى .

ئۆي تازا ئىسسىغانىدى . ئوچاقتا ئۇرۇك ئوتىنى لاۋۇلداپ يېنىۋا-
تاتتى . قىزىل چوغلار كەھرىۋادەك پارىلدايتتى . مەشتىمۇ گۇرۇلدەپ
ئوت كۆيۈۋاتاتتى .

ئۇلار گۆشنىڭ شورپىسىغا سېلىنغان ئۇگرە ، كىيىك ، بۇغا
گۆشلىرىنىڭ قورۇمىسى ، قىرغاۋۇل گۆشىدىن قىلىنغان كاۋاپ ، دۇمە-
لەپ پىشۇرۇلغان توشقان گۆشى . . . ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلىپ كىرىلدى .
مەريەمنىسا بۇۋى سۈت بىلەن يۇغۇرۇلغان توقاچ نانلارنى ئۇشتۇپ
قويدى ، خۇشبۇي دەملەنگەن چاينى پىيالىلەرغا قويۇپ سۇنۇپ بەردى .
چۈچۈك سۇلتانبېگىم : « ئېلىڭىسىلا ، ئۇۋۇ نېمەتلىرى ئىكەن » دەپ تە-
ۋەززۇ بىلەن ئانىسى ۋە قېينانىسىنى كۆپرەك يېيىشكە زورلىدى . گۈلسىما
سۇلتانبېگىم ، سۇلتان نىگار خېنىملار ئۇگرىنى ھۇزۇرلىنىپ ئىچىشتى ،
قورۇما ، كاۋاپتىنمۇ بىرئاز يېيىشتى . دۇملىنىپ يۇمشاق پىشقان توشقان
گۆشى ئۇلارغا بەك ياراپ كەتتى . ئابدۇرېشىتخان بېيە دەرىخىنىڭ تال ـ
چىۋىقىدىن قىلىنغان زىخقا ئۆتكۈزۈلگەن كاۋاپنى ئانىسى بىلەن قېينانى-
سىغا تۇتتى :

ــ ئېلىڭىسىلا ، ئوبدان پىشىپتۇ . ھەر بىرلىرىنىڭ خىزمىتىدە
بولالمايۋاتىمەن ، كۆندە مۇشۇنداق بىرگە ئولتۇرۇپ شېرىن سۆھبەت

گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇم كېلىدۇ قەدىردانلىرىم .
ــ سۇلتان بالام ، ھېلىمۇ ئوبدان خەۋەر ئېلىۋاتىلا . مەملىكەت ئىشىدىن بوشىماق ئاسان ئەمەس ، سىلىگە كۆپ دۇئا قىلىمەن ، ــ دېدى سۇلتان نىگار خېنىم يىغلامسىراپ ، ــ نەۋرەم ئابدۇللىتىپخاننىڭ ئۆلۈمى يۈرەك ـ باغرىمنى ئېزىۋەتتى . ئوغلۇم تاھىرخاندىنمۇ ئەنسىرەيمەن . دا-دىسىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن قازاق ئېلىنى تىنجىتالمىدى . ئۆزىمۇ كىچە-كىدىن بەڭۋاش ، كۆرەڭ ئىدى يا سەئىدىيە خانلىقىغا بويسۇنمىدى ، يا ئەلنى باشقۇرالمىدى . ئانا باشقا ئىنىسى تۇغۇمخان ئۇنىڭدىن خانلىق تا-جىنى تالىشىپ ، مېنىڭمۇ ئارامىمنى قويمىغانىدى . بۇ يەرگە كەلگىنىمدىن كېيىن ، ھەقنەزەرخان بىلەن بىرلىشىپ ، ئاقىۋەت بېشىنى يەپتۇ . بۇ دۇنيادا مانا شۇنداق ۋاپاسىز ، ئاتام يۇنۇسخاندەك شاھىنشاھمۇ ئۆلۈپ تۈگەپ كەتتى . بالام ، سىلى ئاقىل ، زېرەك بولغاچقا ، شۇنداق چوڭ خانلىقتا ئەمىنلىك ، ئاسايىشلىق بەخش ئېتىپ كېلىۋاتىلا . خۇدا ئۆمۈر-لىرىگە بەرىكەت بېرىپ ، كۈچ ـ قۇۋۋەتلىرىنى زىيادە قىلغاي .
سۇلتان نىگار خېنىم دادىسى يۇنۇسخان ، ئېرى قاسىمخان ۋە ئوغلى تاھىرخاننىڭ گەپلىرىنى قىلىپ كۆز يېشىنى توختىتالماي قالدى .
ــ يىغلىمىسىلا سۇلتان نىگار خېنىم . قانداق قىلىمىز ؟ تەقدىر قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ . ئۆزلىرىنىڭ دۇئالىرى خانلىقىمىز ئۈچۈن مەدەت ھەم بەرىكەت ، ــ دېدى گۈلسىما سۇلتانبېگىم ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتىپ .
ــ خان ئانا ، ئۆزلىرىدەك چىدامىلىق ، غەيرەتلىك ، پەزىلەتلىك ئانىلار ئاز ، قانچە ھۆرمەتلىرىنى قىلساق ئەرزىيتتى . ئەمما ، قىلالمايۋاتى-مىز . ئارزۇيۇم كۆتكەن ئۈمىدلىرىدىن چىقىپ دۇئالىرىنى ئېلىش . ھەر-گىز كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسۇنلار . ئانام بىلەن ئىككىمىز ئۆزلىرىدىن ئالاھىدە ھال سورىغاچ ، شېرىن سۆزلىرىنى سۇنۇق دىلىمىزغا مەلھەم قى-لىپ ، غەمناك بېشىمىز ئۈستىدىكى قايغۇ بۇلۇتلىرىنى تارقىتىۋېتىش ئۈ-چۈن قاشلىرىغا كىردۇق . خۇشال ئولتۇرسىلا ئانا .
سۇلتان نىگار خېنىم ياشلىرىنى ئېرتتى . چىرايىدا تەبەسسۇم

www.uyghurkitap.com

پەيدا بولدى . ئۇ ئاتمىشتىن ھالقىغان بولسىمۇ ، ناھايىتى چىرايلىق تۇر-
غانىدى . چېكە چاچلىرىغا ئانچە - مۇنچە ئاق كىرگەن ، تۆۋەن قاپىقى-
نىڭ ئاستىدىكى قورۇقلار كۆپىيىپ قالغان بولسىمۇ ، سۈلكىتىنى يوقات-
مىغانىدى . بېشىدىكى ئۇكە قادالغان ئالتۇن تاج ئۇنىڭ يەنىلا نازاكەتلىك
مەلىكە ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى . ئۇ شۇ تاپەيلىدىنمۇ ئۆزىنى ھەم-
مىدىن ئۈستۈن تۇتۇشقا ھەقلىقمەن ، دەپ قارايتتى . كۈيئوغلىنىڭ ھا-
مىيلىقىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئويلىسا ، كۆڭلى يېرىم بولاتتى . ئابدۇرېشىت-
خاننىڭ سۆزى ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈردى .

— سۇلتان بالام ، يېنىمدا سىلى ، قىزىم تۇرۇشسىلا ، نېمىشقا
كۆڭلۈمنى يېرىم قىلاي ؟ پەقەت ئوغلۇم تاھىرخاننى ئويلىسام غەمگە
چۆمۈپ قالىمەن ، ئۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىمەن . بولمىسا بۇ يەردە دەشتى
قىپچاقتا تۇرغىنىمدىنمۇ ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن ، — سۇلتان نىگارخېنىم-
نىڭ ياش لىغىلدىغان كۆزلىرىدە كۈلكە ئوينىدى .

— دۇئا قىلسىلا ، ئەنسىرىمىسىلە مەلىكە خېنىم . تاھىرخانغا
ھېچنېمە بولمايدۇ . بالام ئابدۇلرەشىدخان ئۇ ئاغىسى بىلەن ئەپ ئۆتە-
لەيدۇ ، — گۈلسىما سۇلتانبېگىم « توغرا دېدىممۇ » دېگەندەك قىلىپ ،
ئوغلىغا بىر قاراپ قويدى .

— شۇنداق خان ئانا ، تاھىرخان قىلىچ يالىڭاچلاپ باستۇرۇپ
كەلمىسىلا ، قىلىچ كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ بارمايمەن ، —
دېدى ئابدۇرېشىتخان قېينانىسىغا .

— رەھمەت - رەھمەت سۇلتان بالام ، — دېدى سۇلتان نىگار-
خېنىم كۈيئوغلىنىڭ سۆزىدىن سۆيۈنۈپ .

3

بۈگۈن ئابدۇرېشىتخان قېدىرخاننى ئائىلە تاۋابىئاتى بىلەن جا-
ھان باغقا ، خان جەمەتى ئولتۇرۇشىغا تەكلىپ قىلدى . ئەسلىدە خان

جەمەتىنىڭ ئولتۇرۇشىغا بۇ چاغقا قەدەر سىرتتىن ھەرقانداق كىشى تەكلىپ قىلىنمايتتى. بارغانسېرى پىكىر ـ خىياللىرى بىر يەردىن چىقمىغان قېدىرخاننى تەكلىپ قىلىشتا ئۇنىڭ مۇسىقىنىڭ سېھرى كۈچى بىلەن قايغۇنى يېنىكلىتىپ، ھازىدار پېشۋا مەلىكە ـ خېنىملارنىڭ ھازىسىنى ئوشتۇش، ھەرەمدە جۇشقۇن كەيپىيات بەرپا قىلىش مۇددىئاسى بار ئىدى.

قېدىرخان بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلدى.

ناماز پېشىندىن كېيىن ئۇلار بەزىلەر ھارۋىدا ئولتۇرۇپ، بەزىلەر ئاتلىق بولۇپ جاھانباغقا يول ئېلىشتى. قېدىرخاننىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئوردا سازەندىلىرى، سازچى، ئۇسسۇلچى كېنىزەكلەرمۇ ئاتلىنىشتى.

ھاۋا ئوچۇق بولۇپ، قۇياش نۇر چېچىپ تۇراتتى. تۈنۈگۈن ياغقان قارنىڭ سوغۇقى جاندىن ئۆتەتتى. ئەمما، ھەممەيلەننىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. شاھزادىلەرمۇ ئاتقا مىنىشكەنىدى. شاھ ھارۋىسىغا سۇلتان نىگار خېنىم، گۇلسىما سۇلتانبېگىملا نەۋرىلەر بىلەن چۈشكەنىدى. ئۇلار جاھانباغقا يېتىپ كەلگەندە ئات، ھارۋىلاردىن چۈشۈشتى.

باغ يولىنىڭ قارى سۈپۈرۈلۈپ، ئىككى تەرەپتىكى ئېرىققا تەكشى يېيىپتىلغانىدى. دەل ـ دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدا توختاپ قالغان غۇژمەك ـ غۇژمەك ئاق قارلار كىشىگە گۈزەل چېچەك پەسلىنى ئەسلەتەتتى. ھەممە ياق ئاپئاقچىلىق، يانتۇ چۈشكەن قۇياش نۇرىدا قار جۇلالىنىپ، ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقنىتاتتى. ئابدۇرېشىتخان، جاھانباغنىڭ ئىككى بۆلىكى بولغان باغ ئىرەم بىلەن باغى ھۆزۈرنىڭ قىشلىق مەنزىرىسىنى ئانا، قېينانا، خانىش، باللىرىغا تاماشا قىلغۇزۇپ، ھەۋزەئى سۇلتان بويىغا كەلدى. بۇ كۆلنىڭ تىنىق سۈيى مۇزلاپ، كىرىستالدەك پارقىراپ كەتكەنىدى. شاھزادىلەر چۇرقىرىشىپ، مۇز تېيىلىپ ئويناشقا باشلىدى.

تۈنۈگۈن چىققان ئاشپەز، مۇلازىملار قەسىرلەرنى بېزەپ، يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى تەييار قىلىپ قويغانىدى. مەرمەر تۈۋرۈكلۈك

www.uyghurkitap.com

كاتتا قەسىرنىڭ ساراي ، ئايۋان ، ھۇجرىلىرىدىكى ئوچاق ، مەشلەردە گۇرۇلدەپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى . ئۇلار كىرگەندە بۇ ئۆيلەر ئوبدان ئىسسىغاندى . سۇلتان نىگار خېنىم ، گۇلسىما سۇلتانبېگىم باشلىق مەلىكە ، خانىشلار ، چۆرە ، كېنىزەكلەر ئايۋان ئۆيدە ئولتۇرۇشتى . خان جەمەتىنىڭ شاھزادە ، بەگلىرى ، مۇغەنىيلەر سارايدىن ئورۇن ئېلىشتى .

ئايااللار ئولتۇرغان ئۆيگە داستىخاننى مەريەمنىسا بۇۋى سالدى ، ئەرلەر بار ئۆيگە پادىشاھ ساتىراشخانىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ كېلىۋاتقان ھاشىم ئاخۇن ئۇستام سالدى . ئۇ يەركەنگە كېلىپ ، گۇلئېھرام ئوردىسىغا ئورۇنلاشقاندىن بىرى ئولتۇرۇشلاردا داستىخان سېلىپ ، داستىخانچى بولۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ خۇش چاقچاق ئادەملىكىگە ، داپ ، دۇتارنى ياخشى چالىدىغانلىقىغا نەزىرى چۈشكەن قېدىرخان ئۇنىڭغا ئوردا سازەندىلىرى قاتارىدىن بىر كىشلىك ئورۇن بەرگەنىدى .

قېدىرخان بىلەن بىرگە قىيمىلىق شورپىدىن ئىچىپ ، پۇتۇن پېتى كاۋاپ قىلىنغان بۇدۇنە ، قىرغاۋۇل گۆشلىرىدىن يەپ ئىسسىغان ئابدۇرېشىتخان سۇسەر جۇۋىسىنى سېلىۋەتتى . بىر پىيالە ئانار شەربىتىنى قېدىرخانغا سۇنۇپ ، قولىغا ساتارنى ئالدى . قۇلىقىنى بۇراپ تەڭشەپ ، ناۋايىنىڭ بۇ غەزىلى بىلەن « ئۇشاق » مۇقامىنى باشلىدى :

تۇپراغىمدىن ئەھلى ئىشىق ئەتىبە تونۇرى شادمەن ،
كىم ئىچىمدە ئىشىق ئوتى يانماق بىلەن مۇئتادىمەن .①
. . .

راۋابنى قولىغا ئالغان قېدىرخاننىڭ بىر ئىشارىتى بىلەن بارلىق مۇغەننىلەر ئۇد ، دۇتار ، تەمبۇر ، غىجەك ، قالۇن ، چاڭ ، ھەشتار ، داپ ، نەيلىرىنى تىلغا كىرگۈزۈپ ئابدۇرېشىتخانغا جور بولدى ، ھاشىم ئاخۇن چالغان داپنىڭ جۇشقۇن ساداسى ئۆزگىچە ياڭراشقا باشلىدى . ئۇ داپنى گاھ باش ئۇستىگە كۆتۈرسە ، گاھ ئېگىلىپ يەر بېغىرلىتاتتى ؛ گاھ تىزى

---

① مەنىسى : ئاشىقلار تۇپامدىن تونۇر قىلىۋالسا خۇش بولىمەن . چۈنكى ، مەن ئىچىمدە ئىشىق ئوتىنىڭ كۆيۈشىگە كۆنۈپ قالغان .

ئۈستىگە قويسا ، گاھ پېشانىسىگە تەگكۈزەتتى . باشقا سازەندىلەرمۇ پۈ-
تۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆز سازىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ چالماقتا ئىدى . قې-
دىرخان چېلىنۋاتقان راۋابنىڭ جاراڭلىق ئۈنى خۇددى باغدا سايراۋاتقان
قۇشلار ئارىسىدىكى بۇلبۇل ئاۋازىدەك يېقىملىق ئاڭلىناتتى .

ئابدۇرېشىتخان « ئۇشاق » مۇقامىنىڭ داستانى باشلانغاندا ئور-
نىدىن تۇرۇپ ئايۋانغا چىقتى . مەلىكە ، خانىش ، كېنىزەكلەر سازنى نا-
ھايىتى دىققەت بىلەن تىڭشاۋاتاتتى . چۈچۈك سۇلتانىبېگىملا مىشىلداپ
يىغلاپ ئولتۇراتتى . ئۇ ئېرىنى كۆرۈپ :

— ھازىرنى مۇشۇنداق ئۇشاتساق خۇدا راۋا كۆرەرمۇ ؟ بىر قانىتى
سۇنغان قۇش قانداقمۇ ئۇچالىسۇن ؟ شۇنداق جاسارەتلىك غەيۇر ئوغلا-
نىمىز ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇگەپ كەتكەن تۇرسا ، زادى
چىدالماي قالدىم سۇلتان . بىز ھازىر ھېچنېمە بولمىغاندەك نەغمە - ناۋا
قىلىۋاتىمىز ، — دېدى ياشلىرىنى تارامىلىتىپ ئېقىتىپ تۇرۇپ . ئابدۇرې-
شىتخان ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى :

— ئۆلۈم ھەممىمىزنىڭ بېشىدا بار مەلىكەم ، ئەمما ھايات كەچۈ-
رۈشمۇ ئاللانىڭ تەقدىرى . تەقدىر قىسمەتتىن ھېچبىر ئادەم قېچىپ قۇ-
تۇلالمايدۇ . ئوغلىمىز قازا تاپتى ، بۇنىڭلىق بىلەن كۆنلەرنى قايغۇرۇپلا
ئۆتكۈزسەك بولامدۇ ؟ پەيغەمبىرىمىز : « ئون ئۆلۈكتىن بىر شېھىد ئەلا .
ئون شېھىدتىن بىر تىرىك ئەلا » دەپ تەلىم بەرگەن . ھايات كەچۈرۈش
ئاللانىڭ ئەمرى ، قايغۇرۇش ، يىغلاش ئاللانىڭ ئەمرى ئەمەس ، پەيغەم-
بىرىمىزنىڭ سۈننىتىمۇ ئەمەس ، ئاللانىڭ ئەمرى شۇكى ، قازاغا رىزا بو-
لۇپ ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ياشاشنى داۋاملاشتۇرۇش . قايغۇرۇپ يۈر-
گەندىن كۆرە ، شادىمان بولساق ، قەبرىدە ياتقانلارنىڭ روھىمۇ خۇش
بولىدۇ . مەن شۇڭا ھەر بىرلىرىنىڭ ھازىسىنى نەغمە - ناۋا بىلەن ئۇش-
تۇپ ، قىسقا ، چەكلىك ئۆمرىمىزدە ، ھاياتىمىزنى خۇشال داۋاملاشتۇ-
رۇشنى تەۋسىيە قىلماقچىمەن . بۇنىڭغا بۇزرۇكۋار ئانىلىرىمىز نېمە دەي-
دىكىن ؟ — ئۇ ئاق ھىلھىلە رومال سېلىپ ئولتۇرۇشقان سۇلتان نىگار
خېنىمغا ، ئاندىن گۈلسىما سۇلتانىبېگىمگە سوئال نەزىرى بىلەن باقتى .

www.uyghurkitap.com

— ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن كېلىۋاتقان ئادەت بويىچە كىيىم-كېچەك، ئەن رەخت سوۋغا قىلىش بىلەن هازا ئۇشتىلاتتى، ئەمدى بۇنداق هازا ئۇشتۇش . . . ، بىلمىدىم . ئالىيلىرى تەۋسىيە قىلغاچقا، مۇۋاپىق بولسا كېرەك، — دېدى سۇلتان نىگار خېنىم يېنىدا بۇقۇلداپ يىغلاپ ئولتۇرغان قىزىغا قاراپ .

— بالام، ئاتىلىرى دۇنيادىن ئۆتكەن بىر نەچچە يىل مابەينىدە، ئارقا - ئارقىدىن مۇسىبەت بولۇپ، قايغۇدىن باش كۆتۈرەلمىگىنىمىز راست، مۇسىبەت بولغاندا ياش تۆكۈپ قايغۇرۇش بۇرۇندىن بار ئىش . « مېيىت ئىشىكتىن ئۈزىسا، سەۋرىسى تۆڭلۈكتىن كىرىدۇ » دېگەن گەپ بار . سەۋر قىلىپ ئۆمۈرىنى خۇشال ئۆتكۈزۈشنى، هازا ۋاقتىنى ئۇزۇنغا سوزماسلىقنى پەيغەمبىرىمىز دەۋەت قىلغانىكەن . مېنىڭچە، هازا ئۇشتۇش دېگەن، هاياتنى خۇشال داۋاملاشتۇرۇش دېگەن سۆز . سىلىنىڭ نەغمە- ناۋا بىلەن هازىنى ئۇشتۇيمەن، دېگەنلىرى ئورۇنلۇق . بۇنىڭ نېمە يامىنى بولسۇن بالام ؟ شۇنداق قىلايلى .

— شۇنداق قىلايلى، — دېيىشتى خان جەمەتىنىڭ ئاغىچا - خېنىملىرى ۋە كېنىزەكلەر .

ئابدۇرېشىتخان ئانىسىغا باش لىڭشىتىپ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ماقۇللىدى . ئاندىن سۇلتان نىگار خېنىمغا قاراپ دېدى :

— هەر بىرلىرىنىڭ هازىسىنى ئۇشتۇش ئۈچۈن خان جەمەتى تىكۈچىخانىسىغا يەتتە سۇدىن قايتىپ كېلىپلا، تاشكەنتتىن ئېلىپ كەلگەن رەڭگا رەڭ يىپەك رەختلەردىن لىباس بۇيرۇتقانىدىم . شىكاردىن قايتىپ كەلگۈچە تىكىلىپ تەييار قىلىنغانىكەن . ئۇلارنى ئېلىپ چىقتۇق، — ئۇ گېپىنى توختىتىپ، سارايغا كىردى .

« ئۇشاق » مۇقامىنىڭ ئىككىنچى داستانىنى ئەمدىلا ئاخىرلاشتۇرغان قىدىرخان ئابدۇرېشىتخاننىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇمنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى . هەممەيلەن ساز چېلىشنى توختاتتى . ئىككىيلەن قەسىر ئالدىغا چىقىپ، مۇلازىملارغا لىباسلارنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى . ساندۇقلارغا رەتلىك سېلىنغان قىممەت باھالىق كىيىم - كېچەك-

لەر كەلتۈرۈلدى، ئۇلارنى كېنىزەكلەر ئايۋانغا ئېلىپ كىرىشتى. ئابدۇرېشىتخان هال رەڭ گۆھەر قادالغان ئىككى ئالتۇن تاجنى ئانىسى بىلەن قېينانىسىغا كىيدۈرۈپ قويدى. خۇددى شۇنداق قىزىل گۆھەر قادالغان ئىككى ئالتۇن تاجنى چۈچۈك سۇلتانبېگىم بىلەن پاتىمە سۇلتانبېگىمگە كىيگۈزدى.

— قىزىم، — دېدى ئابدۇرېشىتخان نائىمە سۇلتانبېكەنىڭ بېشىنى سىلاپ، — ئوغلۇم ئابدۇللەتىپخان سىزنىڭ بۇنداق قايغۇرۇپ يۈرىشىڭىزدىن بىئارام بولۇپ گۆرىدە تىنچ ياتالمايدۇ، ئۇنىڭ روھىنى خۇش قىلىمەن، دېسىڭىز بۈگۈندىن باشلاپ شاد - خۇرام يۈرۈڭ، بولامدۇ؟ سىز مېنىڭ قىزىم، ھەرگىز كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ.

— ماقۇل سۇلتان دادا، — نائىمە سۇلتانبېكە كۈلگەندەك قىلىسىمۇ، مۈڭلۈك كۆزلىرىدىن پۇرقىراپ ياش چىقىپ كەتتى.

ئابدۇرېشىتخان قىزىل گۆھەر قادالغان ئالتۇن ئوتۇغاتنى ياشلا تۇل قالغان كېلىنىگە كىيگۈزۈپ قويدى. دەستە - دەستە لىباسنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى. ئىككى چۆرە خوتۇنىغا قىزىل ياقۇت قادالغان كۈمۈش ئوتۇغات، لىباس تەقدىم قىلدى. مەرىيەمنىسا بۈۋىگىمۇ كۈمۈش ئوتۇغات، لىباس تەقدىم قىلىپ، مەرھۇم بەھرامغا بولغان چوڭقۇر ھۆرمىتىنى ئىپادىلىدى، بارلىق كېنىزەكلەرگە قىزىل جىيەكلىك ئوتۇغات، لىباس تەقدىم قىلىپ:

— بۈگۈندىن باشلاپ يىغا - زارنى توختىتايلى، بۇ مېنىڭ پەرمانىم ئەمەس، تەلىپىم. ئانا، خان ئانا، ھەر بىرلىرىنىڭ يەنە قانداق مەسلىھەتى بار؟ — دېدى ئۇ ماقۇللاپ كۈلۈمسىرىگەن گۈلسىما سۇلتانبېگىم بىلەن قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ئولتۇرغان سۇلتان نىگارخېنىمغا كۆز سېلىپ.

— قۇللۇق بالام، قۇللۇق، ئېيتقانلىرى كەلسۇن، — ئورنىدىن تۇرغان قېينانا كۈيئوغلىغا تەزىم قىلدى.

— قۇللۇق! — دېدى سۇلتانىمۇ قېينانىسىنىڭ سۆزىدىن خۇرسەن بولۇپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— قۇللۇق ! — دېيىشتى خان جەمەتىنىڭ ئاغىچا ـ خېنىملىرى ۋە كېنىزەكلەر .

— پېقىر ، ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئەزىز يارى دىلكەشتىدىن ئايرىلغان بىر يەتىمە ، — سۆز باشلىدى قولىغا دۇتارنى ئالغان مەريەمنىسا بۇۋى تەزىم قىلىپ ، — بۇ ۋاقىقا قەدەر ھەسرەت پىغانىمنى دۇتار چېلىش بىلەن بېسىپ ، ياشلىرىمنى ناخشا ئېيتىش بىلەن توختىتىپ كەلدىم . سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ تەلىپى ھاياتىمىزغا گۈزەل مەنزىرە ئېلىپ كەلگۈسى . ھۆر-مەتلىك مەلىكە ، ئاغىچا ـ خېنىملار ، ھاياتىمىزنىڭ بۇ سائادەتلىك پەيت-لىرىنى كۆتۈۋالايلى .

مەريەمنىسا بۇۋى ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ، ئېگىلىپ تەزىم قىلدى . ئۇنىڭ چىرايى ئاپتەپتەك ئېچىلىپ كەتكەنىدى .

— بارىكاللا بۇۋىم . جاھانباغ جاھان خەلقىگە خۇشاللىق بەخش ئەتكۈچى سەيلىگاھ . بۇ يەردە قايغۇرۇپ ئولتۇرۇشىمىزنى ئاللا راۋا كۆر-مەيدۇ ، بۇ يەردە ئۆزىڭىز باش بولۇپ ، تىنىرەتكەن ئەۋرىشىم تارلار مالال كۆڭۈللەردىن نادامەت ـ ھەسرەتنى كۆتۈرۈۋەتسۇن . قېنى باشلاڭ .

ئابدۇرىشىتخاننىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن مەريەمنىسا بۇۋى دۇ-تارنى سازلاپ ، « ئۇشاق » مۇقامىنىڭ مەشرىپىگە سۇلكەت ـ نازاكەت بىلەن شۇنداق لەرزان چالدىكى ، باش كېنىزەك شەمشىبانۇ ، گۈلئايىملار ئىختىيارسىز ھالدا ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتىشتى .

ئون ئىككىنچى باب

جاڭگالدىكى هۆر قىز

1

ئەتىياز قۇياشى زەرەپشان بويلىرىنى ئىللىتتى . توك ئېرىپ ، يەر يۇمشاپ ، ئۇۋىسىدىن چىققان چۈمۈلىلەر تونغراق ، تېرەكلەرنىڭ غوللىرىغا يامىشىپ يۈرەتتى . كەينى ـ كەينىدىن ئېقىپ كېلىۋاتقان مۇز پارچىلىرى دەريا سۈيىنى ئۇلغايتىۋەتكەنىدى . قىرغاقتىكى سۆگەت ، جىگدە دەرەخلىرى كۆكىرىشكە باشلىغانىدى . بېدە كۆكى ، بۇغداي مايسىلىرىمۇ يەردىن ئەمدىلا باش كۆتۈرگەن بولۇپ ، غۇر ـ غۇر شامالدا مەيىن ھىلپىرەيتتى . جاھان كەڭرىپ قالغاندەك ، زەرەپشان ئېتەكلىرى نۇرلىنىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى .

ئابدۇرېشتخان جاھانباغدا خان جەمەتىدىكىلەرنىڭ ھازىسىنى ئۇشتۇپ ، كۆڭۈل قاتلىرىدىكى ھەسرەت ـ نادامەت مۇزلىرىنى ناخشا ـ ئۇسسۇل مۇسىقا بىلەن ئېرىتىپ ، خۇشال ـ خۇرام ھالدا كۆكلەمنى كۈتۈۋالغاندىن كېيىن تۇنجى قېتىم شىكارغا چىقتى . مىڭ كىشىلىك ئوۋچىلار ئىچىدە قىرىق سازەندىمۇ بار ئىدى .

ئابدۇرېشتخان ئوۋغا قۇش سېلىشقىمۇ ، ئوق ئۈزۈشكىمۇ ماھىر ئىدى . ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى قۇش بېگى شاھ قارا قۇشنى ، سول تەرىپىدىكى قۇش بېگى شاھ قارچىغىنى بىلەكلىرىگە قوندۇرۇپ كېلىۋاتاتتى .ئوۋچىلار سېپىدە ئابدۇرېشتخاننىڭ ئوغۇللىرى ۋە ئۆلارنىڭ بەگ ئەتكىلىرى بولغان ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداش ، شاھ ھەبىپ يەركەندى ، دەۋرانبەگ قاتارلىق يىگىتلەرمۇ بار ئىدى .

ئۇلار زەرەپشان دەرياسىنى ياقىلاپ يۈرۈپ ئۈچ كۈن ئوۋ ئوۋلىدى. ئوۋلىغان قۇش ـ هايۋانلارنى ئۆزلىرى بېسىپ ئۆتكەن يېزا-قىشلاقلاردىكى كۆپ بالىلىق، ياكى مىسكىن يېتىم ـ يېتىمەلەر ئائىلىلىرىگە بەرگۈزۈۋەتتى. ئۆتىنچى كۈنى تىزناپ بويىغا كېلىشىپ، چېدىر، بارگاھ تېكىشتى. بۇ يەردە دەريا بويىدىكى سۆگەتلەر بوستان چىقىرىپ، تېرەكلەر پۈتلا تاشلىغانىدى. دەريا بويلىرىدىكى يېشىل تۈس ئالغان قومۇشلار مەيىن يەلپۈنەتتى، بېدە تېرىلغان ئېتىزلار تەكشى كۆكىرىپ، بېدىلەر تەرگىدەك بولۇپ قالغانىدى. ئۆتكەمە، غەلۋىر بولۇپ، گاھىدا تارتىلغان ئارقاندەك تۈز سىزىق هاسىل قىلىپ، ئىسسىق ياقلاردىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. مانا يا شەكلىدە يېرىم چەمبەر بولۇپ كەلگەن بىر توپ تۇرنىلار پەسلەپ ـ پەسلەپ، دەريا بويىغا قونۇشتى ۋە سۇغا شۇڭغۇشتى، قانات قېقىشىپ، يەنە سۇغا شۇڭغۇپ ئوينىغىلى تۇردى. نەزىرىنى دەريادىن ئۈزمەي، باش ئەتىيازنىڭ بۇ جىلۋىسىدىن زوقلانغان ئابدۇرېشىتخان:

— بۇگۈن نورۇز، شىكار قىلمايمىز. بۇ يەردىكى قېرىنداشلىرىمىز بىلەن مەشرەپ ئۆتكۈزىمىز، — دېدى قېدىرخان باشلىق ئەمىر ـ ئەركانلارغا.

— بۇ تولىمۇ ئاقىلانە مەسلىھەت بولدى ئالىيلىرى، بۇ يەردىكى دولانلىقلار كۈندۈزنى هۈنەر ـ ئەمگەك بىلەن، تۈنلىرىنى بەزمە، مەشرەپ بىلەن ئۆتكۈزىدىغان سەنئەتخۇمار خەلق.

ۋەزىر ـ ۋۇزرالار قېدىرخاننىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى.

مەركە ئابدۇرېشىتخاننىڭ بارگاھى ئالدىدىكى قومۇشلۇق يېنىغا راسلاندى، ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلگەن كۈن نۇرى ئۇنىڭ ئاق ئالتۇندىن ياسالغان تاجىغا قويۇلغان يېشىل گۆھەردە جۇلالاپ، كۆكۈش ئۇچقۇن چىقىرىپ تۇراتتى. ئىللىق هاۋا ئەتراپنى يېقىملىق قىلىۋەتكەنىدى. دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دەريادىن ئۇرۇلغان سەلكىن جۇت بولغان كۈنلەردىكىدەك ئادەمنى شۇر كۈندۈرمەيتتى، بەلكى هۇزۇر بېغىشلايتتى.

ئابدۇرېشىتخان بارگاھ چېدىرغا كىرىپ كىيىم يەڭگۈشلەپ

چىقتى . ئۇ تۆمۈر رەڭ بەقەسەمدىن تىكىلگەن تون ، بادام دوپپا كى-
يىپ ، بېلىگە يىپشىل شايە بەلۋاغ باغلىۋالغانىدى . پۇتىدا ئۇزۇن قونجىلىق
ئۆتۈك پارقىراپ تۇراتتى . شۇ تۇرقىدا ئۇ پادىشاھقا ئەمەس ، سازەندىگە
ئوخشاپ قالغانىدى . قولىدا ساتار بار ئىدى . ئۇ ئوردىدىكى كۆڭۈل ئې-
چىش كېچىلىكلىرىگىمۇ مانا شۇنداق ئادەتتىكىچە كېيىنىپ چىقاتتى . بۇ-
نىڭ بىلەن باشقىلاردىكى ئەيمىنىش ، قورۇنۇش ، ھودۇقۇش ، قورقۇنچ
كەبى روھى ئىسكەنجىلەر ۋۇجۇد دەرىخىدىن كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ ئور-
نىنى خۇشخۇيلۇق ، سەمىمىيەت ، جۇرئەت ، كۆڭۈل ئازادىلىك ئىگىلەپ ،
سورۇن كەيپىياتى جۇشقۇنلىشاتتى . بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى . ئەتراپ-
تىكى كەنت - قىشلاقتىن كەلگەن سازەندە - مۇغەننىلەر ، دېھقان ، چار-
ۋىچىلار سورۇن دائىرىسىنى كېڭەيتىۋەتكەنىدى . ھەتتا سۆگەت ، تې-
رەكلەرنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالغان باللارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى .

قېدىرخان بارلىق سازەندىلەرنى رەتلىك ئولتۇرغۇزدى .ئابدۇرې-
شىتخان بۇ غەزىلى بىلەن مەشرەپنى باشلاپ بەردى :

ئى زاھىد رەسۋا جاھانمىزنىلا كۆرمە شۇئان ،
سۆيگۈ سۇلتانىغا مەنزىل كۆڭلىمىز ھۆر شادىمان .
مەي بىلەن بۇلغانسا باشتىنۇ ئاياغ دىل ، جانۇ تەن ،
داغ ، غۇبار يوقماس مۇدام ، دەپ مېھرىمىز سۇرگەي زۇۋان .
ئى سابا بۇ نامىنى يەتكۈز ئەزىز دوستۇ - يارغا ،
شاد بولۇر كىم كۆڭلىمىز ئىزھارىنى بىلىپ ھامان .
خىلۋەتى بولۇڭ ئېرۇر بىغەم زاھىدنىڭ كۆلبىسى ،
ھالبۇكى تۇرار يىپرىمىز ۋەسلى دىلدار ھەر قاچان .
ئەي رەشىدى يول تېپىپ دەرگاھى ھەقغە قىل قۇللۇق ،
شۇكرى لىللا جايىمىز خىرداۋىسى بولغاي بى گۇمان .

قېدىرخان بۇ غەزەلگە ئۇلاپلا « پەنجىگاھ » نىڭ بىرىنچى مەش-
رىپىگە راۋابنى تەڭكەش قىلدى . تەمبۇر ، ئۇد ، دۇتار ، داپ ، نەي ، قا-

لۇن قاتارلىق سازلارنى جور قىلغان سازەندىلەرنىڭ ئاۋازى تېزناپ شاۋ-قۇنغا قوشۇلۇپ كەتتى . ياشلار، باللار ئۇزۇن ياغاچ ئۇچىغا باغلاپ، ئوت تۇتاشتۇرۇپ كۆتۈرۈۋالغان ياغلىق قاپاقلار كېچە ئاسمىنىدا لاۋۇلداپ، نوۋرۇز بايرىمىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتى .

بۇ مەرىكە يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى . ئابدۇرېشىتخان سورۇن ئەھلى تارقالغاندىن كېيىنمۇ تېزناپ بويىدا ئۇزۇنغىچە ئايلىنىپ يۈردى . نوۋرۇز بايرىمى ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرگەنىدى . يۈزلىگەن مۇغەننىلەر زوق - شوق بىلەن تارلارنى تىلغا كىرگۈزگەن چاغدىكى سۆلكەت - نازاكەتلىرى، بېيىت ئېيتىپ، چاي سۇنغان لىۋەن قىز، چاچ - ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان بوۋاي بىلەن مومايىنىڭ بىر - بىرىگە ھۆسلە قىلىپ ئوينىغان ئۇسۇلى، داد خالىق قىلىپ ئالدىغا كەلگەن جۇۋان كۆز ئالدى-دىن كەتمەيتتى . تامغا سۈرتىنى تارتىش، ئىككى خوتۇن ئېلىپ بېرىش قاتارلىق ھەجۋى كۆرۈنۈشلەر ئۇنى ھېلىمۇ كۈلدۈرمەكتە ئىدى .

ئابدۇرېشىتخان دەرياغا قاراپ ئويلىنىپ تۇراتتى . سان - ساناقسىز يۇلتۇز ۋە ئون يەتتە، ئون سەككىز كۈنلۈك بولغان ئاينىڭ شولىلىرى سۇ ئىچىدە چاقناپ تۇراتتى . تالا - تالا نۇر شولىلىرى دەريا قىينىغا سې-رىق يوللۇق ئەتلەسنى يېيىپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى . بىردىن نۇر تالا-لىرى بۇزۇلدى، نۇرغۇن بېلىقلار دەريا يۈزىنى قاپلاپ كەتتى . ئابدۇرې-شىتخان قىزىقسىنغان ھالدا قاراپ شۇنى بايقىدىكى، بېلىقلار قالايمىقان ھالدا ئەمەس، بەلكى سەپ - سەپ بولۇپ، تەرتىپلىك ئۈزۈپ كەلمەكتە ئىدى . چاقماق چېقىلىپ، ھاۋا قاتتىق گۈلدۈرلەپ كەتتى - دە، ھەش - پەش دېگۈچە ئاسمان يۈزىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ يۇلتۇزدىن ئەسەرمۇ قالمىدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈزىگە سۆرۈن، نەمخۇش ھاۋا ئۇرۇلدى . بارگاھقا كىرىپ بولغۇچە يامغۇر شارىلداپ يېغىپ كەتتى . بىر ياندا شاھنى قوغداپ تۇرغان خاس ياساۋۇللار سەردارى ئابدۇللامۇ چېدىرغا كىرىپ كەتتى .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ خېلى ئۇزۇنغىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى . « قې-دىرخان ھەقىقەتەن مۇسىقا ئۇستازى ئىكەن . شۇنچە نۇرغۇن مۇغەننى،

سازەندىلەرگە رىياسەتچىلىك قىلىپ ، ئۇيغۇر مەشرىپىنىڭ ھاياتىي كۈ-
چىنى نامايان قىلدى . بۇ قېتىم شىكاردىن قايتىپ بارغاندا ، ماھىر مۇ-
غەننى ـ سازەندىلەرنى〈 رەشىدىيە مەدرىسى 〉 گە جەلپ قىلىپ ، ئاۋام-
نىڭ مۇسىقا تەشنالىقىنى قاندۇرۇشنى قېدىرخانغا ھاۋالە قىلىمەن » ئۇ
خىيال بىلەن تىزناپ دەرياسىنىڭ شارقىرىشىغا قۇلاق سېلىپ يېتىپ
ئۇخلاپ قالدى . چولپان تۇغقان مەھەللىدە چۈش كۆردى . چۈشىدە ئۇ
باغ ئىچىدە سەيلە قىلىپ يۈرگۈدەك ، گۈلزارلىقنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ
ساتار چېلىپ ئولتۇرغان بىر رەناغا كۆزى چۈشكەنمىش . ئۇ رەنا «
ئاسمان يىراق ، يەر قاتتىق بولسىمۇ گۈل يەنىلا ئۆسۈۋېرىدۇ ، غۇنچىلاپ
ئېچىلىدۇ ، خۇشبۇيى ئاي ، كۈننى مەست قىلىدۇ » دەپ ناخشا ئېيتىۋات-
قانمىش . ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسىغا مەھلىيا بولۇپ تۇ-
رۇپ قالغانمىش . گەپ قىلاي دېسىمۇ زۇۋان سۈرەلمىگۈدەك . قىز ئۇنىڭغا
قاراپمۇ قويماي ساتارنى چېلىپ ناخشىسىنى ئېيتىۋەرگۈدەك . ئابدۇرې-
شىتخان قىزنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا « كەينىمدىن مېڭىڭ »
دېگەن مەنىدە شەرەتلەپ قويغانمىش . قىز پېشىڭىدە كۈلۈپ ئورنىدىن
تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىپتۇدەك . ئابدۇرېشىتخان پات ـ پات
كەينىگە قاراپ ، قىزنىڭ ئىز بېسىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، خوشلۇقىنى
ئىچىگە سىغدۇرالماي قاپتۇمىش . بىر چاغدا ھەرەمگە يېتىپ كەپتۇمىش .
قىز بىلەن بىرگە خان جەمەتىنىڭ قەسرىگە كىرىشىگە ھەر ئۆيدىن بىر
يىلان چىقىپ ئېتىلىپ كەپتۇدەك ، ئۇ يىلانلاردىن قىزنى قوغداپ قېلىش
ئۈچۈن چىلك قۇچاقلاپ تۇرۇۋاپتىمىش . . .

ئابدۇرېشىتخان شۇ چاغدىلا چۆچۈپ ئويغاندى . ئۇ قارا تەرگە
چۈمۈلگەندى . « ئەجەب چۈش كۆرۈپتىمەنا ، ئوردىدا بىر ئىش بولمى-
غاندۇ ؟ » دەپ ئويلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ ، بارگاھ ئىشىكىدىن
چىقتى . تاڭ يورۇغان ، يامغۇر توختاپ ، ھاۋا ئېچىلغانىدى . ئاي تېخىچە
ئاسماندا نۇرلىنىپ تۇراتتى . ئۇ تىزناپ بويىغا كېلىپ تاھارەت ئېلىۋاتقان
قېدىرخانغا ئۇچرىشىپ قالدى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى . شۇنچە كېچىدە يې-

تىپمۇ يەنە ئەتىگەن تۇرۇپ كېتىپلا . ياخشى قوپۇپلىمۇ ؟ — ئورنىدىن تۇرغان مۇسىقا ئۇستازى ئېگىلىپ سالام بەردى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، سەھەر تۇرۇشتا يەنە سىزدىن كېيىن قاپتىمەن ئۇستاز . ئاخشامقى مەشرەپ بەخش ئەتكەن ھۇزۇر ۋە ئىلھام غەيرىتىمگە جاسارەت قوشتى . ھېچ نەرسە ئادەمگە مۇسىقىدەك ئارام ، جۇشقۇن روھ بېغىشلىيالمىسا كېرەك ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ يېنىدا توختىدى ، — قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئەڭ ماھىر مۇغەننى - سازەندىلەردىن بىر سانايىنەپىسە تەشكىللەڭ ، بولامدۇ ؟

— باش ئۇستىگە شاھىم ، — دېدى قىدىرخان خۇرسەن بولۇپ . لېكىن ، ئابدۇرېشىتخان مۇرىتى بولغان خوجا مۇھەممەد شېرىپنىڭ سانايىنەپىسە قۇرۇشنى ياقتۇرماسلىقنى ئويلاپ ، بۇ گۇماننى ئوچۇقلا ئېيتتى ، — بۇنىڭغا بۇزرۇكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرەتلىرى قانداق قارار ؟

— بۇزرۇكۋارنىڭ پايتەختكە قەدەم تەشرىپ قىلغىنىغا ئۈچ يىل بولدى . خانلىقىمىز ئۇنىڭغا يۈز ھۇجرىلىق كاتتا خانىغا ياسىتىپ بەردى ئۇستاز ، ھۆرمىتىنى قىلىپ كېلىۋاتىمىز . بۇزرۇكۋار ھەر ھالدا بىزدىن رازى . كۆڭۈل ئېچىش ، كەيپ - ساپا ئىشلىرىنى قاتتىق توسقان بولسىمۇ ، مۇسىقىغا مەيلىم بارلىقنى بىلىپ يول قويۇپ كەلدى . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولساق ئەرزىيدۇ .

— يول قويۇپ كەلدى دېسەك ، ئۇ زاتنىڭ شەنىگە مۇناسىپ كەلمەس . يول قويۇشقا مەجبۇر بولدى ، دېسەك توغرى بولارمىكىن ئالىيلىرى . بۇ سۆزۈم ئۈچۈن كەچۈرگەيلا ، — قىدىرخان قوللىرىنى كۆكسىگە ئالدى .

— چۈشەندىم ئۇستاز . ماڭا شۇ ئايانكى ، بۇزرۇكۋارنىڭ مۇسىقىغا ھېرىسمەن بولۇپ ، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كېتىشنى گۇناھ دېيىشىمۇ بىر جەھەتتىن توغرا . بىزنىڭ ئەيش - ئىشرەتنى قوغلىشىپ ئەمەس ، بەلكى ئىنسانىنىڭ مەنىۋى كەيپىياتىنى تەڭشەپ ، ئۇنى روھلاندۇرۇش ئۈچۈن مۇسىقا ، ناخشا ، ئۇسسۇلغا شارائىت يارىتىپ بېرىش-

مىزمۇ خاتا ئەمەس . ئالدىنقىسى بىزنى ئەخلاقىي جەھەتتىن چەكلەپ ، ئىمانىمىزنى ساپلاشتۇرسا ، كېيىنكىسى ھارغىنلىقىمىزنى تۈگىتىپ ، غەي- رەت ـ شىجائىتىمىزنى ئاشۇرىدۇ . « گاھىدا خۇدا بىلەن رۇسۇل ، گاھىدا دۇتـار بىلەن ئۇسـسۇل » دېـگەن ھېكـمەتنىڭ مەنىسى شۇ بولـسا كې- رەك ، ـــ دېدى ئىشەنچ بىلەن ئابدۇرىشتخان ۋە قوشۇپ قويدى ، ـــ مـەن مـۇسىقىدىن ۋاز كەچمەيمەن ئۇستاز ، بۇنى بۈزرۈكۋار چۈشىنىدۇ .

ـــ ئارى شاھىم . ئەمما ، بۈزرۈكۋار ھەزرەتنىڭ بۇنى چۈشەنمىكى ئوڭـاي ئەمەستەك قىلىدۇ . مەن ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن ، بىر قانچە قېتىم مەدرىسىمىزگە كېلىپ ماڭا تەنبىھ بېرىپ كەتتى ، ـــ قېدىرخان دەريـادىكى چاقناپ تۇرغان ئاي شولىسىغا نەزەر سالغان ھالدا سۆزىنى توختاتتى .

ـــ بىز بۈزرۈكۋار ھەزرەتلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا يول قويغى- نىـمىزدەك ، ئۇنىمۇ مۇسىقا بىلەن كۆڭۈل ئېچىشىمىزغا يول قويغۇزىمىز .

ئۇلار دەريـانىڭ قۇملۇق قىرغىقىدا ياندىشىپ ماڭدى . قىشلاقتىن خورازنىڭ چىللىغىنى ، قويلارنىڭ مەرىگىنى ئاڭلاندى .

ـــ ئۇستاز ، بىر ياقتىن شىكار قىلىپ ، بىر ياقتىن يۇرت ئا- رىلاپ ، دېھقان ، چارۋىچى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ دەرد ھالىنى بىلىپ بېقى- شىنى ئويلىشىۋاتىمەن ، سىز ماڭا ھەمراھ بولۇشنى خالامسىز ؟ ـــ سو- رىدى ئابدۇرېشتخان ئۇزاق جىمجىتلىقتىن كېيىن .

ـــ يـاخشى ئويلاپلا ئالىيلىرى . سۇلتان ، پادىشاھ بولغان كىشى- نىڭ رەئىيەت ھالىنى بىلىپ تۇرۇشى زۆرۈر . خەلقنىڭ ھالىغا يەتكەن پادىشاھنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى تۈگىمەيدۇ .

تىزناپ دەرياسى تاڭ قاراڭغۇسىدا شارقىراپ ، ئۆركەشلەپ ئاق- مـاقتا ئىدى . ئابدۇرېشتخاننىڭ كۆڭلىدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمۇ دول- قۇنلاۋاتاتتى . قېدىرخاننىڭ سۆزى ئۇنى ھاياجانلاندۇرغانىدى .

ئابـدۇرېشتخان ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىنلا ئوۋ ئوۋلاشقا ئاتلاندى . كۆن تىكلەشكەندە ئوۋچىلىق بەخش ئەتكەن جۇشقۇن روھ بـىلەن خۇشال ـ خۇرام قايتىپ كېلىپ ، ئاشپەزلەر تەييار قىلىپ قويغان

تاماقنى يېدى. پېشىن نامىزىنى كۆل بويىدا ئۆتەپ، چېدىرغا كىرىپ ئارام ئالدى. ئىككى سائەتلەردىن كېيىن چاھار بازارچى دېھقان قىياپەتىدە كېيىنىپ، خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ تاشقىرىغا چىقتى. كۆل ئەتراپىغا خېلى كۆپ ئۈۋچىلار توپلىشىپ، نېمىگىدۇر ئەنسىز ھالدا كۆز سېلىپ تۇرۇشاتتى. سۇلتاننىڭ چىققانلىقىنى كۆرۈشۈپ، قوللىرىنى كۆكسىگە ئالغان ھالدا يول بوشاتتى. ئالدىغا قارىغان ئابدۇرېشىتخان ۋەھىمە بېسىپ تۇرۇپ قالدى. نۇرغۇن يىلانلار چەمبەر ـ چەمبەر بولۇپ، ئاپتاپقا قاقلىنىپ كۆل بويىدا يېتىشاتتى. خۇددى ئارقاندەك ئۇزۇن بىر يىلان بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە تىلىنى چىقىرىپ كۇشۇلدىدى.

— ئەمىر، سەردارلار، ھېچكىم بۇ يىلانلارغا چېقىلمىسۇن. شىكارغا چىقمايمىز. چېدىرغا كىرىپ ئارام ئېلىڭلار، — دېدى ئارقىسىدا بۇرۇلۇپ ئابدۇرېشىتخان.

توپلىشىپ تۇرغانلار چېدىرلىرىغا كىرىپ كېتىشتى. ئابدۇرېشىتخان ئۆزىدەك كېيىنگەن قېدىرخان، ئەمىر ئەكرەم بىلەن ئاتقا ئاستا مىنىشتى ـ دە، غەربىي جەنۇبقا سوزۇلغان چىغىر يول بىلەن مېڭىپ كېتىشتى. ئات تۇياقلىرىدىن پۇرقىراپ ئۆرلىگەن توپا چاڭ ـ توزانغا ئايلىنىپ، دەرەخلەرگە سىڭىپ كەتتى. قاياقتىندۇر سېغىزخاننىڭ سايرىغان ئاۋازى ئىشتىلدى.

— سېغىزخان سايراۋاتىدۇ ئالىيلىرى، — دېدى ئەكرەم يۇلقۇنۇپ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ.

— بۇ ياخشىلىقتىن بېشارەت، — قېدىرخان يۈزىگە تەگكەن سۆگەت دەرىخىنىڭ يېشىل تىلىنى قايرىپ، ئابدۇرشىتخانغا قارىدى. ئۇ خىيالچان ھالدا تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇۋ ئۇۋلاش جەريانىدا ئىككى قېتىم چۇشىگە كىرگەن قىز توغرىسىدا قېدىرخاندىن تەبىر سورىماقچى بولدىيۇ، ئۆزىگە بۇنى مۇناسىپ كۆرمەي:

— سېغىزخاننىڭ سايرىغىنىنى بۇ ۋاقىتقىچە بۇنداق ئوچۇق ئاڭلىماپتىكەنمەن، ناھايىتى يېقىملىق سايرايدىكەن، — دېدى.

— قاغىنىڭ سايرىشى شۇم خەۋەردىن، سېغىزخاننىڭ سايرىشى خۇش خەۋەردىن بېشارەت، دېگەن گەپ بار ئالىيلىرى. يولغا چىقىشىمىزغا بۇ سېغىزخان سايراپ قالدى. چوقۇم بىر ياخشىلىققا ئېرىشىمىز ياكى بىر خۇش خەۋەر ئاڭلايمىز.

قېدىرخاننىڭ گېپى ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئىلگىرى كۆڭلىدە بولۇپ باقمىغان بىر ئۈمىدنى پەيدا قىلدى. لېكىن، ئۇ ئۇنچىقماي تەبەسسۇم قىلدى. ئاتنى دېۋىتىپ مېڭىشنى تېزلەتتى. ئۇلار ئوڭغا بۇرۇلۇپ، مەززىلىك پۇراققا تولغان جىگدىزارلىقنى بېسىپ ئۆتتى. كېيىن تىكەنلىك، جىغانلىق ئوچۇقچىلىققا چىقتى. ئاپتاپنىڭ خېلى قىزىقى بار ئىدى. ئاتلار پۇشقۇرۇپ، كىشنەپ توختىۋالدى، قامچا ئۇرسىمۇ ئىرەجەپ زادىلا ماڭمىدى. بۇنىڭدىن ئەجەبسىنگەن ئابدۇرېشىتخان ھەيران بولۇپ ئىككى ھەمراھىغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىشىغا بۆرىنىڭ ھۇۋلىغان ئۈنى ئاڭلاندى. ئۇ ئەتراپقا كۆز سېلىپ قاراپ، سول تەرەپتىكى يۇلغۇنلۇقتا كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ تۇرغان كۆك بۆرىنى كۆردى. ئۈچەيلەن يانى تەڭ بەتلەپ ئوق ئۈزمەكچى بولۇۋىدى، بۆرە يۇلغۇنلۇق دۆمبەنىڭ كەينىگە ئۆتۈپلا يوقاپ كەتتى.

— بۆرىنى قوغلايلى، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇۋچىلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن يۇلغۇنلۇققا ئات سېلىپ.

بۆرە كۆز يېتىم يەردە توختاپ ھوۋلاپ قويۇپ، ئۇلار يېقىنلاپ كەلگەندە توغراقلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇلار بىر سائەت قوغلىدى. بۆرە دەم كۆرۈنۈپ، دەم يوقاپ كېتەتتى. ئابدۇرېشىتخان ئاتنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپمۇ ئۇنىڭغا يېتەلمىدى. توغراقلىقنىڭ چېتىگە چىققاندا بۆرە كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇلار بىر ئاز مېڭىپ قىرلىرىنى ئوت باسقان ئېرىق بويىغا كېلىپ قېلىشتى. شىرىلداپ ئېقىۋاتقان سۇنى ياقىلاپ مېڭىپ، ئۈجمە دەرەخلىرى سايە سالغان ھارۋا يولىغا چىقىپ قالدى. شۇ چاغدا يەر ئاستىدىن تەمبۇر ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلىپ، تىزگىنىنى تارتىپ ئېتىنى توختاتقان ئابدۇرېشىتخان ئەتراپقا سەپسېلىپ، ناھايىتى چوڭ قاپاق تېرەكنىڭ دالدىسىدا مورىسىدىن ئىس چىقىۋاتقان بىر ئۆينى

كۆردى. تەمبۇر ساداسىمۇ شۇ تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى. ئابدۇرېشىتخان:

— قاراڭلار، بۇ يەردە ئادەم بار ئىكەن. كۆك بۆرە بىزنى باشلاپ كەپتۇ ئەمەسمۇ. بۇ بىر خاسىيەتلىك بېشارەت بولسا كېرەك. تەمبۇر ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىۋاتىدۇ، — دەپ ئاتتىن چۈشتى.

ئەجەبسىنگەن ھالدا قېدىرخان بىلەن ئەكرەممۇ ئاتتىن چۈشۈۋاتاتتى. ئابدۇرېشىتخان:

— بۇ ئۆيگە كىرىپ ئىگىلىرى بىلەن ئەھۋاللىشىپ چىقايلى. بەلكىم بۇ جاڭگالدا ياشاۋاتقان ئۆي ئىگىسىدىن ياخشىلىق كۆرەرمىز ياكى خۇش خەۋەر ئاڭلارمىز، — دېگىنىچە ئاتنى يېتىلەپ ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

يانتۇ چۈشكەن غوۋا كۈن نۇرى قوش قاناتلىق ياغاچ ئىشىكنىڭ تۈچ ھالقىسىدا جۇلالىنىپ، يەردە چىرايلىق كۆلەڭگە ھاسىل قىلغانىدى. بوسۇغا ئالدى ۋە ئەتراپى سۇ سېپىپ پاكىز سۈپۈرۈلگەن، بۇ ئۆيدىن ئۇن قەدەم نېرىدىكى ئېرىقتا، ئىشىككە ئۇدۇللاپ ئىككى غۇلاچ چامىسىدا ساپال نو ياتقۇزۇلۇپ، ئۈستى تۇپا ـ تاش بىلەن چىڭدىۋېتىلگەن. نونىڭ ئىككى بېشىغا ئۇزۇن تاختا ئورۇندۇق ئورنىتىلغانىدى. ئابدۇرېشىتخان سەپسىلىپ ئىشىك ئالدىغا كەلدى. تۈچ ھالقىغا قول تەگكۈزۈپ قاقتى. تەمبۇر ئاۋازى توختاپ قالدى.

— كىم؟

بىر كىشىنىڭ ئىچكىرىدىن كېلىۋاتقان تىۋىشى ئاڭلاندى.

— پېقىر يولۇچى.

ئىشىكنىڭ بىر قانىتى ئېچىلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاكا، ئاراملىرىنى بۇزۇپ قويغانلىقىمىز ئۈچۈن كەچۈرگەيلا، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئىشىكنى ئاچقان كىشىگە تەۋەززۇ بىلەن ئىككى قولىنى ئۇزىتىپ.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — ئوتتۇرا بويلۇق، كونىرىغان چەكمەن تون كىيگەن، ياداڭغۇ بىر ئادەم پادىشاھ بىلەن قول بېرىپ كۆرۈشتى.

قىدىرخان ، ئەكرەملەرمۇ ھودۇقۇپ قالغان ئۆي ئىگىسى بىلەن كۆرۈشۈپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى .

— بىز چاھار بازارچى [1]سودىگەر ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۆي ئىگىسىگە ، — يېزا ـ قىشلاقلارنى ئارىلاپ كېلىۋېتىپ جاڭگالغا كىرىپ قالدۇق . ئېزىپ قالغىنىمىزنى بىلىپ ، چىغىر يولدىن چىقماي مېڭىۋەرگەنىدۇق ، بۇ يەرگە كېلىپ قالدۇق . قارىساق ئۆي تۇرۇپتۇ . خۇدايىم قۇنالغۇغا ئۆزى يەتكۈزۈپتۇ ، دەپ ئىشىكلەرنى قېقىپ ، ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇق ، خاپا بولمىغايلا .

— ياق ، ياق ، خاپا بولامدىغان ، ئۆيگە كەلگەن مېھماننى كۈتۈۋېلىش بىز مۇسۇلمان خەلقىنىڭ بۇرچى ، كىرىشسىلە .

ئۆي ئېگىسى ئىشىكنىڭ يەنە بىر قانىتىنىمۇ ئېچىپ ئۇلارنى باشلىدى .

كەڭ ھويلىدا بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخى شىلدىرلاپ تۇراتتى . ئۈجمە تۈۋىدە سالپاڭ قۇلاق ، ئاق بويۇن چوڭ بىر ئىت خىرىلداپ ياتاتتى . يات كىشىلەرنى كۆرۈپ ئىرغىپ تۇرۇپ قاۋاپ كەتتى .

— ھاي قاپلان ، جىم بول .

ئۆي ئېگىسى شۇنداق دەپ قولىنى كۆتۈرۈۋىدى ، ئىت شۇ ھامان قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ، خىرقىراپ قويۇپ ياتاتتى . شۇ ئارىدا چىپار ئاسلاننى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىۋاتقان قىزغا ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆزى چۈشتى .

ئۆي ئىگىسى ئۇلارنى تاللىرى يېشىلا باراڭغا ئېلىنغان سۇپىغا باشلىدى ، قىز مېھمان كەلگىنىنى بىلىپ كۆرپە سېلىپ قويغانىدى . ئۆي ئىگىسى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان قىدىرخانغا كۆز قىسىپ قويۇپ ، ئۇنى تۆردە ئولتۇرغۇزدى ، ئۆزى ئەكرەم بىلەن قاتارلىشىپ ئولتۇردى . ئۆي ئېگىسى داستىخان سالدى .

— بۇرادەر كايىمىسىلا . بىزگە ئولتۇرۇپ ئارام ئالغۇدەكلا جاي بولسا بولدى ، — دېدى قىدىرخان ئۆي ـ ئىگىسىنى تونۇغاندەك قىلىپ ،

---

[1] چاھار بازارچى — بازامۇ بازار يۆتكىلىپ تىجارەت قىلىدىغان سودىگەر .

لېكىن ئېسىگە ئالالماي سورىدى، — ئاتلىرىمىز ئىشىك ئالدىدا باغلاقلىق پېتى تۇرىۋېرەمدۇ ؟
ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭغا سىنجىلاپ قارىغان هالدا جاۋاب بەردى :
— ئەنسىرەشمىسىلە ، بۇ جاڭگالدا ئوغرى نېمە قىلسۇن ، يامبۇ ، تىللانى يولغا تاشلاپ قويسىمۇ ، كىشى ئالمايدۇ . شامدىن كېيىن ئاتلارنى ئېغىلغا ئەكىرىپ قويىمەن .
— ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلساق قانداق بولىدۇ ؟ ئۆزىمىز ئەكىرىپ قويىمىز ، — قېدىرخان ئۆي ئىگىسى سۇنغان چاينى قولىغا ئېلىپ ئىچ-تى ، — سىلى دېگەندەك كىشىلەر هاللىنىپ قالدى . بۇنىڭ بىلەن ئوغرى ، قاراقچىلار تۈگەپ كەتتى ، دېگىلى بولمايدۇ .
— بۇرادەر ، بۇ جاڭگالدا كۆن كۆچۈرۈۋاتقىنىمغا ئالتە يىل بولدى . قوي - ئېشەكلىرىمنى مۇشۇ ئەتراپتىكى ئوتلاقتا قويۇۋېتىمەن ، بۆرە تەگمىسىلا ، ئوغرى - قاراقچىدىن ئامان بولۇپ كەلدى . يوقسۇزلۇق ئادەمنى هەر كويغا سالىدۇ . مىرزا ئابابەكرى زامانىدا پۇقرالار نامراتلى-شىپ ، قاراقچى - ئوغرىلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكىنى راست . ئۇ زامانلاردا كىشىلەر كېچىسى خاتىرجەم ئۇخلىيالمايتتى . سەئىدخان كېلىپ ئۇ زا-لىمنى يوقاتقاندىن كېيىن ، ئوغرى - قاراقچىلارمۇ يىلسېرى ئازىيىپ ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇلارنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان بولدى . قېنى مېهمانلار ، مەزەگە باقىلى .
ئابدۇرېشىتخان قېدىرخانغا قاراپ قويدى . روهى دۇنياسىدا سۆ-يۈنۈش ، ئېپتىخارلىنىشتەك بىر تۇيغۇ گويا چاقماق چاققاندەك پاللىدە پەيدا بولۇپ ، شۇ هامان غايىب بولدى . « ياق ، تېخى ئاتامنىڭ روهى سۆيۈنگۈدەك ، ۋەتەنداشلىرىم رازى بولغۇدەك ئادالەتنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىدىم . مەدرىسە ، مەكتەپلەرنى كۆپلەپ سالالمىدىم . تېخىچە نادانلىق دەشتىدە كۈلپەت چېكىۋاتقان قېرىنداشلىرىم يوق ئەمەس . پۈ-تۈن ئەل هۈنەر - سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ، جاپالىق ئەمگەك مەجبۇرىيىتىدىن قۇتۇلۇپ ، راهەت - پاراغەتتىن ئىختىيارىي بەهرىمەن بولىدىغان پاراغەتلىك زامانغا تېخى يەتكىنىمىز يوق . زالىم ئەمەلدارلار

قوي تېرىسكە ئورنىتىلغان بۆرىلەر ئوردىمىزدا ، ھەر قايسى يۇرت ، قىشلاقلاردا يوق ئەمەس . . . »

— بۇرادەر ، سېلى مىرزا ئابابەكرى دەۋرىدىمۇ مۇشۇ جاڭگالدا تۇرامتىلە ؟ — قېدىرخاننىڭ بۇ سوئالى ئابدۇرېشىتخاننىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ ، ئۆي ئىگىسىنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويىدى .

— ياق ، ئۇ چاغدا مەن بۇ يەردە ئەمەس ، پايتەختتە ئىدىم ، — ئۆي ئىگىسى جاۋاب بېرىپ قېدىرخانغا تىكىلىپ قارىدى ، — سىزچۇ بۇرادەر ؟

— مەنمۇ پايتەختتە ئىدىم .

— پايتەختتە ؟ نېمە ئىش بىلەن شۇغۇللىناتتىڭىز ؟

— ساز چالاتتىم .

— ساز چالاتتىم ؟ قەيەردە ، قانداق ساز چالاتتىڭىز ؟

ئۆي ئىگىسى چاي قۇيۇشنىمۇ ئۇنتۇپ ، سوئال سوراش بىلەن بولۇپ كەتتى . ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمگە قاراپ بويۇن قىسىپ قويىدى .

— دادام بىلەن ئوردىدا ساز چالاتتىم ، — قېدىرخان جاۋاب بېرىۋېتىپ ، قولىنى ئۇزىتىپ ئۆي ئىگىسىنىڭ مۈرىسىنى تۇتتى ، — قاراڭ بۇرادەر ، مەن سىزنى ئوردىدا كۆرگەن ، ئەمدى تونۇدۇم ، سىز ماھمۇد بولىسىز ، شۇنداقمۇ ؟ ئۇ چاغدا سىزنى ماھمۇد ئاكا ، دەيتتىم .

— سىز ، سىز قېدىرخان ئىكەنسىزغۇ ، ناسىرخان داپچىنىڭ ئوغلى . بايىلا تونۇغاندەك قىلىۋىدىم ، لېكىن بۇ جاڭگالدا قېدىرخان نېمە ئىش قىلا ، دەپ ئويلاپتىمەن .

ھاياجانلانغان ئۆي ئىگىسى ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . قېدىرخانمۇ قوپتى . ئۇلار بىر ـ بىرىگە دەقىقە قارىشىپ قېلىشتى ـ دە ، قۇچاقلىشىپ كەتتى .

« سېغىزخان بىكار سايرىماپتىكەن ـ دە . . . » دەپ كۈلۈمسىرەپ ئويلىدى ئابدۇرېشىتخان .

— ئوتتۇز سەككىز يىل بولۇپتۇ كۆرۈشمىگىلى ، — دېدى قېدىرخان ئويغا چۆكۈپ .

www.uyghurkitap.com

ــــ هـەئە ، بــر قەنەدىن ئاشتى ، ــ ماھمۇد ئاكا كۆزىگە ياش
ئالدى .
ــــ بۇ جاڭگالغا قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىلا ؟
مـاھمۇد ئاكا قېدىرخاننى مۇرىسىدىن بېسىپ ئولتۇرغۇزدى . ئۆ-
زىمۇ يۆكۈندى . خىيال قۇشى پەرۋاز قىلىپ ، ناھايىتى يىراقتا قالغان شۇ
كۈلپەتلىك ئۆتمۈشكە راۋان بولدى . . .

2

ــــ سۆزلىسەم گەپ تولا ئۇكا ، ــــ دەپ بېشىنى كۆتۈردى ماھمۇد
ئاكا ۋە كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشكە باشلىدى ، ــــ ئۇ چاغلاردا ئاق ـ
قـارىنى پەرق ئەتكۈدەك ئەمەس ئىدىم ، سۇلتان مىرزا ئاتابەكرىنىڭ ئا-
تامنى زىندانغا تاشلاپ ، ئانامنى ، ئايال ، سىڭىللىرىم بىلەن مېنى كىچىك
ئىكەن دېمەي ، پايتەختتىن قوغلاندى قىلغىنى ئېسىمدە . بىز يىغلاپ ـ
قـاقشاپ يۈرۈپ تىزناپ بويىدىكى قۇمۇش قىشلىقىغا كېلىپ قالدۇق . مې-
نىڭ سازەندە ئىكەنلىكىمنى بىلگەن دېھقانلار بىزگە ئىچىنى ئاغرىتىپ
ئۆي سـېلىپ بەردى ، يەرلىشىپ قالدۇق . ئانام زىنداندا ۋاپات بولغان
دادامنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا تولا يىغلاپ كۆزىدىن ئايرىلدى . ئىلىكىمىزگە
پارىشا سۇلتان سەئىدخان تەختكە ئولتۇرۇپ ، ھال ـ كۈنىمىز ياخشىلان-
غان بولسىمۇ ، ئانامنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قازا قىلدى . ئىككى سىڭ-
لىمنى ئۆي ـ ئوچاقلىق قىلىش زىممەمگە چۈشتى . تەمبۇر ، دۇتار چې-
لىشنى قويۇپ ، چەكمەن ، ماتا توقۇيدىغان ئۇستىكارغا شاگىرت بولدۇم .
بۇ ھۈنەرنى كۆڭۈل قويۇپ تېزلا ئۆگىنىۋېلىپ ، ئۆزۈم ماتا ، چەكمەن
توقۇشقا باشلىدىم . ئەمما ، توي ـ تۆكۈن چايلىرىنى مېنىڭسىز ئۆتكۈز-
مەيدىغان يۇرتداشلىرىم مەيلىمگە قويمىدى ، مېنى بەزمە ، مەشرەپلىرىگە
يىگىت بېشى قىلىۋالدى . شەھەر ، بازار ، يېزا ـ قىشلاقلاردىن كەلگەن
شاگىرتلىرىم كۆپىيىپ ، مەھەللىدە تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ قالدىم . سى-

گىلىلىرىمنى ئارقا ـ ئاقىدىن ياتلىق قىلدىم. بۇ چاغدا يېشىم خېلىلا چو-
ڭـيىپ قالغانىدى. كېيىن مەھەللىدىكىلەر غېمىمنى يەپ، بىر ياغاچچى
ئويـمىگەرنىڭ قىزى بىلەن تويۇمنى قىلىپ قويدى. بېشىمغا باش، چې-
يىمغا ئاش قوشۇلۇپ، كۆڭلىرىم كۆكۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى. خاتۇنۇم
ئېغىر ئاياغ بولۇپ بىر قىز تۇغۇپ بەردى، بۇ قىزىم ئالتە ياشقا كىر-
گەندە، تىزناپ بويىدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى، ئۇدا ئىككى يىل
قـار، يامغۇر ياغمىدى، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنىڭ سۈيى توختاپ، دەريا
سـۈيىمۇ ئازلاپ كەتتى. زىرائەت بولماي، يۇرتىمىزنى ئاچارچىلىق قاپ-
لىدى، تۇرلۇك كېسەللىكلەر يامراپ، خاتۇنۇممۇ قىزنىپ يېتىپ قالدى،
ئۇ ئەسلى قارا كىزىك بولغانىكەن. تېۋىپ چاقىرىپ داۋالاتتىم، داخان-
غىـمۇ ئوقۇتتۇم، دېمىدىمۇ ئىچىردىم، قىلمىغىنىم قالمىدى. ئەجىلى
يەتكەنىكەن، بىر ئوغۇل تۇغۇپ بېرىشكىمۇ ئۈلگۈرمەي، بىزنى داغى ـ
ھـەسرەتتە قويۇپ جان ئۈزدى. بۇ مۇسىبەت ماڭا ئېغىر كەلدى. ھەس-
رەت ـ نادامەتــتە خۇدۇمــنى يوقىــتىپ بىر دۇتارنى ئۇرۇپ چېـقىۋېتىپ-
تىمەن... شۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن زېھنى كۆچۈمنى شاگىرت تەربى-
يىلەشكە سەرپ قىلىپ، قىزىمغا مۇسىقا ئىلمىدىن دەرس ئۆتۈشكە باش-
لىدىم. ئۇ تەمبۇر، دۇتار، غىجەك، ئۇد، قالۇن چېلىشنى ئۆگىنىۋالدى.
فارابى، ناۋائى، سەككاكى، لۇتفى قاتارلىق مۇسىقا ئۇستازلىرىنىڭ،
شـېئىر، غەزەللىرىنى ياد ئالدى، بولۇپمۇ مۇقامنى ئىخلاس ۋە ئىشتىياق
بىلەن ئۆگىنىشكە باشلىدى. ئۇ مۇسىقىغا پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بېرى-
لـىپ كەتتى. سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان قۇرغاقچىلىق، ئاچارچىلىق بول-
غـان يۇرتلاردىن غەللە ـ سېلىق ئالماسلىق توغرىسىدا پەرمان چۈشۈر-
گـەندىن كېيىن ھال ـ ئەھۋالىمىز بىرئاز ياخشىلىنىپ، روھىمىز كۆتۈ-
رۈلۈپ قالدى. مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە سوپى ـ سالىكلىرىنى
باشلاپ، خوجا ئالائىددىن ئىشان مەھەللىمىزگە كېلىپ قالدى. ئۇ:
— ئاللانى ئۇنتۇپ، نەغمە ـ ناۋا بىلەن بولۇپ كەتكىنىڭلار ئۇ-
چۈن ئاپەت بولۇپ، ئاچارچىلىق يۈز بەرگەنلىكىنى ئويلاپ كۆرمە-
دىڭلارمۇ؟ خالايىق، ئۇيقۇڭلارنى ئېچىڭلار، نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇپ،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئاللاغا يۈزلىنىڭلار ، كىمكى بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شەيتانىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ ، ناخشا ، ساز بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن ، ئۆزى كاپىر ، خاتۇنى تالاق ، دەپ ۋەز ئېيتىپ ، مۇسىقا خۇشتارلىرىنىلا ئەمەس ، شاگىرتلىرىنىمۇ تەزدۇرۇۋەتتى .

قورقۇپ ۋەھىمە ئىچىدە قالغان كىشىلەر تۆۋبە ـ ئىستىغبار ئوقۇپ ، ئالائىددىن ئىشانغا مۇرىت بولۇشۇپ ، نەغمە ـ ناۋادىن ئۆزىنى تارتىشتى . مەھەللە ئاقساقىلى ئۆزىنىڭ ئايۋان ـ سارىيىنى ئىشانغا خانىقا قىلىپ ئېچىپ بەردى . ھەر كۈنى پېشىن نامىزىدىن كېيىن ھەلقە ـ ھەلقە بولۇپ ھۇ تارتىپ ، جەرە سېلىپ دەرگاھى ھەقغە يۈزلەنگەن مۇرىتلار تاڭ ئېتىپ كۈن چىققاندىلا خانىقادىن تارايتتى . مەندىن باشقا ھەممە كىشى دېگۈدەك خانىقاغا بېرىپ دەرگاھى ھەقغە ئۆزىنى تاپشۇردى . مەن قىزىم بىلەن بەش ۋاق نامىزىمنى ۋاقتىدا ئادا قىلىپ ، تەمبۇر ، دۇتتارىمنى چېلىپ ئۆيدە ئولتۇرىۋەردىم .

كۈزنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى ئىدى ، ناماز بامداتتىن كېيىن چاينى ئىچىپ ، قىزىمغا « راك » مۇقامىنىڭ داستانلىرىنى ئېيتقۇزۇۋاتسام ، ئىشىكنى ئېچىپ ئالائىددىن ھەزرەت چا ساقاللىرىنى تىترىتىپ كىرىپ كەلدى . ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم . سالامىمنىمۇ ئىلىك ئالماي مۈڭگۈز ساپلىق ھاسىسىنى دۈكۈلدۈتۈپ يەرگە ئۇرۇپ ، ھويلىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ ئالدىمدا توختىدى .

ـــ سەن مۇسۇلمانمۇ ؟ ـــ سورىدى ئۇ بېشىنى گىلدىڭشىتىپ ، كۆلاھىغا يۆگەلگەن يوغان سەللىسى ، قىرىق يېرىگە ياماق سالغان كونا جەندىسى بىلەن ناھايىتى سۇرلۈك كۆرۈنۈپ كەتتى .

ـــ ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانمەن ، ـــ دېدىم .

ـــ ئۇنداق بولسا نېمىشقا خانىقاغا بارمايسەن ؟ ـــ دەپ ھاسىسىنىڭ تۆمۈر قاپلانغان تۆۋەنكى ئۇچىنى كۆزۈمگە تەڭلىدى .

ـــ « قۇرئان كەرىم » دە ئاللا تائاللا بەش ۋاق نامازنى ئوقۇڭلار . مەسچىتكە بېرىڭلار ، دېگەن ، خانىقاغا بېرىپ جەرە سېلىڭلار ، دېمىگەن . پەيغەمبىرىمىزمۇ خانىقاغا بېرىش توغرۇلۇق ھەدىس قالدۇرمىغان .

شۇڭا ، خانىقاغا بارماي مەسچىتكە بېرىۋاتىمەن ، — دېۋىدىم ، ھەزرىتى ئىشانىنىڭ جان - پېنى چىقىپ كەتتى . ياھۇ - يائاللا ، دەپ پىرقىراپ جەرە سېلىپ تۇرۇپ :

— سەن بىر ھەزرەتكە ھۆرمەتسىزلىك قىلدىڭ . مۇسىقىغا بېرىلىش شەيتانىنىڭ ئىشى . سەن دەرھال ھوشىڭنى يىغىپ ، مۇسىقىدىن مېھرىڭنى ئۈز . خانىقاغا بېرىپ دىلىڭنى ئاللاغا بېرىپ ، قولۇڭنى پىر ھەزرەتكە ئۇزات ، تۆۋبە قىل ، ئىستىغبار ئېيت . ئەگەر بۇنداق قىلمىساڭ بۇ مەھەللىدىن كۆچۈپ كەت ، كەت ، بۇگۈندىن قالماي كەت ، كەتمەيدىكەنسەن چالما - كېسەك قىلدۇرۇۋېتىمەن ! — دېدى .

ئۇنىڭ بىلەن بىرگە كەلگەن مەھەللە ئاقساقىلى ، ئىمام ، مەزىن ئاخۇنۇملار مۇسىقىدىن قول ئۈزۈپ ، خانىقاغا بېرىپ ، ئىشان ھەزرىتىمگە مۇرىت بولۇشۇمنى تەۋسىيە قىلىشتى ، جاۋاب قايتۇرمىدىم . چۈنكى ، گەپ يېمەس نادان كىشىلەرگە سۆزلەش - ئېشەككە تەمبۇر چېلىپ بەرگەنگە ئوخشاش بىر ئىش ، شۇنداق ئەمەسمۇ ؟ — ماھمۇد ئاكا قېدىرخانغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ بىر دەم سۈكۈت قىلغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ئالائىددىن ھەزرەت پەش قېقىپ ، سوپا - سالىنرى بىلەن ئۆيىمىزدىن چىقىپ كەتتى ، ئۇلارنىڭ كېتىپ تۇرۇشىغا قىزىم ئايۋاندىن چىقىپ مېنى قۇچاقلىۋالدى . قار يامغۇردەك تۆكۈلۈپ :

— بۇ يەردىن كېتەيلى دادا ، يىراققا كېتەيلى ، — دېدى .

ئاتا - بالا ئىككىمىز كېچىچە كىرپىك قاقمىدۇق ، گاھ خۇداغا يىغلاپ ، گاھ تەمبۇر ، ساتار چېلىپ تۈنەپ چىقتۇق . ناماز بامداتنى ئوقۇپ چاي ئىچكەندىن كېيىن شاگىرتلىرىم ياساپ بەرگەن ھارۋىغا ئېشەكنى قېتىپ ، قازان - چۆمۈچ ، كۆدە - كۆرپىلىرىمىزنى بېسىپ يولغا چىقتۇق . قومۇش مەھەللىسىنىڭ چېتىدە ناھايىتى باراقسان بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخى بار ئىدى ، شۇ يەردە توختاپ كەينىمگە قارىسام پۈتۈن مەھەللە ئادەملىرى دەۋرەپ كېلىۋېتىپتۇ . ۋۇجۇدۇم ئېرىگەندەك بولۇپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتىم . ئۇلار كېلىپ « كەتمەڭ » دەپ ئۆتۈنۈشتى .

— ئاللا مېھرىمنى مۇسىقىغا سالغانىكەن ، ئۇنىڭدىن ئايرىلالمىغۇ-

دەكمەن . توسماڭلار قىرىنداشلىرىم ، پىقىرغىمۇ بىر ئارامگاھ ماكان بار-
دۇر ، — دەپ ئۇلار بىلەن خوشلاشتىم .
ئۇلار قوي ، ھەتتا ئۆي بىساتلىرىغىچە يوللۇق تۇتۇشتى . رەھمەت
ئېيتىپ ئۇزاپ ماڭدىم . بىر چاغدا كەينىمگە قارىسام ، شاگىرتلىرىم
ھارۋا ، ئېشەكلەردە يوللۇق تۇتقان نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىۋېتىپتۇ . ھەر
قانچە گەپ قىلسامۇ ئۇناشماي مەن بىلەن بىرگە مېڭىشتى ، كۈن پېتىشقا
قاراپ چىغىر يول بىلەن كېتىۋەردۇق . كۆڭلۈمدە « توختىماي قىبلىگە
قاراپ بىر كۈن ماڭىمەن ، قەيەردە قاش قارىيسا ، شام ۋاقتى بولسا شۇ
يەردە توختايمەن » دېگەن قارارغا كەلگەنىدىم ، قانچە يېزا - قىشلاقلاردا
توختىماي ، ئۆتۈپ كېتىۋەردۇق ، ئاخىر شام ۋاقتىدا قازان كۆل جاڭگە-
لىغا كېلىپ مانا شۇ يەرگە چۈشتۇق . دەرھال بىر ساتما ياساپ كېچىنى
ئۆتكۈزۈۋالدۇق . شاگىرتلىرىم ئىككى ھەپتە تۇرۇپ ، ئۆي سېلىپ بېرىپ
قايتىپ كېتىشتى . بۇ ئەتراپتا باشقا ئۆي يوقتەك قىلغان بىلەن بىر چا-
قىرىمغا يەتمىگەن ئارىلىقتا قىشلاق بار ، جۈمە نامىزىغا شۇ قىشلاقتىكى
جامەگە بارىمەن . بۇ يەردىمۇ مۇسىقىغا بولغان مېھرىم مېنى جامائەتنىڭ
ھۆرمىتىگە ئېرىشتۈردى . ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن شاگىرتلى-
رىم بارا - بارا كۆپەيدى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇتۇنچىلىق قىلىپ ، مۇشۇ
قورۇدا جان بېقىپ كەلدىم . بۇ ئەتراپتىكى كىشىلەر مېنى ماھمۇد ئو-
تۇنچى ، دەپ ئاتىشىدۇ . ھەممە ياق دەل - دەرەخ ، ئوتۇننىڭ كانى ، ھەر
ھەپتىدە بىر ھارۋا ئوتۇن قىلىپ بازارغا ئېلىپ بېرىپ ساتىمەن ، تەقدى-
رىمدە نېمە بولسا شۇنى كۆردۈم ، سىزچۇ قېدىرخان ئىنىم ؟
— ئاتام مىرزا ئابابەكرىگە ياقماي ئوردىدىن قوغلانغاندا كىچىك
ئىدىم . مۇسىقىغا ئىشتىياق تارتىپ كۆڭلۈم شۇنىڭ بىلەن ئۆتەتتى . ئاتام
ھايات ۋاقتىدا بالا - چاقىلىق بولدۇم . كېيىن تىجارەت بىلەن شۇغۇللان-
دىم . گاھىدا پايدا ئېلىپ ، گاھىدا زىيان تارتىپ دېگەندەك ھاياتىمنى
داۋاملاشتۇرۇپ بۇ گۈزەل كۈنگە كەلدىم . بۇلار مېنىڭ چاھار بازارچى
ھەمراھلىرىم ، ئەگەر بۇ جاڭگالغا كېلىپ ئېزىپ قالمىغان بولساق سىز
بىلەن دىدار كۆرۈشەلمەيدىكەنمىز . خۇداغا رەھمەت ، بىزنى ئارزۇيىمىزغا

يەتكۈزۈپ ، بۇ جاڭگالدا ئۇچراشتۇردى ، — دېدى قىدىرخان پادىشاھنىڭ سىزىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ھازىرقى ئەھۋالنى يوشۇرۇپ .

ماھمۇد ئاكا كۈلدى . ئۇنىڭ قورۇق باسقان چېھرىسىدە يېقىملىق تەبەسسۇم ئەمەس ، نەپرەتلىك مەسخىرە پەيدا بولدى :

— سىزمۇ مۇسىقىنى تاشلاپ لاتىپۇرۇشلۇق بىلەن بولۇپ كەتتىڭىزمۇ ؟

— ئۇنداقمۇ ئەمەس ماھمۇد ئاكا ، ئۆيدە بولغان چاغلىرىمدا تەمبۇر ، ساتارنىمۇ چالىمەن ، ئۇنىڭدىن مېھرىمنى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتىمەن .

— قېنى مېھمانلار ، مەزەگە بېقىشسىلا . گەمدە ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر قوغۇنۇم بار ، پىچىپ بېرەي .

شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرغان ماھمۇد ئاكا ئۆي ئارقىسىغا ئۆتۈپ بىر قوغۇننى ئېلىپ كىرىپ داستىخانغا قويدى . بەلۋېغىغا ئېسىقلىق غىلاپتىن پىچاقنى ئېلىپ ، كۆكۈش سېرىق پوستى تورلاشقان قىشلىق كۆكچىنى تىلىملاپ پىچىپ ، تەخسىگە ئالدى . تىلنى يارغۇدەك تاتلىق بۇ قوغۇن ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈرىكىنى سەگىتتى . ئۇ تامغا ئېسىقلىق ساتار ، تەمبۇردىن كۆزىنى ئېلىپ ، بىر چەتكە قويۇپ قويۇلغان قالۇن ، ئۇدقا تىكىلدى . « بۇ جاڭگالدا مۇنداق بىر مۇسىقا ئۇستازىنىڭ ئوتتۇنچىلىق قىلىشى يەنىلا تەقدىر . بايا تەمبۇر چالغان ماھمۇد ئاكىمىدۇ ، ئۇنىڭ قىزىمىدۇ ؟ . . . »

— ماھمۇد ئاكا ، ئولتۇرماي نەگە بارىسىز ؟

قىدىرخاننىڭ بۇ سۆزىدىن خىيالى بۆلۈنگەن ئابدۇرېشىتخاننىڭ نەزىرى ھويلىنىڭ نېرىقى تېمىغا يانداپ سېلىنغان قوتان تەرەپكە كېتىۋاتقان ماھمۇد ئاكىغا ئاغدى . ئۇ قوتاندىن سەمىز بىر پاخلاننى يېتىلەپ چىقتى .

— قېدىرخان ئېنىم ، مېھمانلار بىلەن دۇئا بېرىڭ .

— نېمە قىلاي دەۋاتىسىز ئاكا ، بولدى ، ئۇنداق قىلماڭ .

— بۇ بىر پاخلانچاق ، ھەر بىرىڭلار ئۈچۈن تۆگە سويسام ئەرزىيدۇ . بۇنداق ئۇچرىشىپ قېلىشنى كىم ئويلىغان ؟

www.uyghurkitap.com

قېدىرخان ماھمۇد ئاكىنىڭ ئۇنىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى :

ــ ئىلاھا ، ئىسمائىل زىبىبىللانىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ، رىزقـمىزنى ھالالدىن يەتكۈزۈپ بەرگىن ، ئامىن ، ئاللاھۇ ئەكبەر .

پاخلاننى گۈللۈككە سۇ كىرىدىغان ئېرىق قىرىدا ياتقۇزۇپ ، پۇتلىرىنى چېتىپ باغلىغان ماھمۇد ئاكا « ئاللاھۇ ئەكبەر ! » دەپ بوغۇزلىدى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە قاراپ :

ــ ھاي قىزىم ، تەڭلە ـ تەلەڭگىنى ئېلىپ چىققىن ، ــ دەپ توۋلىدى .

ئىشىك ئېچىلىپ ، چۈچىلىق كاتەكچە رومال سالغان زىلۋاغىنا بىر قىز چىقتى . ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ئىدى . زىبا قامىتىگە ياراشقان گۈللۈك شاتىۋا كۆڭلىكىنىڭ پەشلىرى سەندەل كەشىگە تېگىپ تۇراتتى . قاپقارا ئۆرۈم ـ ئۆرۈم سۇمبۇل چاچلىرى تېقىمىغا چۈشكەن ، ئىنچىكە بېلىنى مەخمەل جىلىتكە قىسىپ ، يۇمران كۆكسى سەلگىنە كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى . ئۇ تەڭگە ، تەلەڭگىنى يەرگە قويۇپ ، قوينى سويۇۋاتقان دادىسىغا قاراپ تۇردى .

ماھمۇد ئاكا ، يېغىنى ياغ ، گۆشىنى گۆش قىلىپ ئايرىدى .

ــ قىزىم ، جاندوست بۇرادىرىم كېلىپ قالدى ، ماۋۇ تەلەڭگىدىكى گۆشتە شورپا سالغىن ، ئۆگرىمۇ كېسىپ قويغىن ، سەۋزە ، چامغۇرى كۆپرەك بولسۇن .

ــ ماقۇل دادا . تۈگۈپ قويغان كۆك چۆچۈرىسى تۇرۇپ تۇرامدۇ ؟

ــ ياق قىزىم ، ئۇنى ھازىرلا پىشۇرغىن ، كۆكلەم ئېشىغا مېھمانلار ئېغىز تەگسۇن .

ئامانىسا چۆچۈرىنى پىشۇرۇپ دادىسىنى چاقىردى . ماھمۇد ئاكا مىس تەلەڭگىگە ئېلىنغان چۆچۈرىنى مېھمانلار ئالدىغا قويۇپ ، ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى ۋە قالغان بىر ياتا گۆشنى كۆكتات ئورىسىغا ئەكىرىپ قويدى .

— ماھمۇد ئاكا قوي سويمسا بولاتتى ، مۇشۇ چۆچۈرە كۈپايە قىلاتتى . كىملىكىمىزنى بىلىپ قالغاندىمۇ ؟ — دېدى ھويلىنىڭ شەرقىي بۇرجىكىدىكى ئاشخانىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخان . ئۇنىڭغا چۆچۈرە بەك تېتىپ كەتكەنىدى .

— كىملىكىمىزنى تېخى بىلگىنى يوق ، ھۆرمىتىمىزنى قىلىۋاتىدۇ . بۇ بەك ياخشى ئادەم ، مەيلىگە قويۇپ بېرەيلى ، ئاغرىنىپ قالمىسۇن ، — قېدىرخان ماھمۇد ئاكىنىڭ ئاشخانىدىن بىر چۆگۈن چاي ئېلىپ چىقىۋىنىنى كۆرۈپ ، ئۇ يېقىن كەلگەندە دېدى ، — ئاكا ، بەك جوراپ كەتتىلىغۇ ، ئولتۇرسىلا ، شۇنچە ئۇزۇن يىللارتەقدىر بىر - بىرىمىزگە قارىمىزنى كۆرسەتمەي ، ئەمدى ئۇشتۇمتۇت دىدار كۆرۈشتۇرگەندە مۇڭدىشىپ پۇخادىن چىقىۋالايلى .

ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ گېپىگە لوقما سالدى :

— قېدىرخان ئاكا ، سۆزلىشىپ قېنىشقىلى بولمايدۇ . ساز دېگەن كۆڭۈلنىڭ تىلى ، بىز بايا بۇ ئۆيگە كىرىشنىڭ ئالدىدا ، چالغان ئاھاڭغا ماھمۇد ئاكا يەنە بىر قېتىم چېلىپ ، يۈرەك مۇڭلىرىنى تۆكسە ، ئاندىن سىزمۇ مۇقامنى باشلىسىڭىز ، شۇ چاغدا پۇخادىن چىقمىساق ، بۇنداق باغدىن - تاغدىن سۆزلىشىپ پۇخادىن چىقالمايمىز .

— ئۇكا ، سىلەر ئۆيگە كىرىشنىڭ ئالدىدا تەمبۇر چالمىغاندىمغۇ ؟ — ماھمۇد ئابدۇرېشىتخانغا ئەجەبسىنىپ قارىدى :

— بىزنى ئىشىكىڭىز ئالدىغا تەمبۇر ساداسى باشلاپ كەلدى ، بۇ راست . شۇنداق لەرزان ، شۇنداق يېقىملىق چالدىڭىزكى ، ماڭا ئۇچار قۇشلارمۇ سايراشتىن توختاپ تىڭشاۋاتقاندەك تۇيۇلدى .

ماھمۇد ئاكا بېشىنى چايقاپ كۈلۈمسىرىدى :

— ھە ، دېگىنىڭىز راست ئۇكا . لېكىن ، تەمبۇرنى چالغان مەن ئەمەس .

— ئۇنداق بولسا كىم ؟ — سورىدى ئابدۇرېشىتخان .

ماھمۇد ئاكىنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى - دە :

— ئۇ مېنىڭ قىزىم ، — دېدى .
— قىزىم ؟ — ئابدۇرېشىتخان يەنە نېمە دېيىشىنى بىلمەي سوئال نەزىرى بىلەن قارىغىنىچە قېتىپ قالدى .
— مېنىڭ ئوغلۇم يوق ، شۇ بىرلا قىزىم بار ، — دېدى ماھمۇد ئاكا . ئۇ مېھمانلارنىڭ مۇقام ئاڭلىغۇسى بارلىقىنى بىلىپ ، تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈردى ، — چېلىپ بەرسۇن . بابا دېگىنىمدەك قىزىم كىچىكىدىن مۇسىقىغا ھەۋەس قىلىپ ، مەندىن مۇقامنىڭ مۇسىقا ، غەزەللىرىنى ئۆگىنىۋالغان .
قېدىرخان ئۇنىڭ ماقۇللۇق بىلدۈرگىنىدىن ناھايىتى خۇرسەن بولدى :« ئۈمىدىمىزنى يەردە قويمىدى . كۆڭلىمىزنى چۈشەندى . »
ماھمۇد ئاكا ئايۋان ئۆيىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىنى داغداما ئېچىۋەتتى ۋە مېھمانلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى . سۇپىلىق بۇ ئۆينىڭ ئوي يۇق ، تەكچىلىرى كىتاب بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى . ئابدۇرېشىتخان قاراپ ، فارابى ، ئىبن سىناسىڭ كىتابلىرىنى كۆردى . نىزامى ، ئابدۇراخمان جامى ، ناۋائىلارنىڭ دىۋانلىرىمۇ كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى . « بىلىملىك كىشى ئىكەن ، — دەپ ئويلىدى پادىشاھ ، — مەنسەپ ، بايلىقنى كۆزلىمەي ، كىتابنى دوست تۇتۇپ كەپتۇ ، جاڭگالدىمۇ كىتابتىن ئايرىلماپتۇ . نېمىدېگەن ئالىيجاناب ئادەم - ھە ! بەزى باي ، ئەمەلدارلارنىڭ ھەشەمەتلىك قەسرلىرىدىن بىرمۇ كىتاب تاپقىلى بولمايدۇ . »

3

بۇ ئايۋاننىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككى ئۆي بولۇپ ، دېرىزىلىرى هويلىغا قارايتتى . بىرىدە ماھمۇد ئاكا ، بىرىدە قىزى مەشغۇلات قىلاتتى . بۇ گەرچە جاڭگالدىكى ئۆي بولسىمۇ ، تورۇسلىرى ۋاسا جوپ ، ناۋا ، راملىرى نەقىشلىك ، يورۇق ئىدى . پاكىزلىقىدىن سەرەمجانلىرى پارقىراپ تۇراتتى .

زاۋال ۋاقتى ئۆتۈپ ، قاراڭغۇ چۈشتى . ماھمۇت ئاكا داستىخانغا بىر ، تەكچىگە بىر چىراغ يېقىپ قويدى . پاقىنىڭ كۇركىرىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بىر كۆك تاغىل مۈشۈك مياۋلاپ كېلىپ ئابدۇرېشىتخاننىڭ تىزىغا ئۆزىنى سۈركەپ قويۇپ كۆرپە ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتتى .

ئۇلار شامنى ئوقۇغاندىن كېيىن ماھمۇد ئاكا داستىخان سېلىپ ، سۈيىگە ئۇگرە سالغان شورپا ئېلىپ كىردى . ئۇگرە شۇنداق مەززىلىك ئوخشىغانىدى . ئۇلار راھەتلىنىپ ئىچىشتى . كېيىن دۇمبە جىگەر تارتىلدى ، ئارقىدىن ماھمۇد ئاكا سەۋزە ، چامغۇرلىرى كۆپ بىر تەلەڭگە گۆش ئېلىپ كىردى ، مېھمانلار يۇمشاق ، تاتلىق پىشقان پاخلان گۆشىنى ھوزۇرلىنىپ يېيىشتى ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن :

— ئەمدى مۇقام ئاڭلىساق ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۆتۈنۈش نەزىرى بىلەن ماھمۇد ئاكىغا قاراپ .

— بولىدۇ ئۇكا ، ئەمدى كېچىچە ئۇخلىماي مۇسقا ئاڭلىساق بىزگە ھېچكىم دەخلى قىلمايدۇ ، — دېدى ماھمۇد ئاكا .

ئۇ چىقىپ كېتىپ تېزلا يېنىپ كىردى . ئارقىسىدىن كىرگەن قىز ئايۋاننىڭ سول تەرىپىدىكى ئۆيگە قەدەم قويۇپ ، ئىشىكنى قىيا ئېچىپ قويدى . يۈزىگە يېپىقلىق رومىلىنى سەلگىنە قايرىپ قويۇپ ، تەمبۇرنى قولىغا ئالدى . پەدىسىنى تەڭشەپ سازلاپ ، پەنجىگاھ مۇقامىغا شۇنداق لەرزان چالدىكى ، گويا قۇشلارنىڭ كەچكى سايراشلىرىمۇ ، پاقىنىڭ كۇركىراشلىرىمۇ توختاپ قالغاندەك بولدى . جىمجىت ئۆي ئىچىدىن تەمبۇرنىڭ ياڭراق ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈرىكى شۇررىدا ئېرىگەندەك بولدى ، ئۇ ئىشىككە يېقىن ئولتۇرۇپ تەمبۇر چېلىۋاتقان قىزغا قارىشىغا قىز :

ساڭا يۈز شۈكۈر يا رەب ، بىزگە ئادىل پادىشاھ قىلدىڭ ،
پېقىر مىسكىنگە ئابدۇلرەشىدخاننى پاناھ قىلدىڭ .

دەپ غەزەل باشلىدى :

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بۇ دەۋراندا تۇغۇلغىنىم ئۈچۈن نىچۈك خۇشال بولماي ؟
مۇقام كۈيلەر بىلەن دەشتۇ چۆللەرنى چىمەنگاھ قىلدىڭ .
ئاتام ئەجرى بىلەن گۈلدەك ئۆسۈپ ھۆر تاڭدا يەلپۈنسەم ،
جاھالەتنىڭ بالاسىدىن ھۇنۇز مېنى ئاگاھ قىلدىڭ .
نەفىسە كىچە ـ كۈندۈز قىل دۇئا تەڭرى تەقدىسىغە ، ①
كى شاھىڭ ھەققىدە قىلماي دۇئا قاتتىغ گۇناھ قىلدىڭ .

غەزەل تۈگىشىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخان نەفىسە دېگەن ئىسىمغا قىزىقىپ ئالدىراپ سورىدى :

— نەفىسە دېگەن شائىر كىم ؟ سىز بۇ غەزەلنى كىمدىن ئۆگەنـگەندىڭىز ؟

قىز تەمبۇرنى قويۇپ ئورنىدىن تۇردى ، روملىنى زىبا چېھرىگە دالدا قىلىپ دېدى :

— كىشىنىڭ غەزىلىنى يادقا ئېلىۋېلىپ ، ئۆزىنىڭ قىلىپ ئوقۇـغان كىشى قانداقمۇ شائىر بولالىسۇن ؟ مەن ناۋائى ، فۇزۇلى ، زەلىلىنىڭ دىۋانلىرىنى كۆرۈپ چىققان ، بۇ غەزەل ئۆزۈمنىڭ ، نەفىسە ـ مېنىڭ تەخەللۇسۇم .

قىزنىڭ سۆزلىرى ئابدۇرېشىتخاننى ھەيران قالدۇردى .

— ماھمۇد ئاكا ، بۇ دىلرابا قىزىڭىز نەچچە ياشقا كىردى ؟

— ئون تۆت ياشقا كىردى ئۇكا .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمىدى . « چۆلدە ئۆسكەن ئون تۆت ياشلىق قىزدا قانداقمۇ ئۇنچىلىك پاساھەت بولسۇن ؟ » دەپ ئويلىدى ئۇ .

زىرەك قىز ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئىشەنمەيۋاتقانلىقىنى ئۇنىڭ ئويچان چىرايىدىن بىلدى . دىۋان قىلىپ تۇزۇپ ، ئۇپۇقـقا ئېلىپ قويغان غەزەل ـ شېئىرلىرىنى ئېلىپ ئاتىسىغا بەردى .

---

① تەقدىسى — تەڭرىنىڭ ئىجات قىلىشى ، شەپقەت قىلىشى ئۈچۈن دېگەن مەنادا .

— دادا ، مېھمانلار كۆرۈپ باقسۇن .

ماھمۇد ئاكا قىزى ئۇزاتقان دىۋاننى قېدىرخانغا سۇندى ، ئۇ قول ئۇزاتقان ئابدۇرېشىتخانغا تۇتقۇزۇپ قويدى . ئابدۇرېشىتخان يىپەك رەختكە كەشتە تىككەندەك ، ئاق قەغەزگە چىرايلىق ، نەپىس ، تەكشى يېزىلغان مىسرالارغا كۆز يۈگۈرتۈپ ، ئۇلارنى بۇ قىزنىڭ يازغانلىقىدىن تېخىمۇ گۇمانلاندى .

— قېنى ، مەن كۆز سېلىپ تۇراي ، سىز شېئىر ئوقۇپ بېرىڭ ، — دېدى ئۇ .

قىز يېنىك دەسسەپ بېرىپ ، تەكچىدىكى دۇۋەت ، قەلەمنى ئېلىپ كەلدى . بۇسۇغىدا سول تىزىنى قويۇپ ئولتۇرۇپ بۇ بېيىتنى يازدى :

يا رەب ، بۇ بەندە قىلدى ئەجەب سۈئى زەن[1] ماڭا ،
گويا بۇ ئۆيگە ئۈندى بۇ ئاخشام تىكەن ماڭا .

ئۇ رومىلى بىلەن قولىنى يۆگەپ ، يازغىنىنى ئابدۇرېشىتخانغا ئۇزاتتى . سۇلتان قەغەزنى ئېلىپ پىچىرلاپ ئوقۇدى . ئۇنىڭ چىرايىنى سۆرۈنلەشتۈرۈپ قويغان گۇمان كۆلەڭگىسى غايىب بولدى ، ئىشەنچ چىرىغى پاللىدە يورۇدى ، سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرى كۆرۈندى .

— ئاللانىڭ بۇ جاڭگالدىكى كارامىتىگە قايىل بولدۇم . مېنى مازاق قىلماڭ ھۆر قىز ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، — ساھىبجامالنىڭ ھەر قانچە ئۆتكۈر ئەقلىنى لال قىلىۋېتەلەيدىغانلىقىغىمۇ ئىشەندىم . كۆپ شەھەر ، قىشلاقلارنى كېزىپ ، سىزدەك پاساھەت ئىگىسىنى ئۇچراتمىغانىدىم . مۇبارەك ئىسمىڭىز نېمىكىن ؟

— ئامانىسا ، — تىترەك ئاۋاز بىلەن جاۋاب بەردى قىز .

— گۈزەل ئىسىم ئىكەن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان . ئۇنىڭ قەلب كۆكىدە سۆيگۈ چاقمىقى چېقىلىپ ، كۆڭلى ئىرادىسىگە بويسۇنماي قالدى ، مەپتۇن كۆزلىرى ئىختىيارسىز قىزغا تىكىلدى . ئامانىسا ئاناردەك

---

① سۈئى زەن — سەپسېلىش ، تېگى - تەكتىنى بىلىشكە ئىنتىلىش .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىزىرىپ ئىشىكنى يېپىۋالدى .

4

خۇپتەننى ئوقۇپ بولغان مېھمانلار بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى . يىم ئېتىلمىگەن ئايۋان ئىشىكىنىڭ يوچۇقلىرىدىن كىرگەن شامالنىڭ كۈچىدە ، چىراغنىڭ پىلىلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتى قىزىل تىلىنى ھەر تەرەپكە سوزاتتى . ماھمۇد ئاكا ئاپتاپپەرەس يېغىدىن بىر پىيالە ئېلىپ چىقىپ ، ئايۋان ۋە ئۆي ئىچىدىكى چىراغلارغا قويۇپ قويۇۋىدى ، چىراغلار لوقىراپ يېنىپ ، ئۆي ئىچى باشقىچىلا يورۇپ كەتتى .

ماھمۇد ئاكا مېھمانلارنىڭ قىزىقىز يەنە ساز چېلىپ بەرسە ، دېگەن تەلپىگە ، قىزىمغا قېدىرخان تەككەش قىلسا ، دەپ ئۆتۈنۈپ تەمبۇر ، ئۇد ، دۇتار ئېلىپ چىقىپ ئوتتۇرىغا قويۇپ قويغانىدى . ئابدۇرېشىتخان بۇ سازلارغا قاراپ ساز چېلىش ئىشتىياقى قوزغىلىپ قالغان بولسىمۇ ، قول ئۇزاتمىدى . كۆزى تەلمۈرگەن ئىشىك ئاخىر ئېچىلىپ يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى . ئامانىسا ھاۋارەڭ يىپەك رومال سېلىپ ، ئاق شايى كۆڭلەك ئۈستىدىن ئىزمىلىق تاۋار پىنجەك كىيىۋالغانىدى . قولىدا ساتار بار ئىدى . بېشىنى ئېگىپ ئىشىككە يېقىن ئولتۇردى ــ دە ، ناۋائىنىڭ بۇ غەزىلى بىلەن « راك » مۇقامىنى باشلىدى :

نى ناۋا ساز ئەيلەگەي بۇلبۇل گۇلىستاندىن جۇدا ،
ئەيلەمەس تۇتى تەكەللۇم شەككەرىستاندىن جۇدا .

ئول قۇياش ھەجرىندە قورقارمەن پەلەكنى ئۆرتەگەي ،
ھەر شارارىكىم بولۇر ئول ئوتلۇق ئەفغاندىن جۇدا .

دىمە ھىجرانىمدا چەكمەيسەن پىغانۇ نالە كۆپ ،
جىم ئەيلەرمۇ پىغان بولغان نەپەس ، جاندىن جۇدا .

ئامانىسانىڭ يازنىڭ ئايدىڭ كېچىسىدىكى مەيىن شامالدەك يې-
قىملىق ئاۋازى ئابدۇرېشىتخاننىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىۋەتتى . ئۇ بىر قو-
لىدا ئىڭىكىنى تىرەپ ، بىر قولىنى تىزىغا قويغىنىچە تىكىلىپ قالدى .

« راك » مۇقامىنىڭ تەزە ، مەرغۇللىرىنى ئامانىسا تۈگەتكەندىن
كېيىن ، دادىسىغا مۇلايىم نەزەر تاشلىدى . ماھمۇد ئاكا قىزىنىڭ قارىشىنى
چۈشىنىپ ، « راك » مۇقامىنىڭ داستانىغا تەمبۇرنى شۇنداق چەكتىكى ،
قېدىرخان باش لىڭشىتىپ : « بۇ ئوتتۇنچى ئاغىنەم يەنىلا ماڭا ئۇستاز
بولالايدىكەن » دەپ ئويلاپ قالدى .

داستان ئوقۇلۇپ تۈگىدى . ماھمۇد ئاكا « راك » مۇقامىنىڭ
مەشرىپىنى باشلاش ئۈچۈن دوستىغا كۆز ئىشارىسى قىلدى . ئابدۇرې-
شىتخانمۇ قېدىرخانغا « هە ، قېنى بولۇڭ » دېگەن مەنىدە قاراپ قى-
مىرلاپ قويدى . قېدىرخان ئۇدنى سازلاپ چېلىپ ، لەرزان ئاۋازى بىلەن
مەشرەپ ناخشىلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى . . .

ئامانىسا ساتارنىڭ مۇڭلۇق ساداسىغا تەڭكەش قىلغان ياڭراق
ناخشىسى بىلەن « راك » مۇقامىنىڭ چۈشۈرگىسىنى تاماملىدى .

— بارىكاللا قىزىم . ماھمۇد ئاكا بۇ جاڭگالدا ئوتتۇن توشۇپلا
قالماي يەنە بىر مۇسىقا ئۇستازىنى يېتىشتۈرۈپتۇ ، بۇنىڭدىن ناھايىتى
خۇشال بولدۇم . خۇدا مۇرادىڭىزغا يەتكۈزسۇن ، — دېدى قېدىرخان
ئامانىساغا رەھمەت ئېيتىپ .

— قۇللۇق ، — ئامانىسا نازاكەت بىلەن ئىككى قولىنى كۆكسىگە
ئېلىپ تەۋەززۇ قىلدى ، — پېقىر تېخى مېھرىبان ئاتامنىڭ جان كۆيدۇ-
رۈپ پەرۋىش قىلغىنىغا لايىق ئۆگىنەلمىدىم . بۇ ئاخشام ھەربىرلىرىنى
بىزار قىلىپ قويدۇممىكىن ، دەپ ئەندىشە قىلىپ قالدىم ، ئەپۇ قىلىشقايلا .

قىزنىڭ كەمتەرلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئابدۇرېشىتخاننىڭ
يۈرىكىگە تۇتاشقان ئوتنى ئۇلغايتىۋەتتى . ئۇ « گۈزەللىك بابىدىلا ئە-
مەس ، پاساھەت بابىدىمۇ تەڭداشسىز ئىكەن ، نېمىدېگەن شېرىن سۇ-
خەن ، نېمىدېگەن ئەدەبلىك . ئەجەب مەھلىيا قىلىۋالدىيا . . . » دەپ

ئويلاپ قىزغا تىكىلىپ قاراپ قالغاندا ، رومالنىڭ دالدىسىدا نەزەر تاشلى-
غان ئامانىنسانىڭ شەھلا كۆزلىرى بىلەن كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى .
بىر نەچچە سېكۇنتلا داۋام قىلغان بۇ تەلمۈرۈشلەر ئابدۇرېشىتخاننى ئا-
شىقى بىقارار قىلىپ قويدى .
شۇنىڭدىن كېيىن ماھمۇد ئاكىنىڭ ئۆتۈنۈشى بىلەن قېدىرخان
بىر پەدە تەمبۇر چالدى .
ماھمۇد ئاكا بۇرادىرى چالغان « ۋىسال » مۇقامىغا مەھلىيا بو-
لۇپ ، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا باش سىلىپ ئولتۇرۇپ كەتكەندى ، تاكى
ئاخىرلاشقۇچە بېشىنى كۆتۈرمىدى . قېدىرخان تەمبۇرنى تامغا يۆلەپ
قويغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ غۇلچىنى يايغىنىچە ئۇنى قۇچاق-
لىۋالدى ، ئۇ ھاياجىنىنى باسالماي قالغانىدى .
— بۇ يىگى مۇقام ئىكەنغۇ دوستۇم ، كامال تېپىپلا . ئاپىرىن !
قايىل بولدۇم ۋە ئاجايىپ بىر مۇھەببەت قىسسىسىنى ئاڭلىغاندەك بول-
دۇم ، — ھېس تۇيغۇلىرى دولقۇن ياسىغان ماھمۇد ئاكىنىڭ كۆزلىرى-
دىن ياش چىقىپ كەتتى .
— يەنىلا سىلىگە يېتەلمەيمەن دوستۇم . ئامانىنسا قىزدەك نادىرە
تالانت ئىگىسىنى يېتىشتۈرۈپ چىقالىغىنىم يوق . ئۇنىڭ مۇسىقىسىنى يەنە
بىر پەدە ئاڭلاپ ئاندىن ئۇخلىساق ، — دېدى قېدىرخان ئابدۇرېشىتخان-
نىڭ دېيەلمەي تۇرغان كۆڭۈل سۆزىنى ئېيتىپ .
— قىزىم ، ئۆزۈڭ ئىجاد قىلغان مۇسىقىدىن بىر پەدە چېلىپ
بەرگىن ، ئاكىلىرىڭنىڭ ئاڭلىغۇسى بار ئىكەن .
ئامانىنسا ساتارنى قولىغا ئالدى . ئۇ كامالچىنى تارىغا ئاستا سۈر-
كەپ چېلىشقا باشلىدى . بۇ ئۆزى ئىجاد قىلغان « چۆش » دېگەن مۇ-
سىقا ئىدى .
بىر ئاجايىپ سېھىرلىك ئاۋاز يەر ئاستىدىن ئاڭلىنىۋاتقاندەك قى-
لىپ ، ئابدۇرېشىتخاننى ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋالدى . ئالمىنىڭ بەرقۇت
ياپراقلىرى شىلدىرلاۋاتقاندەك ، ئىرىقتا تولۇپ ئاققان بۇلاق سۈيى شىر-
قىراۋاتقاندەك ، دېرىزىگە تارتىلغان شايى پەردە ھىلپىرەپ پىچىرلاۋاتقان-

دەك تۈيۈلۈپ ، ئۇنى شېرىن ئۇيقۇ باستى ، نېمىدېگەن يېقىملىق سادا بۇ !

ئامانىنسا كۆز سېلىپ ، ھەممەيلەننىڭ ئولتۇرغىنىچە مۈگدەپ قال-غىنىنى كۆرۈپ ، پىسسىڭىدا كۈلدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئاتىسى مەشغۇلات قىلىدىغان ئۆيگە كىرىپ ، ئۈچ كىشلىك ئورۇن سالدى . چىد-قىپ ئاتىسىنىڭ يۈزىنى سىلىۋىدى ، ئۇ ئۇنىدەرەپ كۆزىنى ئاچتى .

— دادا ، مېھمانلار ئۇخلاپ قالدى . ئەمدى ئۇلارغا سەن قارى-غىن ، — دېدى ئامانىنسا پىچىرلاپ .

ئامانىنسا ئەتىسى مېھمانلار ئويغانغىچە ئورنىدىن تۇرۇپ تاھارەت ئالدى ـ دە ، بامدات نامىزىغىچە سەۋزە ، گۆشنى قورۇپ بولدى ، نامازنى ئوقۇپ بولۇپ ، گۈرۈچنى سالدى ، ئۇ پۇلۇغا چامغۇر بىلەن بېھىمۇ باستى . ئاش ناھايىتى ئوخشىغانىدى . مېھمانلار ئامانىنسانىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ ، پۇلۇغا ئۇستىلىقىنى ماختاپ ، پۇلۇنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى . دۇئادىن كېيىن ، مېھماندۇست ماھمۇد ئاكىغىمۇ ، ئۆي ئىشىغا پىششىق ، سازغا ماھىر شائىر ئامانىنساغىمۇ كۆپ رەھمەت ئېيتتى . ئامانىنسا ئۇلار-نىڭ رەھمەتلىرىنى ئاشخانا ئۆيدە تۇرۇپ ئاڭلىدى .

ماھمۇد ئاكا ، مېھمانلارنى ئۇزىتىپ كىرىپ ، قىزىنى چاقىردى .

— مېھمانلار كەتتىمۇ دادا ؟ ـ دەپ سورىدى ئامانىنسا ئايۋانغا كىرىپ .

— كەتتى قىزىم . يەنە كېلىدىغان ئوخشايدۇ ، پات ئارىدا يەنە كېلىمىز ، دېيىشتى . بۇ يەردە بىر مۇنچە نەرسىلەرنى قويۇپ كەتتى ، — دېدى ماھمۇد ئاكا بىر بوپىنى كۆرسىتىپ .

ئامانىنسا بوپىنى ئاچتى . بىر توپ كىمخاپ ، بىر توپ سەمەرقەند بەقەسىمى ، ئىككى توپ گۈللۈك يىپەك رەخت ، ئىككى توپ قارا يوللۇق ھاۋارەڭ ئەتلەس ئۈستى ـ ئۈستىگە دەستىلەنگەنىدى . بۇ ئادەتتىكى رەختلەر بولماستىن سۇپىتى يۇقىرى ، ئېسىل ماللار ئىدى . قىز دادىسىغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى .

— قېدىرخان تىجارەت قىلىپ ئوبدان بېيىغاندەك تۇرىدۇ . بۇ

www.uyghurkitap.com

جاڭگالدا پېقىر قەدىناس دوستىنى ئۇچرىتىپ قالغىنىدىن ، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خۇشال بولغان ئوخشايدۇ . بۇ ماللارنى ماڭا ھەدىيە قىلىپ بېرىۋەتتى . ئالمايمەن دېسەم زادىلا ئۇنىمىدى . « يەنە كېلىشىمنى خالىسىڭىز قوبۇل قىلىڭ ، بۇلار مەن ئۈچۈن ھېچنېمە ئەمەس . قوبۇل قىلىڭ بۇرادىرىم » دەپ تۇرۇۋالدى . شۇنىڭ بىلەن ئېلىشقا مەجبۇر بولدۇم قىزىم .

— قىممەت باھالىق رەختلەر ئىكەن دادا ، ئەجەب بىكاردىن بېرىۋېتىپتۇ . ئويلىمايلا قوبۇل قىلىپسەن ، — دېدى ئويچان ھالدا ئامانىسا .

5

ماھمۇد ئاكىمۇ ، ئامانىسامۇ مېھمانلارنىڭ « پات ئارىدا يەنە كېلىمىز » دېگەن سۆزىنى تەكەللۇپ سۆزى دەپ ئويلاشقانىدى . دېگەندەك ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەندە قېدىرخان بىر توپ مېھمان باشلاپ كەلدى . كەلگەنلەر ئادەتتىكى كىشىلەر بولماستىن ، ۋەزىر ، ئەمىرلەر كىيىدىغان كۈمۈش ئوتۇغات قادالغان سەللە ئورىغان ، كىمخاپ تون كىيگەن سالاپەتلىك ئوردا ئەمەلدارلىرى ئىدى . ماھمۇد ئاكا ئىشىك ئالدىدا ئۇلارنى كۆرۈپ مەڭدەپ قالدى ، ئۈچ كۈن ئىلگىرى سودىگەر قىياپىتىدە كەلگەن قېدىرخانمۇ ئىسىل كىيىنگەنىدى . ماھمۇد ئاكا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ تېخىمۇ ئەجەبلەندى . ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ داستىخان سالدى . قېدىرخانغا ئەندىشىلىك نەزىرى بىلەن قاراپ قويدىيۇ ، گەپ قىلالماي قالدى .

— بۇرادىرىم ، مەن ئۆزۈمنى قايتىدىن تونۇشتۇراي ، — دېدى قېدىرخان ماھمۇد ئاكىنىڭ ئەندىشىنى سېزىپ ، — پېقىر سەئىدىيە خانلىق ئوردىسىنىڭ دىۋانبېگى بولىمەن . بۇ يېنىمدىكى خانلىقنىڭ ئەمىر لەشكىرى ئەكرەم بولىدۇ ، — ئۇ ماھمۇد ئاكىنىڭ يەنىلا زوۋان سۈرمەي تۇرغانلىقىغا قاراپ ، ۋەھىمىدە قالغانلىقىنى بىلىپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا دېدى ، — دوستۇم ، ئۆتكەندە كەلگەندە تىجارەتچىمەن دېگەنىدى ، بۇ

قېتىم كېلىپ دىۋانبېگىمەن، دەۋاتىدۇ، زادى بۇ قانداق ئادەم، مۇددىئاسى نېمە؟ دەپ ئەجەبلىنىپ قالدىلىغۇ، دەيمەن. ئۆتكەندە، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا ھەمراھ بولۇپ، دېھقان، تىجارەتچى سىياقىغا كىرىپ، خەلقىنىڭ ھال ـ دەردىگە يېتىش ئۈچۈن يۇرت ئارىلاپ ماڭغانىدۇق، كۆتمىگەندە سىلىنىڭ ئۆيلىرىگە كېلىپ قالدۇق.

— ئاراڭلاردا سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان بارمىدى؟ — ھەيرەتتە قالغان ماھمۇد ئاكا ھاياجانلىنىپ كېتىپ سورىدى.

— بار ئىدى بۇرادىرىم. «نەفسە كىم؟» دەپ سورىغان ئاشۇ قارىقاش، قارا بۇرۇت سالاپەتلىك يىگىت — ئابدۇلرەشىدخان ئىدى. دىدارلىرىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمدىن بېشىم ئاسمانغا يەتكەن بولسىمۇ، ھەمراھلىرىمىنىڭ ئەسلى زاتىنى ئاشكارىلىشىمغا بولمايتتى. كېچىنى زەۋق ـ شەۋق بىلەن مۇسىقا ئاڭلاپ، مۇسىقا چېلىپ ئۆتكۈزدۇق. ئۇنتۇلغۇسىز ئاجايىپ خىسلەتلىك كېچە بولدى! — قېدىرخان سۆزىدىن توختاپ، تېخىچە پەگادا قول باغلاپ تۇرغان ماھمۇد ئاكىنىڭ پېشىنى تارتىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئاكا، جانابىي ئاللا سۇلتانىمىز ئابدۇلرەشىدخاننى ئاشۇ كېچە ساھىبجامال قىزلىرىغا شەيدا قىلىپ قويۇپتۇ. بىز بارگاھقا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاھ چېكىپ ئۇد چالغىنىنى كۆرۈپ سورىسام،« ماڭا ئىشق بالاسى يېپىشتى ئاكا» دەپ، ئامانىسا خېنىمغا مېھرى چۈشۈپ قالغىنىنى ئېيتتى ۋە ئەلچى بولۇپ كېلىپ سىلىدىن ماقۇللۇق ئېلىپ بېرىشىمنى ئۆتۈندى.

ماھمۇد ئاكا يۇمۇۋالغان كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى. ئاڭلىغانلىرىم راستمۇ، يالغانمۇ، دېگەن مەنادا مۆلدۈرلەپ قارىدى:

— پېقىر ئوتتۇنچىنى مازاق قىلىۋاتمايدىغانلا دىۋان ئەمىر؟

— زىنھار.

— كېتىدىغان چېغىڭلاردا ئېسىل رەختلەرنى ھەدىيە قىلىشىڭلارمۇ، مۇددىئاسىز ئەمەسكەن ـ دە؟

— سۇلتان ئابدۇلرەشىدخاننىڭ ئەمرى بىلەن ئۇ رەختلەرنى سىلىگە قالدۇرغانىدىم. بۇنىڭدا غەيرى مۇددىئا يوق، ئەمما بۇ نۆۋەت ئېلىپ

كەلگەن قوي ۋە نەرسە ـ كېرەكلەر مۇددىئاسىز ئەمەس ، ئەلۋەتتە .
ماھمۇد ئاكا ساقىلىنى سىپاپ جىمغىنا ئولتۇرۇپ كەتتى .
ــ سۇلتان ئالىيلىرى بىزنى يولغا سالىدىغان چاغدا « ئاتا بىلەن قىز رازى بولمىسا ، ھەرگىز زورلىماڭلار » ، دەپ تاپىلىغانىدى . بۇرادىرىم ، ئەگەر قىزلىرىنىڭ لايىقى بولسا ۋە ياكى سۇلتانغا ياتلىق قىلىشنى ماقۇل كۆرمىسىلە خەۋپسىرىمەي ئوچۇقىنى ئېيتسىلا . سىلىگە ھەرگىز ئۇۋال قىلىنمايدۇ . پىقىر پەقەت سىلىنىڭ بۇ ھەقتىكى مۇددىئالىرىنى بىلىش ئۈچۈنلا كەلدىم ، ــ دېدى قىدىرخان .
ــ خۇدا ! پادىشاھلارنىڭ كۆزىدىن نىرى تۇراي ، دەپ بۇ جاڭگالغا كېلىۋالغانىدىم ، بۇ خىلۋەتتىمۇ سۇلتاننىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قالغىنىم رەھمىتىڭدىنمۇ يا قەھرىڭدىنمۇ ؟ ھەر نە قىلساڭ ئۆزۈڭ قىلىسەن ، مەن ئالدىڭدا ئاجىز ، رەھىم قىلىشىڭنى تىلەيمەن ، نارەسىدە قىزىمنى ئۆزۈڭگە تاپشۇردۇم ، ــ دەپ يىغلاپ كەتتى ماھمۇد ئاكا .
ــ بولدى ، سەۋر قىلسىلا بۇرادىرىم . رازىلىق بەرگىلىرى بولمىسا بىز كېتىلى ، ــ ئورنىدىن تۇردى قىدىرخان ، ــ قىزلىرى بىلەن ئويلىشىپ جاۋاب بەرسىلە ئوبدان بولاتتى . قارىغاندا زادى رازىلىق بەرگىلىرى يوق ئوخشايدۇ ، ئەمدى مەن قايتاي ، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن دوستلۇقىمىز ھەرگىز ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ ، كېلىپ تۇرىمەن .
ماھمۇد ئاكا قىدىرخاننىڭ ئالدىنى توستى .
ــ نىيەتلىرىنىڭ ياخشى ، خالىسلىقى پىقىرغا بەش قولدەك ئايان بولدى ، ئەمما مەن بىر غېرىب ئوتۇنچى . شۇنداق تۇرۇقلۇق سۇلتاننىڭ ئەلچىسى بولۇپ قىزىمنى دەپ كېلىشلىرى ماڭا نېمە ئۈچۈن تاسادىپى تۇيۇلمىسۇن ؟ بولۇپتۇ ، توختىسىلا ، نېمە بولسىمۇ قىزىمنىڭ سەمىگە سېلىپ باقاي . ئاندىن جاۋابىنى بېرەي ، سىلەر بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار .
قىدىرخان ئىچىدە خۇرسەن بولۇپ ئولتۇردى .
ماھمۇد ئاكا ئىشكنى ئېچىپ ئايۋاندىن چىقىشىغا ئاماننىسا قۇم چۆگۈننى پېشايۋاندا قويۇپ ، ئىتتىك ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى .

ماھمۇد ئاكا يېڭى دەملەنگەن چۆگۈندىكى چاينى مېھمانلارغا ئەكىرىپ بېرىپ ھويلىغا چىقتى. كۆن تىكلەشكەندى. ئۇجمىگە باغلاقلىق ئىت قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ غىڭشىدى. ئۇ قاراپ قويۇپ ئاشخانىغا كىردى ۋە كۆك چۆچۈرىسى تۈگۈۋاتقان قىزىدىن سورىدى:

— قىزىم، بۇ مېھمانلارنىڭ كىملىكىنى بىلگەنسەن؟

ئامانىسا بېشىنى كۆتۈرۈپ چىرايى غەمكىنلىشىپ قالغان ئاتىسىغا ئەندىشىلىك نەزىرىنى تىكتى.

— بىلدىم دادا. سەن چىقمىغاندىن كېيىن چاينى ئەكىرىپ بېرەي، دەپ ئىشىك تۈۋىگە كېلىشىمگە قېدىرخان ئاكامنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم.

— سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن قىزىم؟

ئامانىسا قىزىرىپ كېتىپ يەرگە قارىۋالدى.

— سەن ئەقىللىق، بىر ئىشنىڭ تەھتىگە يېتەلەيسەن. قىز بالا چوڭ بولسا ياتلىق قىلىش ئاتا ـ ئانىنىڭ مەجبۇرىيىتى، بۇ ئادا قىلىش زۆرۈر بولغان پەرز، سەن چوڭ بولدۇڭ، ئەمدى پەرزنى ئادا قىلمىسام بولمايدۇ. ئابدۇرېشىتخانغا قانداقمۇ ياق دېيەلەيمەن؟ ئۇ ئادىل، دىيانەتلىك پادىشاھ، ئەمما بىز غېرىب سەرگەردان، بۇنى چۈشىنىسەن، سېنىڭ جاۋابىڭ مېنىڭ قارارىم. ئويدان ئويلىنىپ جاۋاب بەرگىن قىزىم.

ماھمۇد ئاكا يەرگە قارىغىنىچە توغاچتەك قىزىرىپ تۇرغان قىزىدىن جاۋاب كۈتۈپ، ئاشخانىنىڭ گۈللۈك كىگىز سېلىنغان سۇپىسىغا ئولتۇردى. ئامانىسا ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن بېشىنى سەلگىنە كۆتۈرۈپ پىچىرلىدى:

— سەن نېمە دېسەڭ مەن شۇنىڭغا رازى دادا.

« ياق، ياتلىق بولغۇم يوق. سېنىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمايمەن دادا » دەپ، كەلگەن ئەلچىلەرنى بۇ ۋاقىتقا قەدەر ياندۇرۇۋەتكەن قىزىنىڭ بۇ قېتىم « سەن نېمە دېسەڭ مەن شۇنىڭغا رازى » دېيىشى رازىلىق بەرگەنلىكىنى بىلدۈرەتتى. ماھمۇد ئاكا قىزىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

— قىزىم، ئەلچىلەر ئۇندەك قوي، يەنە بىرمۇنچە نەرسىلەرنى

ئېلىپ كەپتۇ . ئالمىسام رازىلىق بەرمىگەن بولىمەن ، ئالسام كۆڭلۈم غەش بولۇپ قالىدۇ . تەڭ قىسلىقتا قالدىم . مېنىڭمۇ سەندىن پەقەت ئايرىلغىم يوق .

— جېنىم دادام . . . — ئامانىنسانىڭ تەلمۈرگەن كۆزلىرىدە ياش لىغىلدىدى .

— مېھمانلارغا رازىلىق بېرەيمۇ قىزىم ؟ — يەنە بىر قېتىم سو-رىدى ماھمۇد ئاكا .

ئامانىنسا تېخىمۇ قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى .

ماھمۇد ئاكا بىر قارارغا كەلدى - دە ، جاۋاب بېرىپ مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئارامىغا چۈشۈرمەكچى بولۇپ ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى .

uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

ئون ئۈچىنچى باب

بۇ ــ تەقدىر

1

ئوۋدىن يانغان ئابدۇرېشىتخان ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ ، نامازدىگەر ۋاقتىدا يەركەنگە يېتىپ كەلدى . گۈلئېھرام ئوردىسىنىڭ چاھار بېغىدا چېچەكلەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى . سۆگەتلەر بوستان چاچلىرىنى ھىلپىرىتىپ ئۇسسۇل ئوينىشىۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆزىگە پايتەختلا ئەمەس ، پۈتۈن جاھان گۈزەللىشىپ كەتكەندەك كۆرۈندى ، ئۆزىمۇ ناھايىتى روھلۇق بولۇپ ، كۈندەك ئېچىلغان چېھرىسىدە قەلئە ئالغان غالىب پادىشاھنىڭ تەبەسسۇمى بار ئىدى . ئۇ بۇ نۆۋەت جەڭ بىلەن قەلئە ئالمىسىمۇ ، ئۆزىنى مەپتۇن ئەيلىگەن ، ھۆسنىدە ، پاراسەتتە تەڭدىشى يوق ساھىبجامالنىڭ قەلب شەھىرىنى ئىگىلىگەنىدى . ماھمۇد ئاكىنىڭ قىدىرخانغا : « سەھرادا ئۆسكەن بۇ ناتىۋان قىزنىم سۇلتان ئالىيلىرىغا يارىغان بولسا ، قېيناتا بولۇش بەختىگە يەتكەنلىكىم ئۈچۈن ئاللاغا مىڭ شۈكۈرلەر قىلىمەن » دەپ بەرگەن جاۋابى ئۇنى غايەت خۇشال قىلغانىدى . ئانىسى ، قېينانىسى ۋە خانىشلىرىغا ، ۋەزىر ــ ۋۇزرالارغا بۇ مۇددىئاسىنى بىلدۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىنلا ، تويغا تۇتۇش قىلىش قارارىغا كېلىپ ، بۇ ھەقتە قىدىرخان بىلەن يولدا كېلىشىپ مەسلىھەتلىشىۋالدى .

ئابدۇرېشىتخان ئاتتىن چۈشۈپ چاھار باغقا قەدەم قويۇپ تۇرۇۋىدى ، كاككۇكنىڭ ئاۋازى كەلدى . كاككۇك باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا

ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرگەن گۈمبەز ــ پەشتاقلىق مەقبەرىنىڭ كۆكگۈر-لۈق مۇنارىغا قونۇپ سايراۋاتاتتى . ئۇ ئېتىكاپخانىنىڭ ئالدىدا قول قوش-تۇرۇپ سالام بەرگەن شەيخ ۋە مۇلازىملار بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئىستىنجا-خانىدا مۇستەھەپ قىلىپ چىقتى ۋە مەخسۇس ياسالغان سۇپىغا چىقىپ تاھارەت ئالدى . ئېتىكاپخانىدا نامازدىگەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، ياغاچ ئويما پەنجىرلىك ئىشكتىن سۇرلۇك گۈمبەز ئىچىگە كىرىپ ، ئاجايىپ كۆركەم ياسالغان يېشىل كاھىشلىق سەئىدخان قەبرىسى ئالدىدا تىز چۆكۈپ ئولتۇرۇپ ، سۈرە « ياسىن » نى قىرائەت قىلدى . ئابدۇرېشىت-خان بىر يەرگە بېرىپ كەلسە دادىسىنىڭ مەقبەرىسىنى يوقلىماي تۇرۇپ قەسرىگە كىرمەيتتى . بۇ ئۇنىڭغا ئادەت بولۇپ كەتكەنىدى . ئابدۇرې-شىتخان دۇئادىن كېيىن ، مەقبەرىدىن چىقىپ ساپ ھاۋا بىلەن تولغان باغنى بىر ئايلاندى . ئاندىن گۈلسىما سۇلتانبېگىم قەسرىگە باردى . پەر-زەنتلىرىنىڭ ھەممىسى شۇ يەردە ئىكەن ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ ، سۆز-لىشىپ ، ماڭلايلىرىغا سۆيۈپ قويۇپ ، ئانىسىنىڭ خاس ھۇجرىسىغا كىردى . گۈلسىما سۇلتانبېگىم ئوغلىنى كۆرۈپ يۈگۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى . ئابدۇرېشىتخان ئانىسىنى قۇچاقلاپ كۆرۈشتى . دىمىدە قىلىپ قويغان ئانار شەربىتىدىن بىر پىيالە ئىچتى . ئانىسىنىڭ ھال ــ ئەھۋالىنى سوراپ بىر پەس مۇڭداشتى . شىكار يالدامىسى ، دەپ بىر قاما جۇۋىنى ئانىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ خوشلاشتى .

ئۇ يەردىن چىقىپ چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىگە باردى . ئېرى-نىڭ كەلگىنىنى ئاللىبۇرۇن بىلگەن خانىش نازاكەت ، سۇلكەت بىلەن ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى ۋە ئانىسىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىردى . چاچ-لىرى ئۇچتەك ئاقارغان سۇلتان نىگار خېنىم قوپماقچى بولۇۋېدى ، ئۇ-نىڭغىچە ئابدۇرېشىتخان كېلىپ ، قېشىدا يۈكۈندى . تىنچ ــ ئامانلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان قېينانىسى ئالدىغا بۇلغۇن تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىنى قويدى . دۇئا قىلىپ قويۇشنى سوراپ ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ خاس ھۇجرىسىغا چىقتى . ئىپارنىڭ خۇشبۇيى گۈپپىدە بۇرنىغا ئۇرۇلدى .

— ئۇۋدىن كۆكۈللىرى كۆتۈرۈلۈپ يانغاندەك تۇرىلىغۇ شاھىم ، بۇلبۇلگويا ئۇچراپ قالدىمۇ يا ؟ — چاقچاق قىلدى چۇچۇك سۇلتانبېگىم قارا قاشلىرىنى ئوينىتىپ . ئۇ ناھايىتى قېتىرقىنىپ ياسانغاندەك قىلاتتى ، بوي ـ بەستىدىن يېشىل كۆكلەم جىلۋىلىنىپ تۇراتتى ، بىر جامغا مايىزاپ قۇيۇپ ئېرىغا تۇتتى .

— شۇنداق مەلىكەم ، بۇ قېتىمقى شىكار ھەم ئولجىلىق ، ھەم خاسىيەتلىك بولدى . خۇدايىم ماڭا شىكاردا راستتىنلا بۇلبۇلگويانى ـ پاساھەتتە تەڭداشسىز مۇغەننى ، شائىرە دىلرابانى ئۇچراشتۇردى ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان جامنى قولىغا ئېلىپ ئۇ شاراب ئىچمىگەن بىلەن بەزىدە مايىزاپ ئىچىپ قوياتتى .

— نېمە دېدىلە شاھىم ، راست ئېيتىۋاتاملا ؟ — چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ چىرايى ئۆڭدى .

— راست مەلىكەم . . .

— مانىھ ، ئۇ شۇنچە كىم ئىكەن ، قايسى سۇلتاننىڭ قىزى ئىكەن ؟

— ئۇ بىر ئاددىي قىز . ئاتىسى سۇلتان ، بەگمۇ ئەمەس ، ئوتۇنچى . لېكىن ، شاھ قىزلىرىدا يوق ئىستىدات ئۇنىڭدا بار ئىكەن ، ئاشىق بولۇپ قالدىم .

چۇچۇك سۇلتانبېگىم چاچراپ ئورنىدىن تۇردى .

— مېنى بۇنچە مازاق قىلمىسىلا سۇلتان ، باياتىن چۆكۈرۈپ مەسخىرە قىلغانلىرىمۇ يېتەر ، — ئۇ يىغلاپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋېدى ، ئابدۇرېشىتخان :

— توختاڭ مەلىكەم ، تېخى گەپ تۈگىمىدى ، — دەپ توستى .

— سۇلتانىم ، زادى نېمە دېمەكچى بولىلا ؟ گەپلىرىنى ئوچۇق قىلسىلا ، — چۇچۇك سۇلتانبېگىم كەينىگە ياندى .

— ئولتۇرۇڭ .

ئۇ ئولتۇردى ، ئابدۇرېشىتخان قوشۇمىسىنى تۈرۈپ دېدى :

— دېگەنلىرىم راست مەلىكە ، مەن ئاشۇ مۇغەننى شائىرە قىزغا

www.uyghurkitap.com

ئۆيلىنىش قارارىغا كەلدىم، رازىلىق بېرىشىڭىز كېرەك.

— پادىشاھ ياكى سۇلتانىنىڭ قىزى بولسىغۇ مەيلى دەيتتىم، بىر لولىنىڭ ① قىزى ئىكەن، بۇنىڭغا قانداقمۇ رازىلىق بېرەلەيمەن؟ ئىككى خانىش، بىر قانچە چۆرە خاتۇن ئالىيلىرىغا ئازلىق قىلىۋاتامدۇ؟

— مەن پادىشاھ، بىلىپ قويۇڭكى، پادىشاھ، سۇلتانلارغا خاتۇن، چۆرىلەر كۆپلۈك قىلمايدۇ. مېنىڭ خانىش، چۆرىلىرىم ناھايىتى ئاز، رازىلىق بەرسىڭىز ئالدىمدىكى ئىناۋىتىڭىز، ھۆرمىتىڭىز تېخىمۇ ئاشىدۇ، ئەگەر رازىلىق بەرمىسىڭىز مېنى رەنجىتىپ قويىسىز.

چۇچۇك سۇلتانبېگىم يەرگە قاراپ ئۈندىمەي ئولتۇرۇپ قالدى. بۇ كېچە ئۇنىڭ ھۇجرىسىدا قونماقچى بولغان ئابدۇرېشىتخان بۇ قارارىنى ئۆزگەرتىپ، ئەلتىر جۇۋىنى چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ ئېتىكىگە تاشلاپ قويۇپ، نۇرنىسا سۇلتانبېگىم قەسرىگە چىقتى. ئۆيدىن قوۋۇزنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ئاڭلاندى. كېنىزەكلەر خەۋەر قىلغان بولسا كېرەك، بۇ غۇنچە بوي خانىش گۈللۈك پەردە تارتىلغان ئىشىك ئالدىدا ئابدۇرېشىتخاننى خۇشال كۈتۈۋالدى ۋە ئېگىلىپ تۇرۇپ ئۆيگە باشلىدى.

ئابدۇرېشىتخان ئۆيگە كىرىپ، قات - قات سېلىنغان مەخمەل كۆرپىدە بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشىغا:

— ئالىيلىرىنىڭ كېلىشىنى بىلگەندەك، ئامراق ئاشلىرى كۆك چۆچۈرىسىنى ئەتتۇرگەنىدىم، زوقلىرى بارمىكىن؟ — دەپ سورىدى نۇرنىسا سۇلتانبېگىم.

— زوقۇم بولمامدىغان، نەچچە كۈندىن بېرى دالىدا گۆشلا يەپ، ئۆي تامىقى سېغىنىپ قالدىم خانىش، كۆك چۆچۈرىسى يىلدا بىر نەچچە قېتىم نېسىپ بولىدىغان شىپا تاماق، قېنى ئېلىپ كېلىڭ.

نۇرنىسا سۇلتانبېگىم تاشقىرىغا چىقىپ كېنىزەكلەرگە چۆچۈرىنى پىشۇرۇپ ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇپ، زەر چۇچىلىق داستىخاننى ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالدىغا سېلىپ، كۈمۈش جامدا ئانار شەربىتى ئېلىپ كېلىپ تۇتتى. ئاچچىق - چۈچۈك شەربەت سۇلتاننىڭ تېنىنى ھۇزۇرلاندۇردى.

---

① لولى — سازەندە دېگەن مەنىدىكى سۆز.

ئۇنىڭ ئىچىنى ئىسسىق باغلاپ كەتكەنىدى.

كېنىزەكلەر ئالتۇن سۇيىدە ھەل بېرىلگەن تەخسىگە ئېلىنغان چۆچۈرىنى گۈللۈك پەتنۇسقا قويۇپ ئېلىپ كىردى، نۇرنىسا سۇلتانبېگىم تەخسىنى ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالدىغا قويۇپ:

— مەرھەمەت قىلسىلا ئالىيلىرى، بۇ تەخسىدىكى چۆچۈرىنى ئۆزۈم تۈگكەن، — دېدى.

ئابدۇرېشىتخان چۆچۈرىنى ئىشتەي بىلەن يەپ ئولتۇرۇپ، مەھمۇد ئاكىنىڭ ئۆيىدە يېگەن چۆچۈرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇ ئۆيدىكى چۆچۈرىنىڭ ھەممىسىنى بىرخىل، گۈل پورىكىدەك چىرايلىق تۈگۈلگەنىدى، تەممۇ ئۆزگىچە تاتلىق ئىدى... ئۇ چۆچۈرە يەپ ئولتۇرۇپ، بۇ قېتىمقى شىكاردىكى ئىشلارنى، ماھمۇد ئاكا ۋە ئۇنىڭ قىزى ھەققىدە نۇرنىسا سۇلتانبېگىمگە سۆزلەپ بەردى ۋە ئامانىنساغا ئۆيلىنىش قارارىنى ئوچۇقلا ئېيتىپ سورىدى:

— مەن ئۇ قىزغا شەيدا بولۇپ قالدىم، ئەمرىمگە ئالايمىكىن، دەيمەن. سىز بۇنىڭغا رازى بولامسىز؟

خانىش بۇ سۆزنى ئاڭلاپ چۇچۇك سۇلتانبېگىمدەك ئاچچىقلىنىپ كەتمىدى. لېكىن، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ:

— نېمىشقا رازى بولماي، بۇ ئالىيلىرىنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش. ھېلىمۇ سىلى ئىككىلا خانىش بىلەن قانائەت تېپىپ كەلدىلە، ئۇن خاتۇن ئالسىلىمۇ، مەن نېمە دېيەلەيتتىم؟ — دېدى. ئەمما، شۇ ھامان قارا كۆزلىرىدىن مۇنچاق ـ مۇنچاق ياشلار تۆكۈلدى، — لېكىن مەن رازى، بىز ئاياللار ئەرلىرىمىزنىڭ رايىغا باقمىساق بەختلىك بولالمايمىز.

ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى.

— خانىش، توغرا دېدىڭىز، سىزنىڭ بولغۇسى خاتۇنۇم بىلەن ئوبدان ئۆتۈشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى ئابدۇرېشىتخان سەممىي مېھرىبانلىق بىلەن خانىشنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

2

ئابدۇرېشىتخان ئەتىسى گۈلبىھرام ئوردىسىدىكى ۋەزىر ، ئەمىر ، بەگ ، سىپاھلارغا شىكار زىياپىتى بەردى . قېدىرخان بۇ زىياپەت مەزگىلىدە گۈلسىما سۇلتانبېگىم قەسرىگە بېرىپ ، پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۆيلىنىش ئارزۇسىنى يەتكۈزدى .

— ئوغلۇم ئاتىسىغا قارىغاندا قانائەتلىك چىقتى . ئىككى خاتۇن بىلەن ئۆتۈۋاتىدۇ ، قانچە ـ قانچە خان ، پادىشاھلارنىڭ ئۈستىدىكى سۇلتان تۇرۇقلۇق ئىككى خاتۇن بىلەن ئۆتۈشى ئادەمنى ئەجەبلەندۈرىدۇ ، مەن قۇتلۇقلايمەن ئەمىر دىۋان . ئۇ قايسى خاننىڭ قىزى ئىكەن ؟ ساۋادى بارمىكەن ؟ — دەپ سورىدى .

قېدىرخان بۇ سوئالنى سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ ئالدىغا كىرگەندىمۇ ئاڭلىدى . بىراق ، ئىككى ئانىنىڭ قېدىرخاننىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ بولۇپ ، ئېيتقان سۆزلىرى ئوخشاشمىدى . گۈلسىما سۇلتانبېگىم :

— ئوتتۇنچىنىڭ قىزى بولسىمۇ پاساھەتلىك شائىرە قىز ئىكەن . ئوغلۇمغا يارىغانلا بولسا ، بالا قىلىشىلىشقا رازىمەن ، — دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى . ئۇ ئۆزىنىڭ بىر دېھقان قىزى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇمىغانىدى .

— شۇنچە كاتتا سۇلتان تۇرۇپ ، ئوتتۇنچىنىڭ قىزىنى ئالسا ، ئەل ـ يۇرت نېمە دەر ؟ قول ئاستىدىكى پادىشاھ ، خانلار نېمە دەر ؟ يۈزى تۆكۈلمەسمۇ ؟ ئىززەت ـ ھۆرمىتى تۆۋەنلىمەسمۇ ؟ ئۇ چاغدا باشقا ئەللەرنىڭ شاھ ، سۇلتانلىرى سۇلتانىنى كۆزگە ئىلارمۇ ؟ ۋاي ئىسسىت قىزىم ، ئۇ لولىنىڭ قىزى بىلەن قانداقمۇ بىر داستىخاندا ئولتۇرار ؟ ياق ، مەن رازىلىق بەرمەيمەن ، بۇ نىيىتىدىن يانسۇن ، — دەپ پەرياد چېكىپ تۇرۇۋالدى سۇلتان نىگار خېنىم .

قېدىرخان ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي سۆزلەۋەردى :

— بۇزرۇكۋارخان ئانا ، ھەممە راۋا كۆرمىسىمۇ ، ئاللا راۋا كۆ-

رىدۇ. ئاشۇ قارا جاڭگالدا ئابدۇلرەشىدخانغا ئاشۇ دىلرابانى ئاللا ئۇچراشتۇردى. بۇ - تەقدىر، — قېدىرخان پەردىنىڭ ئارقىسىدا قول باغلاپ تۇرۇپ، سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ ئولتۇرۇۋېلىشىنى كۈتۈپ سۆزىنى توختىتىپ قويدى. ئۇ سۇلتان نىگار خېنىم ئولتۇرۇپ پەي ياستۇققا يۆلەنگەندىن كېيىن يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — رازىلىق بېرىشلىرى كېرەك، رازىلىق بەرمىسىلە توي بولماي قالارمۇ؟ ئاللا خالىغان ئىش، بارچە مەۋجۇدات قارشىلىق كۆرسەتسىمۇ، ۋۇجۇدقا چىقىۋېرىدۇ، ئاللا خالىمىغان ئىش ھەممە قوللىسىمۇ ئەسلا ئەمەلگە ئاشمايدۇ. بۇزرۇكۋار ئانا، سىلى بۇرۇنراق رازىلىق بەرسىلە، مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ ھۆرمەت - ئىززىتىنى دەپ بولسىمۇ رازىلىق بەرسىلە.

ياغاق قوللىرىنى ئالدىغا سوزۇپ، نېمىندۇر دېمەكچى بولغان سۇلتان نىگار خېنىم زورۇققىنىدىن تېنىقى ئىچىگە چۈشمەي كۆزلىرىنى ئالايتىپ يېتىپ قالدى.

— ۋاي ئانا، نېمە بولدىلا؟ — دېدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم قورقۇپ كېتىپ، — ئەمدى مەن قانداق قىلارمەن؟ تېۋىپنى چاقىرىڭلار.

قېدىرخان ئىتتىك چىقىپ ئوردا تېۋىپىنى چاقىرىپ كىردى. ئۇ سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرۈپ دورا بېرىۋىدى، ئىچىپ ئاستا - ئاستا تىنىقى ئەسلىگە كەلدى. چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ كۆڭلىمۇ ئارامىغا چۈشتى. ئۇ خالىمىسىمۇ، سۇلتاننىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىگە ئۇچراپ، چەتكە قېقىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ:

— رازىلىق بەرسىلە ئانا. سۇلتان رەنجىپ قالمىسۇن، يەنىلا مەن مەلىكە بولۇش سۈپىتىم بىلەن ھەرقاچان بىر لولىنىڭ قىزىدىن ئۈستۈن تۇرىمەن. مېنى ئويلىسىلا، رازىلىق بەرسىلە جېنىم ئانا، — دېدى.

سۇلتان نىگار خېنىم ئابدۇرېشىتخاننىڭ كەسكىن، تەدبىرلىك ئىكەنلىكىنى ئويلاپ، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا رازىلىق بەردى:

— ماقۇل، سۇلتان ئۇ لولىنىڭ قىزىنى نىكاھىغا ئالسۇن. ئەمما، سۇلتان يۇنۇسخاننىڭ نەۋرىسى بولمىش مەلىكە قىزىنى رەنجىتىپ قويسا

بولمايدۇ . بۇنى ئابدۇلرەشىدخان بالامنىڭ سەمىگە سېلىپ قويغايسىز ئە-
مىر دېۋان .

— ئەلۋەتتە ، سەمىگە سېلىپ قويىمەن .

قېدىرخان ئىككى مۆھتەبەر ئانىنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن ۋەزىر ، ئەمىرلەرگە ئايرىم – ئايرىم ھالدا ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۆيلەنمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى . دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى . پەقەت ئاتا ۋەزىر نىزامىددىنبەگ ئوچۇقلا قارشىلىق قىلدى :

— ئۆيلىنىش – سۇلتاننىڭ ئۆز ئىشى بولسىمۇ ، باشقا ئەل شاھ-لىرىنىڭ نەزىرىنى تارتىدىغان ، مەملىكەت پۇقرالىرىنىڭ دىققىتىنى قوز-غايدىغان تەسىر دائىرىسى چوڭ ئىش . سۇلتان ئالىيلىرى ئۆزىنىڭ نە-سىبىگە ماس كېلىدىغان شاھلارنىڭ قىزىغا ئۆيلەنسە ياكى ئۆز جەمەتى ئىچىدىكى بىر مەلىكىگە ئۆيلەنسە ھېچ ئىش بولمايتتى . ئەزەلدىن شاھ ، سۇلتانلار شاھ ، سۇلتانلار بىلەن قىز بېرىپ ، قىز ئېلىشىپ كەلگەن . بۇ ئادەت ، نىزامنى بۇزۇش — ئۆز ھۆرمىتىنى يەرگە ئۇرغانلىق بولارمى-كىن ، ئەمىر دېۋان . سۇلتاننىڭ ئالماقچى بولغىنى تېخى بىر لولىنىڭ سازەندە قىزى ئىكەن . بۇنىڭغا سۇلتاننىڭ جەمەتى قوشۇلمايلا قالماس-تىن ، ئەل – جامائەتمۇ قوشۇلمايدۇ .

قېدىرخان كېيىنكى كۈنلەردە ، ئۆزىنىڭ سەممىيلىكى ، چارە – تەدبىرلىك ئىكەنلىكى ، ئوچۇق – يورۇقلۇقى بىلەن بۇ تەكەببۇر قېينا-تىسىغا خېلى يېقىنلىشىپ قالغانىدى . كۈيئوغلىنىڭ ئوردا ئەمەلدارلىرى ئىچىدە ئابرۇيىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقاپ ، ئۇنىڭ ئاز ئۇچرايدىغان ئىقتىدار ئىگىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن نىزامىددىنبەگ بۇرۇنقىدەك ئۆزىنى ئۇنىڭدىن قاچۇرمايدىغان ، كۆپ ئىشلاردا مەسلىھەت-لىشىدىغان ، ئۆيىگە يات – يات قىچقىرىۋالىدىغان ، قىزىنىمۇ ئەتىۋارلاي-دىغان بولۇپ قالغانىدى . ئەمما ، كۆڭلىدىكى غۇم پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەنىدى . شۇڭا ، بۈگۈن يەنە بىر سانجىۋالدى . ئۇنىڭ سۆزى قاتتىق تەككەن قېدىرخان تاتىرىپ كەتتى . ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ جىددىي ھالدا دېدى :

— ئاتا ۋەزىر ، ئاللا كېرىم ھەممە ئادەملەرنى پادىشاھ ياكى ۋەزىر قىلىپلا ياراتمىغان . بىرىنى ئالىي تەبىقىگە مەنسۇپ قىلسا ، بىرىنى ئوتتۇرا ، ياكى تۆۋەن تەبىقىگە مەنسۇپ قىلغان ؛ بىرىنى ئالىم قىلسا ، بىرىنى زالىم قىلغان ؛ بىرىنى كاسسىپ قىلسا ، بىرىنى سازەندە قىلغان . بۇ ھېكمەتسىز ئەمەس ، بۇ جانابلىرىغا مەلۇم . ھالبۇكى ، سىلى بۇ تويغا قارشىلىق قىلىۋاتىلا . قىزنى ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى پەس كۆرۈۋاتىلا . ئاللا نەزىرىدە ھەممە بەندە باراۋەر . « قۇرئان كەرىم » دە ، پادىشاھ پادىشاھنىڭ قىزىغا ئۆيلەنسۇن ، دېيىلگەن ئەمەس . بۇنى ئويلاپ كۆرسىلە . يەنە شۇنىمۇ ئەسلىرىدىن چىقارماسلىقلىرى كېرەككى ، سۇلتان جانابلىرىنى ئۆزىگە يېقىن كۆرىدۇ . چوڭ بىلىدۇ ، دانىشمەن ، خاتا ھۆكۈم قىلمايدۇ ، كۆكسى ـ قارنى كەڭ ، بىلىملىك ئادەم ، دەپ ھۆرمەتلىرىنى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ ئىشەنچىسىنى يەردە قويسىلا قانداق بولار ؟ سۇلتانىمىزنىڭ بۇ توي ئىشىغا باش بولۇپ تۇرۇپ بېرىشلىرى ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر ۋە ئۆزلىرى ئېرىشكەن مەرتىۋىگە ھەم مۇناسىپتۇر .

بۇ چاغقا قەدەر ھەممىگە مەسلىھەت بېرىپ ، مەسلىھەت ئالماي ، ئۆزىنى ھەممىدىن دانىشمەن ساناپ كەلگەن ۋەزىر نىزامىدىنبەگ كۈيئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى . چىرايلىق ياسالغان چار ساقىلىنى سىپاپ قويۇپ ، لېۋىنى بىر نەچچە قېتىم چىشلىدى . يۈزى قىزىرىپ پوكاندەك ئېسىلدى . قېدىرخاننىڭ سۆزلىرىنى تەپەككۇر تارازىسى بىلەن قايتا ـ قايتا ئۆلچەپ كۆرۈپ ، ۋەزىنىنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلدى . ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن كۆزلىرىنى ئېچىپ :

— ئەمىر دىۋان ، بابا سىلىنى كۈيئوغلۇم دەپ قاراپ ، ئاغزىمغا كەلگەننى دەپتىمەن . بۇ ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىلا قالسۇن ، — دېدى ، — ئويلاپ قارىسام ، دېگەنلىرى ناھايىتى ئورۇنلۇق . سۇلتاننىڭ بۇ نىكاھ ئىشىغا سەل قارىسام بولمىغۇدەك ، مەن قوشۇلدۇم . پەرمان ـ بەردار ئىكەنلىكىمنى يەتكۈزۈپ قويسىلا .

نىزامىدىنبەگ ئالىي مەنسىپىدىن ئايرىلىپ قېلىشنى ، سۇلتاننىڭ

www.uyghurkitap.com

نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىشنى ياشىنىپ قالغان چېغىدا زىنھار خالىمايتتى . رازىلىقنى ئاغزىدىلا بېرىپ ، نارازىلىقنى كۆڭۈل قېتىغا يوشۇرغاندى . بۇنى سەزگەن قېدىرخان ئارتۇقچە گەپ قىلماي خوشلىشىپ ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئۇزاپ چىقتى .

ئۇ كېتىۋېتىپ كۆل بويىغا قارىدى . كىچىكلىكىدە كېلىپ ساز چالغان ساماۋارخانا شۇ پېتىچە تۇراتتى . سۇپىسىدىكى گىلەم يېڭىلانغاندەك قىلاتتى . خېرىدارلىرى كۆپ بولمىسىمۇ ، بار ئىدى . كەچكى شەپەق جۇلا تاشلىغان كۆل سۈيى يېنىك چايقالماقتا ئىدى . ئۇ ئىختىيارسىز ئاشۇ مەنزىرە ئۆيگە باقتى ، دېرىزىسى ھەم ئېتىكلىك ئىدى .

كۆڭلى گۈزەل ئەسلىمىلەر بىلەن تولغان قېدىرخان كېچىنى بەخت قۇچىقىدا خۇشال ئۆتكۈزدى . ئەتىگەندە ئابدۇرېشىتخان بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئىككى ئانىنىڭ ، ۋەزىر ، ئەمىرلەرنىڭ ئۇنىڭ توي ئىشىغا قوشۇلغانلىقىنى يەتكۈزدى ۋە ئۇنىڭ ئۆتىنىشى بىلەن توي كۈنىنى بېكىتكىلى قازانكۆل جاڭگىلىغا يۈرۈپ كەتتى .

3

ھەممە دەم ئالىدىغان جۈمە كۈنى ئىدى . ئەمدىگىنە ئۇپۇقتىن باش كۆتۈرگەن كۈن نۇرى خانىقانىڭ ئېگىز تېمىدا ئالا - بۇلا سايە ھاسىل قىلغانىدى . تەرەپ - تەرەپتىن توپ - توپى بىلەن كېلىشىۋاتقان مۇرىتلار ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن ئاشلىق ، مال - چارۋا ، ئۇچار قۇشلارنى داش قازانغا مەسئۇل قۇربان سوپۇمغا تاپشۇرۇپ ، خانىقاغا كىرىپ كېتىشىۋاتاتتى . قۇربان سوپۇم يەتتە سالىكى بىلەن كىشىلەر ئېلىپ كەلگەن جانلىق - جانسىز نەرسىلەرنى ئۇدۇللۇق داشقازانغا تاشلايتتى . ئۆيدەك يوغان داش قازان توشاي دېمەيتتى . ئوچاقتا ھارۋىلاپ ئوتۇن گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتاتتى .

داش قازان ئېسىلغان ئۆي بىلەن خانىقا ئارىسىدا چوڭ سەينا بار ئىدى . شۇ تاپتا خانىقا ئىچى جىمجىت بولۇپ ، ئادەم يوقتەكلا ئىدى .

ئۆزىنى ئۇنتۇپ ، قەلبىنى ئاللاغا تاپشۇرغان خوجا مۇھەممەت شېرىپ سوپا ـ سالىك ، مۇرىتلىرى بىلەن جىمغىنا ئولتۇرۇپ تەپەككۇر دەرياسىغا غەرق بولغانىدى . كېچىچە ۋە ناماز بامداتتىن كېيىن داۋام قىلىۋاتقان بۇ جىملىق ئاللانى نەچچە مىڭ قېتىم ياد ئېتىشتىن ، ئاللاغا يۈزلىنىشتىن دېرەك بېرەتتى .

خوجا مۇھەممەد شېرىپ بۇزرۇكۋار ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇردى . « لائىلاھە ئىللەللا ! لائىلاھە ئىللەللا ! » دەپ ئۈنلۈك زىكرى قىلىپ ھۇ تارتىپ ، جەرە سالدى ۋە قوللىرىنى سۇنۇپ بۇ ھېكمەتنى ئوقۇپ :

بۇ ھۆكمىگلار يارىلىپ پەيدا بولغان جاھاندۇر ،
يارەب ، قۇدرەت كامالىڭ قايغا باقساق ، ئاياندۇر .
ياھۇ ـ يائاللا ، ساڭا ھەشقاللا ،
بىزنى تۇپراقتىن قىلدىڭسەن پەيدا .
ھۇ ئاللا ھۇ ، ھۇ ئاللا ھۇ .

كېچىدىن بېرى تۇشمۇ تۇشتىن كىرىپ ھەلقىغە قوشۇلغان مۇرىتلار بىلەن تۇقسان توققۇز تۆۋرۈكلۈك بۇ كاتتا خانىقا توشۇپ ، لەرزىگە كېلىشكە باشلىدى . جەرە سېلىپ تارتقان ھۇنىڭ ھەيۋەت ئاۋازى بىر چاقىرىم يەرگە ئاڭلىناتتى . يەتتە يەردىن تۆگلۈك قويۇلۇپ ، تورۇسى ۋاساجۇپ قىلىنغان خانىقا ئىچى چاڭ ـ توزانغا توشۇپ كەتكەنىدى . زىكرى ، سۆھبەت ئەۋجىگە چىقىپ ، پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇپ ، ھوشىنى يوقاتقان بىر قانچە سوپۇم يىقىلىپ قالدى ۋە ئۇلار تام تۈۋىگە ياتقۇزۇپ قويۇلدى . بەزىلىرىنىڭ كۆز قاراقلىرى تارتىلىپ ، ئاغزىدىن مازغاپتەك كۆپۈك كەلگەنىدى .

خوجا مۇھەممەد شېرىپنىڭ « ئاللا ! » دەپ ھۇ سېلىپ ئايلانغاندا قورسىقىغا چۈشكەن ئۈزۈن ساقىلى ئات يايلىدەك يەلپۈنەتتى . ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇپ ئۇ دۇنياغا يول ئالغانىدى ... شۇ چاغدا خانىقاغا كىرىپ كەلگەن قۇربان سوپۇم ئۇنىڭغا ياندىشىپ :

— بۇزرۇكۋار ، سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ ئانىسى كېلىپتۇ . ھەزرەت-لىرى بىلەن كۆرۈشمەن ، دەيدۇ ، — دەپ پىچىرلىدى .

خوجا مۇھەممەد شېرىپنىڭ قۇلىقىغا شۇ تاپتا قانداقمۇ گەپ كىرسۇن ؟ ئۇ ھو تارتىپ ئايلىنىۋەردى ، سوپۇم بۇ سۆزنى ئۇنىڭ تەكرارلىدى ، يەنە ئاڭلىمىدى . ئاخىر ئۇنىڭ مۈرىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قاتتىق ئاۋاز بىلەن تووۋلاپ دېدى ، خوجا مۇھەممەد شېرىپ ئۇنىڭغا ئا-لىيىپ قارىدى ، ئىڭىشىپ سورىدى :

— نېمە دەيسەن ؟

— بۇزرۇكۋار ھەزرەتلىرى ، سۇلتاننىڭ ۋالىدەسى كەلگەنىكەن ، خانىقا دەرۋازىسى ئالدىدا ئۆزلىرىنى ساقلاپ قالدى .

خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەلقە ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى . جەندە ، كۇلاھىنى تۈزەپ ، قۇربان سوپۇم بىلەن خانىقادىن سەيناغا قە-دەم قويدى . سەينادا جەرە سېلىۋاتقانلارمۇ خېلى بار ئىدى . ئۇ دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ ، ئۈجمە دەرىخىنىڭ تۈۋىدە توختىغان ، پەردىسى چۈ-شۈرۈكلۈك ئازادە ئوردا مەپىسىنىڭ قېشىغا كەلدى .

بىر دېدەك پەردىنى قايرىدى ، يەنە بىر دېدەك ئايال قارا پەرەن-جىگە چۈمكىلىپ ، پەر ياستۇقلارغا يانتۇ يۆلەنگەن سۇلتان نىگار خېنىم-نىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى . ئۇ رۇسلىنىپ ئولتۇرۇپ ، مەپىگە يېقىن تۇر-غان سۇرلۇك ئادەمگە كۆز سالدى : .

— ئەسسالام ، مەن سۇلتاننىڭ قېينانىسى بولىمەن .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئاغىچا ئالىيلىرى ، غېرىب خانىمىزغا قە-دەم تەشرىپ قىلغايلا .

— رەھمەت بۇزرۇكۋارىم ، تېز قايتمىسام بولمايدۇ . ھەزرەتلىرىگە بىر مۇھىم گەپنى دەپ قويۇش ئۈچۈن كېلىۋىدىم .

— نېمە گەپ ئىدى ئاغىچا ئالىيلىرى ؟ — بېشىنى سەل ئېگىپ ، قۇلىقىنى تۇتتى خوجا مۇھەممەد شېرىپ .

— كۈيئوغلۇم ئابدۇلرەشىدخان بىر لولىنىڭ بىھايا سازەندە قى-زىغا ئۆيلەنمەكچى بولۇۋاتىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭغا ئۆيلەنسە ئىككى دۇنيادا

ئابرۇي تۆكۈلۈپلا قالماستىن ، ئىماندىنمۇ ئاجراپ قالىدۇ پىر ئۇستاز . ئۇنى بۇ نىيىتىدىن ئۆزلىرىلا ياندۇرۇپ توغرى يولغا سالالايلا ، شۇڭا بىتاپلىقىمغا قارىماي ئالدىلىرىغا ئۆزۈم كەلدىم .

— ئاللانىڭ مەدىتى بىلەن توسۇپ قالسام ئەجەب ئەمەس ، ئاغىچا ئالىيلىرى ، هازىرلا سۇلتانىنىڭ ئالدىغا باراي .

— بۇزرۇكۋار پىر ئۇستاز ، بۇ هەدىيەمنى قوبۇل قىلغايلار ، — سۇلتان نىگار خېنىم تاۋار خالتىنى ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى ، ئىچىدە يىگىرمە تىللا بار ئىدى .

— كايىپلا ئاغىچا ئالىيلىرى ، پېقىرنىڭ تىللاغا هاجىتىم يوق . ئەگەر خەير ـ ساخاۋەت قىلماقچى بولسىلا ، خانىقايىمىزغا ئاشلىق ، ياغ ، گۆش ئەۋەتىپ بەرگەيلا . سوپى ، مۇرىتلىرىمىز ئېغىز تەگسە تىلەكلىرى يەردە قالمىغاي ، — خوجا مۇهەممەد شېرىپ كەينىگە بىر قەدەم يېنىپ تۇردى ، — ئەمما ، بۇنىڭ بىلەن ئۆتۈنۈشلىرىنى رەت قىلماقچى ئەمەسمەن ، سۇلتان ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، نىيىتىدىن ياندۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ كۆرىمەن . خاتىرجەم بولسىلا ئاغىچا ئالىيلىرى .

مەپىنىڭ پەردىسى چۈشۈرۈلدى .

— ئەلەمدان كۆل مەهەللىسىگە ، شەيخۇلئىسلام ئۆيىگە ، — دېدى سۇلتان نىگار خېنىم خالتىنى كىمخاپ نىمچىسىنىڭ قويۇن يانچۇقىغا سېلىپ .

سەئىدخان ۋاقتىدىن باشلاپ هەرەم مەپىسىنى هەيدەپ كېلىۋاتقان هەيدەر ئاكا سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ سىرتقا چىققانلىقىنى هېچكىمگە دېمەسلىك توغرۇلۇق ۋەدە ئالغانلىقىنىڭ سىرىنى چۈشەنگەندەك بولۇپ ، قاس چىقىرىپ قامچىنى شىلتىدى . ئىككى ئات قوشۇلغان بۇ كۆركەم مەپە ناهايىتى تېز يۈرۈپ كەتتى . پاكىز سۈپۈرۈلگەن بىر قانچە چوڭ ـ كىچىك كوچىلاردىن ئۆتۈپ ، كەڭرەك ، ئىككى قاسنىقىدا دەل ـ دەرەخلەر ئىرغاڭشىپ تۇرغان كوچىغا كىردى .

سۇلتان نىگار خېنىم شەيخۇلئىسلام ئابدۇللا داموللا بىلەنمۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوردا كۆل مەهەللىسىگە بېرىپ نىزامىدىنبەگ بىلەنمۇ

كۆرۈشتى . ئۇلاردىن ئوخشاشلا بىر ئىشنى ـ كۈيئوغلىنى ئامانىساغا ئۆيلىنىشتىن ۋاز كەچتۇرۇشنى ئۆتۈندى . ھەر ئىككى زات ئابدۇرېشىت خاننى نىيىتىدىن ياندۇرۇشقا ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا ۋەدە بەردى ، ئەمما سۇلتان نىگار خېنىم سۇنغان تىللا سىلىنغان خالتىلارنى ئالغىلى ئۇنىمىدى . ھەر ئىككى كىشى ئوخشاشلا « خالىس خىزمەتنىڭ ئۆزى بايلىق ، پېقىر ھەدىيىگە موھتاج ئەمەس ، ئۇنى يېتىم ـ يېسىرلارغا ئىنئام قىلغايلا ... » دېيىشتى . ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىدىن رەنجىگەن سۇلتان نىگار خېنىم ھەيدەر ئاكىغا مەپىنى دارىلقازا مەھەللىسىگە ھەيدەپ بېرىشنى ئېيتتى . ئۇ ئۇ يەردە پەيزۇللا ئىشان بىلەن كۆرۈشمەكچىدى .

مەپە ئىتتىك ئۇزاپ كەتتى . رەستە ، گۇزەرلەردىن ① ، كوچا ـ مەھەللىلەردىن ئۆتۈپ ، خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن ، سۆۋادان تېرەكلەر سايە سالغان كوچىغا دارىلقازا مەھەللىسىگە باردى . ھەيدەر ئاكا ھارۋىنى خانىقا ئالدىدا توختاتتى . خانىقادىكى سوپىلارنىڭ « لائىلاھە ئىللەللا ـ لائىلاھە ئىللەللا ! يا ھۇ يائاللا » دېگەن ئاۋازلىرى گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەندەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى . مەپىنى تام تۈۋىدە توختاتقان ھەيدەر ئاكا ، خانىقا ئىچىگە كىرىپ ، دۇمچەك سىرلىق ساقال سوپۇمغا ئۆزلىرىنىڭ گۈلئېھرام ئوردىسىدىن كەلگەنلىكىنى ، پەيزۇللا ئىشان بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ يېنىپ چىقتى . ئۇزۇن ئۆتمەي دۈپدۈگىلەك ، قارا ساقاللىق ، قارا جەندە كۇلاھ كىيگەن قامەتلىك ئادەم خانىقادىن چىقتى .

ـــ ئەسسالام پىر ھەزرىتىم ، ـــ سالام بەردى سۇلتان نىگار خېنىم ئۇ كىشىگە ، ـــ مەن سۇلتان ئابدۇلرەشىدخاننىڭ قېيىنانىسى بولىمەن .

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئاغىچا ئالىيلىرى ، قۇتلۇق قەدەملىرىگە مۇبارەك بولغاي . غېرىب كۆلبەمگە مەرھەمەت قىلسۇنلار ، ـــ دېدى خوجا پەيزۇللا ئىشان تەزىم قىلىپ تۇرۇپ .

ـــ رەھمەت پىر ھەزرىتىم ، ھازىر كەتمىسەم بولمايدۇ . ئۆزلىرىنى

① گۇزەر ـــ بازار .

بىر ئەجەبلىنەرلىك ، بولمىغۇر ئىشتىن ۋاقىپلاندۇرۇپ قويىاي ، دەپ كېلىۋىدىم .

— ئۇ قانداق بولمىغۇر ئىش ئىكەن ئاغىچا ئالىيلىرى ؟

سۇلتان نىگار خېنىم يىغلامسىراپ دېدى :

— ھەزرىتىم ، كۈيئوغلۇم بولمىش سۇلتان ھەرەمدىكى سازەندە چۆرىلەرنى ئاز ، دەپ يەنە بىر سازەندە قىزغا ئۆيلەنمەكچى بولۇۋاتىدۇ . ئەگەر شۇنداق بولسا خەلقئالەم ئالدىدا نومۇسقا قالىمىز . بۇنى توسۇپ قالغان بولسىلا .

— ئىنشائاللا ئاغىچا ئالىيلىرى . مەن ئاللادىن ئىزنى ئېلىپ ئورىدىغا بارىمەن . ئەگەر سۇلتان ئالىيلىرى رەت قىلسا ، ئاۋۋال ئۇنىڭ قەلبىدىكى ناپاكلىقنى ئۆرتەپ ، ئاندىن ئوردىنى كۆيدۇرۇپ كۇل قىلىۋېتىمەن .

سۇلتان نىگار خېنىم ئىشاننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ نىجاتكارنى دېڭاندەك بولۇپ ، تەبەسسۇم قىلدى .

— ھەزرىتىم ، سۇلتاننى گەپكە كىرگۈزگەيلا ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئالدىلىرىغا ئۆزۈم كەلدىم ، بۇ ھەدىيەمنى قوبۇل قىلغايلا ، — دېدى سۇلتان نىگار خېنىم ئۈچ خالتىدىكى تىللانى كۆز مۇنچاق قويۇلغان بىر خالتىغا تۆكۈپ .

تىللالارنى كۆرگەن خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى ۋە قولىنى ئۇزىتىپ خالتىنى ئالدى .

— بۇگۈنلا بېرىپ سۇلتاننى گەپكە كىرگۈزىمەن .

سۇلتان نىگار خېنىم ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى . ھەيدەر ئاكا قامچىنى بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ قاس چىقاردى .

4

ئۇپۇق قىزارغانىدى ، ئاسمان بىلەن يەر تۇتاشقان يەردە ھال رەڭ يېرىم چەمبەر ھاسىل بولغان ، خانىقا ئالدىدىكى ئىرغاڭشىپ تۇرغان

ئۇچىمىنىڭ زۇمرەت ياپراقلىرىغا ئالتۇن شەپەق جۇلا تاشلىغانىدى. خوجا پەيزۇللا ئىشان بامدات نامىزىدىن يېنىپ، بالا - چاقىلىرى بىلەن تۇرۇۋاتقان ئېتىكاپخانىنىڭ ① تال - باراڭلىق سۇپىسىغا چىقتى ۋە ئايالى سائادەتخاننى چاقىردى، « لەببەي تەقسىرىم » دەپ ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن سائادەتخانغا:

— ئاپپىقىم، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئوردىسىغا بارىمەن. چاي ئېلىپ چىق، ئالدىراپ تۇرىمەن، — دېدى بېشىدىكى سەللە، كۇلاھىنى ئېلىپ بېرىپ، — يېڭى جەندە، كۇلاھىمنى ئاچىقىپ قويغىن پاخلانچىقىم.

— تۈنۈگۈن جۈمەدىن كېيىن ئوردىغا بارغان ئىدىڭىزغۇ، يەنە بارامدىلا؟ — سائادەتخان غەمزە قىلىپ تۇرۇپ، ئىشاننىڭ جەندىسىنى سالدۇردى.

— تۈنۈگۈن بارسام سۇلتان ئوردىدا يوق ئىكەن، مەيدانى ئادالەتتە خەلقنىڭ دەرد - ھالىنى ئاڭلاۋاتقانىكەن. بىردەم ساقلاپ تۇرۇپ، كۆرۈشەلمەي قايتىپ كەلگەنىدىم. بۈگۈن كۆرۈشمىسەم زادى بولمايدۇ.

سائادەتخان ئاشخانىغا كىرىپ، چاي، قاتلىما نان، قايماق ئېلىپ كىردى. خوجا پەيزۇللا ئىشان چاينى ئويدان ئىچىۋالدى.

— ئەمدى ساقىلىمنى تاراپ قويغىن پاخلانچىقىم.

سائادەتخان بىر تەشتەك ئېلىپ كىرىپ، ئىككى پۇتىنى كېرىپ ئولتۇرغان ئىشاننىڭ ئالدىغا قويدى. ئاپتۇۋادىكى سۇ بىلەن ئۇنىڭ چېگىشلىنىپ كەتكەن ساقىلىنى ھۆللىدى.

— ئەجەب تويا - چاڭ بېسىپ كېتىپتىغۇ، سەكرەۋېرىپ، قىرقان قوينىڭ يۇڭىدەك بولۇپ كەتكىنىنى قارىمامدىلا تەقسىرىم.

— تولا بىمەنە گەپ قىلما، سەكرەش ئۆزلۈكىمدىن بولغان ئىش ئەمەس.

سائادەتخان قوي كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قويدى.

بۇ خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ تۆتىنچى خوتۇنى ئىدى، ئۇ ئازغان-

---

① ئېتىكاپخانا — تائەت - ئىبادەت قىلىدىغان ئۆي.

باي كەنتكە بارغاندا بىر باي دېھقان مۇرتى ئۆزىنىڭ چىرايلىق قىزى بولغان سائادەتخانىنى ئۇنىڭغا تۇتۇپ، دۇئا ئالغانىدى. بۇ يىل ئۇنىڭ بىلەن نىكاھلىنىپ، روھلىنىپ، ياشارغاندەك بولۇپ قالدى. ئۇ ياش خوتۇننى ھەمىشە كۆرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن بارلىق ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارغا سالاتتى. قالغان ئۈچ خوتۇنى قۇشناچىم بولۇپ، دائىم ئاياللار جامائىتى بىلەن زىكرى - سۆھبەت قىلاتتى. ئىشان ئۇلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك، خىيالىغا كەلتۈرۈپ قويمايتتى. سائادەتخاننى «ئاپپىقىم، پاخلانچىقىم» دەپ ئەركىلىتىپ كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى. بۇ خوتۇنى ياش بولغىنى بىلەن ھەييار، شەرەنداز ئىدى. ئىشاننىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ، مەيلىنى ئۆزىگە قارىتىۋالغانىدى. بۇنىڭ بىلەن ئىشاننىڭ قالغان خوتۇنلىرى ئۇنىڭ تاپا - تەنىلىرىدىنلا ئەمەس، دەرە قامچىسىدىنمۇ قۇتۇلۇپ قالغانىدى.

شۇ تاپتا، قارا يوللۇق ئەتلەستىن كۆكرەك پۈرمە كۆڭلەك، كەڭ پۇشقاقلىق شايى تامبال كىيگەن، ئۇزۇن چاچلىق سائادەتخان بېبى ئىشاننىڭ تىزىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ساقىلىغا تارغاق سالدى.

— بەدبەخ، يۇلۇۋەتتىڭ، ھەربىر تال ساقىلىمدا بىردىن پەرىشتە بار، ئاۋايلاپ تارىغىن، — ئىشان سائادەتخاننىڭ مەڭزىگە نوقۇپ.

— چىگىشلىنىپ كېتىپتۇ تەقسىرىم، چىداپ ئولتۇرسىلا، بىردەمدە تاراپ بولىمەن.

— بولە ئاپپىقىم.

سائادەتخان ئىشاننىڭ ساقىلىنى تاراپ بولۇپ، جەندىنى كىيگۈزۈپ، سەللە ئورالغان ئۈچلۇق كۇلاھىنى قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

— خۇدايىمغا ئامانەت تەقسىرىم، ھايال قالمىغايلا.

— خۇداغا تاپشۇردۇم قوزام.

خوجا پەيزۇللا ئىشان كۇلاھىنى كىيىپ خانىقاغا چىقتى. تەسبىھ سىرىپ ئولتۇرغان ئون ئىككى سوپىنى ئېلىپ، ھۇ تارتىپ، جەرە سالغىنىچە يولغا چۈشتى.

ئۇلار پىرقىراپ، ئايلىنىپ يۈرۈپ ئىككى سائەت ئۆتكەندە گۈل-

ئىھرام ئوردىسىغا يېتىپ باردى . چاشكا ۋاقتى بولغانىدى . ھاۋا بۇلۇتلۇق بولغاچ ئاپتاپ يوق ئىدى . خوجا پەيزۇللا ئىشان چەمبەردەك ھەلقە بولۇپ ھېكمەت ئوقۇشۇۋاتقان سوپىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئون بەش مىنۇتچە پىرقىراپ جەرە سالدى .

كېتىۋاتقان ، كېلىۋاتقان يولۇچىلار ، ئوردىدىن چىققان سىپاھلار قوشۇلۇپ ، ئۇلار ئەتراپىغا ئولاشقان ئادەملەر بىردەمدىلا كۆپىيىپ كەتتى . خوجا پەيزۇللا ئىشان ئىككى قولىنى تاشلاپ ئايلىنىپ پىرقىراپ ، توپنى يېرىپ چىقتى ۋە ھۇ تارتىپ گۈلئىھرام ئوردىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ كەتمەكچى بولدى . دەرۋازىنىڭ ئىككى يېنىدا تۇرغان قاراۋۇل نەيزىلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ ئۇنى توسۇۋالدى .

— سۇلتان ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشىمەن ، مېنى توسماڭلار ، — دېدى خوجا پەيزۇللا ئىشان بوم ئاۋاز بىلەن ، ئۇنىڭ ئاغزى ماغزاپتەك كۆپۈكلىشىپ ، كۆتمەك قاشلىرى تىكەنلىشىپ كەتكەنىدى .

— تۇرۇپ تۇرسىلا تەقسىر ، ئۆزلىرى كىم بولىلا ؟ — دەپ سورىدى يېنىغا ئىسقىلىق قىلىچىنىڭ سىپىنى تۇتقان ھالدا دەرۋازىۋەن .

— پېقىر خوجا پەيزۇللا بۇزرۇكۋار بولىمەن . بۇ يەردە بىر دەقىقە تۇرۇپ قالسام ، سىلەر ئۇ دۇنياغا پىلسىرات كۆۋرۈكى ئالدىدا مىڭ يىل تۇرۇپ قالىسىلەر ، مېنى دەرھال كىرگۈزۈۋېتىڭلار .

— سەۋر قىلسىلا تەقسىر ، سۇلتان ئالىيلىرىغا كەلگەنلىكلىرىدىن خەۋەر بەرمىسەك بولمايدۇ .

— ماقۇل خەۋەر بېرىڭلار ، بۇ يەردە ئۇزۇن ساقلاپ تۇرالمايمەن .

دەرۋازىۋەن كىرىپ كەتتى . خوجا پەيزۇللا ئىشان يەنە جەرىگە چۈشۈپ ، گاھ ئوڭغا ، گاھ سولغا چۆرگىلەپ يەردىن چاڭ چىقىرىۋەتتى . دەرۋازىۋەن چىقىپ دېدى :

— مەرھەمەت ھەزرىتىم .

خوجا پەيزۇللا ئىشان ھۇ تارتىپ ، جەرە سالغىنىچە سوپىلىرى بىلەن ئوردىغا قەدەم قويدى . خىشلىق يولنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئارچا ، چىنار دەرەخلىرىگە قونۇپ سايراۋاتقان تورغاي ، تومۇچۇقلار ئۈركۈپ

ئۆچۈپ كېتىشتى . سۇۋادان تېرەكنىڭ شېخىدا جۇش ئۇرۇپ سۆيگۈ داستانىنى ئوقۇۋاتقان كاككۇكمۇ جىم بولۇپ ، ئۇياق ـ بۇياققا بويۇنداپ كـۆز سېلىپ پەرۋاز قىلدى . ئوردا سەيناسىدىكى سىپاھ ، بەگلەر ئۇلارغا ھەيران بولۇپ قاراپ قېلىشتى .

خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ كۆزلىرى بەقەمدەك قىزارغانىدى . ئۇ قوللىرىنى غاز قانىتىدەك كېرىپ ھۇ تارتىپ بۇ ھېكمەتنى ئوقۇدى :

بىر ئاللانى ئۇنتۇغان ، لائىلاھە ئىللەللا ،
دىللاردىن ئۆچەر ئىمان ، لائىلاھە ئىللەللا .
. . .

شۇ چاغدا دىۋانخانىدىن چىققان ئەكرەم قىلىچىنى قېنىدىن شارت قىلىپ سۇغۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ــ بۇ خانىقا ئەمەس ، ئىسلام مەملىكىتى سۇلتانىنىڭ ئوردىسى ، ئۆچۈر ئاۋازىڭنى !

خـوجا پەيزۇللا ئىشان چىپ توختاپ قالدى . مۇشتى تۈگۈلۈپ ، چـىشلىرى غۇچۇرلاپ ، ساقال بېسىپ كەتكەن يۈزلىرى قارىداپ كەتتى .

ــ سـەن كىمسەنكى ، تەرىقەت پېشىۋاسىنىڭ ئالدىنى توسقۇدەك ؟ ــ دېدى ئىشان غەزەپ بىلەن .

ــ ئىسلام مەملىكىتىنىڭ ئەمىر لەشكىرى بولىمەن ، ــ دېدى ئەكرەم ، ــ جانابلىرى قايسى سۇلۇكتىن ؟

ــ جەھرىيە ① سۇلۇكىدىن ئەمىر .

ــ نېمە گەپلىرى بار ؟

ــ سۇلتان ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشمەكچىدىم .

ــ مەرھەمەت ، سوپىلىرىڭىز مەشەدە قالسۇن .

خوجا پەيزۇللا ئىشان سوپىلىرىغا كۈتۈپ تۇرۇشنى ئېيتىپ ، ئەكـرەم كەينىدىن دىۋانخانىغا كىردى ، ھېچكىم سالام بەرمىگەچكە ، ئۆزى سالام قىلدى .

---

① تەرىقەتچىلەرنىڭ مەزھىپى بولۇپ ، جەھرە سېلىپ ئاللانى ياد ئېتىدۇ .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەزىر – ۋۇزرا ، ئەمىر – ئۈمەرالار .

ۋەزىر نىزامىددىنبەگ باش لىڭشىتىپ قويدى . ئۇنىڭ ئاغزى ئىچىلغاندەك قىلدىيۇ ، نېمە دېگەنلىكىنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى . قېدىرخان بولسا بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويمىدى .

— بىر ئاز تەخىر قىلسىلا تەقسىر ، — دېدى ئەكرەم بىلەن كۆز سوقۇشتۇرۇۋالغان ئىشىك ئاغىسى ماھمۇد بارلاس ۋە كەينىگە يېنىپ سۇلتان سارىيىغا كىرىپ كەتتى .

ئىشان قوش راملىق ، دەر پەردىلىك دېرىزىلەر ، مەرمەر تۈۋرۈكلەر ، ئويما ، قاپارتما نەقىش چۈشۈرۈلگەن تورۇس ، گۈلدار ناۋالارغا قاراپ : « ھەي – ھەي ، بۇنداق ھەشەم نەھاجەت ، بۇ ئەيش – ئىشرەتكە بېرىلگەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئەمەسمۇ ، بۇنداق راھەتتە ئىنسان ئازماي قالارمۇ ؟ ... » دەپ ئويلاپ تۇرۇۋېدى ، خوجا مۇھەممەد شېرىپ سۇلتان سارىيىدىن چىقىپ ، ھېچكىمگە نەزىرىنى سالماي ، يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى . « ئۇمۇ كەلگەن ئىكەن – دە ، سۇلتانغا گېپىنى ئۆتكۈزەلمىگەندەك قىلىدۇ ... » دەپ ئويلىدى ئىشان .

— تەقسىر ، يۈرۈڭ ، — دېدى ماھمۇد بارلاس ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ .

— ياھۇ ، يائاللا ، — دەپ سۇلتان سارىيىغا قەدەم قويدى خوجا پەيزۇللا ئىشان ۋە پۈكۈلۈپ سالام بەردى :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى .

ئۈچ ياپىلىق ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخان ، « بۇ ئىشان نېمە دەپ كەلگەندۇ ؟ خوجا مۇھەممەد شېرىپ بۇزرۇكۋاردەك نەسىھەت قىلغىلى كەلگەنمىدۇ ، ئاللا ئىرادە قىلغان ئىشنى بەندە توسۇپ قالالارمۇ ؟ » دەپ ئويلاپ كەيپى ئۇچقان ھالدا :

— كېلىشىڭىزدىكى مۇددىئانى ئولتۇرۇپ سۆزلەڭ تەقسىر ، — دېدى ئۇ سوغۇقلا .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، ئاھانەتلىك بىر ئىشنى قىلىشتىن ئۆزلىرىنى توسقىلى كەلدىم .

ئابدۇرېشتخاننىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ چىرايى ئۆڭدى.
— قانداق ئاھانەتلىك ئىش ئىكەن تەقسىر؟
— بىر غېرىب ئوتتۇنچىنىڭ سازەندە قىزىغا ئۆيلەنمەكچى بولۇپ-تىلا. بۇ شەنىلىرىگە ئەسلا مۇناسىپ كەلمەيدۇ ئالىيلىرى.
— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز؟
— ئاللا بىلدۈردى.
— تەقسىر، بىلىپ قويۇڭكى، شەرئىتىمىزدە بۇ ئاھانەتلىك ئىش ئەمەس، سائادەتلىك ئىشتۇر، — دېدى ئاچچىق كۈلۈپ ئابدۇرې-شتخان.
خوجا پەيزۇللا ئىشان گەپ قىلالماي قالدى.
— ئەگەر بۇ توينى قىلماسلىق توغرىسىدا ماڭا نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولسىڭىز، بىكار ئاۋارە بولۇپسىز تەقسىر. مەن بۇ توينى قىلىمەن.
— ئۇنداق دېمىسىلە ئالىيلىرى، ساز چېلىش — شەيتانى، سا-زەندە — شەيتاننىڭ مۈرىتى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇ سازەندە قىزغا ئۆيلەنسىلىرى ئاللا راۋا كۆرمەيدۇ، — دېدى غالىبانە كۈلۈمسىرەپ خوجا پەيزۇللا ئىشان.
— ئۇنداق ئەمەس. ئاللا ئىشقىدا ساز چېلىش — رەھمانى. مۆ-مىن سازەندە ئاللانىڭ دوستى. مېنىڭ ئۇ سازەندە قىزغا ئۆيلىنىشىم — تەقدىر. بۇ ھەقتە ئەمدى گەپ ئاچماڭ ئىشان، بۇ تەقدىر.
قىلچە يۈز - خاتىر قىلماي ئېيتىلغان بۇ سۆز ئىشاننىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى، تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۈشتى. ئۇ «خوش - خوش» دەپ ئارقىسىچە مېڭىپ، سۇلتان سارىيىدىن، گۈلئىبھرام ئوردىسىدىن سالپىيىپ يېنىپ چىقتى.

ئون تۆتىنچى باب

ئاي بېشىدا بولغان توي

1

قازانكۆل جاڭگىلىغا كەتكەن قېدىرخان توققۇز كۈن بولغاندا قايتىپ كەلدى . كەچ بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئوردىغا بارماي ئۇدۇل ئۆيىگە باردى . خوتۇنى ئايتىللا خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇۋاتاتتى . ئىشىكنى ئالتە ياشقا كىرگەن كەنجى قىزى سەلىمە ئاچتى . قېدىرخان بۇ ئوماق قىزنى كۆتۈرۈۋېلىپ ، سۆيۈپ قويىدى ــ دە ، ئاتنى هويلىغا ئېلىپ كىـرىپ قاڭتۇرۇپ قويدى . يەنە قىزنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى . خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بولغان ئايتىللا قىزىغا كايىپ كەتتى .

ــ قىزىم نېمە قىلىۋاتىسەن ، هېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەن داداڭغا كۆتۈرتىۋاپسەنغۇ ؟ چۈشە تەنتەك .

ئايتىللا قېدىرخانغا يېكەنداز سېلىپ بېقىنىغا تەكيە ، ياستۇق قويۇپ بېرىپ تۇراتتى ، ئوغلى جالالىدىنخان بىلەن كېلىنى خەيرۇلئەسىما كىرىپ سالام بەجا كەلتۇردى . خەيرۇلئەسىما ئاشخانىغا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئوغلى :

ــ بەك ئۇزاقتا كەلدىڭغۇ دادا ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولمىغاندۇ ؟ ــ دەپ سورىدى دادىسىدىن .

ــ ياق ، هېچقانداق كۆڭۈلسىزلىك بولمىدى بالام ، ــ دېدى قېدىرخان ، ــ ماهمۇد ئاكا كونا بۇرادىرىم ئىدى ، ئۇ بىز كۆرۈشمىگەن شۇنچە يىللاردىن بېرى مۇقامچىلىقتا مەندىن ئېشىپ كېتىپتۇ . مەن بىلـ

مەيدىغان مۇقاملارنىمۇ بىلىدىغان بولۇپ كېتىپتۇ . شۇڭا ، ئۇنىڭ بىلەن قىزىدىن مەن بىلمەيدىغان مۇقاملارنى ئۆگىنەي دەپ ، بىر ـ ئىككى كۈن كۆپرەك تۇرۇپ قالدىم .

ــ قايسى مۇقامنى ئۆگىنىپ كەلدىڭ دادا ؟ ــ دەپ سورىدى جالالىدىنخان قىزىقىپ .

ــ « ئۆزھال » مۇقامىنى .

ــ مەھمۇد ئاكىنىڭ قىزىمۇ شۇنداق ئۇستىمىكەن ؟ ــ سورىدى ئاكىسىنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرغان سەلىمە ئۇلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ .

ــ ھەئە بالام ، تەڭدىشى يوق ئۇستىكەن . سەنمۇ چوڭ بولغاندا شۇنداق بولارسەن قىزىم ؟

ــ بولىمەن دادا ، ئانام ماڭا دۇتار چېلىشنى ئۆگىتىۋاتىدۇ ، ــ دېدى سەلىمە ئاكىسىغا قاراپ كۆزلىرىنى يۇمچىكلەپ قويۇپ .

خەيرۇلئەسما مەزە ، گېزەك ئېلىپ كىرىپ ، ئۇلارنىڭ پارىڭى ئۈزۈلدى . ئۇ قېيناتىسى ۋە ئېرىغا چاي قويۇپ بەردى ۋە نانىنى ئوشتۇپ قويۇپ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى .

جاھان مەدرىسىدە ئون يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان جالالىدىنخان يىل بېشىدا ساپارەتبەگكە ① ياردەمچى بەگ بولۇپ تەيىنلىنىپ ئوردىدا خىزمەتكە چۈشكەندى . ئۇ ئاردىكى جىملىقنى بۇزۇپ دېدى .

ــ دادا ، يېقىندا ساپارەتبەگكە ھەمراھ بولۇپ پارس مەملىكىتىگە بارىدىغان ئوخشايمەن ،

ــ بارىكاللا ، بۇ ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەن ، ــ دېدى قېدىرخان ، ــ بۇ سەپەرىڭگە ئاق يول تىلەيمەن . سەپەر قىلىپ جاھان كەزمىگەن ئاقىلنىڭ نەزەر دائىرىسى تار بولىدۇ . سېنى مۇبارەكلەيمەن ئوغلۇم .

جالالىدىنخان قولىنى كۆكسىگە قويۇپ دېدى :

ــ رەھمەت دادا .

---

① ساپارەتبەگ ــ چەت دۆلەتلەر بىلەن بولغان ئالاقە ئىشلىرىغا مەسئۇل بەگ .

— ئوردىدا سۇلتانىنىڭ بولغۇسى تويى توغرۇلۇق گەپ تولىمۇ ئوغلۇم ؟ — دەپ سورىدى قىدىرخان ئويلىنىپ قېلىپ .

— ھەئە دادا ، « سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان بىر كەمبەغەل ئوتۇنچىنىڭ سازەندە قىزىغا ئۆيلىنەرمىش ، ئۇ قىزنىڭ ئاتىسى داخان ، ئۆزى جىنكەش ئىكەن ، ئوقۇپ پىرىخونلۇق قىلىپ ، ئابدۇلرەشىدخاننى ئۆزىگە مايىل قىلىۋاپتۇ » دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەر بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئوردا ئىچىدە قايناپ كەتتى .

— شۇنداقمۇ تېخى ؟

— مەن ئابدۇرېھىم سۇلتان بىلەن ئىبراھىم سۇلتاننىڭ بەگ ئەتىكىسى بولغىنىم ئۈچۈن ھەرەمگە كىرىپ دەرس بېرىپ تۇرىمەن ئەمەسمۇ ، بۇ گەپلەرنى مەلىكە چۈچۈك سۇلتانبېگىم تارقىتىۋاتقاندەك قىلىدۇ . ئۇ « ئاتىڭىزغا دەپ قويۇڭ ، توينى قىلماسلىق توغرۇلۇق سۇلتانغا نەسىھەت قىلسۇن » دەپ ماڭا نەچچە قېتىم تاپىلىدى دادا .

— مۇنداق دە ئوغلۇم . مەلىكىنىڭ ئاغزى بېسىقماپتۇ ـ دە ، — قىدىرخان شۇنداق دەپ خىيالغا چۆكۈپ كەتتى .

ئايتىللا كىلىنى بىلەن بىللە ھاردۇق ئىچىشى ئېلىپ كىردى . ئۆي ئىچىنى پىننە كۆكىنىڭ مەززىلىك ھىدى قاپلىدى .

قىدىرخان خىيالغا چۆمگەن ھالدا ئاشنى ئىچىپ بولدى . خەيرولئەسما داستىخاننى يىغىپ ، جالالىدىنخان بىلەن بىللە مەنزىر ئۆيگە چىقىپ كەتتى . سەلىمە جايىدىلا قىڭغىيىپ ئۇخلاپ قالدى . ئايتىللا ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ، ياتقۇزۇپ قويدى . قىدىرخان ھاجەتخانىغا چىقىپ كىرگۈچە ، خوتۇنى ئورۇن سېلىپ قويغانىدى ، ئۇمۇ يېشىنىپ ياتتى .

2

ئابدۇرېشىتخان چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىدە ئەتىگەنلىك تاماقنى يەپ ئارامگاھ سارىيىغا چىققاندا قىدىرخان كەلدى . ئۇلار قىزغىن

كۆرۈشتى ، ئامان ـ ئېسەنلىك سوراشتى . شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇرې-
شىتخان قېدىرخاننى يان تەرەپتىكى پادىشاھ ساتىراشخانىسىغا باشلاپ
كىردى . ھاشىم ئاخۇن ئۇستام ئۇلارنى قىزىق ـ قىزىق گەپلىرى بىلەن
كۈلدۈرۈپ ، چاچلىرىنى ئېلىپ ، ساقاللىرىنى چىرايلىق ياساپ قويدى .
ئاندىن ئۇلار ساتىراشخانىدىن چىقىپ ، رەڭگارەڭ گۈل ـ گىياھ بىلەن
ياشناپ كەتكەن ئارامگاھ سارىيىنىڭ مۇسىقا بۆلۈمىگە كىرىشتى . نەپىس
دەر پەردىلىك دېرىزە ئالدىغا سېلىنغان قوش قەۋەت تەيتىللا يېكەندازدا
ئولتۇرۇشتى . ئۇيۇق ـ تەكچىلەرگە تىزىلغان ، گۈلدار تامغا ئېسىلغان
ھەرخىل سازلار كۆركەملىكى ، نەپىسلىكى بىلەن ئادەمنى مەھلىيا
قىلاتتى . ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېنىزەكلەر ئېلىپ كىرگەن يەل ـ يېمىش ،
گېزەك ، شەربەتلەر قويۇلدى . ئابدۇرېشىتخان كۈمۈش جامغا ئانار شەر-
بىتى قويۇپ قېدىرخانغا تۇتتى .

— توي ۋاقتى بېكىتىلدىمۇ ، قېدىرخان ئاكا ؟ — دەپ سورىدى
خۇش خەۋەرگە ئىنتىزار بولغان سۇلتان .

— بېكىتىلدى ئالىيلىرى .

— قايسى ۋاقىتقا ؟

— جامادىيەلئەۋۋەل ئايىنىڭ بىرىنچى كۈنىگە .

— ئاي بېشىغا يەنە ئون توققۇز كۈن بار ئىكەن ، — ھېسابلاپ
كۆرۈشۈپ باش لىڭشىتىشىپ قويدى ئابدۇرېشىتخان .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۈيچان چېھرىسىدە تەبەسسۇم پەيدا بولدى .
ئۇ « قىز تەرەپ يېنىۋالارمۇ » دەپ ئەندىشە قىلغانىدى ، كۈتكىنىگە يا-
رىشا ، قىزلىق تەرەپتىن كۈن بېكىتىلگەچكە كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى .

— تويلۇققا نېمىلەرنى سېلىپ بەردى ؟ — سورىدى ئابدۇرې-
شىتخان ساتار چېلىپ ئولتۇرغان ئامانىسانى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ .

— تويلۇققا ھېچ نەرسە سېلىپ بەرمىدى ئالىيلىرى . ماھمۇد ئاكا
بىز دەسلەپ بارغاندا ، كېيىن ئۆزۈم بارغاندا ئېلىپ بارغان نەرسىلەرنى
ۋە بۇ قېتىم مەن ئېلىپ بارغان ئالماس ئۈزۈك ، توققۇز توپ تەيتىللا ،
توققۇز توپ تاۋار ، توققۇز توپ كىمخاپ ، ئون توققۇز سەر ئالتۇن ، يۈز

تىللا ، يۈز تۈياق قوي ، كالىنى تويلۇققا ھېسابلىغان بولسا كېرەك ، « تويلۇق بۇنىڭدىن ئارتۇق بولمايدۇ ، مۇشۇ يېتەرلىك » دەپ تويلۇق سالغىلى ئۇنىمىدى .

— « بۇ ئادەتتىكى توي ئەمەس ، كاتتا بىر مەملىكەتكە سۇلتانلىق قىلىۋاتقان پادىشاھنىڭ تويى . بۇ ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەر تويلۇق ئەمەس ، توي تەييارلىقى ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان نەرسىلەر » دەپ چۈشەندۈرمىدىڭىزمۇ ئاكا ؟

— چۈشەندۈردۈم ئالىيلىرى ، ماھمۇد ئاكا ئېغىز ئاچقىلى زادى ئۇنىمىدى ، — قېدىرخان مەيۈسلىنىپ قالغان ئابدۇرېشىتخانغا يەنە بىر نېمە دېمەكچى بولۇۋېدى ، ئۇ :

— باشقا تەلىپى يوقمىكەن ؟ — دېدى .

— گەپنىڭ قىزىقى مانا شۇ تەلەپتە . ماھمۇت ئاكىنىڭ ئۈچ تەلىپى بار ئىكەن .

— قېنى ئېيتىڭ ئاكا ، قانداق تەلەپلەر ئىكەن ئۇ ؟

قېدىرخان تەمكىن ھالدا دېدى :

— بىرىنچى تەلىپى ، قازانكۆل مەھەللىسىدە بىر خۇسۇسىي قارىخانىدىن باشقا مەكتەپ يوق ئىكەن . بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ كۆپى ساۋاتسىز قالدى ، خانلىق باشقۇرىدىغان بىر مەكتەپ سالدۇرۇپ بەرسە ، دېگەندىن ئىبارەت .

ئىككىنچى تەلىپى ، قازانكۆل مەھەللىسى دەريادىن يىراق . ئاندا ـ مۇنداق سۇ كېلىپ توختاپ قالىدىغان بىر ئېرىق بار . مۇمكىن بولسا بىر ئۆستەڭ چاپتۇرۇپ بەرسە ، دېگەندىن ئىبارەت .

ئۈچىنچى تەلىپى ، قازانكۆل مەھەللىسىدىكى دېھقانلار نەچچە يىلدىن بېرى تۆرۈك ئاشلىق ئالالماي ، سېرىقتال تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتىدۇ . ئۇلار ھاللىنىۋالغىچە باج ـ سېلىقنى كەچۈرۈم قىلسا ، دېگەندىن ئىبارەت . ماھمۇد ئاكا « بىزگە ئارتۇقچە تويلۇقنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ، مۇشۇ ئۈچ شەرت ئادا قىلىنسا ، تويلۇق ئالغانغا باراۋەر بولىدۇ » دېدى سۇلتان ئالىيلىرى .

— قاراڭ ماۋۇ قېيناتامنى ، دانا ئادەم ئىكەن قېدىرخان ئاكا .
شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر دوست بولۇپتىكەنسىلەر - دە ؟ بولىدۇ ، بۇ ئاۋامغا پايدىلىق تەلەپلەر ئىكەن ، چوقۇم ئورۇندايمەن . قىزنى نىكاھىمغا ئېلىپ يۆتكەپ كېلىشكە ئۆزۈم بارىمەن . بۇ تويغا قارشى چىقىۋاتقانلار جەمەتىمىز ئىچىدىكى ئىش ، مەلىكىلەر ، ئەمىر ، بەگ ، سەردارلار . ئۇلار كۆز تىكىپ تۇرغان بۇ تويىنى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزمەكچىمەن . بولغۇسى خانىشنىڭ ھۆرمەت - ئىززىتى مانا شۇ تويىنىڭ قانداق ئۆتكۈ-زۈلىشىگە باغلىق ئىكەنلىكى ماڭا ئايان ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان قىزىپ سۆزلەپ . ئۇ بىر پەس ئويلىنىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — قازانكۆل جاڭگىلىغا بارىدىغان ھارۋا يولى يوق ئىكەن . بۇ ئون كۈن ئىچىدە مە-كىت بازىرىدىن ماھمۇد ئاكىنىڭ ئۆيىگە بارغۇچە ھارۋا يولى ياساش لا-زىم . مانا شۇ يول بىلەن بېرىپ قىزنى يۆتكەپ كېلىمەن . بۇنىڭ راس-خودى ئۈچۈن بەش مىڭ سەر كۈمۈش بېرەي ، يولغا ئىشلىگەنلەرگە رازى بولغۇدەك ھەق بېرىلسۇن . قولىدىن ئىش كېلىدىغان بەگ ، سەردارلار يول ياساشقا يېتەكچىلىك قىلىشى زۆرۈر . بۇنى ئۆزىڭىز ئو-رۇنلاشتۇرۇڭ ئاكا .
قېدىرخان ئابدۇرېشىتخاننىڭ بۇ گەپلىرىدىن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس - يادى توي ئىشىدا ئىكەنلىكىنى ، باشقا گەپ - سۆز ياقمايدىغانلى-قىنى بىلدى . ئۇمۇ مانا شۇنداق مۇھەببەت ئىنتىزارلىقىنى باشتىن كە-چۈرگەچكە ، چىن قەلبىدىن ھېسداشلىق قىلىپ دېدى :
— ياخشى ئويلاپلا ئالىيلىرى ، مەن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن خىز-مەتلىرىدە بولىمەن .
— رەھمەت قېدىرخان ئاكا ، سىلىدىن مىننەتدار بولدۇم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان قېدىرخانغا يەنە بىر جام گىلاس شەربىتى سۇنۇپ ، — تاغام مەنسۇرخاننى پېقىرغا ئاتا بولۇشقا تەكلىپ قىلماقچى-دىم . ئۇ ئورنىغا ئوغلىنى قويۇپ ، ئۆزى ھىندى ئېلىگە — ھۇمايۇن مىرزىنىڭ قېشىغا كېتىپتۇ . بۇ توغرۇلۇق سىز قازانكۆل جاڭگىلىغا ماڭ-غان كۈنىڭ ئەتىسى مەكتۇپ كەلدى . شۇنىڭ بىلەن قارارىمنى ئۆز-

گەرتتىم . ئاتا ۋەزىر نىزامىددىنبەگ ماڭا ئاتا بولۇپ بەرسە ئوبدان بولاتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ ھازىر دىلىدىكى بىلەن تىلى ئوخشمايدۇ . بۇنى سەزگەنسىز ؟ يەنىلا ماڭا سىز ئاتا بولۇپ بېرىڭ ، قولدىشىم ئەمىر ئەكرەم بولىدۇ . توي ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋېرىڭ ئاكا . خۇدا بۇيرۇسا ، سۆز - چۆچەكنىڭ ئۇلغىيىپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر بۇ توينى قىلغىنىم قىلغان !

ئابدۇرېشتخان ئاخىرقى بىر جۈملە سۆزنى قىلغاندا قارا كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى .

قېدىرخان چاھار باغ تەرەپتىن كەلگەن كاككۇك ئاۋازىغا قۇلاق سالغان ھالدا كۈمۈش جامغا قول ئۇزاتتى .

3

گۈلئېھرام ئوردىسىنىڭ چاھار بېغىدىكى شاپتۇل ، ئۆرۈكلەرنىڭ چېچەكلىرى تۆكۈلۈپ ، غورا ئاشقا سالغۇدەك بولۇپ قالغان ، ئۈجمە ، ئەنجۈر تۇغۇپ ، ئانار گۈلى غۇنچە باغلىغانىدى . پورەك - پورەك بولۇپ ئېچىلغان قىزىلگۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقى دىماغنى ياراتتى . ئوردا ۋە ھەرەمدىكىلەر تەرەپ - تەرەپتىن تويغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېلىۋاتقان مېھمانلارنى كۈتۈش بىلەن بەند ئىدى .

بىرىنچى بولۇپ يېتىپ كەلگەن مېھمان قەشقەرنىڭ ھاكىمبېگى مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ بولدى . ئۇ ئالاھىدە تەربىيە كۆرگەن توققۇز جۈپ كېنىزەك قىز ، توققۇز جۈپ مەھرەم ئوغۇل ، توققۇز تاي چاڭئەن تاۋىرى ، توققۇز ھارۋا قوغۇن - تاۋۇز ، توققۇز مىڭ سەر كۈمۈش قاتارلىق نەرسىلەرنى توققۇز تارتۇق قىلىپ ئېلىپ كەلگەنىدى .

ئىككىنچى قېتىم كەلگىنى ئاقسۇ ۋە يەتتە سۇ دىيارىنىڭ ھاكىمبەگ سۇلتانى شاھزادە ئابدۇكېرىمخان ئىدى . ئۇ توققۇز تارتۇقتىن باشقا ئوتتۇز ھارۋا گۈرۈچ ئېلىپ كەلگەنىدى . بويى چوڭ دادىسىنى تارتقان بەستلىك بۇ شاھزادە ئاتا - ئانىسىنى سېغىنغانىدى . ئوغلىنىڭ قەددى -

قامىتىگە قاراپ ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەسلىكى كېلىپ كەتتى ، گۈلسىما سۇلتانبېگىم دەرھال ئىسرىق سالدۇرۇپ ، ئوغلى ، كېلىنى ۋە ئىككى نەۋرىسىنىڭ باشلىرىدىن ئايلاندۇرۇپ ، قەسىر ھويلىسىغا قويۇپ قويدى . بۇ ئۇنىڭ ئوغلۇمغا ئوت تۇتۇپ قالمىسۇن ، دەپ قىلغان كۆيۈنۈشى ئىدى .

باي ناھىيىسىدىن تارتىپ ، گەنسۇنىڭ جيايۇگۇەن قوۋۇقىغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ كەلگەن مەنسۇرخاننىڭ ئوغلى تۇرپان سۇلتانى شاھخانمۇ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالامنى توققۇز تارتۇق قىلىپ كەلگەنىدى . ئۇ ئېلىپ كەلگەن قاراشەھەرنىڭ توققۇز جۈپ قارا گىر ئېتى ئابدۇرېشىتخاننى ناھايىتى خۇش قىلىۋەتتى . ئالمىلىقتىن تارتىپ « دەشتى قىپچاق ، ئىسسىق كۆلگىچە ، يەتتە سۇدىن تارتىپ خوتەن دىيارىغىچە بولغان جايلارنىڭ ھاكىمبەگ ، سۇلتانلىرىمۇ توققۇز تارتۇق بىلەن خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ كېلىشكەنىدى . تاھىرخان ، ھەقنەزەرخانلار ئۆزلىرى كەلمىگەن بولسىمۇ ، توققۇز تارتۇق بىلەن سۇلتان نىگار خېنىمغا سوۋغا ـ سالام ئەۋەتكەنىدى . قازاق ، قىرغىز ئېلىگە نارارەت قىلىپ كېلىۋاتقان تاشكەنت خانى نوۋرۇز ئەخمەتخانمۇ توققۇز تاي سەمەرقەنت بەقەسىمى ، توقسان توققۇز تاي ئەنجان ئەتلىسى قاتارلىق نەرسىلەرنى توققۇز تارتۇق قىلىپ ئېلىپ كەلگەنىدى . شاھزادە ئىسكەندەر سۇلتان تىبەتتىن توققۇز تارتۇق ئەۋەتىپ ئۆزى كەلمىگەنىدى . « بۇ غەيۇر ئىنىم كەلگەن بولسا ئوبدان بولاتتى ، مەندىن خاپا بولۇپ قالغان چېغى » دەپ ئويلىغان ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى .

پايتەخت خەلقى ئۆز سۇلتانىنىڭ بۇ تويىغا ئەجەبلىنىش ئىلكىدە ھېسداشلىق قىلىپ ، جىددىي تەييارلىق قىلىشقا كىرىشكەن ، ئىشىك ئالدىنى گۈل ـ گىياھلار بىلەن بېزەپ ، تاملارنى ئاقارتىپ ، كوچا ـ بازارلارنى سېرىپ ـ سۈپۈرۈپ يەركەننى يېڭى قىياپەتكە كىرگۈزگەنىدى . ئەمىر ئوسمان ھاكىمبەگ يۈز مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئاق پايانداز تەييار قىلىپ قويغانىدى . كۈيئوغۇل بىلەن كېلىن مۇشۇ پايانداز ئۈستىدە مېڭىپ ئۆز قەسرىگە كىرەتتى . ئەمىر ئوسمان يەنە ئابدۇرېشىتخان باشلىق

www.uyghurkitap.com

خان جەمەتىنىڭ سۇلتان شاھزادىلىرىغا توققۇز جۈپ زەر ياقىلىق تون تىكتۈرۈپ قويغانىدى.

جامادىيەلئەۋۋەلنىڭ بىرىنچى كۈنى يېتىپ كەلدى. سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ۋەزىر - ۋۇزرالارنىڭ ھەمراھلىقىدا كېلىننى يۆتكەپ كېلىش ئۈچۈن چاشكا ۋاقتى بىلەن پايتەختتىن ئاتلىنىپ چىقتى. گۈلسىما سۇلتانبېگىم، نۇرنىسا سۇلتانبېگىم ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن، سۇلتان، ھاكىمبەگلەرنىڭ خانىش، رەپىقىلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوردا مەپىلىرىگە چۈشۈپ ماڭدى. چۈچۈك سۇلتانبېگىم:

— ئانامنىڭ كېسىلى ئېغىر، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرمىسام بولمايدۇ، — دەپ كېلىن يۆتكەشكە بارغىلى ئۇنىمىدى. ئۇ بۇ تويىنىڭ بولۇۋاتقىنىغا چىدالماي كەتتى. قىزنى يۆتكەپ كەلگۈچىلەر ئۇزاپ ماڭغاندىن كېيىن تولا يىغلاپ، سۇلتان نىگار خېنىم قېشىدا قىزىتىپ يېتىپ قالدى.

قىزنى يۆتكەپ كەلگۈچىلەر توپىنىڭ ئەڭ ئالدىدا سەئىدىيە خانلىقىنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرگەن قىرىق بىر بوز ئاتلىق تەكشى سەپ تۈزگەنىدى. ئارقىدىن قىزىل جەدىگە مىنىپ، ناغرا - سۇناي، بۇغرا - كاناي چېلىپ، قىرىق شادىيانىچىلار توپى ماڭدى. ئوتتۇرىدا ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن ئاق ئاتقا مىنگەن ئابدۇرېشىتخان كۆك تورۇققا مىنگەن قىرىق بىر خاس نۆكەرلەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدا يېشىل تون بار ئىدى، يېشىل سەللە ئورالغان تاجىغىمۇ ئاق گۆھەر قويۇلغانىدى. روھى جۇشقۇن، كۆڭلى خۇش ئىدى. شەيخۇلئىسلام باشچىلىقىدىكى شەھەر مۆتىۋەرلىرى، تىجارەتچى، كاسىپلار ئۇلارنىڭ كەينىدە مەپە - ھارۋىلار بىلەن، ئەڭ ئاخىرىدا بەگ، سىپاھ، ياساۋۇللار توپى ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ ماڭماقتا ئىدى.

ھەممە ياق كۆكلەم قۇياشىنىڭ نۇرىغا چۆمۈلگەنىدى. توي كۆچۈرگۈچىلەر قومۇشلار يەلپۈنۈپ تۇرغان تىزناپ بويىغا كېلىشىپ ناماز پېشىننى ئوقۇۋېلىشتى. قومۇش مەھەللىسىدىكىلەر ئېلىپ كەلگەن يېمەكلىكلەردىن يېيىشىپ يەنە يولغا چۈشۈشتى. كەچكى شەپەق قازانكۆل

جاڭگىلىدىكى كۆلـگە جۇلا تاشـلىغاندا ماھـمۇد ئاكىنىڭ ئىشكى ئال-
دىغا « ئاللا ـ ئاللا ! » دەپ توۋلاپ بېرىشتى .

ئابدۇرېشىتخان ئىشىك ئالدىغا ئاز قالغاندا ئاتتىن چۈشۈپ ، ئال-
دىغا يۈگۈرۈپ كېلىشكەن ماھمۇد ئاكا باشلىق مەھەللە مويسىپىتلىرى
بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئوتتۇز غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى يەرگە سېلىنغان ئاق
كىگىز پاياندازغا قەدەم قويدى . ئىشىك ئالدىدىكى سەينا ، هويلا ۋە ئۆيـ-
لـەر ، قىزنى كۆچۈرگىلى كەلگەن مېهمانلار بىلەن توشتى . بۇغرا ـ كا-
نـاي ، نـاغرا ـ سۇنايلار چېلىنىپ ، توينىڭ تەنتەنە بىلەن باشلانغانلىقى-
دىن دېرەك بەردى . ئونلىغان پانۇس ، چىراغلار دەل ـ دەرەخلەرنىڭ
شاخلىرىغا ئېسىلىپ ياندۇرۇپ قويۇلدى . نۇرغۇن شام ئۆي ئىچى ، هويـ-
لىغا يېقىلدى . سازەندىلەر ساز چېلىپ ، ياش يىگىتلەر ئۇسسۇلغا چۈ-
شـۈشتى . بىرىنچى بولۇپ ئابدۇرېشىتخان ئۇسسۇل ئويناۋاتقان شاه هە-
بىب يەركەندى بىلەن جالالىدىنخان ئۇستىدىن تىللا ئۆرۈپ سازەندىلەر
ئالدىدىكى پەتنۇسقا تاشلىدى . ساز ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ ، مەھەللە ياش-
لىرىمۇ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتىشتى . كۆك ئاسمانىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن
قـىزلارنىڭ ئەگىم قېشىدەك يېڭى چىققان هىلال ئاي كۆرۈندى ... خۇپ-
تەندىن كېيىن سۇلتان بىلەن ئامانىساخاننىڭ نىكاهى ئوقۇلدى . ئارىلىق
يىراق بولغىنى ئۈچۈن شەيخۇلئىسلام ئابدۇللا داموللامنىڭ قوشۇلىشى ۋە
سۇلتان ئابدۇرېشىتخاننىڭ رازىلىقى بىلەن قىزنى ئەتە ئەتىگەندە يۆتكەپ
كەتمەكچى بولدى ۋە ئۇنى گۈلسىما سۇلتانبېگىم بىلەن نورنىسا سۇلتان-
بېگىمگە تاپشۇردى .

توينىڭ ئاخىرى مەشرەپكە ئايلىنىپ كەتتى. لەرزان چېلىنىۋاتقان
سازلارنىڭ سېهرى كۈچى بىلەن قېرى ـ ياش ، ئەر ، ئاياللارنىڭ هەم-
مىسى ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتىشتى . بۇ ئويۇن تاكى يېرىم كېچىگىچە
داۋام قىلدى . . .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئون بەشىنچى باب

مۇقام مەلىكىسى

1

سەئىدخاننىڭ جەمەتى تۇرۇۋاتقان ھەرەم قەسىرلىرى گۈلئىبھرام ئوردىسىنىڭ غەربىگە ئورۇنلاشقانىدى. ئوردا بىلەن ھەرەمنى ئېگىز كۈڭگۈرلۈك تام ئايرىپ تۇراتتى. بۇ تامنىڭ ئوتتۇرىسىغا چوڭ دەرۋازا، ئىككى تەرىپىگە ئارا ئىشىك ئورنىتىلغانىدى. بۇ دەرۋازا، ئىشىكلەردە ساداقەتمەن مەھرەملەر قاراۋۇللۇق قىلاتتى. جەمەت ئادەملىرىدىن باشقا ھېچكىمنى، ھەتتا ۋەزىر، ئەمىرلەرنىمۇ كىرگۈزمەيتتى. ھەرەم ئىشىكىدىن كىرىپلا ھەر تەرەپكە كەتكەن خىشلىق يول بىلەن مېڭىپ، خالىغان قەسىرگە بارغىلى بولاتتى. ھەربىر قەسىرنىڭ گۈللۈك ھويلىسى، ئاشخانا، ھاممام، ھاجەتخانىسى، مېھمان كۈتۈش ئۆيى، ساراي، ئايۋان، ھۇجرىلىرى بار ئىدى. قەسىر ئۆيلىرى بىر ۋەتلىك بولۇپ، تاملىرى ئېگىز، شالاسۇنلۇق پېشايۋانلىرى مەرمەر تۈۋرۈكلۈك، دېرىزىلىرى قاپقاقلىق بولۇپ، كۆركەم ياسالغانىدى. قەسىر ئىشىكلىرىدىمۇ مەھرەم قاراۋۇللار بار ئىدى.

سەئىدخاننىڭ ئىككىنچى خوتۇنى ئايىنىگار سۇلتانبېگىم ئىككىنچى قەسىردە تۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. يېشى ئەللىكتىن ھالقىغان بولسىمۇ، تىمەن، سۆزمەن ئىدى. ئۇ ئوغلى ئىسكەندەر سۇلتاننى تىبەتكە ئەۋەتىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئابدۇرېشىتخاننى ئۆچ كۆرۈپ قالغان، بۇ دەمگىچە بىرەر قېتىممۇ ئۇنىڭغا ئوچۇق چىراي ئاچمىغانىدى. ئابدۇرېشىتخان ھال

سوراپ كەلسمۇ ، قاپىقىدىن قار ياغدۇرۇپ زۇۋان سۈرمەيتتى . باشقا قەسىردىكىلەر بىلەن كىرىپ ــ چىقىشمۇ قىلمايتتى . ھەممەيلەنگە ماي تارتىپ ئاغرىنىپلا يۈرەتتى . ھەر نامىزىدا ئىسكەندەر سۇلتانىنىڭ قايتىپ كېلىپ ، ئابدۇرېشتخاندىن تەختنى تارتىۋېلىشنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى . شېرىن خىياللارنى سۈرەتتى ، ئوغلىنى تەخت ئۈستىدە كۆرۈپ چۈشەپمۇ قالاتتى .

يىللار ئۆتتۈەردى . ئاينىگار سۇلتانبېگىم بۇ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشماي كوت ــ كوت ، بەدخۇي بولۇپ قالغانىدى . تويغىمۇ قاتناشمىدى .

يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ ئىچىگە جىن كىرىپ ، ئۆيدە ئولتۇرالماس بولۇپ قالدى . ئۇ بۈگۈن ئىككى كېنىزىكى بىلەن ئالماس كۆز قويغان ئىلمەك ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىگە كەلدى . چۈچۈك سۇلتانبېگىم بۇ چاغقىچە چاقىرىپمۇ كەلتۈرەلمىگەن قېينانىسىنى ئەجەبلەنگەن ھالدا كۈتۈۋالدى .

ـــ سۇلتانبېگىم ئانا ، مەرھابا ، خەۋەر بەرگۈزۈپ قويغان بولسىلا ، يوللىرىغا پاياندار سېلىپ ئالاھىدە كۈتۈۋالاتتىم ، ـــ دېدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئاينىگار سۇلتانبېگىمنىڭ ئۈزۈن ھىلھىلە روملىنى ئېلىپ ، ئۇنى يېكەنداز ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى .

ـــ ۋاي مەلىكە قىزىم ، شۇنداق چىرايلىق تۇرۇپلا . كۆرگۈم كەلدى ، سۇلتان نىگار خېنىم ھامام بىلەنمۇ مۇگداشقۇم كەلدى ، ساق بولالماي كېلەلمىدىم . بۇ يىل خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم . سېغىنىپ قاپتىمەن ، ھال سوراپ چىقاي ، دەپ كەلدىم . ئۆزلىرى ئوبدان ، باللار ئامان ، سۇلتان نىگار خېنىم بىلەن شادىمان تۇرۇۋاتقانلا ؟ ـــ دېدى ئاينىگار سۇلتانبېگىم ھال سوراپ .

ـــ نېمە دېسەم بولار ؟ ئوبدان ، شادىمان تۇرغانىدۇق ، سۇلتان بىر لولىنىڭ قىزىنى ھەرەمگە ئېلىپ كىرىپ ، ھەممىنى غادىرۇسكۈن قىلىۋەتتى ، يۈزىمىزنى قويمىدى خان ئانا .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم شۇنداق دەپ زەر چۈچىلىق ياغلىقنى كۆزىگە بېسىپ ئۆكسۈپ يىغلىدى ، دادلىدى . مەزە ، گېزەك ئېلىپ كىرگەن

ئىككى كېنىزەك ، داستىخاننى سېلىپ يېمەكلىكلەرنى قويدى ، چاي ئې-لىپ كىرىپ پىيالىغا قويۇپ ، ئايىنگار سۇلتانبېگىمگە تۇتتى . ئۇ چايغا ھەسەل سېلىپ تۇرۇپ دېدى :

— سىلىدەك خانزادە ، ئەتىۋار مەلىكە خانىشى تۇرۇپ بىر لولى-نىڭ قىزىنى ئالغانمۇ بارمۇ ؟ ھېلىمۇ بىر يىلدىن بېرى چىداپ كەپلا مە-لىكە قىزىم . مەن چېغىمدا چىدالماي قالدىم ، ئۇ سازەندە پەسەندىنى بو-غۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتكۈم كېلىپ كەتتى . سۇلتاننىڭ ئەقلى دۇمبىسىگە چى-قىپ قالدىمۇ ، نېمە ؟ بولمىسا ناھايىتى زېرەك ، قەيسەر ئىدى .

ئاي نىگار سۇلتانبېگىمنى بۇ سۆزى بىلەن ئوت ئۈستىگە ياغ قوي-دى ، ئاران تۇرغان چۈچۈك سۇلتانبېگىم قايناپلا كەتتى :

— مانا كۆرگەنلا ، ئۇ مەرمەز خاتۇن ھەرەمگە ئاياغ باسقان كۈن-دىن بېرى تولا يىغلاپ تۈگۈشۈپلا كەتتىم . سۇلتاننىڭ كارى بولمىدى ، نەغمە ـ ناۋا بىلەنلا بولۇپ كەتتى . ئوردىدىن كىرىپلا ماڭا بىر كۆرۈ-نۈش قىلىپ قويۇپ ، ئۇ سازەندە كاساپەتنىڭ يېنىغا چىقىپ كېتىدۇ . كېنىزەكلەرنىڭ ساز بىلىدىغانلىرىنى قويماي تاللاپ ، ئۇنىڭغا غالچا قى-لىپ بەردى . پايتەختتە داڭ چىقارغان سازەندە خاتۇنلارنىمۇ چاقىرىپ ھەرەمگە ئېلىپ كىرىپ ، ئۇ ناكەس بىلەن تونۇشتۇرۇپ ، سۇلتان سارى-يىنى بىر ئىشرەتگاھقا ئايلاندۇرۇپ قويدى . ئۇ سازەندە بەدبەخ خاتۇن ئۆزىگە ئوخشاش بۇزۇقلار بىلەن « مۇقام » دەپ ئاتىلىدىغان غەزەللىك مۇسىقىنى بىر باشلىۋالسا ، ۋاي خۇدايىمەي ، كۈندۈزنى تۈنگە ، تۈننى كۈندۈزگە ئۇلاپ ساتار ، تەمبۇر چېلىپ ، ئادەمنى بىزار قىلىۋېتىدۇ .

— مۇنداق دېسىلە مەلىكە قىزىم ، ئۇ لولى ھەددىدىن بەك ئېشىپ كېتىپتىغۇ ، سىلىگە بەك ئۇۋال بولۇپتۇ . بۇرۇنراق بىلگەن بولسام ، ئۆ-مىلەپ چىقىپ بولسىمۇ ، سۇلتان بالامغا گەپ قىلغان بولاتتىم ، — دېدى خۇپسەنلىك بىلەن مىشىلداپ يىغلاپ ئايىنگار سۇلتانبېگىم ۋە ياش كەل-مىگەن كۆزىگە ياغلىقنى باستى .

كېنىزەك ئۇلار گۆشى بېسىلغان پولۇنى ئېلىپ كىرىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى .

— يېسىلە خان ئانا ، سىلىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالدى ، — دېدى چۇچۇك سۇلتانبېگىم .

— سۇلتان نىگار خېنىم هامام ئۇبدان تۇرغاندۇ مەلىكە خېنىم ؟

— لولىنىڭ سازەندە يېتىمىكى هەرەمگە كەلگەندىن كېيىن نازۇك كۆڭۈل ئانام بۇ ئاھانەتنى كۆتۈرەلمەي كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ يېتىپ قالدى . كۆرسەتمىگەن تېۋىپ قالمىدى . ساقىيالمايۋاتىدۇ . غىزانى يەپ بولۇپ باشلاپ چىقاي . تەسەللى بېرىپ قويسىلا خان ئانا .

— ئەلۋەتتە مەلىكە بالام .

ئايىنىگار سۇلتانبېگىم ئۇلارنىڭ شېرىن پىشقان گۆشنى قوشۇپ بىر تەخسە پولۇنىڭ يېرىمىنى يەۋەتتى . چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئازراق يەپ ، چاي ئىچىپ ئولتۇردى .

دۇئا قىلىنىپ ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن چۇچۇك سۇلتانبې-گىم ئايىنگار سۇلتانبېگىمنى ساراي ئۆيدە ياتقان ئانىسى سۇلتان نىگار خېنىم يېنىغا باشلاپ چىقتى .

— ئەسسالام ، — دەپ يېنىغا بارغان ئايىنگار سۇلتانبېگىم قو-پۇشقا تەمشەلگەن سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ مەڭزىگە مەڭزىنى ياقتى ، — ئوبدان تۇرۇپلىمۇ هاما ؟ سىلىنى سېغىنىپ كىردىم .

قاما يوتقانغا ئورىنىپ ياتقان سۇلتان نىگار خېنىم ئىگىچىسىنىڭ بۇ قىزىنى ئانچە ياقتۇرمايتتى . شۇنداقتىمۇ ، كىرمەي - كىرمەي ، بۇنداق ئۇشتۇمتۇت كىرىشىدە بىر گەپ بار ، دەپ ئويلاپ ، كۆلۈمسىرىگەن هالدا تىنچلىق - ئامانلىق سورىدى . بۇ ئىككى ئايال خېلىغىچە هال - مۇڭ بو-لۇشتى . گەپ ئارا ئايىنگار سۇلتانبېگىم ئامانىسانىڭ ئىسمىنى چىقىرىپ قويۇۋىدى سۇلتان نىگار خېنىمنىڭ سارغىيىپ قالغان چىرايى ئۆڭدى ، نۇرى ئۆچۈشكە باشلىغان كۆزلىرى چىمىلداپ ، گەز باسقان لەۋلىرى تىترىدى . ئۇ جەينىكىگە يۆلىنىپ بېشىنى سەل كۆتۈردى :

— شۇنى دېمەملا ئايىنگار خېنىم ، ئابدۇلرەشىدخاننى بۇنداق قى-لىدۇ ، دەپ كىم ئويلىغان ؟ ئۇ پادىشاھ ياكى سۇلتاننىڭ قىزى بولسىغۇ مەيلى ئىدى ، ئەمىر ، بەگنىڭمۇ قىزى ئەمەس ، بىر لولىنىڭ سازەندە

قىزى دېسىلە ئابدۇلرەشىدخانغا شۇنچە نەسەھەت قىلسامۇ قېتىغا ئىلىپ قويمىدى ، — سۇلتان نىگار خېنىم سۆزدىن توختاپ ، رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن يېشىنى ئېرتتى ، — مانا ، بىر يىلدىن ئاشتى . ئۇ لولىنىڭ قىزىدىن رايى ياناي دېمىدى ، دادىسى داخان ، قىزى جىنكەش دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ . ئابدۇلرەشىدخان بارغانسېرى ئۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ كېتىۋاتىدۇ . ئەگەر ئۇ سەھرالىق سازەندىنىڭ قورسىقىدا قېلىپ ئوغۇل تۇغۇپ قالسا ، ۋەلى ئەھدى بولۇپ قېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ، ئۇ چاغدا يۇنۇسخان ئەۋلادى سورۇلۇپ تۈگەيدۇ .

— شۇنداق بولمامدىغان ھاما ، بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرىۋەرسەك ، ئۇ لولىنىڭ قىزى ھەممىمىزنىڭ بېشىغا چىقىدۇ ، بولۇپمۇ سىلى بۇزرۇكۋارىمىز قاراپ تۇرسىلا بولمايدۇ .

— قاراپ تۇرماي نېمە ئىلاجىمىز ئاينىگار خېنىم ؟ ئابدۇلرەشىدخان دېگەن سۇلتان تۇرسا . . .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئانىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ :

— ئابدۇلرەشىدخان ئەلھال كىچىك پادىشاھ ئەمەس ، ئۆزىمۇ ئۇنچىلا بىغەم ، كەم ئەقىللاردىن ئەمەس ئانىلىرىم ، — دەپ تۇراتتى ، ئانىسى ئۇنىڭ سۆزىنىڭ شېخىغا ئۇرۇۋەتتى .

— قىزىم ، سەندەك ساھىبجامال مەلىكە خاتۇننى بىر لولىنىڭ قىزىدىن تۆۋەن كۆرۈۋاتقان كۆڭلى قارا ئېرىڭنى ئەجەب ماختاپ كەتتىڭا ؟ ئۇ بىر يىلدىن بېرى سېنى خورلاپ كېلىۋاتىدىغۇ . . .

— بولدى ئانا ، ئىچىم زەرداپقا توشۇپ كەتتى . ئابدۇلرەشىدخان بۇ قېتىم ئازدى ، ياق ، ئۇنى پېرىخون ، جىنكەش سازەندە ئازدۇردى ، مەن ئۇنىڭ ئەدىبىنى بەرمەي قويمايمەن !

— ماۋۇ گېپىڭ جايىدا بولدى مەلىكە قىزىم . قارغاش ، تىللاش بىلەن ئىش ھەل بولمايدۇ . بىر يىلدىن بېرى ئۇ لولىنى قارغاپ كېلىۋاتىمەن يا ئۇ ناكەس ئۆلمىدى ، يا مەن تىلىكىمگە يەتمىدىم ، ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىش كېرەك ، — دېدى سۇلتان نىگار خېنىم ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ .

— هاما ، ئېيتسىلا ، چارىسىنى قانداق قىلساق بولار ؟ — بىردىن جانلىنىپ سورىدى ئاينىگار خېنىم .

— مەن بۇ بىر يىلدىن بېرى ئاتا ۋەزىر نىزامىددىنبەگ ، شەيخۇلئىسلام ، بۇزرۇكۋار خوجىلار بىلەن خۇپپيانە كۆرۈشۈپ ، ئۇلارنىڭمۇ ، ئابدۇلرەشىدخاننىڭ نەغمە - ناۋا بىلەن بولۇپ كەتكىنىگە نارازى ئىكەنلىكىنى ، ئۇنى ھىدايەتكە باشلاش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشۋاتقانلىقىنى بىلدىم . بولۇپمۇ بۇزرۇكۋار خوجىلار قاتتىق غەزەپلەنگەندەك قىلىدۇ . لېكىن ، ئۇلار ئابدۇلرەشىدخاننى ئۇ سازەندە بۇزۇقتىن مەيلىنى قايتۇرۇپ ھىدايەتكە قاچان باشلايدۇ ؟ بۇ نامەلۇم ، — دېدى نىگار خېنىم مەيۈسلىنىپ ، — باياتىن كۆڭلۈمگە بىر ئوي كەلدى سىڭلىم ، سىلى مەرھۇم سەئىدخاننىڭ خانىشى ، جامائەت ئارىسىدا ئابرۇيلىرى بار . ئاتا ۋەزىر ، بۇزرۇكۋار خوجىلارغا ئابدۇلرەشىدخاننىڭ ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كەتكىنى توغرىسىدا شىكايەت قىلىپ باقسىلا ، بۇ ئۇلارنىڭ بۇرۇنراق تەدبىر قوللىنىشىغا سەۋەب بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس . مەنمۇ بىر ئاز ئوڭلىنىۋالاي ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشىمەن . ئۇلار بىلەن كۆرۈشكىلى بارالاملا سىڭلىم ؟

— بارىمەن ھاما ، بارىمەن . بۇ ئوبدان مەسلىھەت بولدى ، — دېدى ئاينىگار سۇلتانبېگىم ، — ئاۋۋال ئۇ لولىنىڭ قىزىنى بىر كۆرەي ، بۇ ۋاقىتقىچە ئۇ تېگى پەسنىڭ ئالۋاستىدەك تەلەتىنى كۆرگۈم كەلمىگەنىدى . ئۇ نېمە قىلىۋاتىدۇ ، قانداق ئويى بار ؟ بىلەي ، ئابدۇلرەشىدخان بىلەنمۇ سۆزلىشىپ باقاي . مۇددىئا ، مەقسەتلىرىنى ئاڭلاي . ئاندىن بۇزرۇكۋار خوجىلىرىم يېنىغا بارسام قانداق ؟ ... ئاڭلىسام ، ئابدۇلرەشىدخان خانىش ، توقاللىرىنىڭ كۆزىچە ئۇ لولىنىڭ قىزىنى مەلىكەم ، دەپ ئاتىغانمىش . مەلىكە خانىشلارغا بېرىلگەن ھوقۇق - ئىمتىيازدىن ئۇ لولىنىڭ قىزىنى تولۇق بەھرىمەن قىلىش ئۈچۈن پەرمان چۈشۈرگەنمىش .

— خان ئاتا ، ئۇ لولىنىڭ قىزىنى تېخى مەلىكە دەپ جاكارلىمىدى ، ئەمما مەلىكە ، خانىشلارغا بېرىلگەن ھوقۇق - ئىمتىيازلاردىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك دەپ ئەمر قىلغىنى راست . ماڭا سادىق بىر

كېنىزىكىمنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، ئابدۇلرەشىدخان ئۇ لولىنىڭ قىزىنى « سىز ھەقىقىي مەلىكە ، ئۆزىنى پادىشاھ ، سۇلتانلارنىڭ قىزى ، دەپ كۆرەلىگەن مەلىكىلەردىن ئارتۇق » دەپتۇ قارىسىلا :

— راست شۇنداق دەپتىمۇ ئابدۇلرەشىدخان ، بالام ؟ — كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ سورىدى چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ تىزىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئاينىگار سۇلتانبېگىم :

— راست خان ئانا ، چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى ، — دېگىنىچە چۇچۇك سۇلتانبېگىم ھوقۇيتۇپ يىغلاپ كەتتى .

— مەن ھازىرلا ئۇ لولىنىڭ قەسرىگە باراي ، ئابدۇلرەشىدخان كاللامنى تېنىمدىن جۇدا قىلىۋەتسىمۇ ، ئۇ تېگى پەس ، شەرمەندىگە سىلىنى بىر تونۇتۇپ قوياي مەلىكە قىزىم . ھەممىنى قىلىۋاتقان شۇ جىنكەش ، سۇلتان بالامنىڭ كۆڭلىنى ئۇتتۇۋالغان گەپ . ئەمدى مەن ئۆيۈمدە ماي تارتىپ ئولتۇرىۋەرمەيمەن ، تاكى ئۇ لولىنىڭ قىزىنى ھەرەمدىن ھەيدەپ چىقارمىغۇچە توختىمايمەن .

ئاينىگار سۇلتانبېگىم دۇئا قىلىپ قوپتى ، چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئۇنى قەسىر ئىشىكى ئالدىغىچە چىقىپ ئۇزىتىپ قويدى .

2

ياز كىرگەنىدى ، ھاۋا بەك تىنجىق بولمىسىمۇ ، ئىسسىق ئىدى . كۆكلەم قالدۇرۇپ كەتكەن گۈل ـ گىياھلار بىلەن ھەرەم ئىچى ناھايىتى گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى . قەسىرلەر گويا كۆك دېڭىزدا توختاپ قالغان كېمىلەردەك ، ياپېشىللىق ئىچىگە چۆكۈپ تۇراتتى . ئىككى كېنىزىكى بىلەن سايە ، سالقىن خىشلىق يولغا ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ ماڭغان ئاينىگار سۇلتانبېگىم ساپاق ـ ساپاق ئۈزۈملەر ساڭگىلاپ كەتكەن تال باراڭلىقتىن ئۆتۈپ ، كۈمۈش ھالقىلىق ، كۈڭگۈرلۈق ئىشىك ئالدىغا چىقىپ قالدى . ئۇنىڭ قۇلىقىغا خىلمۇ خىل سازلارنىڭ لەرزان ساداسى

ئىشتىلدى.

— ئامانىنسا خېنىمنىڭ قەسرى مۇشۇ مەلىكە ئاغىچا خېنىم، — دېدى كېنىزىكى ئۇنىڭ ھاڭۋېقىپ قالغىنىغا كۆز سېلىپ.

قاراۋۇل مەھرەمنىڭ سالامىمۇ ئېلىك ئالماي قەسىر ھويلىسىغا قەدەم قويغان ئاينىگار سۇلتانبېگىم قايسى ئىشىكتىن كىرىشنى بىلمەي، يېشىل كاھىشلىق ئازادە ئۆيلەرگە كۆز سېلىپ تۇرۇۋېدى، ئوڭ تەرەپ- تىكى ئىشىك ئېچىلىپ بىر كېنىزەك چىقتى. ئۇ ئالتۇن تۇگمىلىك ئۇزۇن كىمخاپ نىمچا كىيگەن، ھىلھىلە رومال يوشۇرغان بېشىدا ئالتۇن ئوتۇ- غات جۇلالاپ تۇرغان سالاپەتلىك ئاغىچا خېنىمنى كۆرۈپ تەزىم قىلدى:

— ئۆيگە مەرھەمەت قىلغايلا

— ئامانىنسا خېنىم ئۆيدە بولسا، مېنىڭ كەلگىنىمنى كىرىپ ئېيت، — دېدى ئاينىگار سۇلتانبېگىم تەرىنى تۇرۇپ قويۇپ.

— كىم كەلدى دەيمەن خېنىم؟

— مەلىكە ئاينىگار سۇلتانبېگىم كېلىپتۇ، دېگىن.

كېنىزەك ئۆيگە كىرىپ، ھايال ئۆتمەي ئامانىنسانى باشلاپ چىقتى.

ئاينىگار سۇلتانبېگىم ئىشىكتىن چىققان ساھىبجامال چوكانغا قاراپ، كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى. ئۇ ئوچۇق ھاۋارەڭ يىپەك رەختتىن بەلپۇرمە كۆڭلەك كىيىپ، قىزىل ئەتىرگۈللۈك ئاق ھىلھىلە رومال سال- غانىدى. بېشىدىكى ئالتۇن تاجىغا قويۇلغان يېشىل گۆھەر چوغدەك يې- لىنجاپ تۇراتتى. يېڭى چىققان ئايدەك ھىلال قېشى سەل كۆتۈرۈلۈپ، قارا كۆزلىرىدىن يالت قىلىپ بىر ئۇچقۇن چاقنىغاندەك بولدى ۋە ئېگى- لىپ سالام بەردى:

— ئەسسالام خان ئانا، خۇش كېلىپلا قۇتلۇق، قەدەملىرى مۇ- بارەك بولغاي.

ئۇنىڭ ئاستا، ئېنىق چىققان ئاۋازى شۇنچە سىلىق، يېقىملىق ئىدى. ئاينىگار سۇلتانبېگىم سۈرلۈك تەلەتكە كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام خان قىزىم، — دەپ جاۋاب سالام

بەرگەن بولسمۇ ، جايىدىن قىمىرلىمىدى .

ئامانىسا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، قاتلاق ـ قاتلاق قورۇق چۈشكەن مەڭزىگە مەڭزىنى يېقىپ كۆرۈشتى .

— ئامانىسا خېنىم ، چىرايلىق ئىكەنلا ، تەرپىلىرىنى ئاڭلاپ ، نەچچە قېتىم كەلمەكچى بولسامۇ ساقلىقىم ياخشى بولالماي كېلەلمىگەنىدىم ، — دېدى ئاينىگار سۇلتانبېگىم تىكىلىپ قاراپ .

— ھېلىمۇ كېلىپلا خان ئانا ، ئىككى قېتىم بارسام قەشقەرگە كېتىپ قالغان ئىكەنلا . يەنە بارغۇچە ئۆزلىرى كېلىپ ناھايىتى خۇش قىلىۋەتتىلە . قېنى مەرھابا !

ئامانىسا شۇنداق دەپ ، مومايىنى قولتۇقىدىن يۆلىگىنىچە دەھلىزگە ئېلىپ كىرىپ رومىلىنى بېشىدىن ئالدى . ئىمچىسىنىمۇ سالدۇرۇپ ، كېنىزەكلەرگە بەردى ۋە مېھمانخانىغا باشلاپ ، ئۈچ قات ماموق يېكەندازغا ئولتۇرغۇزدى .

— خېنىم بالام ، ئۇ تەرەپتىكى ئۆيدىن چىقىۋاتقان نېمە شاۋقۇن ئۇ ؟ — دەپ سورىدى ئاينىگار سۇلتانبېگىم « شاۋقۇن » نىڭ نېمىلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ بىلمەسكە سېلىپ .

ئامانىسا كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

— ئۇ شاۋقۇن ئەمەس ، فارابى ھەزرەتلىرى ئىجاد قىلغان « راك » مۇقامىنىڭ مۇسىقا بىلەن ئورۇندىلىشى ، يېقىملىقمىكەن ، كۆڭۈللىرى تارتىۋاتامدۇ ، خان ئانا ؟

— يېقىملىقكەن خان بالام ، يېقىملىقكەن ، ئادەم قېرىغاندا چۆمۈچنىڭ ئاۋازىدىن باشقا سادالار قۇلاققا خۇشياقماس بولۇپ قالىدىكەن ، قۇلىقىم ئېغىرلىشىپ قالغاچقا ئاۋازلارنى پەرق ئېتەلمەيمەن .

ئاينىگار سۇلتانبېگىمنىڭ سۆزىدىن ئامانىسا خېنىم كۈلۈپ كەتتى .

ئاينىگار سۇلتانبېگىم چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىدىن « تېگى پەس ، شەرمەندە » ئامانىساغا ئۆزىنى بىر تونۇتۇپ قويماقچى بولۇپ چىققانىدى ، ئەمما ئامانىسانى كۆرگەندىن كېيىن قورقۇنچلۇق ئەلپازى

ئاستا ـ ئاستا پەسكويغا چۈشتى . بۇ ھال ئۇ ئامانىسانىڭ گۈزەللىكىگە قايىل بولغانلىقىدىن ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ سۇلتانىنىڭ ئوچۇق ـ ئاشكارا نىكاھلاپ ئالغان ئايالى ئىكەنلىكىنى ئويلىغانلىقىدىن سادىر بولماقتا ئىدى . ئۇ ئامانىساغا قاتتىق ـ يىرىك گەپ قىلماقچى بولۇپ ، نەچچە قېتىم ئاغزىنى ئۇمەللىگەن بولسىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى ، سۇلتاندىن ھېيىقتى ، ئۇنىڭ قەھرىگە ئۇچراپ قېلىشتىن قورقتى . ئايىنگار سۇلتانبېگىم شۇ ھالدا ئامانىساغا ئۇ رەنجىگۈدەك گەپ قىلىشقا پېتىنالماي ئولتۇرغاندا ، بىر كېنىزەك خان ئالىيلىرى كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ كىرىۋىدى ، ئايىنگار سۇلتانبېگىم تېخىمۇ ئۇجۇقۇپ كەتتى .

ئامانىسا خېنىم ئىتتىك تۇرۇپ ئىشىك ئالدىغا بېرىشىغا ، ئابدۇرېشىتخان كىردى ، ئۇ سۇلتان ئېرىگە سالام قىلدى .

ئابدۇرېشىتخان جاۋاب سالام بېرىۋېتىپ ، ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئايىنگار سۇلتانبېگىمنى كۆردى ـ دە :

— ئوھوي ، ھۆرمەتلىك ۋالىدىمىز كېلىپ قاپتىغۇ ، — دېدى ۋە ئالدىغا بېرىپ قول قوشتۇرۇپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى ، — ياخشىلىنىپ قالدىلىمۇ ؟

— ئەلھەمدۇلىللا سۇلتان بالام

— قەشقەردىن قاچانراق كەلدىلە خان ئانا ؟

— ئۆتكەن ھەپتە كەلدىم سۇلتان بالام ، مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ ھۆرمىتىمنى ئوبدان قىلدى .

— بىز ئالدىلىرىغا بارغۇچە كېلىپلا ، بۇنىڭدىن خۇش بولدۇم ئانا . بۇنىڭدىن كېيىنمۇ پات ـ پات كېلىپ مۇسىقا ئاڭلاپ كەتسىلە ، كۆڭۈللىرى ئېچىلىپ ، ياشىرىپ قالىلا .

« ئۇيىاقتىن كىرىپ بۇياقتىن قىلغان گېپىنى ، مۇسىقا ئاڭلىسام ياشىرىپ قالارمىشمەن . لولىنىڭ سازەندە قىزى راستتىنلا ئۇنى ئەقلىدىن ئاداشتۇرۇپ بولۇپتۇ . ۋاي خۇدايىم ، كۆڭلىگە ئىنساپ بەرگىن » ، دېدى ئايىنگار سۇلتانبېگىم سۇلتانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىچىدە غۇدۇراپ .

ئابدۇرېشتخان يان ئۆيدىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇزىكىغا خىيالچان قۇلاق سېلىپ، دېرىزە يېنىدا تۇرغان ئامانىسادىن سورىدى:

— «راك» مۇقامىنى سازەندىلىرىمىز تولۇق ئىگىلەپ بولدىمۇ؟

— ئىگىلەۋاتىدۇ سۇلتان ئالىيلىرى، تۈنۈگۈن ئۇستاز قىدىرخان ئاكا كېلىپ ئاڭلاپ، كەم يەرلىرىنى تولۇقلاپ، خاتاسىنى توغرىلاپ بەرگەنىدى. بۈگۈن ئەتىگەندىن بېرى ئىككى قېتىم ئورۇندىدۇق. ئالىيلىرى ئاڭلاپ، بولۇپتۇ دېسىلە، شۇ بويىچە پۈتۈپ قويۇپ، «ئوشاق» مۇقامىنى باشلايمىز.

— چۈشتىن كېيىن ئوردىدىن بۇرۇنراق قايتىپ، قىدىرخان ئاكا بىلەن ئاڭلاي مەلىكەم. سىز ئوردىغا كەلگەندىن بېرى مەنمۇ مۇقامغا مۇشتاق بولۇپ قالدىم.

— ئاھ سۇلتانىم، مەن ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمغا يېتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇم. ئاللانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن مۇقامنى ئۆگىنىش، رەتلەش ئۈچۈن شارائىت هازىرلاپ بېرىۋاتىلا، بۇنىڭ ئۈچۈن جان ـ دىلىم بىلەن خىزمەتلىرىدە بولىمەن ئالىيلىرى.

ئامانىسا خېنىمنىڭ قارا كۆزلىرىدە تاڭ شەبنىمىدەك ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى. بۇ مىننەتدارلىق يېشى ئىدى.

— مۇقامنى ئۆگىنىش، رەتلەش ئۈچۈن ياردەم بېرىشكە هەرقاچان تەييارمەن مەلىكەم!

ئابدۇرېشتخاننىڭ ئاغزىدىن «مەلىكەم» دېگەن سۆزنى ئىككىنچى قېتىم ئاڭلىغان ئامانىسا خېنىمنىڭ چىرايى سەل قىزىرىپ، زىنىقىدا تاتلىق تەبەسسۇم پەيدا بولدى. ئاينىگار سۇلتانبېگىمنىڭ بولسا چىرايى جۇدۇن بولۇش ئالدىدا تۇتۇلغان كۆكتەك بۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئولتۇرالمايلا قالدى ـ دە:

— ۋاي، قورسىقىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، — دەپ ئىنجىقلاپ قويدى، — سۇلتان بالام، مەن كېتىۋالاي، ئۆيگە بېرىپ دورا ئىچسەم ئوڭشىلىپ قالىمەن.

ئابدۇرېشتخان ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلدى بولغاي، تۇتۇۋال-

مـدى . ئىشىك ئالدىغا ئۈزىتىپ چىقىپ ھەرەم مەپىسگە سېلىپ قويدى .
ـــ خان ئانىمىز نېمىشقا كېلىپتۇ مەلىكەم ؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلتان قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ئامانىسادىن .
ـــ ھال سوراپ ، كۆڭۈل ئېيتقىلى كەپتۇ ، مېنى ئۇنداق مەلىكەم دەپ خىجىل قىلىپ قويمىسىلا شاھىم ، ـــ دېدى خاس ھۇجرىغا كىرگەن ئامانىساخېنىم ئوڭايسىزلانغان ھالدا ، ـــ مەن يا پادىشاھ ، سۇلتاننىڭ قىزى بولمىسام ئېتىمنى ئاتاۋەرسىلە بولمامدۇ ؟
ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ چىگىلىپ قالغىنىنى بىلدى .
ـــ خان ئانام سىزگە تەھدىت قىلغان ئوخشىمامدۇ ؟
ـــ ۋاي ياق شاھىم ، كېلەلمىگىنى ئۈچۈن ئەپۇ سورىدى شۇ .
ـــ قەدىرلىكىم ، پادىشاھ ، سۇلتاننىڭ قىزى ئەمەسلىكىڭىز راست ، ئەمما ھەرقانداق شاھزادە ، خانزادە قىزلاردىن ھەرباپتا ئۈستۈن تۇرىسىز . مەلىكە دەپ ئاتاشقا ئەڭ لايىقسىز . ئىچى ئاداپ ، سىزنى كۆرەلمەي « جىنكەش ، داخان ، سازەندە ، لولىنىڭ قىزى » دەپ كەمسىتىۋاتقانلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش ئۈچۈنمۇ سىزنى مەلىكە دەپ ئاتىشىم كېرەك .
ـــ شاھىم ، بۇ گەپنى مۇشۇنىڭ بىلەن خانىش ، كېنىزەكلەر ئالدىدىمۇ ، ئۆزۈمگىمۇ نەچچە قېتىم ئېيتتىلا . لېكىن ، ئۇلارنىڭ ئاغزى تـۇۋاقلانمايلا قالماي ، بەلكى ئېچىلىپ كېتىۋاتىدۇ . ئۆتىنەي شاھىم ، مەلىكە دەپ ئاتىمىسىلا .
ئابـدۇرېـشـىتخان ئامانىساخېنىمنى بىلىدىن قاماللاپ قۇچاقلىدى .
ـــ قەدىرلىكىم ، ئوڭايسىزلانماڭ . مەن ئۈچۈن سىز مەڭگۈ مەلىكە ، ئوردىدا ، ھەرەمدە نېمە گەپلەر بولۇۋاتىدۇ ؟ ماڭا ئايان . ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي ئۆز ئىشىڭىز بىلەن بولۇۋېرىڭ . ئەگەر كىمىكى پىتنە ـ پاسات تېرىپ ھەددىدىن ئاشىدىكەن ، ئۇنى ئاياپ ئولتۇرمايمەن .

www.uyghurkitap.com

3

ئانىنىڭ بىرىنچى تىلىكى پەرزەنت كۆرۈش ، پەرزەنت كۆرۈشنى ئارزۇ قىلمايدىغان ئانا بۇ دۇنيادا يوق .

ئابدۇرېشىتخانغا ياتلىق بولغىنىغا ئۈچ يىلدىن ئاشقان بولسىمۇ ، ئۇمىدىگە يارىشا ئامانىساخېنىمنىڭ بويىدا قالمايۋاتاتتى . ئۇ تويى بولۇپلا بىر ئوغۇل تۇغۇشقا شۇنچە تەقەززا بولغانىدى . ھەر نامىزىدا ئاللاغا چىن قەلبىدىن سىغىنىپ ، ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىشنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى . « ئانا ! » دەپ تىلى چىققان ئوغلىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . يىل ئۆتكەنسېرى « قىز بولسىمۇ تۇغسام بولاتتى » دەپ بىر پەرزەنت كۆرۈش ئىشتىياقىدا باغرى كاۋاپ بولۇشقا باشلىدى .

ئابدۇرېشىتخانمۇ بۇ دىلرابا رەپىقىسىدىن بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈشكە ئىنتىزار ئىدى . ئۇ « ئوردىدىن يانسا ، ئوغلۇم يۈگۈرۈپ ئالدىمغا چىقسا ، دادا ! ، دەپ بوينۇمغا ياماشسا ، ئۇنى سايرام بويىغا ، دەشتى قىپچاققا ئېلىپ بارسام . . . » ، دەپ ئارزۇ قىلاتتى . ئاللا بەرمىسە نېمە ئامال ؟ تېخىچە بۇ ئامراق جاناندىن بالا يۈزى كۆرمىدى .

ئالدىنقى يىلى گۈلسىما سۇلتانبېگىم زىققا كېسىلى ئېغىرلىشىپ ئالەمدىن ئۆتتى . ئۆتكەن يىلى سۇلتان نىگار خېنىم يۈرەك كېسىلى بىلەن ۋاپات بولدى . ئابدۇرېشىتخان ، دەشتى قىپچاقنىڭ خانلىرى ھەقنەزەرخان ، تاھىرخانلارغا چاپارمەن ئەۋەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلار ئانىسىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كېلىشمىدى . ئاكىلىرىنىڭ كەلمىگىنىدىن چۈچۈك سۇلتانبېگىم قاتتىق خاپا بولدى . ئۇ ھېچ كۈتمىگەندە توساتتىن ئېغىرئاياغ بولۇپ قالدى ۋە بۇ يىل باش باھاردا ئوغۇل تۇغدى . ئابدۇرېشىتخان بۇ ئوغلىغا « ئەبۇ سەئىد سۇلتان » دەپ ئات قويۇپ بەردى ۋە ناھايىتى ھېرىس بولدى . ئوماق ، ئەسەك بۇ ئوغۇلنى گاھىدا ئامانىساخېنىم يېنىغا ئېلىپ چىقاتتى . ئامانىسانىڭمۇ بۇ قارا كۆز بوۋاققا مېھرى چۈشۈپ

قالدى . ئۇ ئەبۇ سەئىدنى كۆتۈرۈپ سازەندىلەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ چىقسا ، بۇدرۇق قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ ، قارا كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ، بو-يۇنداپ ھەممەيلەننى كۇلدۇرۇۋېتەتتى . كىم قولىنى تەڭلىسە باراتتى ، ھىيىقمايتتى . بولۇپمۇ ئۇ ئامانىنسا سۇلتانىبېگىمگە بەك ئامراق ئىدى ، ئۇ-نىڭ قۇچىقىدىن چۈشكىلى ئۇنىمايتتى .

ئابدۇرېشتخان ئامانىنسانى مەلىكەم ، دەپ قەدىرلەشكە باشلىغان-دىن تارتىپ ، كېنىزەك ، چۆرىلەر « ئامانىنسا سۇلتانىبېگىم » دەپ ئاتاشقا باشلىغانىدى . سىلىق ـ سىپايە ، خۇشخۇي ، ئاق كۆڭۈل ، راستچىل ، سەممىيلىكى ، ھەممەيلەنگە ئوخشاش ياخشى مۇئامىلە قىلىشى بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئابرۇيى كۇنسېرى كۆتۈرۈلۈپ ، ھەرەمدە بولسۇن ، ئوردىدا بول-سۇن ، ھۆرمەت ـ ئىززىتى يۇقىرىلاپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا پايتەختتە تارقالغان ياخشى گەپلەر ئايىنگار سۇلتانىبېگىم بى-لەن چوچۇك سۇلتانىبېگىم تارقاتقان پىتنە ـ ئىغۋادىن كۆپ ئىدى . ئۇ-نىڭ كۇنى ئۆزى تەشكىللىگەن « سانايىنەپىسە » بىلەن ئۆتەتتى . ئاب-دۇرېشتخانىنىڭ قوللاپ ، شارائىت يارىتىپ بېرىشى ، قېدىرخانىنىڭ يار-دىمى بىلەن پايتەخت ۋە ئوردىدىن تاللانغان ئەڭ ماھىر مۇغەننى قىز ـ چوكانلار بۇ سانايىنەپىسەگە قاتناشتۇرۇلغانىدى . ئابدۇرېشتخانىنىڭ ئىككى چۆرە خاتۇنى ـــ رەيھانە بىلەن ھەبىبىمۇ ، دۇتار چېلىشقا ماھىر مەرىيەمنىسا بۇۋىمۇ ، چوچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ باش كېنىزىكى شەمشىبا-نۇمۇ بۇ سانايىنەپىسەنىڭ قىزغىن ئىشتىراكچىلىرى ئىدى . شەمشىبانۇ داپ بىلەن قاۋۇز چېلىشقا ماھىر ئىدى . ئۇ چوچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ ئالاھىدە تاپشۇرۇقى بىلەن قاتناشقانىدى ، بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر ، قى-لىنغان ئىشلار ، ئابدۇرېشتخانىنىڭ كېلىپ نېمە دېگىنىنى . . . مەلىكىگە يەتكۈزۈلۈپ تۇراتتى .

ئامانىنسا سۇلتانىبېگىمنىڭ ئەبۇ سەئىدكە ئامراق بولۇپ كەتكىنىنى شەمشىبانۇدىن بىلگەن چوچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ تەرى تۈرۈلدى . ئۇنى ئابدۇرېشتخانىنىڭ باشقا قەسىرگە ئېلىپ چىقىشىغا ئۇنىمايدىغان بولدى . « بالا شامالداپ قالىدۇ ، كۆز تېگىدۇ ، ئوت تۇتۇپ قالىدۇ ، چوڭ بو-

لۇۋالسۇن » دەپ يوق باھانىلەرنى كۆرسىتىپ ، بالىنى ئابدۇرېشىتخاننىڭ قولىدىن ئېلىۋالاتتى . ئابدۇرېشىتخان بالىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ، ئارقىسىدىن كېنىزەكلەرنى چىقىرىپ ، قايتۇرۇپ چىقاتتى . ئۇ ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە بارغانسېرى ئۆچ بولۇپ كېتىۋاتاتتى . ئەكسىچە ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان ئايىنگار سۇلتانبېگىم بىلەن بولسا بارغانسېرى يېقىن بولۇپ كەتتى . ئۇنى پات ـ پات قەسرىگە چاقىرىپ مېھمان قىلاتتى ، كۈندىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ بېرەتتى . ئۇنىڭ بىلەن ئۈچ قېتىم بۇزرۇكۋار خوجىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ دادخالىق ئېيتىپ كەلدى . نىزامىدىنبەگنى ئايىنگار سۇلتانبېگىم قەسرىگە چاقىرتىپ ، ئامانىسانى قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى . خوجىلارمۇ ، نىزامىدىنبەگمۇ ئوخشاشلا گەپ قىلىپ : « ئاللانىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن ، ئالدىرىماي تۇرسىلا ، بىزمۇ پەيت كۈتۈۋاتىمىز . ئۇ سازەندە بۇزۇقنىڭ جازىسىنى بەرمەي قويمايمىز » دېيىشىپ ، ئىككى مەلىكىنىڭ كۆڭلىنى تەسكىن تاپقۇزغان بولدى . بىراق تاقىتى ـ تاق بولغان چۈچۈك سۇلتانبېگىم پۇرسەتنىڭ بۇرۇنراق يېتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتمەكتە ئىدى . ئۇ بۈگۈن يەنە ئايىنگار سۇلتانبېگىمنى چاقىرتىپ كەلدى . ئۇنى بۆدۈنە كاۋىپى بىلەن مېھمان قىلدى .

— خان ئانا ، ئاڭلىدىلىمۇ ، سۇلتان ئۇ سازەندە مەرەزنىڭ لولى دادىسىنى چاقىرتىپ كەلمەكچى بولۇۋېتىپتۇ ، — دېدى چۈچۈك بىر تەخسە مايسەن ئۆرۈكنى داستىخانغا قويۇۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاچچىقلانغىنىدىن بوغۇلۇپ چىقتى . قولىغا ئالغان ئۆرۈكنى مىجىقلاپ داستىخانغا تاشلىدى .

— توۋا مەلىكە قىزىم ، دادىسىنىمۇ ئوردىغا ئېلىپ كېلەمدىكەن ؟ جىنكەش قىزى سېھىر قىلىپ ، چوڭ ـ كىچىك ھەممىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالغاندا ، داخان دادىسى كېلىدىغان بولسا ئوردا ئىچى نېمە بولۇپ كېتەر ئەمدى ؟ — پوشۇلداپ تىنىدى ئايىنگار سۇلتانبېگىم . ئۇ قاپاقلىرىنى سوزۇپ ، تال ـ تال بولۇپ ئولتۇرغان خانىشقا قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — قارىسىلا مەلىكە بالام ، سىلى بۇ توغرۇلۇق سۇلتانغا

گەپ قىلىپ باقمىدىمۇ ؟
— ئۇ داخاننىڭ كېلىدىغانلىقىنى سۇلتان ئۆزى دېدى .
— ئۆزى دېدى ؟ ئەجەب ئىش ـ هە ! بۇ كۆزگە ئىلمىغانلىق ئەمەسمۇ ؟ توۋا ـ توۋا ، — ئاينىگار شۇنداق دەپ ، ئالتۇن زۇننار ئېسىقلىق بويىنغا يېپىشىپ تۇرغان ياقىسىنى تۇتتى .
— سۇلتان ئەمىر دىۋان قېدىرخاننى ئەۋەتىپ ئۇ داخان لولىنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپتۇ . سۇلتان ئۆز ئاغزى بىلەن شۇنداق دېۋىدى ، يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم . راستىنلا مېنى كۆزگە ئىلمىدى ، بۇ ئاشۇ جىنكەش خاتۇننىڭ مەسلىھىتى بىلەن بولۇۋاتقان شەرمەندىلىك خان ئانا .
— تاپتىلا مەلىكە قىزىم . ئۇ جىنكەش سۇلتاننى ئالىقىنىغا ئېلىۋاپتۇ . بەك يامان خاتۇن ئىكەن . . .
ئاينىگار سۇلتانبېگىم يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى ئىدى ، خانىشنىڭ كىيىم ـ كېچەككە مەسئۇل كېنىزىكى گۈلئايىم كىرىپ قېلىپ دېيەلمىدى . گۈلئايىم تەزىم قىلىپ ئامانىسانىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتىۋىدى ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى .
چۈچۈك سۇلتانبېگىم دەقىقە ئويلىنىپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ ، گۈلئايىمغا :
— سەل تەخىر قىلىپ باشلاپ كىر ، — دېدى ـ دە ، كىيىم يۆتكەش ئۆيىگە كىرىپ كەتتى .
چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۆچىسىدىكى كىيىملىرىنى سىلىۋەتتى ، تولغان بەدەن ، يۇمران ساغرىسىغا قاراپ ، « مۇشۇ گۈزەل رۇخسارىم سۇلتاننى نېمشقا مەپتۇن قىلالمايدۇ ؟ يېشىم قىرىقتىن ئاشقان بولسىمۇ ، يىگىرمە بەش ياشلىق چوكاندەك تۇردۇم ، ئۇ جىنكەشنىڭ نەرى مەندىن ئارتۇقتۇ ؟ » دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى . ئۇ شۇ تۇرقىدا ناهايىتى چىرايلىق ئىدى . چوكانلىق دەۋرى ئاخىرلاشقان بولسىمۇ زىبالىقىنى يوقاتمىغانىدى . بىنەپشەرەڭ يىپەك رەختتىن تىكىلگەن كەڭ ئىتەكلىك كۆڭلىكى بىلەن تەيتىللا جىلتىكىسىنى ، قىزىل گۆھەر قويۇلغان ئالتۇن

تاجىنى كىيدى . قوي كۆزلىرىگە سۈرمە تارتىپ ، ئەينەككە قاراپ قوڭۇر چاچلىرىنى تۈزەشتۈردى ــ دە ، تاقىلداپ دەسسەپ يېنىپ چىقتى ۋە ئاينىگار سۇلتانبېگىم يېنىدا بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، گۈلئايىمنى چاقىردى . گۈلئايىم كىرىپ ئېگىلىپ تەزىم قىلىۋېدى ، باش كېنىزىكى شەمشىبانۇنى چاقىرىشنى ئېيتتى . بويلۇق ، بۇغداي ئۆڭلۈك شەمشىبانۇ كىرىپ تەزىم قىلىشىغا چۈچۈك سۇلتانبېگىم سورىدى :

ــ ئامانىسا بۇۋى بارمۇ ، كەتتىمۇ ؟

ــ بار ئالىيلىرى ، مېھمانخانىدا كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ .

ــ مېھمانخانىدا ؟ كىم مېھمانخانىغا باشلىدى ؟ ــ دەپ چېچىلدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم .

ــ مەن مەلىكە ئالىيلىرى ، قەسىر ھويلىسىدا تۇرۇپ تۇرسىلا دېيەلمىدىم . ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاتسام ، قانداقمۇ ئۇنداق دېيەلەيمەن ؟

ــ ئۇ ئالدىمغا كىرىشى كېرەك ئىدى ، ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىغا كىرەمدىمەن شەمشىبانۇ ؟

ــ ئۇ مېھمان مەلىكە ئالىيلىرى ، كۆرۈشسىلە ، ئالدىغا كىرگەن بولمايلا ، چۈنكى ئۆزى ئالدىلىرىغا كەلگەن .

ــ بولدى ، چىقىۋاتقىنىمنى ئېيتقىن ، ــ شەمشىبانۇ « ماقۇل » دەپ تەزىم قىلىپ چىقىپ كېتىشىگە چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئاينىگار سۇلتانبېگىمگە ئېيتتى ، ــ خان ئانا ، ئۇ لولىنىڭ قىزى بىلەن كۆرۈشۈپ باقاي ، نېمىدەپ كەلدىكىن ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرغانسېرى ، يېقىنلاشماقچى بولۇۋاتىدۇ . تېخى سىلىق ــ سىپايىلىقنى دېمەمدىغان ئۇ سەھرالىقنىڭ . « مەلىكە ئاچا ، خىزمەتلىرىدە بولغىلى كەلدىم » دەپ ياغلىما گەپ قىلىپ نەچچە قېتىم كېلىپ كەتتى . چىراي ئاچمىسامму ، قاتتىق تەگسەممۇ ، ئەپتىنى زادى بۇزمىدى .

ــ ماقۇل بالام .

يەرگە سۆرۈلۈپ تۇرىدىغان قىزىل ھىلھىلە زومىلىنى ئارتقان چۈچۈك سۇلتانبېگىم دەھلىزگە چىقتى ۋە توققۇز كېنىزىكنى كەينىگە سېلىپ مېھمانخانىغا كىردى ــ دە ، بوسۇغىسىدىن ئاتلاپلا زۇۋان سۈرمەي

تۇرۇپ قالدى . يېشىل گۆھەر قويۇلغان ئالتۇن تاج ، ھاۋارەڭ يىپەك كۆڭلەك ، يېشىل كىمخاپ جىلىتكە كىيگەن ئامانىسا نازاكەت بىلەن ئېگىلىپ سالام بەردى :

— تىنچ - ئامان تۇرۇلمۇ مەلىكە ئاچا ؟ — چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرماي ئۆرە تۇرىۋەردى . ئەمما ، ئامانىسا بۇ ھالغا دىققەت قىلمىغاندەك گېپىنى دەۋەردى ، — مەلىكە ئاچا ، ۋاخلىرى يېتەمدىكىن ؟ سۇلتان « ئارامگاھ سارايغا كېلىپ بىردەم كۆڭۈل ئېچىپ كەتسۇن » دەپ مەريەمنىسا بۇۋىنى يانلىرىغا ئەۋەتمەكچى بولۇۋېدى ، ھال سورىغاچ ئۆزۈم ئېلىپ كېلەي ، دەپ كەلدىم . سۇلتان ئالىيلىرى كۇتۇپ قالدى ، چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئامانىسانى شۇنچە كۇتتۇرسىمۇ ، سالامىنى ئېلىك ئالمىسىمۇ كۆڭلىگە ئالمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى . نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي ، خىيال سۈرۈپ قالغان چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئاخىر ھىجىيىپ تۇرۇپ سورىدى :

— سۇلتان زىيايەت بېرەمدىكىن ؟

— سۇلتانىنىڭ ئەمرى بىلەن ئوردا سانايىنەپىسەسى ۋە ھەرەمدىكى موغەننى چۆرە - كېنىزەكلەر « مۇقام ناۋاسى » مۇسىقا كېچىلىكى ئۆتكۈزمەكچىكەن ، زىيايەتمۇ بېرىلىدىكەن مەلىكە ئاچا .

— رەھمەتلىك ئانامنىڭ كۆز يۇمغىنىغا ئەمدىلەتىن ئۈچ ئاي بولغاندا ، بۇنداق ئەيش - ئىشرەت كېچىلىكىگە قاتناشسام قانداق بولار ؟

— مەلىكە ئاچا ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ، — ھازىلىرى ئۇشتۇلغىنىغا ئىككى ئايدەك بولۇپ قالدى . يەنىلا قايغۇرۇپ ، ھەسرەت چېكىۋەرسىلە سالامەتلىكلىرىگە زىيان يېتىدۇ . سۇلتان ئالىيلىرىمۇ مۇشۇنى كۆزدە تۇتۇپ بۇ ئەلنەغمە كېچىلىكىنى ئۆتكۈزۈشنى مۇۋاپىق كۆرگەن يەردە ، ئۆزلىرى قاتناشمىسىلا بولارمۇ ؟ ئويلىنىپ كۆرگەيلا .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم قايتماقچى بولۇپ قەدەم يۆتكىۋىدى ، چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئۆزىنى ئوڭشاپ ، ئۇنى رەسمىيەت يۈزىسىدىن چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى . ئەمما ، ئامانىسا رەھمەت ئېيتىپ كېنىزەكلىرى

www.uyghurkitap.com

بىلەن چىقىپ كەتتى .

چۇچۇك سۇلتانبىبىگىم ئۇنىڭ كەينىدىن بىرنى تۇكۇرۇپ قويۇپ ئايىنگار سۇلتانبىبىگىم قېشىغا كىردى . ئىشىككە قاراپ ئولتۇرغان ئايىنگار چىرايى ئاللىبىشىل بولۇپ ئۆزگىرىپ تۇرغان كېلىنىگە سەپسېلىپ :

— نېمىدەپ كېلىپتۇ ئۇ مەرەز ؟ — دەپ سورىدى .

— سۇلتان مېنى زېرىكىپ قالدى ، كۆڭلىنى ئاچسۇن ، دەپ ئەلنەغمە كېچىلىكىگە تەكلىپ قىلىپ ، ئۇ جىنكەشنى كىرگۈزۈپتۇ خان ئانا ، — دېدى چۇچۇك سۇلتانبىبىگىم قاپىقىنى تۈرگەن هالدا .

— ماقۇل بولغانلا بالام ؟

— ياق ، چىققۇم يوق ، دېدىم .

— چىقمىسىلا سۇلتان خاپا بولۇپ قالارمىكىن مەلىكە قىزىم ، سىلى چىقمىسىلا ئۇ جۇمباق خۇش بولىدۇ . سۇلتانغا سىلىنىڭ يامان گەپلىرىنى قىلىپ ، سۇلتاننى سىلىدىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىدۇ . سۇلتان دېگەنگە ماقۇل بولسىلا ، كۆڭۈللىرىدە خالىمىسىلىمۇ ئاغزىلىرىدا ماقۇل ، دەپ قويسىلا ، سۇلتاننىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالسىلا ، بارسىلا بالام ، بارسىلا ، ئۆزلىرىنىڭ چوڭ خانىش ، ھەقىقىي مەلىكە ئىكەنلىكلىرىنى بىر كۆرسىتىپ قويسىلا . قوپسىلا ، كىيىنىپ چىقسىلا ، مەنمۇ بىرگە باراي .

ئايىنگار سۇلتانبىبىگىمنىڭ سۆزلىرى خانىشقا تەسىر قىلدى بولغاي ، ئورنىدىن تۇرۇپ گۈلئايىم بىلەن يان ھۇجرىغا چىقىپ ئۈزۈنغىچە قېتىرقىنىپ ياساندى . چاچلىرىنى باشقىدىن تاراتتى . يېڭى تويى بولغاندا كىيگەن ئاق گۆھەر قادالغان ئالتۇن تاجىنى كىيىپ ، كۈتۈپ تۇرغان ئايىنگار قېشىغا چىقتى .

4

خانىش ئايىنگار سۇلتانبىبىگىم بىلەن ئون نەچچە كېنىزىكىنى كەينىگە سېلىپ ، سۇلتان سارىيىغا كىرگەندە تەختتە ئولتۇرغان ئابدۇ-

رىشتىخانىنىڭ چىھرىسىدە تەبەسسۇم پەيدا بولدى. ئۇ ئۆگەي بولسىمۇ، ھايات تۇرۇۋاتقان بۇ ئانىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوڭ يېنىدىكى يۆلەنچۈكلۈك كۇرسىغا تەكلىپ قىلدى.

— ئولتۇرسىلا خان ئانا، چاقىرغىلى ئادەم ئەۋەتمەكچىدىم. مەلىكە بىلەن بىرگە كېلىپ مېنى بەك خۇش قىلىۋەتتىلە، — دېدى ئۇ چۈچۈك سۇلتانبېگىمگە ئىللىق نەزەر تاشلاپ.

ئونلىغان قەندىل چىراغلار، شامدانلاردىكى شاملار ياندۇرۇلۇپ، سۇلتان سارىيى كۈندۈزدەك نۇرلىنىپ كەتكەنىدى. تەختنىڭ سول تەرىپىگە كەڭ يىپەك ئاسما پەردە تارتىلغان بولۇپ، كەينىدە ئامانىسا سۇلتانبېگىم باشچىلىقىدىكى سازەندە كېنىزەكلەر ئورۇن ئالغانىدى. تەختنىڭ ئالدى تەرىپىدىن ئون قەدەم نېرىغا قاتار تىزىلغان ئورۇندۇقلاردا قىدىرخان يېتەكچىلىكىدىكى ئوردا سانايىنەپىسەسىنىڭ ئەر مۇغەننىلىرى ئولتۇرۇشقانىدى.

ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە، ئەر - خوتۇن، ئۇرۇق - تۇغقان بولمىغان ئەر - ئاياللارنىڭ بىر - بىرىگە كۆرۈنۈشى، بىر يەردە ئولتۇرۇشى نامەھرەم سانىلىپ، مەنئى قىلىنغانلىقى ئۈچۈن سازەندىلەر ئەنە شۇنداق ئايرىم ئولتۇرۇشقانىدى. قارا پەرەنجىگە پۈركەنگەن مەلىكە، سۇلتان بېگىملەر كىرىپ كەلگەندە، ئۇلار ئېھتىرام بىلدۈرۈپ قوپۇشتى، سالام بېرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن قوللىرىدىكى سازلارنىڭ پەدىلىرىنى تۈزۈپ چېلىشقا تەييارلاندى. قولىغا تەمبۇر ئالغان ئابدۇرېشىتخان «چارىگاھ» مۇقامىنى بۇ غەزىلى بىلەن باشلىدى:

دۇنيا بىر ھۆسنى ئەھلىدەك نامېھرىبانى پىش ئەمەس،
كىمىكى سۆيسە سۇدىدىن[①] كۆپرەك زىيان پىش ئەمەس.[②]
دۇنيانى باقىي تەسەررۇف[③] تۇتماغىل شەدداددەك،

---

① سۇد — پايدا - زىيان.
② پىش ئەمەس - ئاز ئەمەس.
③ باقى تەسەررۇف — مەڭگۈ ئىگە بولۇش.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

نىچە بىر ئىت كەم دىگەندەك ئۇستۇخۇانى پىش ئەمەس .
دۇنياغا پەرزەنت ئادەمنى ئىبەرمەكتىن غەرەز ،
قۇللۇقۇم قىلغايمۇ ، دەپ بىر ئىمتىھانى پىش ئەمەس .
سەلتەنەت تەختىدە مەندۇرمەن دىگەن ئۇل شاھلار ،
جان بىرۇردە بىر گادايى ناتىۋانى ① پىش ئەمەس .
ئەي رەشىدى بولماغىل مەغرۇر جاھان گۈلزارىغا ،
قايىسى گۈلشەننىڭ گۈلى ئاخىر غازاتى پىش ئەمەس .

ساتارنى تىلغا كىرگۈزگەن ئامانىسا سۇلتانىبىگىم سازەندە ، كېـ
نىزەك ، ئاياللار بىلەن ، راۋابنى تاڭ بۇلبۇلدەك سايراتقان قىدىرخان
ھەمراھلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلدى . داستان ، مەشرەپلىرى
تۈگەپ مۇقام ئاخىرلاشقاندا ، تاڭ ئالدىدىكى جىمجىتلىقتەك سىھىرلىك
تۇسكە كىرگەن سارايغا دىرىزىدىن ئاي شولىسى چۈشكەندى . سۇلتان
ئابدۇرېشىتخاندىن كۆزىنى ئۈزمەي ئولتۇرغان چۈچۈك سۇلتانىبىگىم بىزار
بولغاندەك ئەسنىدى . ياشلىق چاغلىرىنى ئويلاپ ، ھەسرەت چېكىپ
ئولتۇرغان ئايىنگار سۇلتانىبىگىمنى مۈگدەك باسقانىدى . ئۇلارنىڭ كەيـ
نىدە ئولتۇرۇشقان خان جەمەتىنىڭ ئاغىچا ـ خېنىملىرى مۈزىكا ، ناخـ
شىنى شۇنداق بېرىلىپ ئاڭلىدىكى ، تىنىقنىمۇ سىرتقا چىقارمىدى ،
ئۇلارنىڭ زوق ، ھۇزۇر ئىلكىدە دىللىرى يايراپ كەتكەنىدى .
ئابدۇرېشىتخاننىڭ تەكلىپى بىلەن قىدىرخان تولۇقلاپ ، قايتا
ئىشلەپ چىققان « ۋىسال » مۇقامىنى بۇ غەزىلى بىلەن باشلىدى :

پەلەكتىن بىر سادا كەلمىش چىچىپ ھەردەم ھالاۋەتنى ،
گاداي ئىزدەپمۇ جەننەتتىن تاپالماس ئۇ ساخاۋەتنى .
ئاتا قىلسا مۇنارىنى ياساپ كەۋسەرى ھەل تاشتىن ،
قىدىر ئۆلمەس مۇقام ئىچرە قىلىپ گۈمران جاھالەتنى .
سازەندىلەرنىڭ ھەممىسى تەڭكەش قىلدى . ئابدۇرېشىتخانمۇ جور

① ناتاۋان ـــ يالغۇز ، يىگانە .

بولۇپ تەمبۇرىنى شۇنداق چەكتىكى، ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا تىكىلىپ قالدى. ئۇ بۇ ۋاقىتقا قەدەر ئېرىنىڭ تەمبۇرنى مۇنداق زوق بىلەن بېرىلىپ چالغىنىنى كۆرمىگەنىدى. تەمبۇر ساداسىدىن چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭمۇ يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى. بىرلا بېشىنى كۆرسىنىڭ ماموق يۆلەنچۈكىگە قويۇپ ئۇخلاپ قالغان ئايىنگار سۇلتانبېگىملا● ۇقام ئاھاڭلىرىدىن تەسىرلەنمىگەندەك قىلاتتى.

قېدىرخان «ۋىسال» مۇقامىنى بۇ مىسرالار بىلەن ئاخىرلاشتۇردى:

مۇقام جاھاندا تاڭنىڭ ساباسى.
جانانغا جانكى، قالۇن ساداسى.
ھېچ تەڭ كېلەلمەس بۇلبۇل ساداسى،
ئالەمدە يوقكى، بۇنىڭ باھاسى.

ھەممە ھاياجانغا چۆمۈلگەنىدى. ئابدۇرېشىتخان قېدىرخانغا بارىكاللا ئوقۇپ، ئەر ـ ئايال سازەندىلەرگە رەھمەت ئېيتتى ۋە ئۇلارنى ئارامگاھ سارىيىنىڭ زىياپەت زالىغا تەكلىپ قىلدى.

زىياپەت يېرىم كېچىگە يېقىن ئاخىرلاشتى. ئابدۇرېشىتخان قېدىرخان ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم قەسرىگە قايتتى. چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئايىنگار سۇلتانبېگىم بىلەن ھەرەم مەپىسىگە ئولتۇرۇپ قەسرگە كەلدى ـ دە، ئۆزىنى كىمخاپ تۆشەك ئۈستىگە تاشلاپ يىغلاپ كەتتى.

5

كۈزنىڭ ئاپتاپلىق بىر كۈنى ئىدى. ئارامگاھ سارىيىغا چىقىپ كېتىۋاتقان ئامانىسا سۇلتانبېگىم بېشى قايغاندەك بولۇپ، ئارقىسىغا ياندى ـ دە، پېشايۋاننىڭ مەرمەر تۈۋرۈكىنى تۇتۇپ، ئولتۇرۇپ قالدى.

قولىدىكى كىمخاپ جىلتە[1] ، بېشىدىكى ھىلھىلە رومال ئوتۇغات بىلەن يەرگە چۈشۈپ كەتتى . قاپقارا ئۆرۈم - ئۆرۈم چاچلىرى تىزلىرى ئۈستىگە يېيىلدى . غەلىتە ھال ، بۇ ۋاقىتچە ئۇ بۇنداق بولۇپ باقمىغانىدى .
— ئامانىسا سۇلتانبېگىم ، نېمە بولدىلا ؟ — دەپ سورىدى بىللە ماڭغان باش كېنىزىكى گۈلسارا ۋە ئۇنى يۆلەپ سۇپىغا ئولتۇرغۇزدى . يەنە ئىككى كېنىزەك ، رومال ، ئوتۇغات ، جىلتىنى يەردىن ئالدى .
— بېشىم قېيىپ ، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ كەتتى ، — دېدى ئامانىسا .
— نېمە بولغانلا مەلىكە خېنىم ؟ — ئەنسىرەپ قالغان گۈلسارا رومالنى ئۇنىڭ بېشىغا سېلىپ ، ئوتۇغاتنى كىيدۈرۈپ قويدى .
— بىلمىدىم . ئەمدى ياخشى بولۇپ قالدىم .
— بىھى شەربىتى ئىچەملا مەلىكە خېنىم ؟
— گىلاس شەربىتى ئىچەي . كۆڭلۈم ئاچچىق - چۈچۈك نەرسىنى تارتىپ تۇرىدۇ .
گۈلسارا كۈمۈش جامغا گىلاس شەربىتى قۇيدۇرۇپ چىقتى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئۇنى ئىچىپ ، تۇرۇپ بىر نەچچە قەدەم مېڭىۋىدى ، بىردىنلا كۆڭلى ئاينىپ ھۆ تۇتتى . ئۇ دەلدۈگۈنۈپ بېرىپ ئارچا دەرىخىنى تۇتۇپ ئېگىشتى . گۈلسارا ئۇنى تۇتۇۋالدى . كېنىزەكلەر ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ كېتىشتى .
— تېۋىپ چاقىرايلىمۇ مەلىكە خېنىم ؟
— سۇلتان ئالىيلىرىغا خەۋەر قىلايلىمۇ يا ؟
— ياق ، مەريەمنىسا ئاچامنى چاقىرىپ كىرسەڭلارلا بولىدۇ .
بىر نەچچە كېنىزەك يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى . ئۇزۇن ئۆتمەي كېنىزەكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ، ئەبۇ سەئىد سۇلتاننى كۆتۈرۈپ ، مەريەمنىسا كىردى . ئۇ ئامانىسا بىلەن سالاملىشىپ يۈز يېقىپ كۆرۈشتى . مەريەمنىسانىڭ قولىدىكى ئەبۇ سەئىد سۇلتان بوينىداپ قول ئۇزىتىپ ، ئامانىساغا بارماقچى بولدى . ئۇنى قولىغا ئالغان مەلىكە بالىنىڭ مەڭزىگە

[1] جىلتە — كىتاب سېلىش ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن خالتا .

يېنىشلاپ سۆيۈپ، ئەجەبلەنگەن هالدا:
— شاهزادە ئەجەب ياداپ قاپتىغۇ. بىر ئايدىن بېرى كۆرمىگە-نىدىم، سېغىنىپ قاپتىمەن، — دېدى.
— ۋاي مەلىكە خېنىم، شاهزادەمنىڭ مىجەزى يوق، چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭغا ئامراقلىق قىلىپ ئۆيدىن چىقارماي كېسەل قىلىپ قويۇپتۇ، — مەريەمنىسا بۇۋى بالىنىڭ بېشىدىكى كىچىك ئالتۇن ئوتۇ-غاتنى ئېلىپ، بېشىنى سىلىدى، ئەسلىدە ئۇ «بالىنى سىلىدىن قىزغى-نىپ ئۇنى چىقارماپتۇ» دېمەكچىدى، چېقىمچىلىق بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئۇنداق دېمەي بالىنىڭ ئەهۋالىنىلا ئېيتتى، — تۇرۇپ - تۇرۇپ دۆلۈيدىغان، چىرقىراپ يىغلاپ كېتىدىغان، ئالغايدەك قارايدىغان بولۇپ قاپتۇ.
— بەك ئەسەك، بەك ئوماق ئىدى ئەمەسمۇ، بۇ شاهزادەم.
— شۇنداق مەلىكە، شاهزادەم بەك ئوماق ئىدى. ئەتىگەن ئارام-گاه سارايىنى سۈپۈرۈۋاتسام، سۇلتان كىرىپ «بۇگۈندىن باشلاپ ئوغ-لۇمغا سىز قاراڭ، هېچكىمگە بەرمەڭ، يېنىدىن ئايرىلغۇچى بولماڭ» دەپ مېنى چۇچۇك سۇلتانبېگىم قەسرىگە باشلاپ كىردى ۋە شاهزادىنى ماڭا كۆتۈرتۈپ قويدى. «ئوت تۇتۇپ قالسا كېرەك» دەپ ئۆزۈم ئوت كۆچۈردۈم. ئىسرىق سېلىپ ئۈتلاپ قاقتىم. بالىنى ئويىنىتىپ يۈرسەم كېنىزەكلەر ئىزدەپ بېرىپتىكەن، سىلىنى چاقىرىدۇ دېيىشىدى، ئۇدۇل كېلىشىم.
— ئۇبدان قىلىپلا مەريەمنىسا ئاچا، بىلمىدىم، باياتىن بېرى بې-شىم قېيىپ، كۆڭلۈم ئاينىپ نەچچە قېتىم هۆ تۇتتى. كېنىزەكلىرىم تېۋىپ چاقىرماقچى بولۇۋېدى، سىلىنى كۆرۈپ باقسۇن، دېدىم.
مەريەمنىسا بۇۋى ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە سەپسالدى. ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق ئۇبدان، ئەهۋالىدا ئۆزگىرىش يوق ئىدى. قارا كۆزلىرى يەنىلا كۈلۈپ تۇراتتى. مەريەمنىسا ئۇنىڭ ئالماس كۆز قويۇلغان ئالتۇن بىلەزۈكىنى قول بېغىشىدىن نېرى قىلىپ تومۇرىنى تۇتتى. يۈرەك سې-لىشى سەل ئىتتىكلەپ قالغانىدى. كۆڭلىگە بىر گۇمان چۈشۈپ ئېيتتى:

— بويلىرىدا قالغان بولمىسۇن يەنە .

— بۇ راستمىدۇ مەريەمنىسا ئاچا ؟ — ئالدىراپ سورىدى ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم .

— راستتەك قىلىدۇ مەلىكە خېنىم . يېقىندىن بېرى كۆڭۈللىرى نېمىنى بەكرەك تارتىدىغان بولۇپ قالدى ؟

— ئالما ، ئامۇتنى ، يەل - يېمىشنى يېگۈملا كېلىپ تۇرىدۇ .

— بۇرۇنچۇ ؟

— كۆرسەم يەيتتىم . كۆرمىسەم خىيالىمغا كەلمەيتتى .

— ھە ، — دېدى مەريەمنىسا بۇۋى قاشلىرىنى سۈزۈپ ، — بويىلىرىدا جەزمەن بار ئىكەن مەلىكە خېنىم ، باشقا قورققۇدەك ئىش يوق ، كۆڭۈللىرىنى توق تۇتسىلا .

كۆڭلى ئارامغا چۈشكەن ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم ئەبۇ سەئىد سۇلتاننى سۆيۈپ قويۇپ مەريەمنىساغا بەردى . سۈپىدىكى جىلتىنى ئېلىپ ماڭدى .

ئۇ بەلپۇرمە ئەتلەس كۆڭلەك ئۈستىدىن گۈللۈك مەخمەل جىلىتكە كىيىۋالغانىدى . مەلىكىلەردەك ياسىنىپ يۈرۈشتىن خىجىل بولاتتى . چوڭ سورۇنلاردا تاج كىيەتتى . بولمىسا ، ئۈكە قادالغان ئالتۇن ئوتۇغات ياكى گۈللۈك دوپپا كىيىپ يۈرەتتى . مانا شۇنداق ئاددىي - ساددا تۇرقى بىلەن ھەممەيلەنگە ياقاتتى .

ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم ئارامگاھ سارىيىنىڭ مۇسىقا زالىغا كىرىپ بارغاندا ئۈنى قىز - ئايال كېنىزەكلەر كۈتۈپ ، سازلىرىنى تىرىڭشىتىپ ئولتۇراتتى . ئۇلار ئامانىنىسا سۇلتانبېگىمنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ سالام بېرىشتى . ئامانىنىسا سۇلتانبېگىممۇ جاۋاب سالام قايتۇرۇپ ، ئېرىنمەي ھەممەيلەن بىلەن يۈز يېقىپ كۆرۈشتى .

— خاپا بولۇشمىسىلا كېچىكىپ قالدىم ، — دېدى ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم ۋە گۈللۈك گىلەم تارتىلغان تامغا يۆگەكلىك ساتارنى ئېلىپ ئولتۇردى ، — ئاچىلىرىم ، راك مۇقامىنى ئۆگىنىشنى باشلايمىز ، دىققىتىمىز بۆلۈنمىسۇن ، — ئۇ سۆزلىگەچ جىلتىدىن بىر خاتىرىنى ئېلىپ

ئاچتى ، ــ باشتا ئۆگەنگەن مۇقاملارغا ئوخشاش باشلىنىشتىن تارتىپ ،
تەزە ، مەرغۇللىرىنى ، داستان ، مەشرەپلىرىنى ، ئاھاڭ ئۆزگىرىشلىرىنى
قانۇنىيىتى بويىچە پۇختا ئىگىلىسەك ، غەزەللىرىنى پىششىق ياد ئالساق ،
ئاندىن كىشىلەرنى ھەيرانلىق ئىلكىدە زوقلانغۇدەك ، ئۆزىمىزمۇ خۇدى-
مىزنى يوقاتقان ھالدا ھۇزۇرلانغۇدەك تەسىرلىك ئورۇندىيالايمىز . تىل
بىلەن دېيەلمىگەن كۆڭۈل ئىزھارلىرىمىزنى مۇقام بىلەن ئاۋامغا يەتكۈزە-
لەيمىز . قېنى ھەمشىرىلىرىم ، باشلايلى .
دەسلەپ ئۇد ، ساتارنىڭ يېقىملىق ئۈنى ، ئاندىن قالۇن ، تەمبۇر-
نىڭ ناھايىتى يىراقتىن تۈن كېچىدە ئاڭلانغان دەريانىڭ يېنىك شارقى-
رىشىدەك مەيىن ساداسى ، ئۇنىڭغا ئۇلىنىپ چېلىنغان دۇتار ، راۋابنىڭ
گۈل ـ گىياھلارنىڭ شىۋىرلىشىدەك ئىشتىلگەن لەرزان ئاۋازى ، « دۇم ـ
دۇمتاق ـ دۇم » قىلىپ ياڭرىغان داپ ھالقىلىرىنىڭ مەجنۇنتاللاردىنمۇ
جىلۋىلىك شىلدىرلىشى ، يىراق چۆلدە ھەسرەت چەككەن ئاشىق ـ مە-
شۇقلارنىڭ ئۇھ تارتىشىدەك مۇڭلۇق نەي ناۋاسى ياڭراپ تاراملار قو-
شۇلۇپ ، دولقۇنلۇق ئېقىن ھاسىل قىلغاندەك ئاجايىپ سېھىرلىك بىر
مۇسىقىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنىدى ، بۇ مۇسىقىنىڭ سېھىرلىك ساداسى
گويا غۇر ـ غۇر شامالدەك ھەرەمنىڭ سىرتىغا ـ ئەتراپقا تارىدى .
ئابدۇرېشىتخان بىلەن قىدىرخان زالغا كىرگەندە « راك » مۇقا-
مىنىڭ مەشرىپى باشلانغانىدى . ئامانىسا ئۇلارنى كۆرۈپ ، يۈزىگە قاي-
رىپ قويغان چۈمبەلنى ياپتى ، باشقا مۇغەننى قىز ـ جۇۋانلارمۇ چۈم-
بەلنى يۈزلىرىگە يېپىپ قوپقىنىچە سالام بېرىشتى . سۇلتاننىڭ رۇخسىتى
بىلەن ئولتۇرۇشۇپ مەشرەپنى ئەۋجىگە كۆتۈردى . پىرقىراپ ئايلانغىنىچە
ئوتتۇرىغا چىققان سۇلكەت بابىدا تەنھا بىر نازىنىن ئابدۇرېشىتخاننىڭ
ئالدىغا كېلىپ مەجنۇنتالدەك ئېگىلدى ـ دە ، ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى .
ئۇ گاھ ئوڭغا ، گاھ سولغا قاراپ ، دەم يۇقىرىغا دەم ، تۆۋەنگە بېقىپ ،
قوللىرىنى قۇش قانىتىدەك ھەرىكەتلەندۈرۈپ ، ئۇسسۇلنى شۇنداق ئوي-
نىدىكى ، سىلىق قەدىمى ، ئەۋرىشىم قامىتى ، بوستان چاچلىرى بىلەن
ھەممىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلدى . ئۇ بەجايىكى يەرگە دەسسىمەي ، سەل

كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇۋاتقاندەك يانتۇ مېڭىپ ، قىيا ئوچۇق ئىشىككە يې-
قىنلاشقاندا ، مايسا كىرپىكلىرى يەرگە شۇنداق تاشلىنىۋىدى ، ھاۋارەڭ
كۆڭلەك ، سېرىق مەخمەل جىلىتكە كىيگەن ، چۇمپەردە تارتقان توققۇز
رەنا كۆكتىن شۇڭغۇپ چۈشكەن تۇرنىلاردەك ئوڭ تەرەپتىن قاتارلىشىپ
يانداشتى . ئۇسسۇلچى كەينىگە قايرىلىپ يېنىپ ، يەنە بىر تەرەپتىكى قىيا
ئوچۇق ئىشىككە يېقىنلىشىپ ، يوغان ئېچىلغان كۆزلىرى بىلەن شۇنداق
غەمزە قىلىۋىدى ، خۇددى بايىقىدەك توققۇز دىلرابا تىزىلىپ چىقىپ سول
تەرەپتىن ئۇنىڭغا پەرۋانە بولدى . گويا قىزىلگۈلمۇ ، نىلۇپەرمۇ تەڭ ئې-
چىلدى . « مەريەمنىسا بۇۋى ئۇسسۇلنى ئەجەب ياخشى ئوينىدى » دېدى
ئىچىدە ئامانىسا سۇلتانبېگىم « راك » مۇقامىنىڭ چۈشۈرگىسىنى ئو-
رۇنلاشقا تەييارلىنىپ ، ئۇنىڭ كۆككە كۆتۈرۈلگەن ئاۋازى ئاي ، يۇل-
تۇزلاردىن ئەكس سادا قايتۇرغاندا ، يۈرەكنى لەرزىگە كەلتۈرىدىغان پا-
ئۇزا بىلەن مۇقام ئاخىرلاشتى .

— بارىكاللا ! — دېدى ئابدۇرېشىتخان قايىل بولغىنىنى بىلدۈ-
رۈپ ، — « راك » مۇقامىنى قايتا ئورۇنلاشقا مۇغەننى قىز - ئاياللىرىمىز-
نىڭ رازىلىقى بارمىكىن ؟ پېقىر ئارماندا قالدىم . ئۇستاز قىدىرخان ئاكى-
مىزنىڭ قانداق مەسلىھەتى بار ؟ ئاڭلاپ ، ئاندىن باشلىساق .

— پېقىر بۇرۇنراق كېلەلمىگىنىم ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىپ
قالدىم ، — دېدى قىدىرخان ئابدۇرېشىتخانغا باش لىڭشىتىپ قويۇپ ، —
مۇقامنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنداش ئۈچۈن ، مۇقام غەزەللىرى بىلەن
مۇسىقىنىڭ ماسلىشىشى ناھايىتى زۆرۈر . ھېلى « راك » مۇقامىنىڭ
مەشرىپى ئورۇندالغاندا پېقىرغا غەزەللەر بوشراق ، مۇسىقا چىڭراق
ئاڭلاندى ، ھەتتا مۇسىقا غەزەلنى بېسىپ كەتتى . بۇنداق بولغاندا مۇسىقا
بىلەن غەزەل ماسلىشالماسلىقتەك غەيرى ئەھۋال كېلىپ چىقىدۇ ، مۇقام-
نىڭ جەلپ قىلىش كۈچى تۆۋەنلەيدۇ . شۇڭلاشقا ، مۇسىقا ناخشا - غە-
زەلسىز ئورۇندالغاندا ، چىڭراق چېلىنىشى ، غەزەل بىلەن ئورۇندالغاندا
بوشراق چېلىنىشى زۆرۈر .

قىدىرخان گەپنى ئوچۇق قىلىدىغان سەممىي ئادەم بولغاچقا ،

مۇقامنى ئورۇنداشتا كۆرۈلگەن نۇقسانلارنى ھەمىشە تولۇق كۆرسىتىپ بېرەتتى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم تەلەپچانلىق بىلەن يېتەرسىزلىكلەرنى تولۇقلاپ ، مۇقامنىڭ ياخشى ئورۇندىلىشى ئۈچۈن ، مۇغەننىلەرنى قايتا ـ قايتا مەشىق قىلدۇراتتى . شۇ تاپتىمۇ ئۇ سەل جىددىيلىشىپ ، « راك » مۇقامىنى بايامقىدىنمۇ لەرزان ئاۋاز بىلەن ساتارنى تەڭكەش قىلىپ باشلاپ بەردى ، تاكى مۇقام ئاخىرلاشقىچە ھاياجىنىنى باسالمىدى .

ــ بارىكاللا ، بارىكاللا ! ــ ئابدۇرېشىتخان مۇقامنىڭ ماھارەت بىلەن ياخشى ئورۇندالغىنىدىن خۇرسەن بولغىنىنى بىلدۈردى . ئۇنىڭ تۇتۇق چېھرى ئېچىلدى .

ــ ھەمشىرىلىرىم ، مەلىكە خېنىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىخلاس بىلەن قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەن « ناۋا » ، « پەنجىگاھ » ، « چارىگاھ » ، « ئۆزھال » مۇقاملىرىنى ئاۋام رازى بولغۇدەك ئورۇنداش ماھارىتىنى ئىگىلەپ ، مۇغەننىلىك مەرتىبىسىگە يەتكىنىڭلاردىن سۇلتان ئالىيلىرى ناھايىتى خۇشال ، پېقىرمۇ شۇنچە مەمنۇن . ھالبۇكى ، ئۆگەنگەنلىرىمىز بىزگە نامى مەلۇم ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئاز بىر قىسمى ، ــ دېدى قېدىرخان قارا ساقىلىنى سىپاپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بايا كىرگەندە خاپا كۆرۈنگەن چېھرىسىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇم پەيدا بولدى ، ــ پېقىر ئەۋلادىمىزنىڭ جۇشقۇن ، روھلۇق ھايات كەچۈرۈشى ، ئەجدادلىرىنى ئۇنتۇماي ئەسلەپ تۇرۇشى ئۈچۈن مۇقاملارنى تولۇق ئۆگىنىشىمىز ۋە ئۇنى رەتلەپ پۈتۈپ قويۇشىمىزنى بۇ دۇنيادا ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋىجدانىي بۇرچىمىز ، دەپ قارايمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ ئەمرى بويىچە ، ھەرقايسى ئايماق ، ۋىلايەتلەرگە كىشى ئەۋەتىپ ، مۇقامغا ئىشتىياق باغلىغان ۋە ئۇنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇندىيالايدىغان ئاتاقلىق مۇغەننىلەرنى پايتەختكە تەكلىپ قىلدىم . خۇدا بۇيرۇسا ئۇلار ئوردىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغاندا ، مۇقام ئۆگىنىشىمىز يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلىدۇ ، سىلەرگە رەھمەت .

نىمە ئۈچۈندۇر بۈگۈن ئابدۇرېشىتخانمۇ ، قېدىرخانمۇ باشقا كۈندىكىدەك ئوچۇق ، خۇش چاقچاق ئەمەس ئىدى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ

قاتتىق خاپا ئىكەنلىكى ، تۇتۇق ، ئويچان چىرايىدىن بىلىنىپ تۇراتتى .
ئۇ گەرچە كۆلۈمسىرىگەندەك قىلغان بىلەن ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قوشۇ-
مىسى تۈرۈلۈپ قالاتتى .
سۆزنى تۈگىتىپلا جىم بولۇپ قالغان قىدىرخان بىر نىمە دەپ
پىچىرلاپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى .
ئامانىنسا سۇلتانىبېگىم مۇغەننى قىز ـ ئاياللارنى تاماقخانىغا باشلاپ
قويۇپ ، ئابدۇرېشىتخان بىلەن قەسىرگە يېنىپ چىقتى .
— شاھىم ، بىر ئىش بولدىمۇ ؟ چىرايلىرى بۆلەكچىلا ، قىدىر-
خان ئاكامۇ خاپا كۆرۈنىدۇ ، — سورىدى ئۇ خاس ھۇجرىسىغا كىرىپ
ۋە ئابدۇرېشىتخانىنىڭ تونىنى سالدۇرۇپ ئاسقۇغا ئىلىۋېتىپ .
— راست مەلىكەم ، بۇگۈن كۈتمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى ، —
دېدى ئابدۇرېشىتخان ماموق يېكەنداز ئۈستىدە بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇ-
رۇپ ، ئۇ خانىش سۇنغان بىر جام شاتۇت شەربىتىنى ئىچىپ ئېغىز تىن
ئالدى ، — خوجا پەيزۇللا ئىشان بىرەر يۈزدىن ئارتۇق سوپى ـ سالىك-
لىرىنى ئەۋەتكەنىكەن ، ئۇلار كېلىپ : « ئەيش ـ ئىشرەت قىلىش ھارام .
ساز چېلىپ كۆڭۈل ئېچىش ھارام . ئاللانى ئۇنتۇپ كەيىپ ـ ساپا قىلىش
ھارام » دەپ چۇقان سېلىپ ئوردىغا بېسىپ كىرمەكچى بولۇپتۇ . ئۇلار
ئەمىر دىۋان قىدىرخان چىقىپ : « بۇ ئوردا مۇسۇلمان سۇلتانىنىڭ ئور-
دىسى ، ئەيش ـ ئىشرەت ، كەيپ ـ ساپاغا بۇ يەردە ئورۇن يوق . سىلەر
خاتا چۈشىنىپ قاپسىلەر ، قايتىپ كېتىڭلار » ، دېسىمۇ ، ئۇناشماي ،
دەرۋازىغا يېقىنلاپ كېلىشىپتۇ . قىدىرخان ئوردىنىڭ مۇھاپىزەتچى نۆكەر
ياساۋۇللىرىغا ئۇلارنى كىرگۈزمەسلىك توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپ ، يې-
نىمغا كىرگەنىكەن . ئۇ ناكەسلەرنى دەرھال قوغلىۋېتىش توغرىسىدا
پەرمان بەردىم ، باش ئەمىر ئەكرەم قىدىرخان بىلەن چىقىپ ئۇلارنى
قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلىپتۇ . لېكىن ، ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ ،
دەرۋازا ئالدىدا توسۇپ تۇرغان پاششاپ ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداشنى ئۇرۇپ
يارىلاندۇرۇپ ئوردىغا بېسىپ كىرىشكە باشلاپتىكەن . نۆكەر ، ياساۋۇل-
لىرىمىز ، ئۇلارنى مانا ئەمسە دەپ سۇرۇپ ـ توقاي قىلىپ قوغلىۋېتىپ-

تۇ ، جاھىللىق قىلىپ كەتمەي تۇرۇۋالغانلارنى تۇتۇپ زىندانغا تاشلاپتۇ . قىدىرخان قايتىپ كېلىپ ئەھۋالنى ماڭا دېدى . مانا شۇ ئاۋارىچىلىكلەر تۈپەيلى كېچىكىپ قالدۇق . بولمىسا ، مۇسىقا باشلىنىشتىن بۇرۇن كېلىپ بولاتتۇق مەلىكەم ، ئاللا بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان بۇ زېمىننى « ۋاپا-سىزلىق ، نومۇسسىزلىق جاھانى » دەۋالغان بۇ تەركىدۇنياچىلار ئۆزلى-رىنىڭ نادان ، جاھىل قاراملىقىنى ئاشكارىلاۋاتىدۇ .

ئابدۇرېشىتخان سۆزىدىن توختاپ خىيالغا غەرق بولدى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم بىئاراملىق ئىچىدە داستىخان سالدى . كې-نىزەكلەر تاماق كەلتۈردى . ئۇ ئابدۇرېشىتخانغا ياشقا توشقان مېھرلىك كۆزلىرى بىلەن باقتى .

— شاھىم ، بۇ ھەقىقەتەن باش قاتۇرىدىغان ۋەھىمىلىك ۋاقىئە ئىكەن . ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن .

— شۇنداق مەلىكە ، يىراق سىز ئەنسىرىگەندەك ۋاقىئە سادىر بولمايدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئىشەنچ بىلەن گۈللۈك تەخسىدىكى نىرىنگە قوشۇق سېلىپ ، ئۇ بۇ ئاشنى ياخشى كۆرەتتى . ئەمما ، بۈگۈن كۆپ يېمىدى . بىر نەچچە قوشۇق يەپ ، قېتىق ئىچىپ قولىنى سۈرتتى .

— خۇدايىم ئېيتقانلىرىدەك بولغاي شاھىم . ئالىيلىرى بۇزرۇكۋار خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرەتكە قول بېرىپ مۇرىت بولغان ئىكەنلا ئەمەسمۇ . ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقمىلىمۇ ، ئاڭلىسام ھەممە ئىشانلار ئۇ بۇزرۇكۋاردىن تەپتارتىدىكەن .

— يېقىندىن بېرى بۇزرۇكۋار ئوردىغا ئىككى قېتىم كېلىپ ، « جامائەت ئىچىدە ، سۇلتان ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كەتتى ، دېگەن-دەك گەپ - سۆزلەر ئاۋۇپ كەتتى ، بۇ شەنلىرىگە ياخشى ئەمەس ئا-لىيلىرى » دەپ بېشىمنى ئاغرىتتى . « ياق بۇزرۇكۋار ، مەن ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كەتكىنىم يوق ، بەلكى مۇغەننىلەرنى تەشكىللەپ ، ئۇلارنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئېسىل مۇسىقا بايلىقى بولغان ئون ئىككى مۇقامنى ئۆگىنىپ ، رەتلەپ ، ئاللاغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى كۈچەيتىپ ساپلاشتۇرۇشقا يول قويدۇم » دەپ ، ئۇنىڭغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈۋې-

دىم ، ئۇ يۇمشاپ قايتتى . بۇگۈن كەلگەن ئەسەبىي سوپىلار ئۇنىڭ مۇ-
رىتلىرى بولماستىن ، خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتلىرى ئىكەن . . .
ئامانىسا سۇلتانبىگىم داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ كېنىزەككە بەر-
دى . ئابدۇرېشتخان ئورنىدىن تۇردى .
— ئارام ئېلىۋالماي نەگە بارىلا شاھىم ؟ — سورىدى تەكىيە ،
ياستۇق قويۇپ بەرمەكچى بولۇۋاتقان ئامانىسا يېلىنىش نەزىرى بىلەن
تەلمۈرۈپ .
— رەھمەت مەلىكەم ، ئوردىغا چىقاي ، — دېدى ئابدۇرېشتخان
ۋە ئۇنىڭغا سەپسېلىپ توختاپ قالدى ، — ماڭا ئېيتماقچى بولغان بىر
گېپىڭىز بارغۇ ، دېيەمەن قەدىرلىكىم .
— ياق شاھىم ، كېيىن ئېيتارمەن .
— قەدىرلىكىم ، نېمىشقا ھازىر ئېيتمايسىز ؟
— ئالىيلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى بىئارام تۇرسا ، — ئامانىسا سۇل-
تانبىگىم شۇنداق دەپلا يەرگە قارىۋالدى .
— بەلكىم بۇ سۆزىڭىز كۆڭلۈمنى ئارامغا چۈشۈرەر ، بەلكىم ئۇ-
مىد چىرىغىمنى ياندۇرۇپ ، غەيرىتىمنى ئاشۇرار ، ئېيتىڭ ، بىتاقەت قىل-
ماي ئېيتىڭ قەدىرلىكىم .
ئامانىسا سۇلتانبىگىم كۆزىنى يەردىن ئېلىپ ئۇنىڭغا ئىزا تارت-
قاندەك بولۇپ قارىدى ـ دە ، يانتۇ بولۇپ ئاستا دېدى :
— بويۇمدا قاپتۇ شاھىم .
— بۇ كاتتا خۇش خەۋەر ئىكەنغۇ مەلىكەم ، — ئابدۇرېشتخان
ئۇنى يەردىن كۆتۈرۈۋېلىپ ئايلاندۇردى ، — خۇدايىم ئوغۇل پەرزەنت
تۇغقىلى نېسىپ قىلسۇن ، بەك خۇش قىلىۋەتتىڭىز . ئەمدى مەن سىز
خۇش بولىدىغان ئىشنى ئېيتاي ، قازانكۆل جاڭگىلىغا بېرىپ ماھمۇد ئا-
كىنى ئېلىپ كېلىك ، دادىڭىزنى تازا سېغىنغان بولغىيتىڭىز قەدىرلىكىم .
— ئارزۇيۇمغا يېتىدىغان بولدۇم شاھىم ، دادامنى خويمۇ سېغىن-
غاندىم . سىلىگە نەچچە ـ نەچچە قېتىم دادامنى يوقلاپ كەلسەم دەي ،
دەپ كۆڭۈل ئاياپ دېيەلمىگەنىدىم . رەھمەت شاھىم ، رەھمەت .

ئامانىسانىڭ كۆلكە ئوينىغان كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

6

كۆز قۇياشى تىكلەشكەنىدى. ئۇنىڭ ئىللىق نۇرى چەللە – باراڭغا ياماشقان پىلەكلەرگە ئېسىلىپ تۇرغان قاپاق، كاۋىلاردا چاقناپ، گۈللۈك كىگىز، شىرداق سېلىنغان سۇپىغا يېيىلغانىدى. قوزۇققا ئېسىپ قويۇلغان تەمبۇر، دۇتارنىڭ تارلىرى پارقىراپ تۇراتتى. مۇسىقىغا ھەۋەسمەن شاگىرتلىرىنى چۈشلۈك دەم ئېلىشقا قويۇۋەتكەن ماھمۇد ئاكا سۇپىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا، قول – پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئالتاغىل مۇشۇك خۇرۇلداپ ياتاتتى. ئىككى ئاسلان بىر – بىرىنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلىشىپ ئوينىشىۋاتاتتى. ھويلا ئىشىكى غىچچىدە ئېچىلىۋىدى، ئۇجمە تۈۋىدە ياتقان باغلاقلىق ئىت خىرىلداپ قويدى. ئىشىكتىن ئاق رومال سالغان بىر ئايال گۈللۈك ھېجرىنى كۆتۈرۈپ كىردى. ماھمۇد ئاكا ئورنىدىن تۇردى. ئايال تارتىنغان ھالدا:

— ئەسسالام، — دېۋىدى، ماھمۇد ئاكا:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ھەجەرخان، كەلسىلە – كەلسىلە، — دەپ ئايالنى ئايۋانغا باشلاپ، ئاستىغا كۆرپە سېلىپ بەردى.

— چۆچۈرە ئېتىۋىدىم، ئۆزلىرىگە بىر قاچا ئېلىپ كىردىم. ئىسسىقىدا ئىچىۋالسىلا ئۇستام، — دېدى ھەجەرخان قولىدىكى ھېجرىنى قويۇپ ئولتۇرۇپ.

— نېمىشقا بۇنداق قىلىلا ھەجەرخان ئادەمنى خىجىل قىلىپ؟ — دېدى مەھمۇد ئاكا داستىخانغا نان – گېزەك قويۇپ، — ھەر كۈنى تاماق ئېلىپ كىرىپ مېنى قەرزگە بوغۇپ قويدىلا.

— ئۇنداق دېمىسىلە ئۇستام، سىلى يالغۇز ئەمەسمۇ، قوشنا تۇرۇپ ئەكىرمىسەم قانداق بولىدۇ؟ ئىچىۋالسىلا، مەن چىقاي، — ھەجەرخان تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇۋېدى، ماھمۇد ئاكا توختىتىۋالدى:

— توختىسلا ، ئۇياقتىن كىرىپ ، بۇياقتىن چىقىپ كەتسىلە قانداق بولىدۇ ؟ بىر پىيالە چاي ئىچسىلە .

— رەھمەت ئۇستام ، چىقاي .

— توختىسلا ، — ماھمۇد ئاكا شۇنداق دەپ ، يان ئۆيگە كىرىپ ، بىر كۆڭلەكلىك ئەتلەس كۆتۈرۈپ چىقىپ ، ھەجەرخانغا ئۇزاتتى ، — كۆڭلەك تىكىپ كەيسىلە ھەجەرخان .

— نېمانچە كايىدىغانلا ئۇستام ، مەن بۇنى ئالمايمەن .

— ئەگەر بۇ رەختنى ئالمىسىلا ، مەنمۇ ئاشلىرىنى ئىچمەيمەن . بۇ دېگەن مېنىڭ كۆڭلۈم ھەجەرخان .

ھەجەرخان تۇرۇپ قېلىپ ، رومال ئىچىدىن ماھمۇد ئاكىغا بىر قارىۋالدى ـ دە : « رەھمەت » دەپ ئەتلەسنى ئېلىپ ئۇچقاندەك تېز چىقىپ كەتتى .

« ياخشى ئايال ـ دە ، بۇ ھەجەرخان ، بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ ، ماڭا قوشنا بولغاندىن بېرى مېنى تاماقسىز قويمىدى . ئوغلىنى مۇسقا ئۆگىنىشكە ماڭا شاگىرتلىققا بېرىپ ، مېنى كۆندە دېگۈدەك يوقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ . قىزىم بار چاغدا ئۆيلىنىۋېلىشقا رايىم بارمىغانىدى . ئۇ كېتىپ يالغۇزلۇق تارتىپ قېلىۋاتىمەن . ئايال يوق ئۆي گۆرىستانلىقتا ئوخشاپ قالىدىكەن . خۇدايىم بۇ ئايالنى يېنىمغا ئەكېلىپ بەرگەندە ، كۆزۈمنى يۇمۇۋېلىپ بويتاق ئۆتتۈۋەرسەم ، ئۆزۈمگە ـ ئۆزۈم زۇلۇم قىلىپ قويىدىغان ئوخشايمەن . . . » ماھمۇد ئاكا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ ، مەززىلىك چۆچۈرىگە لىممۇ لىق توشقان ھېجىرغا قوشۇق سالدى .

ماھمۇد ئاكا چۆچۈرىنى ئىچىۋېتىپ قىزىنى ئويلاپ قالدى : « ئامانىسامۇ پات ـ پات چامغۇر ، پىيىنە كۆكى سېلىپ مۇ-شۇنداق تەملىك چۆچۈرە ئېتىپ بېرەتتى . مۇشۇ تاپتا نېمە قىلىۋاتىدىكىن ؟ سۇلتاننىڭ قېشىدا ساتار چېلىپ ئولتۇرغانمىدۇ ياكى يالغۇز پېتى ئۆز ئىشى بىلەن بولۇۋاتقانمىدۇ ؟ خۇدايا ئۇ جىگەر پارەمنى قاناتلىققا قېقىشتىماي ، تۇمشۇقلۇققا چوقۇتماي ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن . »

ماھمۇد ئاكىنىڭ خىيالىغا ئامانىسانىڭ تويى بولغان شۇ كۈنكى

مەنزىرە كېلىپ ھاياجانلاندى : « نىكا غايىب » دېگەن سۆز ھەق ، راست ئىكەن . ئۆيلىمىغان يەردىن سۇلتان بۇ غېرىب كۆلبىمىزگە كېلىپ ، قىزىمىنىڭ چالغان ساتارى ، ئوقۇغان غەزىلىنى ياقتۇرۇپ قالدى . تەقدىرنىڭ كارامىتى ئاجايىپ بولىدىكەن . قىزىمنى سۇلتانغا ياتلىق بولىدۇ ، دەپ كىممۇ ئويلىغان ؟ مانا ياتلىق بولۇپ كەتكىنىگە ئىككى يىلدىن ئاشتى . . . شۇنىڭدىن بېرى سۇلتان ئالىيلىرى ئابدۇلرەشىدخان قويغان شەرتلىرىمنى ئادا قىلىپ ، ئادەم ئەۋەتىپ پېقىردىن ھال سوراپ تۇردى . پايىتەختكە تەكلىپ قىلىپ ، بۇرادىرىم قېدىرخاننى ئۈچ قېتىم ئەۋەتتى . لېكىن ، قىزىم بىر قېتىممۇ كەلمىدى . سۇلتان رۇخسەت قىلمىدىمۇ يا ؟ . . . » ئۇ خىيالىنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي ئاستا ـ ئاستا قىڭغىيىپ ، ياستۇققا باش قويۇپلا ئۇيقۇغا كەتتى . . .

ماھمۇد ئاكا كىمدۇر بىرى چاقىرغاندەك تۇيۇلۇپ ئويغىنىپ كەتتى ۋە چاچراپ تۇرۇپ ، كەشىنىمۇ كىيمەستىن ئىشىككە قاراپ يۈگۈردى . چۈنكى ، قىزى ئۇنى چاقىرىۋاتاتتى . ئۇ ئامانىنسانىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ ، ئۇنى باغرىغا باستى ، باشلىرىنى سىلىدى . خۇشاللىقىدىن ئاغزىغا گەپمۇ كەلمىدى ، « بالام ، قىزىم . . . » دەپ تەكرارلىدى .

ئۇلار ئۇزاق ھال ـ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ، ماھمۇد ئاكا قىزىنى قولىدىن تۇتۇپ ھويلىغا كىردى . ئارقا ـ ئارقىدىن نەرسە ـ كېرەك ، سوۋغا ـ سالاملارنى كۆتۈرۈپ كىرىشكەن كېنىزەك ، مەھرەملەر ھويلىغا توشۇپ كەتتى .

ـــ دادا ، بىز ئىچكىرىگە ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى ، ـــ دېدى ئامانىنسا سۇلتانبېگىم ۋە باش كېنىزىكى گۈلسارا بىلەن مەريەمنىسا بۇۋىگە كېنىزەك ، مەھرەم ، ياساۋۇللارنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئېيتىپ ، دادىسى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ھۇجرىسىغا كىردى .

ـــ ئەجەب كەتكەن چېغىمدا قانداق بولسا ، شۇنداق تۇرۇپتۇغۇ بۇ ئۆيۈم ، نەرسە كېرەكلەرگە چاڭ ـ توزاڭمۇ قوندۇرماپلا دادا ، ـــ دېدى ئامانىنسا ھۇجرىسىنىڭ پاكىز ، رەتلىكلىكىدىن سۆيۈنۈپ .

ـــ سىلىنىڭ ئۆيلىرىنى چاڭ ـ توزاڭ بېسىپ كەتسە قانداق بو-

لىدۇ قىزىم ؟ بۇ ئۆيگە ھەركۈنى نەچچە قېتىم كىرىپ ، سىلىنىڭ بويلى-
رىنى ھىدلايمەن . ئولتۇرغان كۆرپىلىرىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالىمەن . چال-
غان سازلىرىنى ئېلىپ پىغانىمنى تۆكىمەن . خان قىزىم . سىلىمۇ مەشە-
دىكى چاغلىرىدىكىدەك تۇرۇپلا ، كۆرۈپ شۇنچە سۆيۈندۈم ، — دېدى
ماھمۇد ئاكا قىزىنىڭ باش - يۈزىنى ، چاچلىرىنى سىلاپ .

ئامانىسا تاج ، ياكى ئالتۇن ئوتۇغات كىيمەستىن ، نەپىس تى-
كىلگەن چىمەن دوپپا كىيىپ كەلگەنىدى ، ئۇچىسىدىمۇ مەلىكىگە خاس
ھەشەمەتلىك كىيىم بولماستىن خوتەن ئەتلىسىدىن تىكىلگەن كەڭ ئى-
تەكلىك كۆڭلەك ۋە يېشىل تاۋار نىمچا بار ئىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ پادىشاھ
خانىشى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ، كىشىلەرنى ، دوستلىرىنى ئەيمەندۈرۈپ
قويۇشنى خالىمىغانلىقتىن ، ئەنە شۇنداق ئاددىيتىنكىچە كىيىنىۋالغانىدى .

قازانكۆل قىشلىقى ۋە يىراق - يېقىندىكى يېزا - قىشلاقلاردىكى
كىشىلەر ئامانىسانىڭ كەلگىنىنى قانداق ئۇقتىكىن ، بىرەر سائەت ئۆت-
مەستىنلا پەتىگە كېلىشكە باشلىدى . ئەرلەرنى ماھمۇد ئاكا ، قىز - ئا-
ياللارنى ئامانىسا سۇلتانبىگىم ئۆزى كۈتتى . ماھمۇد ئاكا قىزىنىڭ ھۆر-
مىتى ئۈچۈن موزاي سويدى ، ئاشپەز چاقىرتىپ ، قازان ئاستى . خۇددى
توي بولغاندەك ، ئىشىك ئالدى ۋە ھويلىغا كىشىلەر يىغىپ كەتتى . پە-
تىچىلەرنىڭ ئايىغى يېرىم كېچىگىچە ئۈزۈلمىدى . ئامانىسا پەتىچىلەرگە
لايىقىدا رەخت قويدى .

بىرىنچى بولۇپ پەتىگە كىرگەن ھەجەرخان داستىخان سېلىپ -
يىغىپ ، ئاش قويۇپ ، قاچا ، تەلەڭگىلەرنى يۇيۇپ ، كېچىچە دېگۈدەك
دەم ئالمىدى . بۇغداي ئۆڭ ، قامىتى كېلىشكەن ، يۈرۈش تۇرۇشى چاق-
قان بۇ ئايالغا كۆزى چۈشكەن ئامانىسا :

— دادا ، ئاۋۇ ئاچام كىم بولىدۇ ؟ كېچىچە كۆز يۇمماي خىزمەت
قىلدى ، كۆرگەنلا ؟ — دېۋىدى ، ماھمۇد ئاكا :

— قوشنام بولىدۇ قىزىم ، ئېتى ھەجەرخان ، — دېدى ئۇ ئايالغا
بىر قارىۋېلىپ .

— قوشنام ؟ — ئەجەبلەندى ئامانىسا .

— شۇنداق قىزىم ، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخاننىڭ پەرمانى بىلەن يول ياسىلىپ ، ئۆستەڭ چېپىلىپ ، مەكتەپ سېلىنغان ، ئالۋان ـ سېلىق ئېلىنمايدىغان بولغاندىن كېيىن قازانكۆل جاڭگىلى ئاۋاتلىشىپ كەتتى بالام . كىشىلەر ھەر ياندىن كۆچۈپ كېلىپ ، كۆجۈم بىر مەھەللە بەرپا بولدى ، ھەجەرخان كېلىپ بىرگە قوشنا بولغاندىن بۇيان ئاش ـ تاماقسىز قالمىدىم . ئىشچان ، ئۇياتچان مەزلۇم ، ھالىمدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ كەلدى .

ئامانىنسا ئاتىسىنىڭ گېپىدىن تەقدىرنىڭ كارامىتىدىن بىر ـ بېشارەت سەزگەندەك بولۇپ سورىدى :

— دادا ، ھەجەرخان ئاچامغا ئۆزرە قويۇپ ھەشقاللا ـ رەھمەت ئېيتىپ قويايمۇ ؟

— ئەجەپ ئوبدان دېدىڭ بالام ، بىچارە تازا ھاردى ، ماقۇل ، كۆڭۈل ئېيتىپ قويسىلا .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم ھويلىدىكى گۈللۈككە سۇ كىرىدىغان ئېرىقچە بويىدا قاچا يۇيۇۋاتقان ھەجەرخاننىڭ يېنىغا باردى ۋە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ :

— تازا ھاردىلا ھەجەرخان ئاچا ، ئارام ئېلىۋالسىلا ، قارىشىپ بەرمەي سىلىنى جاپادا قويدۇق ، دادام سىلىدىن كۆپ مىننەتدار بولدى ، رەھمەت ، — دېدى .

— ۋاي ياق ، ھارامدىغان ئامانىنساخېنىم ، بۇنداق قۇتلۇق ئىش كۈندە بولىۋەرمەيدۇ . كېلىپ دادىلىرىنى ئېيتىپ تۆگەتكۈسىز خۇش قىلىۋەتتىلە ، ئەھلى مەھەللىمۇ ناھايىتى خۇرسەن بولدى ، سىلى ئارام ئالسىلا ، قاچىلارنى ئۆزۈم يۇيۇۋېتەي ، — دېدى ھەجەرخان ئامانىنسانىڭ « ئارام ئالسىلا » دېگىنىگە ئۇنىماي . ئامانىنسا :

— سىلى كىرگەندىن بېرى توختىماي يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ھېرىپ كەتتىلە ھەجەرخان ئاچا ، ئارام ئالسىلا ، باللىرىنىڭ دادىسى ئۆيدە كۆتۈپ ئولتۇرىدىغاندۇ ، — دېيىشىگە :

— بالامنىڭ دادىسى تۆگەپ كەتكەن خېنىم ، — دېدى ھەجەر-

خان . شۇ سۆز بىلەن ئۇنىڭ چىرايى قايغۇلۇق تۈس ئالدى ، — مېنى ئۆيدە كۈتۈپ تۇرىدىغان ئادىمىم يوق ئامانىنىسا خېنىم ، بالام ئەنە سۇپىدا ئۇخلاۋاتىدۇ . قاچىلارنى ئۆزۈم يۇيۇۋېتەي . ئەكەلسىلە ، بىردەمدە يۇيۇپ بولىمەن .

— ئەمىسە بىللە يۇيايلى ، — دېدى ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم ۋە سۇپىدا پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان ئوغۇل بالىغا قاراپ قويدى .

— بالىنىڭ ئاتىسى ئەجەب ياش كېتىپ قاپتۇ ، نېمە كېسەل بولۇپ قالغانىدى ؟ — دەپ سورىدى ئامانىنىسا بىللە قاچا يۇيۇۋېتىپ .

— كېسەل بولۇپ قالمىغان خېنىم ، — ھەجەرخاننىڭ قوي كۆزلىرى ياشقا تولدى ، — تىمەن ، دېۋەڭ ئادەم ئىدى . ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن كۈتۈلمىگەن ھادىسە ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ كەتتى ، ۋاي خۇدايىم . . .

— ۋاي تووا ، ئۇ قانداق ھادىسە ئىدى ؟

ھەجەرخان ئۇھ تارتىپ قويۇپ سۆزلەشكە باشلىدى .

— بالامنىڭ دادىسى ئوۋچى ئىدى . ئۇ قارچىغا بىلەن ئوۋ ئوۋلاشنى ياخشى كۆرەتتى . كېيىن ئۇ رەھمەتلىك قارچىغىنى ئوۋچى قوشنىمىزغا بېرىۋېتىپ ، بۈركۈت سېتىۋالدى ، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئوۋچىلىقى تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى . ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتتى . كۈز كۈنلىرى ئىدى ، ئۇ بىر كۈنى ئەتىگەنلىك چايىنى ئىچىپ بولۇپ بېقىۋاتقان بىر قويىمىزنى سويدى ، ئىچ ـ قارنىنى ئالغاندىن كېيىن بۈركۈتنى ئۆيدىن ئېلىپ چىقتى . ئېچىرقاپ كەتكەن بۈركۈت ئېسىقلىق قوي گۆشىنى كۆرۈپ قانات كېرىپ ئېتىلىۋېدى ، ئېرىم ئۇنىڭغا تۇماقىسىنى كىيگۈزۈپ قويدى ۋە بېرىپ ئالىقاندەك گۆشىنى كېسىپ كەلدى . سۇپىغا قويۇپ قويغان بۈركۈتنى سول قولىغا قوندۇرۇپ ، تۇماقىسىنى ئېلىپ سول قولىدىكى گۆشنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ پۇلاڭلاتتى . ئاچ بۈركۈت گۆشكە ئىنتىلىپ تۇمشۇقىنى سوزۇۋېدى ، ئېرىم تۇماقەنى يەنە بۈركۈتنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويدى . مەن ئوغلۇمنى كۆتۈرۈپ قىزىقىپ قاراپ تۇراتتىم . ئېرىم بۇ ھەركىتىنى كۆپ تەكرارلىدى . ئا-

خىرقى قېتىم بۇركۈت تۇمشۇقىنى سوزۇپ گۆشكە تەككۈزەي دېگەندە ، تۇماقەنى كىيدۇرمەكچى بولدى ، ئەمما بۇركۈت بىردىن ئېرىمنىڭ بوغۇزىغا چاڭگال سېلىپ ، كۆزلىرىنى چوقۇلماسمۇ ، قاتتىق ۋارقىراپ تاشلىدىم . ئېرىم ۋاي ـ ۋايلىغىنىچە ئوڭدىسىغا ئۆچۈپ چۈشتى . قورقۇپ كېتىپ ئولتۇرۇپ قالدىم . بالام قىرقىراپ يىغلاپ تاشلىدى . قارىسام ، ھوشسىز ياتقان ئېرىمنىڭ كۆزلىرى ئورنىدا بۇلدۇقلاپ قان چىقىۋاتقان چوڭقۇرچاق پەيدا بولۇپ قاپتۇ . دەھشەت ـ دەھشەت . « ۋاي ئىست ! » دەپ ، بالامنى كۆتۈرگەن پېتىم قوشنىلىرىمنى چاقىرىپ كىرسەم ، بۇركۈت ئېرىمنىڭ مەڭزىنى چوقۇلاپ قىيما ـ ياما قىلىۋېتىپتۇ . قوشنىلا بۇركۈتنى تۇتۇۋېلىشتى ، ئەمما ئېرىم كۆزدىن ئايرىلغانىدى . ئۇ زۇۋان سۈرۈپ : « بولدى ، يىغلىماڭلار ، بۇركۈت مەندىن ئۆچ ئالدى ، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار » دېدى . ئۇنى قويۇۋەتتۇق . ئېرىم شۇ ياتقانچە ئۆچ كۈن جان تالىشىپ ، ئاقىۋەت قازا قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ يۇرتىمىزدا تۇرغۇم كەلمەي ، بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلدىم .

ھەجەرخانىنىڭ سەرگۈزەشتىسى ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە قاتتىق تەسىر قىلدى . ئۇ ھەجەرخانغا ئىچ ئاغرىتىپلا قالماي ، ئۇنى ياقتۇرۇپمۇ قالغانىدى . ئۇ « دادامغا تازا لايىق كېلىدىكەن ، مېھرىبان ئانا بولالايدىكەن » دەپ ئويلاپ ، مۇۋاپىق پەيتتە دادىسى بىلەن بۇ توغرۇلۇق سۆزلىشىپ بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكتى .

نەچچە كۈنگىچە ئامانىسادىن ھال سوراپ پەتىگە كەلگۈچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى . كېيىن مېھماندارچىلىق باشلىنىپ كەتتى . ئۇ ئۆيىگە كېلىپ ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندىلا دادا ـ بالا ئۆچۈن ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىش پۇرسىتى چىقتى .

— دادا ، پەقىرە كېتىپ ، سىلى جاپادا قالدىلا ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم دادىسى بىلەن ھۇجرا ئۆيدە يالغۇز قالغاندا ، — بۇنداق يالغۇز ئۆتۈۋەرسىلە بولماس ، سىلىگە ھەمراھ بولىدىغان ، ئاش ـ تاماقلىرىنى ئېتىپ ، مېھمانلىرى كۈتىدىغان ، كەلسەم ئالدىمغا چىقىدىغان ، كەتسەم ئۇزىتىدىغان بىر ئانام بولسا ئىكەن ، دەپ قېلىۋاتىمەن . پەقىرە

قىزلىرىغا ھەجەرخان ئاچام مانا شۇنداق ئانا بولالايدىغاندەك كۆرۈنۈۋاتىدۇ. بۇنىڭغا نېمە دەيلىكىن ؟

ماھمۇد ئاكا قىزىغا سىنجىلاپ قارىدى. ئاق ئارىلىغان ساقىلىنى سىيپاپ، بېشىنى لىڭشىتىپ دېدى:

— قىزىم، توغرى دىدېلە، سىلى كېتىپ يالغۇزلۇق تارتقىنىم راست، ئەمما بۇ ۋاقىتقىچە، سىلىنى ئاياپ، ئۆيگە ئانا ئېلىپ كىرىش توغرۇلۇق باش قاتۇرمىغانىدىم. ئانا بولمىغان ئائىلىدە بەرىكەت بولمايدىكەن. سىلىلا ئۆيىمىزدە بىر ئانىنىڭ بولۇشىنى خالىسىلا، مەن نېمىشقا ياق، دەي ؟ ئەگەر سىلىگە مەزۇر بولغان بولسا، ھەجەرخانغا كىشى قويۇپ باقساق بولىدۇ.

— جېنىم دادام، باشقا كىشىنى قويۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۆزۈم ئەلچى بولۇپ كىرىپ باقاي، — دېدى ئامانىسا خۇشال بولۇپ.

— ماقۇل قىزىم.

— يەنە بىر ئۆتۈنىشىم بار دادا.

— نېمە گەپلىرى بولسا تارتىنماي دېسىلە مېھرىبان قىزىم.

— دادا، سىلىنى بولغۇسى ئانام بىلەن بىللە پايتەختكە ئېلىپ كېتەي، دەيمەن. سۇلتان سىلىنى ئېلىپ كېلىشىمنى تاپىلىغانىدى.

ماھمۇد ئاكا بېشىنى سېلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن دېدى:

— ماقۇل بالام، بۇرادىرىم قېدىرخان ئۈچ قېتىم سۇلتان نامىدىن تەكلىپ قىلىپ، كېلىپ كەتتى. بارسام باراي. ئاۋۋال ئۆيگە ئانا بولغۇچى كىرسۇن، ئاندىن سىلىنى ئۇزىتايلى، ئارقىلىرىدىن بىز يولغا چىقايلى، مۇشۇنداق قىلساق مۇۋاپىق بولارمىكىن، دەيمەن.

— جېنىم دادام، تازا مۇۋاپىق بولىدۇ، خۇدايىم دېگەنلىرىدەك بولسۇن.

ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ شادلىق يېشى تەبەسسۇم ئوينىغان مەڭزىگە سىرغىپ چۈشتى، ئۇ ماھمۇد ئاكىنىڭ ماقۇل بولغىنىدىن ناھايىتى خۇرسەن بولغانىدى.

ئون ئالتىنچى باب

قەست

1

« . . .
. . . دۇنيا مېنىڭ دېگەنلەر ، جاھان مېلىن ئالغانلار ،
كەركەس قۇشتەك بولۇبان ئول ھارامغا پاتمىشلەر .
موللا ــ مۇپتى بولغانلار ، يالغان دەۋا قىلغانلار ،
ئاقنى قارا ئەتكەنلەر ئول تاموغقا كىرمىشلەر .
قازى ئىمام بولغانلار ، ناھەق داۋا سورىغانلار ،
ھىمار يەگلىغ بولۇبان يۈك ئاستىدا قالمىشلەر .
ھارام يېگەن ھاكىملار ، رىشۋە ئېلىپ يېگەنلەر ،
ئۆز بارمىغىن تىشلەبان قورقۇپ تۇرۇپ قالمىشلەر ① »
ياھۇ ــ يائاللا ، ھەق دوست ئىللەللا ،
ھۇم ، ئاللا ھۇم ! ھۇم ، ئاللا ھۇم !

يۈزدىن ئارتۇق سوپى ــ سالىكلىرىنى كەينىگە سېلىپ ، ھېكمەت ئوقـۇپ ، جەرە سېلىپ كېلىۋاتقان خوجا پەيزۇللا ئىشانىنىڭ بوم ئاۋازى كېتىۋاتقان يولۇچىلارنى توختاتتى . دۇكانلىرىدا ئولتۇرغان سودىگەر ، كاسىپ ــ ھۈنەرۋەنلەرنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى . ئۇلار « ھەزرىتىم نەگە بارىدىغاندۇ ؟ » دەپ كۇسۇرلىشىپ قاراپ قېلىشتى . بەزىلەر ئۇلارنىڭ

① ئەھمەد يەسەۋى شېئىرلىرىدىن .

www.uyghurkitap.com

كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدى . بارا ـ بارا ئەگىشىپ ماڭغانلار ئاۋۇپ ، مەيدانىي ئادالەتكە بارغاندا بىر نەچچە يۈز ئادەمگە يەتتى .

ئۇلار نەزمە ئوقۇپ ، جەرە سېلىپ مەيدانىي ئادالەتنى بىر ئايلىنىپ ، گۈلئىھرام ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاپ باردى . خوجا پەيزۇللا ئىشان ھۇ تارتىپ ، جەرە سېلىپ ئايلانغاندا جەندىسىنىڭ ئالا ـ بۇلا پەشلىرى يەر سۈپۈرۈپ ، توپا سورۇپ ، ئەتراپنى توپا ـ چاڭغا تولدۇرۇۋەتتى . دەرۋازىۋەنلەر سەردارى قۇددۇسبەگ دەرغەزەپكە كېلىپ ، قىلىچىنى سۇغاردىيۇ ، يەنىلا غىلاپىغا سېلىپ ، ياساۋۇللارغا :

— بۇلارنى ئوردىغا ئاياغ باستۇرماڭلار ، — دەپ بۇيرۇدى . قۇددۇسبەگ بېرىپ ، پاششاپبەگ ئەمىر باباسالىغا سوپىلارنىڭ مەيدانىي ئادالەتنى مالمان قىلىۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزدى . بۇ خەۋەر بابا سالى ئارقىلىق ئاتا ۋەزىرگە ، ئۇ ئارقىلىق ئابدۇرېشىتخانغا يەتكۈزۈلدى .

— « مەيدانىي ئادالەت » كەلسە ـ كەلمەس كىشىلەرنىڭ مالىمان قىلىدىغان جايى ئەمەس ، ئۇ ئىسلام ئادالىتىنى جارى قىلدۇرىدىغان ، ئاۋامنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان جەڭگاھ ، سوپىلارنى دەرھال قايتۇرۇۋېتىڭلار ، — دەپ ئەمىر قىلدى ئابدۇرېشىتخان نىزامىدىنبەگكە

نىزامىدىنبەگ سۇلتان سارىيىدىن چىقىپ ، باباسالىغا ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئەمرىنى يەتكۈزدى . پاششاپبەگ پاششاپلار ۋە ياساۋۇللارنى ئېلىپ گۈلئىھرام ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىققىنىدا ، ھۇ تارتىپ ـ جەرە سېلىپ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان سوپىلارنى كۆردى .

— ئۇلارنى توسۇڭلار ! بىرسىمۇ ئوردىغا كىرگۈچى بولمىسۇن ، — دەپ بۇيرۇدى باباسالى پاششاپلارغا .

— بىزنى سۇلتان ئالدىغا كىرگۈزۈڭلار ! — دەپ چۇقان كۆتۈردى خوجا پەيزۇللا ئىشان . ئۇنىڭ كۆزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ ، بويۇن ، چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ چىققانىدى ، — مەن سۇلتان بىلەن سۆزلىشمەن ، بىزگە ئاللانىڭ ئەمرىنى ئورۇندايدىغان ۋەزىر ـ ۋۇزرالار كېرەككى ، ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىپ ، ئاللانى ئۇنتۇغان ئەمىر ـ ئۇ-

مەرالار كېرەك ئەمەس! يول بوشات، بولمىسا ئىلتىجا قىلىپ ئوردىنى ئۆرتىۋېتىمەن.

بۇ مالىماننىڭ ئۇستىگە ئەتىگەنلىك دەرسنى تۈگىتىپ، مەدرىسەتىن قايتقان قېدىرخان كېلىپ قالدى - دە، خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ نېمە ئىش قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئىككى قولى بىلەن سوپىلارنى ئىتتىرىپ يول ئېچىپ ئىشاننىڭ ئالدىغا ئۆتتى.

— تەقسىر، بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى قېدىرخان ئىشاندىن.

— ئاللانىڭ ئىزى بىلەن پادىشاھنى ئەيش - ئىشرەتتىن توسۇپ، ئوردىنى ناپاكلاردىن تازىلىماقچىمەن، — دېدى خوجا پەيزۇللا ئىشان ۋە ھۇ تارتىپ جەرە سېلىپ، دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى.

— توختاڭلار! — ۋارقىرىدى قېدىرخان. ئۇنىڭ ئاۋازى تۇيۇقسىز گۈلدۈرلىگەن گۈلدۈرمامىدەك ياڭراپ، ئىشاننى توختىتىپ قويدى.

— مەن سۇلتان بىلەن سۆزلەشكىلى كەلدىم، سىز بىلەن ئەمەس، — دېدى خوجا پەيزۇللا ھۆرپىيىپ.

— بىلىمەن. بىلىپ قويۇڭكى، سۇلتانىمىز ئەيش - ئىشرەت بىلەن شۇغۇللانغىنى يوق، بەلكى ئاللاغا سېغىنىپ، ئىسلام شەرىئىتى بويىچە ئادالەت بىلەن ئەلنى سورىماقتا، ئوردىمىزدا ناپاكلار يوق، بولۇشىغا ھەم يول قويۇلمايدۇ.

قېدىرخان ساقىلىنى بىر سىپاپ، پەيزۇللا ئىشانغا مىختەك قادىلىپ تۇردى. ئۇنىڭ سوغۇق قارىشىدا: «بىلىمەن، ناپاك، دېگىنىڭدە مېنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسەن. كىمنىڭ پاكلىقى ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغان ئاللاغا مەلۇم» دېگەن مەنا چىقىپ تۇراتتى. قېدىرخاننىڭ سوغۇق نەزىرى ئىشاننى تەمتىرىتىپ قويدى. لېكىن، ئۇ جەندىسىنىڭ پېشىنى قېقىپ ئالدىغا بىر قەدەم باستى.

— ئەگەر يەنە ماڭىدىكەنسىز تەقسىر، نۆكەر، ياساۋۇللارغا ساداق، مىلتىقتىن ئوق ئېتىشنى بۇيرۇيمەن، — دېدى قېدىرخان ئىشانغا

دەرۋازىنىڭ ئۈستى ۋە ئەتراپىدا سەپراست بولۇپ تۇرغان نۆكەر، ياسا-
ۋۇللارنى كۆرسىتىپ، — تەلىپىڭىز بولسا ئېيتىڭ، سۇلتانغا يەتكۈزەي،
ئەمما بۇ يەردە قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلسىڭىز سۇلتانىنىڭ قەھرىگە
ئۇچرايسىز.

— مەن پەقەت سۇلتانىنىڭ ئالدىدىلا مۇددىئا - تەلەپلىرىمنى ئوت-
تۇرىغا قويىمەن، — دېدى جاھىللىق بىلەن پەيزۇللا ئىشان. ئۇ نىيىتى-
دىن ياندىغاندەك ئەمەس ئىدى.

— ئۇنداق بولسا مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن خەۋەر
قىلاي.

قېدىرخان شۇنداق دەپلا ئوردىغا كىرىپ كەتتى. سۇلتان سارى-
يىغا كىرىپ، ئابدۇرېشىتخانغا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن جاھان
مەدرىسىدىن كېلىۋېتىپ كۆرگەن ئەھۋالنى، سوپىلارنىڭ غوۋغاسىنى،
خوجا پەيزۇللانىڭ تەلىپىنى سۆزلەپ ئۆتتى.

— سوپىلار تېخىچە كەتمەپتىمۇ؟ ئۇلارنى قايتۇرۇۋېتىش توغ-
رىسىدا ئەمر قىلغانىدىمغۇ؟ — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئاچچىقلاپ، —
ئۇ جاھىل ئىشان بىلەن كۆرۈشكۈم يوق. ئەمر، پاششاپبەگكە ئېيتىڭ،
كەشنى توغرىلاپ قويسۇن ئۇ سوپىلارنىڭ.

— ئالىيلىرى، قوغلىۋەتمەك ئاسان، بۇ توغرۇلۇق
ئويلاپراق ئىش كۆرگىنىمىز تۈزۈك. خوجا پەيزۇللا ئىشانىنىڭ مۇ-
رىتلىرى كۆپ، — دېدى قېدىرخان شاھقا مەسلىھەت بېرىپ، — سو-
پىلار ئەمرلىرىگە پەرۋا قىلمىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەيداني
ئادالەتكە ئادەم بەك كۆپ يىغىلىپ كېتىپتۇ. قاتتىقلىق قىلساق بىرەر
كۆڭۈلسىزلىك بولۇپ قالارمىكىن؟ ... ئالىيلىرى، ئاۋۋال ئىشانىنىڭ مۇد-
دىئا - تەلەپلىرىنى بىلىپ باقسىلا، ئاندىن كېيىن چارە قىلساق، ئۇنىڭ
پەيلى ناھايىتى يامان تۇرىدۇ.

قېدىرخانىنىڭ گېپىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرگەن ئابدۇرېشىتخان:
— ئۇنداق بولسا، ئىشاننى باشلاپ كىرىڭ، — دېدى.

قېدىرخان ئىشاننى باشلاپ كىردى. ئۇ تەخت ئالدىغا ھۆ تار-

تىپ ، جەرە سېلىپ باردى . تەختتە ئولتۇرغان سۇلتاننىڭ قەھرى ــ غەزەپلىك چىرايىغا كۆزى چۈشكەندىن كېيىنلا سالام بەردى :
ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئى ، جاھان سۇلتانلىرىنىڭ پالۋانى ، ئى ، ئادالەت تەختىنىڭ رەھنىماسى ، ئاللانىڭ ئىزى بىلەن داد ئېيتىپ كەلدىمكى ، بۇزرۇكۋارنىڭ دېگىنىدەك قىلمىسىلا ، ئوردىلىرى خاراب ، باغرىلىرى كاۋاپ بولغاي .
ــ تەقسىر ، دېگەنلىرىدەك قىلمىسام ئوردا خاراب ، باغرىم كاۋاپ بولىدىغان نېمە ئىش ئىكەن ئۇ ؟ ــ سورىدى ئابدۇرېشىتخان چىرايى ئۆزگۈپ .
ــ بۇ ئۆزلىرىگە ئايان ئالىيلىرى ، بۇ سارايى ئالىدە ئىككىمىزدىن باشقا ئادەم بولماسلىقى كېرەك ئىدى ، ــ دېدى ئىشان قول باغلاپ تۇرغان قېدىرخانغا ئىما قىلىپ .
ــ سۇلتان ئالىيلىرى ، پېقىرغا رۇخسەت قىلغايلا ، ــ قېدىرخان دەررۇ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋېدى ، ئابدۇرېشىتخان ئەمر قىلدى :
ــ ئەمىر ، دىۋان ، سوپىلارنىڭ ھەرىكىتى تەقىپ قىلىنسۇن ، خوجا پەيزۇللا ئىشان قايتار ۋاقتىدا ، تاكى ئۇ خانىقاسىغا بارغۇچە ئۆتىدىغان يوللارمۇ نۆكەرلەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە بولسۇن .
قېدىرخاننىڭ چىقىپ كېتىشىگە ، پەيزۇللا ئىشان ئېغىز ئاچتى :
ــ سۇلتان ئالىيلىرى ، بۇ ئوردىغا بىر نەچچە تەلەپ بىلەن كەلدىم . بىرىنچى تەلەپ : سازەندە قېدىرخان ئەمىر دىۋانلىقتىن ، رەشىدىيە مەدرىسىنىڭ باش مۇدەررىسلىكىدىن ئېلىپ تاشلىنىشى كېرەك .
ــ خوش ، ئىككىنچى تەلەپچۇ ؟ ــ قوشۇمىسى تۈرۈلگەن ئابدۇرېشىتخان ئىشانغا سوغۇق نەزەر تاشلىدى .
ــ ئوردىدا تەسىس قىلىنغان سانايىنەپىسەنى تارقىتىپ ، ئۇنىڭغا قاتناشقانلارنى يىراق سەھرالارغا قوغلىۋېتىش لازىم ، سازلار كۆيدۈرۈلۈپ تاشلىنىشى كېرەك .
ــ ئۈچىنچى تەلەپچۇ ؟ ــ غەزەپلەنگەن ئابدۇرېشىتخان ئىشاننىڭ سەللە ئورالغان كۈلاھ ئاستىدىكى ساقال باسقان خۇنۇك چىرايىغا

قادالدى ، — ئەگەر بۇ تەلەپلەر رەت قىلىنىسچۇ ؟

— قۇدرەتلىك ئاللا ئاتا قىلغان كارامىتىم بىلەن ئوردىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايمەن ، — دېدى خوجا پەيزۇللا ئىشان تەئەددى قىلىپ ، ئۇنىڭ قىسسىق كۆزلىرىدىن ئوچقۇن چاچرىدى .

— مەن بەش مىنۇت ۋاقىت بېرىمەر ، قېنى ، كارامىتىڭىز بىلەن ئوردىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاڭ . ئەگەر كۆيدۈرەلمىسىڭىز پېقىرمۇ ئاللا ئىگەمنىڭ مەدىتى بىلەن كاللىڭىزنى ئۈزۈپ تاشلايمەن ، بۇنىڭغا قوشۇلىدىغانسىز تەقسىر ؟ مانا ھازىر سائەت ئوندىن ئوتتۇز توققۇز مىنۇت ئۆتۈپتۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان زەردە بىلەن شاھانە تونىنىڭ كىچىك يانچۇقىدىن ئالغان ئالتۇن سائەتكە كۆز سېلىپ .

ئابدۇرېشىتخان ئالتۇن كەمرىگە ئېسىقلىق زۇلپىقارىنىڭ سېپىنى تۇتۇۋېدى ، بويۇن بېشىدىن پۇرقىراپ تەر قۇيۇلغان خوجا پەيزۇللا ئىشان چۆچۈپ ئالاقزادە بولغان ھالدا بىر قەدەم داجىدى ، چىرايىدا خۇشامەت كۈلكىسى پەيدا بولدى .

— سەۋر ، سەۋر قىلسىلا سۇلتان ئالىيلىرى ، پېقىر كارامىتىم بىلەن ھازىر ئوردىنى كۆيدۈرۈش نىيىتىدە ئەمەسمەن ، زىنھار ، زىنھار ئۇنداق قىلمايمەن .

— ھېلى شۇنداق پو ئاتتىڭىزغۇ تەقسىر ؟

— پەقەت ئالىيلىرىنى بولغۇسى دىشۋارچىلىقتىن ئاگاھلاندۇردۇم خالاس ، — دېدى ئىشان ۋە قوشۇپ قويدى ، — قىدىرخان ۋە ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلگەن سازەندىلەر ئالىيلىرىنى ئاللادىن يىراقلاشتۇرۇۋەتتى .

— ياق تەقسىر ، ئەمىر دىۋان قىدىرخان ۋە مۇقامچى مۇغەننىلەر پېقىرنى ئاللاغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى ، مۇسىقا بىلەن شامۇ سەھەر ئاللانى ياد ئەتكۈزدى . بۇنىڭ نېمىسى يامان تەقسىر ؟ توختاڭ ! سىزدىن سوراي ، كىشىلەردىن سىزنى نەشە چېكىپ مەست بولۇپ ، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدۇ ، دەپ ئاڭلىدىم ، بۇ راستمۇ ؟

— راست ئالىيلىرى ، پېقىر ئاللاغا يېتىشىش ئۈچۈن نەشە چې-

كىمەن ، ئاللانىڭ ئىشقىدا چېكىمەن ، چېكىپ جەننەت ھۇزۇرىنى سۈرۈ-
مەن ، ئاللادىن ئىزنى ئالىمەن .

— يالغان تەقسىر ، پەرۋەردىگار ئالەم مەست قىلغۇچى ھەممە نەرسىنى « قۇرئان كېرىم » دە ھارام دەپ كۆرسەتكەن ، سىز ھارامنى ئىستېمال قىلىپ ، قانداقمۇ ئاللاغا يېتەلەيسىز ؟ ھالبۇكى ساز ئادەمنى مەست قىلمايدۇ ، بەلكى ھاردۇقنى چىقىرىپ سەگەكلەشتۈرىدۇ ، ئاللاغا بولغان مېھرىنى كۈچەيتىدۇ . قېنى ئېيتىڭ ، نەشە چېكىپ بىخۇت ھالدا ئاللا دېگەنلەر ناپاكمۇ ؟ ياكى مۇسىقا چېلىپ ، روھنى ئۇرغىتىپ ئاللا ، دېگەنلەر ناپاكمۇ ؟ چاپسان جاۋاب بېرىڭ .

— . . .

خوجا پەيزۇللا ئىشان زۇۋان سۈرەلمەي قالدى .

— تەقسىر ، سىز ئاللا ئالدىدا گۇناھكار ، دەۋزەخكە تاشلىنىشقا تېگىشلىك ئادەمسىز ، — دېدى سۇلتان قەھرى بىلەن .

— ياق ، ياق سۇلتان ئالىيلىرى ، پېقىر ئاللاغا قۇللۇق قىلىدىغان مۆمىن بەندە ، پېقىرنى كەچۈرسىلە ، مەن ئېزىپتىمەن ، — خوجا پەي-زۇللا ئىشان ئەمدى تىزلاندى ، — كوچا - كويدىكى گەپلەرگە ئىشە-نىپ ، ئالىيلىرىغا نەسىھەت قىلىپ قوياي دەپ كەپتىمەن ، پېقىرنى كە-چۈرسۇنلار .

— بەس ، تەقسىر ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، — ھازىر قانچە مۇرىتىڭىز بار ؟

— بەش مىڭدىن ئارتۇق ئالىيلىرى ، — دېدى خوجا پەيزۇللا ئىشان كۆرەڭلىگەندەك كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ .

— ھەي ئىسست ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان لېۋىنى چىشلەپ ، ئۇنىڭ چىرايىدا ھەسرەت ، نادامەت ئالامەتلىرى پەيدا بولدى ، — بىر-قىسىم ئاۋامنىڭ نادانلىقى سىزدەك كاززاپنىڭ ئەۋلىيا ، ماشايىق بولۇۋې-لىپ ، سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتۇشىغا سەۋەبچى بولۇۋاتقىنىنى بۈگۈن تېخىمۇ چۈشەندىم ، سىز ھەممىگە ئىگە بولسىڭىز ، بىز ھەممىدىن قۇرۇق قالساق ، شۇ چاغدىمۇ بالا نەپسىڭىز تويمايدۇ ، خەيرىيەت ، يەنە سىزنى

ئاللانىڭ جازالىشىغا تاپشۇردۇم . تۆۋبە قىلىپ ، مۇرىتلىرىڭىزنى توغرا يولغا باشلاڭ ، ئۇنداق قىلماي يەنە بالا نەپسىڭىز ، قارا كۆڭلىڭىزنىڭ كەينىگە كىرىپ ، كىشىلەرنى ئالداپ ، ئېزىقتۇرۇپ پاراكەندىچىلىك سالىماقچى بولسىڭىز ، ئاللانىڭ بۇ ئەزىز دىيارىدا پۇت تىرەپ تۇرالمايسىز . ئۇقتىڭىزمۇ ؟

— ئۇقتۇم ئالىيلىرى ، ئۇقمامدىغان ، — خوجا پەيزۇللا ئىشان ئارقىسىغىچە بىر قانچە قەدەم مېڭىپ بولۇپ توختىدى ، — سۇلتان ئالىيلىرى ، خەۋەرلىرى بارمىكىن ، ئۆتكەندە سادىق مۇرىتلىرىمدىن ئون بىر كىشى زىندانغا تاشلانغانىدى . شۇلارنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان چۈشۈرگەن بولسىلا ، كۆپ خۇرسەن بولاتتىم .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ چىرايىدا مەسخىرە كۈلكىسى پەيدا بولدى :

— خەۋىرىم بار تەقسىر ، ئۇلار مەلۇم مۇددەت زىنداندا يېتىشقا تېگىشلىك بولغان گۇناھكارلار ، ھازىر قويۇپ بېرىلمەيدۇ . ئەگەر زىندانغا تاشلانماي دېسىڭىز كېيىن ھەددىڭىزدىن ئاشماڭ .

ئۇچۇقۇپ كەتكەن خوجا پەيزۇللا ئىشان « خوش ـ خوش » دېگىنىچە سۇلتان سارىيى ۋە دىۋانخانىدىن چىقتى . ئۇ ئۆزىدەكلا ياۋاشلاپ ، بويۇن قىسىپ تۇرغان سوپى ـ سالىكلىرى بىلەن ھۇمۇ تارتماي ، جەرىمۇ سالماي ، يولدا جىم مېڭىشتى . نۆكەر ، ياساۋۇللار قىلىچ ، نەيزىلىرىنى ، ئوقيا ، مىلتىقلىرىنى كۆتۈرگەن ھالدا ، ئوردا ئىشىكىدىن تاكى خانىقا ئالدىغىچە سەپراست بولۇپ تۇرۇشاتتى . ئۇلار خوجا پەيزۇللا ئىشان خانىقاغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىنلا ، ئوردىغا قايتىپ كېتىشتى .

2

مەھبۇپ ئەگەر كۆڭۈل قەبۇلى بولسە ،
شېرىن ھەرەكەت خۇش ئۇسسۇلى بولسە ،
جان ئوتراسىدا ئانىڭكى يولى بولسە ،

نى ئەيىب ئانىڭ ئەسلىسى لۆلى بولسە .
ئابدۇرېشىتخان بۇ مۇرەببەنى[①] نى يېزىپ بولۇپ ، پىچىرلاپ ئوقۇدى ، ئۇنىڭ ئويچان چېھرىسىگە كۈلكە يۈگۈرۈپ ، ۋۇجۇدىدا ئاجايىپ بىر شىجائەت پەيدا بولدى . « بىزنى ئاللادىن بۆلەك ھېچكىم ئايرىۋېتەلمەيدۇ . خوجا پەيزۇللا ئىشانىنىڭ بۇگۈن ئەتىگەن كېلىشىدە ، قېدىرخاننى ۋە سازەندىلەرنىلا ئوردىدىن ھەيدەشنى مەقسەت قىلغان ئەمەس ، بەلكى ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىمۇ كۆزدىن يوقىتىشنى ئاساسىي مۇددىئا قىلغانلىقىدا شەك يوق ، ئۇ شىرغەررانىدەك كىرىپ ، موللا مۇشۈكتەك سالپىيىپ چىقىپ كەتتى . ئەدىبىنى يېدى . ئەگەر پەيلىنى بۇزۇپ ماڭا يانىدىغان بولسا ، زىندانغا تاشلايتتىم ئۇ دەيۈزنى ، قېدىرخان ئاكا بۇنىڭدىن ناھايىتى خۇرسەن بولغاندەك تۇرىدۇ . خۇدا بۇيرۇسا ، ئەتە ئۇنى ئاتا ۋەزىر قىلىپ تەيىنلەپ ، نىزامىدىنبەگنى ئارام ئالسىلا ، دەيمەن . يېقىندىن بېرى بۇ ئادەم مىجەزىم يوق ، دەپ ئوردىغا كەلمەي قويدى . ھەممە ئىشقا قېدىرخان ئاكا رىياسەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ . . . »
ئۇنىڭ خىيالىنى خانىش چۈچۈك سۇلتان بېگىمنىڭ « شاھىم ، تاماق يەۋالسىلا » دەپ چاقىرغان بوش ، تىترەڭگۈ ئاۋازى بۆلۈۋەتتى . ئۇ يېزىق شىرەسى يېنىدىن تۇرۇپ ، قات ـ قات سېلىنغان يېكەندازدا ئولتۇردى . چۈچۈك سۇلتانبېگىم خاس ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىگە كۆز سېلىپ ،ئىشىك سىرتىدا خىزمەتكە تەييار بولۇپ تۇرغان كېنىزەكنى چاقىرىپ ئىشارەت قىلىۋىدى ، ئۇ يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىپ ياندۇرۇپ كىرگەن ئوت بىلەن ، قەندىل ، شامدانلاردىكى چىراغ ، شاملارنى يورۇتۇپ ، يەنە شۇنداق تېز چىقىپ كەتتى . ئۆي ئىچى پاللىدە يورۇدى . شۇ ئارىدا چۈچۈك سۇلتانبېگىم شىرە ئۈستىدىكى قەغەزگە كۆزى چۈشۈپ سورىدى .
— يازغانلىرى بېيىتمۇ ، غەزەلمۇ شاھىم ؟
— مۇرەببە ، سىزنى ئوقۇسۇن ، دەپ يازدىم مەلىكەم .
چۈچۈك سۇلتانبېگىم چۈچىلىق يىپەك داستىخاننى شاھنىڭ ئال-

---

① مۇرەببە — تۆتلىك شەكىل (تۆت مىسرالىق شېئىر) .

دىغا سېلىپ قويۇپ ، پاتلىق كەشمىر قەغىزىگە يېزىلغان شېئىرغا كۆز يۈگۈرتتى ، « نى ئەيىب ئانىڭ ئەسلىسى لولى بولسە » دېگەن مىسرانى پىچىرلاپ قايتا ـ قايتا ئوقۇدى ۋە چىرايى ئۆڭۈپ ، كۆكلەمنىڭ جۇت كۈنلىرىدەك تۇتۇلدى . قەغەز قولىدىن يەرگە چۈشۈپ ، ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى .

— مەلىكەم ، نېمە بولدىڭىز ؟ — دېدى ئابدۇرېشىتخان چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ شېئىرنى ئوقۇپ ، كۈنداشلىقى كەلگەنلىكىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ ، بۇرۇنمۇ بۇنداق ئەھۋال تولا يۈز بېرىپ ، شاھ پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ قالغانىدى .

— شاھىم ، سىز يەنە ئاشۇ . . . — گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي يىغلاپ كەتتى چۈچۈك سۇلتانبېگىم .

— ئاشۇ سەھرالىق لولىنىڭ قىزىنىلا ئويلايدىكەنسىزە دېمەكچىغۇ سىز ، مەلىكە ؟ بۇ توغرۇلۇق ئۇبدان بىر سۆزلىشۋالىلى . مەيەرگە كېلىپ ئولتۇرۇڭ مەلىكەم ، — ئابدۇرېشىتخان خانىشقا يېنىدىن جاي كۆرسەتتى ، — سىز ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپلا قالماي ، ئاق كۆڭۈل ، قەيسەر ئىدىڭىز . ئامانىسانى ئەمرىمگە ئالغاندىن بۇيان ، مىجەزىڭىزمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى ، چىرايىڭىز بۇلۇتلۇق ھاۋادەك تۇتۇلۇپلا تۇرىدىغان بولدى . ئادەتتىكى بىر ئىشلارغىمۇ ئاچچىقلاپ ، خۇيلىنىپ يۈرىدىغان بولدىڭىز . بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىمەن مەلىكەم ، سىز ئامانىسانى كۆزىڭىزگە ئىلمايۋاتىسىز ، ئۇنىڭغا ئۆچلۈك قىلىۋاتىسىز . لېكىن ئۇچۇ ؟ ئۇنىڭ سىزگە قىلچە ئاداۋىتى يوق ، سىزنى ناھايىتى ھۆرمەت قىلىدۇ . ئەگەر سىزمۇ ئۇنى مېنىڭ بىر خانىشىم سۈپىتىدە كۆرسىڭىز ، ئۇ ھازىرقىدىنمۇ بەكرەك ئېچىلغان ، پايپېتەك بولۇپ خىزمىتىڭىزنى قىلغان ، ئۇزىنىڭ سېھىرلىك مۇسىقا ، ناخشىسى بىلەن كۆڭلىڭىزنى كۆتۈرگەن بولاتتى . كۆكسى ـ قارنىڭىزنى كەڭ تۇتۇپ ، ئۇنىڭدىن خۇش نەزىرىڭىزنى ئايىماڭ مەلىكەم ، مەن ئۆتۈنىمەن . ماقۇلمۇ ؟

چۈچۈك سۇلتانبېگىم شاھنىڭ سۆزىگە قانداقمۇ ياق دېيەلىسۇن ؟ بوش ئاۋازدا :

— مـاقۇل ، — دەپ جاۋاب بەردى ـ دە ، كېنىزەكلەرگە تاماق ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇدى .

كېنىزەكلەر داستىخان سېلىپ ، ئاۋۋال ئۇگرىنى ، ئاندىن پولۇنى ئېلىپ كىردى . ئابدۇرېشىتخان مەززىلىك ئۇگرىنى ئىچتى ، كۆك تۇ- رۇپ ، تـەرخەمەك ، قىزىل مۇچ ، شوخلا قاتارلىق كوكتاتتىن ئايرىم ـ ئايرىم تەييارلانغان خام سەينى قوشۇپ تۇرۇپ پولۇنى ئوبدانلا يېدى .

— ئېـشىڭىز ئوخشاپتۇ مەلىكەم ، بەك ئوخشاپتۇ ، — دېدى ئاب- دۇرېشىتخان چۇچۇك سۇلتانىبېگىمنى ماختاپ .

بۇ ماختاشتىن چۇچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ غەمكىن كۆڭلى بىر ئاز بولسىمۇ تەسەللى تېپىپ تۇرۇۋېدى ، تەزىم قىلىپ كىرىپ كەلگەن شـەمشىبانۇ ئامانىسا سۇلتانىبېگىمنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى . چۇچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ شۇئان چىرايى تۇتۇلدى . شاھ ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمىغاندەك دۇئا قىلىپ ئورنىدىن تۇردى . ئابدۇرېشىتخان بېشىنى چاڭگاللاپ ئولتۇرغان چۇچۇك سۇلتانىبېگىمگە قارىدى :

— يۈرۈڭ مەلىكەم ، كۆرۈشۈپ چىقايلى .

— ئارقىلىرىدىن چىقاي شاھىم ، بېشىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ ، — دېدى چۇچۇك سۇلتانىبېگىم يالغان سۆزلەپ .

ئابـدۇرېشىتخان شەمشىبانۇ بىلەن ئامانىسا سۇلتانىبېگىم قەسرىگە كىرگەندە ئۇ نۇرنىسا سۇلتانىبېگىم ، چۆرىلەر ، كېنىزەكلەر بىلەن شام ـ چـىراغلار چاقناپ تۇرغان ساراي ئۆيدە ھال ـ ئەھۋاللىشىپ ئولتۇراتتى .

— سۇلتان ئالىيلىرى كەلدى ، — دەپ خەۋەر بەردى شەمشىبانۇ ئىشىكتىن باش تىقىپ .

ھـەممەيلەن دۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە ئابدۇرېشىتخان كىرگەندە تەزىم قىلىپ سالام بېرىشتى . سالامدىن كېيىن سۇلتان ئامان- نىسا سۇلتانىبېگىمدىن سورىدى :

— ئۇزاق تۇرۇپ قالدىڭىزغۇ مەلىكەم ؟

ئامـانىسا سۇلتانىبېگىم ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يەنە بىر تەزىم قىلدى .

www.uyghurkitap.com

— كەچۈرسىلە شاھىم ، دادامنىڭ توي ئىشى بىلەن كېچىكىپ قالدىم . ھەجەرخان ئىسمىلىك بىر كۆيۈمچان ئانىنى ئۆيىمىزگە ئەكىرىپ قويۇپ كەلدىم .

— ئوھو ! مۇبارەك بولسۇن . مېنىڭمۇ بىر مېھرىبان قېينانام بار بولۇپتۇ ـ دە ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، — دادىڭىزنى ئېلىپ كەلمەپسىزغۇ ؟

— دادام خۇدا بۇيرۇسا قىشنى ئۆتكۈزۈپ باش ئەتىيازدا يېتىپ بارىمەن ، دېدى .

— ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ ، ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ مەلىكەم . قېدىرخان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قويدۇق . قېيناتام كەلسە يېشىل مەدرىسكە ئورۇنلاشتۇرىمەن . مۇسىقىدىن دەرس ئۆتىدۇ . ئۇنىڭغا ئاتاپ سېلىنغان بىر يۇرۇش قورۇ ـ جايمۇ بار تېخى .

ئۇلار پاراڭلاشقاچ خاس ھۇجرىلىرىغا كىرىشتى . كۆرپىدە يانمۇ يان ئولتۇرۇپ ئۇزاق مۇڭداشتى . ئامانىسا سۆز ئارا شۇنداق دېدى :

— شاھىم ، تويىمىز بولغاندىن كېيىن كۆڭلۈمدە بىر ئارزۇ پەيدا بولغانىدى . بىلىمىمنىڭ يېتەرسىزلىكى ، مۇسىقىدىمۇ پىشىپ يېتىلەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن ئاۋۋال ئون ئىككى مۇقامنى ئۆگىنىش ، رەتلەش ئىشى بىلەن بولۇپ ، بىلمىگەننى ئۆگىنىپ ، بىلگەننى پىششىقلاپ ئۆزلىرىدىن سوراپ ، كىتاب ئوقۇپ خېلى ئىشلارغا ئەقلىم يېتىدىغان بولۇپ قالدى . كۆڭلۈمدىكى ئارزۇمۇ كۈنسېرى كۈچەيدى . ئەمدى مۇشۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرساقمىكىن ، دەيمەن .

— قەدىرلىكىم ، ھازىرمۇ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭىز ئاز ئەمەس . پارسچە ، ئەرەبچە تىل ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىسىز . شۇنچە كۆپ قىز ـ ئايال مۇغەننىلەرنى ھەرەمگە يىغىپ ، مۇقام ئۆگىتىش ، مۇقامنى رەتلەش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىسىز . ئېيتىڭا مەلىكەم ، سىزنى ئارامىڭىزدا قويمايۋاتقان نېمە ئارزۇ ئۇ ؟

— شاھىم ، مەندىكى بۇ ئارزۇ ئېسىل رەختلەردىن لىباس كېيىش ، ھال رەڭ گۆھەر كۆزلۈك ئۈزۈك سېلىش ياكى ئالماس زۇننار ئې-

سىش ئارزۇسى ئەمەس ، ئىككىمىز بىللە يېڭى بىر مۇقام ئىجاد قىلىشتىن ئىبارەت قۇتلۇق ئارزۇ .

— خۇدا ئارزۇيىڭىزغا يەتكۈزگەي قەدىرلىكىم . ھازىردىن باشلاپ ھەر ئىككىمىز بۇ مۇقامنىڭ باشلىنىشى ، تەزە ، سەلىقەسى ، داستان ، مەشرەپلىرى ، چۇشۇرگىسى توغرۇلۇق ئويلىنايلى ، ئىنشائاللا ، پاك مۇ- ھەببىتىمىز ، ئىخلاس ئىشتىياقىمىز بىلەن بۇ يېڭى مۇقامنى شەكسىز مەيدانغا چىقىرالايمىز ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنى باغرىغا باستى .

— مەن بۇ مۇقامنىڭ نامىنى ئويلاپ قويدۇم ، — پىچىرلىدى ئا- مانىسا سۇلتانبېگىم ، — ئۇنى « ئىشرەت ئەنگىز » دېسەك .

ئابدۇرېشىتخان ئۇنى باغرىغا باستى .

3

چۇچۇك سۇلتانبېگىم غۇر - غۇر شامال ئۇرۇپ تۇرغان بىر قانتى ئوچۇق دېرىزىدىن قەسىر ئىشىكىگە قاراپ ئولتۇرغىنىغا ئىككى سائەت بولغانىدى . ھويلا ئىچى تىمتاس بولۇپ ، ياپراقلارنىڭ شىلدىرلىغان ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى ، چوغ رەڭ يۇلتۇزلار ئاسمان گۇمبىزىگە تولغانىدى . قاشتەك كىچىكلەپ قالغان ئەگىم ئاي ئۇنىڭغا قەسىرنىڭ ئېگىز تېمى ئۇستىدە تۇرغاندەكلا كۆرۈنەتتى . ئابدۇرېشىتخان تېخىچە ئامانىسا سۇل- تانبېگىمنىڭ قەسىرىدىن چىقمايۋاتاتتى . ئۇ قايتىپ چىقمىغانسېرى ، چۇچۇك سۇلتانبېگىمنى ئازابلىق خىياللار قىينىماقتا ئىدى .

ئابدۇرېشىتخان چۇچۇك سۇلتانبېگىم تۆت كۆزى بىلەن كىرىپ قاقماي تاڭ ئاتقۇچە كۈتۈپ ئولتۇرغان قەسىرگە قايتىپ چىقمىدى ، بۇ چوڭ خانىشقا قاتتىق ئەلەم بولدى . ئۇ ئۇچ كۈنگىچە قەسىر ئىشىكىنى تاقىۋېلىپ ھېچكىمنى كىرگۈزمىدى . سوۋغا ئېلىپ ، سالام بەرگىلى كەلگەن ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىمۇ كىرگۈزمەي قويدى ، ئىشىك ئالدىدا خېلى تۇرۇپ قايتىپ كەتتى . ئۇچىنچى كۈنى كەچ ئابدۇرېشىتخان

كەلدى ، لېكىن چۈچۈك سۇلتانبېگىم يوتقانغا بېشىنى تىقىۋېلىپ كۆ-
رۈشكىلى ئۇنىمىدى .
— مەلىكەم ، بۇنچىلا قىلغۇدەك ھېچ ئىش ئۆتۈلمىدىغۇ ، ئۇنداق
قىلماڭ ، ئامانىىسا سۇلتانبېگىم سىزگە قىممەتلىك سوۋغا ئېلىپ
كەپتۇ . . . ھەر ئاي ، ھەر يىلدا خاتۇن يەكگۈشلەپ تۇرىدىغان شاھلار
دۇنيادا ئازمۇ ؟ ئويلاپ كۆرۈڭ مەلىكەم . سىز ئاللە ئوغلۇمنىڭ ئانىسى ،
بۇ چاققىچە سىزنى قەدىرلەپ كەلدىم ، بۇنىڭدىن كېيىن ھەم قەدىرلەي-
مەن . ئەمما ، سەۋر ـ تاقەتنىڭ چېكى بار ، بۇنداق ناشۈكۈرلۈك قىل-
ماڭ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋە كەينىگە قارىماي چىقىپ كەتتى .
ئەنە شۇ كەچتىن باشلاپ ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ ئامانىىسا
سۇلتانبېگىمگە بولغان ئۆچمەنلىكى دۈشمەنلىككە ئايلاندى ، يەنى ئامان-
نىسا سۇلتانبېگىمنى قانداق قىلىپ كۆزدىن يوقىتىش توغرىسىدا
ئويلاندى . تۆتىنچى كۈنى ئىككى كېنىزىكىنى ئەۋەتىپ ، ئايىنگار سۇل-
تانبېگىمنى چاقىرتىپ كەلدى .
— خان ئانا ، ئەمدى چىدالمىدىم . زادى ئۇ لولىنىڭ قىزىنى
كۆزدىن يوقاتمىسام ، ماڭا ياخشى كۈن يوق ئوخشايدۇ ، ئېيتسىلا ، مەن
قانداق قىلىمەن ؟ — دېدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئايىنگار سۇلتانبېگىمنى
كۆرپىگە ئولتۇرغۇزۇپ .
— مەلىكەم بالام ، بۈزرۈكۋار ئىشانلارمۇ سۇلتاننى رايىدىن ياندۇ-
رالمىدى ، بۇ جىنكەش خاتۇن سۇلتاننى راستتىنلا ئۆزىگە مەھلىيا قى-
لىۋاپتۇ ، ئەمدى بىزمۇ ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلايلى ، — دېدى
ئايىنگار سۇلتانبېگىم ، — ئۇستا رەمچى داخاندىن بىرىنى تاپايلى . پاي-
تەختتە بىر ـ بىرىگە مەپتۇن بولۇپ ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدىغان ئەر ـ
خاتۇنلارنى بىر قانچە قېتىم ئوقۇپ ، سوۋۇتقۇ قىلىپ بىر ـ بىرىگە قارى-
ماس قىلىۋېتەلەيدىغان نىيازخان بۇۋى ئىسىملىك بىر داخان بارمىش . ئۇ
يەنە بىر ـ بىرىنى كۆرسە ئىت ـ مۈشۈكتەك ھۆرپىيىشىپ خىرىلدىشى-
دىغان ئەر ـ خوتۇنلارنى لەيلى ـ مەجنۇندەك ئاشىق ـ مەشۇق قىلىۋې-
تەرمىش . مەلىكە بالام ، ئالدىرىمىسىلا ، ئۇ داخاننى مەن چاقىرتىپ

كېلەي .

— خان ئانا ، مەلىكە ئانا . سىلىدىن باشقا ماڭا كۆيۈنىدىغان تۇغقىنىم يوق . رەھمەتلىك ئانام بولغان بولسا ، مېنى دەشتى قىپچاقتا ئېلىپ كېتەتتى ، بۇ ھەرەمنى ئۇ لولىنىڭ قىزىغا تاشلاپ بېرەتتىم ، — دەپ ، چۇچۇك سۇلتانىبېگىم ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى .

— مەلىكە بالام ، يىغلىمىسىلا ، ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە نىيازخان بۇۋىنى تاپتۇرۇپ كېلەي ، ئۇ سىلىنى ئارزۇلىرىغا يەتكۈزىدۇ .

ئايىنگار سۇلتانىبېگىمنىڭ چۇچۇك سۇلتانىبېگىمگە بۇنداق قانات يېيىشىدىكى غەرەز — ئابدۇرېشىتخان بىلەن بۇ يۈزلۈك خانىشنىڭ ئارىسىنى بۇزۇش ئىدى . ئەگەر ئۇلار بىر - بىرى بىلەن قاتتىق قارشىلاشسا ، پەرزەنتلىرى ئارىسىدىمۇ نىزا پەيدا بولاتتى . نەتىجىدە ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۈچى بۆلۈنۈپ ئاجىزلايتتى ، ئابرويى چۈشەتتى . شۇنداق بولغاندا ، ئايىنگار سۇلتانىبېگىمنىڭ تىببەتتە تۇرۇۋاتقان ئوغلى ئىسكەندەر سۇلتان تەختتە ئاسان ئولتۇرالايتتى . ئۇنىڭ ئەس - يادى شۇ ئوغلىدا ئىدى .

ئايىنگار سۇلتانىبېگىم خىزمەتچىلىرىنى چاقىرتىپ ، ئۈچ كۈن ئىزدىتىپ ، سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىر نىيازخان بۇۋىم دېگەن داخاننى تاپتۇرۇپ كەلدى . پاكار ، چوقۇر ، ئىلمەك بۇرۇن ، چاچلىرى شالاڭ ، ھاپا قوۋۇز ، قارا پەرەنجە ئارتقان بۇ خوتۇن بەئەينى ئالۋاستىغا ئوخشايتتى . ئۇنىڭ تۇرقىنى كۆرگەن ئادەمنىڭ قورققۇسى كېلەتتى . شۇڭا ئايىنگار سۇلتانىبېگىم ئىككى سالىكى ① بىلەن كەلگەن بۇ داخاننى ئۆز قەسرىدە يۇيۇندۇردى ، ئۆزىنىڭ كونا لىباسلىرىنى كىيگۈزدى . قارا پەرەنجىنى ھاۋارەڭ پەرەنجىگە ئالماشتۇرۇپ ، ئاندىن ئۇلارنى چۇچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ قەسرىگە باشلاپ باردى . داخاننى چۇچۇك سۇلتانىبېگىم ناھايىتى ئوبدان مېھمان قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئايىنگار سۇلتانىبېگىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، نىيازخان بۇۋىم ئايىنگار سۇلتانىبېگىم قەسرىدە تۇرىدىغان بولۇپ كېلىشتى . ئۇلار قايتار چاغدا ، چۇچۇك سۇل-

---

① سالىك — دېدەك ، خىزمەتكار .

www.uyghurkitap.com

تانىبېگىم ئون تىللانى نىيازخان بۇۋىنىڭ ئالدىغا قويدى . بۇ ۋاقىتقا قەدەر تىللا ئەمەس ، كۈمۈش تەڭگىنىمۇ ، ئايدا ، يىلدا ئېرىشىپ قالىدىغان بۇ داخاننىڭ بېشى ئاسمانغا يەتكەندەك بولۇپ ، ئاجايىپ سۆيۈنۈپ كەتتى . ئۇ ئاينىگار سۇلتانىبېگىمنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن ئۈچ كۈنگىچە بىر نوكچا ناۋاتقا سۈپلەپ ئوقۇپ سۇيۇتقۇ قىلدى . چوڭ ، كىچىك ئىككى ئايال قونچاق ياساپ ، ھەربىر قونچاققا ئۈچ كۈندىن ھۆرۈپ ئوقۇدى . نىياز-خان بۇۋىم قايتىدىغان كۈنى چوچۇك سۇلتانىبېگىم ئۇنى ئۇزاتقىلى كەل-گەندى . سۇيۇتقۇ قىلىنغان ناۋات بىلەن ئىككى قونچاقنى ئۇنىڭغا تاپ-شۇرغان نىيازخان بۇۋىم :

— سۇلتان كىرگەندە بۇ ناۋات بىلەن چاي دەملەپ ئىچكۈزۈ-ۋەتسىلە ، كۈنداشلىرىدىن شۇنداق سوۋۇپ كېتىدىكى ، كۆرەرگە كۆ-زى ، سۆزلەشكە تىلى يوق بولۇپ كېتىدۇ . ئۇ چاغدا ئۆزلىرىگە كۈنداش بولغان ئايالنىڭ كەتمەكتىن باشقا ئىلاجى قالمايدۇ . ئەگەر ئۇ كەتمەي تۇرۇۋالسا ، مانا بۇ قونچاقنى ئىشلەتكەيلا ، — دەپ چوڭ قونچاقنى كۆرسەتتى نىيازخان بۇۋىم ، — بۇنى كۈنداشلىرىنىڭ يولىغا قويدۇرۇپ قويسىلا ، ئۇ قونچاقنى كۆرۈپ ھوشىنى يوقىتىدۇ ، ئەقلىدىن ئادىشىدۇ . ئېغىر ئاياغ بولسا بالىسى چۈشۈپ كېتىدۇ ، — نىيازخان بۇۋىم سۆزىنى توختىتىپ ، كىچىك قونچاقنىڭ مەيدىسىگە بىر پىچاقنى سېپىگىچە تىقتى ۋە ئۇنى چوچۇك سۇلتانىبېگىمگە ئۇزىتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — بۇنى مۇشۇ پېتى كۈنداشلىرى ياتىدىغان ئۆينىڭ بوسۇغىسى ئاستىغا كۆمدۈرۈپ قويسىلا ، كۈنداشلىرى ئۆيگە كىرگەندە ، چىققاندا يۈرىكىگە پىچاق سانجىلغاندەك زىڭىلداپ ئاغرىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن مۇراد — مەقسەتلىرىگە يېتىلا .

داخاننىڭ بۇ گەپلىرىگە ئىشىنىپ ، ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتكەن چوچۇك سۇلتانىبېگىم نىيازخان بۇۋىگە ئون تىللا ، ئىككى سا-لىنكىگە ئۈچتىن ئالتە تىللا ۋە ئىككى قۇردىن كىيىم — كېچەك بېرىپ ئۇ-زىتىپ قويدى . ئاينىگار سۇلتانىبېگىمگە بولسا قىممەت باھالىق قاما تۇماق سوۋغا قىلدى .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم ناۋات، قونچاقلارنى شەمشىبانۇغا كۆتۈرتۈپ ئۆز قەسرىگە غىپپىدە كېلىۋالدى، ئۇ ناھايىتى خۇش ئىدى. خاس ھۇجرىسىغا كىرىپ، كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ شەمشىبانۇنى چاقىردى.

— شەمشىبانۇم، — دېدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۇنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، — سىزنى خان ئاتام قاسىم خان كىچىك چېغىمىزدا ئەنجاندىن ئېلىپ كېلىپ، ماڭا كېنىزەك قىلىپ بەرگەنىدى. مانا، ئارىدىن ئوتتۇز يىل ئۆتۈپتۇ، مەن تەقدىرنىڭ ھۆكمى بىلەن ئابدۇرېشىتخانغا ياتلىق قىلىنىپ، باللىق بولۇپ قالدىم. ئەمما، سىز قىز كېنىزەك بولۇپ ئۆتۈۋەردىڭىز. سىز مېنىڭ ئەڭ يېقىن، ئەڭ ساداقەتلىك ھەمراھىم. سىزنىڭ ماڭا قىلغان خىزمىتىڭىزنى ھېچقاچان ئۇنتۇپ قالمايمەن، ماڭا ئاخىرغىچە ياردەم قىلىڭ شەمشىبانۇ.

چۈچۈك سۇلتانبېگىم قولىدىكى قىزىل گۆھەر كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكنى ئۇنىڭ يان بارمىقىغا سېلىپ قويدى.

— باش ئۈستىگە مەلىكە خېنىم، — دېدى شەمشىبانۇ ھەشقاللا رەھمەت ئېيتىپ تۇرۇپ:

— سىز يەنە ئۇ جىنكەش سازەندىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشنى باھانە قىلىپ، قەسرىگە بېرىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، داخان بۇۋىم دېگەندەك مانا بۇ ئىككى قونچاقنىڭ چوڭىنى ئۇنىڭ ئۆتەر يولىغا قويۇڭ، كىچىكىنى خاس ھۇجرىسىنىڭ بوسۇغىسى ئاستىغا كۆمۈڭ. لېكىن، سىزنىڭ قىلغانلىقىڭىزنى خۇدادىن باشقا ھېچكىم بىلمىسۇن... مەن سىزنىڭمۇ تۇرمۇشلۇق بولۇشىڭىز ئۈچۈن باش قاتۇرىمەن. بۇ خىزمەتنى ئادا قىلالامسىز شەمشىبانۇ؟

چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ «سىزنىڭمۇ تۇرمۇشلۇق بولۇشىڭىز ئۈچۈن باش قاتۇرىمەن» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، يېشى ئوتتۇزدىن ئاشقان بۇ چىرايلىق كېنىزەكنىڭ بوتا كۆزلىرىدە گۈل بەرگىگە چۈشكەن شەبنەمدەك پارقىراق ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى.

— جېنىم بىلەن ئادا قىلىمەن.

چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭدىن رازى بولۇپ كۈلۈمسىرىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

4

كۈن پېتىشقا نەيزە بويى قالغانىدى . كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلى ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ قەسرىدىكى دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرىنى شىلىدىرلىتىپ ، گۈللەرنى يەلپۈندۈرەتتى . كېنىزەكلەر ئارامگاھ سارايىنىڭ مۇسىقا زالىغا بېرىش ئۈچۈن جابدۇنۇپ ھۇجرىلىرىدىن چىقىشقا شەمشەبانۇ دۇتارىنى كۆتۈرۈپ قەسىر ھويلىسىغا كىردى . ئۇ كېنىزەكلەر بىلەن تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپ تۇراتتى ، ئامانىنسا سۇلتانبېگىم ھۇجرىسىدىن چىقىپ كەلدى . ئۇنى كۆرگەن شەمشەبانۇ يۈگۈرۈپ ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدى ۋە :

— چۈچۈك سۇلتانبېگىم سالام ئېيتتى ، — دېدى .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم رەھمەت ئېيتىپ شەمشەبانۇغا تەييار تاماقتىن يەپ ، ئاندىن مۇسىقا زالىغا چىقىشنى تاپىلاپ ، كېنىزەكلەر بىلەن بىللە ئارامگاھ سارايغا قاراپ ماڭدى .

شەمشەبانۇ ئاشخانىغا كىرمەستىن ، ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ خاس ھۇجرىسىغا كۆز سېلىپ ئاستا قەدەم يۆتكىدى . قەسىر ھويلىسىدا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى . ئۇ بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ ، ھەرخىل شەكىل چىقىرىپ ، خىشتىن ياسالغان ئۈچ پايىلىق پەلەمپەيدىن چىقىپ ، كۈمۈش ھالقىلىق ئىشىكنى ئاچتى . پاللىدا يالتىراپ تۇرغان دەھلىزگە ئاياغ باستى . يۈرىكى سەل پوكۇلداپ ، ھاۋارەڭ سىرلانغان ، قۇلۇپلانغىلىق ئىشىك ئالدىغا كەلدى . ئېڭىشىپ بوسۇغىغىچە سېلىنغان خوتەن گىلىمىنى قايرىدى . ئاستىدا گۈللۈك كىگىز بار ئىدى . ئۇنى قايرىۋىدى ، تەكشى ، چىرايلىق ، يىم تىزىلغان خىشنى كۆردى . ھەرقانچە قىلىپمۇ قولى بىلەن خىشنى قومۇرالمىدى . « بۇگۈن تازا پەيتى ئىكەن ، — دېدىيۇ ، شۇ ھامان بۇ پىكرىدىن ياندى ، — ياق ، بۈگۈن پەيتى ئەمەس ، ۋاقىت يەنە بار . ھازىر قونچاقلارنى قەيەرگە كۆمىمەن ، قەيەرگە قويىمەن ؟ ئۇبدان

كۆرۈۋېلىشىم كېرەك .»

ئۇ گىلەم بىلەن كىگىزنى قايرىغىنىچە سىنجىلاپ قاراپ ، ئىككى خىشنى قومۇرۇپ ، قونچاقنى شۇ يەرگە كۆمسە بولىدىغانلىقىنى كۆڭلىدە جەزملەشتۈردى ، ئورنىدىن تۇرۇپ دەھلىزنى بىر ئايلىنىپ ، قەسىر سەيناسىغا چىقتى . خانىش كىيىم يۆتكەيدىغان ، پەرداز قىلىدىغان يان تەرەپتىكى ئۆيلەرگە ، كېنىزەكلەرنىڭ ھۇجرىلىرىغا ، چوڭ ئىستىراھەت مېھمانخانىسىغا سەپسالدى . ئاخىرىدا چوڭ قونچاقنى ئامانىسا سۇلتانبېگىمدىن باشقا ھېچكىم كىرمەيدىغان خانىش ھاجەتخانىسىغا ئەكىرىپ ، تامغا يۆلەپ قويۇش قارارىغا كېلىپ ، ئاشخانىغا كىردى . مەريەمنىسا بۇۋى ئەبۇ سەئىد سۇلتانغا ئاش يېگۈزۈۋاتاتتى . ئىككى دېدەك بىلەن ئاشپەز ئايال كەچلىك تاماققا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى . شەمشىبانۇ ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ بىر پىيالە چاي ئىچتى . بىر تەخسە پېتىر مانتا ئەكېلىۋېدى ، قورسىقىم توق ، دەپ يېمىدى .

شەمشىبانۇ مەريەمنىسا بىلەن بىللە مۇسىقا زالىغا كىرگەندە سازەندە قىز ـ چوكانلار « ئەجەم » مۇقامىنى ئورۇنداۋاتاتتى .

شەمشىبانۇ بىر ھەپتىگىچە چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسرىگە بارمىدى ، ھەركۈنى دېگۈدەك ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ چاچلىرىنى تاراپ ، ئۆينى سۈپۈرۈپ پەيت كۈتتى . مۇسىقا ئۆگىنىشتىن يانغان مەھەلدە قەسىر پېشايۋىنىدا ئولتۇرۇپ قوۋۇز چېلىپ ، كېنىزەكلەرنى ئۇسسۇلغا چۈشۈردى . بۇنىڭدىن ئامانىسا سۇلتانبېگىم خۇش ئىدى . ئابدۇرېشىتخان ھەپتىدە بىر قېتىم بۇ قەسىردە قوناتتى . شەمشىبانۇ ، قەسىردە سۇلتان قونغان كۈنى ئەڭ مۇۋاپىق پەيت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ، كۆڭلىدە بىر پىلان تۈزدى .

ئابدۇرېشىتخان ئامانىسا سۇلتانبېگىم قەسرىدە قونىدىغان ئاخشىمى ئامانىسا سۇلتانبېگىم بىلەن بىللە مۇسىقا زالىدىن شامغا يېقىن ياندى . تاھارەت ئېلىشىپ خاس ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشتى . كېنىزەكلەرمۇ ئۆز ھۇجرىلىرىغا كىرىپ ئارام ئېلىشتى . ئەمما ، شەمشىبانۇ قەسىر ھويلىسىدا كېنىزەكلەرنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ غىپپىدە ئى-

شىكتىن چىقىۋالدى . چۈچۈك سۇلتانبىگىم قەسرىگە بېرىپ ، ئەھۋالنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى ۋە قونچاقلارنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگىنىنى ئېيتتى .

— ئەنسىرەپ تۇراتتىم شەمشىبانۇ ، ئىشنى پۇختا قىلىۋېتىپسىز ، سۇلتان بىلەن ھېلىقى جىنكەش سىزدىن گۇمانلىنىپ قالمىسۇن ، — مەقسىتىنىڭ ئەمەلگە ئېشىۋاتقىنىدىن سۆيۈنگەن چۈچۈك سۇلتانبىگىم بۇ قەدىناس كېنىزىكىدىن يوشۇرماي دېدى ، — سۇلتان ئۆتكەن ھەپتە قەسرىمدە قونغانىدى . ھېلىقى ناۋاتتا چاي دەملەپ بەردىم ، ئىچتى . ئەتىسى شۇنداق خۇشخۇي قوپتى .

— تەلەيلىرى ئوڭدىن كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ . مەن دەرھال قايتىپ كەتمىسەم بولمايدۇ . ئىشلارنى بۈگۈن كېچە بېجىرىپ بولىمەن ، سۇلتانىمۇ ئاشۇ قەسرىدە .

چۈچۈك سۇلتانبىگىم چوڭ - كىچىك قونچاقنى ئوراپ شەمشىبانۇغا بەردى . ئۇ يەنە كەكە بىلەن بەلچە ئېلىۋالدى - دە ، چۈچۈك سۇلتانبىگىم بىلەن خوشلاشتى . ئۇ ئىشىكتىكى مەھرەم كۆزەتچىلەر خۇپتەن نامىزىغا تۇرغاندا يەنە غىپپىدە ئاماننىسا سۇلتانبىگىم قەسرىگە كىرىۋالدى . ئەتراپ جىمجىت ئىدى . شام - چىراغلارنىڭ نۇرى يەر ، تاملاردا ئالا - بۇلا سايە ھاسىل قىلغانىدى . شەمشىبانۇ ياتاق ئۆيىگە كىردى . بوپىنى يوتقان ئىچىگە يوشۇرۇپ نامازغا تۇردى .

قەسىر ئىچى يەنىلا تىمتاس ئىدى . ئەگەر بۇ ئاخشام سۇلتان كەلمىگەن بولسا ، نەغمە - ناۋا ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ تېخىچە داۋام قىلغان بولاتتى . نامازنى ئوقۇپ بولغان شەمشىبانۇ ھاجەتخانىغا چىقىپ كىرىپ ياتتى . ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇنىڭ خىيالىغا گۆدەك چېغىدىكى دەھشەتلىك پاجىئە كىرىۋېلىپ ئارامىنى بۇزۇۋەتكەنىدى . ئۇ قانغا مىلىنىپ ياتقان جۇۋانغا قاراپ : « ئانا ! ئانا ! . . . » دەپ يىغلاپ تۇرغاندا يېتىپ كەلگەن ئاتلىق كىشى ئۇنى كۆتۈرۈپلا ئالدىغا ئېلىپ چېپىپ كەتتى . بۇ ئاتلىق كىشى دەشتى قىپچاقنىڭ سۇلتانى قاسىمخان ئىدى . « بۇ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنى ئوخسى دەرياسىنىڭ بويىدا قاراقچىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەنىد-

كـەن . قىزىم ، ئۇنى ساڭا ھەمراھ بولسۇن ، دەپ ئېلىپ كەلدىم . ئۆ-
زۈڭـگـە كېنىزەك قىلىۋالغىن » دەپ ، ئۇنى چۈچۈك سۇلتانبېگىمگە قو-
شۇپ قويدى . شەمشبانۇ شۇنىڭدىن بېرى چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ
خـىزمىتىدە بولۇپ كېلىۋاتاتتى . « خۇدا پېشانەمگە تاق ئۆتۈشنى پۈتۈ-
ۋەتكەن ئوخشايدۇ . تېخىچە قىز كېنىزەك بولۇپ ياشاۋاتىمەن . . . » دەپ
ئويلـىـدى ئۇ ھەسرەت بىلەن . شۇنىڭ بىلەن خىيالى چېچىلىپ كەتتى .
ئۇ نەچچە قېتىم قوپۇپ دېرىزىدىن قاراپ باقتى . قايسى ۋاقىت
بولغىنىنى زادىلا بىلەلمىدى . ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى . ئون
ئىككى كۈنلۈك بولغان ئاي تىكلەشكەنىدى . قەسىر ئۆيلىرىنىڭ شام ـ
چىراغلىرى ئۆچۈرۈلگەن بولۇپ ، پېشايۋان تۈۋرۈكلىرىگە ئورنىتىلغان
قەندىللەردىكى چىراغلار يېنىپ تۇراتتى . ئۇ يەنە ياتتى . خىيال سۈرگە-
نىچە ئۇخلاپ قالدى . بىر چاغدا چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ چاقىرغان
ئاۋازى ئاڭلانـغاندەك بولۇپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە ، ھويلىغا چىقتى . بىر
بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ پەلەمپەيدىن چىقىپ ، ئىشىكنى ئاچتى ، دەھ-
لىزگە كىردى . ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ھۇجرىسى ئالدىغا كېلىپ زوڭ
ئولتۇردى . چىراغدان ئىشىك بېشىغا ئورنىتىلغانلىقى ئۈچۈن ، يورۇقى
يەرگە ئوبدانلا چۈشۈپ تۇراتتى .
ئۇ گىلەم ۋە كىگىزنى قايرىپ ، خىشنىڭ ئاراچلىرىغا سىنجىلاپ
زەن قويۇۋالغاندىن كېيىن ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ خاس ھاجەتخانىسىغا
كـىردى ، مۇنچىخانىغا يانداپ ، يېشىل كاھىش بىلەن سېلىنغان بۇ ھا-
جەتخانىدا مۇستەھەپ قىلىدىغان ۋە تاھارەت سۇندۇرىدىغان ئىككى ئو-
چاق بار ئىدى . ئىككى يان تامغا بىردىن قەندىل چىراغدان ئورنىتىلغاچقا
ھاجەتخانا يوپيورۇق ئىدى . ئوبدان كۆرۈۋالغان شەمشبانۇ كەينىگە
ياندى . ياتىقىغا كىرىپ ئوراقلىق چوڭ ـ كىچىك قونچاقنى كەكە ، بەل-
چىنى ئالدى . يۈرىكى پوكۇلدىغان ھالدا ئاستا مېڭىپ ، خاس ھۇجرىنىڭ
ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى . گىلەم ، كىگىزنى قايرىپ قويۇپ ، كەكە بىلەن
خىشنى بوشاتتى ، بەلچە بىلەن قۇمۇردى . توپىنى كولاپ ئېلىپ قون-
چاقلارنى ئوراپ كەلگەن بوغچىغا سالدى . كىچىك قونچاقنى كولىغان

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

يەرگە قويۇپ ئازراق توپا تاشلاپ ، خىشلارنى جايىغا ئورناتتى . كەكە بىلەن چىڭداپ ، قايرىقلىق كىگىز ، گىلەمنى ياپتى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتكەنىدى . بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ ھاجەتخانىغا كىردى . چوڭ قونچاقنى ئىشىككە ئۇدۇل تامغا يۆلەپ قويۇپ ، ئاستا كەينىگە ياندى .

ياتىقىغا كىرگەندىن كېيىنمۇ ، قاتتىق دۈكۈلدەپ سوقۇپ كەتكەن يۈرىكى خېلى ۋاقىتقىچە ئورنىغا چۈشمىدى . ئۇ سىيلىغلىق ئورنىغا ئۆزىنى تاشلاپ ھاسىراپ ياتتى . ئەمدى قىلغان ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۈتۈش كېرەك ئىدى . بولۇپمۇ چوڭ قونچاقنىڭ رولى بۇ كېچە جارى بولمىسا ، كۈندۈزى تېخىمۇ جارى بولمايتتى ۋە ئۇنىڭدىن گۇمانلاندۇرۇپ قوياتتى .

شەمشىبانۇنىڭ نېرۋىلىرى تىنچلىنىپ ، يۈرەك سېلىشى تەڭپۇڭلاشقاندىن كېيىن تۇرۇپ ئىشىكنى سەل ئېچىپ قويدى ، قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ ئولتۇردى .

شەمشىبانۇ بۇ قەسرگە كەلگەندىن بېرى ، كېنىزەكلەرنىڭ ياتاق ئۆيى زىچ بولغىنى ئۈچۈن ، ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ ، كېنىزەكلەر پەرداز قىلىدىغان مۇشۇ ئۆيدە يالغۇز تۇرۇپ كېلىۋاتاتتى .

ئۇ ئورنىدىن نەچچە قېتىم تۇرۇپ شەپە تىڭشاپ يەنە ئولتۇردى . ئىككى قېتىم قەسىر ھويلىسىغا چىقىپ كىردى . بىر چاغدا ئۇ كۈتكەن ئىش ئاخىر يۈز بەردى . قاتتىق چىرقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىش بىلەن تەڭ ، ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ چىققان شەمشىبانۇ ئاشۇ ھاجەتخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ قالدى . يەردە ئىچ كىيىم بىلەنلا سۇنايلىنىپ ياتقان ئامانىسانى كۆردى ، ئۇ ھوشىدىن كەتكەنىدى . شەمشىبانۇ ھاجەتخانىغا ئېتىلىپ كىرىپ قونچاقنى ئالدى ـ دە ، يەنە شۇنداق ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ ، ئۆيىگە كىرىپ ئىشىكنى يېپىۋالدى . يۈرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ ، ھاسىراپ كەتكەنىدى . قونچاقنى يوتقان ئىچىگە يوشۇردى ـ دە ، كۆڭلەك ، كەمزۇلىنى سېلىۋېتىپ ئىچكى كىيىمى بىلەن

يېتىپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى . دۇكۇر ـ دۇكۇر ئاڭلىنىشقا باشلىدى . تىنىغى ، يۈرىكىنىڭ سوقۇشى ئورنىغا چۈشكەن شەمشىبانۇ تۇرۇپ ، بېشىغا سېلىپ ياتقان رومىلى بىلەنلا سەندەل كەشنى سېپىپ هويلىغا چىقتى . ئۆي ـ ئۆيدىن ئويغىنىپ چىققان كېنىزەكلەر خاس هۇجرىنىڭ ئىشكى ئالدىدا تۇرۇشاتتى .

— نېمە بولدى قىزلار ، تاڭ قاراڭغۇسىدا هەممىڭلار هويلىغا چىقىۋاپسىلەرغۇ ؟ — دەپ سورىدى ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ .

— ۋاي ئاللا ، تېخى سەن ئاڭلىمىدىڭمۇ ؟ — دېدى رەيهاننىسا ئىسملىك كېنىزەك يېنىغا كېلىپ ، — بايا بىر ئايالنىڭ قاتتىق چىرقىرىغان ئاۋازىدىن هەممىمىز ئويغىنىپ كەتتۇق ، كىيىملىرىمىزنى كىيىپ چىقساق ، سۇلتان ئالىيلىرى ئامانىسا سۇلتانبېگىمنى كۆتۈرگىنىچە خاس هۇجرىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقانىكەن ، شۇندىلا بايا چىرقىرىغان مەلىكە خېنىم ئىكەنلىكىنى بىلدۇق . قارىغاندا هوشىدىن كەتكەن ئوخشايدۇ . ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ تۇرۇپ قالدۇق . تازا غەم يېمەس ئىكەنسەن .

— مۇنداق دېگىن ، مەلىكە خېنىمغا نېمە بولغاندۇ ؟ — سورىدى شەمشىبانۇ بىلمەسكە سېلىپ .

بۇ سوئال بىلەن كېنىزەكلەر هەرخىل پەرەزلەرنى ئېيتىشتى :

— مەلىكە خېنىمغا جىن كۆرۈنۈپ كەتكەن چېغى ، شۇڭا قورقۇپ هوشىدىن كەتكەن .

— ياق ، كۆرۈنگىنى جىن ئەمەس ، ئالۋاستى ئوخشايدۇ . بولمىسا ئۇنچىۋالا قورقۇپ كەتمىگەن بولاتتى .

تاڭ يورۇپ قالغانىدى . ئەزان ئاۋازى هەرياندىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى ، شەمشىبانۇ غىتىلداپ مېڭىپ ياتىقىغا كىرىپ ، شامنى يورۇتتى . « ياخشى ، مېنى هېچكىم كۆرۈپ قالماپتۇ . بەكمۇ قارامىلىق قىلغانىدىم . قونچاقنى ئېلىپ چىقىۋالغىنىممۇ ئوبدان بولغانىكەن . مەندىن گۇمانلانمايدۇ . كىچىكىمدىن بېشىمنى سىلاپ كەلگەن چۈچۈك سۇلتانبېگىم بۈگۈنىڭدىن تازا خۇش بولىدىغان بولدى . . . » دەپ خىيال سۈرگەچ كىيىملىرىنى كىيدى . شەمشىبانۇ قەسىر هويلىسىغا چىققاندا ، هەرەم ئەه-

چىسى باش كېنىزەكنىڭ ھەمراھلىقىدا خانىشنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىۋاتاتتى . كېنىزەكلەر تېخىچە پەلەمپەي تۆۋىدە تۇرۇشاتتى . ھەرەم ئەمچىسى قايتىپ چىقىپلا ئابدۇرېشىتخانىمۇ خاس ھۇجرىسىدىن چىقتى . ئۇنىڭ چىرايى قايغۇلۇق ئىدى . ئۇ كېنىزەكلەرنىڭ سالىمىغا باش لىڭشىتىپ قويۇپ :

— مەلىكە قورقۇپ كېتىپتۇ . ھازىر خېلى ئوبدان ، ئىككى ، ئۈچتىن كىرىپ ھەمراھ بولساڭلار بولىدۇ ، — دېدى ــ دە ، تاھارەت ئالغىلى ھامامغا كىرىپ كەتتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم باش كېنىزىكى گۈلسارا سۈرەييە بىلەن شەمشىبانۇنى شەرەتلەپ خاس ھۇجرىغا ئېلىپ كىردى .

— ۋاي مەلىكە خېنىم ، نېمە بولغانلا ؟ چىرايلىرى ئەجەب سارغىيىپ كېتىپتۇ ، — دېدى شەمشىبانۇ تىترەك ئاۋاز بىلەن پۇكۇلۇپ تەزىم قىلىپ .

— تاڭغا يېقىن ھاجەتكە چىققانىدىم ، ھاجەتخانا ئىشىكىنى ئېچىشىمغا ، ئەتلەس كۆڭلەك ، چىمەن دوپپا كىيگەن ، چاچلىرى چۇۋۇق ، دۈمباق يۈز ، ئالغاي بىر قىز ماڭا قاراپ ھىجايماسمۇ ، قورققىنىمدىن قاتتىق ۋارقىراپ ، پۇت ـ قولۇمدا جان قالماي يىقىلدىم . كۆزۈمنى ئاچسام ئۆيدە ياتىمەن ، سۇلتان بېشىمدا ئولتۇرۇپتۇ . بايا ئوردا تېۋىپى كىرىپ تومۇرۇمنى تۇتۇپ ، قاتتىق قورقۇپ كەتكىنىمنى ، ياخشى ئارام ئېلىشىمنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىپ چىقىپ كەتتى . ئەمما ، خۇن تۆختىماي كەلگىلى تۇردى . ئىزا تارتىپ سۇلتانغا دېيەلمىدىم . مانا قاراپ بېقىڭلار ، — ئامانىسا سۇلتانبېگىم يوتىقانىنى قايرىپ كۆرسەتتى . كۆرپە ، يوتقان لەختە ـ لەختە خۇن بىلەن بۇلغىنىپ كەتكەنىدى . ئىچىدە خۇشال بولۇپ كەتكەن شەمشىبانۇ :

— ئەجەب جىق كېلىپ كېتىپتۇ مەلىكەم ، ھېلىمۇ ئوبدان تۇرۇپلا ، — دەپ يوتقان ، كۆرپىنى يۆگەپ كۆتۈرۈپ ، كىر يۇيىدىغان مەھرەمگە تاپشۇرۇپ كىردى . گۈلسارا ئىككى قەۋەت كۆرپە ، بىر قانچە قات كىرلىك سېلىپ ، خانىشنى ياتقۇزۇپ ، يېڭى يوتقان يېپىپ قويدى .

— قورساقلىرى تەۋرەۋاتامدۇ ، مەلىكەم ؟ — سورىدى شەمشىبانۇ كۆيۈنگەندەك قىلىپ .

— ھاجەتخانىغا چىقىشتىن ئىلگىرى تەۋرىگەنىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن تەۋرىمەيۋاتىدۇ ، — ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئەنسىرەپ قورسىقىنى سىلاپ باقتى ، — بالام چۈشۈپ كەتمەس ـ ھە ؟

— چۈشۈپ كەتمەيدۇ ، خۇدايىم ساقلا ، — دېدى گۈلسارا چىن قەلبىدىن .

— خۇدايىم ساقلا ، — دەپ قويدى شەمشىبانۇ .

— مەريەمنىسا بۇۋىنى چاقىرىپ كەلسەڭلارچۇ ، شۇ خۇنى كۆرۈپ باقسا بىلەتتى ، — ئامانىسا سۇلتانبېگىم .

مەريەمنىسا بىر ھەپتە ئالدىدا سۇلتانىنىڭ ساتىراشى ھاشىم ئاخۇنغا تەككەنىدى . گۈلسارا ئۇنى چاقىرىپ كېلىشكە كېنىزەكلەردىن بىرىنى ئەۋەتتى .مەريەمنىسا كىرىپ خانىشنىڭ ئەھۋالىنى سورىغاندىن كېيىن ، قورسىقىنى مۇجۇپ باقتى ، يوتقانىنى قايرىپ ، بېشىغا بىرنى ئۇردى .

— مەلىكە خېنىم ، بالا چۈشۈپ كېتىپتۇ .

قان ئىچىدە ئادەم شەكلىگە كىرىشكە باشلىغان لەختە گۆش تۇراتتى .

— سۇلتان كىرسە ئەمدى نېمە دەرمەن ؟ — ئامانىسا يىغلاپ يەنە ھوشىدىن كەتتى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئون يەتتىنچى باب

بىباھا تۆھپە

1

— مەلىكەم ، قەدىرلىكىم ، « ئىشرەت ئەنگىز » ناملىق مۇقامىڭىز گويا كۆكلەمنىڭ ئەگىز سۈيى ئېرىقىقا تولۇپ ، شارىلداپ ئاققاندەك شۇنداق مۇڭلۇق ، شۇنداق لەرزان باشلىنىپ ، چۇشۇرگىسمۇ ۋىسالغا يەتكەن ئاشىق - مەشۇقنىڭ شادلىق كۈلكىسىدەك شۇنداق جۇشقۇن ، شۇنداق تەسىرلىك ئاخىرلىشىپتۇ . مەن تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ تۈگەتكۈسىز دەرىجىدە مەمنۇن بولدۇم . سىزگە رەھمەت قەدىرلىكىم .

— شاھىم ، « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى ئىجاد قىلىشتا سىللىمۇ كۆپ ئەجرى قىلدىلا ، غەزەل - بېيىتلىرى بۇ مۇقامغا جان ئاتا قىلدى . بۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىلىدىن مىننەتدار ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم شاھنىڭ ماختاشلىرىغا جاۋابەن .

« ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇندىغان مۇغەننى قىز ، ئاياللار ھاياجان ئىلكىدە بىر - بىرىگە قارىشىپ ، خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي قالغانىدى . ئۇلار شۇ دەم ھەۋزەئى سۇلتان[①] بويىدا ، سازلىرىنى ئالدىدا قويۇپ ئولتۇرۇشاتتى . بۇ كۆلنىڭ يۇلتۇزلۇق ئاسماندەك تىنىق يۈزىگە ئۇلارنىڭ شولىسى چۈشكەنىدى . ئىككى پايىلىق تەختتە ساتار بىلەن تەمبۇرنى تۇتۇپ تۇرغان سۇلتان بىلەن خانىشنىڭ شولىلىرى گويا رەسىمدەك جەلپكار ئىدى .

---

① ھەۋزەئى سۇلتان — سۇلتان كۆلى ، پادىشاھ كۆلى .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ رۇخسىتى بىلەن، مۇغەننى قىز ـ ئاياللارنى ئېلىپ، جاھانباغقا چىقىپ تۇرۇۋاتقىنىغا بىر ھەپتىدىن ئاشقان ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم ئۇلارغا ئەتىگەن ـ ئاخشامدا قايتا ـ قايتا مەشىق قىلدۇرۇپ، «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامىنى تولۇق ۋە پىششىق ئىگىلەتكەنىدى. بۈگۈن ئەتىگەن چىققان ئابدۇرېشىتخاننىڭ رىياسەتچىلىكىدە يەنە بىر قېتىم ئورۇنداپ، بۇ مۇقامنىڭ باشقا مۇقاملاردىنمۇ جەلپكار، يېقىملىق ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىپ بەردى.

— ئەمدى بۇلار ئارام ئالسۇن، مەلىكە، سىزمۇ چارچىدىڭىز. ئارام ئېلىۋېلىڭ، چۈشتىن كېيىن قېدىرخان ئاكام دادىڭىزنى ئېلىپ چىقىدۇ. ئۇلارمۇ «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامىنى ئاڭلاپ باقماقچى، ئىشىنىمەنكى، بۇ ئۇستازلارمۇ قايىل بولىدۇ قەدىرلىكىم، — دېدى سۇلتان ئامانىنىسا سۇلتانبېگىمگە.

— دادامۇ چىقامدۇ؟ — ئاجايىپ بىر سۆيۈنۈش ئىچىدە سورىدى ئامانىنىسا سۇلتانبېگىم، — دادام كەلگەندىن بېرى جاھانباغقا چىقمىغانىدى.

— داداملا ئەمەس، ئانامۇ چىقىدۇ تېخى.

ھەجەرخان ئاچىنىڭمۇ چىقىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئامانىنىسا سۇلتانبېگىمنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ يايراپ كەتتى ۋە سۇلتان بىلەن بىللە دەم ئېلىش ھۇجرىغا كىردى.

ئالدىنقى يىلى ئامانىنىسانىڭ بالىسى چۈشۈپ كېتىپ ئىككى ئاي ئۆتكەندە، ئايالى ھەجەرخان بىلەن بىللە پايتەختكە كەلگەن دادىسى يېشىل مەدرىسكە ئورۇنلاشقانىدى. ئۇلار شۇنىڭدىن تارتىپ كۈندە بولمىسىمۇ، ھەپتىدە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كۆرۈشۈپ تۇردى.

— مەلىكە ئاچىلىرىمۇ چىقامدۇ؟ — دەپ سورىدى ئامانىنىسا سۇلتانغا كۆرپە سېلىۋېتىپ. ئۇنىڭ ئۆتۈنۈش ھېسسىياتى بىلەن سورىغان بۇ سوئالىغا ئابدۇرېشىتخان دەرھال جاۋاب بەردى.

— چىقىدۇ قەدىرلىكىم، ھەر ئىككىلەن چىقماقچى، ھەتتا ئايىنىگار سۇلتانبېگىم ئانىمىزمۇ چىقىدۇ، ئۇلارنى تەكلىپ قىلدىم.

— ئوبدان قىلىپلا ئالىيلىرى ، يەنە بىر گەپ ، — دېدى ئامانىسا ، — « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى ئىككىمىز بىرلىكتە ئىجاد قىلدۇق . راستىنى دېسەم ، ئالىيلىرى مەدەت بەرمىگەن ، قوللىمىغان ، شارائىت يارىتىپ بەرمىگەن بولسىلىرى ، بۇ مۇقامنىڭ يورۇقلۇققا چىقىشى يوق گەپ ئىدى .

ئابدۇرېشىتخان دېگەندەك كەچ پېشىن بىلەن خانىشلىرى بىلەن مۇقام ئاڭلىغىلى جاھانباغقا چىقتى . چۈچۈك سۇلتانبېگىم « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى ھەر ھالدا ئاڭلاپ ئولتۇردى .

بۇ مۇقامنى ئامانىسا سۇلتانبېگىم مۇنۇ غەزىلى بىلەن باشلاپ بەرگەنىدى :

ساڭا يۈز شۈكۈر يارەب ، بىزگە ئادىل پادىشاھ قىلدىڭ ،
پېقىر ـ مىسكىنغە ئابدۇلرەشىدخاننى پاناھ قىلدىڭ .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم بۇ مىسرالارنى ئاڭلىغىنىدا ئورنىدىن بىر تۇرۇپ يەنە ئولتۇردى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ خۇش نەزىرىدىن سۆيۈنۈپ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتتى . جاھانباغقا چىققاندىن بېرى خۇددى كېنىزەكتەك گاھ چاي سۇنۇپ ، گاھ مېۋىگە تەكلىپ قىلىپ ھۆرمىتىنى قىلغان ئامانىسا سۇلتانبېگىمدىن رايى يېنىپ كەتكەن بولسىمۇ ، چاندۇرمىدى ، ئۇ تۆۋەندە ئولتۇرۇشقان قېدىرخان ، ماھمۇد ئاكا ۋە ھەجەرخانلارغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ ، يېنىدىكى ئايىنگار سۇلتانبېگىم بىلەن كۇسۇرلىشىپ ئولتۇردى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم مۇقام ئاخىرلاشقاندا ، بۇ مۇقامنى ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئىجاد قىلغانلىقىنى جاكارلاپ ، گۈلدەستە تۇتۇپ بەرگەندە ، ئايىنگار سۇلتانبېگىم چوڭ خانىشنىڭ قۇلىقىغا :

— ۋاي خۇدايىمەي ! سۇلتاننى ئەمدى سازەندىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتىغۇ بۇ جىنكەش ، — دەپ پىچىرلىدى . ئەمما ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغاندەك :

— سۇلتانغا ئاپىرىن ! — دەپ ئۈنلۈك توۋلىدى ، ئۇ سۇلتاننى مازاق قىلىپ شۇنداق دېدىمۇ ياكى قايىل بولۇپ دېدىمۇ ؟ بۇنى ئۆزى

بىلەتتى .

قىىدىرخان يەركەندى ، ماھمۇد ئاكىلار چىن دىلىدىن قايىل بو-لۇپ ، ئابدۇرىشتخانغا گۈلدەستە تۇتۇشتى . نورنىسا سۇلتانبېگىم شاھزادە قۇرەيش سۇلتاندىن ئابدۇرىشتخانغا بىر دەستە گۈل ، ئامانىنسا سۇلتانبېگىمگە بىر دەستە گۈل ئەۋەتىپ بەردى . پۈزۈر كېيىنگەن چۆرە - كېنىزەكلەرمۇ ھاۋارەڭ رومال سالغان ئەتلەس كۆڭلەكلىك مۇ-غەننى قىز - ئاياللارغا گۈل تاشلاشتى . سەھنە گۈلگە تولۇپ كەتتى . ئابدۇرىشتخان ئايىنگار سۇلتانبېگىم ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم بىلەن ئامان-نىسا سۇلتانبېگىمگە گۈل تۇتتى . ماھمۇد ئاكا بىلەن ھەجەرخانىمۇ ئامان-نىسا سۇلتانبېگىمگە گۈلدەستە سۇندى . ئامانىنسا سۇلتانبېگىم قولىدىكى گۈلدەستىلەردىن ئىككىنى تاللاپ ، ئايىنگار سۇلتانبېگىم بىلەن چوڭ خا-نىشقا تەقدىم قىلدى .

مۇغەننىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئايدەك ئېچىلىپ ئولتۇرۇشقان مەر-يەمنىسا بۇۋى بىلەن شەمشىبانۇ ، دۇتارلىرىنى يېنىدىكى ھەمراھلىرىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، ئامانىنسا سۇلتانبېگىمگە گۈلدەستە تۇتۇشتى ، ئۇلارغا كۆزى چۈشكەن چۈچۈك سۇلتانبېگىم تەتۈر قارىۋالدى . چىرايىمۇ ئۆ-ڭۈپ كەتتى ، بۇنىڭ سەۋەبى مۇنداق ئىدى :

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم بىر كۈنى شەمشىبانۇنى تۇيۇقسىز خاس ھۇجرىسىغا چاقىرتىپ سورىدى .

— شەمشىبانۇ ئاچا ، كۆڭلىڭىزگە پۈككەن بىرەر كىشى بارمۇ - يوق ؟ بولسا تويلىرىنى قىلىپ قويايلى .

— سىرتقا چىقالمىسام ، ئەرلەر بىلەن سۆزلىشەلمىسەم ، قانداقمۇ لايىق تاپالايمەن ؟

— بۈگۈندىن باشلاپ سىزگە رۇخسەت ، گۈلئېھرام ئوردىسىغا كۆز سېلىپ كۆرۈڭ ، ئەگەر بىرەر سەردار ياكى ياساۋۇل كۆڭلىڭىزگە يېقىپ قالسا ماڭا ئېيتىڭ ، ئۇنىڭغا نىكاھلىنىشىڭىزغا ياردەم قىلاي .

— راست دەۋاتامدىلا مەلىكە خېنىم ؟ — شەمشىبانۇ خۇش بولۇپ كەتتى .

— راست شەمشبانۇ ، بۇ سۆزۈمگە ئۆزۈم ئىگە .
شەمشبانۇ شۇ كۈندىن باشلاپ ، چىرايلىق كىيىنىپ ، گۈلئىبرام ئوردىسى ، چاھار باغدا ئايلىنىپ يۈرىدىغان بولدى .
يۈزىگە چۈمبەل تارتقان ، ھاۋارەڭ ھىلھىلە رومال سالغان بۇ سۈمبات قىزنى كۆرگەن سەردار ، نۆكەرلەر ھەيران بولۇپ قاراپ قىلىشتى . شەمشبانۇ « بىر كىشىنى ئىزدەيتتىم » دەپ سەردار ، نۆكەرلەر ئەتراپىدا بىر ھەپتە ئايلىنىپ يۈردى . ئىككىنچى ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى ئۇ سەربازلار [1] مەشىق قىلىۋاتقان بەيگە مەيدانىغا بېرىپ قالدى . قارا بۇرۇت ، بۇغداي ئۆڭ بويلۇق كەلگەن بىر سەرباز ئۇنىڭغا تونۇش تەكلا كۆرۈندى . يېقىنلاپ كېلىپ قارىۋىدى ، ئۇ يىگىت ناتونۇش بولۇپ چىقتى . ئۇ قايتماقچى بولۇپ كەينىگە بۇرۇلۇۋىدى . سەرباز ئۇنى توختىتىۋالدى :
— خېنىم ، كىمنى ئىزدەيلا ؟
— مەن ئىزدىگەن كىشى بۇ يەردە يوق ئىكەن .
— ئوبدان قاراپ باقسىلا ، بەلكىم باردۇر .
ئوتتۇز ياشلارغا كىرگەن بۇ سەرباز بىر قولى بىلەن بېلىگە ئېسىقلىق قىلىچنىڭ سېپىنى تۇتقان ھالدا ، تاق ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . شەمشبانۇ رومالنى سەل قايرىپ سەربازغا كۆز سالدى . ئۇ « كېلىشكەن يىگىت ئىكەن ، خۇدايىم خوتۇنى يوق بولسا ئىدى . . . » دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قارىدى . يىگىت ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىدى . ئۇلار شۇنداق تونۇشتى ، مۇڭداشتى ، بىر ـ بىرىنى بىلىشتى ، يىگىت ئايالىنى مىجەزى بىلەن كېلىشەلمەي قويۇۋەتكەنىگە خېلى زامان بولۇپ قالغانىدى ، ئۇ شەمشبانۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يوق ، يېتىم كېنىزەك-لىكىنى بىلىپ قىزىقتى ، ئۇيان ـ بۇيان پاراڭلىشىپ ، ئاخىر يىگىت ئۇنىڭغا ئۆيلىنىش تەكلىپىنى قويدى ، شەمشبانۇ ماقۇل ، دېدى . ئۇلار ۋەدىلەشتى .
يۇقىرىقى ئەھۋالنى شەمشبانۇ ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە ئېيتىپ

---

[1] سەربازلار — ئاتلىق ئەسكەرلەر .

بېرىۋىدى ، ئۇ : « ياخشى بوپتۇ ، سىز چىقىپ تەييارلىق قىلىۋېرىڭ ، خۇدا بۇيرۇسا سۇلتان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئالدىمىزدىكى ھەپتە ئىچىدە تويىڭىزنى قىلىپ قويىمىز » دېدى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئابدۇرېشىتخانغا ئېيتىپ ، قەشقەرلىك سەر-باز ئابدۇباست بىلەن شەمشىبانۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويدى . بۇ توي پۈ-تۈن ئوردىنى تەۋرىتىۋەتتى . « ئۆمرىمىز كېنىزەك بولۇپ ئۆتۈپ كېتى-دىغان ئوخشايدۇ » دەپ ئۈمىدسىزلەنگەن يېشى چوڭراق كېنىزەكلەردە ئۈمىد پەيدا قىلدى . ئۆز كېنىزىكىنىڭ توينى ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ قىلىپ قويغىنىغا چىدالماي كەتكەن چۇچۇك سۇلتانبېگىم تويغىمۇ قات-ناشمىدى . تويدىن كېيىن سالامغا بارغان شەمشىبانۇنى قەسرگە كىر-گۈزمەي ھەيدىۋەتتى . شەمشىبانۇغا بۇ ئىش شۇنداق ئەلەم بولدىكى ، ئىككىلەنمەستىن ئامانىسا سۇلتانبېگىم يېنىغا كىرىپ :

— مەلىكە خېنىم ، سىلىگە رەھمەت ، تۈز كورلۇق قىلغان مەندەك بىر نالايىق دېدەكلىرىگە خەيرخاھلىق قىلىپ ، تويۇمنى قىلىپ قويدىلا . ئەمدى ھەقىقىي ئەھۋالدىن ئۆزلىرىنى خەۋەردار قىلغىلى كەلدىم ، — دېدى - دە ، چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ كەينىگە كىرىپ قىلغان ئەسكى-لىكلىرىنى سۆزلەپ بەردى ، — ھاجەتخانىغا كىرگەندە سىلىگە كۆرۈن-گەن جىن ئەمەس ، مەن قويۇپ قويغان قونچاق ئىدى . . .

شەمشىبانۇ بوسۇغا تۈۋىگە كۆمۈكلۈك قونچاقنىمۇ كۆرسەتتى . . .

— بولدى شەمشىبانۇ ، ئەھۋال ماڭا ئېنىق بولدى ، ھەرقانداق كىشىگە ، ھەتتا سۇلتانغىمۇ ، ئېيتىشىڭىزگىمۇ بۇ توغرۇلۇق ئىككىنچى ئېغىز ئاچماڭ ، بۇ گەپ تارىلىپ كەتسە ، ئاقىۋىتى ئېغىر بولىدۇ . چۈ-شەندىڭىزمۇ ؟

ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ بۇ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن شەمشىبانۇ شۇ كۈندىن باشلاپ ، ئۇنىڭغا سەمىمىي ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلىشقا كىرىشتى .

چۇچۇك سۇلتانبېگىم ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ بالىسى چۈشۈپ

كەتكەندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئۇنىڭغا تېخىمۇ قانات يېيىپ ،
كۆرمىسە تۇرالمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ ، قونچاقىنىڭ « كارا-
مىتى » يوققا چىققانلىقىنى ھېس قىلدى . شۇڭا ، ئۇ بۇ كۈندىشىنى
كۆزدىن يوقىتىشنىڭ چارىسى ئۈستىدە كېچە ـ كۈندۈز باش قاتۇردى .
ئاخىر ئايىنگار سۇلتانبېگىمنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئۇنى زەھەرلەپ ئۆلتۈ-
رۈش نىيىتىگە كېلىپ ، ئۆزىگە ئەڭ يېقىن بولغان يەنە بىر كېنىزىكى
گۈلئايىمنى ئىشقا سالماقچى بولدى ۋە ئۇنى ئۆتكەن يىل كۈزدە ئامانىسا
سۇلتانبېگىم قەشقەرگە « مۇسىقا ئۆگىنىش » كە ئەۋەتتى . گۈلئايىم سى-
لىق ـ سىپايىلىقى ، يۇمشاق سۆزلۈكى ، قول ئىشلىرىغا ماھىرلىقى بىلەن
ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە يېقىپ قالدى . گۈلئايىم بىر يىلدىن بېرى ئۇنىڭ
بىلەن تېخىمۇ يېقىنلىشىپ ، كېنىزەكلەر ئارىسىدا ئابرۇيىمۇ ئۆستى . دۇ-
تار چېلىشنى ، بىر نەچچە مۇقامنى ياخشى ئۆگەندى . . .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم سازەندىلەر ئارىسىدا دۇتارنى باغرىغا قو-
يۇپ ئولتۇرغان گۈلئايىمغا كۆز سېلىپ ، « ئەگەر جىنكەش لولىنىڭ قى-
زىنى ئۇجۇقتۇرالمىسا ، ئۇنى دەشتى قىپچاققا كەتكۈزىۋېتىمەن » دەپ
كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى . بۇ چوڭ خانىش ئالا ـ بۇلا بولۇپ ، دىمىغىنى
قېقىپ ئولتۇرسىمۇ ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم كۆرمەسلىككە سالدى ، ھەتتا
ئۇ ئوچۇق چىراي بىلەن تاماقنىڭ ئالدى ، مېۋىنىڭ ئوبدىنىنى ئۇنىڭ
ئالدىغا قويدۇرۇپ ئىززىتىنى قىلدى .

جاھانباغدا ئۈچ كۈن تۇرغان چۈچۈك سۇلتانبېگىم دۈشەنبە
كەچقۇرۇن ئايىنگار سۇلتانبېگىم ۋە كېنىزەكلىرى بىلەن گۈلبېھرام ئور-
دىسىغا كىرىپ كەتتى .

2

يەنە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئون ئىككى مۇقامغا « ۋىسال » ، « ئىشرەت

www.uyghurkitap.com

ئەنگىز » مۇقاملىرىنى قوشۇپ ، ئون تۆت مۇقام قىلىپ رەتلەپ بولغا-
نىدى . ئۇ غەزەل ـ بېيىتلار يىپلىق مەرۋايىت تىزغاندەك تەكشى چىراي-
لىق يېزىلغان بەت ـ ۋاراقلارنى تۈپلەپ كىتاب قىلدى . بىر نەچچە
قېتىم باشتىن ـ ئاخىر كۆرۈپ چىقىپ ، قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كې-
يىن ، ئۆزى گۈل چىقىرىپ ئىشلەپ تىككەن جىلتىگە سالدى . ئۇنى
بىردەم تۇتۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئەڭ ئۈستۈنكى
كۆركەم ياسالغان ئۇيۇقتا قويۇپ قويدى ـ دە ، « ئۇھ ! » دەپ قوللىرىنى
ئىككى يانغا كەردى ، گويا يەلكىسىدىن بىر ئېغىر يۈكنى ئېلىۋەتكەندەك
يېنىكلەپ قالدى . ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ كېتىۋاتاتتى . ئۇ
تەيتىللا جىلتىكىسىنى ، ئاق دۇردۇن كۆڭلىكىنى سېلىۋەتتى . ئالتۇن
ئوتىقاتنى بېشىدىن ئېلىۋەتتى . چىمەن دوپپىسىنى ، يېشىل كىمخاپ جى-
لىتكىسىنى ، كۆك ئەتلەس كۆڭلىكىنى كىيدى ـ دە ، ھويلىغا كۈلۈمسى-
رەپ چىقتى . تېخى تىكلەشمىگەن كۆكلەم قۇياشىنىڭ ئىللىق نۇرى ئۇ-
نىڭغا چۈشتى .
گۈلسارا قاتارلىق بىر قانچە كېنىزەك چاكۇم ئويناۋاتاتتى ، بىر
قانچىسى مەريەمنىسا بۇۋىدىن چۆچەك ئاڭلاۋاتاتتى ، بىر قانچىسى گۈل-
لۈككە سۇ كىرىدىغان ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ چاچ تارىشىۋاتاتتى ، يەنە
بىر قانچىسى كىر يۇيۇۋاتاتتى . ئۇلار مەلىكىنىڭ چىققانلىقىنى كۆرۈشۈپ
ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ، ئېھتىرام بىلدۈرۈشتى .
— يۈرۈڭلار قىزلار ، كۆك تېرىپ كېلەيلى ، — دېدى ئامانىسا
سۇلتانبېگىم ئىشىككە قاراپ مېڭىپ .
باش تاراۋاتقان ، كىر يۇيۇۋاتقان كېنىزەكلەردىن باشقىلار ئۇ-
نىڭغا ئەگەشتى . ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەن باغۋەنلەر ، گۈلچى-
لەر ، قاراۋۇل ، ياساۋۇللار ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۆزلىرىنى دالدىغا ئې-
لىشتى ، كۆكلەم شامىلى جانلاندۇرۇۋەتكەن چاھار باغ يېڭى تويى بول-
غان قىزدەك گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى . قىزغۇچ ، ئاق چېچەك ئاچقان
مېۋىلىك دەرەخلەر يېنىك شىلدىرلاپ ئىرغاڭشىيتتى . يەردىن ئەمدىلا
باش كۆتۈرگەن ئوت ـ چۆپلەر ، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ يېشىل تۈس ئال-

www.uyghurkitap.com

غان گۈل ـ گىياھلار يەلپۈنۈپ تۇراتتى. سۆگەتلەرنىڭ مۇنچاق باغلىغان يېشىل بوستانلىرى، مەجنۇنتاللار يەر ئانىسىنى سۆيمەكچى بولغاندەك ئېگىلىپ تۇراتتى.

ئامانىسا سۇلتانبېگىم كىچىك بالىدەك سەكرەپ ئويناپ كېتىپ باراتتى، كېنىزەكلەرمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن تاقلاپ يۈگۈرۈشۈپ، چۇۋۇلدىشىپ مېڭىپ، شاخلاردا سايراۋاتقان تورغاي، تومۇچۇقلارنى ھۈركۈتۈپ ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۇلار باغنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئالاھىدە تېرىلغان بىدىلىككە بارغاندا، ئىككى بوز توشقان قۇلاقلىرىنى يۇپۇرۇپ قېچىپ كېتىشتى.

كېنىزەكلەر بىردەمدىلا ياغلىقلىرىنى كۆككە توشقۇزۇشتى.

ئامانىسا سۇلتانبېگىم كېنىزەكلەرنى كەينىگە سېلىپ، قەسرگە قايتىپ كەلدى، كۆكنى ئېلىپ، يۇيۇپ، سوقۇپ، چۆچۈرە تۈگۈشكە ئولتۇرۇشتى. بەش، يەتتە، توققۇز قۇلاقلىق قىلىپ ئۈچ تەلەي چۆچۈرىسى تۈگكەن ئامانىسا سۇلتانبېگىم گۈلئايىمنى چاقىرىپ:

— سىز بېرىپ، بۇزرۇكۋار ئانىمىزنى، خانىش ئاچامنى سۇلتان ۋە مېنىڭ نامىمدىن يېڭى كۆك يېيىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئېلىپ كەلسىڭىز، — دېدى.

— ماقۇل مەلىكە خېنىم، — دېدى گۈلئايىم ۋە چىقىپ كەتتى.

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ھۇجرىسىغا كىرىپ كىيىم ئالماشتۇردى. سۇلتان ۋە مېھمانلار كىرىپ قالسا، دەپ مېھمانخانىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تۈزەشتۈردى.

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ھويلىغا چىقىپ تۇرۇشىغا ئابدۇرېشىتخان كىرىپ كەلدى. سۇلتان كۆك سوقۇپ، چۆچۈرە تۈگۈۋاتقان كېنىزەكلەرنى، تەخسە ـ تەخسىگە تىزىلغان چۆچۈرىلەرنى كۆرۈپ سورىدى:

— بەللى! بۈگۈن ئىش باشقىچىغۇ مەلىكەم، نوۋرۇزنى كۆك چۆچۈرىسى بىلەن كۈتۈۋالىدىكەنمىز ـ دە؟

— شاھىم، بايا چاھار باغقا چىقىپ كۆك تېرىپ كەلدۇق. كەچتە كۆجە ئېتىمىز. ئاخشاملىققا شاھزادىلەر قاپاق كۆيدۈرۈپ ئوردىنى

ئايلانـماقچى ، بىز يېڭى كەلگەن مۇغەننى قىز ـ ئاياللار بىلەن مۇسىقا زا-
لىدا مۇقام كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ ، نوۋرۇز مەرىكىمىزنى كۈتۈۋالىمىز ، ـــ
دېدى ئامانىنىسا .

ئابدۇرېشىتخان خانىشىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغاچقا ، ئۇنىڭ بىلەن
بىللە ئالاھىدە راسلانغان مېھمانخانىغا كىردى .

ـــ ئەتىگەندىن بېرى نوۋرۇز دۆگىدە ئاۋام بىلەن بىللە بولدۇم .
ئوتتۇز قازان پولۇ ئېتىپ ، كۆپچىلىككە ئاش تارتتۇق . مەرىكە ناھايىتى
قىزىدى . چېلىشىش ، ئوغـلاق تارتـىشىش ، قوچقار سوقاشـتۇرۇش
بـولدى ، ـــ دېدى ئابدۇرېشىتخان پەر ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ . ئۇ-
نىڭ خۇش چىرايىدىن نوۋرۇز دۆگىدىكى مەرىكىدىن ناھايىتى مەمنۇن
بـولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى . ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ دېدى ، ـــ چېلى-
شىشتا مېنىڭ خاس نۆكىرىم ئوتتۇرا ياشلىقلار بويىچە پالۋان بولدى .
مەرھۇم ئەمىر بەھرامنىڭ ئوغلى دەۋرانبەگ ياشلار پالۋانى بولدى .
چۈشتىن كېيىن ئات بەيگىسى ، ناخشا ، مۇسىقا كۆرىكى بولماقچى ، قې-
دىرخان ئاكام بىلەن دادىڭىز شۇ يەردە قالدى . بىرلىكتە مۇقام ئو-
رۇنداپ ، ئاۋامنى ھۇزۇرلاندۇرماقچى ، مەنمۇ چۈشتىن كېيىن بارىمەن
مەلىكەم .

ـــ بـىز « ۋىسال » مۇقامى بىلەن « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى
باھار ئەيىامىغا سوۋغا قىلماقچى بولۇۋاتىمىز شاھىم ، ـــ دېدى ئامانىنىسا
سۇلتانىبېگىم ، ـــ تەييارلىقىمىز پۇختا . گۈلئېھرام ئوردىسىدىكى پۈتۈن
ئاياللار جامائىتىنى بۇ سورۇنغا تەكلىپ قىلدۇق .

ـــ مېنىچۇ ؟

ـــ ئەلـۋەتـتە شاھىم ، بارلىق ئەرلەر جامائىتىگە ۋاكالىتەن قاتنى-
شىپ بەرگەيلا .

ـــ خـان ئانام ، چوڭ خانىشلارنىمۇ خەۋەرلەندۈرۈپ قويغانسىز ؟

ـــ ئۇلارنـى كۆڭ چۆچۈرىسى يەپ كەتسۇن ، دەپ گۈلئايىمنى
ئەۋەتتىم . ئەمما ، مۇقام ئاڭلاشقا ئۇلارنى شاھىم ئۆزلىرى تەكلىپ قىلى-
سىلا .

— بولدۇ قەدىرلىكىم.

سۇلتان بىلەن خانشىنىڭ سۆزلىرى تۈگىمەي، چۈچۈك سۇلتان-بىگىم ئايىنگار سۇلتانبىگىمنى ئېلىپ كىرىپ كەلدى. ئۇ ناھايىتى ئوچۇق ئىدى. ئامانىسا سۇلتانبىگىم بىلەنمۇ يۈز يىقىپ، چىرايلىق كۆرۈشتى.

ئايىنگار سۇلتانبىگىم بۇ ئىككى كۈنداشنىڭ بۇنداق يېقىنچىلىق قىلغىنىدىن ھەيران بولۇپ، ئىشىنغا چىقىرالماي، ئىچىدە غودۇڭشىدى.

كۆك چۆچۈرىسىنى يەپ بولۇشقاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان خان ئانىسى بىلەن چوڭ خانىشنى نوۋرۇز مەرىمىنى كۆتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇقام كېچىكلىكىگە تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، نوۋرۇز دۆڭدىكى چوڭ مەرىكىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كەتتى.

چۆچۈرە پېشۇرۇش ناماز دىگەرگىچە داۋاملاشتى. كېنىزەكلەر، مۇغەننى قىز — ئاياللارنىڭ ھەممىسى بۇ كۆكلەم ئىشىغا ئىنتىز تەگدى. كوچە شامغا يېقىن پىشتى. ئابدۇرېشىتخانمۇ ئۇلگۇرۇپ كېلىپ بۇ نوۋرۇز ئىشىغا ئىنتىز تەگدى، دۇئادىن كېيىن ھەممەيلەن ئارامگاھ سارىيىغا چىقتى.

دەسلەپ «ۋىسال» مۇقامى، ئاندىن «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامى ئورۇنـدالدى. گويا كى ھەممەيلەن چاھار باغدا سەيلە قىلغاندەك ھوزۇر-لىنىپ، سۆيۈنۈپ كېتىشتى. ئابدۇرېشىتخان ئامانىسا سۇلتانبىگىمگە بىر ئالماس ئۈزۈك، مۇغەننى قىز — ئاياللارغا بىردىن ئالتۇن ئۈزۈك تارتۇق قىلدى. چۈچۈك سۇلتانبىگىم بىلەن ئۆگەي ئانىسى ئايىنگارغا كىمخاپ نىمچا، ئاق ھىلھىلە رومال قويۇپ قويىدى. بارلىق مېھمانلارغا كىيىملىك ئەن رەخت سوۋغا قىلدى. ئامانىسا سۇلتانبىگىم مىسرىنىڭ يوللۇق يە-پەك شايىسىدىن تىكتۈرگەن شاھانە تونىنى ئابدۇرېشىتخانغا كىيگۈزگەن-دە، چۈچۈك سۇلتانبىگىم ئۆڭۈپ، تاتىرىپ ئولتۇرالماي قالدى، ئاخىر باش ئاغرىقىنى باھانە قىلىپ ھەممەيلەندىن بۇرۇن ئۇزاپ ماڭدى.

يىرىم كېچە بولغانىدى، ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق بولۇپ، كۆك ئاسمان ياقۇت رەڭ يۇلتۇزلار بىلەن تولغانىدى. بىر يېنى كېسىلگەن تو-قاچ ناندەك كېچىكلەپ قالغان ئاي كۆكتە كۈلۈمسىرەپ باقاتتى.

مېھمانلارنى ئۇزىتىپ خاس ھۇجرىغا كىرگەن ئامانىسا سۇلتان-بېگىم ئۇيۇقتىن جىلتىنى ئېلىپ ئىككى قوللاپ ئابدۇرېشىتخانغا بەردى :

— شاھىم ، بۇ ئۆزلىرىگە ئاتىغان سوۋغام .

ئابدۇرېشىتخان زەر چۇچىلىق ، كىمخاپ جىلتىدىن كىتابنى ئالدى ، شۇنداق ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— بارىكاللا مەلىكەم ، بارىكاللا ! مۇبارەك بولسۇن .

كىتابنىڭ بىرىنچى بېتىدە « ۋىسال » ، « ئىشرەت ئەنگىز » قو-شۇلۇپ ئون تۆت مۇقامنىڭ نامى يېزىلغانىدى . ھەربىر مۇقام بىر باب قىلىنغان ۋە نەچچە بۆلەككە بۆلۈنگەنىدى ، ئابدۇرېشىتخان ھاياجان ئىلكىدە كىتابنى يۈرىكىگە باستى .

— مەلىكەم ، قەدىرلىكىم ، ئەۋلادلارغا بىباھا تۆھپە قالدۇرۇپسىز ، بۇنىڭ ئۈچۈن ، داستان يېزىپ ، سىزگە رەھمەت — تەشەككۈر ئېيتسام ئازلىق قىلىدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ، چىن دىلىدىن سۆيۈنۈپ ، — بۇ سوۋغا مېنى گويا شەھەر ئالغاندىنمۇ بەكرەك خۇش قىلىۋەتتى . ئەمدى سىز ئوقيا ئېتىشنى يا قىلىچۋازلىقنى ئۆگىنىڭ مەلىكەم .

— نېمىشقا شاھىم ؟

— ئوقيا ئېتىشنى بىلمىگەن ئادەم شىكار قىلالمايدۇ ، قىلىچۋاز-لىقنى بىلمىگەن ئادەم ئۆزىنى قوغدىيالمايدۇ .

— بۇنى ئۆگىنىشىم شۇنچە زۆرۈرمۇ شاھىم ؟

— ھەئە مەلىكەم ، ئوقيا ئېتىشنى ئۆگىنىۋالسىڭىز ، شىكار قىلىپ ، ئاللا بەندىلىرىگە ئىنئام قىلغان سېخى تەبىئەتنىڭ مەئىشەتلىرىدىن بەھ-رىمەن بولالايسىز . قىلىچۋازلىقنى ئۆگىنىۋالسىڭىز ، ئالىمھادىس دۈشمەن باستۇرۇپ كەلسە ، قورقماستىن تاقابىل تۇرالايسىز .

— قۇللۇق شاھىم ، ئوقيا ئېتىشنى ، قىلىچۋازلىقنى جەزمەن ئۆ-گىنىشكە كىرىشىمەن . كىم ئۆگىتىدۇ ؟

— كېنىزەكلەردىن شەمشىبانۇ ، گۈلئايىملار مەرگەن ھەم ماھىر قىلىچۋاز ، ئۇلار سىزگە ۋە كېنىزەكلىرىڭىزگە ئۆگەتسۇن .

— ماقۇل شاھىم ، بۇ تەلەپلىرى مېنى سېھىرلىك تەبىئەت دۇنيا-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سىغا باشلاپ بارىدىغان بولدى .

ــــ يەنە نېمە قىلاي دەيسىز مەلىكەم ؟ ــــ سورىدى سۇلتان .

ــــ بىر نەچچە كىتاب يازاي ، دەيمەن شاھىم ، ــــ دېدى ئامانىنسا سۇلتانىبېگىم ، ــــ غەزەل ـ بېيىتلىرىمنى رەتلەپ ، « دىۋان نەفسە »نامى بىلەن بىر كىتاب قىلماقچىمەن . ئاندىن قىز ـ ئاياللارنىڭ ئەخلاقى توغ‑رىسىدا نەسىھەت خاراكتېرلىك « ئەخلاقۇل جەمىلە » [1] ناملىق بىر كى‑تاب يازماقچىمەن . سالامەتلىكىم يار بەرسە « شۇرۇل قۇلۇپ » [2] ناملىق ئىنسانلارنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىشى توغرىسىدا بىر رىسالە يېزىش ئويۇم بار .

ــــ قارىغاندا بۇ كىتابلار كۆڭلىڭىزگە پۈتۈلۈپ بولغان ئوخشايدۇ مەلىكەم .

ئابدۇرېشىتخان شۇنداق دەپ ، ئۇنى باغرىغا باستى .

3

ئامانىنسا سۇلتانىبېگىم ئوقيا ئېتىشنى ئۆگىنىشكە شۇنچىلىك قىزى‑قىپ كەتتىكى ، ئەتىگەن ۋە چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا مەشىق قىلىپ دەۋقىتىنمۇ زايە قىلمايتتى . ئۇ قەسىر ھويلىسىدا بىر قانچە يەرگە ئورنى‑تىلغان قارانچۇقنى قارىغا ئېلىپ ئوق ئۈزەتتى ، نىشانغا تەككۈزسە خۇ‑شال بولۇپ كېتەتتى ؛ تەككۈزەلمىسە ئوماق لەۋلىرىدە گۈل پورىكى پەيدا بولۇپ ، قاش ـ قاپاقلىرى سوزۇلۇپ ، قولى بىلەن ماڭلاي چاچلىرى چۇشۇپ تۇرغان پېشانىسىگە ئۇرۇپ قوياتتى .

ئۇ ھەر كۈنى مەشىق قىلىپ بولۇپ ، ئارامگاھ سارىيىنىڭ مۇسقا زالىغا چىقاتتى . مۇغەننى قىز ـ ئاياللار بىلەن بىرمۇقامنى ئورۇنداپ ، مېڭىسىگە خۇش ئارام ، كۆڭلىگە ھوزۇر بەخش ئېتەتتى ، خاس ھۇج‑

---

① ئەخلاقۇل جەمىلە ــــ ئاياللار ئەخلاقى

② شۇرۇل قۇلۇپ ــــ قەلبلەر كېڭىشى .

رىسىغا قايتىپ كىرىپ قەلەمنى قولىغا ئالاتتى ـ دە ، « ئەخلاقۇل جەمىـ
لـە » ناملىق كىتابى ئۈستىدە ئىشلەيتتى . ھەر بابنى يېزىپ بولغاندا ئابـ
دۇرېشىتخانغا ئوقۇپ بېرەتتى ، پىكرىنى ئالاتتى ، سۇلتان ئۆزگەرتىشكە
تېگىشلىك جايلارنى كۆرسىتىپ بەرسە ، قايتا ـ قايتا ئۆزگەرتىپ ئاققا
كۆچۈرەتتى .

ئىككى قىش ، ئىككى ياز شۇنداق تېز ئۆتۈپ كەتتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئوقيا ئېتىشنى ، قىلىچۋازلىقنى ئۆگىنىۋالـ
دى . « ئەخلاقـۇل جەمىلە » دېگەن كىتابىنىمۇ يېزىپ بولدى . ئۇ قەشـ
قـەرگە كەتكەن ئابدۇرېشىتخاننى تۆت كۆزى بىـلەن كۈتۈۋاتاتـتى . ئۇ
« قـايتىپ كېلىپلا سىزنى شىكارغا ئېلىپ چىقىمەن » دېگەنىدى ، قەشـ
قەرگە كەتكىلى بىر ئايغا يېقىنلاشقان بولسىمۇ ، تېخىچە كەلمەيۋاتاتتى .
بـۇ بىر ئاي خانىش ئۈچۈن بىر يىلدىنمۇ ئۇزۇن تۇيۇلۇپ ، كۆزى ئىـ
شىكتە بولۇپ قالدى .

كۈن نۇرى دېرىزە پەردىسىدىن غايىب بولغاندا ، ئامانىسا سۇلـ
تـانبېگىمنىڭ ئاشپىزى ئايشەمخان ئاچا بىر كېنىزەك بىلەن پەتنۇستا بىر
چىنە ئۈگرىلىك چۆچۈرە بىلەن بىر جام سىركە ، بىر قۇتا زىرە ، قوشۇق
قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ كىرىپ داستىخانغا قويدى .

ــ ئايـشەمخان ئاچا ، مەريەمنىسا ئاچامنى چاقىرىپ قويغان بولـ
سىڭىز . تاماقنى بىنىمدا يېسۇن ، ــ دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم .

ئاشپەز ئايال دەھلىزگە چىقىشىغا ، يۈگۈرۈپ كىرگەن شەمشىبانۇ
ھۇجرىغا ئېتىلىپ كىردى ، ئۇنىڭ چىرايى ئاقىرىپ كەتكەنىدى . تېخى
داستىخان يېنىغا كەلمىگەن ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە قاراپ ئېغىر تىنىدى ،
شايى كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى تىزىغا باستۇرۇپ ، يۈكۈنۈپ ئولتۇردى .

ــ مەلىكە خېنىم ، چۆچۈرىنى ئىچمەي تۇبدان قىلىپلا ، ــ دېدى
شـەمشىبانۇ . ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يۈگۈرۈپ كىرگۈچە چۈشۈپ قالـ
غان بولسا كېرەك ، بېشىدا رومالمۇ يوق ئىدى .

ــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ شەمشىبانۇ ئاچا ؟ مەريەمنىسا ئاچامنى
ساقلاۋاتىمەن ، ــ ئامانىسا سۇلتانبېگىم ھەيران بولۇپ ، ئۇنىڭغا سۇئال

www.uyghurkitap.com

نەزىرى بىلەن باقتى.
— مەن بۇ ئاشتىن گۇمانلىنىپ قالدىم، — دېدى كۆڭلى ئارامىغا چۈشكەن شەمشىبانۇ قولى بىلەن چىننى كۆرسىتىپ.
— نېمىشقا؟ — تېخىمۇ ئەجەبلەندى خانىش.
— مەلىكە خېنىم، سىلى بىلمەيلا، — دەپ گەپ باشلىدى شەمشىبانۇ، — گۈلئايىم قەسىرلىرىگە چىققاندىن باشلاپ ماڭا نېمە ئۈچۈندۇرمەن ئورۇندىيالمىغان سۈيىقەستىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى كەلگەندەك بىلىنىپ، تۈيدۇرماستىن ئۇنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشىغا كۆز سېلىپ يۈرگەنىدىم، ئۇ مەندىنمۇ ئۇستا كېلىپ، ئۆزلىرىگە يېقىنلىشىۋالدى، خىزمەتلىرىنى قىلىدىغان بولدى. بىر قانچە قېتىم چۈچۈك سۇلتانبېگىم قەسىرىگە خۇپىيانە بېرىپ كەلگىنىگە دىققەت قىلدىم، ئارقىسىغا چۈشكەنىمنى زادى بىلدۈرمەي ئۇنىڭغا يېقىنلاشتىم. دوستلۇق ئىزھار قىلىپ، نەرسە - كېرەك تەقدىم قىلىپ، كۆڭلۈمنى شۇنچە يېقىن تۇتسامۇ ماڭا سىر بەرمىدى، مەندىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇۋالدى. گۇمانىم كۈچىيىپ ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىشنى داۋام قىلدىم. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن سىلى ھۇجرىلىرىغا كىرىپ كەتتىلە، گۈلئايىم ئۇخلايمەن، دەپ ياتاق ئۆيىگە ماڭدى. كېنىزەكلەرمۇ ئۆيلىرىگە كىرىپ كېتىشتى. نېمە ئۈچۈندۇر ياتقىم كەلمەي پېشايۋاندا غىجەك چېلىپ ئولتۇرۇۋېدىم، گۈلئايىم چىقىپ مېنى كۆرۈپ، ئىتتىكلا كەينىگە ياندى. غىجەكنى قويۇپ، ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋالدىم. بىر چاغدا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. قاتتىق ئۇخلاپ قالغان كىشىدەك پۇشۇلداپ تىنىپ ياتتىم. گۈلئايىم چىقتى. ئاياغ تىۋىشى بارا - بارا ئاڭلانماي قالدى. بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىۋىدىم، ئۇ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشۈپ تۇرۇپ كەتتىم. بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئاشخانىغا كىردىم. ئايشەمخان ئاچام ئۇگرە كېسىۋاتاتتى، ياردەمچىسى قازانغا قاراۋاتتى. گۈلئايىم سۇپىدا ئولتۇرۇپ چۈچۈرە تۈگكىلى تۇرۇپتۇ. مېنى كۆرۈپ لاپپىدە قىزاردىيۇ، شۇ ھامان كۈلۈپ: «ئەجەب ئاشخانىغا كىرىپ قالدىڭغۇ؟» دېدى، «ئايشەمخان ئاچامغا ياردەملىشەي، دەپ كىردىم. سەنمۇ بۇ

يەردىكەنسەن » دېدىم . ئۇ دۇدۇقلاپ قالدى ــ دە ، ئۆزىچە كۈلۈۋەتتى .
مەن گەپ قىلماي كەينىمگە ياندىم ، قەسىر هويلىسىغا چىقىپ بىردەم تۇردۇم .

بىر چاغدا ئاشخانىدىن چىققان گۈلئايىم ياتاق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى . كۆرمىگەن بولۇپ تۇرىۋەردىم . قانداقتۇر ئەنسىز بىر تۇيغۇنىڭ دەۋىتى بىلەن ئاشخانىغا يەنە كىردىم . جانان چىنىسىگە لىپمۇ لىق ئۇۋ۔سۇلغان چۆچۈرىنى پەتنۇسقا قويۇپ كۆتۈرگەن ئايشەمخان ئاچام ماڭا قاراپ قويۇپ ياردەمچىسى بىلەن چىقىپ كەتتى . نېمىشقىدۇر زادى ئول۔تۇرالماي قالدىم « ئاشۇ چۆچۈرىدە بىر گەپ بار » دېگەن تۇيغۇ دىلىمغا كىرىۋېلىپ يانلىرىغا كىرىشكە مەجبۇر قىلدى مەلىكە خېنىم ، چۆچۈرىگە ئېغىز تەگمەي تۇرسىلا .

شەمشىبانۇ سۆزىنى توختىتىپ ، بىر پىيالىغا چىنىدىن ئىككى تال چۆچۈرە بىلەن ئىككى قوشۇق سۇيىنى ئېلىپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى .

ــ شەمشىبانۇ ئاچا ، نەگە بارىسىز ؟ گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ ، دېگەن گەپ بار . ئىش سىز ئويلىغاندەك ئەمەستۇ بەلكىم ، ــ دېدى ئا۔مانىنسا سۇلتانبېگىم .

ــ مەلىكە خېنىم ، رۇخسەت قىلسىلا ، بۇ چۆچۈرىنى مۈشۈككە يېگۈزۈپ باقاي ، كېيىن لېۋىمىزنى چىشلەپ قالمايلى يەنە .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم خالىمايراق بېشىنى لىڭشىتتى ، ئۇنىڭدىمۇ ئەندىشە پەيدا بولغانىدى .

شەمشىبانۇ چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي قايتىپ كىردى ، چىرايى تاتى۔رىپ كەتكەنىدى .

ــ مەلىكە خېنىم ، ئاشقا زەهەر سېلىنغانىكەن ، مۈشۈكلەر يەپ هايال ئۆتمەي ئۆلدى .

ــ ۋاي ئىسىت ، مۈشۈكلەر ئۆلدى ؟ ــ ئامانىنسا سۇلتانبېگىم۔نىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم شەمشىبانۇ بىلەن قەسىر هويلىسىغا چىقتى . ئاپتاپ هويلىدىن كۆتۈرۈلگەنىدى . گۈللۈكنىڭ يېنىدىكى ئالما دەرىخى

www.uyghurkitap.com

تۈۋىدە ئىككى مۈشۈك سۇنايلىنىپ يېتىشاتتى ، ئاغزىدىن كۆپۈك كې-
لىپ ، پۇتلىرى تارتىشىپ قالغانىدى .

— بىچارە مۈشۈكلىرىم . . . ، — ئامانىسا سۇلتانبېگىم زوڭ ئول-
تۇرۇپ ، مۈشۈكلەرنىڭ تىكەنلىشىپ قالغان ئۈچىسىنى سىلىدى . كۆز-
لىرىدە ياش لىغىلدىدى . ئۇ بىردىنلا ئىتتىك تۇردى ، — شەمشىبانۇ ئا-
چا ، كېنىزەك ، دېدەكلەر بۇنى كۆرۈپ قالسا بولمايدۇ . دەرھال يۆگەپ
ئېلىپ چىقىپ خالىراق يەردىكى دەرەخ تۈۋىگە كۆمۈۋېتىپ كىرىڭ .
سىزگە ئېيتىدىغان گېپىم بار .

كېنىزەكلەر ئۆزلىرىنىڭ ئاشخانىسىدا كەچلىك تاماق يەۋاتقاچقا ،
قەسىر هويلىسى تىمتاس بولۇپ قالغانىدى . مەريەمنىسا بۇۋى ئىككى
ياشلىق قىزىغا قىزىل چىقىپ قېلىپ كېلەلمىگەچكە كۆرۈنمەيتتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم مەخسۇس تاماقلىنىدىغان ئۆيگە كىرىپ ،
چىنىدىكى چۆچۈرىگە تەخسە يېپىپ قويدى . « گۇلئايىمنى بۇ سۈيە-
قەستنى قىلىشقا چوڭ خانىشنىڭ بۇيرۇغانلىقى ئېنىق ، ئۇ نېمشقا ماڭا
بۇنچە دۈشمەنلىك قىلىدىغاندۇ ؟ سۇلتان قەشقەردىن كەلسە ئېيتىپ ئە-
دىبىنى بىر بەرمىسەم ، — دەپ ئويلىدى ئۇ ، بىردەم ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ
بۇ قارارىدىن يېنىۋالدى ، — ياق ، سۇلتانغا ھەرگىز دېمەسلىكىم كې-
رەك . ئالتە شاھزادىنىڭ ئانىسى ئەمەسمۇ ، سۇلتاننىڭ غەزىپى تۇتۇپ
قالسا ، ئاقىۋەت ئېغىر بولىدۇ ، ھېچكىمگە ئېغىز ئاچماي ، كۆرۈپ تۇرغان
ئاللا ئىگەم ئۆزى بىر نېمە دەر »

ئامانىسا سۇلتانبېگىم چۆچۈرىنىمۇ شەمشىبانۇ ئارقىلىق هويلىنىڭ
بۇلۇڭىدىكى گىلاس تۈۋىگە كۆمدۈرۈۋەتتى .

— بۇ توغرۇلۇق ھېچكىمگە تىنماڭ ئاچا ، — دېدى ئامانىسا
سۇلتانبېگىم شەمشىبانۇغا ، — ھەتتا ئېرىڭىزغىمۇ ئېيتماڭ ، بۇ ئىش
ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا سىر بولۇپ قالسۇن ، بۇ ئىش سىرتقا يېيىلىپ
كەتسە ، ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ ، ئەگەر بىرسىگە دەپ سالسىڭىز
ھەرگىز سىزنى كەچۈرمەيمەن ، بۇنى ئېسىڭىزدە مەھكەم تۇتۇڭ .

— ماقۇل مەلىكە خېنىم ، ھېچكىمگە ئېيتمايمەن ، — شەمشىبانۇ

ئويلىنىۋېلىپ سورىدى ، — سۇلتان ئالىيلىرىغىمۇ ئېيتاملا ؟
— ھەئە ، ئېيتمايمەن .
خانىشنىڭ بۇ گېپى ئۇنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى ۋە ئويلان-
دۇرۇپ قويدى : « شۇنچە دۇشمەنلىك قىلىۋاتسىمۇ ، بۇنى ھېچ ئىش
بولمىغاندەك ئۆتكۈزۈۋېتىشىدە ، مەلىكە خېنىمنىڭ نېمە مۇددىئاسى بار-
دۇ ؟ دۇشمىنىنى قانات ئاستىغا ئېلىشتا قانداق مەقسەتكە
يەتمەكچىدۇ ؟ . . . » شەمشىبانۇ ھەيران بولۇپ سورىدى :
— مەلىكە خېنىم ، بۇ ئادەتتىكى ئىش ئەمەس ، جانلىرىغا تېگىل-
گەن سۇيىقەست تۇرسا ، شۇنداقلا باستۇرۇپ قويسىلا قانداق بولار ؟
— ھېچقانداق بولمايدۇ ئاچا . خاندانلىقىمىز ئۈچۈن ، مەن ئۈ-
چۈن ، سىز ئۈچۈن قۇتلۇق ، مۇبارەك ئىش بولىدۇ .
— مۇنداق دېسىلە مەلىكە خېنىم ، چۈشەندىم . كۆڭۈللىرى
سۈتتىنمۇ ئاق ئىكەن .
— ئاچا ، ئەمدى چىقىپ گۈلئايىمنى چاقىرىپ قويسىلا ، مەن ئۇ-
نىڭ پاراكەندە كۆڭلىنى ئارامىغا چۈشۈرۈپ قوياي .
شەمشىبانۇ چىقىپ كەتتى ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم ساتارنىڭ پەر-
دىسىنى تۈزەپ ، « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى باشلىدى . ئۇ ئابدۇرې-
شىتخاننى سېغىنغان چېغىدا دائىم مۇشۇ مۇقامنى چالاتتى . بۈگۈن راست-
تىنلا قەشقەرگە كەتكىلى ئىككى ھەپتە بولغان ئېرىنى كۆرگۈسى كەلگە-
نىدى . بولۇپمۇ مانا شۇنداق دىلى ئاغرىغان چاغلاردا سۇلتاننىڭ يېنىدا
بولۇشىنى خالايتتى .
ئىشىك بوش چېكىلدى ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم « كىرىڭ » دې-
گەندىن كېيىن گۈلئايىم پۇتلىرىنى بوسۇغىدىن ئىچكىرى ئېلىپ ئېگىل-
گىنىچە تۇردى . ئۇنىڭ چىرايى غەلىتە بولۇپ كەتكەنىدى .
— كېلىڭ گۈلئايىم ، مەيەردە ئولتۇرۇڭ ، — ئامانىسا سۇلتان-
بېگىم ئۇنىڭغا يېنىدىن جاي كۆرسەتتى .
گۈلئايىم كۆزىنى يەردىن ئالماي بىر قەدەم مېڭىپلا تۇرۇپ قالدى .
گۈلئايىمنىڭ پۇتلىرى تاش ئېسىپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتاتتى .

— مەلىكە خېنىم ، مەن . . . — گۈلئايىم دۇدۇقلاپ تۇرۇپ كۆرپىدىن بىر قەدەم نېرىدا يۈكۈندى .

— گۈلئايىم ، نېمە بولدىڭىز ، نېمىشقا گەپ قىلمايسىز ؟ ئەمدى خاۋاتىرلەنمەڭ ، ئاللاغا ، سىزگە ، ماڭا مەلۇم بولغان قورقۇنچلۇق ئىش ئۆتۈپ كەتتى ، ھېچكىم بىلمەي قالدى .

— نېمە ، نېمە دېدىڭىز مەلىكە خېنىم ؟ مەن – مەن . . .

گۈلئايىم سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي يىغلاپ كەتتى . ئۇ ئادەم ئۆل-تۈرۈشنىڭ ئاسان ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى . نەچچە يىلدىن بېرى پەيتىنى كەلتۈرەلمەي ، مانا بۈگۈن پەيتى كەلدى ، دەپ قىلغان سۈيىقەستنى نەتىجىسىز ئاخىرلىشىپ ، ئۆزىمۇ ئاشكارىلىنىپ قالغا-نىدى . « ھېچكىمگە تۇيدۇرمايمەن » دەپ چۈچۈك سۇلتانبېگىمگە بەر-گەن ۋەدىسى ۋە ئۇنىڭدىن ئالماقچى بولغان ناھايىتى كۆپ ئىنئام كۆ-پۈككە ئايلانغانىدى .

— گۈلئايىم ، بۇ قورقۇنچلۇق ئىشنى ئۆز ئىختىيارىڭىز بىلەن قىلمىدىڭىز . باشقا بىر كىشى قىلغۇزدى . خۇدايىم ساقلاپ ھېچ ئىش بولمىدى ، ھېچكىم بىلمىدى . ئەمدى قورقماڭ ، بۇ ھەقتە بىر كىشىگىمۇ ئېيتقۇچى بولماڭ ، سۇلتان بىلىپ قالمىسلا ، سىزگە پېشكەللىك كەل-مەيدۇ ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئېغىر – بېسىقلىق بىلەن .

— مەلىكە خېنىم ، سۇلتانغا بۇنى ئېيتماملا ؟ — گۈلئايىم ئىككى قولىنى كۆرپىگە قويۇپ مۆلدۈرلەپ قارىدى .

— ئېيتمايمەن گۈلئايىم ، بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق سۈيىقەستلىك ھەرىكەتلەردە بولمىسىڭىز ، يەنىلا خىزمىتىمگە سالىمەن .

خىجىللىقتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتكەن گۈلئايىم لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ دېدى :

— سىلى بىلىۋاپلا مەلىكە خېنىم . ئەسلىدە مېنىڭ بۇنداق قىلىش ئويۇم يوق ئىدى ، مەلىكە چۈچۈك . . .

— بولدى ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاغزىڭىزغا ئالماڭ ، بۇ ئىشنى ئۇنتۇپ كېتىڭ .

— مەلىكە خېنىم ، مېنى كەچۈردىڭلارمۇ ؟ — گۈلئايىم مىڭ بىر پۇشايمان بىلەن يىغلىنىپ سورىدى .
— كەچۈردۈم . ئاللا ئىگەممۇ كەچۈرسۇن .
— رەھمەت مەلىكە خېنىم ، ماڭا قايتىدىن ھاياتلىق بەردىڭىز ، ئاللا سىلىنى مەڭگۈ ئۆز پاناھىدا ئاسراپ ساقلىسۇن .
گۈلئايىم يامغۇردەك تۆكۈلۈپ ، ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئايىغىغا باش قويدى .

4

ناماز پېشىن بىلەن ناماز دىگەر ئارىلىقىدا ، قەشقەردىن كېلىۋاتقان سۇلتان ئابدۇرېشىتخاننى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئاتلانغان ئوردا ئەھلى پايتەختنىڭ ئالتۇن دەرۋازىسىدىن ئۆتكەندە چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ ئەندىشىسى تېخىمۇ كۈچەيدى . ئۇ ئارزۇسىغا خىلاپ ھالدا ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم بىلەن ئوردا مەپىسىدە يېقىن ئولتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى ، ئالدى ـ كەينىدە شاھزادىلەر ، كېنىزەكلەر ، ياساۋۇللار ، قېدىرخان باشلىق دۆلەت ئەربابلىرى مېڭىشقانىدى . ئۇلارغا پايتەختنىڭ نۇرغۇن ئاھالىسىمۇ ئەگەشكەنىدى .
پايانسىز ئاسماننىڭ شەرقىي تۇتۇق ، غەربىي ئوچۇق ئىدى . غەربكە سىلجىغان قۇياشنىڭ ئوتلۇق نۇرى يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى دەرەخلەرنىڭ يېشىل ياپراقلىرىغا زەردەك چېچىلاتتى . شەرقتىن ئەسكەن شامالدىن يامغۇرنىڭ سالقىنى ئۇرۇلاتتى . مەپىنىڭ پەردىلىرى ھىلپىرەپ كۆتۈرۈلەتتى .
ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئات تۇۋىقىدىن ئۆرلىگەن چاڭ ـ توزاننىڭ مەپە ئىچىگە كىرىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، پەردىنىڭ بىر ئۇچىنى ئالىقىنى بىلەن بېسىۋالدى .
— مەلىكە ئاچا ، مىجەزلىرى يوق ئوخشىمامدۇ ؟ بىئارام كۆرۈ-

نىلا ، ــــ دېدى ئۇ مەيىنىڭ ئەينەكلىك كۆزنىكىدىن چۈشۈپ تۇرغان يورۇقتا سارغىيىپ قالغاندەك كۆرۈنگەن چۈچۈك سۇلتانىيېگىمنىڭ غەمكىن چىرايىغا سەپسېلىپ .

ــــ ھەئە سىڭلىم ، بېشىم ئاغرىپ تۇرىدۇ .

چوڭ خانىشنىڭ سىڭلىم ، دەپ ئاتىشىدىن سۆيۈنگەن ئامانىسا :

ــــ ئوردا تېۋىپىگە كۆرۈنۈپ باقسىلا ، ــــ دېدى كۆيۈنگەن ھالدا .

ــــ نېمە ئۈچۈندۇر ئاغرىپ قالسام تېۋىپكە كۆرۈنگۈم كەلمەيدۇ ، دورىغا ئۆچمەن سىڭلىم .

چۈچۈك سۇلتانىيېگىم ئوڭايسىزلانغان ھالدا شۇنداق دېدى ، كۆڭلىدە بولسا « راست دەۋاتامسەن ؟ ھېلى سۇلتان كەلگەندە بىلىنىدۇ ، گۈلئايىمغا بۇيرۇپ ، ئېشىمغا زەھەر سېلىپ بەردى ، دەپ چاقمىغىنىڭنى كۆرەي ، بۇ قېتىم سۇلتان ماڭا رەھىم قىلمايدۇ . . . » دەپ ئويلاپ كۆزىگە ياش ئالدى ۋە قايرىقلىق رومىلىنى يۈزىگە چۈشۈرۈۋالدى .

غىچىرلاپ كېتىۋاتقان مەپە توختىدى .

ــــ سۇلتان ئالىيلىرى كەلدى ، ــــ خەۋەر بەردى مەپە يېنىدا ئاتتىن چۈشكەن گۈلسارا .

ئىككىلا خانىشنىڭ يۈرىكى بىر قوزغىلىپ ، چىرايى تەڭلا ئۆزگەردى . ئامانىسا سۇلتانىيېگىم ئەڭ سۆيۈملۈك جورىسى بىلەن دىدار كۆرۈشىدىغانلىقى ئۈچۈن سۆيۈنۈپ ھاياجانلانغان بولسا ، چۈچۈك سۇلتانىيېگىم ئەڭ قەدىرلىك ھەمراھىنىڭ غەزىپىگە ئۇچراشتىن ئەنسىرەپ ۋەھىمىدە قالغانىدى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئاتتىن چۈشتى . ئۇ ئاۋۋال بىر نەچچە يۈز مۇرىتى بىلەن ئىستىقبالىغا چىققان خوجا مۇھەممەد شېرىپ بۇزرۇكۋار بىلەن كۆرۈشتى . ئاندىن قىدىرخان باشلىق دۆلەت ئەركانلىرى ، ئوغۇللىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، بىر چەتتە كېنىزەكلىرى بىلەن تۇرغان خانىش ـ چۆرىلەر بىلەن تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى . چۈچۈك سۇلتانىيېگىمدىن ئالاھىدە ھال سورىدى ، ئامانىسا سۇلتانىيېگىم بىلەنمۇ

ئامانلاشتى .

ئوردىغا قەدەم باسقان ئابدۇرېشىتخان دۆلەت ئەركانلىرىغا رەھمەت ئېيتىپ ھەرەمگە قاراپ ماڭغاندا ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ ئەندىشىسى تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى . « سۇلتان بۇ قېتىم مېنىڭ قەسرىمگە ئەمەس ، ئۇنىڭكىگە چۈشىدۇ ، ئۇ مېنى چاقىدۇ ۋە ئۇلار مېنى قانداق جازالاش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىدۇ ، ئاھ ، خۇدا ! ئاجىزەڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن » دېدى ئۇ ئىچىدە خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ .

ئابدۇرېشىتخان چوڭ خانىشنىڭ ئويلىغىنىدەك قىلمىدى ، بەلكى ئۇدۇل ئۇنىڭ قەسرىگە باردى ، ئابدۇكېرىمخاندىن باشقا تۆت ئوغلى بىلەن بىرگە تاماق يېدى . خاس ھۇجرىغا كىرگەندىن كېيىن شاھانە تونىنى سېلىۋېتىپ سورىدى .

— مەلىكەم ، نېمە بولدىڭىزكى ، مەيۈس كۆرۈنىسىز ؟

چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭغا بىر جام شەربەت سۇنۇپ بېرىۋېتىپ كۆلمەكچى بولدىيۇ ، جاۋغىيىدا سوغۇق تەبەسسۇم قېتىپ قالدى .

— يېقىندىن بېرى بېشىم ئاغرىيدىغان ، ئىچىم سىقىلىدىغان بولۇپ قالدى شاھىم .

— نېمىشقا ؟

— بالىلارنىڭ غېمىنى يەپ ، ئارتۇقچە باش قاتۇرۇپ كەتكەنلىكىمدىن بولسا كېرەك ، — دېدى ئۇ . كۆڭداشلىقى كۈچىيىپ ، قىلىپ قويغان ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىدىن قورقۇپ ، مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى قانداقمۇ دېيەلىسۇن ؟

— بالىلىرىمىز ياخشى تەربىيە تاپتى . ئاللانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن يۇرت سورىغۇدەك بولۇپ قالدى مەلىكەم . ئۇلارغا مەملىكىتىمىزنىڭ بىر قانچە چوڭ ۋىلايەتلىرىنى سۇيۇرغال قىلىپ بەرمەكچىمەن . سىز بۇنداق غەم قىلىپ ئۆزىڭىزنى يوقىتىپ قويسىڭىز بولمايدۇ . بالىلار ئۈچۈنمۇ مەن ئۈچۈنمۇ سىز ناھايىتى ئوبدان تۇرۇشىڭىز كېرەك ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنى تارتىپ ئۆزىگە يېقىن ئولتۇرغۇزدى .

— شاھىم ، بالىلىرىمىزغا سۇيۇرغال قىلىپ بېرىدىغان ۋىلايەتلەر

قايسىلار ؟ — سورىدى چۇچۇك سۇلتانبېگىم سۇلتاننىڭ بۇنداق مۇلايىم، مېھىر - مۇھەببەتتى تۆكۈلۈپ تۇرغان مۇئامىلىسىدىن كۆڭلى ئېچىلىپ.

— ئوغلۇم ئابدۇرېھىم سۇلتان يېقىندا تىببەتكە باردۇ ، تاغىسى ئىسكەندەر سۇلتانغا ياردەملىشىپ ئۇ يىراق دىيارنى ئادالەت بىلەن گۈل-لەندۈردۇ . ئوغلۇم ئىبراھىم سۇلتان مەرھۇم مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ ئور-نىغا ھاكىمبەگ بولۇپ قەشقەر دىيارىغا ، ئەبۇ سەئىد سۇلتان يېڭىسارىغا ھاكىمبەگ بولۇپ باردۇ . ئوغلىمىز مۇھەممەدخان خوتەنگە ، ئابدۇللا سۇلتان تۇرپان دىيارىغا باردۇ . پەرزەنتلىرىمىزگە ئاشۇ ۋىلايەتلەرنى سۇيۇرغال قىلىپ بەرمەكچىمەن قەدىرلىكىم ، سىزنىڭ يەنە قانداق مەس-لىھەتىڭىز بار ؟ — دېدى ئابدۇرېشىتخان باللارنىڭ ئانىسى بولغان خا-نىشقا ياخشى تىلىكىنى بىلدۈرۈپ .

— سۇلتانىم ، باللىرىمىنىڭ ھەممىسى يېنىمىزدىن كېتىدىكەنغۇ ، سىلى چىدىغان بىلەن مەن چىدىيالمايمەن ، — دېدى چۇچۇك سۇلتان-بېگىم ياشلىرىنى ئېقىتىپ تۇرۇپ .

— مەلىكەم ، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز زېمىنى ناھايىتى چوڭ مەملىكەت . باللىرىمىز مانا شۇ كاتتا خانلىقنىڭ ۋارىسلىرى ، ئۇلار بۇ كاتتا خانلىق-نىڭ ھەرقايسى يۇرتلىرىدا تۇرۇشى ، ۋەتەن - خەلقنىڭ غېمىنى يېيىد-شى ، ۋەتەن يۇرتىنى گۈللەپ ياشنىتىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس بۇرچىنى ئادا قىلىشى كېرەك ، بۇنداق بولمىغاندا ۋەتىنىمىز روناق تاپماي ، مەملى-كىتىمىز خارابلىشىپ ، خانلىقىمىز پارچىلىنىپ كېتىدۇ . مۇبادا شۇنداق بولسا ، ئاللا ئالدىدا گۇناھكار ، تارىخ ئالدىدا جاۋابكار بولۇپ قالى-مىز . شۇڭا ، بىز ئاتا - ئانىلىق مېھرىمىز بىلەن باللارغا دۇئا بېرىپ ، رازىلىق بىلەن ئۇزىتىشىمىز زۆرۈر . خۇدا خالىسا باللىرىمىز بىزنى تاش-لىۋەتمەيدۇ ، پات - پات كېلىپ يوقلاپ تۇرىدۇ قەدىرلىكىم .

چۇچۇك سۇلتانبېگىم نېمە دېيىشنى بىلمەي قالدى . رازى بولماق-تىن باشقا چارە يوق ئىدى ، رازى بولمىسا سۇلتاننى نارازى قىلىپ قو-ياتتى ، ئۇنىڭ ئۇستىدە ئۆزى قىل ئۇستىدە تۇراتتى . شۇڭا :

— سۇلتانىم ، مەن رازى . باللىرىمنى ئاللاغا تاپشۇردۇم ، —

دېدىيۇ ، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى .

— يىغلىماڭ قەدىرلىكىم ، يەنە نېمىشقا يىغلايسىز ؟ — ئابدۇرېشىتخان ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ تەسەللى بەردى .

— سىلىنىڭ مەن بىلەن كارىلىرى بولمايدىغان بولۇپ قالدى شاھىم ، — دېدى خانىش يېشىنى سۈرتۈپ ، — مەن كىچىكىمدىن شىكار قىلىپ ئۆگەنگەن . يېقىنقى يىللارغىچە دائىم بىرگە شىكارغا ئېلىپ چىقاتتىلە ، بىر يىلدىن بېرى ئامانىسا سۇلتانبېگىمنى بىر قانچە قېتىم شىكارغا ئېلىپ چىقتىلا ، مېنى ئۇنتۇپ قالدىلا .

ئابدۇرېشىتخان كۈلدى .

— شۇنىڭغىمۇ يىغلىغان بارمۇ مەلىكەم ؟ ئالدىمىزدىكى ھەپتىدە شىكارغا چىقىمىز . بىللە ئېلىپ چىقاي ، بولامدۇ ؟

— سىلى بىلەن بىرگە شىكارغا چىقسام ، شىكار قىلغاندەك بولىدىكەنمەن شاھىم .

چوڭچوڭ سۇلتانبېگىم ئوتلۇق كۆكسى بىلەن ئۇنىڭغا يۆلەندى ، ئۇ مۇشۇ دەم بارلىقى بىلەن ئابدۇرېشىتخانغا يېقىشنى ، ئۇنى ئۆزىگە مايىل قىلىشنى ، مۇشۇ بىر كېچە بولسىمۇ ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشىشنى شۇنچە خالايتتى . ئەندىشىلىك ، پاراكەندە كۆڭلىدىن غەم - غۇسسىلارنى نېرى قىلىدىغان شۇ ئوتلۇق مىنۇتنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈۋاتتى . يۈرىكى بولسا ئەنسىز تېپچەكلىمەكتە ئىدى .

ئابدۇرېشىتخان مەمنۇن بولۇپ ، ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ سورىدى :

— ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئوقيا ئېتىشنى ، قىلىچۋازلىقنى ئۆگىنىۋالدى ، لېكىن تېخى سىزگە يەتمەيدۇ ، شىكارغا بىرگە چىقسا كۆڭلىڭىزگە كەلمەيدىغاندۇ ؟

— كۆڭلۈمگە كەلمەيدۇ ، ئۇمۇ سىلىنىڭ خانىشلىرى تۇرسا ، ئۇنىڭغا مەنمۇ قايىل ، بۇ يۈرەك سۆزۈم .

ئۇلار ئۇزۇنغىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ يېتىپ قېلىشتى .

ئەتىسى ئابدۇرېشىتخان نورىنسا سۇلتانبېگىم قەسرىدە قونۇپ

www.uyghurkitap.com

قالدى .

ئۆگۈنى ئاماننىسا سۇلتانبېگىم قەسرىگە كەلدى ، ئۇنىڭ ساغلام ۋۇجۇدىدىن غەيرەت ، جاسارەت ئۇرغۇپ تۇراتتى . ئۇ كېنىزەكلەر ، مۇغەننى قىز ـ ئاياللاردىن هال ـ ئەهۋال سوراپ ، ھەممەيلەننى شادلاندۇرۇۋەتتى ، تاماق يەپ ، پېشىن نامىزىنى ئوقۇۋالغاندىن كېيىن ، ئۆزىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ئالاھىدە تەييارلانغان مۇقامنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئارامگاھ سارايىنىڭ مۇسىقا زالىغا كىردى .

ئابدۇرېشىتخان بىر يەرگە بېرىپ كەلگەندە ، بىرىنچى كۈنى چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ ، ئىككىنچى كۈنى نۇرنىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئۈچىنچى كۈنى ئاماننىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ، ئاندىن چۆرىلەرنىڭ قەسرىگە چۈشۈش ئادىتىنى ئۆزگەرتمەي كېلىۋاتاتتى . بۇ ئۇنىڭ ھەرەم شارائىتى پەيدا قىلغان ئائىلە نىزامى بولۇپ ، خان جەمەتىدىكىلەرنىڭ ئىناق ئۆتۈشى ئۈچۈن زۆرۈر ئىدى . بۇنى ئاماننىسا سۇلتانبېگىم چۈشىنىپ يەتكەچكە سېغىنىپ كەتسىمۇ ، كۈنداشلىقى تۇتسىمۇ تاپا ـ تەنە قىلمايتتى ، بەلكى باشقا خانىش ـ چۆرىلەرگە كۆپرەك كۆيۈنۈشنى ، ئۇلارنىڭ دىلىنى ئاغرىتماسلىقنى تەۋسىيە قىلاتتى . ئۇنىڭ بۇنداق ئاق كۆڭۈللىكى ـ يىلسېرى ئابدۇرېشىتخاننى بەكرەك مەپتۇن قىلىپ ، شەيدالىقىنى ئاشۇرغانىدى .« ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى ئورۇنداشقا ئاماننىسا سۇلتانبېگىم ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلدى . مۇقام ئاخىرلاشقىچە ئۇنىڭدىن ئابدۇرېشىتخان كۆزىنى ئۈزمىدى ، بۇ مۇقامغا ئۆزىمۇ ئەجىر سىڭدۈرگەچكە ئاڭلاشقا خۇشتار ئىدى .

مۇقام ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان ھەربىر قىز ـ ئايال مۇغەننىگە بىر كىيىملىكتىن تاۋار تارتۇق قىلىپ ، ئاماننىسا سۇلتانبېگىم بىلەن قەسرىگە يېنىپ چىقتى ، ئۇلار خاس ھۇجرىغا كىرگەندىن كېيىن ئاماننىسا سۇلتانبېگىم :

— ئون بەش كۈندە كېلىمەن ، دېگەن ئىدىلە ، بىر ئايدىن كۆپرەك تۇرۇپ قالدىلىغۇ ؟ — دەپ سورىۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان :

— مىرزا ئوبۇل ھادىبەگ قەشقەر دىيارىنى روناق تاپقۇزۇپ ،

ئاۋامنىڭ ھۆرمەت ـ ئىززىتىگە سازاۋەر بولغان ئىستىداتلىق دۆلەت ئەر-
بابى ، شۇنداقلا يېقىن دوستۇم ئىدى ، ئۇنىڭ تۇيۇقسىز قازا تېپىشى مېنى
بىر قانچىمدىن ئايرىدى مەلىكەم . ئۇ ھەر يىلى پايتەختكە كېلىپ ، توق-
قۇز تارتۇق قىلىپ كېتەتتى ، ئۆتكەن يىلى كەلگەندە مېنى قەشقەرگە
بېرىپ ئارام ئېلىپ كېتىشكە تەكلىپ قىلغانىدى . ۋاپات بولغاندىن كېيىن
بېرىپ ، بالا ـ چاقىلىرىنىڭ ھەسرەتلىك يىغىسىنى ئاڭلاپ ، ئۇلاردىن
ئايرىلىشقا كۆڭلۈم قىيماي قالدى . تۆت قىزى ، ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن .
چوڭ ئوغلى ئوبۇل ھەيدەر باغدادتا ئوقۇپ كېلىپ ، قەشقەرگە ئەلەم بول-
غانىكەن ، بۇ ياش ئالىم مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى .
ئامانىنىسا سۇلتانىبېگىم چوچۇك سۇلتانىبېگىمنىڭ قىلغان ـ ئەتكەن-
لىرىنى ئويلىدىيۇ ، ئېغىزدىن چىقارمىدى . ئۇنچىقماي ئورنىدىن تۇرۇپ ،
چىراغ ـ شاملارنى ياندۇردى ۋە داستىخان سېلىپ ، كېنىزەكلەر ئېلىپ
كىرگەن كاسا ـ كاسا قوغۇن ، تاۋۇزنى قويدى ۋە ئۈيۈقتىن ئىككى
مەخمەل جىلتىنى ئالدى ـ دە ، سۇلتانغا ئىككى قوللاپ سۇندى .
ئابدۇرېشىتخان جىلتىلەردىن چىرايلىق شىرازلانغان ئىككى كى-
تابنى ئالدى . بىرىنىڭ مۇقاۋىسىغا « دىۋان نەفىسە » دېگەن خەت كەش-
تىلەنگەنىدى . بۇ ئامانىنىسا سۇلتانىبېگىمنىڭ بالىلىق ۋاقتىدىن باشلاپ
يازغان شېئىر ، غەزەللىرىدىن تۈزۈلگەن دىۋان ئىدى . يەنە بىرى
« ئەخلاقۇل جەمىلە » دېگەن كىتاب ئىدى . ھەر ئىككىسىنىڭ بىرىنچى
بېتىگە « سۇلتان ئابدۇرېشىتخانغا تەقدىم .
ئۈمۈرلۈك مەھبۇبلىرى ئامانىنىسادىن » دەپ يېزىلغانىدى .
— بەللى مەلىكەم . مۇبارەك بولسۇن ، دىۋانىڭىزمۇ تۈزۈپ بولۇپ-
سىز ، كىتابىڭىزمۇ يېزىپ بولۇپسىز ، ماڭا تەقدىم قىلىپ ، تولىمۇ
خۇشاللىق بېغىشلىدىڭىز . رەھمەت ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋە سو-
رىدى ، — رەھمەت قەدرىلىكىم ، پۈتۈن سۆيگۈ ـ مېھرىڭىزنى بۇ دىۋان-
دىن كۆرگەندەك بولدۇم ، بۇ مەن ئۈچۈن بىباھا سوۋغات ، بۇنىڭ ئۈ-
چۈن سىزگە نېمە قىلىپ بېرەي مەلىكەم ؟
— شاھىم ، بۇ كىتابلارنى ئۆزلىرىدىن ئىنئام ئېلىش ئۈچۈن تە-

www.uyghurkitap.com

سىنىپ قىلغىنىم يوق . شۇنداقتىمۇ بىر ئۆتۈنۈشۈم بار ، — دېدى ئامان-
نىسا سۇلتانبېگىم سۇلتاننىڭ يەلكىسىگە قولىنى قويۇپ .

— قېنى ئېيتىڭ مەلىكەم .

— بىر قانچە كېنىزەكلەرنىڭ يېشى چوڭىيىپ قاپتۇ . ئۇلارنىڭ ياتلىق بولۇشىغا ياردەم قىلغۇم بار .

— قەدىرلىكىم ، سىز كەلگەندىن بېرى كېنىزەكلەرنىڭ بەختى ئېچىلدى ، ياتلىق قىلىنىدىغانلىرى قىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ ، سىز قانداق ئورۇنلاشتۇرسىڭىز ، مەن قوشۇلىمەن . بۇ بىر ساۋابلىق ئىش .

— گۈلئايىمنىڭ يېشى قىرىققا بېرىپ قاپتۇ ، مەلىكە ئاچامۇ ئۇ-نىڭ ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشىغا رازىلىق بىلدۈرگەنىكەن . دەسلەپ ئۇ-نىڭ تويىنى قىلىپ قويساق ، ئاندىن يىگىرمە ياشتىن ھالقىغان كېنىزەك-لەرنىڭ تويىنى ئۆتكەزسەك ، مەن شۇنداق قارارغا كەلدىم شاھىم .

— قوشۇلىمەن مەلىكەم . سىزنىڭ قارارىڭىز مېنىڭ قارارىم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ .

ئون سەككىزىنچى باب

كەچ كۆزدىكى قارا قۇيۇن

1

چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنى ئۆلتۈرۈش قەستىدە بولغىنى ئۈچۈن ئابدۇرېشىتخانىنىڭ ئۆزىنى ھەرۋاقىت جازالىشى مۇمكىنلىكىنى ئويلاپ ئەنسىرەپ، چۆچۈپ يۈرۈيتتى. ئەمما، سۇلتان قەشقەردىن كەلگىنىگە بىر ھەپتە بولغان بولسىمۇ، ئۇ قورققان ئىش يۈز بەرمىدى. شۇڭا، چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئەمدى گۈلئايىمنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپمۇ قالدى. گۈلئايىم ئۇنىڭغا چۆچۈرىگە زەھەر سالغان ئىش سىزىلىپ قالغىنىنى، ئۇ ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى ئېيتقانىدى. «ئامانىنسا سۇلتانبېگىم نېمىشقا بۇ ئىشنى ھېچكىم ئۇقمىسۇن، دېگەندۇ؟ سۇلتانغا ئېيتمايمەن، دېگىنى راستىمدۇ زادى؟ ئەگەر ئۇ سۇلتانغا ئېيتقان بولسا سۇلتان قەشقەردىن كېلىپلا يۈزۈمگە سالاتتى، جازالايتتى. خۇدايا، بىلمەپتىمەن، تۆۋبە قىلدىم. گۇناھىمنى ئۆزۈڭ كەچۈرگىن...» دەپ ئويلاپ، ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ، كۈنلەرنى جەيناماز ئۈستىدە ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. ئىشىك ئېچىلسا ياكى بىرەر ئاۋاز ئىشىتىلسە چۆچۈپ، تۈرۈپ كېتەتتى. ئارىلىقتا گۈلئايىم ئىككى قېتىم كېلىپ، ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ سۇلتانغا ئېيتمىغانلىقىنى، بۇنچە قورقۇپ كېتىشىنىڭ ھاجىتى يوقلىقىنى ئېيتقان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا غەم ـ ئەندىشىدىن خالىي بولالمايۋاتاتتى.

ئابدۇرېشىتخان چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئويلىغاندەك غەزەپ ئاچچىقى

www.uyghurkitap.com

بىلەن ئەمەس، ناھايىتى خۇشال كىرىپ، شىكارغا ئېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىنلا يۈرىكى ئورنىغا چۈشۈپ، چىرايىغا قان يۈگۈردى.

چۈچۈك سۇلتانبېگىم، ئاماننىسا سۇلتانبېگىم بىلەن تۇنجى قېتىم شىكارغا چىقىپ، ئۆزىنىڭ ماھىر مەرگەن ئىكەنلىكىنى زەرەپشان بويىدا كۆرسەتتى. ئۇ ئىككى قىرغاۋۇل، ئىككى كېيىك، بىر توشقان ئوۋلىدى. شىكار ناھايىتى كۆڭۈللۈك بولدى. ئاماننىسا سۇلتانبېگىم ئۇنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن بىر قىرغاۋۇلنى ئېتىۋالدى. ئابدۇرېشىتخان بۇ ئىككى خانىشنىڭ بۇنداق ئېچىلىپ - يايراپ، يېقىنلىشىپ قالغىنىدىن خۇرسەن بولدى.

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ كۆڭلى ئارامىغا چۈشكەن بولسىمۇ، ھەر قېتىم شىكارغا چىققاندا ياكى مۇقام ئاڭلاش ئۈچۈن مۇسىقا زالىغا كىرگەندە، ئاماننىسا سۇلتانبېگىمنى كۆرسىلا ۋىللىدە قىزارماي قالمايتتى. قىلغانلىرىنى ئەسلىسىلا، ۋىجدانى ئازابلىناتتى.

گۈلئايىم ئوردا قاراۋۇللار سەردارى قەيسەر بەگكە ياتلىق بولۇپ، بالىلىق بولغانىدى. ئۇ يەنىلا توينى قىلىپ قويغان ئاماننىسا سۇلتانبېگىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كېلىۋاتاتتى، چۈچۈك سۇلتانبېگىم ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەن چاغلىرىدا ئۆزىنى گۇناھكاردەك سېزەتتى.

ھېچ كۈتمىگەندە بىر توپ نۆكەر، ياساۋۇللار تىبەتكە كەتكىلى ئۈچ يىل بولغان شاھزادە ئابدۇرېھىم سۇلتاننىڭ جەسىتىنى پايتەختكە ئېلىپ كېلىشتى. بۇ چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ دەردىگە دەرد قوشۇپ، ئۇنى قايغۇ دەرياسىغا ئىتتىرىۋەتتى. تىبەتكە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئىسكەندەر سۇلتان يازغان مەكتۇپىدە، شاھزادىنىڭ توپىلاڭچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى خەۋەر قىلغانىدى. ئابدۇرېشىتخانمۇ بۇ غەيۇر ئوغلى ئۈچۈن قاتتىق ھەسرەت چەكتى. ئۇنى ئاكىسى ئابدۇلتىپخان يېنىغا دەپنە قىلىپ، ئۈچ كۈنگىچە بېشىدا تۇنىدى. ھەرەمگە قايتىپ

چوڭ خانىشقا تەسەللى بەردى ۋە « سالاتىنىنامە » [1] ماۋزۇلۇق نامازنىڭ خاسىيىتى ، ھاياتنىڭ قەدرى ، قىممىتى بايان قىلىنغان كىتابىنى چۇچۇك سۇلتانبېگىمگە تەقدىم قىلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ، روھىنى كۆ- تۈردى .

ئەڭ ياخشى شېئىر ـ غەزەللىرىدىن تۈزگەن « دىۋانى رەشىدى » نى شىرازلاپ ، ئامانىسا سۇلتانبېگىمگە تەقدىم قىلىپ ، ئۇنى غايەت سۆ- يۈندۈرۈۋەتتى .

يىللار مانا شۇنداق قايغۇ ۋە ئاسايىشلىق ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى . سەئىدىيە خانلىقىنىڭ كەڭ ، ئەلۋەك زېمىنىدا تىنچلىق ، خاتىرجەملىك ھۆكۈم سۈرمەكتە ، ئوردا ، ھەرەم ئىچىدىن شەھەر ـ يېزىلارغىچە كى- شىلەر پاراغەتلىك تۇرمۇش كەچۈرمەكتە ئىدى . دوغلات ، بارلاس قەبى- لىلىرى بولسۇن قازاق ، قىپچاق ـ قىرغىز خەلقى بولسۇن ، مۇشۇ ئون نەچچە يىل مابەينىدە غوۋغا قىلماي ، توپىلاڭ كۆتۈرمەي ، ئىناق ـ ئىجىل ياشاپ كېلىۋاتاتتى . سۇلتان ئابدۇرېشىتخان بۇنىڭدىن خۇرسەن ھەم رازى ئىدى ۋە مەڭگۈ مۇشۇنداق بولۇشىنى چىن قەلبىدىن ئۈمىد قىلاتتى .

« كوزا كۈندە سۇنمايدۇ . كۈنىدە سۇنىدۇ » دېگەندەك ، كۈتۈل- مىگەن توپىلاڭ ئاخىر دەشتى قىپچاقتا يۈز بەردى ، گۈلئېھرام ئوردىسى- نىڭ ئارامى بۇزۇلدى .

ئابدۇرېشىتخان ئەمىرلەر سارىيىدا « مەجالىسۇن ئۈمەرا » [2] چا- قىردى . كېڭەشكە ئاتا ۋەزىر قېدىرخان ، ئەمىر ئەكرەم باشلىق بارلىق ۋەزىر ، ئەمىرلەر قاتناشتى .

ـــ جانابلار ، خانلىقىمىز خانۇ ۋەيران ، نامرات بىر ئەلدىن قۇد- رەت تاپقان ، باي ، ئەلۋەك مەملىكەتكە ئايلانغان چاغدا ، « دەشتى قىپ- چاق » خانى ھەقنەزەرخان بىزدىن يەنە يۈز ئۆرۈپتۇ . تاشكەنت خانى نوۋرۇز ئەخمەتخان ۋە ئوغلۇم ئابدۇلكېرىمخاننىڭ ئەۋەتكەن مەكتۇپلى-

[1] « سالاتىنىنامە » ـــ نامازنىڭ خاسىيەتلىرى بايان قىلىنغان كىتاب .
[2] مەجالىسۇن ئۈمەرا ـــ ئالىي دۆلەت كېڭىشى .

رىدە ، ھەقنەزەرخاننىڭ نەچچە تۈمەن لەشكەر بىلەن ، خانلىقىمىزنىڭ
ئارا تۆپە ، ئىسسىق كۆل دىيارىغا يەنە باستۇرۇپ كىرگەنلىكى خەۋەر قى-
لىنىپ ، دەرھال لەشكەر ئەۋەتىشىم تەلەپ قىلىنغان ، ئەسلىدە مەن بۇ
يىل كۈز بالىلىرىم بىلەن « دەشتى قىپچاق » قا بېرىپ ، قىشلاپ كەل-
مەكچىدىم ، ئەمدى بۇ ئارزۇيۇمغا خىلاپ ھالدا لەشكەر تارتىپ بارىدىغان
بولدۇم ، ھەر بىرىڭلارنىڭ مەسلىھەت بېرىپ ، بۇ مۈشكۈللۈكنى ئاسان
قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن .

ئابدۇرېشىتخاننىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان دۆلەت ئەركانلىرى كۆ-
ڭۈللىرىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ ، مۇلاھىزە قىلىپ ، مۇۋاپىق مەسلىھەتلەرنى
بېرىش ئۈچۈن تەييارلىنىشتى .

— شاھىم ، مەملىكىتىمىزنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ، خاتىرجەملىكىنى
ساقلاش — ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مۇقەددەس بۇرچىمىز ، — دەپ بې-
رىنچى بولۇپ ئېغىز ئاچتى قىدىرخان ، — ھەقنەزەرخان قىلىچ كۆتۈر-
گەنىكەن ، بىزمۇ قىلىچ كۆتۈرۈپ ، ئەل - يۇرتىمىزنىڭ تىنچ - ئامانلى-
قىغا كاپالەتلىك قىلىشىمىز لازىم ، ئەلۋەتتە ، — ئۇ ئىككى قولىنى كۆك-
سىگە ئېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بۇ توپىلاڭنى دەپئى قىلىش زۆ-
رۈر . بۇنىڭ ئۈچۈن ، بىرىنچى ، توپىلاڭنىڭ دائىرىسى كېڭىيىپ كەت-
كۈچە تېز ئاتلىنىپ يولغا چىقىشىمىز لازىم . ئىككىنچى ، بىزنىڭ ئاتلان-
غىنىمىز ئەلنى بىئارام ، دۈشمەنلەرنى شادىمان قىلىپ قويمىسۇن ، بۇ
قانچە مەخپىي تۇتۇلسا ، شۇنچە خەيرلىك بولىدۇ . ئۈچىنچى ، سىپاھىلى-
رىمىز قەيەرگە بارمىسۇن ، خەلققە زۇلۇم بولىدىغان ئىشنى قىلمىسۇن .
تۆتىنچى ، قورالنى تاشلىغان دۈشمەنلەرگە ئامانلىق بېرىش لازىم ، بى-
ھۇدە قان تۆكۈش ئاۋامنىڭ غەزىپىنى قوزغايدۇ ، ئۆچمەنلىك
پەيدا قىلىدۇ . بەشىنچى ، جەڭگاھتا قاچقانلارنى ئىبرەت ، ئالغا باس-
قانلارنى ئۆرنەك قىلىش بۇ قېتىمقى يۈرۈشنىڭ نىزامى بولسۇن .

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا ، بىزنىڭ سەردار ، بەگ ، سىپاھىلىرى-
مىز قەيەرگە بارمىسۇن ، ئاۋامنى زۇلۇمدىن قۇتقازغۇچى ، ئاۋامنىڭ
مۈشكۈلىنى يەڭگىللەتكۈچى نىجاتكار بولالىسا ، غەلىبە بىزگە مەنسۇپ

بولىدۇ ، خانلىقىمىز قۇدرەت تاپىدۇ . سۇلتان ئالىيلىرى ، ئاللا كېرىم زە-پەر قازىنىشىمىزغا مەدەتكار بولسۇن .

قېدىرخان سۆزىنى تۈگىتىپ قول باغلاپ تۇردى .

— شاھىم ، مەن ئاتا ۋەزىرنىڭ بەرگەن مەسلىھەتلىرىنى قوللاي-مەن ۋە ئورۇنداشقا تېگىشلىك دەنا تەدبىر ، دەپ قارايمەن . بىز بۇ يۈ-رۈشكە تەۋەككۈل قىلىشىمىز لازىم ، — دېدى ئەمىر ئەكرەم .

ۋەزىر ، ئەمىرلەر ئارقا - ئارقىدىن سۆزلەپ قېدىرخاننىڭ مەسلى-ھەتىگە قوشۇلۇشتى ۋە ئۆز ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈشتى .

— جانابلار ! — ئابدۇربىشتىخان تەختتىن تۇرۇپ ، پەرمان چۈشۈردى ، — باش ئەمىر ، ھەرقايسى تۈمەن بەگلىرى ، مىڭبېشىلارغا بۇيرۇق قىلىپ ، مۇشۇ ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا يولغا چىقىدىغان بەش تۈمەن سىپاھنى سەپراست قىلىڭ . ئەمىر ، ۋەزىرلەردىن كىملەرنىڭ سەپەر قى-لىشى ، كىملەرنىڭ پايتەختتە قېلىشىنى ئۆزۈم بەلگىلەيمەن . ھەممەيلەن-نىڭ تەخ بولۇپ تۇرۇشى زۆرۈر .

— پەرمانبەردارمىز ، — دېيىشىپ ، ۋەزىر ، ئەمىرلەر دۇررىدە قوپۇشتى .

ئابدۇربىشتىخان قېدىرخان بىلەن ئەكرەمنى ئېلىپ قىلىپ ، باش-قىلارغا رۇخسەت بەردى .

— بۈگۈنگە قەدەر مەن بىرەر يەرگە ئاتلانسام ، پايتەختنىڭ پۈ-تۈن ئاھالىسى ئۇزىتاتتى . بۇ نۆۋەت شۇنداق داغ - دۇغا بىلەن ئۇزاتسا بولماسمۇ ؟ — ئابدۇربىشتىخان تەختتىن چۈشۈپ قېدىرخان ئالدىغا كەلدى ، — بايا بەرگەن مەسلىھەتىڭىزدىن ئەنە شۇنداق مەنا سەزدىم . بۇ نېمە ئۈچۈن ؟

— بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى ، سۇلتان ئالىيلىرى ، — قول قوشتۇر-غىنىچە جاۋاب بەردى قېدىرخان ، — خانلىقىمىزنىڭ قۇدرەت تېپىۋاتقىنى راست . ھالبۇكى ، يىراق - يېقىندا پىچىقنى بىلەپ پەيت كۈتۈۋاتقان سۇيىقەستچىلەر ، قارانىيەتچىلەرگە سەل قارىغىلى بولمايدۇ ، ئۆتمۈشكە نەزەر سالساق ، ئاچچىق ساۋاقلار يۈرىكىمىزنى ئېچىشتۇرىدۇ ، بايا بەر-

www.uyghurkitap.com

گەن مەسلىھىتىمدە ئاشۇ ئاچچىق ساۋاقلارنى كۆزدە تۇتقىنىم يوق.

— خوش، سىز كۆزدە تۇتقان، بىز بىلەلمىگەن يەنە قانداق ئىشلار يۈز بەرمەكتە ئاتا ۋەزىر؟

— بۇ ئالىيلىرىغا ئايان خان ھەزرەتلىرى، — دېدى قىدىرخان تەمكىن ھالدا، — ئۇن نەچچە يىلدىن بۇيان خارەزىم، ماۋارا ئۇننەھرىدىن كەلگەن بۇزرۇكۋارلار مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى يۇرت - ۋىلايەتلىرىگە ئورۇنلاشتى. خانلىقىمىز ئۇلارنىڭ خانىقا سېلىپ، مۇرىت توپلىشىغا ياردەم بېرىپ كەلدىكى، ھەرگىز توسقۇنلۇق قىلمىدى. بۇزرۇكۋار پىرلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزى ئىشانلار ئۆزلىرىنى «ئەۋلىيا، قۇتبۇل ئەقتاب»① دەپ ئاتاپ، ھە دەپ مۇرىت كۆپەيتمەكتە، بايلىق توپلىماقتا. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئۆزئارا سوقۇشتۇرۇپلا قالماي، بەلكى خانلىقىمىزغا تىل تەككۈزۈپ، كىشىلەرنى باج - سېلىق تاپشۇرماسلىققا ئۈندىمەكتە. بىر نەچچە يىل بۇرۇن خوجا پەيزۇللا ئىشان مەدرىسلىرىمىزگە باستۇرۇپ كىرىپ تالىپلارنى ئۇرۇپ، دەرسلىك كىتابلارنى بۇلاپلا قالماي، ئوردىغىمۇ بېسىپ كىرمەكچى بولغان، ئالىيلىرى كەسكىن تەدبىر قوللىنىشلىرى نەتىجىسىدە بۇ ئىشاننىڭ غوۋغاسى جىمىققانىدى. ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بۇ ئىشان نەچچە تۈمەنگە يەتكەن مۇرىتلىرىنى باج - سېلىق تاپشۇرماسلىققا دەۋەت قىلىشىۋېتىپتۇ. بۇ توغرۇلۇق ھەرقايسى بازار، يۇرتلارنىڭ باجگىر بەگلىرى ئالىيلىرىغا يوللىغان مەلۇماتلارمۇ خېلى بار. ئىشانلارنىڭ بۇنداق يولسىزلىقلىرى باشقا يېزا، شەھەرلەردە يۈز بېرىپلا قالماي، پايتەختىمىزدىمۇ ئەۋج ئالغانلىقى مەلۇم، نۇرغۇن لەشكەر بىلەن ئاتلانغان چاغلىرىدا داغ - دۇغا قىلىنسا، بۇ پەيت كۆتۈۋاتقانلارنى ھەرىكەتلەندۈرمەي قويارمۇ؟

ئابدۇرېشىتخان كەينىگە يېنىپ تەختتە ئولتۇردى.

— ئاتا ۋەزىر، بۇ توغرۇلۇق نېمىشقا مېنى بۇرۇنراق خەۋەرلەندۈرمىدىڭىز؟

— كەچۈرسىلەر ئالىيلىرى، بۇ ھەقتە مەلۇماتقا ئېرىشكەندىن

① قۇتبۇل ئەقتاب — ئۇلۇغ تەربىيە قىلغۇچى ئەۋلىيا.

كېيىن ، تەكشۈرۈپ دەلىل ـ ئىسپاتلارغا ئىگە بولغۇچە قەشقەرگە كېتىپ قالدىلا ، كەلگەنلىرىدىن كېيىن ئېيتىشقا مانا بۈگۈن نېسىپ بولدى .

— چۈشەندىم ئاتا ۋەزىر ، خوجا پەيزۇللا ئىشان مۇرىتلىرىدىن باج ـ سېلىق تاپشۇرمايۋاتقانلىرى بارمىكەن ؟

— بار ئىكەن ئالىيلىرى ، پايتەختىمىزدىكى تىجارەتچى ، كاسىپ مۇرىتلار باج تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلىپ باجگىر بەگلەرنى ئۇرۇپتۇ . يېزا ـ قىشلاقلاردا ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر ئىكەن . تۈنۈگۈن كەلگەن مەلۇماتقا قارىغاندا ، پايتەخت ئەتراپىدىكى ئازغانباغ ، بېھىشباغ قاتارلىق بىرقانچە كەنتلەردىكى دېھقان مۇرىتلار سېلىق دەپ كەلگەنلەرنى كەتمەن بىلەن چاپماقچى بولۇشۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇ يىلقى يازغى تېرىلغۇدىن سېلىق يىغالماپتۇ .

— بولدى ۋەزىر ، دەۋراق سالماي يولغا چىقايلى ، — ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمگە قارىدى ، — ئەمىر ، تۆمەن بەگلىرى ، مىڭبېشىلارغا بۇ ئەمرىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ ، يۈرۈش قىلىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا سىپاھلار ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىسۇن .

— خوپ ئالىيلىرى ، — ئەكرەم بىردەم تۇرۇۋېلىپ سورىدى ، — شاھىم ، دەشتى قىپچاققا كىم لەشكەر باشلاپ بارىدۇ ؟

— مەن ئەمىر ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئويغا چۆمگەن ھالدا ، — قېدىرخان ئاكىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئەنسىرەپ قالدىم ، ئەمما دەشتى قىپچاققا ئۆزۈم بارمىسام بولمايدۇ . پايتەختتە ئوغلۇم ئەبۇ سەئىد نائىپ سۇلتان بولۇپ قالىدۇ . سىز ۋە قېدىرخان ئاكام ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قالسىلەر ، دۆلەت ئىشلىرىنى بېجىرىش ، خەلقنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن سىلەردەك قابىل ئەربابلارنىڭ پايتەختتىن ئايرىلمىغىنى ياخشى ، ئاللا ئۆز پاناھىدا ساقلاپ ، سالامەت دىدار كۆرۈشىشىمىزگە نېسىپ قىلسۇن .

— ئىنشائاللا ، ئىشەنچلىرىنى يەردە قويمايمىز ، — دېيىشتى ئاتا ۋەزىر بىلەن باش ئەمىر .

ئابدۇرېشىتخان ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم

قەسىرگە كىرگەندە چۈش بولغانىدى . خانىش چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن قېينانىسى ئايىنگار سۇلتانبېگىم بىلەن ساراي ئۆيدە مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتى . سۇلتان ئورنىدىن تەستە قوپۇۋاتقان خان ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ سالاملاشتى ، هال سورىدى . ئايىنگار سۇلتانبېگىم ئابدۇرېشىتخاندىن ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن :

— ئەلھەمدۇلىللا خان ئانا ، مەن سەپەرگە چىقىدىغان بولدۇم ، — دېدى سۇلتان .

— خوتەنگە بارامدىلا ، قەشقەرگىمۇ ؟

— يىراققا خان ئانا ، دەشتى قىپچاق دىيارىغا .

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشاللىقتىن يۈرىكى تېپچەكلەپ كەتكەن چۈچۈك سۇلتانبېگىم سۆيۈنۈش نەزىرى بىلەن ئابدۇرېشىتخانغا قارىدى :

— ئاخىر بارىدىغان بولۇپتۇق - دە ، شاھىم ، قىشلاپ كېلەمدۇق ؟ رەھمەتلىك ئاتام بولغان بولسا قانچە خۇشال بولار ئىدى - ھە !

— مەلىكەم ، مەن سەيلە - ساياھەتكە ئەمەس ، جەڭ قىلغىلى لەشكەر تارتىپ بارىمەن ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان سوغۇققىنا جاۋاب بېرىپ ، سۇلتانىنىڭ بۇ سۆزى چۈچۈك سۇلتانبېگىمنى نائۈمىد قىلغان بولسا ، ئايىنگار سۇلتانبېگىمدە ئۈمىد پەيدا قىلدى : « قارىغاندا دەشتى قىپچاقتا توپىلاڭ بولغان ئوخشايدۇ ، ئۇ ئۇ يەردىن بىرەر يىلغىچە كېلەلمەيدۇ ، كېلەلمەمدۇ ياكى بېشىنى يەمدۇ ؟ خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ، خوجا پەيزۇللا بۇزرۇكۋار بۇ خەۋەرنى ئاڭلىسا ناھايىتى خۇش بولىدۇ . ئۇ ناۋادا سۇلتان لەشكەر تارتىپ يىراققا سەپەر قىلسا ، مەن ئىسكەندەر سۇلتانغا چاپارمەن ئەۋەتىپ ، پايتەختكە ياندۇرۇپ كېلىمەن ، ئۇنى تەختكە چىقىرىپ ، ئۆزۈم ئاتا ۋەزىر بولىمەن ، دېگەنىدى . مانا ، خۇدا تىلىكىمگە يەتكۈزۈپ ، ئابدۇرېشىتخاننى تازا يىراققا كەتكۈزۈۋېتىدىغان بولۇپتۇ . بۇگۈنلا ئىشانەمنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۈرەي » دەپ ئويلىغان ئايىنگار سۇلتانبېگىم ئابدۇرېشىتخانغا ئامانلىق ، ئۇتۇق - نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلدى .

— رەھمەت خان ئانا ، ئۆزلىرىنىڭ دۇئالىرى ئىجابەت ، دۇئا قى-

لىپ تۇرسىلا ، خەدا بۇيرۇسا بۇلغۇن تېرىسىدىن تىكىلگەن ماموۇق جۇۋا ئېلىپ كېلىپ ، ئۆزلىرىگە تارتۇق قىلىمەن .

ئابدۇرېشىتخان كۆزىنى ئۆگەي ئانىسىدىن چوچۇك سۇلتانبېگىمگە يۆتكەپ :

— جەڭ قورقۇنچلۇق ، سەيلىگە ئوخشمايدۇ ، جەڭگاھ ـ سەيلىگاھ ئەمەس مەلىكەم ، بۇ قېتىم بىرگە بېرىشقا ئاللا ئىگەم نېسىپ قىلماپتۇ ، — دېدى .

ئابدۇرېشىتخان ئۈنچىقماي ئولتۇرۇپ كەتكەن چوچۇك سۇلتانبېگىمگە قاراپ قويدى ۋە ئۇ كۆنى ئۇنىڭ قەسرىدە يېتىپ قالدى .

ئابدۇرېشىتخان دەشتى قىپچاققا ئاتلانغان كۈنى خانىش ، چۆرىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ قەسرىدىلا خوشلاشتى . بۇرغا ، كانايمۇ چېلىنمىدى . تاڭ قاراڭغۇسىدا ئاتلىنىپ چىققان سىپاھلار ئۆز سۇلتانىنىڭ كەينىدىن ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ يۈرۈپ كېتىشتى .

2

كەچ كۈز . يەركەن شەھەر كوچىلىرىدىكى دەل ـ دەرەخلەرنىڭ سارغايغان ياپراقلىرى پىلدىرلاپ يەرگە چۈشمەكتە ئىدى . ھاۋا تۇتۇق بولۇپ سوغۇق شامال چىقىپ تۇراتتى . بەزىدە پۈرۈلداپ كۆتۈرۈلگەن قۇيۇن پىرقىراپ ئايلىنىپ توپا توزىتىپ ، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە سوقۇلاتتى ، كېتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ باش ـ كۆزلىرىگە ئۇرۇلۇپ ، ئۇستىۋېشىنى قارىغۇسىز قىلىۋېتەتتى ، كۆزلىرىنى ئېچىشتۇرۇپ ، ياش چىقىرىۋەتتى .

شەھىدان كۆل مەھەللىسىدىن ئاشۇ قويۇندەك پىرقىراپ چىقىپ كەلگەن سوپى ـ سالىكلەر خېرىدار كۈتۈپ دۇكانلىرىدا ئولتۇرۇشقان تىجارەتچى ، ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلارنى ئەندىشىگە سېلىپ قويدى . ئۇلارنىڭ قولىدا تاش ـ توقماق ، پالتا ، نەيزە ، پىچاق بار ئىدى . ئەڭ

ئالدىدا جەندە ، كۇلاھ كىيگەن خوجا پەيزۇللا ئىشان ھۇ تارتىپ ، جەرە سېلىپ كەلمەكتە ئىدى . ئايغى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان سوپى ـ سالىكلەرنىڭ ئەلپازى ناھايىتى بۇزۇق ئىدى . ئۇلار گۈپ ـ گۈپ دەسسەپ ، پىرقىراپ ئايلىنىپ ماڭسا ، يەردىن ئۆرلىگەن توپا ـ چاڭ ھاۋاغا ئىس ـ تۈتۈندەك ئۆرلەيتتى . ئۇلارنىڭ جەرە سالغان ئاۋازى ئەتراپنى لەرزىگە كەلتۈرەتتى . ئۇلار خانىقادا ئاللانى ياد ئېتىپ زىكرى ـ سۆھبەتتە بولماي ، ئادەم ئۆلتۈرىدىغان قوراللارنى كۆتۈرۈپ نەگە بارماقچى ، قانداق مەقسەتكە يەتمەكچى ؟

ئابدۇرېشىتخاننىڭ دەشتى قىپچاققا لەشكەر تارتىپ بارىدىغانلىقىنى ئاينىگار سۇلتانبېگىمدىن ئاڭلىغان پەيزۇللا ئىشان ئۇنىڭغا : « ئەمدى بارلىق مۇرىتلىرىم بىلەن گۇلئىبھرام ئوردىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ ، ئىسكەندەر سۇلتاننى تەختكە چىقىرىمەن ، خاتىرجەم بولسىلا مەلىكە ئاغىچا خېنىم » دەپ ۋەدە بەرگەنىدى . لېكىن ، ئۇ ئىسكەندەر سۇلتانغا چاپارمەن ئەۋەتمىدى . چۈنكى ، ئۇنى خان قىلىش نىيىتى يوق ، بەلكى ئۆزى خان بولماقچىدى . شۇڭا ، ئىككى ئايدىن بېرى يېزا ـ قىشلاق ، بازارلاردا قاتراپ يۈرۈپ مۇرىتلىرىنى يەنە بىر ھەسسە كۆپەيتكەنىدى ئۇ : « مۇرىتلىرىمدىن ئېلىنغان باج ـ سېلىق ھارام . ماڭا مۇرىت بولغانلار باج ـ سېلىق تاپشۇرماڭلار ، سىلەردىن مەجبۇرى ئېلىنغان باج ـ سېلىقنى سۇلتان ، ۋەزىر ، ئەمىرلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەيش ـ ئىشرىتى ، خان جەمەتىنىڭ راھەت ـ پاراغىتى ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ . گۇلئىبھرام ئوردىسى ئىشرەتخانىغا ئايلىنىپ قالدى . ھەر تەرەپتىن يىغىپ كېلىنگەن ھاياسىز ئەرلەر ، بۇزۇق ئاياللار سۇلتاننىڭ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن پەرۋانە بولماقتا . ئىسلام ئېلىنىڭ ئادىل پادىشاھىدا بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەت سۇلتاندا قالمىدى » دەپ ۋەز ئېيتىپ ، دېھقانلارنىڭ سەئىدىيە خانلىقىغا بولغان ئىشەنچىسىنى تەۋرىتىپ قويغانىدى . شەھەر ، بازاردىكىلەر بۇ ئىشاننىڭ سۆزىگە ئانچە ئىشەنمىسىمۇ ، لېكىن ئويلىنىپ قېلىشقانىدى .

پەيزۇللا ئىشان :

— ئاللانىڭ رەھمىتىگە ئىگە بولىمەن ، دېسەڭلار ، ماڭا ئەگە-
شىڭلار ، شەھۋانىي نەپسى خاھىشىغا بېرىلگەن زالىم ، كاززاپ سۇلتانىنىڭ
ئورنىغا بۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرىگە بېرىلمىگەن ، ئۇ دۇنيانىڭ غېمىنى
يەيدىغان زاھىد غازىنى تەختىگە چىقىرايلى ، — دەپ ۋەز ئېيتىپ ،
يىراق - يېقىندىن توپلانغان مۇرىت ، سوپى - سالىكلىرىنى باشلاپ ئور-
دىغا باستۇرۇپ كىرىش ئۈچۈن ماڭغانىدى .

ئوردا دەرۋازىسى پەشتىقىدا تۇرغان سىپاھلار توپا توزىتىپ كې-
لىۋاتقان مالىمانىنى كۆرۈپ ، ئوردا قاراۋۇللار سەردارى قەيسەر بەگكە
ئەھۋالنى ئېيتتى . ئۇ دەرۋازىنى تاقاشنى بۇيرۇپ ، ئوردا ياساۋۇللار بېگى
ئابدۇباست سەردارغا خەۋەر بەردى . ئۇ بۇ ئىشتىن ئەكرەمنى ۋاقىپلان-
دۇردى ، ئەكرەم قېدىرخانغا ، ئاندىن ئەبۇ سەئىد نائىپ سۇلتانغا
ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى .

شاھزادە ئويلىنىپ قالدى . ئۆزىنىڭ بالا ۋاقتىدا ، سوپىلارنىڭ
ئوردىغا بېسىپ كىرمەكچى بولغىنىنى ۋە ئاتىسىنىڭ ئەمرى بىلەن ئوردىغا
باستۇرماي قايتۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئەسلەپ :

— سوپىلار ئوردىغا كىرگۈزۈلمەي قايتۇرۇۋېتىلسۇن ، — دەپ
ئەمر قىلدى .

ئەمر ئەكرەم ئابدۇباست سەردارغا ئوردىدىكى بارلىق ، قاراۋۇل ،
سىپاھلارنى سەپراست قىلىشنى بۇيرۇدى . ئوردىدىكى ئۈچ مىڭ سىپاھ-
تىن ئىككى مىڭ يەتتە يۈزى ئابدۇرېشىتخان بىلەن كېتىپ ، ئۈچ يۈز
قاراۋۇل ، ياساۋۇللا قالغانىدى . ئۇلار تىزىلغاندىن كېيىن ئەكرەم قېدىر-
خان بىلەن بىللە كۆزدىن كۆچۈردى . قېدىرخان ساداق ، مىلتىق ، قى-
لىچ ، نەيزە ، ئاي پالتا بىلەن قوراللانغان سىپاھلارغا نەزەر سېلىپ
دېدى :

— گۈلئېھرام ئوردىسى — خانلىقىمىزنىڭ يۈرىكى ، بۇ يۈرەك
توختاپ قالسا ، مەملىكىتىمىز خاراپ بولىدۇ ، بۇنى كۆزلىگەن ئىشان ،
سوپى بولۇۋالغانلار ، ئاللانىڭ ئىرادىسىگە قارشى غوۋغا كۆتۈرۈپ :
« دەرۋازىئى مەشرىق » دىن بېسىپ كىرىشنى قەستلەۋاتىدۇ . ئۇلار نائىپ

www.uyghurkitap.com

سۇلتاننىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ قايتىپ كەتكۈچە دەرۋازىلارنى قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىڭلار ، قايتىپ كەتمەي زورلۇق بىلەن بېسىپ كىرمەكچى بولسا ، قەتئىي تاقابىل تۇرۇڭلار ، سوپىلاردىن بىرنىمۇ دەرۋازىدىن كىرگۈزمەڭلار ، سېپىلغا چىقىشىغا يول قويماڭلار ئىلاجى بار قان تۆكۈلمىسۇن ، ئەگەر ئۇلار قان تۆكسە ، توسۇپ زەربە بېرىڭلار ، ئىشاننىڭ دىلى باشقا ، تىلى باشقا ، غەرىزى سۇلتاننى غۇلىتىپ تەختنى ئىگىلەش ، شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلئىبھرام ئوردىسىنى جان تىكىپ قوغدىشىڭلار زۆرۈر ، ئاللا سىلەرگە غەلىبىنى يار قىلسۇن .

— پەرمان ! — دېدى ئەكرەم قېدىرخاننىڭ سۆزىدىن كېيىن ، — بىرىنچى ، مۇشۇ سائەتتىن باشلاپ دەرۋازىئى مەغرىب ۋە دەرۋازىئى مەشرىقتىن ئوردىغا ھېچقانداق يات كىشى كىرگۈزۈلمىسۇن . ئىككىنچى ، يۈز بېشى ، سەردار ، بەگلەر ئوردىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ، نۆكەرلىرىنى سېپىل ئۈستىگە چىقىرىپ ، ھەرقانداق ئامال بىلەن ئوردىغا كىرىشكە ئۇرۇنغانلارغا زەربە بېرىشكە ھەرقاچان تەييار تۇرۇشلىرى كېرەك . ئۈچىنچى ، خان جەمەتى تۇرۇشلۇق ھەرەمگە مەيلى ئايال ، مەيلى ئەر بولسۇن ، خان جەمەتىدىن باشقا ھەرقانداق كىشى كىرگۈزۈلمىسۇن ، كىرىدىغانلار ئاتا ۋەزىرنىڭ رۇخستى بىلەن كىرىشى ، چىقىدىغانلار چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ رۇخستى بىلەن چىقىشى شەرت ، ھەرەمنىڭ چوڭ - كىچىك دەرۋازىلىرىدا ياساۋۇللار مەھرەملەر بىلەن بىرگە قاراۋۇللۇق قىلسۇن .

بەگ ، سەردارلار ئەكرەمنىڭ پەرمانى بويىچە قاراۋۇل ، سېپاھلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ، گۈلئىبھرام ئوردىسىنى قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىشقا كىرىشتى .

مانا شۇ چاغدا ئامانىسا سۇلتانبېگىم ھۇجرىسىدا ، ئابدۇرېشىتخان ئەۋەتكەن مەكتۇپنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى .

« ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن .

ئەي پەيك سابا ، مېنىڭ پايامىم يەتكۈز ،
يارىمغا نىياز ئىلە سالامىم يەتكۈز .
گەر سۇبھى ۋە گەر شام قاشىغا يەتسەڭ ،
ئەلۋەتتە دۇئايى سۇبھى شامىم يەتكۈز .

مەلىكەم ـ قەدىرلىكىم ، دەشتى قىپچاق دىيارىغا يېتىپ بېرىپلا جەڭگە كىرىپ كەتتۇق . ھەقنەزەرخان لەشكەرلىرىنى ئىسسىق كۆل دىيارىدىن چېكىندۇردۇق ، ئەمما جەڭ كەسكىن داۋاملىشىۋاتىدۇ . ئاللا پاناھىدا سالامەت تۇردۇم . سىزنى چۈشۈمدە كۆرۈپ ، ئويغۇمدا سېغىنىپ ، كۆڭلەرنى جەڭگاھتا ئۆتكۈزمەكتىمەن . مۇقاملارنىڭ داستان ـ مەشرەپلىرىگە ساتار چېلىپ ئولتۇرغان گۈزەل قىياپىتىڭىز ماڭا كۈچ جاسارەت بېغىشلىماقتا .

قەدىرلىكىم ، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ . مەلىكە ئاچىڭىزدىن ھال سوراپ تۇرۇڭ . نۇسرەت قازىنىشىمىز ئۈچۈن ئەتىگەن ـ ئاخشامدا دۇئا قىلىڭ ، ئۇزۇنغا قالماي دىدار كۆرۈشكەيمىز ، ئىنشائاللا .

خەير قەدىرلىكىم ، ئامان بولۇڭ .

ئابدۇلرەشىدخان

دەشتى قىپچاق ، ھىجرىيە 947 ـ يىلى »

چاپارمەن بۇ خەت بىلەن بىرگە چۈچۈك شۇلتانبېگىمگە ، قىدىرخان ، ئەكرەملەرگىمۇ بىر پارچىدىن خەت ئېلىپ كەلگەنىدى .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىم خەتنى باغرىغا باستى . مۇنچاق ـ مۇنچاق ياشلار مەڭزىدىن دومىلاپ ئېتىكىگە چۈشتى . ئۇ مۇشۇ ئىككى ئايدىن بېرى ، خېلى خوپ تارتىلىپ قالغانىدى . « ئاھ ، خۇدا ! سۇلتانىنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن » دەپ ئىلتىجا قىلدى . ياشلىرىنى سۈرتۈپ ، قولىغا ساتارنى ئالدى ۋە « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنى چېلىشقا باشلىدى . كۆز ئالدىغا ئابدۇرېشىتخان كەلدى . ئۇنىڭ قولىدا قىلىچ پارىلداپ تۇراتتى . ئامانىنسادا گويا سۇلتان تەمبۇر چېكىپ تەككەش قىلىۋاتقاندەك بىر سېزىم پەيدا بولۇپ ، ساتارنى شۇنداق بېرىلىپ چالدىكى ، مەرىيەمنىسا بۇ-

ۋىنىڭ كىرگەنلىكىنىمۇ تۇيماي قالدى . ئۇ چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ كىرگەنىدى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ساتارنى قويۇپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، مەريەمنىسا بۇۋى بىلەن بىللە مېھمانخانىغا كىردى . چۈچۈك سۇلتانبېگىم بىلەن يۈز يېقىپ قىزغىن كۆرۈشتى ، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتى ، هال ـ مۇڭ بولۇشتى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ « كېنىزەكلەرگە بەرسىلە » دېگىنىگە ئۇنىماي ئۇنىڭ قولىغا سۇ قويۇپ بەردى . داستىخاننى ئۆزى سېلىپ ، گېزەك ، يەل ـ يېمىش قويدى . زەپەر سېلىپ دەملەنگەن چايدىن كۈمۈش جامغا قويۇپ سۇندى ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم :

ـــ سىڭلىم ، سۇلتان سەپەرگە چىقىپ كەتكەن ئىككى ئايدىن بۇيان ، نەچچە قېتىم مېنى يوقلاپ بېرىپ خۇش قىلدىڭلا . لېكىن ، ئۆزۈم كېلەلمىدىم ، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا ، ـــ دېۋىدى .

ـــ كۆڭلۈمگە نېمىشقا ئالاي مەلىكە ئاچا سىلىنى يوقلاپ تۇرۇش ، خىزمەتلىرىدە بولۇش مېنىڭ بۇرچۇم ، ـــ دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم .

ـــ رەھمەت سىڭلىم ـ رەھمەت ، سىلىدىن ناھايىتى مىننەتدارمەن ، ـــ دېدى چۈچۈك سۇلتانبېگىم چايدىن ئوتلاپ .

ئۇ شەمشىبانۇ ، گۈلئايىملارنى ئىشقا سېلىپ ، قىلغان قەستى يوققا چىققاندىن كېيىن بىر نەچچە يىلنى غەم ـ ئەندىشە ئىچىدە ئۆتكۈزدى . هالبۇكى ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم هېچ ئىش بولمىغاندەك ئوچۇق چىراي ئېچىپ ، ئۇنىڭغا خاتىرجەملىك بېغىشلىدى ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم بۇنى ئۇنتالمايتتى . ئۇ ھەتتا ئامانىسا سۇلتانبېگىمدىن قىلچە دۈشمەنلىك سەزمىدى . ئاخىر ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈل ، سەمىمىي ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇپ ، ئۆز سىڭلىسىدەك كۆرىدىغان بولدى ۋە ئايىنگار سۇلتانبېگىمدىن ئۆزىنى تارتتى .

چۈچۈك سۇلتانبېگىم چاي ئىچىۋېتىپ ، ئۆتكەن ئىشلارنى

ئويلاپ ، بىر قىسما بولۇپ يۈزى چىمىلدىدى ـ دە :

— سۇلتان ئالىيلىرىدىن خەت كەلگەنىكەن ، سىلىنى يوقلاپ تۇرۇشۇمنى تاپىلاپتۇ سىڭلىم ، سىلىگە مەن يۈز كېلەلمەيمەن ، — دېدى . ئامانىنسا كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى :

— نېمىشقا ئۇنداق دەيلا مەلىكە ئاچا ؟ ھەرقانداق ئانىنىڭ ئۆز كۆندىشىگە نىسبەتەن دوستانە مۇناسىۋەتتە بولالمايدىغانلىقى ـ بۇ بىر ھەقىقەت ، بۇنى چۈشىنىمەن ۋە ئازابلىنىمەن . تەقدىرنى ئۆزگەرتىش بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن . تىلىكىمگە يارىشا ، ئاللا ئىگەم ئىككە-مىزنى ئاخىر يېقىن قىلدى ، ئاچا ـ سىڭىل بولۇپ قالدۇق . بۇنىڭدىن مەن بەك خۇش .

ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي ئېيتىشى چۈچۈك سۇلتانبېگىمنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى . ئۇ ئامانىنسا سۇلتان-بېگىمنىڭ ياخشى كۆڭلى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتماقچى بولۇپ تۇراتتى ، شەمشىبانۇ ئاتا ۋەزىرنىڭ ئىككى خانىشقا مۇھىم بىر ئىشنى ئېيتقىلى كەلگەنلىكىنى قەسىر ھويلىسىدا ساقلاپ قالغانلىقىنى يەتكۈزدى ، ئىككى خانىش ئەجەبلەنگەن ھالدا بىر ـ بىرىگە قاراپ قويۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى . مېھمانخانىغا چىقىپ دەر پەردە ئارقىسىدا ئولتۇرۇشتى .

سالام بېرىپ كىرگەن قېدىرخان دەر پەردە ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى . ئۇ دوبۇلغا ، ساۋۇت كىيىپ ، قىلىچ ئېسىۋالغان . ھەمىشە كۈلۈمسىرەپ يۈرىدىغان بۇ ئاتا ۋەزىرنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ ، قوشۇمىسى تۈرۈلگەنىدى .

— مەلىكە خېنىملار ، — دېدى ئۇ سالماق ھالدا گەپ ئېچىپ ، — بىر تۈركۈم تەلۋىلەر سۇلتانىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ ، ئوردىمىزغا بېسىپ كىرمەكچى بولۇۋاتىدۇ . ئۇلار ئەتىگەندىن بېرى دەرۋازىئى مەشرىق ئالدىدا غوۋغا قىلىپ ، بىر نەچچە ياساۋۇلىمىزنى ئۇ-رۇپ ئۆلتۈردى . ئۇلارغا ئەمىر ئەكرەم بىلەن كۆپ نەسىھەت قىلدۇق ، خوجا مۇھەممەد شىبىرىپ بۇزرۇكۋارمۇ ئۇلارغا قايتىپ كېتىشكە نەسىھەت قىلسىمۇ كەتكىلى ئۇناشمىدى . ئۇلارنىڭ مەقسىتى يامانەك قىلىدۇ ، بۇ

تەلۋىلەرنىڭ پىرى بولغان خوجا پەيزۇللا ئىشان « ئەيش ـ ئىشرەت ماكانى بولغان ئوردىنى گۇمران قىلىمىز ! » دەپ ۋالاقلاپ ، مۇرىتلىرىنى كۇشكۇرتۇپ ئوردا دەرۋازىسىنى تاش بوران قىلدى . بارغانسىرى ھەددىدىن ئېشىپ ، ئوردا سېپىلىغا چىقىشقا ئۇرۇنغان تەلۋىلەرنى قويغان شوتىسى بىلەن ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدۇق . ئەھۋال خەتەرلىك ، ئەسلىدە ئۇلارنى گەپ ـ سۆز بىلەن قايتۇرۇۋېتىپ ، ئاندىن ھەربىرلىرىنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويماقچى بولۇۋىدۇق ، ئەمما ئۇلار قايتىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، بارغانسېرى غالجىرلىشىپ ، « شەھۋانىيەتچى مۇغەننىلەردىن ئوردىنى تازىلىمىغۇچە قايتمايمىز ! » دەپ جار سېلىپ ، دەرۋازىنى مەغرىبىنىمۇ تاش بوران قىلدى ، ئۇلار ھە دەپ ئوردىغا بېسىپ كىرمەكچى بولۇۋاتىدۇ . شۇڭا ، ھەر بىرلىرىنى بۇ پاراكەندىچىلىكتىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇشنى زۆرۈر تاپتىم . خاتىرجەم بولۇشسىلا ، سۇلتانىمنىڭ ئەمرىنى ئادا قىلىپ ، ئۇ تەلۋىلەرنىڭ ئوردىغا بېسىپ كىرىشىگە ھەرگىز يول قويمايمىز .

— ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ ، ئىككىنچى قېتىم بۇنداق پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قوغلىۋېتىشىمىز لازىم ئاتا ۋەزىر . بىخۇدلۇق قىلمىسۇن ، — دېدى چۇچۇك سۇلتانبېگىم .

— ئەلۋەتتە ، دېگەنلىرىدەك قىلىمىز مەلىكە ئالىيلىرى ، بۇگۈن چۈشتىن ئېتىبارەن ئوردا مۇھاپىزىتىنى كۈچەيتتۇق . ھەرەمدىن چىقىدىغانلار ھەربىرلىرىنىڭ ئىجازەتنامىسىنى ئېلىپ چىقىدىغان ، كىرىدىغانلار باش ئەمىر بىلەن مېنىڭ رۇخسىتىمنى ئېلىپ كىرىدىغان بولدى . بىئارام بولۇشمىسىلا ، شۇنداقلا غەپلەتتە قېلىپ ، بارماق چىشلەيدىغان ئەھۋالمۇ سادىر بولمىسۇن ، ھەر ھالدا سەگەك تۇرۇش كېرەك . مەن ئەمدى قايتاي ، — دەپ قىدىرخان تۇردى .

— ئاتا ۋەزىر ، ۋاقىئەنىڭ تەرەققىياتىدىن بىزنى خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرغايلا . خۇداغا تاپشۇردۇق ، — دېدى چۇچۇك سۇلتانبېگىم .

— خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرىمىز مەلىكە ئالىيلىرى . خەير ، ئامان بولۇشسىلا .

قىدىرخان ھەرەمدىن چىققاندا ، ناماز دىگەر بولغانىدى .

پـەيزۇللا ئىشانىنىڭ مۇرىتلىرى كەچ كىرگەندىمۇ، ئوردا دەرۋازى-لىرى ئالدىدىن كەتمىدى. ئەتىسى، ئۆگۈنىمۇ كېتىشمىدى. يېزا-قىشلاقلاردىن ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان مۇرىتلار بىلەن مەيدانىي ئادالەت توشۇپ كەتتى ئۇلار ئوردا سېپىلى ئۈستىدىكى سىپاھلارغا تاش، چالما ئېتىپ، ئوت تاشلاپ، ۋارقىراپ - جارقىراپ ئاسماننى بېشىغا كېيىشتى.

3

قېدىرخان ۋەزىر، ئەمىر، بەگلەر بىلەن سېپىل ئۈستىدە كېڭەش ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

— خوجا پەيزۇللا ئىشان بىلەن يۈزمۇ يۈز سۆزلىشىپ باققۇم كې-لىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇ ياخشىلىقچە مۇرىتلىرىنى قايتۇرۇپ كېتىشكە ئۇنىسا، بىزمۇ ئۆزىمىزنى تۇتۇۋېلىپ، زىيان - زەخمەتنى سۈرۈشتۈرمەي تۇرايلى، ئەگەر قايتىپ كېتىشكە ئۇنىمىسا، دەرھال چاپارمەن ئەۋەتىپ، سۇلتاننى بۇ توپىلاڭدىن خەۋەرلەندۈرەيلى ۋە ئوردىنى پىداكارلىق بىلەن قوغدايلى، ھەر بىرىڭلارنىڭ يەنە قانداق مەسلىھىتى بار؟ — دېدى قې-دىرخان ۋە ئۆزىنى چۆرىدەپ تۇرغان ئەمىر، سەردارلارغا جاۋاب كۈتۈپ قارىدى.

— قارىغاندا، بۇ تەلۋىلەر ئاسانلىقچە كەتمەيدىغاندەك قىلىدۇ، ئۇلار كۈندىن - كۈنگە ئاۋۇپ كېتىۋاتىدۇ، ئاتا ۋەزىر. سىپاھلار سې-پىلدىن چۈشۈپ يەكمۇ يەك ئېلىشىشقا ئازلىق قىلىدۇ. سۇلتانغا دەرمەھەل چاپارمەن ماڭدۇرايلى، لېكىن جانابلىرى ئۇ ئىشان بىلەن يۈزمۇ يۈز سۆزلەشسىلىرى نەتىجە چىقماسمىكىن، — دېدى ئەمىر ئەكرەم يا-ساۋۇل - نۆكەرلەردىن كۆپرەك ئېلىپ قالمىغىنىغا پۇشايمان قىلىپ.

— بىر ئىمىز ئون سوپىغا تېتىيمىز. دەرۋازىدىن ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ ئېلىشايلى، ئېلىشمىساق قوغلىۋېتەلمەيمىز، — دېدى سەردار ئابدۇباست بەگ قىلىچىنىڭ سېپىنى مەھكەم تۇتۇپ ۋە ئاتا ۋەزىرگە تى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كېلىپ تۇرۇپ .

— سېپىل ئۇستىدىكى بارلىق سىپاھلار مىلتىق ، ساداقتىن ئوقئا تۇتايلى .

— بۇنداق بىكىنىپ تۇرىۋەرسەك ئۇ تەلۋىلەر بىزنى بوزەك قىلىدۇ .

— ئاشۇ ئالدامچىلارغا تەڭ كېلەلمىسەك ، سۇلتان ئالىيلىرىغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز ؟

— ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرەيلى ، رەھىم قىلمايلى .

سەردار ، بەگلەرنىڭ غەزەپلىك چۇقانى كۆككە كۆتۈرۈلدى .

پەيزۇللا ئىشاننىڭ مۇرىت ، سوپى ـ سالىكلىرى بىلەن كېلىپ ، ئوردىنى قامال قىلىشقىنىغا بۈگۈن توققۇز كۈن بولغانىدى . يېزا ـ قىشلاقلاردىن كېلىۋاتقان مۇرىتلار كۈنسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى . ئوردىنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالغانىدى . ھەپتىدىن بېرى يۇرت ، ۋىلايەتلەردىن باج ـ سېلىق ، توققۇز تارتۇق ئېلىپ كەلگەن ئەمەلدارلار پەيزۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتلىرى تەرىپىدىن تۇتۇپ قېلىنىپ ، خالتا ـ خالتا تىللا ـ تەڭگە ، تاي ـ تاي كىمخاپ ، تاۋار ، كېنىزەك قىزلار ، تولپار ئاتلار ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى . يامان بولغىنى ، پەيزۇللا ئىشان نۇرغۇن مۇرىتلىرىنى باشلاپ بېرىپ ، يەركەن ھاكىمبەگ مەھكىمىسىنى ئىگىلىۋالدى ، جاھان مەدرىسىدىن تالىپلارنى قوغلاپ چىقاردى . يىللاردىن بېرى ھاكىمبەگ بولۇپ كېلىۋاتقان ئوسمانبەگنى بالا ـ چاقىلىرى بىلەن تۇتقۇن قىلىۋالدى . قىدىرخان يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى بايان قىلىپ دېدى .

— خوجا پەيزۇللا ئىشان نادان ئاممىنى ئالداپ قۇترۇتۇپ توپىلاڭ كۆتۈرگەنىكەن ، ئۇنى بېسىقتۇرماي بولمايدۇ . ئەمما ، نەچچە مىڭ قارام تەلۋە توپىلاڭچىلارغا بىر نەچچە يۈز سىپاھ بىلەن داۋاملىق تاقابىل تۇرماق تەس . قارامىلىق قىلىپ ئۇلار بىلەن تۇتۇشساق زىيان تارتىمىز ، ھەتتا ئوردىدىن ئايرىلىپ قېلىشىمىز مۇمكىن ، ئۇ چاغدا سۇلتانغا يۈز كېلەلمەيمىز ، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سادىق پۇقرالىرىغا يۈز كېلەلمەيمىز ،

ئاللامۇ بىزنى كەچۈرمەيدۇ ، بىز ئۇبدان ئويلىنىپ كۆرۈشىمىز كېرەك .

ئەكرەم باشلىق سەردار ، بەگلەر ئاتا ۋەزىرنىڭ دېگەنلەرىنى ئويلاپ كۆرۈپ مۇنداق قارار قىلىشتى :

بىرىنچى : ئاتا ۋەزىر ، پەيزۇللا ئىشان بىلەن سۆزلىشىپ ، قايتىپ كېتىشكە دالالەت قىلىش .

ئىككىنچى : ئەگەر ئۇلار قايتىپ كەتمەي ، ئوردىغا ھۇجۇم قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە ، چىڭ تۇرۇپ ئوردىنى قوغداش .

قىدىرخان پېشىن نامىزىنى ئۆتەپ بولۇپلا دەرۋازىئى مەشرىقنىڭ پەشتىقىغا چىقىپ ، مەيدانىي ئادالەتكە كۆز سالدى . پالتا ، توقماق ، نەيزە ـ قىلىچ كۆتۈرگەن تەلۋىلەر ۋارقىرىشىپ ـ جارقىرىشىپ ، دەرۋازىغا ، سېپىل ئۈستىگە تاش ، چالما ئېتىشىۋاتاتتى ، بەزىلىرى كۆپۈۋاتقان ئوتۇننى ، بەزىلىرى ئوت تۇتاشتۇرۇلغان ياغلىق قاپاقنى تاشلاۋاتاتتى . پەيزۇللا ئىشان جەندىسىنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ ، پىرقىراپ ئايلىنىپ ، ھۇ تارتىپ ، جەرە سالماقتا ئىدى . ئۇنىڭ باش كۆزىدىن سۇدەك قۇيۇلغان تەر ئۇزۇن تونچە كۆڭلىكنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى .

زالالەتتۇر بۇ دۇنيا ، ياھۇ يائاللا ،
قاباھەتتۇر بۇ دۇنيا ، ياھۇ يائاللا .

يۈزلىگەن مۇرىت ئۇنىڭغا جور بولۇپ جەرە سېلىۋاتاتتى . . .

قىدىرخان ئۇنى قاتتىق ۋارقىراپ چاقىردى :

— ئى ، بۇزرۇكۋار !

خوجا پەيزۇللا ئاڭلىسىمۇ جاۋاب بەرمىدى .

قىدىرخان ئۈچ قېتىم بار ئاۋازى بىلەن توۋلىدى :

— ئى بۇزرۇكۋار !

پەيزۇللا ئىشان جەرە سېلىشتىن توختاپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ پەشتاققا كۆز سالدى .

— ھە ، ئاتا ۋەزىر ، ئەجەب بۇگۈن زۇۋانىڭىز ئېچىلىپ قالدىغۇ . دەرۋازىنى ئېچىۋەتمەمسىز ؟ — دېدى ئىشان ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈ-

رۇپ .
— ئالدىرىماڭ بوۋرۇكۋار ، ئاۋۋال سۆزلىشىۋالىلى .
— سىز ئېگىزدە ، مەن پەستە تۇرسام ، قانداقمۇ سۆزلىشىپ بىر قارارغا كېلەلەيمىز ؟ سۆزلەشمەكچى بولسىڭىز دەرۋازىنى ئېچىپ چىقىڭ .
قېدىرخان يېنىدىكى ئەمىر ئەكرەمگە قارىدى :
— ئەمىر ، دەرۋازىنى ئېچىشقا بولمايدۇ . مەن سېپىلدىن شوتا بىلەن چۈشەي .
ئەكرەم بىردەم ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ ، ئۇردا ياساۋۇللىرىنىڭ سەردارى ئابدۇباستى بەگكە جەڭ شوتىسى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى . قېدىرخان ، دوبۇلغىنى ئېلىۋېتىپ بەقەسەم تونىنى كىيدى . پەشتاقتىن چۈشۈرۈلگەن شوتىغا پۇت قويدى .
خوجا پەيزۇللا ئىشان قېدىرخاننىڭ شوتا بىلەن چۈشۈۋاتقىنىنى كۆرۈپ ھىجايدى . سېپىلغا چالما ـ كېسەك ، ئوت ئېتىۋاتقانلارمۇ ، جەرە سېلىۋاتقانلارمۇ توختاپ ، شوتىدىن ئاستا چۈشۈۋاتقان قېدىرخانغا تىكىلىشتى . ئۇ يەرگە دەسسەپ ، سالماق قەدەم بىلەن خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ ئالدىغا باردى .
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋرۇكۋار .
خوجا پەيزۇللا ئىشان جاۋاب سالام قايتۇرماي قاقاقلاپ كۈلدى ۋە :
— ئى سازەندە ، ئابدۇلرەشىدخان ساڭا ئالدانغان بىلەن ، مەن ئالدانمايمەن . قېنى ، تىزلىنىپ تۆۋبە قىل ، ئاياغلىرىمغا باش قوي ، — دېدى .
قېدىرخاننىڭ قېنى يۈزىگە تەپتى . ئالدىغا بىر قەدەم باستى .
— مۇسۇلماننىڭ بەلگىسى ـ سۆزىگە ئەمەل قىلىش ئىشان . سۆزلىشىشكە ماقۇل بولغانىدىڭىز . ئەمدى يېنىۋالامسىز ؟ مۇرتەدنىڭ بەلگىسى ـ سۆزىدە تۇرماسلىق . ئېيتىڭا ، مۇشۇ دەم مۇسۇلمانلىقىڭىزنى ئىسپاتلامسىز ياكى مۇرتەدلىكىڭىزنى ئاشكارا قىلامسىز ؟ — دېدى قېدىرخان ئىشانغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ چېقىر كۆزلىرى قىسىلدى. ياڭاق گۆشلىرى لىپىلداپ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى. ئۇزۇن ساقىلىنى تۇتاملاپ كەينىگە بىر قەدەم چېكىندى.

— بەس! سەن مېنىڭ مۇسۇلمانى كامىل ئىكەنلىكىمدىن، ئەۋلىيالىقىمدىن گۇمانلىنامسەن تېخى. كارامىتىم بىلەن سېنى ئالدىمغا كەلتۈرگىنىمنى مۇرىتلىرىم كۆردى. بۇنى ئىنكار قىلالامسەن سازەندە؟

— سەن كارامەت ئىگىسى ئەۋلىيا ئەمەس، ئالدامچى كاززاپسەن. ئالدىڭغا مېنى سەن كەلتۈرمىدىڭ. ئاللا ئىگەم كەلتۈردى. قېنى ئېيت! — قېدىرخان ئەمدى سەنلەپ سۆزلەشكە باشلىدى، — نېمىشقا ئوردىنى قامال قىلىۋالىسەن؟ كارامەتلىك ئەۋلىيا بولساڭ، كارامەت كۆرسىتىپ دەرۋازىنى نېمىشقا ئۆرۈۋېتەلمەيسەن، نېمىشقا ئۇچۇپ سېپىل ئۈستىگە چىقالمايسەن، نېمىشقا مەن بىلەن سۆزلىشىشتىن قورقىسەن؟ — قېدىرخان بارماق قولىنى بىگىز قىلىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدى، — ئاللا - ئاللا دەيسەن، ئاللادىن قورقماي ئۆزۈڭنى ئۇلۇغلايسەن. بەندىلەر ئالدىدا ئۆزۈڭنى ئۈستۈن تۇتۇپ، پېشىڭگە، پۇتۇڭغا باش قويغۇزىسەن، مۇرىتلىرىڭ ئالدىڭغا ئۆمىلەپ كېلىپ، ئارقىسىغىچە ئۆمىلەپ چىقىپ كېتىدۇ. بۇ سېنىڭ ئۆزۈڭنى چوڭ تۇتقىنىڭ، مەنمەنلىك قىلغىنىڭ ئەمەسمۇ؟ بىلىپ قوي ئىشان، ئۇلۇغلۇق، چوڭلۇق، بىر ئاللاغا خاستۇر. ئەۋلىيا، ۋەلىلەر ئەڭ كەمتەر، ئاللانىڭ ئەڭ سەممىي بەندىلىرىدۇر، ئۇلار ئۆزلىرىنى سەندەك داۋراڭ قىلىپ ئاشكارىلىمايدۇ.

قېدىرخان ساقىلىنى سىقىمداپ خەپىلەۋاتقان ئىشاندىن كۆزىنى ئېلىپ، ھاڭۋېقىپ قالغان مۇرىت، سوپى - سالىكلىرىغا قارىدى. ئۇ ئىشاننى كۆرسىتىپ دېدى:

— خوجا پەيزۇللا ئەۋلىيا، ۋەلى ئەمەس، بۇزرۇكۋار ئىشان ئەمەس، ئالدامچى كاززاپتۇر. تىلى باشقا، دىلى باشقا ئىككى يۈزلىمچى، مۇناپىقتۇر. خالايىق ئۇنىڭغا ئالدانماڭلار، سۆزىگە ئىشەنمەڭلار. قايتىپ كېتىڭلار.

uyghurkitap.com

— قايتىپ كەتمەڭلار ! — خوجا پەيزۇللا ئىشان ئىككى قولىنى ھەر تەرەپكە ئۇزىتىپ جان ـ جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى ، — بۇ سازەندىنىڭ سۆزىگە كىرمەڭلار ، جايىڭلاردىن قىمىرلىماڭلار ! — ئۇ قىبدىرخانغا بىگىز قولىنى تەڭلىدى ، — سەن مېنىڭ مەقسىتىمنى بىلمەكچىمۇ ؟ ئاڭلا ! مەقسىتىم شۇكى ، سەندەك شەھۋانىيەتچى بۇزۇق سازەندىلەرنى ، داخانلىق قىلىپ سۇلتانىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالغان لولىنىڭ سېھرىگەر قىزىنى ۋە ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىپ ، ئاللانى ئۇنتۇغان گۇمراھلارنى ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىپ ، تەقۋا ، دۇنيانى دوست تۇتمايدىغان سۇلتاننى تەختكە چىقىرىش ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

— سەنمۇ بىلىپ قوي ئىشان ! قارا نىيىتىڭدىن ، شۇم پەيلىڭدىن يانمىساڭ ، ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچرايسەن ، بۇ ئەلۋەك زېمىندىن ھەيدەپ چىقىرىلىسەن . بارار جايىڭ تاغۇ دەشت بولىدۇ ، — دېدى قىبدىرخان قەھرى بىلەن . ئاندىن ئۆزلىرىگە كۆز سېلىپ تۇرغان مۆرىت ، سوپى ـ سالىكلارغا خىتاب قىلىپ دېدى ، — خالايىق ، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخان ئادىل پادىشاھ ، ئۇ شەھۋانىيەتچى ئەمەس . ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىپ ، ئاۋامنى ، مەملىكەتنى ئۇنتۇپ قالغىنىنى يوق . كېچە ـ كۈندۈز ئەل غېمىنى يەپ ، ئادالەت بىلەن سۇلتانلىق قىلىپ ، ئاۋامنىڭ ھالىغا يېتىپ ، ئەل ـ يۇرتىمىزنى پاراۋان ، كۈندۈزلىرىمىزنى شادىمان قىلدى . مەملىكىتىمىزگە تىنچلىق ، ئاسايىشلىق بەخش ئەتتى . خانىش لولىنىڭ قىزى بولسىمۇ ، ئىمانى كامىل ، ۋىجدانى پاك پاساھەتلىك مەلىكىدۇر . ئۇنىڭ ياخشى نىيىتى مەملىكىتىمىز ۋە خانلىقىمىزغا ئەمىنلىك ۋە شەرەپ بەخش ئەتتى . ئۇ پاكلىقنىڭ ئۈلگىسى . ئۇنىڭ كۈلكىسى — ئەلنىڭ كۈلكىسى . ئۇنىڭ چالغان مۇسىقىسى — ئاۋامنىڭ ئاھىدۇر ، ئاۋامنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانىدۇر . ئۇ يورۇقلۇقتا چىقارغان مۇقاملار ئاۋامنىڭ مەنىۋى خەزىنەسىدۇركى ، ئەۋلادلار ئۇچۇن بىباھا تۆھپە ، تەشنالار ئۇچۇن بۇلاقتۇر .

— ئاغزىڭنى يۇم بەدبەخت ! — خوجا پەيزۇللا ئىشان تال ـ تال بولۇپ ، سالپىيىپ تۇرۇپ قالغان ، كەتمەكچى بولۇپ ماڭغان مۆرىتلىرىغا

كـۆزى چۈشۈپ ، قىدىرخاننىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى ، ــ قاراپ تۇرسام تەپتارتماي ئاغزىڭغا كەلگەننى دەپ ، ئاۋامنى كەتكۈزۈۋەتمەكچى بولۇۋا- تىسىنا ! مېنى بوش چاغلاۋاتامسەن ؟ ئەمدى كارامىتىمنى كۆر ! ــ ئۇ ئەتراپىدا قول باغلاپ تۇرغان سوپى ـ سالىكلىرىغا بۇيرۇدى ، ــ بۇ مۇرتەدنى تۇتۇپ باغلاڭلار .

يەتتە ـ سەككىز سوپى كېلىپ قىدىرخاننى باغلىدى ۋە ئۇنى دەشكۇشلەپ ، تۇرتۇپ ئېلىپ ماڭدى . قىدىرخان يۇلقۇنۇپ توختاپ ، مىلتىق ، ساداقتىن ئوق ئۆزمەكچى بولۇپ ، سېپىل ئۈستىدىن ئىنتىلىپ تۇرغان بەگ ـ سىپاھلارغا كۆز سېلىپ دېدى :

ــ ئەمىر ئەكرەم ، سەردار ، سىپاھلار ، ئېغىر ـ بېسىق ، تەمكىن بولۇڭلار ، ئالدانغان ئاۋامنىڭ جېنىغا زامىن بولماڭلار ، ئوردىنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىڭلار . . .

ــ نېمىگە قاراپ تۇرۇشىسەن ؟ ئېلىپ مېڭىش بۇ ئىبلىسنى ! ــ دەپ ۋارقىرىدى خوجا پەيزۇللا ئىشان .

سوپىلار قىدىرخاننى ئىنتىرىپ توختاتماي خانىقاغا ئېلىپ باردى . ئىشانغا بوي سۇنمىغان مۇرىتلارنى ئازابلايدىغان چاھقا سېلىپ ، ئۈستىنى تاش ياپقۇ بىلەن ياپتى .

قىدىرخاننىڭ كەينىدىن قاراپ قالغان ئەكرەم لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى : « ئاتا ۋەزىرنى ئۇ خۇنپەرنىڭ ئالدىغا بېرىشقا قويمىسام بو- لۇپتىكەن . ئاق كۆڭۈل ئادەم ـ دە ، ئاچ يولۋاسقا ئۆزىنى تۇتۇپ بەردى . بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام ، ھەي ئېسىت . . .»

ــ ئەمىر جانابلىرى ، پەرمان بەرسىلە . ئۇ ئىشاننى ، ئۇنىڭ مۇ- رىت ، سوپى ـ سالىكلىرىنى ئوققا تۇتۇپ ، ئاتا ۋەزىرنىڭ ئىنتىقامىنى ئالايلى ، ــ دېدى ئابدۇباسىت چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ .

خىيالـدىن ئۆزـگە كەلـگەن ئەمىر ئېـغىر تىنىپ بېـشـىنى چايـقىدى .

ــ ئاتا ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ سەردار ؟ ئۇ شۇ ھالدا تۇرۇپ ئالدانغان خالايىقنىڭ جېنىغا زامىن بولماسلىقىمىزنى تاپىلىدى

ئەمەسمۇ ؟ بىز سەۋر قىلىپ تۇرايلى . . .
ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەي ، سوزماقتىن ئېتىلغان بىر تاش ئەكرەمنىڭ دوبۇلغىسىغا تېگىپ ، چېكىسىنى قاتتىق ئاغرىتىۋەتتى . خوجا پەيزۇللا ئىشان پەشتاق ۋە سېپىل ئۈستىدىكى سىپاھلارنى كۆرسىتىپ :
— تاش بوران قىلىڭلار ، — دەپ مۇرىتلىرىغا بۇيرۇدى . نەچچە مىڭ قولدىن ئېتىلغان تاش ، كېسەك ، تاشلانغان ئوت پەشتاق ۋە سېپىل ئۈستىدىكى سىپاھىلارنى باش كۆتۈرگۈزمىدى . غەزەپلەنگەن ئەكرەم :
— مىلتىق ، ساداقتىن ئوق ئۈزۈپ ، ئۇ تەلۋىلەرنىڭ پۇتلىرىنى چېقىپ تاشلاڭلار ، — دەپ پەرمان قىلدى .
مىلتىق ، يانىڭ ئوقلىرى ئىشاننىڭ مۇرىتلىرىنىڭ ئۈستىگە مۆلدۈردەك ياغدى . يىقىلغانلارنىڭ داد — پەريادلىرى جەرە سىلىۋاتقان خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى . ئارقىغا يېنىپ قاچقانلار بىر — بىرىنى سوقۇپ ، يىقىتىپ ، دەسسەپ ، دەرۋازىدىن خېلى يىراقلاشتى .
شۇ كۈنى كەچ ئەكرەم بارلىق بەگ ، سەردارلارنى دەرۋازا ئۈستىدىكى پەشتاققا يىغدى . ئاي قاراڭغۇسى بولۇپ ، ئاسماندا يۇلتۇزدىن ئەسەر يوق ئىدى .
— بەگ ، سەردارلار ، كۆردۈڭلار ، خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتلىرى ھەددىدىن ئاشماقتا . خېلى كۆپ قېرىنداشلىرىمىزنى ھاياتىدىن ئايرىدى . بۇنداق كېتىۋەرسە بەرداشلىق بېرەلمەي قالىمىز . شۇڭا ، سۇلتان ئابدۇلرەشىدخانغا چاپارمەن ئەۋەتىشىمىز زۆرۈر بولۇپ قالدى . قېنى كىم بارىدۇ ؟ — دېدى ئەكرەم سىپاھلار كۆتۈرگەن ئوتقاش يورۇقىدا كۆپچىلىككە سەپسىلىپ .
— مەن باراي ئەمىر جانابلىرى ، — قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ ئالدىغا چىقتى دەۋرانبەگ .
بۇ يىگىت « جاھان مەدرىسى » دە سەككىز يىل ئىلىم تەھسىل قىلغاندىن كېيىن خاس نۆكەرلىككە تاللىنىپ ، ئوردىغا كەلگەنىدى .

ئابدۇرېشىتخان بۇ نۆۋەت سەپەرگە ئاتلانغاندا، مەرىيەمنىسا بۇۋىنى يەنە داغى ھەسرەتتە قويماسلىق ئۈچۈن، ئۇنىڭ بۇ ئوغلىنى ئوردىغا قالدۇرۇپ قويغانىدى.

ئەمىر ئەكرەم كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان بەستلىك يىگىتنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، باش لىڭشىتتى. ئىككىنچى بولۇپ ئالائىددىن ماھمۇد بارلاسنىڭ ئوغلى غىياسىددىن سابىت بارلاس ئوتتۇرىغا چىقتى. . . شۇنداق قىلىپ چوڭ ـ كىچىك ئوتتۇز نەپەر ياساۋۇل، نۆكەر بېرىش ئىرادىسىنى بىلدۈردى.

ئەكرەم ۋەزىر، بەگ، سەردارلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۇلار ئىچىدىن ئون نەپەر ئەزىمەتنى تاللىدى. بۇلارغا ئوردىنىڭ پەۋقۇلئاددە يۈگۈرۈك چاپارمىنى ئابدۇللا ئىزچى ئەييارنى باش قىلدى. ھەممىسىگە جەندە ـ كۇلاھ كىيگۈزۈپ، يېرىم كېچىدىن ئۆتكەن مەھەلدە دەرۋازىنى سەل ئېچىپ يولغا سالدى. ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلەپ، خوجا پەيزۇللا ئىشانىنىڭ بەخىرامان ئۇخلاۋاتقان مۇرىتلىرى ئارىسىدىن ئۈن چىقارماي ئۆتۈپ، شامالدەك ئىتتىك يۈرۈپ كېتىشتى.

4

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتتى. ئابدۇرېشىتخاندىن تېخىچە دېرەك يوق ئىدى. پەيزۇللا ئىشان سوپى ـ سالىك، مۇرىتلىرى بىلەن گۈلئىبھرام ئوردىسىنى قامال قىلىشنى داۋام قىلىۋاتاتتى. كۈندە نەچچە قېتىم بېسىپ كىرمەكچى بولاتتىيۇ، قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ يەنە ئارقىغا چېكىنەتتى. مۇستەھكەم ياسالغان دەرۋازا ۋە پۇختا قوپۇرۇلغان سېپىلنى بۇ تەربىيە كۆرمىگەن تەلۋىلەرنىڭ ئۆرۈۋېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەمما، نۆكەر ـ سىپاھلار، ھەرەمدىكى خان جەمەتى ئېغىر كۈندە قالغانىدى. چۈچۈك سۇلتانبېگىم، ئامانىسا سۇلتانبېگىملەرمۇ بارلىق كېنىزەك، دېدەكلىرى بىلەن ساۋۇت ـ دۇبۇلغا كىيىپ، ئوردىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا

ئاتلانغانىدى . ئۇلار سېپىل ــ راۋاقلارغا چىقىپ ، ياساۋۇل ، نۆكەرلەر بىلەن بىرگە ئوردىنى تاش ــ بوران قىلىشىۋاتقان تەلۋىلەرگە يادىن ئوق ئۈزەتتى . چالما ، تاش تېگىپ ، ئوتتا كۆيۈپ يارىلانغانلارنى پادىشاھ شىپاھخانىسىغا ئېلىپ بېرىپ ياتقۇزاتتى ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى . چاي قاينىتىپ ، تاماق ئېتىپ ، نۆكەر ــ سىپاھلارغا توشۇيتتى . پەقەت تۈن كېچىدىلا نۆۋەت بىلەن بىرئاز ئۇخلىشىۋالاتتى .

ئاينىگار سۇلتانبېگىملا ئۆز ھۇجرىسىدا ئوغلى ئىسكەندەر سۇلتاننىڭ تېزرەك كېلىشىنى تىلەپ ياتاتتى . ئۇ ئاغرىپ يېتىپ قالغاندىن بېرى قوپالمىغانىدى . خانىشلار ئۇنىمۇ پات ــ پات يوقلاپ تۇراتتى .

سوغۇق چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى . ئوردا ئىچىدىن ئاقىدىغان ئۆستەڭ ــ ئېرىقلارنىڭ سۈيى تارتىلىپ ، مۇزلاشقا باشلىغانىدى .

خوجا پەيزۇللا ئىشان مۇرىتلىرىغا سۈيى چىقىرىۋېتىلگەن ئوردا ئەتراپىدىكى خەندەككە ئوتۇن ــ ياغاچ تاشلاپ ئوت يېقىشقا ، دەرۋازىغا ئوت قويۇشقا ، سېپىل ئۆستىگە چىقىپ ئوردىغا بېسىپ كىرىشكە بۇيرۇق چۈشۈردى . يۈزلىگەن شوتا سېپىلگە قويۇلدى . مىڭلىغان سوزماقتىن تاش ــ چالما ، ساداقتىن ئوق سېپىل ئۆستىگە يامغۇردەك ياغدى .

ئۆلۈپ ، يارىلىنىپ ، كۆنسېرى ئازلاپ كېتىۋاتقان سىپاھلار بىر قولىنى ئون ، ئىككى كۆزىنى تۆت قىلىپ تاقابىل تۇردى ، سېپىلگە قويۇلغان شوتىلارنى ئارقا ــ ئارقىدىن ئادەملىرى بىلەن ئۆلاقتۇرۇپ تاشلىدى . بېشى يېرىلسىمۇ ، كۆزلىرى قۇيۇلسىمۇ ئارقىغا چېكىنمىدى . چۈچۈك سۇلتانبېگىم ، ئامانىسا سۇلتانبېگىملارمۇ كېنىزەكلىرى بىلەن يادىن ئوق ئۈزۈپ ، قويۇلغان شوتىلارنى ئۆلاقتۇرۇشتى . يادىن ئوق ئۈزمەكچى بولۇۋاتقان نورنىسا سۇلتانبېگىمنىڭ يەلكىسىگە تاش تېگىپ يىقىلىۋىدى ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم يۆلىۋالدى ۋە ئۇنى شىپاخانىغا ئېلىپ بېرىشنى كېنىزەكلەرگە تاپشۇردى . پەستىن ئېتىلغان بىر پارچە ئوت لوقراپ يانغىنىچە ئۆرلەپ ، يانى بەتلەۋاتقان چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭ بېشىغا سوۋۇشۇپ ئۆتۈپ ، گۈلئايىمنىڭ كۆكسىگە تەگدى . ئەگەر ئۇ تۆمۈر ساۋۇت كېيىۋالمىغان بولسا ، كىيىم ــ كېچەكگە ئوت تۇتىشىپ

ئېغىر يارىلانغان بولاتتى . پەقەت جامالىنى توسۇپ تۇرغان تورنىقابىغىلا ئوت تۇتاشتى . چۇچۇك سۇلتانبېگىمنىڭ مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرغان تورنىقاپىغىمۇ ئوت تۇتاشقانىدى ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم كۆرۈپ قېلىپ ، « ۋاي خۇدايىمەي ! . . . » دەپ توۋلاپ يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە ، نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان چوڭ خانىشنىڭ بېشىدىن دۇبۇلغا بىلەن تورنىقابىنى ئېلىپ يەرگە تاشلىدى . مەريەمنىسا گۈلئايىمنىڭ كۆيۈۋاتقان رومىلىنى تارتقۇچلاپ ئېلىپ ، پەسكە قارىتىپ ئاتتى .

خەندەكتە چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ھۆل ئوتۇندىن چىققان ئىس ـ تۈتۈن ئاسماننى قاپلىغان بۇلۇتتەك ھاۋانى بىر ئالدى قار ئۇچقۇنداشقا باشلىدى .

مانا شۇ چاغدا لەشكەرلىرى بىلەن ئالتۇن دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك كىرگەن ئابدۇرېشىتخان كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى . ئەخلەت ، توپا ـ چاڭ بىلەن توشۇپ كەتكەن كوچا ـ رەستىلەردە بىرمۇ دۇكان ئوچۇق ئەمەس ئىدى ، بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى . ئۇ گۈلئېھرام ئوردىسىغا يېقىنلاشقانسېرى ، ناھايىتى نۇرغۇن ئادەمنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى ، غاراس ـ غۇرۇس ، گۈلدۈر ـ كالاپ قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ چۆچۈگەن ئابدۇرېشىتخان قىلىچىنى غىلاپىدىن سۇغۇرۇپ ئاتنى تېزلەتتى . ئارقىسىدىكى نۆكەر ـ سىپاھلارمۇ قىلىچىنى قوللىرىغا ئالدى . ئۇلار مەيدانىي ئادالەتكە يېتىپ كەلگەندە كۆردىكى ، ھەممە نەرسە قالايمىقان بولۇپ كەتكەنىدى . « يا خۇدا ! بۇ نېمە ئالامەت ؟ كۆرۈۋاتقىنىم چۈشۈممۇ ، ئوڭۇممۇ ؟ . . . » دەپ ئويلىغان ئابدۇرېشىتخاننىڭ بىردىن سېپىل ئۈستىگە تاش ـ كېسەك ، ئوت ئېتىۋاتقان ، شوتا بىلەن چىقىۋاتقانلارغا كۆزى چۈشتى . ئۇ نېمە ۋاقىئە يۈز بەرگەنلىكىنى چۈشىنىپ ، قاتتىق غەزەپلەندى . تىزگىن سىرىپ كېتىۋاتقان ئات بىردىن ھۈركۈپ ئۈنى تاشلىۋەتكىلى قىل قالدى . بىر توپ مۇرىتلار بىر ساقاللىق سوپىنى ھالقىغا ئېلىپ ، جەرە سېلىۋاتاتتى . ئابدۇرېشىتخان كەينىدە پەرمان كۈتۈپ تۇرۇشقان ۋەزىر ، ئەمىر ، سەرگەردارلارغا :

ـــ توپىلاڭ كۆتۈرگەن بارلىق كىشىلەر قورالسىزلاندۇرۇلسۇن .

قارشىلىق قىلغانلار ئۆلتۈرۈلمەي باغلاپ تاشلانسۇن ۋە سول تەرەپكە سەپراست قىلىنسۇن ، قارشىلىق قىلماي ئەل بولغانلار ئوڭ تەرەپكە سەپراست قىلىنسۇن ، — دەپ ئەمرى قىلدى .

مەيدانىي ئادالەتتىكى مۇرىت ، سوپى - سالىكلار نەچچە تۈمەن نۆكەر - سىپاھلار تەرىپىدىن قورشىۋېلىندى . ھەر ياندىن قىلىچ ئوينىتىپ باستۇرۇپ كەلگەن نۆكەرلەر قارشىلىق قىلغانلارنى قىلىچنىڭ كەينى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلىدى . ئۇلارنى ھېچكىم توسۇپ قالالمىدى . ئابدۇرېشىتخانمۇ ئېتىنى دېۋىتىپ ، مالىمان ئىچىگە بۆسۈپ كىردى . ئۇنىڭغا قارشىلىق قىلىشقا ھېچكىم جۈرئەت قىلالمىدى . ئۇ ئېتىنى دېۋىتكىنىچە نېمە ئىش بولغىنىنى ئاڭقىرالماي جەرە سىلىشتىن توختاپ قالغان ، خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ ئالدىغا باردى . ئۆزى ئۆلدىگە چىقىرىۋەتكەن ئابدۇرېشىتخاننىڭ پەيدا بولۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ ، دەككە - دۈككىگە چۈشكەن خوجا پەيزۇللا ئىشان زوۋان سۇرمەي ئولتۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ رەڭگى قارىداپ كەتكەنىدى .

— ئاللا قارانىيەتلەرنى ئارزۇسىغا يەتكۈزمەيدۇ ئىشان ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنى قىلىچ بىلەن تۇرتۇپ ، ئۇ ئىشاننى چېپىپ تاشلاشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋالدى . جالالىددىنخان بىلەن ئابدۇلئەزىز كۆكۈلداشقا ئەمىر قىلدى ، — بۇ ھارامزادە كاززاپنى زىندانغا تاشلاڭلار .

ئۇلار خوجا پەيزۇللا ئىشاننى ئالدىغا سېلىپ كەتتى .

— ئاتا ۋەزىر قېنى ؟ — ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتكەن ئابدۇرېشىتخان ئەكرەمدىن سورىدى .

— ئىشان بىلەن سۆزلىشمەن ، دەپ سىپىلدىن چۈشكەندە ئىشاننىڭ مۇرىتلىرى تۇتۇپ كەتكەنىدى .

— توختا ! — سۇلتان پەيزۇللا ئىشاننى توختىتىپ سورىدى ، — ئاتا ۋەزىر قەيەردە ؟

— ئۇ خانىقادا ، — خىرىلداپ جاۋاب بەردى ئىشان .

— بىز ئۇنى قۇتقۇزايلى ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان .

ئۇ قارا گىرنى چاپتۇرغىنىچە كەتتى . ئەكرەم باشلىق ۋەزىر ، ئە-

مىرلەرمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلىرىنى يۈگۈرتتى. ئۇلار خانىقاغا بىرىپ، قىدىرخان بىلەن ئوسمانبەگنى چاھتىن چىقاردى. ئۇلار ئورۇقلاپ، سارغىيىپ قالغانىدى. قىدىرخان ئاتتىن چۈشكەن ئابدۇرىشىتخانغا قاراپ ماڭدى. سۇلتان بىلەن ئاتا ۋەزىر قۇچاقلاشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئون توققۇزىنچى باب

جۇدالىق ئاقارتقان چاچ

1

تۈنجى قار ياغدى ، قىش بوۋاي يەركەن كوچىلىرىغا ئاق پاياندار سالدى ، يالىڭاچلىنىپ قالغان دەل ـ دەرەخلەرگە ئاق مۇنچاق تاقدى . ئاشۇ مالىماندىن كېيىن پايتەخت ئاھالىسى پاكىز تازىلاپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن مەيدانىي ئادالەتنى لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار ئاقارتىپ ، گويا يېڭى ئاق مەشۈت يېپىپ قويغاندەك گۈزەل ، سېھىرلىك تۈسكە كىرگۈزگەنىدى . بىر توپ باللار بىر ـ بىرىگە قار ئېتىشىپ ئويناۋاتاتتى ، بىر توپ باللار « قارا ـ قارا قۇشلارىم » ، يەنە بىر توپ باللار « ئاق تېرەك ، كۆك تېرەك » ئويۇنلىرىنى ئويناۋاتاتتى .

دەرۋازىئىي مەشرىقنىڭ پەشتىقىدا بۇغرا ـ كاناي ، ناغرا ـ سۇناي ياڭراشقا باشلىدى . جۈمە نامىزىدىن يانغان كىشىلەر مەيدانىي ئادالەتكە يىغىلدى . خوجا مۇھەممەد شېرىپ ھەزرىتىممۇ نەچچە يۈز مۇرىتى بىلەن كېلىپ ، شاپائەت سۇپىسىنىڭ يېنىدا ھەلقە بولۇپ سۈكۈتتە ئولتۇردى .

قېدىرخان ، ئەكرەم باشلىق دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن بىللە مەسچىتتىن چىققان ئابدۇرېشىتخاننى كۆرگەن خالايىق ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ، ئامانلىق تىلەپ ، چۇقان سېلىشتى .

ئاۋامنىڭ يۈرەك ساداسى مەيدانىي ئادالەتنى لەرزىگە كەلتۈرۈپلا قالماي ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ ۋۇجۇدىنىمۇ لەرزىگە كەلتۈردى . ئۇ خوجا

مۇھەممەد شىرىپ بىلەن كۆرۈشۈپ ، ھاياجان ئىلكىدە جامائەتكە سالام بەردى :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاتىلار ، ئانىلار ، ئاچىلار ، سىڭىللار ، ئاكىلار ، ئىنىلەر ، ئاللا سىلەرگە ئامانلىق ، خاتىرجەملىك ئاتا قىلغاي .

ئۇ مەيداننى ئادالەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شاپائەت سۇپىسىغا ئورنىتىلغان سائادەت تەختىنىڭ كۈمۈش پايىسىغا قەدەم قويغاندا ئاۋامغا قاراپ دېدى :

— ئاللا شەپقەتلىكتۇر ، ھېچبىر بەندىسىگە زۇلۇم قىلمايدۇ ، بەندە ئىنساپتىن چىقىپ ، ئۆزىگە ـ ئۆزى زۇلۇم قىلىدۇ . خوجا پەيزۇللا ئىشان ئەنە شۇنداق ئاسىي بەندىدۇر . قاراڭلار ئۇلارنىڭ بەشىرىسىگە .

ئابدۇرېشىتخان زىنداندىن يالاپ ئېلىپ كېلىنگەن خوجا پەيزۇللا ئىشاننى خالايىققا قولى بىلەن كۆرسىتىپ ، تەختتە ئولتۇردى . كۇلاھىنى چۈمكۈرۈپ كىيىۋالغانلىقى ئۈچۈن خوجىنىڭ يۈزىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى ، پەقەت ساقالسىز ، ئۇچلۇق ئېڭىكىلا كاسىلداپ تۇراتتى . غادايغان ئۇزۇن بويى خۇددى چۆكتۈرۈلگەن تۆگىدەك مۈكچىيىپ قالغانىدى . ئەخلەت ـ چاۋا چاپلىشىپ ، چاڭ ـ توزان قونغان چاچلىرى گەردىنىدە يېپىلىپ تۇراتتى . ئۆزىگە « ئاللانىڭ ئاشىقى ، پىر ـ ئەۋلىيا » دەپ چىرايلىق نام قويىۋالغان بۇ ئادەم مۇشۇ تاپتا كارامەت كۆرسىتىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، بېشىنىمۇ كۆتۈرەلمەي قالغانىدى . ئۇنىڭ كەينىدە ئوندەك سوپى ـ سالىكلىرى ئاچ قالغان ئېشەكتەك سالپىيىپ تۇرۇشاتتى . مەرھۇم بابا سالىنىڭ ئورنىغا پاشاپبەگلىككە تەيىنلەنگەن ئابدۇلئەزىز كۆكۈلداش ياساۋۇللىرى بىلەن ئۇلارنى نازارەت ئاستىغا ئالغانىدى .

— بۇ دىن ئاسىيلىرىنىڭ جىنايەتلىرىنى خانلىقىمىزنىڭ ئاتا ۋەزىرى سۆزلەپ بېرىدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئوڭ تەرىپىدە ئورۇن ئالغان قىدىرخاننى سۆزگە تەكلىپ قىلىپ . ئاتا ۋەزىر ئالدىغا بىر قەدەم چامداپ سالام بېرىپ دېدى :

— جامائەت ، بۆرە قوي تېرىسىنى يېپىنىۋالسىمۇ ، ئۆزىنىڭ بۆرىلىك تەبىئىتىنى يوشۇرالمايدۇ . ئۆزىگە « ئەۋلىيا ، ئاللانىڭ ئاشىقى »

www.uyghurkitap.com

دېگەن مۇبارەك ناملارنى قويۇۋالغان خوجا پەيزۇللا ئىشانمۇ خۇددى قوي تېرىسىنى يېپىنىۋالغان بۆرە ، ئۇ دىيارىمىزغا قەدەم قويغان بىر نەچچە يىلدىن بۇيان ، بارغانلا يېرىدە ئۆزىنى تەقۋا پىر ئىشان كۆرسىتىپ ، نۇرغۇن يەر ــ مۈلۈك ، ئالتۇن ــ كۈمۈش توپلىغانلىقى بۇ قېتىمقى مال-ماندىن كېيىن ئاشكارىلاندى . ئۇ دۇئا قىلىپ ، سوۋغا قوبۇل قىلىپ يىغقان ئالتۇن مىڭ سەردىن ، كۈمۈش ئەللىك مىڭ سەردىن ئاشىدۇ . ئېنىقلىشىمىزغا قارىغاندا ، ئىككى يىلدىن بېرى ئەمرىگە ئالغان قىز ــ جۇۋانلار ئوتتۇز ئىككى بولۇپ ، بەزىلىرى بىلەن بىر نەچچە كۈن ، بەزىلىرى بىلەن بىر نەچچە ئاي ئۆي تۇتۇپ قويۇۋەتكەن ، ھەپتىدە بىر خوتۇن يەڭگۈشلىگەن . بۇ ھاياسىز شەھۋا نىيەتچى ئۆزىنى « پىر » ساناپ ، توپلىغان مۇرىتى بىر نەچچە تۈمەنگە يېتىدۇ ، قىزلىرىنى بېرىپ دۇئا ئالمىغان ، ئېسىل نەرسىلەرنى سوۋغا قىلمىغان ، ئۇنىڭ ئالدامچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قىلىپ يۈز ئۆرىگەن مۇرىتلارنى تاشلاپ قىيناش ئۈچۈن ، خانىقا ھاجەتخانىسىنىڭ كەينىگە يەتتە چاھ قازدۇرغان ، پېقىرمۇ ئاشۇ چاھقا تاشلىنىپ بىر ئاي ياتتىم .

جامائەت ، پەيزۇللا ئىشان پايتەختكە كەلگەندىن تارتىپ خانلىقىمىز ئۇنى ھۆرمەتلەپ ، ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىپ ، يەر ــ زېمىن بېرىپلا قالماي ، نۇرغۇن ئاشلىق ، خىراجەت ئۈچۈن پۇل بېرىپ كەلگەنىدى ، ئۇ بۇنىڭغا قانائەت قىلماي ، دېھقان ، كاسىپ ، سودىگەر مۇرىتلىرىنىڭ سېلىق ، باجنى تاپشۇرۇشىنى توسۇپ ، دۆلەتكە ئېغىر زىيان يەتكۈزدى . پەيزۇللا ئىشان بۇنىڭ بىلەنلا قالماي ئۆزىگە ئېتىبار بېرىپ ياردىمىنى ئايىمىغان ، خانىقا سېلىپ بەرگەن ، غەمخورلۇق قىلغان سۇلتانىمىزغا بوھتان چاپلاپ ھاقارەتلىدى ، قارغىدى ، مەدرىسە رەشىدىيە ، جاھان مەدرىسە ، يېشىل مەدرىسە قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا مۇرىتلىرى بىلەن بېسىپ كىرىپ ، ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان چەت ئەللىك تالىبۇل ئىلىملارنى [1] ئۇردى ، بۇلاڭ ــ تالاڭ قىلدى . كىتابلىرىنى تارتىۋالدى ، يىرتىپ تاشلىدى . بۇنىڭ بىلەنلا قالماي تېخىمۇ ئەدەب ، سۇل-

---

① تالىبۇل ئىلىملار ــ ئوقۇغۇچىلار .

تانىمىزنىڭ دەشتى قىپچاققا كەتكىنىدىن پايدىلىنىپ ، مۇرىتلىرىنى قۇتـ
رىتىپ گۈلئىبھرام ئوردىسىنى بىر ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت قامال قىلىۋالدى .
ئوتتۇزدىن ئارتۇق سىپاھلىرىمىزنى ئۆلتۈردى ئەللىكتەك ياساۋۇللىرىمىزنى
يارىدار قىلدى . مەيدانىي ئادالەتنى ۋەيران قىلدى . لېكىن ، ئۇلۇغ
ئاللائىگەم ئۇ كاززاپنى قارا نىيىتىگە يەتكۈزمىدى . . .

قىدىرخاننىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن تەڭ ، مەيداندىكى خەلق
ئابدۇرېشىتخانغا بولغان سادىقلىقىنى بىلدۈرۈپ ، خوجا پەيزۇللا ئىشانغا
لەنەت ياغدۇرۇپ ۋارقىراپ تۇۋلاشتى .

ئابدۇرېشىتخان تەختتىن قوپۇپ قولىنى كۆتۈرۈۋېدى ، گۈلدۈر-
ماما گۈلدۈرلەپ توختاپ قالغاندەك خالايىقنىڭ چۇقانى بېسىلدى .

— جامائەت ، خوجا پەيزۇللا مۇرىت قىلىۋېلىپ ، خانلىقىمىزنى
ئاغدۇرۇشقا قۇتراتقان ئاۋام - گۇناھسىز ، ئۇلار ئۆيلىرىگە ، يۇرتلىرىغا
قايتۇرۇلدى . خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ بۇ يەرلىك ئەمەس ، ياقا يۇرتتىن
كەلگەن . بىزنىڭ ئەزىز تۇپرىقىمىز بۇنداق قارانىيەت تۈز كورغا ئورۇن
بەرمەيدۇ . ئاللا كازراپ تەكەببۇر ئىبلىسنى شەيتانغا ئايلاندۇرۇپ جەنـ
نەتتىن قوغلاپ چىقارغان ، بۇ بىز بەندىلەر ئۈچۈن ئىبرەت ۋە
ئورنەك ، — دېدى سۇلتان ۋە دەقىقە تۇرۇۋېلىپ جاكارلىدى ، —
يارلىق : خەلقنىڭ ئارامىنى بۇزغان ، سەئىدىيە خانلىقىنى بەربات قىلـ
ماقچى بولغان ئالدامچى كازراپ خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ يىغقان مال -
مۈلكى ئاۋامغا تەقسىم قىلىپ بېرىلىپ ، ئۆز ئېلىمىزدىن ھەيدەپ چىقىـ
رىلسۇن !

خالايىقنىڭ سۇلتانغا ئامانلىق تىلىگەن ۋە خوجا پەيزۇللا ئىشانغا
نەپرەت ياغدۇرۇپ چۇقان - سۈرەن ساداسى ئاستىدا ، بېشىنى كۆتۈـ
رۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان خوجا پەيزۇللا ئىشان ۋە ئۇنىڭ ئوندەك
سوپى - سالىكلىرىنى نۆكەر ، ياساۋۇللار يالاپ ئېلىپ كېتىشتى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

2

ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بىلەن مەيدانىي ئادالەتتىن يانغان ئابدۇرېشىتخان چاھار باغدىكى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مەقبەرىسىگە كېلىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلدى . تۇنجى ياغقان قاردىن ئاقىرىپ كەتكەن ئەتراپ ئۇنىڭغا ئۆزگىچە گۈزەل كۆرۈندى . دۇئادىن كېيىن قايتىپ ماڭغاندا ، ئىككى يېنىغا سەپسېلىپ دېدى :

— ئاتا ۋەزىر ، ئەمىر ، ئەتە جاھان باغقا چىقىپ ئىككى كۈن تۇرۇپ ، مۇقام ئاڭلاپ كىرسەك دەيمەن ، ئىككى ئايدىن بېرى كۆپ جاپا چەككىنىڭلار ، مۇقام ھەممىمىزگە ئارام ، غەيرەت بېغىشلايدۇ .

قىدىرخان ئۈن چىقمىدى ، ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسۈپ ، ياداپ قالغانىدى . ئابدۇرېشىتخان ، قىدىرخاننىڭ زوۋان سۇرمىگەنلىكىدىن ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭغا زەن قويۇپ دېدى :

— نېمە بولدىڭىز ئاكا ، مىجەزىڭىز يوقمۇ. ياكى مۇقامدىن رايىڭىز يېنىپ قالدىمۇ ؟

قىدىرخان غەمكىن نەزىرىنى سۇلتانغا تىكىپ ئېيتتى :

— سۇلتان ئالىيلىرى ، بىلمىدىم ، چاھدىن چىققاندىن بېرى مەيدەم ئاغرىيدىغان ، بېشىم قايىدىغان ، ھېچ نەرسە تېتىمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، باللىرىمىزنىڭ ئانىسىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قىلىپ ، ئېسىم تازا جايىدا ئەمەس ، شۇڭا تەكلىپلىرىگە جاۋاب بەرمىگەنىدىم ، ئەپۇ قىلغايلا .

ئابدۇرېشىتخان ئەينەكتەك مۇزلاپ كەتكەن كۆل بويىدا توختاپ سورىدى .

— ئاكا ، نېمىشقا ماڭا ئېيتمىدىڭىز ، قاچاندىن بېرى كېسەل ئىدى ؟

— خوجا پەيزۇللا ئىشان گۈلئېھرام ئوردىسىنى قورشىۋالغاندا ،

قورقۇپ كەتكەنمۇ ، بىلمىدىم . مەندىن ئەنسىرەپ كېچىلىرى ئۇخلىماپتۇ . چاھدىن چىقىپ ئۆيگە بارسام ، يېتىپ قالغانىكەن . تېۋىپقا كۆرسەتسەم ، يۈرىكى ئاجىزلاپ كېتىپتۇ ، دەپ دورا بەردى . ئوبدان كۈتتۇق . لېكىن كۈندىن ـ كۈنگە تامىقى ئازىيىپ ، ئورنىدىن قوپالمايدىغان بولۇپ قالدى ، ئالىيلىرى .

— بالىلىرىڭىزنىڭ ئانىسى شۇ ھالدا ياتسا ، يەنە ئوردىغا كەلدىڭىزمۇ ؟ — ئابدۇرېشىتخان بۇ دانا ۋەزىرنىڭ ساداقىتىدىن تەسىرلىنىپ كۆزىگە ياش ئالدى ، — ئاكا ، ئوردا تېۋىپلىرىنى ئېلىپ ، ھازىرلا ئۆيگە قايتىڭ ، ئەگەر ياردىمىم كېرەك بولسا ، ئوغلىڭىز مېنى خەۋەرلەندۈرسۇن .

— رەھمەت ئالىيلىرى .

قېدىرخان كەتتى .

ئابدۇرېشىتخان ئەمىر ئەكرەم باشلىق دۆلەت ئەركانلىرىدىن ئايرىلىپ ، ئامانىسا سۇلتانبېگىم قەسرىگە قاراپ ماڭدى . ئۇ يەركەنگە كەلگەن كۈنى ساۋۇت ، دۇبۇلغا كىيىپ ، قىلىچ ، ساداق بىلەن قوراللانغان بۇ سۆيۈملۈك رەپىقىسىنى كۆرگەندە ، مەسلىكى كېلىپ كەتكەندى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ قەسىر ھويلىسىدىكى قار سۈپۈرۈلۈپ ، گۈللۈككە ، دەرەخلەرنىڭ تۈۋىگە دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى ، « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىغا چېلىنىۋاتقان ساتارنىڭ ئىزغىرىن شامالغا قوشۇلۇپ كەتكەن مۇڭلۇق ساداسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ئابدۇرېشىتخان بىردەم قولاق سېلىپ تۇرۇپ ، ئۆي ـ ئۆيدىن چىقىپ ، تەزىم قىلىپ تۇرۇشقان كېنىزەكلەر بىلەن ئامانلىشىپ ، كۆلۈمسىرىگەن ھالدا خاس ھۇجرىغا كىردى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم ساتارنى « ئىشرەت ئەنگىز » مۇقامىنىڭ مەشرىپىگە چېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ خىيالچان نىگاھى ئوچاقتىكى ئۇچقۇنداپ تۇرغان چوغقا چۈشكەنىدى . گۈللۈك مەخمەل كۆڭلەك ئۈستىدىن نوقۇت رەڭ يۇڭ پوپايكا كىيىۋالغانىدى ، بېشىدا كەمچەت تۇماق بار ئىدى . ئۇ ئابدۇرېشىتخانغا ياداپ قالغاندەك كۆرۈندى . ئامانىساسۇلتانبېگىم

سۇلتاننى كۆرۈپ ، ئىنتىك ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۇنىڭ كېلىشىدىن بىخەۋەر بولغاچقا ئالدىغا چىقالمىغىنى ئۈچۈن ئەپۇ سورىدى ، ئۆزئارا تىنچ ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن ئامانىسا سۇلتانبېگىم سۇلتاننى ئىككى قات كۆرپىدە ئولتۇرغۇزۇپ داستىخان سالدى ، قولىغا سۇ بەردى ، چاي قۇيۇپ ، ئاشخانىدىن تەييار پولۇ ئېلىپ چىقىپ ئالدىغا قويدى .

بۇ ئابدۇرېشىتخاننىڭ دەشتى قىپچاقتىن قايتىپ كەلگەن بىر ھەپتىدىن بېرى ئامانىسا خېنىمنىڭ قەسرىگە تۇنجى كېلىشى ئىدى . سۇلتان تاماق يەپ ئولتۇرۇپ مۇڭداشتى .

ــ شاھىم ، سىلى كېلىپ غەمدىن خالاس بولدۇق ، ــ دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم ، ــ ئۆزلىرى دەشتى قىپچاقتىن ئەۋەتكەن خەت كېلىپ بىر ھەپتە ئۆتمەي ، ئوردىنى قامال قىلىۋالغان خوجا پەيزۇللا ئىشان « ئابدۇلرەشىدخان ئوق تېگىپ قازا قىلىپتۇ » دېگەن ئېغۋانى تارقىتىپ ، بىزنى بەك ئەنسىرەتكەنىدى . ئاللائىگەم تىلىكىمىزگە يارىشا سىلىنى ئامان ـ ئېسەن كەلتۈرۈپ بەردى .

ــ چۈچۈك سۇلتانبېگىممۇ شۇنداق دېدى ، خوجا پەيزۇللا دېگەن كاززاپ سىلەرنى داغى ھەسرەتتە قويۇپ ، ئوردىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن شۇنداق يالغاننى توقۇغان . ئەسلىدە مەن بۇنداق بۇرۇن يېنىپ كەلمەيتتىم .

ــ يەنە قاچانغىچە تۇراتتىلە شاھىم ؟ ــ دەپ سورىدى خانىش .

ــ ھەقنەزەرخان دەشتى قىپچاقنى چاڭگىلىغا ئېلىپلا قالماي ، ئىسسىق كۆل ، يەتتە سۇ دىيارلىرىغىمۇ بېسىپ كىرگەنىكەن . مەن قەشقەر ، ئاقسۇدىن قوشۇلغانلار بىلەن جەمئىي ئالتە تۈمەن سىپاھنى باشلاپ ، ئۈچۈرما داۋانىدىن ئۆتۈپ ، يەتتە سۇ ، ئىسسىق كۆل دىيارلىرىنى قايتۇرۇۋالدىم . توختىماي يۈرۈش قىلىپ ھەقنەزەرخاننى دەشتى قىپچاقنىڭ شىمالىغا سۈرۈپ باردىم . دەل مۇشۇ ۋاقىتتا دەۋرانبەگ قاتارلىق چاپارمەنلەر بېرىپ ، خوجا پەيزۇللا ئىشاننىڭ ئوردىنى قورشىۋالغىنى ، ئەھۋالنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئەمىر ئەكرەمنىڭ مەكتۇپىنى يەتكۈزدى . ئەگەر بۇ يەردىكى ئەھۋال بۇنچە خەتەر-

لىك بولمىغان بولسا ، ھەقنەزەرخاننى تۇتمىغۇچە قايتمايتتىم ، ئەكرەمنىڭ خېتىنى كۆرۈپ ، كۈندۈزنى ـ كۈندۈز ، كېچىنى ـ كېچە دېمەي لەشكەرلىرىمنى ئېلىپ قايتىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدۇم .

— ئۇنداق بولسا شاھىم ، دەشتى قىپچاققا يەنە لەشكەر تارتىپ بارىدىكەنلا ـ دە ؟

— ئەگەر ھەقنەزەرخان ئۇرۇش قوزغىماي ئۆز دىيارىدا تىنچ تۇرسىلا ، لەشكەر تارتىپ بارمايمەن . ئەمما ، چۈچۈك سۇلتانبېگىمگە تۇغۇلغان يۇرتىنى بىر كۆرسىتىپ كېلىش ئويۇم بار .

— ھە ، ئوبدان ئويلاپلا شاھىم . قاچانراق يولغا چىقاي دەيلا ؟ — سورىدى خانىش .

— ئەگەر خۇدا نېسىپ قىلىپ بارسام ، سىزنى تاشلاپ كەتمەيمەن قەدىرلىكىم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭغا چىن مېھرى بىلەن تىكىلىپ . ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولدى .

— دەشتى قىپچاققا بارغۇچە بىر ئوغۇل تۇغۇپ بەرسەم بولاتتى ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قېتىدىكى ئارزۇسىنى يەنە بىر قېتىم بىلدۈرۈپ .

— ھازىر ئون ئوغلۇم بار مەلىكەم ، سىز سالامەت بولسىڭىز ، ماڭا شۇ كۇپايە ، پەرزەنتلىك بولالمىدىم ، دەپ كۆڭلىڭىزنى ھەرگىز يېرىم قىلماڭ ، — ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ ئۇچىسىغا يېيىلغان ئۇزۇن قارا چاچلىرىنى سىلىدى .

— ئون ئوغلىنىڭ ئانىلىرى باشقا شاھىم ، مېنىڭمۇ سىلىدىن بىر ئوغلۇم بولغان بولسا ، كۆڭلۈم توق تۇراتتى ، باشقا خانىشلاردەك بېشىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يۈرەتتىم . ئاھ ! . . . خۇدايىم ماڭىمۇ بىر ئوغۇل ئاتا قىلغان بولسا كاشكى . . .

ئابدۇرېشىتخان ئۇنى تۇغمايدۇ دەپ قارىغاچ ، ياخشى تىلىكىنى بىلدۈرۈپ ، پەرزەنتلىك بولغان خانىشلاردىن مىڭ ھەسسە ئارتۇق ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تەسەللى بەردى .

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

3

خوجا پەيزۇللا ئىشان ۋە ئۇنىڭ ئونچە سوپى — سالتكلرىنى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىي چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپ قايتىپ كەلگەن ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداش دىۋانخانىغا كىرىپ، ھەممەيلەننىڭ قايغۇلۇق ھالدا جىم ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەجەبسىنگەن ئەنسىرىگەن پېتى ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ قالدى، دىۋان ئەمىر كۇرسىدا ئولتۇرغان قارا تونلۇق كىشىگە كۆزى چۈشكەندە، تاقىتى ـ تاق بولۇپ ئۇدۇل ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

قارا كىيىملىك كىشى جالالىدىنخان ئىدى. كۆكۆلداش ئۇنىڭغا سالام بېرىپ كۆرۈشتى، ھەممە يېرىدىن ھەسرەت نادامەت تۆكۈلۈپ تۇرغان دوستىغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى.

— رەھمەتلىك ئاتام كەينىدىن ئاتامۇ كېتىپ قالدى، — دېدى جالالىدىنخان كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ.

— نېمە دېدىڭىز دوستۇم، قېدىرخان ئاكام تۈگەپ كەتتىمۇ ـ ھە؟ — دېدى ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمىگەن كۆكۆلداش.

— ئۆتكەن ھەپتە ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ بىۋاپا دۇنيادا بىز قالدۇق، — جالالىدىنخان شۇنداق دەپ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

كۆكۆلداش خوجا پەيزۇللا ئىشاننى چېگرىدىن چىقىرىۋېتىپ كەلگۈچە قىرىق ئۈچ كۈن ئۆتكەنىدى. مۇشۇنچىلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خانلىقنىڭ تۈۋرۈكى بولغان شۇنداق كاتتا زاتنىڭ تۈگەپ كەتكىنىگە ئۇ زادىلا ئىشىنەلمەيۋاتاتتى.

— بۇ راستىمۇ ـ ھە! قانداق بولۇپ؟

— راست دوستۇم، — ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ سۆزلىدى جالالىدىنخان، — رەھمەتلىك ئاتام چاھقا تاشلانغاندا، خوجا پەيزۇللا ئىشان تاماق بەرمەي بىر ھەپتىگىچە ئاچ قويغانىكەن، ئاجىزلاپ چىققان چېغىدا تۈزۈك دەم ئالماي ئوردا خىزمىتى بىلەن بولۇپ كەتتى. ئاغرىپ يېتىپ

قالغان ئانامنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ ، ئۆتى داۋالىتىمەن ، باقىمەن ، دەپ كېچەيۇ ـ كۈندۈز پايپېتەك بولۇپ ئارام ئالالمىغان دادامۇ يېقىلدى ، قازا يەتكەننىكەن ، ئانام ۋاپات بولدى . « مېنى تاشلاپ كەتلىمۇ ھەمرىيىم ، بىللە كەتسەك بولماتتى ھەمرىيىم . . . » دەپ زار ـ زار يىغلىغان دادام بىر ھەپتىمۇ ئۆتمەي بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشتى . پايتەخت تەۋرەپ كەتتى دوستۇم . جىنازا ئالدىدا سۇلتان ئالىيلىرى ئۆزى ماڭدى . ناھايىتى ھەيۋەتلىك ئۆلۈم بولدى . شۇنداق قىلىپ ، ئاتامنىڭ قاراڭغۇ يەر ئاستىغا كىرىپ كەتكىنىگە بىر ھەپتە بولدى . سۇلتان ئالىيلىرى ئۆيىمىزگە كېلىپ : « قازاغا رىزا بولۇش مۇسۇلمان كامىلىنىڭ خىسلىتى . سىز يالغۇز ئوغۇل ئىكەنسىز ، جاسارەتلىك بولۇڭ ، ئاتىڭىز بۇ ۋاقىتقا قەدەر ئاتا ۋەزىر ھەم ئەمىر دىۋان بولۇپ ، دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ كەلگەنىدى . سىز بۈگۈندىن باشلاپ ئەمىر دىۋان بولۇپ ، ئوردىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلىڭ » دەپ مېنى بۇ كۇرسىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى .

ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداش جالالىدىنخاننى ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇپ ، كۆپ تەسەللى ئېيتقاندىن كېيىن سۇلتان سارىيىغا كىردى .

ئابدۇرېشىتخان تەخت ئۈستىدە ، مەرھۇم قېدىرخان ئورنىغا ئاتا ۋەزىر بولغان مىرزا ئەنۋەر ، باش ئەمىر ئەكرەم ، ۋەزىر موللا ماھمۇد ، مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا قاتارلىق دۆلەت ئەربابلىرى بىلەن كېڭەشمەكتە ئىدى . كۆكۆلداش قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ بىر چەتتە كۈتۈپ تۇردى .

ئابدۇرېشىتخان كېڭەش تۈگىگەندە ئۆزىگە سالام بەرگەن ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداشقا قارىدى ۋە ئۇنىڭ قاچان كەلگەنلىكىنى سوراپ ،

— قېدىرخان ئاكىدىن ئايرىلىپ قالدۇق ئىكەنمىز ، — دېدى غەمكىن ھالدا . سۇلتاننىڭ بۇ سۆزىدىن تۈگىمەس قايغۇ ـ ھەسرەت ، جۇدالىق نادامىتى تۆكۈلۈپ تۇراتتى .

ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداش نېمىدەپ تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەي تارتىنىپ تۇرۇپ قىلىپ دېدى :

— سۇلتان ئالىيلىرى ، ئاللا ياخشى نىيەتلىرىگە يارشا قىدىرخان ئاكىدەك دانالارنى ئۆزلىرىگە يەنە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . مالال بولمىغايلا .

ئابدۇرېشىتخان يىللاردىن بېرى ئەڭ يېقىن سىرداش ، دوست ، مەسلىھەتچى بولۇپ كېلىۋاتقان ۋەزىردىن ئايرىلىپ قالغاچقا ، كۆڭلى نا- ھايىتى يېرىم ئىدى . ئابدۇلئەزىز كۆكۈلداشنىڭ تەسەللىسىدىن سۇلتان خۇش بولۇپ قالدى – دە تەختتە ئولتۇرۇپ ئېيتتى :

— ئىنىم ، ماڭا خەت يېزىپ ، ھەقىقى ئەھۋالنى بىلدۈرۈپ ، كەچۈرگىسىز خاتالىقىمنى تونۇتقانىدىڭىز ، ئوردىغا كەلگەندىن بۇيان ، بەجانىدىل خىزمەت قىلىپ كەلدىڭىز . ھەق – ناھەقنى توغرا ئايرىپ ، بىرمۇ ئادەمگە ئۇۋال قىلماي ، « ئادىل پاششاپ » دەپ نام قازاندىڭىز ، بۈگۈن جۇدالىق ئازابلىغان كۆڭلۈمگە تەسەللى بەردىڭىز . سىزگە رەھ- مەت ئىنىم ، ئىشىك ئاغىسى بولۇشقا ، تەختىمگە يېقىن تۇرۇشقا لايىق ئىكەنسىز . دۆلەت ئەركانلىرىمۇ بۇ خىزمەتكە سىزنى لايىق كۆردى ، قو- بۇل قىلغايسىز .

ئابدۇلئەزىز كۆكۈلداش قوللىرىنى كۆكسىدىن چۈشۈر- مەي دېدى :

— سۇلتان ئالىيلىرى ، مۇناسىپ كۆرگەن بولسىلا ، بۇ خىزمەت- نىڭ ھۆددىسىدىن چوقۇم چىقىمەن .

ئابدۇرېشىتخان خەزىنە ۋەزىرىنى چاقىرىپ ئابدۇلئەزىز كۆ- كۈلداشقا ئىشىك ئاغىلىق تونىنى كىيدۈرۈشنى ، سەللىسىگە كۈمۈش ئوتۇغات قاداشنى ئەمرى قىلدى .

4

ئابدۇرېشىتخان قىدىرخان يەركەندى ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرىلا ، ئۇزۇن مۇددەت ئوردىدا خىزمەت قىلغان ، سىناقتىن ئۆتكەن بىر قىسىم نەۋقىران ئەزىمەتلەرنى دۇنيادىن ئۆتكەن ، خىزمەت ئىقتىدارى تۆۋەنلەپ

كەتكەن، ياشانغان ئەربابلارنىڭ ئورنىغا قويۇش توغرۇلۇق ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېكىتىۋالغانىدى. قېدىرخان هايات ۋاقتىدا مىرزا ئەنۋەر، موللا ماھمۇد قاتارلىق ساداقەتمەن، ئابرۇيلۇق بەگلەرنى ۋەزىرلىككە، سەرباز ئابدۇلباستى بەگنى ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ سەردارلىقىغا، مەرھۇم ئەمىر بەھرامنىڭ ئوغلى دەۋرانبەگنى ئوردا سىپاھلىرىنىڭ ئەمىرلىكىگە تەيىنلەپ يارلىق چۈشۈرگەنىدى.

قېدىرخان ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئالىم، تەدبىرلىك مىرزا ئەنۋەرنى ئاتا ۋەزىر، ناتىق، خەتتات شاھ ھەبىپ يەركەندىنى سەرمۇنشى ① خۇشخۇي، شىجائەتلىك جالالىدىنخاننى ئەمىر دىۋان، قەيسەر، جۈرئەتلىك ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداشنى ئىشىك ئاغىسى قىلىپ بەلگىلەپ، دۆلەت ئەربابلىرىنى مۇقىملاشتۇرغان بولدى.

سۇلتان ئون ئوغلىنىڭ يەتتىسىگە ھەر قايسى يۇرت ـ ۋىلايەتلەرنى سۇيۇرغال قىلىپ بەرگەنىدى. ئۈچى مەدرىسە بىلىم تەھسىل قىلىۋاتاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئابدۇرېشىتخانغا بىر نەرسە يېتىشمەيۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. بۇ باشقا نەرسە ئەمەس، بەلكى قېدىرخاننىڭ يوقلۇقى ئىدى، بۇ يېتىشمەسلىكنى ھېچكىم تولدۇرالمايتتى. ھازىرقى ئاتا ۋەزىر بىلىملىك، تەدبىرلىك بولسىمۇ، شائىر، مۇغەننى ئەمەس ئىدى. سۇلتان ئۇنىڭ بىلەن قېدىرخان بىلەن سۆزلەشكەندەك، سەمىمىي سىرداشالمايتتى.

ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىپ ياشنايدىغان بىردىنبىر ئادىمى ئامانىسا سۇلتانبېگىم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ دۆلەت ئىشلىرى بىلەن قاتتىق چارچاپ، چۈچۈك سۇلتانبېگىم يېنىغا كىرگەندىمۇ ياكى نورنىسا سۇلتانبېگىم قېشىدا بولغاندىمۇ، ھاردۇقى چىقمايتتى. تاماق ئۈستىگە تاماق، باللار توغرۇلۇق ئايىغى چىقمايدىغان گەپ ـ سۆز، ئاخشامدا باشلىنىپ كېچىچە تۈگىمەيدىغان نازۇ كەرەشمىلەر ئۇنىڭ دەرمانىنى قۇرۇتۇۋېتەتتى. پەقەت ئامانىسا سۇلتانبېگىملا، ئۇنىڭ ھالىغا يېتەتتى. ئۇ مۇڭلۇق مۇسىقىسى، لەرزان ئاۋازى بىلەن ئابدۇرېشىتخاننىڭ ھاردۇ

① سەرمۇنشى ـــ باش كاتىپ.

قنى چىقىراتتى ، پىكرىنى ئاچاتتى .

يەنە كۆكلەم كەلدى . گۈلئىھرام ئوردىسىنىڭ چاھار بېغىدا ، ھەرەم قەسىرلىرىنىڭ گۈلزارلىق ھويلىلىرىدا گۈل ـ چېچەكلەر ئېچىلىپ ، ئەتراپ خۇش پۇراقتا تولدى . ئەمما ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆڭلى يەنىلا يېرىم ئىدى . ئۇ قىدىرخاننى سېغىناتتى ، ئەسلەيتتى . ئۇنىڭ سېھىرلىك مۇسىقىسىنى ئاڭلىغۇسى ، شېرىن ـ سۇخەن سۆھبىتىنى تىڭشىغۇسى كېلەتتى . . . لېكىن ، ئۇ يوق ئىدى . ماھمۇد ئاكا ۋاپات بولغاندا ، ئۇنىڭ يوقلۇقىنى قىدىرخان بىلدۇرمىگەنىدى . قىدىرخاننىڭ يوقلۇقىنى بىلدۇرمەيدىغان كىشى چىقارمۇ ؟

ياق تېخى چىقمىغانىدى . سۇلتان ئەنە شۇنداق بىر قەدىردان ئۇستازنىڭ ، دوستىنىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى ، ئىزدىنەتتى . مىرزا ھەيدەر كوراگان يېنىدا بولسا كاشكى ! ... ئۇنىمۇ تولا ئويلاپ ، سېغىنغاندەك بولۇپ قالدى .

ئابدۇرېشىتخان بۈگۈن جاھان باغدا مەجلىسۇن ئۆمەرا ئۆتكۈزدى . دۆلەت ئەربابلىرى تەكلىپ قىلىنغان بۇ كاتتا يىغىنغا ھەرقايسى ۋىلايەت ، يۇرتلارنىڭ ھاكىمبەگلىرىمۇ كەلگەن ، ئابدۇكېرىمخان باشلىق شاھزادىلەرمۇ قاتناشقانىدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى توققۇز تارتۇق قىلىپ كەلگەنىدى . دەشتى قىپچاقتىن ھەقنەزەرخان كەلمىگەن بولسىمۇ ، ۋەزىرلىرىدىن توققۇز تارتۇق ئەۋەتكەنىدى . بۇنىڭدىن ئابدۇرېشىتخان خۇرسەن بولدى . بۇ ئۇنىڭ مەملىكىتىنىڭ يەنە تىنچلىق ، ئاسايىشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى .

ئابدۇرېشىتخان مەجلىسۇن ئۆمەراغا قاتناشقانلارنىڭ مەلۇماتلىرىدىن بىلدىكى ، ھەر ئۆي ئىشىكى ئالدىدا بىر تۇپتىن بەش تۇپكىچە ئۈجمە دەرىخى ، ھەر ئائىلىدە ئىككىدىن بەشكىچە قوي ـ كالا ، ئات بولۇش ـ قەشقەر ، يەركەن ، خوتەن ، تۇرپان ، بەدەخشان ۋىلايەتلىرىدە ئەمەلگە ئاشقانىدى . ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار ، بىلىملىك كىشىلەر كۆپەيگەنىدى .

شەھەر ، يېزا ـ قىشلاقلاردا بەرپا قىلىنغان مەدرىسە ، مەكتەپ ،

قارىيخانىيلار بەش مىڭدىن ، سىپلىنغان مەسچىت ، جامەلەر مىڭدىن ، قۇرۇلغان خانىقالار تۆت يۈزدىن ئاشقانىدى . شەھەر ــ يېزىلاردا يۈزدىن ئارتۇق بازار ، رەستە ئەھيا قىلىنىپ ، خەلقنىڭ ھۈنەر ــ سانائىتى راۋاجلاندۇرۇلغانىدى . ئون ئۈچ ئۆستەڭ ، ئوتتۇز كۆل ، ئىككى يۈزدىن ئارتۇق ئېرىق چېپىلىپ ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش شارائىتى ياخشىلانغانىدى .

يول توسىدىغان قاراقچىلار ، تام تېشىدىغان ئوغرىلار ، ھەميانىنى قۇرۇغدايدىغان يانچۇقچىلار تۈگىتىلگەنىدى . گۆھەر ، ئالتۇن چۇشۇپ قالسمۇ ھېچكىم كۆز ــ قىرىنى سالمايدىغان ، بىر كىشى قىيىنچىلىققا ئۇچرىسا ھەممە كۆڭۈل بۆلىدىغان قېرىنداشلىق مېھرى ــ مۇھەببەت ھەممە ئائىلىلەرگىچە قانات يايغانىدى . چېكىدىغان ، ئىچىدىغان نائەھلىلەرگە ئورۇن قالمىغانىدى . . .

بۇ مەلۇماتلارنى سەرمۇنشى شاھ ھەبىب يەركەندى پاتلىق كەشمىر قەغىزىگە باش كۆتۈرمەي يازدى .

ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخاننىڭ خىيالچان چېھرىسىدە ئىللىق تەبەسسۇم پەيدا بولدى . ئۇ دۆلەت ئەركانلىرى ، ھاكىم بەگلەرنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى .

ــ يۇرت ئاتىلىرى ، مەملىكىتىمىزنىڭ مۇستەھكەم تۈۋرۈكلىرى ، ھەربىرىڭلارغا رەھمەت ، ــ دېدى ئابدۇرېشىتخان ، ــ جانابلار ، مەرھۇم ئاتام سەئىدخاننىڭ ئارزۇلىرى ھەربىرىڭلارنىڭ تىرىشچانلىقى ، غەيرەت ــ جاسارىتى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى ، ۋەتىنىمىز گۈللەپ ياشنىدى ، خانلىقىمىز قۇدرەت تاپتى . ھالبۇكى ، ھاۋا ئۈچيۈز ئاتمىش ئالتە كۈننىڭ ھەممىسىدە ئوچۇق بولمايدۇ . . . ئويلىمىغان ۋاقىتتا بوران چىقىدىغان ، قار ــ يامغۇر ياغىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدۇ . شۇڭا ، دائىم سەگەك ، پاك ، سەمىمىي بولۇشۇڭلار لازىم . سىلەرنى پاراغەتلىك كۈنلەردە غەپلەت باسسا ، ئەل ــ يۇرت ئورنىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان زىيانغا ئۇچرايدۇ . شۇڭا ، ھەممە ۋاقىت ۋەتەننىڭ ، خەلقنىڭ غېمىنى يېيىشىمىز ، راستچىل ، سەمىمىي ، خالىس بولۇشىمىز ، نىيىتىمىزنى بۇزماسلىقىمىز لازىم . بىر

www.uyghurkitap.com

ئەمەلدارنىڭ نىيىتى بۇزۇلسا ، مىلك پۇقرانىڭ ئارامى بۇزۇلىدۇ . بىر ھا-
كىمبەگ خىيانەتچى بولسا ، بىر يۇرت نامراتلىشىدۇ . بىر سۇلتان زالىم
بولسا ، بىر مەملىكەت خەلقى كۈلپەت چېكىدۇ . شۇڭا ، مەن سىلەرنىڭ
ئاللانىڭ سەممىي ، ساپدىل بەندىسى بولۇشۇڭلارنى ، ئۆزۈڭلارنى ئاۋام-
نىڭ خوجىسى ئەمەس ، قۇلى دەپ بىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن . جا-
نابلار ، ئاۋامغا ئۆچ بولماڭلار ، مېھرىبان بولۇڭلار ، زالىم بولماڭلار ، ئا-
دىل بولۇڭلار . . .

ئابدۇرېشىتخان سۆزدىن توختاپ ، دۆلەت ئەربابلىرىغا سەپسېلىپ
قارىدى . نەزىرى شاھزادە ئابدۇكېرىمخان باشلىق سەككىز ئوغلىغا
چۈشكەندە خىتاب قىلىپ دېدى :

— ئوغۇللىرىم ، بوۋاڭلارمۇ ، بوۋاڭلارنىڭ بوۋىسىمۇ ئەلگە يۈز
كېلەلمەيدىغان يامان ئىش قىلمىغان . دۈشمەنگە تىز پۈكمىگەن ، ۋەتى-
نىگە ئاسىيلىق قىلمىغان ، ئاۋامغا ئازار بەرمىگەن ، تاج ـ تەختىنى تارتى-
قۇزۇپ قويمىغان . جاھان ئەللىرى ئارىسىدا مەردۇ مەيدان بولۇپ ئۆتتى-
كەن . سىلەر ئەنە شۇنداق شانۇ شەۋكەتلىك پادىشاھ ، خانلارنىڭ
ئەۋلادى . چوڭىڭلار يۇرت سورىغۇدەك ، كىچىكىڭلار ئات مىنگۈدەك بو-
لۇپ قالدىڭلار . كۆڭۈلۈڭلارنى ئۆزۈڭلار ئاللايسىلەر . سىلەرگە شۇنى
تەۋسىيە قىلىمەنكى ، مانا بۇ دۆلەت ئەركانلىرىنى ھۆرمەت قىلىڭلار ،
دوست تۇتۇڭلار ، ئۇلارغا يۆلىنىڭلار ، ئۇلارغا كۆيۈنۈڭلار ، ئۇلارنىڭ
مەسلىھەتىسىز ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلماڭلار ، كېڭەشلىك ئىش
بۇزۇلمايدۇ .

بىر ـ بىرىڭلارنى قەدىرلەڭلار . ئالدىراقسانلىق ، قان ـ قىزىقلىق
قىلىپ ، نام ـ ئابرۇي ، يەر ، ماكان تالىشىپ ، قېرىنداشلىق رىشتىڭلارنى
ئۈزۈپ قويماڭلار ، ئىتتىپاق بولۇڭلار ، ئىتتىپاقسىزلىق قىلىپ نەپسى
خاھىشىڭلارغا بېرىلگەن كۈنۈڭلار ـ زاۋاللىقا يۈز تۇتقان كۈ-
نۈڭلاردۇر ، — ئابدۇرېشىتخان نەزەرىنى شاھزادىلەردىن دۆلەت ئەرباب-
لىرىغا يۆتكىدى ، — جانابلار ، مەن ئوغۇللىرىمنىڭ چوڭى بولغان ئاب-
دۇلكېرىمخاننى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ۋەلى ئەھدى قىلىشنى قارار قىلدىم .

سلەر توغرا تاپساڭلار، يارلىق چۈشۈرىمەن.

— شاھزادە ئابدۇلكېرىمخان پاساھەتلىك ۋە جاسارەتلىكتۇر. ۋەلى ئەھدى بولۇشقا مۇناسىپ پەزىلەتكە ئىگە، سۇلتانىمىزنىڭ بۇ قارارى خانلىقىمىزنىڭ تېخىمۇ قۇدرەت تېپىشى، بىرلىكى، ئەمىنلىكى ئۈچۈن قوللىنىلغان دەنا تەدبىردۇر، — دېدى ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەنۋەر ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ.

ھەممە ۋەزىر، ئەمىرلەر، ھاكىمبەگ، سەركەردە ئاتا ۋەزىرنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى ۋە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ۋەلى ئەھدىگە بەيئەت قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

— ئوغۇللىرىم، سىلەرمۇ ئاكاڭلارغا بەيئەت قىلىڭلار. ئۇنىڭ ئەمرى - پەرمانىنى ئورۇنداشقا، چۈشۈرگەن يارلىقنى ئىجرا قىلىشقا قەسەم بېرىڭلار، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ۋە ئابدۇكېرىمخاننى شەرەپلەپ تەختكە چىقىرىپ، يېنىدا ئولتۇرغۇزدى.

ئىبراھىم سۇلتان، مۇھەممەدخان، ئەبۇ سەئىد سۇلتان، قۇرەيش سۇلتان، مۇھەممەد باقى سۇلتانى، مۇھەممەد شاھ سۇلتان، يۇنۇس سۇلتان، ئابدۇللا سۇلتانلار سەپراست بولۇپ، تەخت ئالدىدا قەسەم بەردى:

— ئاللا گۇۋاھ بولسۇنكى، ۋەلى ئەھدى ئاكىمىز ئابدۇلكېرىمخانغا ئۆمۈر بويى بەيئەت قىلىمىز، ئەگەر قايسىمىز بۇ ئەھدىمىزگە مۇخالىپ ئىش قىلساق، ئۆمرىمىز كوتا بولسۇن.

ئابدۇرېشىتخان ئابدۇكېرىمخانغا تاج ۋە تون كىيدۈردى. باشقا شاھزادىلەرگە كۈمۈش ساپلىق خەنجەر تەقدىم قىلدى، دۆلەت ئەركانلىرىغا تون ياپتى.

ئابدۇرېشىتخان گۈل - چېچەكلەرگە پۈركەنگەن ھەۋزەئى سۇلتان بويىدىكى شاھ سۇپىسىدا دۆلەت زىياپىتى ئۆتكۈزۈپ، مەجلىسۇن ئۈمەرانىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ئېلان قىلدى، داستىخان يىغىلدى، بۇ چاغدا ئولتۇرۇشقا نەيزە بويى قالغان قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرى كۈمۈش ياپراقلار ئارىسىدىن كۆلگە تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

5

نەقىشلىك پېشايۋان تۈۋرۈكىنىڭ ھەسەن ـ ھۈسەندەك رەڭدار ئەگمىسى ئۈستىگە ئېسقلىق ئالتۇن ئېرىتمىسىدە ھەل بېرىلگەن چوڭ سىم قەپەستىكى يېشىل تونلۇق شاتۇتى قىزىل ئىلمەك تۇمشۇقى بىلەن بويۇن ، بېقىنلىرىنى قاشلاپ قونداقتا ئولتۇراتتى ، ئەركىلىگەندەك قىلىپ يېشىل قانىتىنى كېرىۋىدى ، ئاپئاق ، يۇمران پەي بىلەن قاپلانغان باغرى كۆرۈندى . ئۇ بويۇنداپ پەستىكى قونداققا چۈشتى . خۇددى ئۇنىڭ گۈزەل قاناتلىرىنىڭ رەڭگىدەك يېشىل كۆڭلەك كىيىپ ، ئاق گۈللۈك ھاۋارەڭ يىپەك رومال سالغان ئامانىسا سۇلتانىبېگىم چىرايلىق ياسالغان ئىدىش يەمدانغا دان سېلىپ بەردى . شاتۇتى « رەھمەت ـ رەھمەت » دەپ قونداقتا سەكرەپ ـ سەكرەپ قويدى .

بۇ شاتۇتىنى ئۆتكەن ئايدا ، كەشمىر پادىشاھى مىرزا ھەيدەر كوراگان توققۇز تاي كەشمىر قەغىزى بىلەن توققۇز تارتۇق قىلىپ ئەۋەتكەنىدى . سۇلتان ئۇنى ئامانىسا سۇلتانىبېگىمگە سوۋغا قىلىپ ، مۇشۇ يەرگە ئۆزى ئېسىپ بەرگەنىدى . شۇنىڭدىن بۇيان بۇ شاتۇتى خانىشنىڭ سىرداش دوستى بولۇپ قالدى . ئۇ شۇ تاپتا بۇ ئەقىللىق قۇش بىلەن مۇڭدىشىۋاتاتتى .

شاتۇتى ئامانىسا سۇلتانىبېگىمگە تىكىلىپ قاراپ ، دىك ـ دىك سەكرەپ ، قەپەسىنىڭ بىر تۆشۈكچىسىدىن تۇمشۇقىنى چىقاردى . ئامانىسا سۇلتانىبېگىم پېشايۋاندا ئولتۇرۇپ چۆچۈرە تۈگۈۋاتقان كېنىزەكلەرنىڭ يېنىغا كېلىپ ، تەخسىدىكى كۆك قىيمىسىدىن بىر ئۇچۇم ئالدى ـ دە ، ئۇنى ئالقىنىدا قەپەسكە يېقىن قىلىپ تۇتۇپ بەردى . شاتۇتى كۆك قىيمىسىنى چوقۇلاپ يېيىشكە كىرىشتى . شۇ چاغدا قەسىر ئىشىكىدىن بىر دەستە گۈل كۆتۈرۈپ ئابدۇرېشىتخان كىرىپ كەلدى .

ــ سۇلتان كەلدى ، سۇلتان كەلدى ! ــ دەپ قاناتلىرىنى ئېـ

چىپ ـ ياپتى شاتۇتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم پېشايۋاندىن چۈشۈپ تەزىم قىلدى : سۇلـ تان ئۇنىڭغا جاۋاب سالام قايتۇرۇپ گۈلدەستىنى بەردى .

ـــ ئىككىمىز سىرداش بولۇپ قالدۇق شاھىم ، نېمىدېگەن ئوبدان قۇش بۇ ، ئادەمگە قاراپلا كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالىدىكەن ، ـــ دېدى خانىش ۋە گۈلنى پۇراپ رەھمەت ئېيتتى .

ـــ شاتۇتىغا سىز گەپ ئۆگەتتىڭىزمۇ ؟ ـــ سورىدى ئابدۇرېشىتخان قەپەستە بويۇنداپ تۇرغان قۇشقا بىر قاراپ .

ـــ بۇ يەردە بىر تومۇچۇق بار ، شۇ ئۆگەتتى ، ـــ دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم چۆچۈرە تۈگۈۋاتقان كېنىزەك سۆۋەبىگە كۆز قىسىپ قويۇپ ، ئاندىن سۇلتانغا قاراپ كۈلدى ، ـــ مەنمۇ . . .

ئۇ تاۋار جىلتكە سىقىپ تۇرغان قورسىقىنى تۇتۇپ سۆزدىن توختاپ قالدى .

ـــ نېمە بولدىڭىز قەدىرلىكىم ؟ ـــ ئابدۇرېشىتخان ئەنسىرەپ خانىشنىڭ چىرايىغا باقتى .

ـــ ھۇجرىغا كىرىپ ئېيتىپ بېرەي شاھىم .

ئامانىسا ئالدىدا مېڭىپ ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ ، پەردىنى قايرىپ تۇردى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئارقىسىدىن ئۆزى كىردى . گۈلنى گۈلدانغا چىلاپ قويۇپ ، ئېرىنىڭ تونىنى سالدۇرۇپ ئاسقۇغا ئاستى . ئۇنى كۆرپىگە ئولتۇرغۇزدى .

ـــ ئېيتىڭا ، بايا نېمىشقا سۆزىڭىزنى توختىتىۋالدىڭىز ؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلتان ئامانىسا سۇلتانبېگىمدىن .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم پىخىلداپ كۈلدى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ جىلتكىسىنىڭ تۈگمىسىنى يېشىپ :

ـــ شاھىم ، قولىرىنى مەيەرگە قويسىلا ، ـــ دېدى قورسىقىنى كۆرسىتىپ .

ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ قورسىقىنى سىلاپ :

ـــ ھېچنېمىنى بىلەلمىدىمغۇ ، ـــ دېدى .

— ۋاي ئىسىت ، توختىتۋالدى , قوللىرىنى تارتىۋالماي تۇرسىلا شاھىم .

— نېمە توختىتۋالدى ؟ — دېدى ھەيران بولغان ئابدۇرېشىتخان ۋە ئازدىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن ئېيتتى ، — بىر نېمە قىمىرلاۋاتىدىغۇ مەلىكەم . بۇ . . . بۇ . . . ئاھ مەلىكەم ، سىز ئېغىر ئاياغ بولۇپسىزغۇ ؟

— ھەئە شاھىم ، ئاللا تىلىكىمگە يەتكۈزدى ، — ئامانىسا بېشىنى ئابدۇرېشىتخاننىڭ كۆكسىگە قويۇپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — بالا تەۋرىگىنىگە خېلى كۈنلەر بولدى . ئۆتكەندىكىدەك ئارماندا قالماي ، دەپ ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىدىم ، سىزنىكلىكىمنىمۇ مەلۇم قىلمىدىم ، تازا ئېنىق بولغاندىن كېيىن ئېيتاي ، دەپ مۇشۇ كۈنگىچە سەۋر قىلىپ كەلدىم . ئەمدى ئېنىق بولدى . . .

ئابدۇرېشىتخان ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئېغىر ئاياغ بولغىنىدىن ناھايىتى خۇشال بولغانىدى . ئۇ چۆچۈرىنى يەۋاتقاندىمۇ ، مۇقام پەدىلىرىگە تەمبۇر چەككەندىمۇ ، كۆز ئالدىغا بولغۇسى ئوغلىنى كەلتۈرۈپ سۆيۈندى .

پىژغىرىم ياز ئۆتتى ، سالقىن شامىلى بىلەن كۈز كىردى . ئەنجۈر ، ئانار پىشتى . بىر كۈنى ئامانىسا سۇلتانبېگىمنى تولغاق تۇتتى ، تۇتقاندىمۇ ناھايىتى قاتتىق تۇتتى . ئانىسى ۋاپات بولغاندىن بېرى ، يېنىدا تۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۆگەي ئانىسى ھەجەرخان باش ـ ئايىغىدا پايپېتەك بولۇپ :

— مەلىكە قىزىم ، چىدىسىلا . تۇغۇت دېگەن مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ، قورقمىسىلا ، ئۆزلىرىنى بوش قويۇۋېتىپ ياتسىلا ، — دەيتتى .

— ئانا ، مەريەمنىسا ئاچامنى چاقىرسىلا ، چىدالمايۋاتىمەن ، — دېدى ئامانىسا سۇلتانبېگىم .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم قىشلاقتىن كەلگەن ئون نەچچە يىلدىن بېرى ، كېنىزەكلەر ئىككى قېتىم ئالماشقانىدى . پەقەت ئوردا ياساۋۇل ، سىپاھىلىرىغا تۇرمۇشقا چىققان شەمشىبانۇ بىلەن گۈلئايىملا ئالماشمىغانىدى . ئۇلار مەريەمنىسا بىلەن بىللە ھازىرغىچە ئامانىسانىڭ خىزمىتىدە

بولۇپ كېلىۋاتاتتى . ھەجەرخان ئاشخانىغا چىقىپ ، مەريەمنىسانى چاقى-
رىپ كىردى ، بىرىنچى تولغاق ئۆتۈپ كەتكەنىدى . خېلى ئوڭشىلىپ
قالغان خانىش چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈۋاتاتتى . يېرىم سائەت ئۆتمەي يەنە
تولغاق تۇتتى . ئامانىنسا سۇلتانبېگىم ئۆزىنى تاشلاپ ئىڭرىدى . ئىنى-
جىقلاپ ، ئۇياقتىن – بۇياققا دومىلاپ ، ئاغرىق ئازابىغا چىدىيالماي داد-
لىدى . بۇ قېتىمقى تولغاق ئۇزۇنىراق تۇتتى . ئۇ قاتتىق چىرقىراپ ھو-
شىدىن كەتكەندە تولغاق پەسلەپ قالدى . چىرايى ساماندەك سارغىيىپ
كەتكەنىدى .

مەريەمنىسا بۇۋى يۈگۈرۈپ چىقىپ ، ئارامگاھ سارايغا قاراۋاتقان ئېرى ھاشىم ئاخۇننى سۇلتانغا خەۋەر بېرىشكە ماڭدۇردى . ئۇزۇن ئۆتمەي ئابدۇرېشىتخان ئامانىنسا سۇلتانبېگىم قەسرىگە كەلدى . ھوشىغا كەلگەن خانىش سۇلتاننى كۆرۈپ قوپماقچى بولۇپ تۇرۇپ يىقىلدى ، يەنە تولغاق تۇتقانىدى .

— ئالىيلىرى ، چىقىپ تۇرغان بولسىلا ، مەلىكەم قورۇنۇپ ، تولغاق ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كەتمىسۇن ، — دېدى ھەجەرخان ئۆتۈنۈپ .

ئابدۇرېشىتخان چىقىپ تاھارەت ئالدى ، مېھمانخانىدا ئىككى رەكەت نەپلى ناماز ئوقۇپ ، خانىشنىڭ تۇغۇتىغا ئاسانلىق تىلەپ ، دۇئا قىلدى . نامازدىن كېيىن « سۈرە يۇسۇپ » نى يەتتە قېتىم ئوقۇپ دۇئا قىلدى ، ھەر قېتىم تولغاق تۇتقاندا ئامانىنسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئېچىنىشلىق نالە – پەريادىنى ئاڭلاپ ، ئولتۇرالماي قوپۇپ كېتەتتى .

كەچ كىردى . ئاي بېشى بولغاچقا ، ئاي قاراڭغۇسى ئىدى ، كۆزنىڭ غۇر – غۇر شامىلى قەسىر ھويلىسىدىكى دەل – دەرەخلەرنى ئىرغاڭشىتىپ ، يېپىق دېرىزىلەرگە ئۇرۇلاتتى .

كەينى – كەينىدىن تۇتقان چوڭ ، ئۇششاق تولغاق خانىشنى ھالدىن كەتكۈزۈۋەتتى ، ئاۋازىمۇ ئاران چىقىدىغان بولۇپ قالدى .

بۇ كېچە ھېچكىم ئۇخلىمىدى . پېشايۋان تورۇسىغا ئۇۋا سالغان قالغاچمۇ كېچىچە ۋىچىرلاپ چىقتى .

مەريەمنىسا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىغاندا تاھارەت يەڭگۈشلەپ ،

جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرغان ئابدۇرېشىتخاننى چاقىردى :
— سۇلتان ئالىيلىرى ، مەلىكىنىڭ ئۆزلىرىگە گېپى بار ئىكەن .
— بالا تۇغۇلدىمۇ ؟ — ئالدىراپ سورىدى . سۇلتان .
— تۇغۇلۇش ئالدىدا شاھىم .
ئابدۇرېشىتخان خانىش يېنىغا كىردى . ھەجەرخان ، مەريەمنىسا بۈۋىلەر چىقىپ كەتتى .
— قەدىرلىكىم ، قانداقراق تۇرۇۋاتىسىز ؟ — سورىدى سۇلتان ، ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ماڭلىيىدىكى تەپچىرەپ تۇرغان تەرلەرنى ئېرىتىپ .
— خۇداغا شۈكۈر شاھىم . بالا تۇغۇلماي جېنىم قىينىلىپ كېتىۋاتىدۇ ، — ئاستا جاۋاب بەردى ئامانىسا سۇلتانبېگىم .
— خۇدا بۇيرۇسا ، بالا تۇغۇلىدۇ مەلىكەم .
خانىش قوللىرىنى يوتقانغا تىرەپ ئولتۇرماقچى بولۇپ ئولتۇرالمىدى ، ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ بېشىنى قۇچاققا ئالدى .
— شاھىم ، مەن ئۇ دۇنياغا كېتىدىغان ئوخشايمەن . بالا تۇغۇلۇپ قالسا ، ئوبدان قارىسىلا .
— خاۋاتىرلەنمەڭ قەدىرلىكىم . ئىنشائاللا ، بالىنى بىرگە چوڭ قىلىمىز .
ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئۇنىڭغا مۆلدۈرلەپ قاراپ ، قولىغا چىڭ ئېسىلىۋالدى .
— شاھىم ، تولغاق تۇتقىچە گېپىمنى دەۋالاي ، تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ ، كېتىپ قالسام كۆپ قايغۇرمىسىلا ، بالا سىلىگە ھەمراھ بولىدۇ . چۇچۇك سۇلتانبېگىم ، نورنىسا سۇلتانبېگىملەر خىزمەتلىرىنى قىلىدۇ .
ئابدۇرېشىتخان ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يىغلاپ تاشلىدى . ئۇنىڭ ئاۋازى بەكمۇ بوش ئىدى . ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ ياش ئېتىلىپ چىقتى .
— شاھىم ، مەندىن رازى بولسىلا . مەن رەتلىگەن ئون تۆت مۇ-

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

قامنى خەزىنىدە گۆھەر ساقلىغاندەك ساقلاپ ، ئەلگە تەقدىم ئەتسىلە . كىتابلىرىم ، ساتارىم سىلىگە قالدى . ئۇلار مېنىڭ . . .
ئامانىسا سۇلتانبېگىمنى يەنە تولغاق تۇتتى ، قاتتىق ئاغرىقتىن چىرايى پۈرۈشۈپ ، چىرقىراپ كەتتى .
ھەجەرخان ، مەريەمنىسا بۇۋىلەر كىرىشتى . ئابدۇرېشىتخان ئىستىقامەت ئۆيىگە چىقىپ ناماز بامداتنى ئۆتەپ ، سۈرە « ياسىن » نى ئوقۇپ ، مەھبۇبىسىنىڭ تۇغۇتىنى ئاللانىڭ ئاسان قىلىشىنى تىلەپ ، يىغلاپ دۇئا قىلدى . ئۇ تېخى دۇئادىن قوللىرىنى چۈشۈرمىگەنىدى ، مەريەمنىسا كىرىپ :
— شاھىم ، بالا تۇغۇلدى ، — دەپ خەۋەر قىلدى .
— بالا تۇغۇلدى ؟ ! مىڭ مەرتە شۈكرى .
ئابدۇرېشىتخان شۇنداق دەپلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، خانىشىنىڭ يېنىغا چىقتى . ئاپئاق زاكىغا يۆگەلگەن بوۋاق كۆزلىرىنى يۇمۇپ ، ئانىسى يېنىدا ياتاتتى . بالىغا قاراپ ياتقان ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ چىرايى ئاجايىپ ئاقىرىپ كەتكەنىدى . كۆزلىرى يۇمۇق بولۇپ ، تىنىقى ئىتتىكلەپ قالغانىدى .
ئابدۇرېشىتخان يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ بوۋاقنى قولىغا ئالدى .
— خۇداغا شۈكرى مەلىكەم ، يەڭگىپسىز ، مۇبارەك بولسۇن .
ئامانىسا سۇلتانبېگىم كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى . سۇلتان قولىدىكى بوۋاققا ئىنتىلىپ قارىدى . ياش تامچىلىرى مەڭزىدىن سىرغىدى . ئۇ ئۈزۈپ - ئۈزۈپ دېدى :
— شاھىم - شاھىم ، خۇدا - خۇدا - نېسىپ - قىلىپ - ئاخىر - سىلىگە - بالا - تۇغۇپ - بەردىم . . . — ئۇنىڭ ئۈنى ناھايىتى بوش چىقتى . ئابدۇرېشىتخانغا تەلمۈردى ، — مەن — كې — تى — دى — غان — بول — دۇم . ئا — نام ، دا — دام كەلدى . . .
ئۇنىڭ ئۈنى پەسلەپ كەتتى . تۆۋەنكى قاپىقى ، لەۋلىرى كۆكۈرۈپ كەتكەنىدى .
— مەلىكەم ، مەلىكەم ! — توۋلىدى ئابدۇرېشىتخان بالىنى ياتـ

قۇزۇپ قويۇپ .

ــ شا ــ ھەم . . .

بۇ ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئابدۇرېشىتخاننى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم چاقىرىشى بولۇپ قالدى . خانىشنىڭ ئۈمىد ــ ئارزۇسى ، تىلىكىنى يەتكۈزگەن بۇ نازۇك ، ئاجىز ، تاۋۇش سۇلتاننىڭ يۈرىكىنى تىترەتتى .

ــ مەلىكەم ، قەدىرلىكىم ، ــ دېدى ئۇ يېشىنى توختىتالماي .

ــ با ــ لام . . .

ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ تىنىقى ئۈزۈلدى . ئىككى تامچە ياش ئاق قاشتېشىدەك سۈزۈلگەن مەڭزىدە توختاپ قالدى .

ــ مەلىكەم ، قەدىرلىكىم ! ــ ئابدۇرېشىتخان ئىككى قولى بىلەن سۆيۈملۈك دىلبىرىنىڭ بېشىنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ توۋلىدى . لېكىن ، ئۇ جاۋاب بەرمىدى . ئۇ سۆزدىن ئەبەدىي توختىغانىدى ، قارا كۆزلىرى يېنىلا يېرىم يۇمۇق ئىدى ، گويا بالىسىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى .

يۈگۈرۈپ كىرىشكەن شەمشىبانۇ ، مەريەمنىسا بۇۋىلەر قاراپ ، ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى بىلىشتى ۋە :

ــ ئاھ ، مەلىكەم ، ــ دەپ پەرياد چېكىپ يىغلاشتى .

بۇ ئۆلۈم ئابدۇرېشىتخانغا ناھايىتى ئاسادىيى تۇيۇلدى . ئۇ ئامانىسا سۇلتانبېگىمنى ئۆلۈپ كېتەر ، دەپ ئويلىمىغانىدى ، بۇ مۇسىبەت ئۇنى دۇنيادىن ۋاز كەچتۈرۈۋەتتى .

6

ئابدۇرېشىتخان ھوشىغا كەلگەندە ، ساقلاپ تۇرغان شەمشىبانۇ دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ پەتىگە كەلگىنىنى خەۋەر قىلدى ، ئۇ ئاق سەللە ئوراپ ، قارا مەخمەل تونىنى كىيدى . مېھمانخانىغا چىقىپ ، سۇكۇتتە ئولتۇرغان ۋەزىر ، ئەمىرلەر بىلەن كۆرۈشتى .

گۈلئىبھرام ئوردىسىدا خىزمەت قىلىدىغان چوڭ ـ كىچىك ئە-

مەلدارلار ئارقا ـ ئارقىدىن پەتىگە كەلدى . ئاتا ۋەزىر ، ئەمىر ئەكرەملەر-نىڭ مەسلىھەتى بىلەن ، ئارامگاھ سارايى پەتىچىلەرنى كۈتىدىغان جاي قىلىندى . مېيىتنى پېشىن نامىزىغا ئېلىپ چىقىدىغان بولدى .

قارا نىمچا كىيىپ ، قارا پەرەنجە ئارتقان چۆچۈك سۇلتانبېگىم قىرىق كېنىزىكى بىلەن يىغلاپ كىرگەندە ، ئەر كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئارامگاھ سارايىغا چىقىپ كېتىشتى . باشتىن ـ ئاياغ قارا كىيىم كىيىپ ، قارا پەرىجە ئارتقان چۆرە ، كېنىزەكلەرمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ توختىماي يىغلاشتى .

ئارامگاھ سارايدىن قايتىپ كەلگەن ئابدۇرېشىتخان ئامانىسا سۇل-تانبېگىم جەسىتى قويۇلغان ئىستىقامەت ئۆيىگە كىرىپ :

— ئاھ ، ھەمرىيىم ، نېمىشقا گەپ قىلمايلا ھەمرىيىم ، نېمىشقا ئالدىمغا چىقمايلا ھەمرىيىم ! — دەپ چۇقان سېلىپ يىغلاپ يەنە ھوشى-دىن كەتتى .

ئامانىسا سۇلتانبېگىم ئاق يوپۇق ئىچىدە تىرىكتەكلا ياتاتتى . قاش ـ كىرپىكلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى . چىرايى ئەينەكتەك سۈزۈك ئىدى . قارىغان كىشىگە ئۇ بەجايىكى ئۇخلاۋاتقاندەك بىلىنەتتى . شۇ تۇرقىدا ناھايىتى چىرايلىق ئىدى . ئەمما ، ئاق مەشۇت بىلەن ئېڭىكى چېتىپ قويۇلغاچقا بىر ئاز سۈرلۈك كۆرۈنەتتى .

ئابدۇرېشىتخان ھوشىغا كېلىپ ، ئۆزىنى تۇتالماي بېشىنى جە-سەت ئۇستىگە قويۇۋالدى . چۆچۈك سۇلتانبېگىم كىرىپ ، ئۇنى مېيىت يېنىدىن ئېلىپ چىقتى .

چاشكا ۋاقتىدا خوجا مۇھەممەد شېرىپ بۇزرۇكۋار پەتىگە كەل-دى . ئۇ ئابدۇرېشىتخان بىلەن كۆرۈشۈپ تەسەللى سۆزلىرىنى ئېيتتى .

جەسەتنى خوجا مۇھەممەد شېرىپنىڭ چوڭ خوتۇنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە كەلگەن ئىككى بۈۋىم يۇيۇپ كېپەنگە ئالدى ، سۇنى شەم-شىبانۇ بىلەن گۈلئايىم تەييارلاپ بەردى .

كۈن قىيام بولغاندا ، مېيىت ئاق مەشۇت بىلەن ئورۇلۇپ ، كەلىمە شاھادەت كەشتىلەنگەن يوپۇق يېپىلغان جىنازىغا سېلىندى . جىنازىنى

دەۋرانبەگ ، شاھ ھەبىب يەركەندى ، ئابدۇلئەزىز كۆكۆلداش ، ئابدۇل-باست سەردار كۆتۈرمەكچى بولۇۋىدى ، ئابدۇرېشىتخان ئۈچ شاھزادە بىلەن كۆتۈرۈپ ئوردا سىرتىغا چىققاندىن كېيىن ئۇلارغا بېرىپ ، جىنازا ئالدىغا ئۆتتى ، ئەمىر ـ ئەركانلار بىلەن تەكبىر ئېيتىپ ماڭدى . جىنا-زىنىڭ ئىككى يېنىدا ئون توققۇزدىن قارىي « ياسىن » نى تىلاۋەت قى-لىپ ئاستا قەدەم تاشلاپ كېتىپ باراتتى . جىنازىنىڭ كەينىدە ، ئوردا مۇلازىملىرى ، ياساۋۇل ـ سىپاھلار ھەم پايتەخت ئاھالىسى سەپ تارتىپ ماڭغانىدى . مەيدانىي ئادالەت ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغانىدى . ئابدۇرېشىت-خان يۈرىكىدە يىغلاپ جامەگە قەدەم قويدى . مەرھۇم مەلىكە ئامانىسا سۇلتانبېگىمنىڭ نامىزىنى شەيخۇلئىسلام مۇھەممەد ئابدۇللا داموللا چۈ-شۈردى .

ھاۋا تۇتۇلۇپ ، ئاسمان يۈزىنى كۆكۈش ـ قارا بۇلۇتلار قاپلاپ ، قۇياش بۇلۇت كەينىگە يوشۇرۇندى . سىم ـ سىم يامغۇر يېغىشقا باش-لىدى . ئامانىسا سۇلتانبېگىم ۋاپاتىغا يەرۇ ئاسمان يىغلاۋاتاتتى .

جىنازا قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ، گۈلئېھرام ئوردىسىنىڭ چاھار بېغىدىكى خان جەمەتى قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ بېرىلدى . ئابدۇرېشىتخان مېيىتنى ئاتىسىنىڭ ئايغى ئاستىغا كولانغان گۆرگە ئۆز قولى بىلەن قويدى . نەچچە مىڭ ئادەم « سۈر ئىخلاس » نى ئوقۇپ سۈپلىگەن ئىخلاس توپىسىنى مېيىت ئۈستىگە چاچتى . سۇلتان لەھەتتىن ① ئاي-رىلغۇسى كەلمىگەن ھالدا يېنىپ چىقتى . ئۇنىڭ يۈرىكى ھېلىمۇ يىغلاۋا-تاتتى . . .

جامائەت مەقبەرە بېشىدىن ئۇزىدى ، ئۇ يەردە ئابدۇرېشىتخان ئون توققۇز قارىي بىلەن بىللە قالدى . ئۈچ كۈنگىچە قەبرە بېشىدا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ ، دۇئا قىلدى . كېيىن قارىيلارنى قايتۇرۇۋېتىپ ، قەبرە بېشىدا يالغۇز ئۆزى قالدى .

ئۇ يېگى قاتۇرۇلغان قەبرىگە قاراپ خىيالغا غەرق بولدى . ئاما-نىسا قىز بىلەن قازانكۆل جاڭگىلىدا ئۇچراشقاندىن باشلاپ ، تاكى ئۇ ۋا-

---

① لەھەت ــ گۆر .

پات بولغۇچە يۈز بەرگەن ئەھۋاللارنى بىرمۇ بىر ئەسلەپ ئولتۇردى . ئا-
مانىسا سۇلتانبېگىم كۆز ئالدىدا كۆرۈنۈپلا تۇراتتى . ئابدۇرېشىتخان ئاھ
چەكتى . ئۇنىڭ قايغۇ - ھەسرەتتىن يۇرىكى مۇجۇلۇپ - ئۆرتىنىپ
تۇراتتى . تومۇر - تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقىنى قان ئەمەس ، بەلكى يىغا قى-
يانىدەك ئىچ - ئىچىدىن يىغا ئۆرلەيتتى . شۇ ھالدا ئۇنى كىمدۇر بىرى
چاقىرغاندەك قىلدى .

ئابدۇرېشىتخان مېنى چاقىرغان كىمدۇر ، دەپ كەينىگە قارىۋې-
دى ، باش سېلىپ تۇرغان ئەمىر ئەكرەمنى كۆردى ۋە ئۇنچىقماي سۇئال
نەزىرىدە ئۇنىڭغا قارىدى .

— ئالىيلىرى ، پەرزەنتلىرىنىڭ تۇغۇلغىنىغا تۆت كۈن بولدى .
ئاتا ۋەزىر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ سەمىلىرىگە سېلىپ قوياي ، دەپ كېلى-
ۋېدىم ، — دېدى ئەكرەم .

ئابدۇرېشىتخان تۇرۇپ كەتتى . چېكىسىنى سىلاپ ئويلاندى .
قايغۇلۇق نەزىرىنى قەبرىدىن ئالماي پىچىرلاپ دېدى :

— ئوغلۇمنى مەشەگە ئېلىپ كېلىڭلار ، شەيخۇلئىسلام ئات قو-
يۇپ بەرسۇن . ئانىسىمۇ ئاڭلىسۇن .

ئەكرەم كېتىپ ، شەيخۇلئىسلام ، ئاتا ۋەزىر ، جالالىدىنخان ،
ئابدۇلئېزىز كۆكەلداش ۋە دەۋرانبەگنى باشلاپ ، بوۋاقنى كۆتۈرۈپ
كەلدى . نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەن كۈز قۇياشىنىڭ ئالتۇن نۇرى قەبرە
ئۈستىگە چۈشكەنىدى . ئابدۇرېشىتخان قول ئۇزىتىپ بالىنى ئالدى ،
بوۋاق كۆز ئېچىپ ئاتىسىغا تەلپۈنۈپ قارىدى . سۇلتان :

— دۇنياغا كۆز ئېچىپلا يېتىم بولۇپ قالدىڭ ئوغلۇم . خۇدا هايا-
تىڭنى خەيرلىك قىلسۇن ، — دەپ بوۋاقنى ئابدۇللا داموللىغا بەردى .

— ئىسمى - شەرىپىنى نېمە قويىمىز ئالىيلىرى ؟ — دەپ سو-
رىدى شەيخۇلئىسلام .

— تاڭغۇت دىيارىدا شېھىد بولغان ئوغلۇم ئابدۇلرەھىمخانىنىڭ
ئېتىنى قويۇپ بېرىڭ تەقسىر .

ئابدۇللا داموللا بوۋاقنىڭ ئوڭ قۇلىقىغا ئەزان ، سول قۇلىقىغا

تەگبىر ئېيتىپ :

— ئاللانىڭ خالىشى بىلەن بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان ئى ئوغۇل ، ئىسمى – شەرىپلىرى ئابدۇلرەھىمخان بولسۇن ، ئاتىلىرىدەك شاھ – سۇلتان ، كامىل ئىمان بولۇپ ئۆتكەيلا ، — دەپ ئات قويۇپ بەردى .

ئابدۇرېشىتخان ، ئابدۇرېھىمخاننى قولىغا ئېلىپ ، يېڭى قاتۇرۇلغان قەبرىنىڭ سۈپىسىغا ياتقۇزدى . كۈن نۇرى بوۋاقنىڭ كۆزىنى چاقنىتىۋەتتى ، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ – يۇمۇپ ، چىمچىقلىتىپ ، ئەتراپقا ئۆمەللەپ قارىدى . ئابدۇرېشىتخان ئېڭىشىپ :

— ئابدۇلرەھىمخان ! — دەپ ئۈچ قېتىم چاقىردى . . . ئۇ خىيالىدا ئاتىسىنىڭ روھى ئاڭلىسۇن ، دەپ ئويلىغان ئوخشايدۇ .

بوۋاق مۇشۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئاتىسىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن چاچلىرىغا قارىغىنىچە تېپىچەكلەپ يىغلاپ كەتتى . . .

www.uyghurkitap.com

خاتىمە

زەرەپشان كۆۋەجەپ ، دولقۇنلاپ ئاقماقتا . ئىزغىرىن شامال ئۆر-كەشلىگەن سۇ يۈزىدىكى مازغاپتەك ئاق كۆپۈكچىلەرنى سۆيۈپ ئۆتمەكتە . قومساگغۇ توپىلىق قىرغاقتىكى سۆگەت ، ئەرمۇدون ، رىدە دەرەخلىرى ئىرغاڭشىپ ، شىلدىرلاپ ياپراق تاشلىماقتا .

ئابدۇرېشىتخان لەڭ ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان دەرياغا كۆز تىكىپ ئولتۇراتتى . ئاقارغان چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەنىدى . ئۇ « مەلىكەم . . . ئامانىسا . . . ئاھ قەدىرلىكىم . . . » دەپ پىچىرلايتتى . ئاق سەللە ئورالغان دوپپا ، قارا چەكمەن تون كىيىۋالغانىدى . . .

ئۇ ئامانىسا سۇلتانىبېگىم ۋاپات بولۇپ بىر ئايغىچە خۇدىنى بىلمەي يۈردى . پىراق ئوتىدا پۇچىلىنىپ ، بىر يەردە ئولتۇرالماي ، ئوردىنى ئايلىناتتى . ئايلىنىپ ـ ئايلىنىپ قەبرە بېشىغا كېلەتتى . ئۇنى بۇگۈن ئوگلىنىپ قالار ، ئەتە ئوگلىنىپ قالار دەپ ئۆز ھالىغا قويۇۋەتكەنىدى ، خۇدىنى يوقىتىپ قويۇۋاتاتتى . چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ ، مەجنۇندەك بولۇپ قالغانىدى .

بالىلىق ۋاقتىدىن باشلاپ ، جەڭگاھدىمۇ ، چاھار باغدىمۇ بىرگە بولغان دوستى ، سەپدىشى ، ئەمىر ئەكرەم سەۋر قىلىش ، قازاغا رىزا بولۇش توغرۇلۇق كۆپ گەپ قىلىپ تەسەللى بەرسىمۇ ئابدۇرېشىتخان زۇۋان سۈرمىدى . ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەنۋەرمۇ سۆزىنى ئاڭلىتالمىغاندىن كېيىن خوجا مۇھەممەد شېرىپنى ئوردىغا ، ئابدۇرېشىتخانغا نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن تەكلىپ قىلدى . بۇزرۇكۋار كېلىپ ئابدۇرېشىتخاننى مەرھۇمە ئامانىسا سۇلتانىبېگىم مەقبەرىسى يېنىدىن تاپتى .

ــ سۇلتان ئالىيلىرى ، ــ دېدى ئۇ سۆز باشلاپ ، ــ خاتۇن

www.uyghurkitap.com

ئۆلۈپ ئەر قالماق ، ئەر ئۆلۈپ خاتۇن قالماق ــ ئەلمساقتىن بىرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان تەقدىرى قىسمەتتۇر . قازاغا رىزا بولۇش مۆمىن بەندىنىڭ خىسلىتىدۇر . ئالىيلىرى ، سىلى غەيرەتلىك ۋە دانا . سەۋر قىلسىلا ، مەملىكەت ئەھلىنىڭ نەزىرى ئۆزلىرىدە ، ئۇلار تەختتە ئولتۇرۇشلىرىنى ئارزۇ قىلماقتا . ئادالەتتىن ئەلگە ئەمىنلىك ، راھەت بەخش ئېتىشلىرىگە ئىنتىزار بولماقتا . قايغۇنى كۈچكە ، نالە ـ پەريادنى خۇشاللىق ـ كۈلكىگە ئايلاندۇرۇپ ، ئىلگىرىكىدەك مەردانە ، شاد ـ خۇرام يۈرۈشلىرىنى ئۈمىد قىلماقتا . . .

بۇ سۆزلەرمۇ ئابدۇرېشىتخانغا كار قىلمىدى . ئۇ يا ماقۇل ياكى ياق دېمەي ، ئاستا قوپۇپ قەبرىدىن نېرى كەتتى .

خوجا مۇھەممەد شېرىپ ۋەزىر ، ئەمىرلەرگە :

ــ ئاللانىڭ ئىزنىسىز قىلمۇ تەۋرىمەيدۇ . ئاللا ھىدايەت تاپقۇزغان بەندىسىنى ھېچكىم گۇمراھ قىلالمايدۇ . ئاللا گۇمراھ قىلغان بەندىسىنى ھېچكىم ھىدايەت تاپقۇزالمايدۇ . سۇلتاننىڭ بىر مۇسىبەت بىلەن بۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىشى ھېكمەتسىز ئەمەس ، ــ دەپ كېتىپ قالدى .

ئابدۇرېشىتخان قىشنى ئاشۇنداق خامۇشلۇق ئىچىدە ئۆتكۈزدى . ئابدۇرېشىتخان تاماقنى ئاز يەيدىغان ، ئۇسسۇزلۇقنى كۆپ ئىچىدىغان بولۇۋالدى . چۈچۈك سۇلتانبېگىمنىڭمۇ ، نورنىسا سۇلتانبېگىمنىڭمۇ قەسرىدە قونمىدى ، بۇ ئىككى خانىش ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالالمىدى ، ئۆزلىرىمۇ غەم ـ قايغۇغا غەرق بولۇشتى .

دۆلەت ئەركانلىرى ئاقسۇغا چاپارمەن ئەۋەتىپ ، ئابدۇكېرىمخاننى ئېلىپ كېلىپ تەختتە ئولتۇرغۇزدى . ۋەلى ئەھدى بولغان بۇ شاھزادە ئاتىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلانغان ھالدا دۆلەت ئىشلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلىشقا باشلىدى .

ئابدۇرېشىتخان كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى ئارامگاھ سارىيىدىن چىقىپ ، ياساۋۇلغا ئات ئېگەرلەپ كېلىشنى بۇيرۇدى . ياساۋۇل ئۇ ياخشى كۆرىدىغان قارا گىرنى ئېگەرلەپ كەلدى . سۇلتان ئۇنى مىنىپ دەرۋازىسىي مەغرىپتىن چىقىپ كەتتى . « سۇلتاننىڭ شىكار قىلغۇسى كەلگەن

ئوخشايدۇ » دەپ ئويلىغان ئەكرەم بىر قانچە نۆكەرلەر بىلەن ئابدۇلبا-
ست بەگنى چاندۇرماي سۇلتاننى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئەۋەتتى . . .

مانا ئابدۇرېشىتخاننىڭ زەرەپشان بويىغا كەلگىنىگە ئىككى ھەپتە بولدى . ئۇ دەريا بويىنى ئايلىنىپلا يۈرەتتى . دەرەخكە يۆلىنىپ ئويلى-ناتتى . نۆكەرلەر ئېلىپ كېلىپ ئالدىغا قويۇپ قويغان تاماقنى گاھىدا يەيتتى ، گاھىدا يېمەيتتى . ۋەزىر ، ئەمىرلەر بىر قانچە قېتىم كېلىپ ، ئۇنى قايتىپ كېتىشكە ئۈندىگەن بولسىمۇ ، زوۋان سۈرمەي ئولتۇ-رۇۋالدى . ئۇلار ئامالسىز قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇشتى .

ئابدۇرېشىتخان بۈگۈن دەريا لېۋىگە چۈشۈپ ، ئۇزۇنىراق ئول-تۇردى . سۇغا تىكىلگەن كۆزلىرىگە ئامانىسا سۇلتانىبېگىم كۆرۈنگەندەك بولۇپ : « مەلىكەم ، قەدىرلىكىم . . . » دەپ پىچىرلاپ يىغلاپ كەتتى .

— سۇلتان ئالىيلىرى !

ئابدۇرېشىتخان تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ كەينىگە قارىۋىدى ، ھا-شىم ئاخۇن ئۇستامنى كۆردى .

— مېنى ئۇنتۇپ قالماپسىز - ھە ، ئۇستام ، كېلىڭ ، ئولتۇ-رۇڭ ، — دېدى ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تۇنجى قېتىم زوۋان سۈرۈپ .

— سۇلتان ئالىيلىرى ، چاچ - ساقاللىرىنى ئېلىپ قويغىلى كەل-دىم ، — دېدى ھاشىم ئاخۇن .

ئابدۇرېشىتخان ئۆسۈپ ، مەيدىسىگە چۈشكەن ساقىلىنى سىپاپ كۈلۈمسىرىدى . ئاپئاق چاچلىرى گەدىنىنى ياپقانىدى . ئۇ ھاشىم ئاخۇنغا بەكلا قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنۈپ ، ئىختىيارسىز كۆزلىرىگە ياش ئال-دى . ئابدۇرېشىتخاننىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ باش - يۈزىنى دەريا سۈيىدە يۇدى ، چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ ، ساقاللىرىنى ياساپ قويۇۋېدى ، سۇلتان ياشلا ئادەمگە ئايلاندى . ئۇ سۇدا كۆلەڭگىسىنى كۆرۈپ ئىك-كىنچى قېتىم كۈلۈمسىرىدى . ھاشىم ئاخۇن ئۇستام خالتىدىن ئەينەك ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى . سۇلتان ئەينەككە قاراپ :

— ھە ، ئەمدى بوپتۇ ، مۇشۇنداق ئالدىغا بارسام مەلىكەم خۇشال بولىدۇ ، — دېدى ۋە ئويلاپ تۇرۇپ قىلىپ سورىدى ، — ئۇستام ، ئۇ-

www.uyghurkitap.com

لۇم قورقۇنچلۇقمۇ ؟

ھاشىم ئاخۇنمۇ ئويلىنىپ قالدى ، ئەسۋابلىرىنى خۇرجۇنغا سې-
لىپ قويۇپ دېدى :

— رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە ، ئادەم ، ئىنس - جىن ، ئۇچار قۇش ، ھايۋاناتنىڭ پادىشاھى بولغان سۇلايمان ئەلەيھىسسالام قېرىپتۇ . ۋەزىرلىرى ئۇنىڭغا « ئابىھايات [1] نى تاپتۇرۇپ ئىچسىلە . ئۆلمەي مەڭگۈ ياشايلا » دەپتۇ . ئۇ كۆپ كىشىلەردىن مەسلىھەت سورىسا ، يەنە شۇنداق دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ . ئاخىرىدا ھۆپۈپتىن مەسلىھەت سورىغانىكەن ، بۇ قۇش : « ئى شاھى جاھان ، ئۆلمىگەندىن يەنىلا ئۆلگەن ئەۋزەل . ئەگەر ئابىھاياتنى ئىچىپ ئۆلمىسىلە ، ۋاپادار مەھبۇبىلىرى ، سادىق دوست - يارەنلىرى ، سۆيۈملۈك ئوغۇل - قىزلىرى دۇنيادىن ئۆتسە ، يالغۇزسىراپ قالماملا ؟ تونۇمىغان ، بىلمىگەنلەر قانداقمۇ قەدىرلىرىگە يەتسۇن ؟ » دەپتۇ . سۇلتان ئەلەيھىسسالامغا ھۆپۈپنىڭ ئېيتقىنى مەزۇر بولۇپ ، ئابىھاياتنى ئىچمەي ئەجەل شەربىتىنى ئىچكەنىكەن . شاھىم ، بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى ، ئۆلۈم بىز ئويلىغاندەك قورقۇنچلۇق ئەمەس ، ئۇ ھارغان - چارچىغان ، جاپا چەككەن ئىنسان ئۈچۈن مەڭگۈلۈك ئارام ئېلىشتۇر .

— رەھمەت ئۇستام ، توغرا جاۋاب بەردىلە ، مەن سىلى بىلەن كېتەي ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان ئورنىدىن تۇرۇپ .

ئۇ ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن يەنىلا ئارامگاھ سارايدا تۇردى . خانىشلارنىڭ قەسرىگە بارمىدى .

ئابدۇكېرىمخان ئەمىر - ئەركانلار بىلەن كېڭىشىپ ، ئاتىسىنىڭ خوتەنگە بېرىپ داۋالانغاچ سەيلە - ساياھەت قىلىپ كېلىشىنى قارار قىلدى . شۇنىڭ بىلەن ئاتا ۋەزىر مىرزا ئەنۋەر ، ۋەزىر موللا ماھمۇد ، ئەمىر دىۋان جالالىددىنخان ۋە ھاشىم ئاخۇن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ خوتەنگە باردى . ئۇنى ئاتاقلىق تېۋىپلارغا كۆرسىتىپ داۋالاتتى . مەنزىرى-

---

[1] ئابى ھايات — ھاياتلىق سۈيى ، بۇ سۇنى تېپىپ ئىچكەنلەر ئۆلمەيدۇ . دېگەن رىۋايەت بار .

لىك جايلارغا ئېلىپ بېرىپ سەيلە قىلدۇردى . ئەمما ، كۈندىن ــ كۈنگە تامىقى ئازلاپ ، بەكلا ياداپ كەتكەن ئابدۇرېشىتخان بىر كۈنى چۈش مەزگىلىدە ئانار شەربىتىنى ئىچىۋېتىپ ، ئوكۇدىسىغا ئۇچۇپ چۈشتى . ھەممىدىن بۇرۇن يېنىغا كەلگەن ھاشىم ئاچقۇن ئۇنىڭ قارداقلىرى تارتىلىپ ، سارغىيىپ كەتكەنلىكىدىن ئەنسىرەپ تومۇرىنى تۇتتى . قولىقىنى يېقىپ يۈرىكىنى تىڭشىدى ، تىنىش بولمىدى ، نەپسمۇ ئۈزۈلگەنىدى . ئۇستام ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىگە جەزم قىلىپ ، بېشىدا قارىشىپ تۇرغانلارغا :

ــ سۇلتانىمىز توگەپ كېتىپتۇ ، ــ دەپ ھۆكرەپ يىغلىدى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ۋاپات بولغاندا ئەللىك سەككىز ياش ئىدى . ئۇ يەركەنگە ئېلىپ كېلىندى . چوڭچۇك سۇلتانبېگىم ، نورنىسا سۇلتانبېگىملار ياقا يىرتىپ ، پەرياد چېكىپ ھازا ئېچىشتى . بۆشۈكتە ياتقان ئابدۇرېھىمخانمۇ كالپۇك سوزۇپ ، پۇت ئېتىپ قىرقىراپ يىغلاپ كەتتى . مىڭلىغان ، ئونمىڭلىغان ئاۋام ئۇنىڭ نامىزىغا داخىل بولدى .

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئاتىسى سەئىدخان ياتقان چاھار باغدىكى خان جەمەتى قەبرىستانلىقىغا ، مەرھۇمە ئامانىسا سۇلتانبېگىم يېنىغا دەپنە قىلىندى .

ۋەلى ئەھدى ئابدۇكېرىمخان ھىجرىيە 967 ــ يىلى سۇلتان بولۇپ ، خانلىق تەختىدە ئولتۇردى .

ئوتتۇز يىلدىن كېيىن ئامانىسا سۇلتانبېگىمدىن بولغان ئابدۇرېھىمخان تۇرپان ، قاراشەھەر ۋىلايەتلىرىگە خان بولدى . جۇڭغارىيە ، يەتتە سۇ دىيارىغىمۇ ھۆكۈمرانلىق قىلدى . قىرىق يىل دەۋران سۈرۈپ دۇنيادىن ئۆتتى .

توگىدى .

1998 ــ يىلى 6 ــ ئاي ، قەشقەر .

www.uyghurkitap.com

مەسئۇل مۇھەررىرى : مەمتىمىن شىپە
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئەلى ياقۇپ
مەسئۇل كوررېكتورى : ئاسىيە ئەخمەت

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان (2)

(تارىخىي رومان)
ھاجى مىرزاھىد كېرىمى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى
ئۈرۈمچى پاراۋانلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 13.625 قىستۇرما ۋارىقى : 2
2000 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2000 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 1 — 4,000
ISBN7—228—05169—6/I • 1934
باھاسى : 18.00 يۈەن